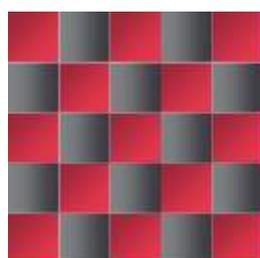

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+

Projekt do konsultacji społecznych

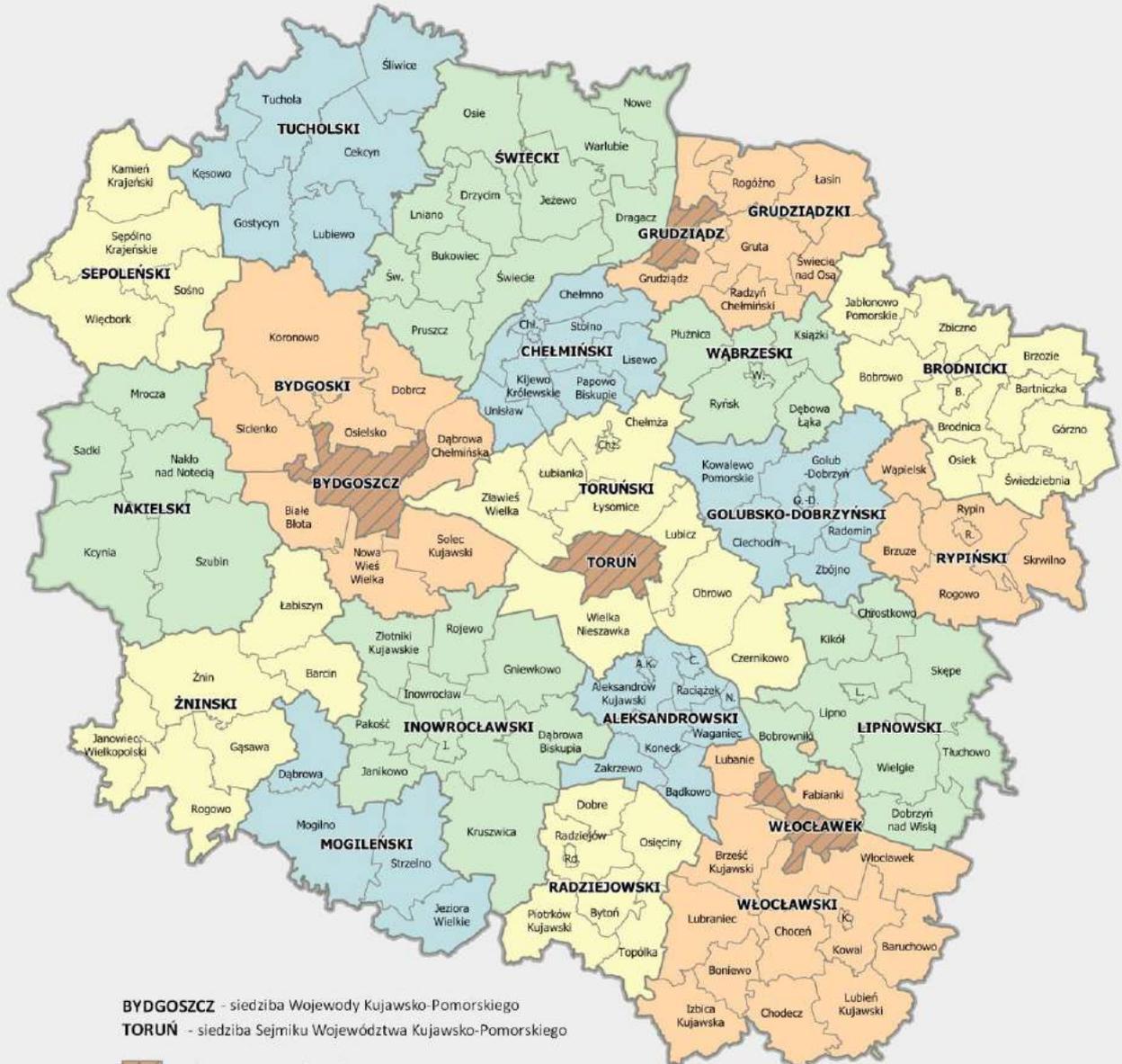

**STRATEGIA
PRZYSPIESZENIA 2030+**
Województwo
Kujawsko-Pomorskie

Spis treści

Wstęp	4
Informacja o Strategii Przyspieszenia 2030+ sporządzona w języku niespecjalistycznym	6
Synteza diagnozy uwarunkowań rozwoju województwa	7
Syntetyczna informacja o województwie kujawsko-pomorskim.....	8
Syntetyczna charakterystyka wyzwań rozwojowych województwa.....	9
Idea przyspieszenia – wizja rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego	77
Koncepcja rozwoju funkcjonalno-przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego	92
Założenia koncepcji	92
System przyrodniczy województwa	94
System osadniczy województwa.....	96
System transportowy województwa.....	105
Kluczowe elementy budujące potencjał ponadregionalny i przewagi konkurencyjne województwa	109
Obszary wymagające rozwiązania sytuacji problemowej	114
Założenia Polityki terytorialnej Województwa Kujawsko-Pomorskiego	117
Cele i kierunki rozwoju województwa	122
Metoda formułowania celów i kierunków	122
Cele rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku.....	123
Cel główny: Skuteczna edukacja.....	125
Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo	132
Cel główny: Konkurencyjna gospodarka	141
Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko	155
Cel główny: Spójne i bezpieczne województwo	170
Wykaz projektów kluczowych.....	178
Obszary Strategicznej Interwencji w województwie kujawsko-pomorskim	188
System realizacji ustaleń „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+”	189
Podmioty odpowiedzialne za realizację Strategii. Rola Samorządu Województwa.....	189
Współpraca z Partnerami Społecznymi	190
Rola programów i polityk rozwoju	190
System monitorowania realizacji ustaleń „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+”	192
Zakres monitorowania.....	192
Częstotliwość i forma monitorowania realizacji ustaleń Strategii	193
Podmioty odpowiedzialne za monitorowanie realizacji ustaleń Strategii	196
Zgodność „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+” z dokumentami formułującymi założenia rozwoju na poziomie krajowym	196
Finansowanie realizacji „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+”	199
Załącznik nr 1. Tabela celów i kierunków rozwoju	201
Załącznik nr 2. Wykaz gmin województwa kujawsko-pomorskiego zakwalifikowanych do Obszaru negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej identyfikowany na poziomie regionalnym	204

Podział administracyjny województwa kujawsko-pomorskiego

BYDGOSZCZ - siedziba Wojewody Kujawsko-Pomorskiego
TORUŃ - siedziba Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego

- miasta na prawach powiatu
- granica województwa
- granica powiatu
- granica gminy

A.K. - Aleksandrów Kujawski	L. - Lipno
B. - Brodnica	K. - Kowal
C. - Ciechocinek	N. - Nieszawa
Chł. - Chełmno	R. - Rypin
Chż. - Chełmża	Rd. - Radziejów
G.-D. - Golub-Dobrzyń	Św. - Świekatowo
I. - Inowrocław	W. - Wąbrzeźno

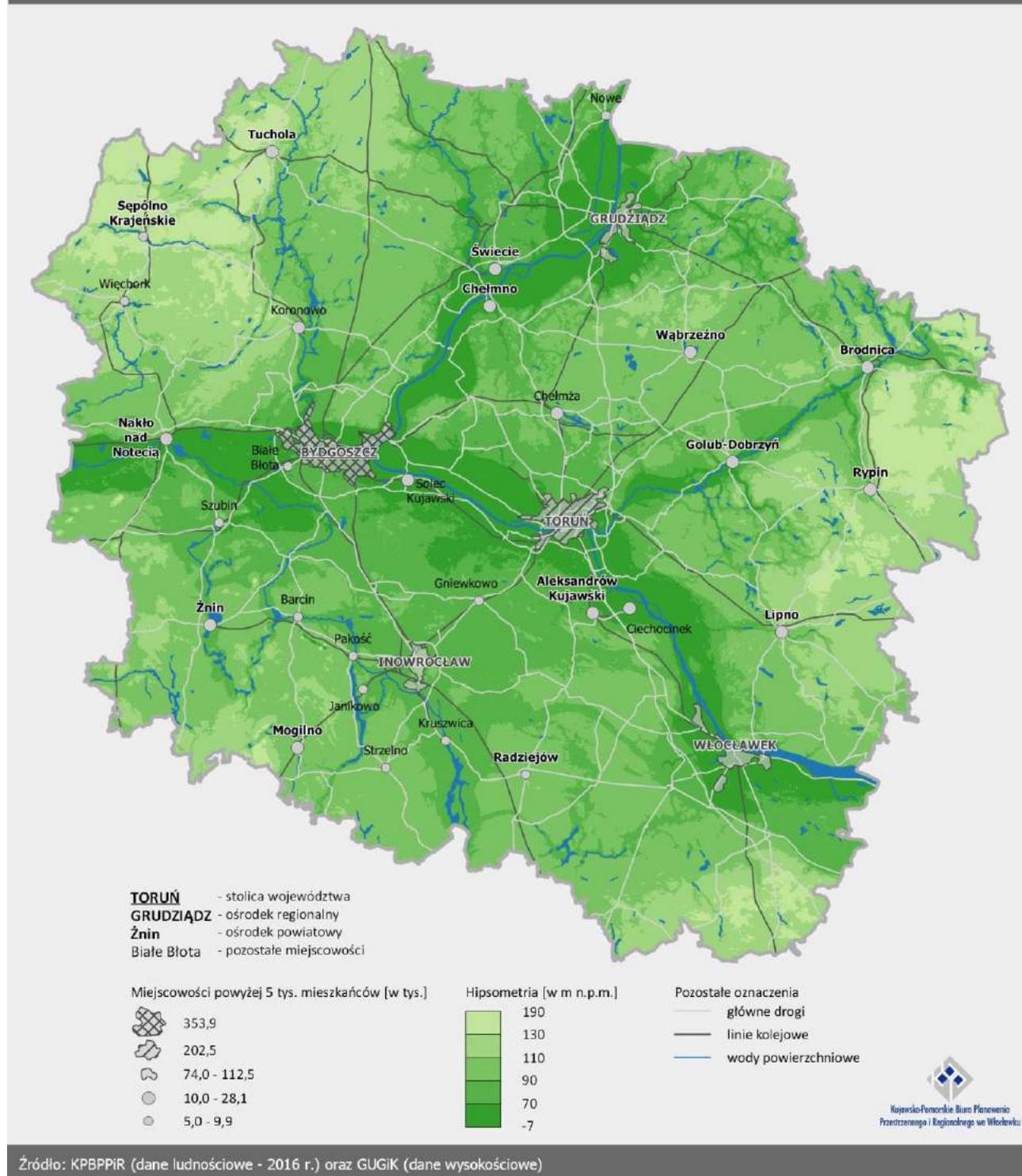

Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania
Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR

Rysunek 1. Mapa administracyjna województwa kujawsko-pomorskiego

Mapa fizyczno-geograficzna województwa kujawsko-pomorskiego

Rysunek 2. Mapa fizyczno-geograficzna województwa kujawsko-pomorskiego

Wstęp

Niniejsze opracowanie stanowi strategię rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego, w rozumieniu art. 11, ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2019 r. poz. 512, 1571 i 1815). Zasady, tryb i harmonogram opracowania Strategii określiła uchwała nr XII/266/19 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 16 grudnia 2019 r., zmieniona uchwałą nr XXI/321/20 z dnia 25 maja 2020 r.

Strategia jest sporządzana dla okresu 2021-2030. Ponieważ jednak większość aspektów polityki rozwoju województwa ma charakter ciągły, a efekty części planowanych działań będą widoczne w pełni dopiero w długim okresie, tytuł Strategii symbolicznie określono jako „2030+”. Podkreślić należy, że Strategia odnosi się

do wszystkich istotnych aspektów rozwoju Województwa, nie tylko do zadań przypisanych kompetencyjnie do Samorządu Województwa.

W najbardziej ogólnym ujęciu, Strategia składa się z części diagnostycznej (przedstawiającej syntezę uwarunkowań rozwoju, scharakteryzowanych w odrębnym opracowaniu, niebędącym częścią Strategii), części kierunkowej (zawierającej ustalenia dotyczące kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz określającej cele i kierunki rozwoju województwa) oraz części wdrożeniowej (odnoszącej się do sposobu realizacji oraz monitorowania ustaleń Strategii). Przedstawiona w Strategii idea rozwoju Województwa wywodzi się z: wyników prac diagnostycznych, aspiracji politycznych Samorządu Województwa oraz potrzeb i aspiracji wyrażanych przez partnerów podczas spotkań w procesie współtworzenia.

Strategia składa się z ustaleń oraz treści niebędących ustaleniami. Ustalenia są podstawą do określania zgodności (lub braku zgodności) ze strategią rozwoju województwa w tych procedurach formalnych, które wymagają ustalenia lub zachowania tej zgodności lub też obligują Samorząd Województwa do podejmowania określonych działań na rzecz rozwoju województwa. Pozostałe treści mają charakter informacyjny lub są komentarzem do ustaleń.

Ustaleniami Strategii, które są podstawą do określania zgodności (lub braku zgodności) ze strategią rozwoju województwa w tych procedurach formalnych, które wymagają ustalenia lub zachowania tej zgodności, są:

- Koncepcja rozwoju funkcjonalno-przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego - dla Planu zagospodarowania przestrzennego województwa, Polityki terytorialnej województwa, oraz innych dokumentów o charakterze planów i programów wojewódzkich, a także dla dokumentów samorządów powiatowych i gminnych (jeśli wymagana będzie ich zgodność ze strategią rozwoju województwa) - odnoszących się do sposobu zagospodarowania i organizacji przestrzeni oraz zachodzących w nim procesów rozwoju (w zakresie aspektów, które obejmuje Koncepcja),
- Cel nadrzędny, cele główne, cele operacyjne oraz kierunki, w tym tabele określające charakterystykę kierunków (charakterystyka tekstowa celów głównych nie stanowi ustalenia Strategii),
- Wykaz projektów kluczowych,
- Obszary Strategicznej Interwencji w województwie kujawsko-pomorskim.

Ustaleniami Strategii, które zobowiązują Samorząd Województwa do podejmowania określonych działań na rzecz rozwoju województwa, są:

- Cel nadrzędny, cele główne, cele operacyjne oraz kierunki, w tym tabele określające charakterystykę kierunków (charakterystyka tekstowa celów głównych nie stanowi ustalenia Strategii),
- Wykaz projektów kluczowych (w zakresie projektów, za które odpowiada Samorząd Województwa),
- Obszary Strategicznej Interwencji w województwie kujawsko-pomorskim (w zakresie OSI, za które odpowiada Samorząd Województwa),
- Wykaz programów rozwoju i polityk województwa, kluczowych dla realizacji ustaleń Strategii,
- Zakres, częstotliwość i forma monitorowania realizacji ustaleń Strategii.

Strategia tworzona była z bardzo dużym udziałem partnerów społecznych, samorządowych, gospodarczych i instytucji publicznych wszystkich rodzajów. Po sporządzeniu części diagnostycznej, nastąpił etap prac mający na celu określenie założeń rozwoju województwa w kolejnej dekadzie oraz sposobu realizacji tych założeń. Ten etap był określony mianem „współtworzenia projektu Strategii” ponieważ uwzględniał funkcjonowanie 12 zespołów tematycznych („branżowych”), skupiających przedstawicieli środowisk kluczowych dla prawidłowego rozwoju województwa (do udziału zaproszono prawie 500 ekspertów), ponadto odbyły się spotkania terenowe ze środowiskami samorządowymi (ponad 550 uczestników), a także spotkania środowiskowe – kierowane do różnych grup odbiorców (ponad 450 uczestników). Ten etap tworzenia Strategii, miał na celu zidentyfikowanie oczekiwań partnerów co do charakteru przyszłego rozwoju województwa, a także zebranie wniosków i postulatów dotyczących prowadzenia polityki rozwoju w kolejnych latach. Koncentrował się na ujęciu tematycznym (branżowym – dotyczącym poszczególnych dziedzin rozwoju województwa) oraz terytorialnym (dotyczącym różnych obszarów województwa). Łącznie odbyło się ponad 50 spotkań poświęconych problematyce tworzenia Strategii. Począwszy od marca 2020 roku organizacja spotkań przestała być możliwa i ze względu na brak możliwości kontaktów bezpośrednich, etap „współtworzenia” został zakończony w formie konsultacji elektronicznych. Do przyjętych przez Zarząd Województwa „Założeń Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+” wnioski zgłosiło prawie

80 podmiotów (instytucji i mieszkańców). Niezależnie więc od bardzo dużych problemów powodowanych sytuacją epidemiologiczną, proces „współtworzenia projektu Strategii” został zakończony powodzeniem.

Informacja o Strategii Przyspieszenia 2030+ sporządzona w języku niespecjalistycznym

Strategia rozwoju jest najważniejszym dokumentem, który opracowuje Samorząd Województwa w celu wyznaczenia kierunków rozwoju województwa na najbliższe lata (ta Strategia obejmuje okres do roku 2030, choć niektóre działania kontynuowane będą także po tym roku, stąd do jej nazwy dodano symboliczny znak „+”). Kierunki te są następnie realizowane poprzez bardzo różne działania władz, ale także innych podmiotów zainteresowanych rozwojem, a kiedy większość zaplanowanych działań zostanie już wykonana lub sytuacja województwa zmieni się tak bardzo, że Strategia stanie się już nieaktualna – sporządza się kolejną na następne lata.

Dla mieszkańców naszego Województwa, Strategia stanowi zbiór wiedzy o potrzebach województwa oraz o tym, w jaki sposób zamierza się te potrzeby realizować. W Strategii można znaleźć informacje nawet o planowanej budowie konkretnej drogi, linii kolejowej lub instytutu badawczego – ale najczęściej wskazuje ona tylko ogólnie na potrzebę poprawy dróg, kolei albo rozwoju nauki, a konkretne miejsca, gdzie te obiekty powstaną, wskazują innego rodzaju dokumenty. Należy pamiętać, że jest to Strategia dla całego Województwa, stąd skupia się tylko na tych działaniach, z których efektów skorzystają wszyscy lub przynajmniej duża część mieszkańców Województwa. Strategia wyjaśnia także, dlaczego poszczególne działania są tak ważne dla rozwoju, jakie efekty chcemy osiągnąć, albo dlaczego jakiś rodzaj działań jest ważniejszy niż inne – dzięki temu łatwiej zrozumieć, dlaczego władze podejmują określone decyzje, albo dlaczego inwestycje są realizowane w określonej kolejności.

Przygotowanie Strategii zawsze rozpoczyna się od rozpoznania uwarunkowań, którymi dysponujemy. Są to cechy naszego Województwa, które powodują, że w jakichś dziedzinach mamy szczególnie dobre szanse rozwoju (np. w naszym Województwie – w produkcji zdrowej i smacznej żywności), a w innych musimy nadrobić zaległości (na przykład mamy mniej inżynierów niż najlepsze województwa). W ten sposób rozpoznajemy nasze szanse i zagrożenia rozwoju, a planując rozwój zawsze dążymy do wykorzystania tych szans oraz do zapobiegania zagrożeniom. Ten etap prac jest często nazywany „etapem eksperckim”, bo ocena tych zagadnień jest wykonywana przez specjalistów w dziedzinie polityki regionalnej. Następnym etapem jest określenie w jakim kierunku chcemy się rozwijać, jak wyobrażamy sobie nasze województwo w przyszłości, jakie szanse chcemy wykorzystać, w jaki sposób uniknąć zagrożeń. W planowaniu rozwoju województwa zawsze najważniejszym celem jest zapewnienie mieszkańcom jak najlepszych warunków życia – można więc powiedzieć, że rolą Strategii jest określenie, w jaki sposób ten cel osiągnąć. W tym etapie prac uczestniczą nie tylko eksperci zajmujący się polityką regionalną, ale wszyscy, którzy chcą wypowiedzieć się na temat przyszłości województwa. Najczęściej są to przedstawiciele samorządów, różnego rodzaju instytucji, organizacji, przedsiębiorstw, reprezentanci różnych grup społecznych i różnych grup interesów, ale w przygotowanie Strategii angażuje się także dużo osób prywatnych, które interesują się rozwojem województwa. Tylko w spotkaniach dotyczących dyskusji o przyszłości województwa, udział wzięło ponad 1600 osób uczestniczących w spotkaniach i naradach.

Województwo kujawsko-pomorskie zostało utworzone w roku 1999 i ta Strategia jest już czwartą w historii naszego regionu. Została zatytułowana „Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+” ponieważ z przeprowadzonych analiz eksperckich, oczekiwań wszystkich uczestników spotkań konsultacyjnych, ale także z aspiracji Samorządu Województwa wynika, że województwo powinno rozwijać się szybciej od innych i szybciej niż dotąd, po to, aby szybko poprawiać warunki życia mieszkańców. Rozwój województwa jest prowadzony dla jego mieszkańców – dlatego misją rozwoju, czyli najbardziej ogólne przesłanie dotyczące rozwoju województwa określono jako „Człowiek w centrum uwagi”.

Podczas pierwszej fazy prac – analizy stanu i uwarunkowań rozwoju, wskazano 14 „wyzwań rozwojowych”. Są to szczególnie ważne uwarunkowania, które z pewnością zaistnieją w przyszłości i będą one w istotnym stopniu wpływać na rozwój województwa pozytywnie lub negatywnie. Wyzwania zostały szczegółowo opisane w Strategii. Jednym z wyzwań jest dostosowanie prowadzonych w województwie działalności do zachodzących zmian klimatu, inne wyzwanie mówi o konieczności zapewnienia dobrych możliwości dojazdu do Bydgoszczy i do Torunia z terenu całego województwa, jeszcze inne mówi o konieczności unowocześnienia gospodarki. Wyzwania nie zawsze dotyczą zagadnień niekorzystnych – na przykład nasze województwo jest dużym producentem żywności i wyzwaniem jest umocnienie jego bardzo dobrej pozycji w kraju w tym zakresie.

Gdy planowano przyszłość województwa, za najważniejszy cel rozwoju uznano zapewnienie jakości życia porównywalnej z nowoczesnymi regionami europejskimi. Aby ten cel zrealizować, planuje się prowadzenie działań w czterech obszarach:

- rozwoju społecznego – w którym najważniejsza jest poprawa wykształcenia, wzrost aspiracji młodzieży oraz większa aktywność mieszkańców,
- rozwoju gospodarczego – w którym najważniejsza jest poprawa nowoczesności gospodarki,
- jakości przestrzeni, w której się zamieszkuje – tu najważniejszy jest dobry dostęp do usług oraz czyste środowisko,
- spójności i bezpieczeństwa województwa – tu najważniejsza jest sprawna komunikacja, umiejętność korzystania z internetu dla załatwiania codziennych spraw, a także bezpieczeństwo wszystkich mieszkańców.

Efekty realizacji zadań zapisanych w Strategii będą mierzone (czyli monitorowane). Dzięki temu będzie można upewnić się, że rozwój postępuje wystarczająco szybko (zgodnie z założonymi planami) – a jeśli nie, możliwe będzie dokonanie zmian, aby go przyspieszyć

Synteza diagnozy uwarunkowań rozwoju województwa

Prace mające na celu doprowadzenie do sporządzenia dokumentów określających założenia i programujących rozwój województwa kujawsko-pomorskiego po roku 2020 (strategii rozwoju województwa, regionalnego programu operacyjnego i dokumentów programowych dla poszczególnych dziedzin rozwoju województwa), rozpoczęto od wykonania diagnozy, czyli oceny aktualnego stanu rozwoju oraz identyfikacji uwarunkowań dalszego rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego.

Prace nad diagnozą przeprowadzono w latach 2019-2020 przyjmując za punkt wyjścia około 100 zagadnień szczegółowych – tematów badawczych obejmujących wszystkie sfery funkcjonowania województwa, które zostały poddane analizie mającej na celu przede wszystkim określenie na ile stanowią istotne uwarunkowanie funkcjonowania i rozwoju województwa w kolejnym dziesięcioleciu, to znaczy w jakim stopniu ich stan oraz perspektywy rozwoju mogą stanowić uwarunkowanie wy wpływające na kierunek i tempo rozwoju województwa.

Przyjęto założenie, że prace mają doprowadzić do wykonania „uniwersalnej diagnozy”, sporządzanej dla wszystkich dokumentów strategicznych i programowych, które będą sporządzane dla województwa kujawsko-pomorskiego w bieżącej edycji planowania i programowania rozwoju. Przyjęto jednocześnie, że wyniki prac diagnostycznych na potrzeby danego dokumentu zostaną przedstawione w sposób optymalny dla problematyki, specyfiki i charakteru danego dokumentu, dopuszczając wykonywanie na ich potrzeby dodatkowych analiz uszczegóławiających lub rozszerzających, jeśli zostanie to uznane za niezbędne.

Ta kompleksowa „uniwersalna diagnoza”, będąca podstawą do identyfikacji uwarunkowań kluczowych dla poszczególnych dokumentów wojewódzkich, została przygotowana jako „Wyzwania rozwojowe województwa kujawsko-pomorskiego u progu III dekady XXI wieku. Diagnoza stanu i uwarunkowań rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego”. Podkreślić należy, że nie jest ona formalnie integralną częścią żadnego z dokumentów strategicznych i programowych województwa, ale każdy z tych dokumentów zawiera adekwatny do problematyki wyciąg uwarunkowań, a ten stanowi integralną część dokumentów formalnie stanowiących podstawę prowadzenia polityki rozwoju.

Po dokonaniu kompleksowej analizy stanu i uwarunkowań rozwoju województwa, określono szczególnie ważne uwarunkowania, z którym zmierzy się województwo w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego i będą one w istotnym stopniu determinować ten rozwój – wpływać na niego pozytywnie lub negatywnie. Te kluczowe uwarunkowania zostały określone mianem „wyzwań rozwojowych województwa”. Są to zagadnienia, które będą stanowiły zagrożenia w rozwoju lub będą temu rozwojowi sprzyjały, zarówno zagadnienia, które już dotąd były przedmiotem polityki regionalnej ze względu na kluczowy charakter, zagadnienia których pojawienie się dopiero się prognozuje, lub które były obecne dotąd i nie były zaliczane do kluczowych, ale ze względu na zmianę swojego charakteru lub uwarunkowań zewnętrznych – takimi kluczowymi się obecnie stają. Wyzwania rozwojowe wymuszają zaplanowanie w polityce regionalnej konkretnych działań, w przeciwnym wypadku nastąpi kontynuacja i nawarstwianie sytuacji problemowej lub przeciwnie – niewykorzystanie nadarzających się szans. Poniżej przedstawiono syntezę diagnozy stanu i uwarunkowań rozwoju województwa, dokonaną na potrzeby Strategii 2030+. Jest ona sformułowana w postaci „wyzwań rozwojowych województwa”.

Podkreślić należy, że w kompleksowej diagnozie, stanowiącej materiał wyjściowy dla niniejszej syntezy, dokonano bardzo szczegółowych analiz różnicowań wewnętrznych stanu rozwoju województwa. Na ich

podstawie w części kierunkowej Strategii dokonuje się różnicowań terytorialnych polityki rozwoju. W przedstawionych poniżej wyzwaniach skupiono się na pokazaniu ich ogólnych konsekwencji o charakterze wojewódzkim, a więc brak w nich szczegółowych odniesień terytorialnych. Wyjątek uczyniono w końcowej części syntezy diagnozy, gdzie przedstawiono metodę identyfikacji gmin, na obszarze których występuje negatywna sytuacja społeczno-gospodarcza. Wyniki tej identyfikacji stały się częścią „Modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030”, w którym stanowią obszary, wobec których Samorząd Województwa posiada zobowiązania na rzecz rozwiązania sytuacji problemowych.

W wyniku prac diagnostycznych, zidentyfikowano następujące wyzwania rozwojowe:

- Poprawa poziomu rozwoju społecznego mieszkańców województwa
- Dostosowanie kierunków rozwoju województwa do transformacji demograficznej i konsekwencji starzenia społeczeństwa
- Rozwój przedsiębiorczości
- Wzrost innowacyjności gospodarki województwa
- Poprawa dostępności zewnętrznej oraz wykorzystanie potencjału logistycznego województwa
- Poprawa dostępności komunikacyjnej stolic województwa z terenu całego województwa
- Wzmocnienie potencjału Bydgoszczy i Torunia jako ośrodków współodpowiedzialnych za rozwój społeczno-gospodarczy i konkurencyjność województwa
- Nowoczesny sektor rolno-spożywczy
- Rozwój uzdrowisk
- Powszechna dostępność technologii informacyjnych
- Zapewnienie dobrego stanu powietrza
- Zapewnienie zrównoważonego rozwoju oraz efektywnego funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa w warunkach zmian klimatu
- Bezpieczeństwo i transformacja energetyczna

Wraz z epidemią COVID-19, która rozpoczęła się w Polsce w marcu 2020 r. stało się jasne, że spowoduje ona szereg negatywnych konsekwencji w sferze przede wszystkim gospodarczej, a w jej efekcie – także społecznej. Niezbędna będzie odbudowa, a w niektórych dziedzinach, być może nawet transformacja gospodarki. Niektóre konsekwencje społeczne i gospodarcze mogą pozostać trwałe, niezależnie od zakończenia epidemii, dlatego też zdecydowano o wyróżnieniu dodatkowego „wyzwania rozwojowego”:

- Odbudowa gospodarki regionu po epidemii COVID-19

Do wyzwań rozwojowych nie zalicza się więc tych uwarunkowań, które nie będą determinowały rozwoju województwa. To znaczy, że w obliczu prognozowanych procesów rozwojowych ich znaczenie nie będzie kluczowe dla kształtowania rozwoju województwa. Nie oznacza to, że w polityce regionalnej nie ma uzasadnienia dla planowania i prowadzenia interwencji, mającej na celu zapewnienie ich sprawnego funkcjonowania. Zagadnienia, które ze względu na wagę w kształtowaniu rozwoju województwa nie zostały zakwalifikowane do kategorii „wyzwań rozwoju”, będą również uwzględnione przy planowaniu rozwoju województwa, przy czym ich znaczenie jest istotnie mniejsze. Identyfikacja „wyzwań” pozwala więc na priorytetyzowanie potrzeb w zakresie planowania rozwoju województwa – zagadnienia uznane za wyzwania należy uznać za wymagające podjęcia działań szybciej i z większym zaangażowaniem, niż pozostałe zagadnienia. Podejście takie nie deprecjonuje roli żadnych uwarunkowań w prowadzeniu polityki rozwoju województwa.

Diagnoza została wykonana w większości z wykorzystaniem danych i informacji za lata 2017-2019. Dane o większym stopniu zdezaktualizowania zostały wykorzystane w przypadku gdy dotyczyły zagadnień cechujących się małą zmiennością w czasie lub gdy utrata aktualności dotyczyła prezentowanych wartości ale nie ich wartości merytorycznej, a więc nie miała wpływu na ich przydatność dla analiz – na przykład wciąż zachowane zostały ówczesne relacje pomiędzy analizowanymi jednostkami, lub zachowana została rola, znaczenie, pozycja opisywanych zagadnień.

Syntetyczna informacja o województwie kujawsko-pomorskim

Województwo kujawsko-pomorskie położone jest w północnej części centralnej Polski, zajmuje obszar 17 972 km² (5,7 % powierzchni kraju), który zamieszkuje (wg stanu na 31.XII.2018 r.) 2 077,8 tys. osób (5,4% ludności kraju). Zarówno pod względem powierzchni jak i liczby ludności należy do województw średniej wielkości. Kujawsko-pomorskie powstało w wyniku wprowadzenia z dniem 1 stycznia 1999 r. zmian w podziale administracyjnym Polski. Jest jednym z dwóch województw, obok Lubuskiego, w którym wskazano dwie

lokalizacje siedzib władzy – administracji rządowej (wojewody) w Bydgoszczy i samorządowej (sejmiku województwa) w Toruniu. Bydgoszcz i Toruń położone są w centrum niezbyt dużego i mającego zwarty kształt województwa, co stwarza wyjątkową w skali kraju możliwość zapewnienia mieszkańcom całego regionu dobrej dostępności do działalności o znaczeniu wojewódzkim, które są dostępne w obydwu tych miastach.

Województwo podzielone zostało na 19 powiatów i 4 miasta na prawach powiatu oraz na 144 gminy. Kujawsko-pomorskie graniczy z pięcioma województwami: łódzkim, mazowieckim, pomorskim, warmińsko-mazurskim oraz wielkopolskim. Skomplikowana przeszłość historyczna i związane z nią wielokrotne zmiany podziału administracyjnego Polski sprawiły, że województwo nie posiada spójnego, wyrazistego wizerunku na arenie krajowej. Województwo przecina największa z Polskich rzek, Wisła. Na jej brzegach położone są cztery główne miasta regionu. Dwa największe z nich, Bydgoszcz i Toruń, są ważnymi ośrodkami w kraju i tworzą powiązania międzynarodowe województwa, posiadają wysoki potencjał naukowy, kulturalny, społeczny i gospodarczy. Istotną rolę w regionie odgrywają również nadwiślańskie miasta: Włocławek i Grudziądz oraz piąte pod względem liczby mieszkańców miasto – Inowrocław. Koncentrują one szereg funkcji uzupełniających potencjał stolic województwa, silnie oddziałują na otaczające je powiaty, a dostrzegalne są w skali kraju ze względu na pełnione funkcje. Walorem województwa są dość równomiernie rozmieszczone miasta powiatowe, stanowiące główne ośrodki pracy, nauki i usług dla mieszkańców sąsiednich gmin. Sieć osadniczą województwa tworzą 52 miasta oraz 3,4 tys. zamieszkiwanych miejscowości wiejskich (aż 6,8% sumy krajowej, co świadczy o ponadprzeciętnym rozdrobnieniu sieci osadniczej).

Przestrzeń województwa jest dość mocno zróżnicowana pod względem warunków fizyczno-geograficznych, co sprzyja rozwojowi różnych funkcji społeczno-gospodarczych. Wizytówką kujawsko-pomorskiego jest bardzo dobrze rozwinięte rolnictwo, stanowiące bazę dla rozwoju przemysłu spożywczego. Województwo jest ważnym w skali kraju dostawcą żywności. Jest również czołowym producentem papieru i wyrobów z papieru oraz znaczącym producentem chemikaliów i wyrobów chemicznych, wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych, metali i mebli, produktów przemysłu elektromaszynowego i środków transportu. Występują tu również bogate zasoby soli kamiennej oraz wapieni i margli, w wydobywaniu których województwo zajmuje czołowe miejsca w kraju (jedno z wyrobisk sięga kilka metrów poniżej poziomu morza i stanowi najniższy położony punkt na terenie województwa; najniższy położony punkt naturalny to poziom Wisły przy granicy z województwem pomorskim – jego rzędna to około 11-12 m n.p.m.). Kujawsko-pomorskie charakteryzuje się wysokimi walorami przyrodniczymi i bogactwem kulturowym, co stwarza warunki dla rozwoju usług turystycznych, choć ogólna skala ruchu nie jest wciąż wysoka. Dzięki wykorzystaniu występujących tu zasobów wód leczniczych zmineralizowanych województwo jest drugim największym ośrodkiem lecznictwa uzdrowiskowego w Polsce (Ciechocinek i Inowrocław należą natomiast do największych uzdrowisk w kraju). Kujawsko-pomorskie jest drugim największym w Polsce producentem energii ze źródeł odnawialnych.

Województwo położone jest w sieci korytarzy TEN-T (korytarz Bałtyk-Adriatyk), krzyżują się tu ważne ciągi komunikacyjne relacji północ-południe i wschód-zachód, funkcjonuje port lotniczy, co sprawia, że jest dostępne w relacjach międzyregionalnych, jak również międzynarodowych (jest to jednak dostępność słabsza, niż w wielu innych regionach. Wynika to z mniejszej długości i liczby dróg ekspresowych (np. w roku 2019 wciąż nie ukończono realizacji drogi S5) oraz relatywnie niskich prędkości na sieciach kolejowych, co skutkuje brakiem połączeń typu premium. Ważnym elementem w przestrzeni województwa jest Wisła, której potencjał jako drogi wodnej, ale również jako źródła energii odnawialnej, nie jest w pełni wykorzystany – niemniej jednak województwo od kilkunastu lat prowadzi działania na rzecz rozwoju transportu wodnego.

Od 2010 roku obserwowane jest stałe zmniejszanie się liczby ludności w województwie. Zgodnie z prognozą demograficzną GUS proces ten będzie nadal postępował i nasilał się. Prognozowane zmiany liczby ludności oraz przesunięcia w jej strukturach (starzenie się społeczeństwa) są jednym z ważniejszych czynników wpływających na kształtowanie rozwoju województwa.

Syntetyczna charakterystyka wyzwań rozwojowych województwa

Wyzwanie 1. Poprawa poziomu rozwoju społecznego mieszkańców województwa

Istotą wyzwania jest stosunkowo powszechne wśród mieszkańców województwa niedostrzeganie roli rozwoju społecznego (i niski stan tego rozwoju), co finalnie – poprzez wieloaspektowe związki przyczynowo-skutkowe, przekłada się na obniżanie jakości życia oraz konkurencyjności gospodarki województwa. Niski poziom rozwoju społecznego przejawia się niższym poziomem: wykształcenia (zarówno w aspekcie udziału osób z wyższym wykształceniem, jak i jakości kształcenia w szkołach na terenie województwa), kwalifikacji zawodowych, aktywności społecznej, przedsiębiorczości mieszkańców. Jedną z konsekwencji jest przeciętnie gorszy stan zdrowia. Skutkiem

powyższego jest niższa konkurencyjność na rynku pracy, co przy niekorzystnej koniunkturze gospodarczej przejawia się większym ryzykiem wzrostu bezrobocia, a przy korzystnej koniunkturze gospodarczej wiąże się niższym poziomem wynagrodzeń (co długofalowo przekłada się także na wysokość świadczeń emerytalnych). Sytuacja materialna mieszkańców jest w efekcie gorsza niż przeciętnie, co zmniejsza zdolność do konsumpcji dóbr i usług, także tych usług komercyjnych, które mają wpływ na kształtowanie kapitału społecznego. Jedną z pośrednich konsekwencji tych procesów jest także gorszy stan rozwoju niektórych dziedzin gospodarki (powiązanych z kwalifikacjami), mniejsza zdolność do wytwarzania oraz implementacji rozwiązań innowacyjnych oraz niekorzystne saldo migracji (zwłaszcza wśród ludzi młodych). Kwestia rozwoju społecznego jest także integralnie związana z dostępnością do usług publicznych, która jest zróżnicowana w przestrzeni województwa, ale w niektórych aspektach systemowo pogarsza ją dysfunkcyjny podział administracyjny na poziomie gmin. Uwzględniając złożoność problematyki oraz jej bardzo silne przełożenie na kształtowanie rozwoju województwa w aspektach społecznych i gospodarczych, wyzwanie to należy zaliczyć do kategorii absolutnie kluczowych uwarunkowań funkcjonowania województwa w kolejnej dekadzie.

1. Liczba ludności w województwie rokrocznie spada. W 2017 r. województwo zamieszkiwały 2 082 944 osoby, co oznacza, że w przeciągu zaledwie 7 lat (2010-2017) nastąpił spadek o 15,8 tys. mieszkańców. Niepokojącym jest fakt, że według prognozy GUS ma się on jeszcze bardziej pogłębić¹, co niesie za sobą ryzyko wystąpienia procesów depopulacyjnych. Jednym z głównych czynników wpływających na utrzymujący się spadek liczby ludności w województwie są ruchy migracyjne. W latach 2010-2017 region utracił łącznie 12,6 tys. mieszkańców (a więc liczbę porównywalną z wielkością miasta powiatowego Golub-Dobrzyń). Analiza wieku migrantów wskazuje, że najliczniejszą grupę stanowiły osoby młode, w wieku 25-34 lata. W tej grupie wiekowej województwo notowało największą stratę migracyjną, co jest o tyle niekorzystne, że emigracja osób młodych często powiązana jest, w przypadku rodzin, z emigracją dzieci. Kolejnym zagadnieniem determinującym zmiany liczby ludności na danym obszarze jest wielkość przyrostu naturalnego². W latach 2010-2013, łączny wzrost w wyniku ruchu naturalnego wyniósł 3,1 tys. osób, natomiast w latach 2014-2017 łączna utrata wyniosła 2,4 tys. osób. W celu zapewnienia stabilnego rozwoju demograficznego, na każde 100 kobiet powinno przypadać średnio 210-215 dzieci. W kujawsko-pomorskim współczynnik dzietności utrzymuje się na poziomie nieco poniżej średniej wartości krajowej i w 2017 r. wyniósł 141 urodzeń/100 kobiet w wieku 15-49 lat.
2. W województwie kujawsko-pomorskim najczęstszymi przyczynami zgonów mieszkańców są, podobnie jak w kraju, choroby układu krążenia oraz nowotwory (w 2017 r. ich udział wynosił odpowiednio 35,7% i 29,3%). Zagrożenie życia mieszkańców województwa chorobami z tych grup jest wyższe od ogólnopolskiego. Wartość wskaźnika liczby zgonów z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. ludności w okresie 2007-2017 spadła o 16%. Jednak zarówno wartość wskaźnika zgonów z powodu nowotworów ogółem, jak i nowotworów złośliwych na 100 tys. ludności utrzymuje się na wysokim poziomie i jest jedną z najwyższych w Polsce. W analizowanym okresie wartość wskaźnika zgonów z powodu nowotworów ogółem wzrosła o prawie 14%. Województwo charakteryzuje się jednym z najwyższych w kraju wskaźnikami zgonów z powodu zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania (warto zwrócić uwagę na systematyczny wzrost liczby mieszkańców korzystających z poradni dla osób z zaburzeniami psychicznymi - w stosunku do 2007 r. o ponad 1/4). Od kilku lat obserwuje się niewielkie liczby zachorowań na choroby podlegające wieloletnim programom szczepień takie jak tężec czy odra. Zmniejsza się również liczba zachorowań na choroby takie jak np. różyczka czy świnka. Mimo utrzymującej się tendencji spadkowej w województwie kujawsko-pomorskim nadal notuje się dość wysoką liczbę zachorowań na gruźlicę. Wskazać należy na niekorzystną sytuację epidemiologiczną w przypadku krztuśca oraz wirusowego zapalenia wątroby (WZW) typu B i C. Od 2014 r. utrzymuje się wysoka zapadalność na te choroby, bardzo wysoka na tle kraju.
3. Wśród ludności powyżej 15 lat w województwie kujawsko-pomorskim w 2017 r. było 320 tys. osób z wykształceniem wyższym, 382 tys. osób z wykształceniem policealnym oraz średnim zawodowym, 160 tys. z wykształceniem średnim ogólnokształcącym, 477 tys. z wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz 326 tys. z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym³. Województwo

¹ Do roku 2030 przewiduje się spadek liczby mieszkańców w województwie na poziomie ok. 66 tys. (-3,2%). –przewidując, iż w okresie prognozy województwo będzie zamieszkiwać już tylko niewiele powyżej 2 mln osób (w 2017 roku było to niespełna 2 mln 83 tys.).

² Różnica między urodzeniami i zgonami

³ Najbardziej aktualne dane dotyczące poziomu wykształcenia mieszkańców pochodzą z prowadzonego przez GUS badania aktywności ekonomicznej ludności (BAEL).

charakteryzowało się więc stosunkowo wysokim odsetkiem ludności (udziałem ludności w wieku 15-64 lata wg poziomu wykształcenia w ogólnej liczbie ludności w tym wieku) z wykształceniem zasadniczym zawodowym (3. pozycja w kraju) oraz wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym lub niższym (4. pozycja w kraju). Województwo cechował także niski udział osób z wykształceniem wyższym – pod tym względem zajmowało dopiero 14. pozycję. Należy jednak zaznaczyć, że zarówno liczba, jak i udział osób z wykształceniem wyższym w województwie stale wzrasta – w latach 2008-2017 w obu aspektach odnotowano ponadprzeciętnie duży wzrost (4. pozycja w kraju). Widoczne są znaczne dysproporcje w poziomie wykształcenia między ludnością miejską i wiejską (na niekorzyść ludności wiejskiej). Osoby z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym lub niższym oraz osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym przeważają wśród osób biernych zawodowo (podobnie jak wśród zarejestrowanych bezrobotnych) w województwie.

4. Aktywność mieszkańców w wymiarze społecznym w pośredni sposób wyraża się poprzez zaangażowanie w działalność w organizacjach pozarządowych (NGO⁴). Mieszkańcy kujawsko-pomorskiego nie wykazują się pod tym względem znaczącą aktywnością na tle kraju. W 2017 r. w odniesieniu do liczby mieszkańców region lokuje się dopiero na 15. pozycji. Sektor NGO w województwie odznacza się dość dużą stabilnością działania - średni wiek organizacji w regionie wynosi 14,5 lat, a najstarsze organizacje, założone jeszcze przed 1987 r. stanowią 10% wszystkich organizacji. Oznacza to, że na niewielką skalę powstają nowe podmioty, a istniejące są traktowane często jako stałe miejsca pracy (na tle kraju ponadprzeciętnie duża liczba osób zatrudnionych w NGO).
5. Frekwencja wyborcza w kujawsko-pomorskim zarówno w wyborach samorządowych, jak i parlamentarnych utrzymuje się na niższym poziomie niż średnio w Polsce, przeciętnie o 2-3 punkty procentowe.
6. Istotnym przejawem aktywności obywatelskiej, zwłaszcza w dużych miastach, jest uczestnictwo mieszkańców w tworzeniu budżetu partycypacyjnego (obywatelskiego). Budżet obywatelski stanowi wydzieloną część budżetu gminy, o przeznaczeniu której decydują mieszkańcy⁵. Jest zatem narzędziem, które pozwala na budowanie świadomości społecznej i daje obywatelom poczucie, że mają realny wpływ na rozwój miasta i swojej społeczności. W województwie kujawsko-pomorskim decyzje o wprowadzeniu budżetu obywatelskiego przed 2017 r.⁶ podjęły 4 miasta: Bydgoszcz, Toruń, Włocławek i Grudziądz, a w latach kolejnych także Inowrocław. Miasta te corocznie zwiększają pulę środków na projekty budżetu obywatelskiego (miasta będące powiatami grodzkimi wydają kwotę wyższą niż wymagane prawem 0,5%) i decydują się na organizację kolejnych edycji. Mimo to, udział mieszkańców głoszących na budżet obywatelski jest niski i w 2018 r. we wszystkich miastach kształtował się na poziomie poniżej 7% (przy 30% we Wrocławiu i 23% w Łodzi), co wskazuje na ich słabe zaangażowanie obywatelskie.
7. O niskiej aktywności mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego świadczyć może także wieloletnia stagnacja w liczbie podmiotów gospodarczych prowadzonych przez osoby fizyczne. W 2017 r. wartość dla kujawsko-pomorskiego wyniosła 11 podmiotów na 100 osób w wieku produkcyjnym, co dawało 12. pozycję w kraju. Tempo wzrostu liczby przedsiębiorstw osób fizycznych wpisanych do rejestru REGON zarówno w ujęciu bezwzględnym, jak i w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym jest jednym z najwolniejszych w Polsce. Pod względem wartości wskaźnika liczby podmiotów osób fizycznych na 100 osób w wieku produkcyjnym wśród 18 miast wojewódzkich, Toruń (14,1) i Bydgoszcz (13,6) zajmują odpowiednio 16. i 18. miejsce w kraju.
8. W województwie kujawsko-pomorskim liczba osób pracujących według danych GUS⁷ w 2017 r. wynosiła 738,5 tys. osób, co stanowiło 4,8% wszystkich pracujących w kraju. Od 2012 r. liczba osób pracujących wzrasta. Warto zwrócić uwagę na niski poziom zatrudnienia w wysoko wyspecjalizowanych sekcjach, jak J - informacja i komunikacja, K - działalność finansowa i ubezpieczeniowa i M - działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (wartości znacznie niższe niż

---

⁴ NGO- ang. non-government organization - organizacja pozarządowa

⁵ Kwotę środków finansowych na każdy rok określa Rada Gminy na wniosek Prezydenta, burmistrza lub wójta. Środki przeznaczone na realizację budżetu obywatelskiego wynoszą zazwyczaj od 0,5% do 2,0% kwoty wykonanych wydatków budżetowych.

⁶ Od 2017 r. budżet obywatelski został wprowadzony obowiązkowo we wszystkich miastach na prawach powiatu

⁷ Dane GUS nie uwzględniają pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego.

przeciętnie w kraju). Zdecydowanie największa grupa pracujących (w 2017 r. aż 29,5% przy przeciętnej wartości w kraju na poziomie 26,6%) zatrudniona była natomiast w dziale przemysł i budownictwo.

9. W województwie kujawsko-pomorskim, podobnie jak we wszystkich regionach Polski od 2013 r. następuje stały spadek bezrobocia (liczby osób bezrobotnych oraz stopy bezrobocia rejestrowanego). Skala redukcji bezrobocia w województwie w okresie 2013-2018 była bardzo duża (wynosiła ponad 51%). Według oficjalnych statystyk rynku pracy (bezrobocie rejestrowane) województwo kujawsko-pomorskie wciąż pozostaje w gronie województw o najwyższych wskaźnikach (w 2018 r. - 8,8%). Znacznie korzystniej prezentuje się statystyka bezrobocia wg BAEL (kujawsko-pomorskie z wartością 4,4% w IV kwartale 2018 r. zajmowało 12. pozycję). Tak kształtujące się wartości poziomu bezrobocia, a także obecnie występująca sytuacja na rynku pracy (brak pracowników) wskazują, że bezrobocie rozumiane jako problem ze znalezieniem zatrudnienia obecnie nie występuje, a przyczyny bezrobocia związane są z uwarunkowaniami społecznymi, a nie gospodarczymi. Od 2013 r. w województwie umacnia się zjawisko bezrobocia długookresowego – udział zarejestrowanych osób bezrobotnych powyżej 24 miesięcy w całkowitej liczbie osób bezrobotnych stale wzrasta (w 2018 r. - już 29,2%). Osobami bezrobotnymi są przede wszystkim osoby o niskim wykształceniu i bez kwalifikacji zawodowych. W 2018 r. aż 60,7% ogółu bezrobotnych nie posiadało wykształcenia wyższego niż zasadnicze zawodowe, a 36,7% nie posiadało kwalifikacji zawodowych. W przypadku obu wskaźników województwo osiągało wartości zdecydowanie wyższe niż w kraju.
10. Wraz ze spadkiem liczby osób pracujących oraz pojawiającymi się problemami pracodawców z rekrutacją pracowników (zwłaszcza wykwalifikowanych), czynnikiem mającym coraz większe znaczenie w kształtowaniu regionalnego rynku pracy staje się pozyskiwanie pracowników z zagranicy. Po 2014 r. w województwie kujawsko-pomorskim nastąpił znaczny wzrost liczby cudzoziemców na rynku pracy. Zgodnie z oficjalnymi statystykami Ministerstwa Rodziny Pracy i Polityki Społecznej w 2018 r. łączna liczba oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi⁸ oraz zezwoleń na pracę dla cudzoziemców⁹ w województwie wynosiła 94,4 tys. osób i od 2014 r. wzrosła prawie 9-krotnie. W 2017 r. cudzoziemcy stanowili ok. 10% osób pracujących w regionie (udział liczby oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi i wydanych zezwoleń na pracę w liczbie osób pracujących publikowanej przez GUS). Wśród pracujących w województwie cudzoziemców przeważają obywatele Ukrainy - w 2018 r. było ich 84,8 tys. osób, a między 2015 r. a 2017 r. stanowili ponad 94% wszystkich osób dla których wydano zezwolenia lub oświadczenia. Generalnie poza Ukrainą największa liczba pracujących cudzoziemców pochodziła z Białorusi, Mołdawii, Gruzji, i Rosji. Co ciekawe w 2018 r. stosunkowo dużo zezwoleń obejmowało obywateli Nepalu, a także Indii, Azerbejdżanu i Bangladeszu.
11. Do głównych konsekwencji imigracji ekonomicznej do Polski, głównie obywateli Ukrainy, w tym do województwa kujawsko-pomorskiego należy zaliczyć wzrost zasobów siły roboczej, co przy coraz większych brakach pracowników na regionalnym rynku pracy daje możliwość zastąpienia ich właśnie cudzoziemcami, którzy są bardziej skłonni wykonywać prace niechętnie podejmowane przez lokalnych pracowników. Z drugiej jednak strony, obecność cudzoziemców wpływa na niestabilność rynku pracy, gdyż stanowią oni grupę bardzo mobilną i wybierają rynki bardziej dla siebie atrakcyjne pod względem jakości i poziomu życia oraz uwarunkowań prawnych umożliwiających im stabilizację pobytu i zatrudnienia. Ważną korzyścią jest wzrost dochodów lokalnej społeczności wynikający z rozwoju usług służących zabezpieczeniu podstawowych warunków życia cudzoziemców, np. wynajem mieszkań, handel detaliczny, głównie spożywczy. Do negatywnych skutków należy zaliczyć niewątpliwie znaczny transfer środków w postaci zarobionych pieniędzy wysyłanych do kraju pochodzenia i tam wydatkowanych. Ważnym zadaniem dla polityki regionalnej jest integracja cudzoziemców.
12. Wartość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w gospodarce narodowej¹⁰ w 2017 r. wynosiła 87% wartości dla kraju i tym samym plasowała województwo kujawsko-pomorskie dopiero na 13. miejscu wśród pozostałych regionów. Wartość tego wskaźnika w przeciągu ostatnich 10 lat stale rośnie (tempo wzrostu jest zbliżone do tempa wzrostu dla całego kraju), jednak województwo utrzymuje stałą pozycję w stosunku do pozostałych regionów. Zarówno przeciętna miesięczna

⁸ Na podstawie oświadczenia o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi zatrudnieni mogą być obywatele Armenii, Białorusi, Gruzji, Mołdawii, Rosji lub Ukrainy, okres ich zatrudnienia nie może przekroczyć 6 miesięcy w ciągu kolejnych 12 miesięcy i nie dotyczy prac sezonowych, na które trzeba uzyskać zezwolenie.

⁹ Zezwolenie na pracę to dokument, który uprawnia cudzoziemca z krajów spoza UE/EKG/Szwajcarii do podjęcia legalnej pracy w Polsce pod warunkiem posiadania przez cudzoziemca wize lub zezwolenia na pobyt czasowy pozwalającego na podjęcie w Polsce pracy.

¹⁰ dla wszystkich prowadzonych rodzajów działalności gospodarczej

emerytura brutto z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych, jak i renta z tytułu niezdolności do pracy osiągają w województwie wartości poniżej przeciętnych dla kraju (odpowiednio 91% i 87% wartości krajowej). Pozytywną sytuację zauważyć można natomiast w przypadku indywidualnych gospodarstw rolnych. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na osobę przekracza tu (i generalnie w okresie ostatnich dziesięciu lat przekraczał) wartość tego wskaźnika dla Polski (w ciągu ostatnich 10 lat średnio 1,4-krotnie) i oprócz dwóch lat zajmował stosunkowo wysokie pozycje (między 2. a 6.). W 2017 r. wartość przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę dla województwa kujawsko-pomorskiego stanowiła 91,1% wartości krajowej. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w województwie kujawsko-pomorskim stale wzrasta (podobnie jak we wszystkich województwach), jednak tempo jego wzrostu w stosunku do 2008 r. jest takie samo jak dla całego kraju.

13. Pośrednią miarą sytuacji materialnej mieszkańców województwa jest wielkość dochodów budżetów samorządów, pochodzących z udziału w podatku PIT (w pewnym uproszczeniu należy przyjąć, że im wyższe są wynagrodzenia mieszkańców w danym województwie, tym większa kwota trafia do budżetów samorządów). Do wszystkich samorządów z tego tytułu trafiło łącznie w województwie kujawsko-pomorskim w 2017 r. prawie 976 zł na 1 mieszkańca. Jest to około 84% średniej wartości krajowej. Wskaźnik zasięgu ubóstwa, liczony jako udział osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej granicy ubóstwa w ogóle ludności (według różnych granic ubóstwa – ustawowej, relatywnej, ubóstwa skrajnego¹¹), generalnie w okresie 2008-2017 kształtował się powyżej wartości dla kraju. W 2017 r. (według wszystkich badanych granic ubóstwa) województwo kujawsko-pomorskie znajdowało się na 9. miejscu w kraju. W 2017 r. z pomocy społecznej korzystało 172 283 mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego, co oznacza, że ich liczba w stosunku do 2012 r. uległa znacznemu spadkowi (o 29,4%)¹². W okresie od 2012 do 2017 r. w województwie kujawsko-pomorskim zauważalny był również znaczny spadek liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej (o 22,7%)¹³. Niepokoić może jednak znaczny odsetek rodzin długotrwale korzystających z pomocy społecznej¹⁴ - jest to 65% korzystających, co świadczy o swoistym uzależnieniu części gospodarstw domowych od pomocy zewnętrznej. W 2017 r. 68 749 rodzin otrzymywało zasiłek rodzinny. Zasiłkiem tym objętych było 33,1% dzieci w wieku do 17 lat. Od 2008 r. systematycznie maleje zarówno liczba rodzin korzystających ze świadczenia (spadek o 38%), jak i liczba dzieci, na które rodzice świadczenie to otrzymują (spadek o 41%).
14. Do podstawowych elementów wpływających na jakość życia mieszkańców, a jednocześnie stanowiących odzwierciedlenie sytuacji materialnej ludności, należą warunki mieszkaniowe. Na zasoby mieszkaniowe województwa kujawsko-pomorskiego w 2017 r. składało się ponad 745,8 tys. mieszkań, stanowiących prawie 5,2% zasobów krajowych. W latach 2008-2017 liczba mieszkań w województwie zwiększyła się o 59,7 tys. (o 8,7%). Poziom nasycenia mieszkaniami, charakteryzowany jako liczba mieszkań w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, wynosił w 2017 r. 358 mieszkań na 1000 osób, stanowiąc nieco ponad 95% wartości krajowej.
15. Rozwój społeczeństwa w dużej mierze uzależniony jest od dostępności usług publicznych. Samorząd Województwa dysponuje bardzo szczegółowym rozpoznaniem stanu rozwoju infrastruktury społecznej, prowadzonej przez wszystkie poziomy samorządów. Jest więc świadomy różnicowań w stanie rozwoju infrastruktury oraz umiejscowienia i skali istniejących niedoborów, wpływających na jakość życia i możliwości rozwoju. W kategorii problemów należy postrzegać:
  - a. Wciąż niskie wskaźniki upowszechnienia opieki żłobkowej i wychowania przedszkolnego. Z jednej strony jest to skutkiem niewystarczającego poziomu dostępności form opieki żłobkowej

---

¹¹ Zgodnie z definicjami BDL GUS:

Relatywna granica ubóstwa - 50% średnich wydatków (ekwiwalentnych) gospodarstw domowych.

Ustawowa granica ubóstwa - kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej.

Granica ubóstwa skrajnego - poziom minimum egzystencji obliczany przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Minimum egzystencji wyznacza poziom zaspokojenia potrzeb, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka.

¹² Lata 2012-2014 - dane ze sprawozdań MPiPS-03; lata 2015-2017 - dane OZPS

¹³ j.w.

¹⁴ Rodziny, którym udzielana jest pomoc społeczna przez okres dłuższy niż 36 miesięcy.

(podkreślić należy, że jedynym wyznacznikiem nie mogą tu już być formy instytucjonalne, upowszechniają się także formy pozainstytucjonalne), ale w przypadku wychowania przedszkolnego problemem może być zarówno zbyt mała liczba lub zbyt duża odległość do placówki, jak też kwestie mentalnościowe – nieposyłanie dzieci do przedszkoli, pomimo istnienia takiej możliwości.

- b. Jakość kształcenia - zarówno w zakresie kształcenia na poziomie szkoły podstawowej/gimnazjum, jak i na poziomie maturalnym, województwo notuje sytuację problemową. Wyniki egzaminów świadczą o słabszym przygotowaniu uczniów na tle Polski, a jednocześnie widoczne jest niekorzystne pogłębianie się dysproporcji względem kraju. Sytuacja jest o tyle niekorzystna, że słabsze wyniki uczniów szkół maturalnych mogą przekładać się również na niższy poziom kształcenia w szkołach wyższych na terenie województwa, zwłaszcza tych, w których duży udział stanowią studenci z obszaru województwa.
- c. Brak kształcenia (na poziomie szkół branżowych oraz techników) w części kierunków zawodowych uważanych za istotne dla regionalnego rynku pracy. Niektóre kierunki dostępne są tylko w nielicznych szkołach.
- d. Brak wyróżniającego się na tle kraju potencjału akademickiego. Na jego terenie działa 17 instytucji szkolnictwa wyższego¹⁵ (8 w Bydgoszczy, 4 w Toruniu). W województwie kujawsko-pomorskim w 2017 r. studiowało 59 414 osób, co stanowiło prawie 4,5% studentów w Polsce (208 studentów szkół wyższych na 10 tys. ludności - 8. pozycja w kraju - niższa niż przeciętnie w kraju, gdzie wynosi 336 studentów na 10 tys. ludności). Liczba ta od 2007 r. (85 499) corocznie maleje. Mała jest liczba studentów z zagranicy. Poza Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, pozostałe regionalne uczelnie nie cechują się zbyt wysoką renomą wśród absolwentów szkół średnich, do czego przyczynia się także ich klasyfikowanie na niskich pozycjach w opiniotwórczych rankingach szkół wyższych. O jakości kształcenia w szkołach wyższych pośrednio świadczyć mogą także przyznawane poszczególnym wydziałom kategorie naukowe. Według parametryzacji z 2017 r. najwyższą kategorię A+¹⁶ uzyskały jedynie 2 wydziały Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (Wydział Historyczny i Wydział Sztuk Pięknych). Kategoria A natomiast przyznana została 8 wydziałom UMK w Toruniu oraz 2 wydziałom UKW w Bydgoszczy. Należy zwrócić uwagę, że w województwie kujawsko-pomorskim wyróżniają się przede wszystkim wydziały kształcące na kierunkach humanistycznych. Zdecydowanie niższą jakością kształcenia wykazują się kierunki inżynierjno-techniczne. Odzwierciedleniem charakteru regionalnych uczelni jest najniższy w kraju odsetek absolwentów i studiujących na kierunkach technicznych i przyrodniczych. W 2017 r. w kujawsko-pomorskim zaledwie 15,9% studentów kształciło się na kierunkach inżynierjno-technicznych. Niepokojącym jest fakt, iż jest to najniższa wartość od 2007 r. Sytuacja ta wskazywać może na niedostosowanie kierunków studiów do potrzeb rynku pracy, co w konsekwencji powodować może brak odpowiednio wykształconych kadr dla rozwoju gospodarki opartej o innowacyjne technologie. W 2019 Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, jako jedna z 10 polskich uczelni, uzyskał status uczelni badawczej w konkursie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza”. Celem programu jest wyłonienie i wsparcie najlepszych polskich uczelni, które będą mogły w najbliższych latach z sukcesem konkurować z ośrodkami zagranicznymi. Ponadto warto w tym miejscu wspomnieć o kwestii potencjalnych skutków ustawy tzw. ustawy 2.0 (Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce). Zgodnie z przedmiotową ustawą wiele możliwości uczelni (uprawnień) ma zostać określone na podstawie ewaluacji badań naukowych w 2021 roku. Z ekspertyzy Biura Analiz Sejmowych (15.02.2018) dotyczącej analizy przedmiotowej ustawy wynika, że tylko siedem z 18 uczelni wyższych w kraju zachowa status uniwersytetów. Niestety nie będzie wśród tych uczelni Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Natomiast wobec Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w

---

¹⁵ liczba ta dotyczy uczelni posiadających na terenie województwa kujawsko-pomorskiego swoje główne siedziby (uczelnie macierzyste), <https://polon.nauka.gov.pl>, dostęp z dnia 10.07.2019 r.

¹⁶ kategoria przyznawana jednostkom wyróżniającym się jakością prowadzonych badań naukowych lub prac rozwojowych oraz efektami ich realizacji na podstawie Rozporządzenia ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 grudnia 2016 r. w sprawie przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym i uczelniom, w których zgodnie z ich statutami nie wyodrębniono podstawowych jednostek organizacyjnych

Bydgoszczy Biuro Analiz Sejmowych zakłada, iż uczelnia będzie funkcjonować jako uczelnia zawodowa. W związku z powyższym można założyć, iż rola uczelni bydgoskich w krajowym systemie ośrodków akademickich znacząco spadnie.

- e. Ograniczony dostęp do specjalistycznej opieki zdrowotnej. Jest ona najlepiej dostępna w ośrodkach stołecznych (choć potencjał Bydgoszczy znacząco przewyższa potencjał Torunia), poza którymi występuje jest przede wszystkim w ośrodkach powiatowych oraz niezbyt licznych innych miastach. Na obszarach wiejskich nie występuje w formie kompleksowych przychodni, a niezwykle rzadko dostępne są niektóre specjalności, realizowane na bazie placówek podstawowej opieki zdrowotnej (np. w niektóre dni tygodnia). Oznacza to utrudniony dostęp w ujęciu terytorialnym (duża odległość dla znacznej części ludności), zwłaszcza w sytuacji niefunkcjonowania transportu publicznego i jest istotnym problemem zwłaszcza dla ludności starszej. Coraz większym problemem staje się również liczebność kadr medycznych. W tym zakresie niekorzystna sytuacja na tle kraju obserwowana jest zarówno w przypadku lekarzy, jak i pielęgniarek i położnych. Według prognozy zawartej w Mapie Potrzeb Zdrowotnych dla województwa kujawsko-pomorskiego do 2031 r. konieczne będzie zwiększenie liczby łóżek na takich oddziałach jak: alergologia, chirurgia onkologiczna, endokrynologia, endokrynologia-diabetologia dla dzieci, gastroenterologia, hematologia, kardiologia, kardiologia dla dzieci, nefrologia, neurologia, o specyfice chorób zakaźnych, onkologii klinicznej oraz realizujących świadczenia w ramach chemioterapii, otorynolaryngologii dla dzieci (w tym chirurgii szczękowo-twarzowej dla dzieci) i radioterapii.
- f. Stan rozwoju i funkcjonowania pozostałych rodzajów usług nie stanowi problemu o charakterze regionalnym. Uwagę zwraca potencjał kultury oraz sportu – jako dziedzin będących swoistym potencjałem rozwojowym. Województwo posiada dobrze rozwiniętą bazę placówek kultury. Należy tu wyróżnić placówki tzw. kultury wysokiej, w dużej części prowadzone przez Samorząd Województwa, które prowadzą aktywną działalność, przyczyniają się do rozwoju dorobku kultury narodowej, mają znaczenie tożsamościowe i wizerunkowe dla województwa, wpływają także na znaczący napływ widzów i słuchaczy spoza regionu. Pod tym względem, województwo wyróżnia się na tle kraju (zwłaszcza w dziedzinie działalności instytucji muzycznych). Na terenie województwa odbywają się co roku imprezy kulturalne i festiwale, których rozpoznawalność i ranga ma znaczący wpływ na promocję zarówno miast, w których są organizowane, jak i całego regionu. W kategorii kultury mieszczą się także instytucje o znaczeniu lokalnym, ukierunkowane na zaspokajanie potrzeb o znaczeniu lokalnym, często w większym stopniu związanych z integracją społeczną lub zagospodarowaniem wolnego czasu, a nie stricte z działalnością kulturalną. Stan rozwoju tego rodzaju działalności (bazującej na domach kultury i świetlicach wiejskich, a czasem bibliotekach) jest zróżnicowany i zależy zarówno od dostępności bazy (wciąż są gminy nieposiadające domu kultury lub/i z niewielką liczbą świetlic w tylko pojedynczych miejscowościach), jak i świadomości lokalnych władz w zakresie celowości prowadzenia przez nie aktywnej działalności. Sport w województwie kujawsko-pomorskim posiada długą tradycję, działalność prowadzi wiele klubów w różnorodnych dyscyplinach, istnieje również bogata infrastruktura sportowa. W zakresie wielu dyscyplin drużyny i sportowcy z województwa mają znaczące osiągnięcia w zawodach mistrzowskich, składając się w dużej części na dorobek polskiego sportu ogółem. Tradycyjnie znacząca część i istotny dorobek medalowy polskiej kadry olimpijskiej, kadr na mistrzostwa Świata i Europy, przypada na zawodników ćwiczących w klubach na terenie województwa. Bardzo dobre wyniki notuje się w sporcie młodzieżowym. Na terenie województwa odbywa się duża liczba zawodów o znaczeniu krajowym i międzynarodowym, w tym zawodów rangi mistrzowskiej. Jest to więc dobra podstawa do upowszechniania aktywności fizycznej wśród mieszkańców. Bez wątpienia pod względem wizerunkowym największym problemem jest brak na terenie województwa drużyny piłkarskiej uczestniczącej w rozgrywkach najwyższej klasy. Jest to najpopularniejsza i najbardziej prestiżowa dyscyplina zespołowa. Piłka nożna w najwyższej klasie rozgrywek, niezależnie od osiąganych przez daną drużynę wyników, generuje bardzo duże zainteresowanie medialne i gwarantuje bardzo częste pojawianie się nazwy miasta/województwa, które reprezentuje w serwisach informacyjnych mediów o największym zasięgu. Także zainteresowanie ze strony mediów relacjonowaniem rozgrywek, gwarantuje niezwykle szeroki zasięg promocji.

16. Negatywny wpływ na skuteczność obsługi ludności ma duże rozdrobnienie osadnictwa i znaczna liczba miejscowości bardzo małych (poniżej 100 mieszkańców). W gminach o dużej liczbie miejscowości występuje wiele wsi małych i bardzo małych, które nie posiadają odpowiedniego potencjału, aby rozwijać i utrzymywać usługi. Silne rozdrobnienie osadnictwa na terenie województwa objawia się także brakiem ośrodków kilkudziesięciotysięcznych (40-60 tys.), które w innych województwach stanowią ważne ogniwa sieci osadniczej. Wysoki udział miast małych i bardzo małych w strukturze sieci osadniczej oferujących jedynie usługi powszechne, codzienne skutkuje ograniczonym dostępem do usług ponadlokalnych. Dostępność do usług na szczeblu powiatowym może być znacznie ograniczona przy dużej odległości do siedziby powiatu. W kujawsko-pomorskim są 3 powiaty, w których około lub ponad 60% powierzchni leży dalej niż 20 km od siedziby: świecki, włocławski i bydgoski.
17. Dostępność do usług publicznych w niektórych aspektach jest systemowo pogarszana przez dysfunkcyjny podział administracyjny na poziomie gmin. W województwie kujawsko-pomorskim spotyka się go stosunkowo często i wiąże się on zasadniczo z dwoma problemami. Są to nieciągłość terytorialna gmin oraz funkcjonowanie tzw. gmin obwarzankowych¹⁷. Problem braku spójności terytorialnej dotyczy 5 gmin (gmina wiejska Chełmno, gmina wiejska Grudziądz, gmina wiejska Inowrocław, gmina Fabianki, gmina Lubanie). Funkcjonowanie gmin o nieciągłym terytorium skutkuje dezintegracją przestrzenną i poddaje w wątpliwość prawidłowość funkcjonowania gminy jako wspólnoty zamieszkujących ją mieszkańców. Należy więc uznawać takie przypadki jako dysfunkcyjne i wymagające poprawy, przede wszystkim poprzez rozważenie zmian granic gmin i włączenie rozczłonkowanych części do którejś z gmin sąsiednich. Obecna sytuacja nie pozwala na efektywną realizację zadań samorządu gminnego (np. zaopatrzenia w wodę, zapewnienia standardu dróg, po których poruszają się mieszkańcy, podziału na rejony szkolne i dowóz uczniów, dostępu do infrastruktury społecznej, odbioru odpadów komunalnych). Drugim ze wspomnianych zjawisk skutkujących dysfunkcyjnością niektórych gmin jest funkcjonowanie tzw. gmin obwarzankowych. Zjawisko to jest znacznie bardziej powszechne i występuje w przypadku par gmin: miejskiej oraz otaczającej ją wiejskiej. Gmina miejska jest najważniejszym ośrodkiem osadniczym takiej pary gmin i siedzibą organów administracyjnych gminy wiejskiej. Najczęściej gminy te mają też dokładnie takie same nazwy (a więc problem pojawia się już na poziomie najbardziej podstawowego wyznacznika tożsamości, jakim jest nazwa gminy, gdyż gmina posługuje się nazwą sąsiedniego miasta). W województwie kujawsko-pomorskim funkcjonuje kilkanaście par tego typu gmin. Funkcjonowanie gmin obwarzankowych jest powszechnie odbierane jako przejaw braku efektywności administracyjnej. Podstawowe problemy jakie w takich sytuacjach obserwuje się najczęściej¹⁸ to zwiększenie kosztów administracyjnych związanych z funkcjonowaniem urzędów gmin, występowanie dwóch organów uchwałodawczych i wykonawczych, obniżanie efektywności wydatkowania środków publicznych poprzez dublowanie instytucji obsługi mieszkańców, nasilenie efektu tzw. „pasażera na gapę” (czyli korzystanie z usług przez mieszkańców, których podatki odprowadzane są do innej gminy) oraz brak koordynacji wykonywania usług. Inną konsekwencją tego zjawiska jest fakt, że mieszkańcy gminy wiejskiej są w praktyce zależni w zaspokajaniu nawet najbardziej podstawowych potrzeb w zakresie usług od działań samorządu sąsiedniej gminy, na wybór którego nie mają żadnego wpływu – jest to de facto zaprzeczenie samorządności na płaszczyźnie ideologicznej.

Wyzwanie 2. Dostosowanie kierunków rozwoju województwa do transformacji demograficznej i konsekwencji starzenia społeczeństwa

Istotą wyzwania jest konieczność dostosowania wszystkich znaczących aspektów funkcjonowania województwa do zmian charakteru potrzeb społecznych, wynikających z procesów starzenia, które przejawiają się rosnącą liczbą i udziałem osób starszych. Wśród obecnie występujących w Polsce i województwie kujawsko-pomorskim tendencji rozwoju liczby ludności największe znaczenie ma spadek ogólnej liczby ludności, który w największej skali dotyka miasta oraz postępujący proces starzenia się społeczeństwa. Procesy te są nierozzerwalnie ze sobą związane i są głównie wynikiem niewystarczającej dla zapewnienia zastępowalności pokoleń liczby urodzeń, wydłużania się przeciętnego dalszego trwania życia oraz wzmożonych procesów migracyjnych (w kierunku z miast na obszary

¹⁷ Gmina wiejska otaczająca gminę miejską, na terenie której znajduje się m.in. siedziba władz gminy wiejskiej (urząd gminy jest poza terenem gminy). Gmina wiejska funkcjonuje tu jedynie jako zaplecze innej gminy i najczęściej nie rozwija i nie prowadzi pełnej obsługi własnych mieszkańców, gdyż korzysta z infrastruktury społecznej i usługowej miasta rdzeniowego. Gmina wiejska nie posiada też tzw. miejscowości gminnej na swoim terytorium oraz ma taką samą nazwę co otaczana gmina miejska (wyjątkiem jest tu gmina Ryńsk w powiecie wąbrzeskim, do niedawna funkcjonująca pod nazwą gminy wiejskiej Wąbrzeźno).

¹⁸ Większość wskazywanych konsekwencji wymieniło już 2013 roku Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji w swoim raporcie „Ocena sytuacji samorządów lokalnych”.

wiejskie, a w ujęciu całego województwa ujemnego salda migracji w ruchu międzywojewódzkim). Zjawiska te składają się na III fazę transformacji demograficznej, czyli modelowego rozwoju liczby ludności wynikającego z przejścia od wysokich do niskich współczynników śmiertelności i urodzeń oraz związanej z nimi zmiany przyrostu naturalnego. Fazę tą nazywa się „przejściem demograficznym”. Konsekwencją zmian zachodzących w tej fazie jest postępujący proces starzenia się społeczeństwa. Województwo kujawsko-pomorskie już od kilkunastu lat notuje zmiany struktur wieku, a w kolejnych latach wejdą one w bardzo zaawansowaną fazę, kiedy takie niedostosowanie będzie skutkowało znaczącym obniżeniem jakości życia bardzo dużej części mieszkańców. W kontekście starzenia się ludności, kluczowe znaczenie mają: usługi publiczne (zwłaszcza aspekty związane ze zdrowym i aktywnym starzeniem się – ochrona zdrowia i instytucjonalne przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu oraz usługi opiekuńcze, w tym usługi opiekuńcze oferowane w ramach systemu pomocy społecznej), transport publiczny i dostępność przestrzeni publicznych oraz dostosowanie przestrzeni i budynków do potrzeb osób starszych.

1. Głównym przejawem postępującego procesu starzenia się społeczeństwa jest wzrost bezwzględnej liczby ludności w wieku poprodukcyjnym¹⁹. W okresie 2010-2018²⁰ liczba ludności w wieku poprodukcyjnym w województwie kujawsko-pomorskim wzrosła z 335,0 tys. do 436,5 tys. osób (wzrost o 30%), co daje średnio rocznie wzrost o ponad 12 tys. osób. Tak duży wzrost jest następstwem osiągnięcia wieku emerytalnego przez osoby urodzone w okresie wyżu powojennego, zanotowanego w latach 50-tych XX wieku.
2. Prognoza demograficzna zakłada wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym do 2030 r. do 520,3 tys. osób (wzrost o 26% w stosunku do roku bazowego).
3. Oprócz wchodzenia w wiek poprodukcyjny bardzo licznych roczników, proces starzenia się społeczeństwa jest także związany z wydłużaniem się przeciętnego trwania życia, będącego wynikiem postępu cywilizacyjnego (rozwoju nowych technologii medycznych i nowoczesnych metod profilaktyki) i poprawy jakości życia (wzrostu poziomu dochodów, polepszenia warunków zamieszkania i pracy, podnoszenia poziomu i dostępności do wysokiej jakości usług medycznych). W województwie kujawsko-pomorskim długość życia mężczyzn w 2017 r. wynosiła 74,0 lata, a kobiet była o 7 lat dłuższa i wynosiła 81,0 lat. W analizowanym okresie mężczyźni żyli o 3,0, a kobiety o 1,4 lata dłużej niż jeszcze 10 lat temu i odpowiednio o 5,6 i 4,3 lat dłużej niż 20 lat temu, co wskazuje na wyraźną stałą tendencję wzrostową wskaźnika.
4. Powyższy proces przyczynia się do wzrostu liczby ludności w najstarszych grupach wiekowych. Między 2010 r. a 2018 r. liczba osób w wieku powyżej 80 lat w województwie wzrosła o 26% (z 65,9 tys. osób do 83,1 tys. osób). Prognoza demograficzna przewiduje dalszy wzrost liczebności tej grupy wiekowej do wartości 114,3 tys. osób w 2030 r., przy czym zakłada szczególnie duże natężenie wzrostu od 2026 r., gdy wiek ten zaczął osiągać liczne roczniki osób urodzonych po II wojnie światowej.
5. Proces starzenia się społeczeństwa należy rozumieć nie tylko jako wzrost bezwzględnej liczby ludności w wieku poprodukcyjnym, ale także jako wzrost udziału tej grupy w całkowitej liczbie ludności. Zachodzi on na skutek zmiany proporcji pomiędzy poszczególnymi grupami wiekowymi względem siebie w wyniku jednoczesnego wzrostu liczebności grupy osób w wieku poprodukcyjnym i spadku liczebności grupy osób w wieku przedprodukcyjnym²¹ oraz produkcyjnym²². Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem w 2018 r. w województwie kujawsko-pomorskim wynosił 21,0% (w 2010r. wynosił 16,0%).
6. Jednocześnie odwrotne procesy zachodzą w stosunku do grupy osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym - zarówno liczba ludności jak i udział tych grup wiekowych w ludności ogółem w województwie spada.
7. Infrastruktura pomocy społecznej służąca obsłudze seniorów jest w kujawsko-pomorskim na tle innych województw rozwinięta stosunkowo dobrze (wskaźniki należą do najwyższych), choć generalnie placówki te nie są dedykowane stricte dla seniorów. I choć seniorzy stanowią główną grupę osób korzystających z niej, to nie kryterium wieku ma tu decydujący charakter. Należy podkreślić, że wobec

¹⁹ Kobiety w wieku 60 lat i więcej oraz mężczyźni w wieku 65 lat i więcej.

²⁰ Dane dla lat 2010-2018 podawane są dla aktualnego stanu wg BDL GUS.

²¹ Osoby w wieku do 17 lat.

²² Kobiety w wieku od 18 do 60 lat oraz mężczyźni w wieku od 18 do 65 lat.

prognozowanej bardzo dużej skali potrzeb, stan rozwoju infrastruktury jest absolutnie niewystarczający. Infrastruktura reprezentowana w skali przestrzeni województwa przez sto kilkadziesiąt placówek, wobec kilkuset tysięcznej grupy osób potencjalnie zainteresowanych nie zapewnia nawet minimalnych standardów dostępności. Niezbędne potrzeby inwestycyjne wynikają więc z bardzo dużej skali zapotrzebowania. Nie zmienia to także faktu, że obecnie w wielu gminach zadania pomocy społecznej wobec osób starszych są realizowane w niewielkim stopniu, co także wymaga lub wkrótce wymagać będzie zmiany.

8. Zgodnie z danymi przytaczanymi w opracowaniu *Ocena stanu przygotowania infrastruktury społecznej województwa kujawsko-pomorskiego dla potrzeb wszystkich pokoleń, ze szczególnym uwzględnieniem usług kierowanych do osób starszych – Etap II*²³ tylko w 5 największych miastach regionu (Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku, Grudziądzu i Inowrocławiu) w budynkach, które potencjalnie nie mają wind²⁴ zamieszkiwało 61,6% wszystkich mieszkańców tych miast i 60,6% mieszkańców w wieku 60 lat i więcej. Wyjątkowo niekorzystna sytuacja w tym zakresie występowała w tych częściach miast, w których wielorodzinna zabudowa mieszkaniowa powstawała, jako realizacja wielkich zespołów mieszkaniowych w okresie lat 70- i 80-tych XX wieku (częściowo też lat 90-tych). Takie jednostki były zasiedlane w dużej mierze przez jednorodną wiekowo ludność. W efekcie obserwuje się jednorodne starzenie się całych dzielnic. W ich przypadku obserwuje się szczególnie dużą liczbę ludności zamieszkującej budynki wielorodzinne bez dostępu do windy.
9. Dopełnieniem pomocy instytucjonalnej i środowiskowej jest oferta kulturalna i rekreacyjna wspierająca aktywność i włączenie społeczne osób starszych. Działalność w tym zakresie na terenie województwa w 2017 roku prowadziły 194 kluby seniora. Kluby seniora funkcjonują na terenie każdego powiatu, łącznie w 87 gminach. W regionie w 2017 roku funkcjonowały 64 Uniwersytety Trzeciego Wieku (oraz 31 filii). Działalność UTW nastawiona jest przede wszystkim na kształcenie, naukę, poszerzenie wiedzy i podtrzymywanie sprawności intelektualnej seniorów oraz stworzenie możliwości aktywnego spędzania czasu wolnego.
10. Dzięki zintensyfikowaniu działań pomocowych, opiekuńczych i wspierających osoby starsze, można współcześnie zaobserwować bardzo budujące zjawisko aktywizacji seniorów w różnych obszarach życia społecznego. Seniorzy stali się grupą docelową działań wielu organizacji pozarządowych, ale także sami podejmują inicjatywy sprzyjające ich rozwojowi²⁵. Stąd pomysł na powstawanie rad seniorów, które są organem opiniotwórczo-doradczym i funkcjonują najczęściej przy urzędach gmin. Dostarczają one informacji nt. sposobów i kierunków strategii społecznych w odniesieniu do środowiska ludzi starszych oraz podejmują różnego rodzaju działania i przedsięwzięcia mające na celu aktywizację i integrację środowisk senioralnych. W 2017 roku funkcjonowało 21 rad seniorów – 19 gminnych, 1 powiatowa, a także działająca od 2014 roku Wojewódzka Rada ds. Polityki Senioralnej przy Marszałku Województwa Kujawsko-Pomorskiego.
11. W 44 gminach (31% gmin) z czego większość położona była we wschodniej części województwa, nie prowadzono żadnej z analizowanych działalności aktywizacji seniorów,.
12. Ze względu na ograniczoną mobilność, będącą konsekwencją obniżonej sprawności fizycznej, bardzo istotną pomocą dla osób starszych jest możliwość korzystania z transportu publicznego. Brak jest danych na temat transportu realizowanego pomiędzy miejscowościami, ale tabor autobusowy w miastach posiadających komunikację miejską w województwie kujawsko-pomorskim (Brodnicy, Bydgoszczy, Chełmnie, Grudziądzu, Inowrocławiu, Świeciu, Toruniu i Włocławku) jest dobrze dostosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych. Niemal wszystkie autobusy (ponad 90%) obsługujące pasażerów w analizowanych miastach są niskopodłogowe lub niskowejściowe. Dobrze przedstawia się statystyka wyposażenia pojazdów w multimedialny system informacji pasażerskiej. Niestety zupełnie odwrotną sytuację można zaobserwować w przypadku taboru tramwajowego. Operatorzy transportu publicznego w Bydgoszczy, Toruniu i Grudziądzu dysponują stosunkowo niewielką liczbą (lub jak w przypadku Grudziądza – nie dysponują wcale) pojazdów niskopodłogowych – odpowiednio 38% i 27% taboru w stolicach województwa charakteryzuje się tego

²³ Opracowanie sporządzone przez KPBPPiR we Włocławku, Oddział w Bydgoszczy w 2018 r.

²⁴ Chodzi o budynki od 3 do 5 kondygnacji, które zgodnie z przepisami prawa budowlanego nie muszą być wyposażone w windy.

²⁵ A. Baranowska, E. Kościńska, K. Waliszewska-Ostrowska (red.), *Społeczny wymiar życia i aktywności osób starszych*, Toruń, 2013, s. 65.

typu dostosowaniem. Niemniej aż 56% kursów w ciągu doby w Bydgoszczy i 47% w Toruniu obsługiwanych jest przez tramwaje niskopodłogowe.

13. Badanie stanu rozwoju usług publicznych²⁶, które dotyczyło także analizy zadań ukierunkowanych dla seniorów wykazało, że aktualny stan rozwoju usług dla ludności starszej należy ocenić niekorzystnie. Szczególnie duże utrudnienia w dostępności do usług dla osób starszych występują na obszarach wiejskich. Stan zagospodarowania w infrastrukturę istotną dla tej grupy pokoleniowej na obszarze województwa, poza 5 największymi miastami, należy uznać, na tle pozostałych grup pokoleniowych, za bardzo słaby. Zdecydowana większość ludności starszej zamieszkuje miejscowości, w których brak jakiegokolwiek infrastruktury istotnej dla zachowania ich zdrowia i aktywnego uczestnictwa w życiu lokalnych społeczności. Brak infrastruktury zdecydowanie zwiększa ryzyko wykluczenia społecznego tej grupy. Samorządy nie tylko nie są przygotowane do znacznego wzrostu zapotrzebowania na tego rodzaju usługi związane z prognozowanym zwiększaniem się liczby ludności w wieku poprodukcyjnym, ale nie są też w stanie zapewnić już obecnie satysfakcjonującego poziomu obsługi osób starszych. Mimo stałego rozwoju w tych dziedzinach potrzeby nadal przewyższają obecne możliwości zapewnienia usług dla osób starszych. Uwzględniając nawet pozytywne działania i wdrażanie rozwiązań innowacyjnych w sektorze usług opiekuńczych i wspierających osoby w podeszłym wieku (m. in. system teleopieki), zasięg oraz liczba osób objętych wsparciem jest nadal niewystarczająca do istniejących potrzeb. W szczególności wskazuje się na braki w zakresie usług opiekuńczych.

Wyzwanie 3. Rozwój gospodarczy

Województwo kujawsko-pomorskie cechuje się trwale słabszym rozwojem przedsiębiorczości, niż przeciętnie w Polsce oraz na tle pozostałych regionów. Problem obserwuje się na wielu płaszczyznach – niższe wartości notuje ogólny wskaźnik przedsiębiorczości, potwierdzają go wskaźniki odnoszące się do struktur wielkościowych (zarówno mikro i małe przedsiębiorstwa, jak i przedsiębiorstwa duże), wskaźniki odnoszące się do struktur branżowych (gorszy rozwój większości rodzajów działalności gospodarczych), wskaźniki odnoszące się do ujęcia terytorialnego (zarówno obszary wiejskie na tle przeciętnych dla obszarów wiejskich, jak i ośrodki stołeczne województwa na tle innych siedzib województw). W kujawsko-pomorskim niższa jest aktywność gospodarcza osób fizycznych, jak też słabsza jest dynamika rozwoju podmiotów gospodarczych w okresie wieloletnim. Deficyt stanu rozwoju, rozumiany jako różnica między stanem notowanym w województwie, a stanem przeciętnym w kraju (albo stanem wykazywanym przez liderów), jest w różnych aspektach przedsiębiorczości zróżnicowany, niemniej w niektórych – dosyć znaczący. Jednocześnie w województwie obserwuje się przesłanki, które stanowią potencjał rozwoju przedsiębiorczości (np. niewykorzystany potencjał przetwórstwa rolno-spożywczego, znaczący niedorozwój usług specyficznych dla dużych ośrodków miejskich w Bydgoszczy i Toruniu, nowe szanse rozwoju wynikające z poprawy dostępności województwa), więc obecny stan rozwoju nie może zostać uznany za niemożliwy do poprawy. Głównymi konsekwencjami gorszego rozwoju przedsiębiorczości są: ogólnie niższy potencjał i konkurencyjność gospodarki, mniejsza liczba miejsc pracy, niższe dochody samorządów z tytułu podatków powiązanych z rozwojem przedsiębiorczości. Należy pamiętać, że rozwój przedsiębiorczości jest współzależny z poziomem rozwoju społecznego – przy czym o ile niższy stan rozwoju społecznego skutkuje barierami w rozwoju przedsiębiorczości w tych jego aspektach, które są zależne od jakości kapitału ludzkiego, to niski stan przedsiębiorczości wpływa przede wszystkim na warunki ekonomiczne funkcjonowania ludności. Istotą wyzwania jest więc szeroko rozumiane zwiększenie stanu rozwoju przedsiębiorczości, przejawiające się przede wszystkim w poprawie wskaźników charakteryzujących różne jej aspekty.

1. Miernikami często stosowanymi w statystyce publicznej do oceny stanu rozwoju gospodarczego jest wielkość produktu krajowego brutto i produkcji sprzedanej przemysłu. Pod względem wielkości produktu krajowego brutto ogółem kujawsko-pomorskie lokuje się na niezmiennej 8 pozycji wśród województw, wypracowując 4,4% krajowej wartości całkowitej. Nieco gorzej przedstawia się wielkość wskaźnika PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca województwa; wartość ta w 2016 roku wyniosła 39,5 tys. zł (10 lokata), przy średniej krajowej 48,4 tys. zł. W analizowanym okresie wszystkie województwa zanotowały wzrost wartości PKB przeliczonego na 1 mieszkańca. Wartość średnia wzrostu dla Polski wyniosła 129%, a kujawsko-pomorskie zanotowało wzrost poniżej wartości średniej, lokując się w grupie słabszych województw (127%, 9 lokata).

²⁶ Na podstawie opracowania Ocena stanu przygotowania infrastruktury społecznej województwa kujawsko-pomorskiego dla potrzeb wszystkich pokoleń, ze szczególnym uwzględnieniem usług kierowanych do osób starszych – Etap I i Etap II wykonanego przez KPBPIR we Włocławku, oddział w Bydgoszczy w latach 2016-2018

2. Analiza procentowego udziału województw w wartości krajowej produkcji sprzedanej przemysłu (PSP) wskazuje, że w Polsce mają miejsce znaczne rozbieżności między regionami najsilniejszymi (mazowieckie – 19,1%, śląskie – 16,7% i wielkopolskie – 12,3%), a najsłabszymi – podlaskie, opolskie, świętokrzyskie (2,0%). Wysokość wskaźnika dla województwa kujawsko-pomorskiego (4,2%) klasyfikuje je na 8 pozycji wśród województw. Mimo że w latach 2010-2017 lokata województwa pozostawała na niezmienną 8 pozycji, to było ono jednym z 6 województw, które odnotowały zmniejszenie swego udziału w krajowej produkcji sprzedanej przemysłu (o 0,3 pkt proc.).
3. W 2017 r. na terenie województwa kujawsko-pomorskiego zarejestrowanych było prawie 196 tys. podmiotów gospodarczych. Wskaźnik liczby podmiotów w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców wynosił 940 i był niższy od średniej wartości krajowej (1121) oraz od wartości notowanych w większości województw (11 lokata).
4. W okresie 2011 - 2017 zachodził sukcesywny wzrost wartości wskaźnika liczby podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców we wszystkich województwach w Polsce. Kujawsko-pomorskie pod tym względem zanotowało zmianę z 879 na 940 podmiotów. Wskaźnik przedsiębiorczości w województwie rósł wolniej, niż przeciętnie w Polsce. Przy założeniu, że rok 2011=100%, dynamika wzrostu dla roku 2017 w kujawsko-pomorskim wyniosła 107%, a przeciętnie w Polsce 112%.
5. Porównanie stanu przedsiębiorczości w miastach pełniących funkcje siedzib województw w Polsce prowadzi do wniosku o niekorzystnym stanie rozwoju w obydwu ośrodkach stołecznych województwa kujawsko-pomorskiego. Zarówno Bydgoszcz, jak i Toruń notują wskaźniki przedsiębiorczości niemal najniższe, przy czym dysproporcja w stosunku do większości miast wojewódzkich jest bardzo znaczna – wynosi nawet kilkaset podmiotów na 10 tys. mieszkańców. Niska przedsiębiorczość w największych miastach wpływa negatywnie na ogólny wskaźnik województwa – jeśli porówna się przedsiębiorczość na obszarach wiejskich, to jest ona tylko nieznacznie niższa od średniej krajowej. Porównanie pozycji województwa w zakresie wskaźnika przedsiębiorczości w miastach (14 pozycja) i na obszarach wiejskich (9 pozycja), potwierdza tezę o niedorozwoju przedsiębiorczości w miastach, a zwłaszcza w miastach największych, których wyniki w decydującym stopniu wpływają na ogólny wynik województwa.
6. W okresie 2011 – 2017 wszystkie miasta wojewódzkie zanotowały wzrost wskaźnika przedsiębiorczości, lecz natężenie zmian cechowało się bardzo dużym zróżnicowaniem. Bardzo słaby wzrost miał miejsce zwłaszcza w Bydgoszczy. Miasto zanotowało 3,2% wzrost, sytuując się na przedostatniej pozycji pod względem dynamiki. Wzrost w Toruniu był wyraźnie wyższy (o 10,6%) co pozwoliło na zajęcie 12 lokaty, a w miastach zajmujących wyższe pozycje, wzrost był zdecydowanie większy.
7. Struktura wielkościowa podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców pozwala w porównywalny sposób ocenić stan rozwoju przedsiębiorczości w poszczególnych regionach. Przeprowadzona analiza wskazuje, że na tle pozostałych województw, kujawsko-pomorskie cechowało się niezadowalającym poziomem rozwoju mikroprzedsiębiorczości oraz w grupie małych przedsiębiorstw (zatrudniających 10-49 osób). Zdecydowanie korzystniej przedstawia się porównanie stanu rozwoju przedsiębiorstw większych – zarówno w grupie przedsiębiorstw średnich, zatrudniających 50-249 osób, jak i w grupie przedsiębiorstw największych (250 i więcej zatrudnionych) – zajmowały one 5 pozycję pod względem ich liczby przeliczonej na 10 tys. mieszkańców. W obu przypadkach wskaźniki były nieco niższe, ale bardzo zbliżone do średniej wartości dla Polski.
8. Województwo prezentuje typową dla kraju strukturę branżową. Porównanie struktury branżowej podmiotów gospodarczych w województwie kujawsko-pomorskim wskazuje, iż nie wyróżnia się ona na tle kraju. Podobnie jak w Polsce największą grupę w przeliczeniu na 1000 mieszkańców stanowiły podmioty działające w sekcjach: G (Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle), F (Budownictwo), C (Przetwórstwo przemysłowe), M (Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna). Jednocześnie zauważalne jest, że niemal we wszystkich sekcjach kujawsko-pomorskie charakteryzowało się mniejszą liczbą podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców aniżeli przeciętnie w Polsce. Wymienione powyżej cztery najliczniej reprezentowane sekcje (skupiają one w województwie połowę wszystkich podmiotów), pod względem wielkości wskaźników sklasyfikowane zostały na 11-12 pozycjach wśród pozostałych województw, co potwierdza, że przedsiębiorczość w województwie rozwinięta jest w słabszym stopniu.

9. Analizując rozmieszczenie podmiotów w przestrzeni województwa należy zaznaczyć, iż jest ono typowe. Najwyższe wartości wskaźnika notują rejony podmiejskie ośrodków stołecznych, nieco niższe (jednakże nadal stosunkowo wysokie) wartości odnotowuje się na obszarach oddziaływania pozostałych większych miast, natomiast najniższe wartości prezentują dane dla obszarów wiejskich. Jednakże w przypadku prowadzenia działalności zaliczanej do sekcji F (budownictwo), ze względu na specyfikę działalności zauważa się, iż przedsiębiorcy często lokują swoje przedsiębiorstwa w większym oddaleniu od ww. ośrodków miejskich.
10. Obecnie województwo kujawsko-pomorskie posiada stosunkowo duży zasób terenów pod inwestycje. Jest to jednak zasób nierówno rozmieszczony w przestrzeni o bardzo zróżnicowanej jakości, wielkości, stanie uzbrojenia i charakterze własności. Różnie kształtuje się też relacja rozmieszczenia terenów w stosunku do głównych dróg. Tereny przeznaczone pod inwestycje, które oferowane są potencjalnym inwestorom przez Kujawsko-Pomorskie Centrum Obsługi Inwestora skoncentrowane są w 58 ze 144 gmin w całym regionie. Tereny inwestycyjne greenfield dostępne w bazie COLiE (stan na 06.08.2019) zajmują 2 806,06 ha. Średnia powierzchnia terenu wynosi 13,05 ha, a mediana tylko 3,66 ha. Zdecydowanie mniejsza liczba gmin przejawia na tyle poważne zainteresowanie terenami inwestycyjnymi, że jest gotowa w nie inwestować. W perspektywie finansowej 2007-2013 tylko 11 gmin (Bydgoszcz, Toruń, Włocławek, Nakło, Brześć Kujawski, Płużnica, Świecie, Koronowo, Solec Kujawski, Sępólno Krajeńskie, Rypin) zdecydowało się na uzbrojenie terenów inwestycyjnych, a w kolejnym okresie 2014-2020, tylko jedna gmina (Toruń) podjęła takie działania. Równolegle aktywne działania promocyjne podejmuje zaledwie 14 gmin w ramach projektów realizowanych ze środków europejskich. Wszystko to sprawia, że potencjał regionu nie jest w pełni wykorzystywany.
11. Na ten obraz nakładają się potencjały powstające w regionie w związku z inwestycjami infrastrukturalnymi, powstanie autostrady A1 i trwające prace nad drogą ekspresową S5. Przykładem wykorzystania potencjału generowanego przez powstały węzeł autostradowy jest Brzeska Strefa Gospodarcza, gdzie podjęte w porę działania inwestycyjne realizowane w połączeniu z akcją promocyjną i budowaniem kompetencji pracowników doprowadziły do bezprecedensowego w skali regionu sukcesu. Należy przy tym jednak wspomnieć, że Brzeska Strefa stanowi, póki co, jedyny przykład sukcesu wśród gmin położonych obok węzłów autostrady A1. Podobnych, jeśli chodzi o skalę inwestycji nie udało się wygenerować w pobliżu innych węzłów autostrady jednak prace wciąż trwają i wszystkie gminy na terenie, których położone są węzły autostradowe wykazują duży potencjał inwestycyjny.
12. Osobną kwestię stanowią gminy położone poza obszarem sieci dróg szybkiego ruchu. Przykłady z regionu wskazują, że trudno tu o jednoznaczną ocenę tego czy takie relatywnie niekorzystne położenie stanowi istotne ograniczenie dla gminy w przypadku aktywnych działań lokalnych samorządowców. Park Przemysłowy w Solcu Kujawskim czy stan rozwoju Brodnicy są dowodem na skuteczność długoterminowych działań i korzyści wynikających z inwestowania w infrastrukturę dla działalności gospodarczej. Dobrze przygotowane tereny inwestycyjne nie stanowią panaceum na bolączki poszczególnych gmin i terenom inwestycyjnym powinny zawsze towarzyszyć także działania promocyjne, inwestycje w kompetencje pracowników gminnych oraz współpraca z lokalnym biznesem.
13. Naturalnym procesem, jaki ma miejsce we wszystkich regionach kraju jest wykształcenie podziału na centra wzrostu, które generują inwestycje i pozostałą część regionu, który dostarcza pracowników i zapewnia miejsce zamieszkania. Zasadnym jest założenie istnienia przynajmniej jednego takiego centrum w każdym powiecie (najczęściej miasta powiatowego). Jednocześnie 5 miast prezydenckich i dominujące wśród nich miasta stołeczne w naturalny sposób będą lokomotywami wzrostu. Niektóre rodzaje działalności są typowe dla ośrodków stołecznych i rzadko rozwijają się poza nimi, chociażby ze względu na dostępność kadry lub możliwość kooperacji. Obydwa miasta stołeczne swój potencjał powinny przesuwać z inwestycji typowo produkcyjnych i logistycznych na rzecz inwestycji o większej wartości dodanej. W miastach coraz większe znaczenie uzyskiwać będą nie tereny inwestycyjne greenfield, a hale pod wynajem, umożliwiające lokowanie się inwestorów z sektora MŚP zainteresowanych większą elastycznością produkcji i/lub niedysponujących możliwościami samodzielnego zbudowania zakładu w dużym mieście. Jest to sektor w którym podejmowane są próby interwencji publicznej (budowa hal przez Bydgoski Park Przemysłowo-Technologiczny), jednak dominuje kapitał prywatny, co na obecnym etapie wydaje się zasadne. Równolegle istotny potencjał posiadają obiekty biurowe. Ostatnie kilka lat przyniosło pod tym względem dla obu miast stołecznych bardzo duże zmiany i co najmniej kilka lokalizacji w Bydgoszczy i w Toruniu oferuje znaczące

powierzchnie w wysokiej klasy obiektach biurowych. W dłuższej perspektywie powinno to umożliwić powstawanie inwestycji usługowych i rozwój sektora usług, które wymagają tego typu zaplecza, szczególnie dotyczy to sektora IT ale też całego rozbudowanego sektora usług związanych z tzw. klasą kreatywną, dotąd w regionie słabo rozwiniętą.

14. Struktura kierunków lokalnego eksportu stanowi dość wierne odzwierciedlenie tendencji krajowych. W posiadanych informacjach widać znaczącą przewagę krajów UE i EOG. Niestety takie uzależnienie od rynków Unii generuje spore niebezpieczeństwo związane z tendencjami odśrodkowymi. Wielka Brytania jest drugim najważniejszym partnerem handlowym regionu i trwający Brexit zagraża poważnej części regionalnego eksportu.
15. Pozytywnie należy ocenić strukturę eksportu. Pomimo umiarkowanego poziomu rozwoju gospodarki regionu dużą część towarów eksportowanych stanowią dobra stosunkowo wysoko przetworzone. Surowce i komponenty o niskim stopniu przetworzenia (papier, stal) są istotne jednak nie stanowią większości wolumenu eksportowanych towarów. Wskazuje to, że eksporterzy to gospodarcza awangarda przedsiębiorstw regionu.
16. Województwo kujawsko-pomorskie wykazuje aspiracje do rozwoju turystyki na dużą większą skalę, niż ma to miejsce dotąd. Jest to zrozumiałe, ponieważ turystyka rozwinięta na dużą skalę, generuje bardzo istotne strumienie dochodów (transferowanie do województwa środków wypracowanych na terenie innych regionów) zarówno dla podmiotów prowadzących tego typu działalność, jak i (w postaci podatków) dla samorządów. Trzeba jednak mieć świadomość, że rola turystyki we współczesnej gospodarce województw jest trudna do określenia z uwagi nie tylko na jej międzysektorowy charakter, ale i brak możliwości precyzyjnego określenia jej efektów gospodarczych, a zwłaszcza „rozdzielenia” dóbr i usług kierowanych do osób przyjezdnych, od tych dla stałych mieszkańców. Poniżej przedstawiono najważniejsze uwarunkowania rozwoju turystyki jako dziedziny gospodarki województwa kujawsko-pomorskiego:
  - a. Obecnie największe znaczenie ma (traktowany jako część turystyki) ruch uzdrowiskowy. Fakt, iż lecznictwo uzdrowiskowe jest postrzegane przez statystykę publiczną jako dziedzina turystyki i uwzględniane w przedstawianiu danych o potencjale i ruchu turystycznym, znacznie poprawia statystyczny obraz turystyki w województwie i zawyża realny potencjał działalności stricte turystycznych. Wystarczy zauważyć, że spośród 26,1 tys. całorocznych miejsc noclegowych, aż 7,2 tys. przypada na zakłady uzdrowiskowe (dla porównania – na bazę hotelową – 11,3 tys., a na obiekty kojarzone z typowym wypoczynkiem urlopowym, tylko około 3,5 tys.). Kuracjusze uzdrowisk, którzy stanowią tylko około 11,2% ogółu korzystających z noclegów na terenie województwa, generują aż 55,8% ogółu udzielonych noclegów.
  - b. Pod względem liczby obiektów noclegowych województwo nie wyróżnia się znacząco na tle kraju. W ostatnich latach zasługuje jednak na uwagę rozwój bazy o podwyższonym standardzie w postaci bazy hotelowej wraz z zapleczem konferencyjnym, obsługującej głównie ruch biznesowy, kongresowy, ale i ruch związany z organizacją wszelkich imprez sportowych i kulturalnych (nie tylko rangi krajowej, ale i międzynarodowej) oraz ruch krajoznawczy (choć w tym przypadku jego rola wydaje się znacznie mniejsza niż w przypadku wcześniej wymienionych rodzajów ruchu turystycznego). Z punktu widzenia ekonomicznego rozwój bazy hotelowej należy uznać za zjawisko bardzo korzystne gdyż powszechnie przyjmuje się, iż największy wkład w PKB pochodzący z turystyki wnoszą właśnie obiekty hotelowe, a w dalszej kolejności transportowe i usługowe.
  - c. W wyniku zmian w sektorze turystyki, jakie zaszły na przestrzeni ostatnich lat kształtuje się pogląd, iż obecnie o turystycznym potencjale regionu nie decydują już tylko same walory przyrodnicze i kulturowe, które w przeszłości powszechnie uznawano za główne generatory ruchu turystycznego, ale szeroko rozumiana infrastruktura turystyczna (którą tworzą wszelkiego rodzaju obiekty i urządzenia służące zaspokajaniu podstawowych potrzeb turystów związanych z przemieszczaniem, wyżywieniem, zaspokajaniem snu) wraz z ofertą turystyczną dostosowaną do intensywnie zmieniających się w potrzeb turystów. Potrzeby te obecnie dotyczą komfortu świadczonego wypoczynku, standardu wyposażenia, coraz to nowych produktów turystycznych (w postaci atrakcji turystycznych dostarczających nowych wrażeń) i dziedzin aktywności turystycznej.

- d. W świetle wielkości środków finansowych pozostawianych przez turystów krajowych i zagranicznych (wielkość spożycia turystycznego) problemem regionu wydaje się stosunkowo krótki czas przebywania turystów (nie licząc kuracjuszy w uzdrowiskach) na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, który wynika przede wszystkim z charakteru obsługiwanego ruchu i braku typowych, dobrze rozwiniętych ośrodków turystycznych (poza Ciechocinkiem, w zasadzie żadne miasto na terenie województwa nie wykazuje dobrze rozwiniętej funkcji turystycznej, generującej miejsca pracy w zauważalnej liczbie). Krótszy czas pobytu turysty oznacza teoretycznie mniejszą ilość środków finansowych wydawanych na terenie województwa. W efekcie nie sprzyja to inicjowaniu powstawania nowych miejsc pracy w sektorze turystycznym, czy rozwój usług. Średnia liczba dni spędzanych przez turystę na terenie województwa kujawsko-pomorskiego w 2017 roku – nie wliczając tu ruchu uzdrowiskowego, który znacznie zawyża te wartości, z uwagi na stosunkowo długie pobyty związane z turnusami rehabilitacyjnymi – wynosiła 2 dni. Jak już wcześniej wspomniano, na ową sytuację wpływa specyfika struktury przyjazdów, gdzie dominują głównie przyjazdy służbowe (związane z ruchem biznesowo-kongresowym), związane z uczestnictwem w imprezach sportowych i kulturalnych, a nie typowe przyjazdy krajoznawcze, które z kolei mają większe znaczenie w kontekście uzyskiwania dochodów z prowadzenia działalności obsługi ruchu turystycznego.
- e. Województwo kujawsko-pomorskie dysponuje zróżnicowaną ofertą turystyczną, ale poszczególne jej rodzaje cechują się zróżnicowanym stanem rozwoju i znaczeniem w obsłudze całego ruchu. Do najważniejszych należą produkty turystyczne związane z: pobytami w uzdrowiskach, organizacją imprez (kulturalnych, sportowych, kulturalno-kulinarnych, wystawienniczo-targowych oraz imprez organizowanych w oparciu o walory kulturowe regionu), pobytami biznesowo-kongresowymi, dziedzictwem kulturowym. Wyraźnie mniejsze znaczenie, bo cechujące się wyraźnie mniejszą skalą ruchu i wyraźnie mniejszym oddziaływaniem ekonomicznym (choć są obecne, a województwo prezentuje pewien potencjał dla ich rozwoju) mają produkty turystyczne związane z: wypoczynkiem pobytowym, aktywnym wypoczynkiem (głównie sporty wodne, spływy kajakowe, wyprawy piesze i rowerowe, geocaching), innymi rodzajami ruchu turystycznego (np. turystyką pielgrzymkową, militarną, związaną z edukacją ekologiczną oraz z działalnością komercyjnych parków rozrywki i wypoczynku, czy działalnością wsi tematycznych).
- f. Jednym ze sposobów kreowania pożądanego, konkurencyjnego wizerunku województwa jest budowanie łatwo identyfikowanych produktów markowych, utożsamianych z regionem. Obiekty, miejsca, wydarzenia, szlaki turystyczne wyróżniające województwo na tle kraju mogą stanowić cel przyciągający turystów. W województwie wyróżniono 13 certyfikowanych (przez Polską Organizację Turystyki) markowych produktów turystycznych²⁷, a dodatkowe dwie atrakcje zyskały wyróżnienie POT.
- g. Szczególne znaczenie dla rozwoju funkcji turystycznej województwa przypisuje się funkcjonowaniu zaplecza instytucjonalnego z zakresu kultury, w tym około 10 największych i prowadzących najbardziej aktywną i najszerzej dostrzeganą działalność, instytucji kultury (mających znaczenie dla konkurencyjności województwa). Wg danych GUS w 2017 r. liczba teatrów i instytucji muzycznych województwa stanowiła 5,3% udziału krajowego (7 lokata w skali kraju), a liczba widzów i słuchaczy w teatrach i instytucjach muzycznych na 1 tys. ludności zapewniała 6 pozycję w kraju. Ponadto ważną atrakcją turystyczną regionu stanowią muzea, których popularność w ciągu ostatnich lat znacząco wzrosła. Liczba muzeów łącznie z oddziałami wzrosła z 27 w 2012 r. do 42 w 2017 r. (10 lokata w skali kraju). W tym czasie o 48,5% zwiększyła się również liczba odwiedzających te obiekty (w 2017 r. 7 lokata w kraju pod względem wskaźnika odniesionego do liczby mieszkańców). Szczególną pozycję zajmuje Muzeum Archeologiczne w Biskupinie (jest to obiekt rangi krajowej w obsłudze ruchu turystycznego), które w 2017 r. odwiedziło ponad 201 tys. osób. Dla porównania ponad 422 tys. osób odwiedziło 9 muzeów w Toruniu, a ponad 177 tys. osób odwiedziło 2 muzea w gminie Żnin (wzrost aż o ponad 200% w stosunku do roku 2012).

---

²⁷ Polska Organizacja Turystyczna organizuje co roku konkurs na najlepszy produkt turystyczny, którego główną ideą jest podnoszenie jakości i konkurencyjności oferty turystycznej poprzez wyłonienie atrakcyjnych, nowatorskich, dających wiele możliwości spędzania czasu, przyjaznych dla turystów produktów turystycznych, a także ich popularyzacja. Laureaci otrzymują Certyfikaty POT.

- h. Znaczenie instytucji kultury dodatkowo podnoszą organizowane przez nie, generujące znaczny ruch turystyczny, cyklicznie odbywające się imprezy kulturalne, zarówno o znaczeniu regionalnym jak i ponadregionalnym. Tych szczególnie zasługujących na wyróżnienie, jest około 16-20.
- i. Znaczenie dla rozwoju turystyki mają także imprezy sportowe (można zidentyfikować kilka tradycyjnych imprez sportowych odbywających się regularnie na terenie województwa, mających renomę i rozpoznawanych w skali kraju, ale bardzo ważne są też imprezy okazjonalne, zwłaszcza różnego rodzaju imprezy mistrzowskie) oraz produkty turystyczne w postaci szlaków tematycznych o bardzo różnych profilach, związanych z historią i dziedzictwem regionu lub związanych ze znanymi postaciami (słabą stroną tego typu atrakcji turystycznych jest fakt, że są one tworzone na masową skalę przez samorządy wszelkich poziomów, a więc jest ich relatywnie dużo i tylko niektóre mają szansę by stać się rozpoznawalne i utożsamiane z daną lokalizacją).
- j. Jak się wydaje, na terenie województwa przecenia się atrakcyjność posiadanych walorów dla turystyki pobytowej o charakterze typowo urlopowym. Znajduje to wyraz w często i od dawna artykułowanych w strategiach lokalnych aspiracjach w kierunku rozwoju produktu turystycznego, przy braku realnych działań, będących z kolei wynikiem braku realnego zainteresowania ze strony potencjalnych turystów. Województwo posiada obiektywnie atrakcyjne walory przyrodnicze i kulturowe, jednak w większości gmin, są to walory stosunkowo powszechne w kraju, niepowodujące ich przewag nad innymi lokalizacjami.
- k. Wraz z rosnącą zamożnością społeczeństwa, problemem w realizacji wypoczynku przestaje być ograniczona dostępność środków finansowych, które można przeznaczyć na wypoczynek, a staje się nim brak czasu na wypoczynek związany z określoną długością dostępnych dla osób pracujących dni wolnych. Dlatego też oczekuje się produktu turystycznego gwarantującego jak największą satysfakcję z wypoczynku, a więc realizowanego w rejonach o dostępności walorów umożliwiających osiągnięcie tego celu. Aktualnie (o czym świadczy skala ruchu) kujawsko-pomorskie nie zalicza się do obszarów, które byłyby w ten sposób postrzegane. Istotnym problemem może być więc brak odpowiedniej promocji, bo obiektywnie dostępność walorów mogłaby sprostać oczekiwaniom części turystów. Intensywna i skuteczna promocja jest ważna, bo identyfikuje się kilka nowych dziedzin, które mogą być podstawą rozwoju atrakcyjnej oferty w województwie. Na bazie walorów dostępnych w regionie realna jest realizacja pobytów krótkotrwałych (np. weekendowych, a więc możliwych do powtarzania nawet kilkakrotnie w ciągu roku), dla których główną grupą odbiorców są mieszkańcy położonych w niezbyt dużych odległościach (fizycznych i czasowych) aglomeracji miejskich. Taka oferta powinna łączyć możliwość pobytu z aktywnym spędzaniem czasu.
- l. Ważnym, z ekonomicznego punktu widzenia, aspektem ruchu przyjazdowego jest obsługa turystów zagranicznych. Skala ruchu obcokrajowców w bardzo dużym stopniu świadczy o osadzeniu regionu w sieci powiązań międzynarodowych. Niestety, kujawsko-pomorskie pod względem obsługi turystów zagranicznych zajmuje dopiero 14 pozycję w kraju. Najwięcej turystów zagranicznych odwiedzających województwo w latach 2007-2017 pochodziło z terenu Niemiec, Francji i Rosji.
- m. Pewną część osób przybywającą na teren województwa stanowią także tzw. odwiedzający jednodniowi (np. w związku z uczestnictwem w wydarzeniach plenerowych, udziałem w konferencjach naukowych organizowanych przez uczelnie wyższe, udziałem w imprezach sportowych rangi krajowej i międzynarodowej, a także z chęcią skorzystania z oferty kulturalnej wyższego rzędu, tj. udziału w wydarzeniach artystycznych rangi krajowej i międzynarodowej organizowanych przez takie instytucje jak filharmonia, opera, teatr). Skala tego ruchu jest bardzo trudna do pomiaru, ale z pewnością nie wiąże się on z istotnymi korzyściami ekonomicznymi.
- n. W przypadku województwa kujawsko-pomorskiego wydaje się, iż nową szansą rozwoju jest odpowiedź na spodziewaną większą skalę ruchu krajowego. Zarówno epidemia COVID-19 jak i spadek bezpieczeństwa w ujęciu międzynarodowym, mogą skłaniać większą część Polaków (ale także szerzej - Europejczyków) do spędzania urlopów w rejonach bezpiecznych i stabilnych, do których z pewnością Polska się zalicza. Przy zwiększonym popycie na wypoczynek na

terenie kraju, kujawsko-pomorskie, przy ograniczonej chłonności rejonów nadmorskich i górskich, może być jednym z beneficjentów tej zmiany trendu.

Wyzwanie 4. Wzrost innowacyjności gospodarki województwa

W świetle dynamicznego rozwoju gospodarki światowej i procesów globalizacji, rozwój nowych technologii, metod wytwarzania, udoskonalania produktów, poprawy efektywności pracy, czy rozwoju i optymalnego wykorzystania wiedzy przydatnej dla sfery biznesu, są niezbędnymi warunkami uzyskiwania przez gospodarkę województwa stanu umożliwiającego konkurowanie tutejszych produktów i usług na rynkach. Szeroko rozumiany wzrost innowacyjności w sposób bezpośredni oraz pośredni przekłada się więc na stan rozwoju gospodarczego, jakość życia i te aspekty rozwoju społecznego, które zależne są od sytuacji materialnej ludności. Poziom innowacyjności jest też jednym z najważniejszych czynników kształtowania wizerunku danego regionu, a więc także jego atrakcyjności zarówno w relacjach gospodarczych, jak i społecznych. Obecnie poziom innowacyjności województwa należy ocenić jako niski – stąd istotą wyzwania jest jego zwiększenie.

1. Zgodnie z regionalną tablicą wyników innowacji (ang. *Regional Innovation Scoreboard*), opublikowaną przez Komisję Europejską w 2019 roku, przedstawiającą ocenę porównawczą systemów innowacji we wszystkich regionalnych jednostkach badawczych²⁸ w Europie i służącą monitorowaniu poziomu realizacji poszczególnych założeń Unii Europejskiej z zakresu nauki, techniki i gospodarki, województwo kujawsko-pomorskie zostało zaklasyfikowane do „słabych innowatorów” (*Modest Innovator*). W 2019 roku wskaźnik innowacyjności województwa (RII) kujawsko-pomorskiego wynosił 46,0, co plasowało województwo na 12 pozycji spośród 17 jednostek w Polsce oraz na 215 pozycji spośród 238 jednostek w UE.
2. Według rankingu „Indeks Millennium 2019 – Potencjał Innowacyjności Regionów” województwo kujawsko-pomorskie znalazło się na 11. miejscu, awansując o jedną lokatę w stosunku do ubiegłorocznej edycji rankingu. W przedmiotowym rankingu województwo kujawsko-pomorskie dość dobrze prezentowało się pod względem wydajności pracy oraz edukacji policealnej. Z kolei do negatywnych aspektów wpływających na rozwój innowacyjności na terenie województwa zaliczono najniższy w kraju odsetek absolwentów kierunków technicznych i przyrodniczych, niską i stopniowo obniżającą się aktywność zawodową, spadek udziału firm aktywnych w zakresie innowacyjności oraz wydatków na działalność innowacyjną w PKB oraz relatywnie niską liczbę uzyskiwanych patentów.
3. Innowacyjność województw stymulowana jest głównie skalą ponoszonych nakładów finansowych (aczkolwiek należy pamiętać, iż samo przekazywanie środków na ten cel nie gwarantuje efektywnej komercjalizacji nowych technologii, produktów). W przypadku województwa kujawsko-pomorskiego w 2017 roku skala poniesionych nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach²⁹, była stosunkowo mała. Województwo pod względem wydawanych środków zajmowało 9 pozycję w kraju z wynikiem ok. 1,010 mld zł, co stanowiło 2,5% sumy krajowej. 11,4% tych nakładów przeznaczono na przedsiębiorstwa usługowe, pozostałą część na przedsiębiorstwa przemysłowe. Stanowiły one odpowiednio 0,9% i ok. 3,2 % sumy krajowej.
4. Spośród wspomnianych nakładów na działalność innowacyjną w województwie kujawsko-pomorskim, 29,7% stanowiły nakłady przeznaczane na działalność badawczo-rozwojową. Kwota ta stanowiła tylko 2,5% tego typu wydatków ponoszonych w kraju (9 pozycja w kraju). Istotne znaczenie w nakładach wewnętrznych na działalność badawczo-rozwojową w województwie miał sektor przedsiębiorstw (przeszło połowa poniesionych nakładów w województwie - 53,1%). Pozostałe nakłady na działalność badawczo-rozwojową pochodziły z budżetu państwa (32,9% podczas gdy w kraju 38,3%) oraz od pozostałych podmiotów, tj. placówek naukowych, niekomercyjnych jednostek badawczo-rozwojowych (14,0% podczas gdy w kraju 9,2%).
5. Relatywnie niskie nakłady na badania i rozwój miały swoje odzwierciedlenie w stosunkowo małej liczbie zgłoszeń patentowych. W 2017 roku z terenu województwa kujawsko-pomorskiego odnotowano 140 zgłoszeń, podczas gdy w 2010 roku ich liczba wynosiła 124 (kolejno 3,9% i 3,6% ogólnej liczby zgłoszeń w kraju; odpowiednio 11 i 9 pozycja w kraju). Z kolei liczba udzielonych patentów kształtowała się na

²⁸ w 238 regionach 23 państw członkowskich Unii Europejskiej, Norwegii, Serbii i Szwajcarii. Państwa takie jak: Cypr, Estonia, Łotwa, Luksemburg i Malta zostały uwzględnione na poziomie krajowym, ponieważ w ich przypadku szczebel NUTS 1 i NUTS 2 odpowiada powierzchni całego państwa.

²⁹ Łącznie w przedsiębiorstwach przemysłowych i usługowych

poziomie 35 w 2010 roku oraz 90 w 2017 roku. Mimo 2,5-krotnego wzrostu, liczba udzielonych patentów w 2017 roku stanowiła tylko 3,2% ogólnej liczby udzielonych patentów w kraju (11 pozycja w kraju). Nieco lepiej natomiast wypadło województwo pod względem liczby zgłoszeń wniosków o rejestrację wzorów użytkowych (49 wniosków w 2017 roku, co stanowiło 5,1% wszystkich wniosków złożonych w kraju), przy czym jeśli chodzi o liczbę już udzielonych praw ochronnych w przeliczeniu na 100 tys. ludności zajmowało dopiero 13 pozycję w kraju (z wartością 1,3 przy średniej dla kraju wynoszącej 2,0).

6. Na terenie województwa odsetek przedsiębiorstw, zarówno przemysłowych, jak i usługowych, które w 2017 roku wykazały aktywność w zakresie działalności innowacyjnej poprzez wprowadzenie nowych lub istotnie ulepszonych produktów i/lub procesów był niższy niż od wartości wskazywanych dla kraju i większości pozostałych województw. Dla przedsiębiorstw przemysłowych wynosił 17,4% (13 pozycja w kraju), zaś dla przedsiębiorstw usługowych 6,8% (12 pozycja w kraju; aż o 3,5 pkt % niższy od średniej krajowej). Biorąc pod uwagę strukturę wielkości przedsiębiorstw, to w przypadku przedsiębiorstw przemysłowych aktywność innowacyjna była wyższa (minimalnie) od średniej krajowej jedynie w przypadku przedsiębiorstw zatrudniających od 50 do 249 pracowników (wynosiła 33,1%). W przypadku przedsiębiorstw sektora usługowego poziom innowacyjności w żadnej z klas wielkościowych nie przekraczał średniej krajowej. Generalnie, im większe są przedsiębiorstwa tym większa ich część wykazuje aktywność innowacyjną. Niestety w przypadku województwa kujawsko-pomorskiego wraz ze wzrostem wielkości przedsiębiorstw usługowych, rosła też dysproporcja in minus w stosunku do średniej krajowej (w przypadku największych, wartość w województwie wynosi mniej niż połowę średniej krajowej). Powiązanie wielkości podmiotów ze skłonnością do innowacyjności wyjaśnia, dlaczego jest ona wyraźnie słabsza w sektorze MŚP.
7. Odsetek przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług, które wdrożyły jakąkolwiek z innowacji: produktowych, procesowych, organizacyjnych lub marketingowych był niższy niż średnio w Polsce³⁰.
8. Rozwój innowacyjności wymaga sprawnie funkcjonującego zaplecza badawczo-rozwojowego, w postaci ośrodków innowacji i przedsiębiorczości³¹ oraz uczelni wyższych. Celem ich działalności jest zaspokajanie potrzeb lokalnych przedsiębiorców. W praktyce jednak ich działalność koncentruje się głównie na działaniach doradczych, szkoleniowych, marketingowych (wprowadzenie produktu na rynek). Znacznie rzadziej prowadzone jest doradztwo w zakresie komercjalizacji wyników badań, czy ochrony własności intelektualnej. Pod względem liczby ośrodków innowacji i przedsiębiorczości³² województwo kujawsko-pomorskie w 2017 roku znajdowało się na 11 pozycji w kraju (posiadało 29 funkcjonujących instytucji). Podobnie jak w przypadku większości województw, instytucje te koncentrowały się głównie w stolicach województwa – Bydgoszczy i Toruniu (17 z 29 wszystkich). Województwo cechuje się także małą liczbą ośrodków innowacji w stosunku do liczby działających podmiotów gospodarczych. Poza funkcjonującymi ośrodkami innowacji i przedsiębiorczości na terenie województwa działalność prowadzi także kilkanaście placówek badawczych i badawczo-wdrożeniowych, m.in. podmioty działające w strukturach Polskiej Akademii Nauk, czy instytutów resortowych, zlokalizowane głównie w Bydgoszczy i Toruniu. Własną działalność badawczo-rozwojową prowadzą także niektóre zakłady produkcyjne.
9. Wśród funkcjonujących na terenie województwa uczelni wyższych większość stanowią uczelnie prywatne, kształcące studentów głównie w profilach pozatechnicznych. Brakuje natomiast uczelni technicznych (w postaci politechnik), które stanowią ważne ogniwo w rozwoju innowacyjności, zwłaszcza gdy gospodarka regionu opiera się głównie na branży przemysłowej. Dlatego zauważalnym problemem (z punktu postrzegania województwa) staje się kwestia nawiązywania współpracy przez lokalne przedsiębiorstwa z uczelniami i instytutami spoza województwa (z UE), cieszącymi się lepszą renomą w kraju i prowadzącymi badania w dziedzinach stanowiących przedmiot zainteresowania.

---

³⁰ Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2015-2017, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, 2018r.

³¹ Ośrodki innowacji - podmioty zajmujące się transferem technologii i dostarczaniem usług proinnowacyjnych oraz współpracą z biznesem. Efektem ich działalności jest rozwijanie innowacji produktowych i procesowych (źródło: <https://www.gov.pl/web/przedsiębiorczosc-technologie/osrodki-innowacji>). W przypadku zaś ośrodków przedsiębiorczości podstawowa oferta obejmuje przede wszystkim usługi szkoleniowe, doradcze, usługi związane z wynajmem infrastruktury oraz usługi finansowe.

³² Powszechnie z uwagi na sposób i zakres funkcjonowania wsparcia, wyróżnia się ośrodki innowacji i przedsiębiorczości w postaci parków technologicznych, naukowych, naukowo-technologicznych, przemysłowo-technologicznych, techno-parki, inkubatory technologiczne, centra transferu technologii oraz centra innowacji

Warto zauważyć, że pracujący w B+R³³ w sektorze szkolnictwa wyższego w kujawsko-pomorskim stanowią zaledwie 3,3% sumy krajowej kadry uczelnianej pracującej w B+R (10 pozycja kraju).

10. W województwie kujawsko-pomorskim, podobnie jak w innych krajach europejskich przyjmowano, iż wzrost innowacyjności odbywać się będzie m.in. w oparciu o koncepcję inteligentnych specjalizacji (IS). Głównym założeniem tej koncepcji jest identyfikacja, a w dalszej kolejności rozwój nowoczesnych dziedzin gospodarki regionu w oparciu o istniejący potencjał wewnętrzny. Inteligentne specjalizacje charakteryzują się następującymi cechami: są zakorzenione w tradycji gospodarczej regionu; wykazują pokrewieństwo technologiczne i komunikacyjne z innymi sektorami, co umożliwi rozwój klastrów i innych powiązań kooperacyjnych; są oparte na wiedzy lub wykazują możliwość rozwoju opartego na wiedzy; są podatne na absorpcję innowacji i nastawione na działalność rozwojową (B+R+I); ich rozwój i funkcjonowanie są wspierane przez sferę edukacji i nauki; stanowią chłonny i atrakcyjny rynek pracy. Inteligentna specjalizacja oznacza więc wybór takich dziedzin gospodarki i połączonych z nimi obszarów nauki, na które zostanie ukierunkowana interwencja. Idea specjalizacji wynika z konieczności koncentracji ograniczonych środków, jakimi dysponują regiony UE, w celu radykalnego podniesienia innowacyjności gospodarki, która musi konkurować z coraz bardziej zaawansowanymi technologicznie i innowacyjnymi gospodarkami krajów pozaeuropejskich. Proces ten został zainicjowany w 2013 roku. Po kilku etapach prac, stanowiskiem Zarządu Województwa z dnia 29 czerwca 2016 r., dotyczącym charakterystyki obszarów inteligentnych specjalizacji dla projektów realizowanych w ramach RPO WK-P 2014-2020 wyróżniono inteligentne specjalizacje oparte na wartościach³⁴ (Zdrowa i bezpieczna żywność, Zdrowie i turystyka zdrowotna, Zaawansowane materiały i narzędzia, Transport i mobilność, Dziedzictwo kulturowe i przemysły kreatywne), horyzontalne - oparte na technologiach³⁵ (Technologie informacyjno - komunikacyjne ICT, Automatyka przemysłowa, Ekoinnowacje) i inne - wyłonione w ramach przedsiębiorczego odkrywania³⁶. Warto jednak podkreślić, iż dotychczas obowiązujący stan ilościowy inteligentnych specjalizacji nie jest ostateczny. Dopuszcza się bowiem możliwość tworzenia nowych inteligentnych specjalizacji na bazie nowoodkrytego potencjału, a także w uzasadnionych przypadkach rezygnację z dotychczas wyznaczonych.

11. Jak dotąd idea inteligentnych specjalizacji w ramach RPO WK-P na lata 2014 - 2020 realizowana była w 4 osiach priorytetowych (I, VI, VIII i X). Do końca 2019 roku przyjęto do dofinansowania 396 projektów o łącznej wartości 2532,7 mln zł, w ramach których 349 określiło (we wniosku o dofinansowanie) przynależność do określonych przez Zarząd Województwa inteligentnych specjalizacji. Podpisanych zostało 324 umów w ramach projektów zgodnych z RIS (stan na 31.12.2019) na łączną kwotę 2378,4 mln zł, przy dofinansowaniu UE określonym na 1622,74 mln zł. Ponadto w ramach projektów grantowych B+R (z przeznaczeniem na prowadzenie prac badawczo-rozwojowych w przedsiębiorstwach, bon na patent, czy voucher badawczy), prowadzonych przez Kujawsko-Pomorską Agencję Innowacji (KPAI) do końca 2019 roku, wnioski o dofinansowanie złożyło ponad 400 przedsiębiorstw. W efekcie podpisanych zostało 386 umów na kwotę 56,25 mln zł przy czym liczba umów w samym 2019 roku wyniosła 231 na kwotę 31,86 mln zł. Skala realizacji efektów umów nie jest jeszcze możliwa do oszacowania, z uwagi iż nie wszystkie projekty zostały zakończone oraz na stosunkowo krótki czas jaki minął od projektów już zakończonych. Niemniej w ramach wspomnianych projektów podjętych do dofinansowania, największą popularnością wśród beneficjentów cieszyły się „Ekoinnowacje” (inteligentne specjalizacje oparte na technologiach - horyzontalne) oraz „Zaawansowane materiały i narzędzia” (inteligentne specjalizacje opartych na wartościach).

³³ Wyliczono na podstawie pracujących w B+R w sektorze szkolnictwa wyższego (danych wyrażonych w EPC - ekwiwalentach pełnego czasu pracy, tj. jednostek przeliczeniowych służących do ustalania faktycznego zaangażowanie w działalności badawczo-rozwojowej; jeden ekwiwalent pełnego czasu pracy oznacza jeden osobo-rok poświęcony wyłącznie na działalność B+R)

³⁴ Obszary charakteryzujące się pełną dojrzałością zaobserwowaną w regionie. W ramach tych obszarów możliwe jest jasne sprecyzowanie konkretnych zasobów gospodarczych i naukowych, wartości, zakresu celów i efektów, jakie mogą zostać osiągnięte w danej dziedzinie.

³⁵ Znajdują swoje zastosowanie w każdej inteligentnej specjalizacji opartej na wartościach. Pełnią istotne role w dopełnieniu i funkcjonalnej realizacji założeń IS opartych na wartościach. Ukształtowanie IS horyzontalnych ma kluczowe znaczenie w procesie oddziaływania stanu końcowego (wyjściowego, pożądanego) danej IS i jej wartości na stan obecny (wejściowy, początkowy). Mają one także za zadanie podtrzymywać, uzupełniać i wspierać główną wartość IS. Możliwe jest wsparcie IS opartych na wartościach przez pojedyncze, jak i wszystkie IS horyzontalne, skutkiem czego jest inteligentne sprzężenie wszystkich IS.

³⁶ Dziedziny i obszary w ramach procesu przedsiębiorczego odkrywania czyli trwałego i aktywnego zaangażowania przedsiębiorców w tworzenie regionalnej polityki innowacyjnej. Zakłada się, iż w ten sposób zostanie uzyskana informacja zwrotna na temat procesów ją kształtujących oraz wszelkich potrzeb, co wpisuje się w wizję IS jako dziedziny kreatywnej i otwartej na zmiany. Podejmowane działania w tym obszarze winny charakteryzować się wysoką jakością, użytecznością naukową i gospodarczą.

12. Rozwojowi innowacyjności na terenie województwa nie sprzyja przede wszystkim: niski poziom innowacyjności firm z sektora MŚP, niskie nakłady na działalność B+ R, słabe powiązanie sfery nauki z gospodarką, niedostosowanie kształcenia branżowego do potrzeb gospodarki innowacyjnej, niedostosowanie zaplecza naukowego oraz zaplecza badawczo-rozwojowego do potrzeb sfery przemysłowo-usługowej, relatywnie słabszy potencjał gospodarki województwa, relatywnie niski poziom wykształcenia mieszkańców województwa, niekorzystna struktura wykształcenia wśród mieszkańców województwa, niedostosowanie kierunków kształcenia na uczelniach wyższych do potrzeb lokalnej gospodarki, brak kadry naukowej związanej z wyższymi szkołami technicznymi, niekorzystny ruch migracyjny wśród osób młodych, tj. w wieku 25-34 lata. Poza tym rozwojowi innowacyjności nie sprzyja sytuacja demograficzna województwa związana z zaawansowanymi procesami starzenia się społeczeństwa. Bardzo dużą przeszkodą jest także struktura wielkościowa działających podmiotów gospodarczych (z dominacją mikroprzedsiębiorstw, dla których innowacyjność stanowi zbyt duże ryzyko finansowe)

Wyzwanie 5. Poprawa dostępności zewnętrznej oraz wykorzystanie potencjału logistycznego województwa

Położenie województwa kujawsko-pomorskiego w strukturze funkcjonalno-przestrzennej Polski, w tym położenie na tle sieci transportowych i na tle głównych ośrodków miejskich, predestynuje województwo do osiągnięcia stanu wyjątkowo dobrej dostępności w relacjach międzyregionalnych i międzynarodowych, jak też do rozwoju na dużą skalę funkcji logistycznej. Analizując odległości drogowe Bydgoszczy i Torunia względem miast wojewódzkich zamieszkiwanych przez co najmniej 250 tys. mieszkańców należy zauważyć, że nie przekracza ona 500 km, a ponadto na 10 tego typu ośrodków, w przypadku 6 dystans z Bydgoszczy i Torunia wynosi mniej niż 400 km. Warto również zwrócić uwagę, iż obydwie stolice województwa kujawsko-pomorskiego są oddalone zaledwie o nieco ponad 400 km od stolicy Niemiec, jednego z głównych ośrodków metropolitalnych w Europie – Berlina. Przez teren województwa biegną dwie międzynarodowe drogi wodne (zapewniające potencjalnie bardzo dobrą dostępność do portów morskich Trójmiasta), jeden z dwóch wyznaczonych na terenie Polski korytarzy sieci TEN-T, funkcjonuje także port lotniczy. Pomimo wszystkich tych uwarunkowań, rzeczywistą dostępność województwa w ujęciu międzyregionalnym i międzynarodowym należy ocenić jako słabszą niż przeciętnie i zdecydowanie niewystarczającą dla zapewnienia wysokiej jakości życia i konkurencyjności gospodarki, a funkcja logistyczna w praktyce nie funkcjonuje jako istotna dziedzina, dostrzegalna w skali kraju. Istotą wyzwania jest więc osiągnięcie rzeczywistej dobrej dostępności, co w konsekwencji pozwoli wykorzystać położenie w sieci transportowej i strukturze funkcjonalno-przestrzennej kraju dla rozwoju logistyki na dużą skalę – jako istotnej dziedziny gospodarki regionu.

1. Województwo kujawsko-pomorskie położone jest w środkowej części kraju, co w połączeniu z równomiernym rozmieszczeniem sieci osadniczej oraz centralnie umiejscowionymi ośrodkami wojewódzkimi przekłada się na stosunkowo niewielkie odległości względem największych miast Polski. Takie położenie nie przekłada się bezpośrednio na dobrą dostępność komunikacyjną. Aktualnie przez województwo kujawsko-pomorskie przebiega szereg szlaków o znaczeniu krajowymi i międzynarodowym, jednakże najważniejszą relacją jest kierunek północ-południe (autostrada A1, linia kolejowa nr 131), ciągle brakuje istotnych szlaków, które skróciłyby drogę oraz umożliwiły szybki, bezpieczny przewóz ludzi i towarów na linii wschód-zachód (w stronę Warszawy lub Poznania, czy też dalej Berlina). W związku z tym, pod względem dostępu do infrastruktury transportowej region, pomimo swojego centralnego położenia, charakteryzuje się niską dostępnością zewnętrzną.
2. W obliczu wzmagającego się ruchu towarowego i pasażerskiego, szczególnie w transporcie kołowym, znaczenie szlaków w regionie powinna sukcesywnie wzrastać, aczkolwiek nadal występujące problemy z odpowiednim przygotowaniem infrastruktury nie pozwalają w pełni wykorzystać potencjału regionu (droga ekspresowa S5 jest w fazie budowy, natomiast realizacji drogi S10 nie rozpoczęto, przewozy pasażerskie i towarowe w transporcie wodnym śródlądowym praktycznie nie istnieją z racji na niskie klasy żeglowności dróg E40 i E70, linie kolejowe nadal wymagają modernizacji w celu podniesienia prędkości kursowania pociągów i zwiększenia przepustowości).
3. Poprawa dostępności zewnętrznej będzie również pozytywnie wpływać na możliwości przewożenia towarów. W tym względzie należy wziąć pod uwagę potencjał logistyczny regionu, którego wykorzystanie samo w sobie jest zakwalifikowane jako wyzwanie rozwojowe. Powodem takiej propozycji jest fakt, iż w dobie rozwoju transportu multimodalnego województwo kujawsko-pomorskie ma szansę stać się istotnym punktem na mapie najważniejszych punktów przeladunkowych w Europie. Dostęp do szlaków krajowych i międzynarodowych obsługujących niemal każdy z aktualnie

wykorzystywanych środków transportu (samochód, kolej, żegluga śródlądowa, lotnictwo) predysponuje region do lokalizacji inwestycji związanych z działalnością logistyczną.

4. Główną rolę dla dostępności zewnętrznej województwa w systemie transportu samochodowego pełni autostrada A1. Zapewnia ona dostęp do zespołu portów Gdańsk-Gdynia oraz województw centralnej i południowej Polski. Podobną funkcję spełnia droga krajowa nr 5 (wraz z biegnącą po jej śladzie, aktualnie będącą w realizacji, drogą S5), dzięki której możliwe jest bezpośrednie połączenie północnych regionów kraju z województwami dolnośląskim i wielkopolskim, w szczególności z aglomeracjami Wrocławia i Poznania. Stanowi ona drogowe połączenie autostrady A1 oraz A2. Ważnym szlakiem komunikacyjnym w relacji wschód-zachód jest droga krajowa nr 10 (w przyszłości również planuje się budowę drogi ekspresowej S10 o zbliżonym przebiegu), łączy ona województwo kujawsko-pomorskie z Warszawą oraz Szczecinem, a zarazem pełni ważną rolę komunikacyjną między Bydgoszczą a Toruniem. Uzupełnieniem sieci drogowej o znaczeniu międzyregionalnym są drogi krajowe nr 15 (Trzebnica – Inowrocław – Toruń – Ostróda) oraz 25 (Oleśnica – Inowrocław – Bydgoszcz – Bobolice). Łącznie przez teren województwa kujawsko-pomorskiego przebiega 1207 km dróg krajowych (dane na 2017 r.), z czego 165 km stanowi autostrada A1 a 35 km aktualnie istniejące drogi ekspresowe (obwodnica Świecia oraz części obwodnic Bydgoszczy i Torunia).
5. W województwie kujawsko-pomorskim widoczne jest znaczne obciążenie ruchem głównych dróg. Średni dobowy ruch roczny w 2015 r. w regionie wyniósł 10531 pojazdów³⁷ co klasyfikuje je na 8 miejscu w kraju, poniżej średniej ogólnopolskiej wynoszącej 11178 pojazdów. Największe obciążenie ruchem występuje w ciągu trzech dróg – A1, DK5 (częściowo S5) oraz DK10 (częściowo S10). Średni dobowy ruch pojazdów na kujawsko-pomorskim odcinku autostrady A1 wyniósł 19566 pojazdów, DK5 – 13674 a DK10 – 12617. Każda z tych wartości przewyższa średnią krajową co pokazuje, iż skala ruchu na tych drogach jest wysoka, a dominującymi relacjami przejazdu są kierunki północ-południe oraz północ-południowy zachód.
6. Z przeprowadzonej kwerendy dostępnych rozkładów jazdy autobusów dalekobieżnych wynika, że przez województwo kujawsko-pomorskie przebiega lub ma tu punkt początkowy bądź końcowy 27 stałych tras, na których realizowane są międzyregionalne przewozy pasażerskie. Pod względem liczby oferowanych destynacji dominuje Warszawa (jest punktem końcowym lub przebiega przez to miasto 8 tras). Również 8 tras międzyregionalnych przebiega przez nieodległe Chojnice, co po części wydaje się być efektem braku połączeń kolejowych w relacji Środkowe Pomorze – Bydgoszcz/Toruń – Warszawa, tradycyjnych powiązań Chojnic i Bydgoszczy oraz możliwości obsługi Tucholi. Istotne znaczenie w międzyregionalnej komunikacji autobusowej odgrywa autostrada A1. W przypadku Torunia kombinacja dwóch czynników w postaci możliwości wykorzystania połączenia autostradowego oraz braku równoległych połączeń kolejowych skutkuje bardzo dobrą dostępnością autobusową Gdańska (38 par połączeń w tygodniu). Również w przypadku Grudziądza nie byłoby możliwości szybkiego dojazdu do Włocławka, Modlina i Warszawy (z pominięciem Torunia), bez funkcjonowania połączenia autostradowego. Odnotowano również połączenia autobusowe do trzech portów lotniczych poza województwem - Gdańsk-Rębiechowo (z Bydgoszczy i z Torunia), Berlin-Schönefeld (z Torunia) i Warszawa-Modlin (z Bydgoszczy przez Toruń i z Grudziądza). Do portu lotniczego Gdańsk-Rębiechowo, dwóch przewoźników (relacje z Bydgoszczy i z Torunia), realizuje ponad 40 par połączeń w tygodniu.
7. Statystyki wielkości dokonywanych przewozów wskazują jasno, iż drogi krajowe przebiegające przez województwo kujawsko-pomorskie są ważnymi szlakami dla funkcjonowania krajowego i regionalnego systemu transportu drogowego. Z uwagi na rosnącą liczbę samochodów i wzmagający się ruch, istotnym staje się odpowiednie przygotowanie infrastruktury. W kwestii dostępności zewnętrznej najważniejszym elementem będzie realizacja drogi krajowej S5, która pozwoli na sprawne i dogodne połączenie Bydgoszczy z autostradami A1 i A2 oraz na wyprowadzenie ruchu tranzytowego z miast. Z tych samych powodów ważnym dla dalszego rozwoju województwa stanie się budowa drogi ekspresowej S10, która ponadto połączy oba ośrodki wojewódzkie. Obie drogi to również najważniejsze obiekty dla rozwoju funkcji logistycznej w regionie – z jednej strony oddanie do użytku dróg ekspresowych pozwoli na skrócenie czasu przejazdu, z drugiej natomiast obszary przyległe staną się potencjalnym miejscem do lokalizacji magazynów i baz przeładunkowych.

---

³⁷ Dane Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad (2015 r.)

8. Przez obszar województwa kujawsko-pomorskiego przebiega 1200 km linii kolejowych z czego około 900 km ma status linii o znaczeniu państwowym³⁸. System międzyregionalnego transportu kolejowego w województwie kujawsko-pomorskim opiera się na trzech liniach – magistralnej nr 131 oraz dwóch pierwszorzędnych o nr 18 i 353. Linia nr 131, zelektryfikowana, zapewnia połączenie z miastami Górnego Śląska oraz Trójmiastem, jej parametry pozwalają osiągać prędkości powyżej 120 km/h dla pociągów pasażerskich (maksymalne prędkości na fragmentach - 160 km/h) oraz ponad 80 km/h dla pociągów towarowych. Linie nr 18 i 353 zapewniają możliwość bezpośredniego lub pośredniego dojazdu do części miast wojewódzkich – Warszawy, Łodzi i Krakowa (linia nr 18) oraz Poznania, Wrocławia i Olsztyna (linia nr 353). Na obu liniach prędkości maksymalne zawierają się w przedziałach 110 – 150 km/h (w większości jednak prędkość maksymalna to 120 km/h) dla pociągów pasażerskich i 40 – 100 km/h dla pociągów towarowych.
9. W województwie kujawsko-pomorskim funkcjonuje 7 miast powiatowych, które nie posiadają pasażerskiej stacji lub przystanku kolejowego (Sępólno Krajeńskie, Świecie, Chełmno, Żnin, Radziejów, Golub-Dobrzyń, Rypin). Miasta Tuchola, Brodnica, Lipno i Grudziądz posiadają możliwość skorzystania z połączeń kolejowych, ale nie są to bezpośrednie połączenia do żadnego z ośrodków wojewódzkich poza Bydgoszczą lub Toruniem³⁹. W ich przypadku w kontekście dostępności międzyregionalnej konieczne jest skorzystanie z przesiadki, na jednej ze stacji pośrednich, co wydatnie obniża atrakcyjność komunikacyjną tego środka transportu. Najlepszą sytuację obserwuje się wśród miejscowości, które albo są ulokowane wzdłuż międzyregionalnych⁴⁰ linii kolejowych i są traktowane jako stacja pośrednia (np. Włocławek, Mogilno) albo są stacją początkową lub końcową dla pociągów międzyregionalnych (np. Bydgoszcz). Z przeprowadzonej analizy wynika, że miasta Bydgoszcz i Inowrocław posiadają największe możliwości bezpośredniego dojazdu koleją do stolic innych województw (ponad 70 pociągów dziennie odjeżdżających z głównych dworców w kierunku miast wojewódzkich spoza kujawsko-pomorskiego). Wyraźnie mniej, ale ciągle dość dużo połączeń bezpośrednich ma Toruń (50) i Mogilno (49). Ostatnia grupa miast to Włocławek (25), Aleksandrów Kujawski (25), Wąbrzeźno (17) i Nakło nad Notecią (9), gdzie sytuacja jest podobna jak w przypadku Mogilna (przystanek na linii), ale o wyraźnie niższej intensywności. W efekcie jedynie Bydgoszcz, Inowrocław i Toruń można uznać za najważniejsze wielokierunkowe punkty obsługujące pasażerów z terenu województwa.
10. W zakresie dostępności międzyregionalnej ważna jest liczba połączeń o podwyższonym standardzie⁴¹ obsługiwanych przez PKP Intercity. Oznacza to przyporządkowanie danego pociągu do kategorii „IC”, „EIC” i „EIP” odjeżdżających z głównego dworca danego miasta. Bydgoszcz uplasowała się na ósmym miejscu wśród miast wojewódzkich z liczbą 22 pociągów w rozkładzie, natomiast Toruń pod tym względem zanotował jedenastą lokatę (14 pociągów). Należy przy tym zaznaczyć, że przez teren województwa nie przebiegają linie zapewniające możliwość realizacji połączeń o najwyższych prędkościach dopuszczalnych w Polsce, a co z tym związane nie prowadzi się tutaj obsługi pasażerów taborem o najwyższym standardzie (EIP – składy Alstom ED250 „Pendolino”). Ma to nie tylko znaczenie dla czasu podróży, ale również duże znaczenie wizerunkowe (prestżowe), bowiem miasta i regiony pozbawione najwyższego standardu obsługi postrzegane są za mniej atrakcyjne – dostępność szybkich linii i najwyższej kategorii oferty oprócz wymiernych efektów społecznych i ekonomicznych ma więc także charakter nobilitujący lub deprecjonujący wśród analityków potencjału regionów.
11. W przyszłości, najważniejszymi uwarunkowaniami wpływającymi na działanie kolejowych przewozów pasażerskich i towarowych będą remonty, modernizacja i budowa nowych linii kolejowych. Ponadto, z uwagi na brak tego typu połączeń, czynnikiem poprawiającym dostępność zewnętrzną województwa w przewozach pasażerskich będzie planowana sieć kolei dużych prędkości, powiązana z budową Centralnego Portu Komunikacyjnego – pod warunkiem jednak, że zostanie wytrasowana w sposób realizujący potrzeby województwa. W skali regionalnej i międzyregionalnej ważnym elementem

---

³⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazu linii kolejowych o znaczeniu państwowym

³⁹ Możliwość bezpośredniego dojazdu koleją do dowolnego ośrodka wojewódzkiego poza Bydgoszczą lub Toruniem była tu traktowana jako warunek uznania połączenia za międzyregionalne. Służyło to eliminacji lokalnych połączeń kolejowych, które nawet w sytuacji przekroczenia granicy województwa nadal muszą być uznawane za połączenia o charakterze lokalnym (czego dowodem jest jednoczesny brak przelotowych pociągów zatrzymujących się jedynie na wybranych stacjach)

⁴⁰ Mowa tutaj o liniach kolejowych, po których poruszają się pociągi dalekobieżne w relacjach między miastami wojewódzkimi (nr 131, nr 18, nr 353)

⁴¹ Pominięto tu pociągi kategorii „TLK” stanowiące klasyczne pociągi dalekobieżne, ale w najniższym standardzie obsługi (niska oferta gastronomiczna, brak dostępu do sieci WIFI na pokładzie, najczęściej zdekapitalizowany tabor)

usprawniającym funkcjonowanie sieci będzie również planowana modernizacja linii nr 201, biegnącej z Bydgoszczy przez Kościerzynę do Gdyni, która zakłada jej elektryfikację oraz podniesienie maksymalnej prędkości. Należy wskazać również, iż niestety istotne będzie powiązanie planowanej platformy multimodalnej Bydgoszcz-Solec Kujawski z systemem linii kolejowych oraz z kontenerowym terminalem kolejowo-drogowym w Emilianowie, co w przyszłości pozwoli na zaistnienie województwa kujawsko-pomorskiego na mapie najważniejszych połączeń intermodalnych w Polsce i w Europie.

12. Najważniejszymi szlakami transportowymi dla żeglugi śródlądowej, przebiegającymi przez obszar województwa kujawsko-pomorskiego są; międzynarodowa droga wodna E40, łącząca Morze Bałtyckie z Morzem Czarnym przez Wisłę, Narew i Bug oraz E70 zapewniająca możliwość żeglugi od wybrzeża Atlantyku w Belgii (port w Antwerpii) do granicy z Rosją przez Holandię, Niemcy i Polskę (kolejno Odrą, Wartą, Notecią, Kanałem Bydgoskim, Brdą, Wisłą, Nogatem i Zalewem Wiślanym). Obie drogi krzyżują się na wysokości Bydgoszczy, co bezpośrednio predysponuje ten obszar do pełnienia funkcji węzłowych. Niestety aktualnie potencjał ten nie jest wykorzystywany, ruch pasażerski ma charakter wyłącznie turystyczny, a tonaż przewozów towarowych to w skali kraju ułamek procenta. Głównym powodem takiego stanu rzeczy są niewystarczające parametry przebiegających przez region dróg wodnych. Jedyne krótki odcinek drogi wodnej E40 przebiegający po Zalewie Włocławskim charakteryzuje się parametrami pozwalającymi sklasyfikować ten odcinek do Va klasy żeglowności, umożliwiając tym samym ruch jednostek wykorzystywanych w żegludze międzynarodowej. Pozostałe odcinki dróg E40 i E70 w województwie kujawsko-pomorskim zdolne są do przyjęcia statków o maksymalnej długości 57 metrów i ładowności 500 ton – II klasa (a w przypadku odcinka poniżej zapory we Włocławku i na Noteci 41 metrów i 180 ton – klasa Ib), przez co możliwe jest transportowanie ludzi i towarów w skali regionalnej aczkolwiek nie odpowiada to standardom dla ruchu krajowego czy międzynarodowego.
13. Kluczową inwestycją dla rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego, ściśle powiązaną z funkcjonowaniem transportu wodnego jest platforma multimodalna Bydgoszcz – Solec Kujawski. Budowa tego obiektu warunkowana jest w głównej mierze faktem dynamicznego wzrostu zapotrzebowania na transport i ograniczonymi możliwościami w zakresie podnoszenia przepustowości infrastruktury transportu drogowego. Platforma ma szansę stać się ważnym punktem przeładunkowym dla towarów płynących w relacji północ-południe, głównie tych przybywających do portów w Gdyni i Gdańsku, odciążając tym samym naziemne szlaki komunikacyjne (autostradę A1, linię kolejową nr 131). Szczególnie w obliczu prognozowanego dynamicznego rozwoju portów Trójmiasta oraz w kontekście planów ich rozbudowy. Proponowane przez Samorząd Województwa miejsce to obszar lewego brzegu Wisły na wysokości Bydgoszczy i Solca Kujawskiego (766-771 km). Platforma multimodalna Bydgoszcz-Solec Kujawski wraz z kolejowo-drogową platformą przeładunkową w Emilianowie będą składowymi Węzła Logistycznego Bydgoszcz. Ze względów infrastrukturalnych i przestrzennych, kolejowo-drogowa platforma przeładunkowa w Emilianowie bardziej predysponowana jest do obsługi Portu Gdynia, a platforma multimodalna Bydgoszcz-Solec Kujawski do obsługi Portu Gdańsk, co oznacza, że obie platformy nie będą w stosunku do siebie konkurencyjne lecz komplementarne.
14. Położenie Kujaw i Pomorza na przecięciu głównych szlaków komunikacyjnych jest czynnikiem, który w sposób oczywisty predysponuje województwo do roli naturalnego hubu logistycznego. Niestety to dogodne położenie przez wiele lat było negowane z powodu, z jednej strony niewystarczającego stanu rozwoju infrastruktury drogowej, a z drugiej, skutek przesunięcia środka ciężkości gospodarczej na zachód, do regionów położonych bliżej granicy z Niemcami. W raporcie opracowanym przez Coliers International⁴² łączna podaż obiektów magazynowych w 2017 r. dla regionu Bydgoszcz i Toruń⁴³ dała 3 miejsce od końca w zestawieniu. Region posiada kilka dużych punktów logistycznych. Nie są to jednak bazy operatorów logistycznych a dedykowane centra dystrybucyjne powiązane z sieciami handlowymi. Najważniejszym czynnikiem, który w przyszłości pozwoli na wykorzystanie potencjału logistycznego województwa, jest ukończenie budowy drogi S5. Nieduża odległość od portów kontenerowych w Gdańsku i Gdyni oraz dogodne położenie (na rozwidleniu dróg na zachód i południe) pozwalają na realizację rozbudowanych inwestycji magazynowych. Szczególne nadzieje należy wiązać z miastami Grudziądz i Świecie wraz z terenami sąsiadującymi oraz z południową częścią województwa (okolice

⁴² Dane: www.qbusiness.pl [stan na 22.07.2019 r.]

⁴³ W raporcie zastosowano inne jednostki podziału kraju aniżeli administracyjne – Warszawa strefa I, II i III, Górny Śląsk, Poznań, Polska Centralna, Wrocław, Szczecin, Trójmiasto, Kraków, Bydgoszcz i Toruń, Lublin, Rzeszów; odpowiadające poniekąd obszarom metropolitalnym w województwach

Brześćcia/Włocławka i Szubina/Żnina). Krytycznie ważna pozostaje budowa drogi ekspresowej S10, dzięki której możliwe byłoby szybkie połączenie drogowe również z portem w Szczecinie, aby region był skomunikowany z każdym z trzech największych portów w Polsce.

15. W Polsce funkcjonuje 14 portów lotniczych⁴⁴ obsługujących regularny ruch pasażerski. W 2018 roku w kraju odprawiono łącznie prawie 46 milionów pasażerów z czego prawie 40% stanowiła obsługa podróżnych w porcie Warszawa-Okęcie. Niecałe 15% to natomiast udział w krajowej obsłudze pasażerów portu Kraków-Balice. Obecnie funkcjonuje jeszcze 5 portów lotniczych, które w 2018 roku obsłużyły ponad milion pasażerów: Gdańsk-Rębiechowo (prawie 5 mln), Katowice-Pyrzowice (4,8 mln), Wrocław-Strachowice (3,3 mln); Warszawa-Modlin (3,1 mln) oraz Poznań-Ławica (2,5 mln). Port lotniczy Bydgoszcz-Szwederowo pod względem liczby obsłużonych w 2018 roku pasażerów plasuje się na 11 miejscu w kraju, posiadając 0,9% ruchu pasażerskiego w kraju (413 tys.). Drugą istotną miarą kondycji danego portu lotniczego jest coroczna zmiana liczby obsługiwanych pasażerów. W tym ujęciu w 2018 roku bydgoski port lotniczy zanotował dynamikę rzędu prawie 130%, ustępując jedynie poznańskiej Ławicy. Jednocześnie wśród lotnisk poniżej miliona obsłużonych podróżnych zanotował najwyższą bezwzględną zmianę liczby obsłużonych pasażerów w ciągu roku (prawie 95 tys.). Ponadto bydgoski port notuje duże obciążenie pasażerów na lot – z wartością prawie 133 pasażerów przypadających na jedną wykonaną operację lotniczą zajmuje 5 miejsce w kraju i 2 wśród portów poniżej miliona pasażerów. Port lotniczy Bydgoszcz-Szwederowo niekorzystnie wypada na tle innych portów w zakresie oferowanych regularnych kierunków podróży, których jest niewiele. W kwestii przewozów towarowych lotnisko w Bydgoszczy charakteryzuje się znikomą w skali kraju ilością obsłużonego cargo.
16. Istotnym uwarunkowaniem rozwoju bydgoskiego lotniska są plany budowy Centralnego Portu Komunikacyjnego (realizacja lotniska i tzw. komponentu kolejowego). Na obecną chwilę realizacja CPK nie wydaje się być konkurencyjna dla bydgoskiego lotniska z uwagi na odmienny charakter funkcjonowania CPK (prawdopodobnie brak przewoźników niskokosztowych oraz założenie modelu podróży przesiadkowych w oparciu o hub lotniskowy). W tym kontekście istotne będą decyzje, jakie podejmą poszczególni przewoźnicy w momencie pojawienia się nowej infrastruktury. Obecnie nie ma przesłanek, żeby twierdzić, że zakładany model obsługi kraju w oparciu o hub jest jedynym możliwym rozwiązaniem (szczególnie w kontekście dynamicznego rozwoju segmentu samolotów wąskokadłubowych, które mają możliwość odbywania coraz dalszych lotów bezpośrednich).
17. Z uwagi na centralne położenie województwa kujawsko-pomorskiego przez jego obszar przebiegają szlaki komunikacyjne o znaczeniu krajowym i międzynarodowym. Dowodem na taki stan rzeczy jest szereg dokumentów, które klasyfikują składowe infrastruktury transportowej w regionie na różnych szczeblach międzynarodowych sieci transportowych. Pierwszym dokumentem międzynarodowym, istotnym z punktu widzenia sieci transportowych w Polsce była (sporządzona w Genewie w dniu 15 listopada 1975 r.) Umowa Europejska o głównych drogach ruchu międzynarodowego (AGR). Przez teren województwa kujawsko-pomorskiego przebiegają dwie drogi objęte porozumieniem – autostrada A1 (trasa europejska E-75, kategoria A) oraz droga krajowa nr 5/S5 (trasa europejska E-261, kategoria B). Dla potrzeb transportu kolejowego, w szczególności transportu kombinowanego, w dniu 1 lutego 1991 r. sporządzono w Genewie tzw. Umowę AGTC, w ramach której na terenie przyłączających się państw wyznaczono sieć linii kolejowych oraz terminali istotnych dla międzynarodowych przewozów kontenerowych. Do tej kategorii należy linia kolejowa nr 131, oznaczona jako linia kolejowa AGTC C-E 65. Stosunkowo niedawno przyjętym przez Polskę dokumentem (13 czerwca 2017 r.) jest Europejskie Porozumienie w sprawie głównych śródlądowych dróg wodnych o znaczeniu międzynarodowym (AGN). Akcesja do Porozumienia AGN jest wyrazem chęci dostosowania istniejących dróg wodnych oraz budowy odpowiedniej infrastruktury, by spełniały wymogi min. IV klasy żeglowności. Przez Polskę przebiegają trzy międzynarodowe drogi wodne – E30, E40 i E70, dwie z nich (E40 i E70) znajdują się w znacznej części na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Akt ten jest niezwykle istotny dla dalszego rozwoju żegluga śródlądowej w Polsce a zarazem w regionie. Ponadto jest pierwszym krokiem ku włączeniu wymienionych dróg wodnych do międzynarodowej sieci TEN-T. Transeuropejska Sieć Transportowa (TEN-T) to instrument służący koordynacji oraz zapewniający spójność i komplementarność inwestycji infrastrukturalnych. W jego skład wchodzi drogi, linie kolejowe, lotniska, drogi wodne oraz infrastruktura służąca do obsługi ruchu. W ramach sieci wytyczono dziewięć

⁴⁴ Do 2017 roku funkcjonował port lotniczy Radom-Sadków, który ogłosił upadłość. W ostatnim roku działalności odprawił niecałe 10 tys. pasażerów. Obecnie planuje się wznowienie działalności lotniczej przy bardzo silnym wsparciu rządowym.

korytarzy przebiegających przez państwa europejskie, przy czym przez obszar województwa kujawsko-pomorskiego jeden (Morze Bałtyckie – Morze Adriatyckie). W województwie kujawsko-pomorskim do korytarza Morze Bałtyckie – Morze Adriatyckie bazowej sieci TEN-T należą drogi – autostrada A1, drogi krajowe nr 5/S5 i 10/S10, linie kolejowe – nr 131, 201 i 353, lotnisko Bydgoszcz-Szwederowo oraz planowana kolejowo-drogowa platforma przeładunkowa w Emilianowie. Przy czym należy zaznaczyć, że jedynie autostrada A1 oraz linia kolejowa nr 131 (w zakresie transportu towarowego) klasyfikowane są jako szlaki przynależące do sieci bazowej TEN-T, co w znacznym stopniu wpływa na wielkość możliwego wsparcia w ramach funduszy unijnych. W najbliższych latach planowana jest rewizja sieci TEN-T (2022 – 2023), dzięki czemu pojawia się szansa na zakwalifikowanie nowych szlaków

Wyzwanie 6. Poprawa dostępności komunikacyjnej stolic województwa z terenu całego województwa

Dostępność stolic województwa ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia dostępu mieszkańców do wysokiej jakości usług publicznych typowych dla szczebla regionalnego w hierarchii sieci osadniczej – a więc działalności o wysokim poziomie specjalizacji. W największym stopniu dotyczy to usług związanych ze specjalistyczną ochroną zdrowia, szkolnictwem wyższym, wybranymi dziedzinami kultury i sztuki, administracją publiczną, finansami, niektórymi rodzajami handlu. Wszyscy mieszkańcy korzystają z tego rodzaju usług (najczęściej z różną częstotliwością w zależności od wieku lub indywidualnych potrzeb), więc w przypadku braku możliwości dogodnego dojazdu do stolicy własnego regionu, mogą wybierać stolice województw sąsiednich, dezintegrując tym samym więzi regionalne. Ośrodki stołeczne stanowią także największą koncentrację miejsc pracy i najczęściej oferują prace lepiej wynagradzaną. W województwie kujawsko-pomorskim charakter sieci osadniczej, jego kształt i wielkość oraz dośrodkowy układ komunikacyjnych tworzą predyspozycje dla budowania efektywnych powiązań pomiędzy obydwooma stolicami województwa, a jego całym obszarem. Wychodząc od tych sprzyjających uwarunkowań dostępności, od 2013 roku na podstawie ustaleń strategii rozwoju województwa w kujawsko-pomorskim przyjęto model maksymalnie 60-minutowego dostępu do stolic województwa z wszystkich ośrodków powiatowych i maksymalnie 90-minutowego z dowolnej miejscowości na jego terenie. Mimo korzystnych uwarunkowań, stan obsługi komunikacyjnej regionu w relacjach z miastami stołecznymi jest wciąż w wielu relacjach niesatysfakcjonujący – ze względu na brak lub zbyt małą liczbę połączeń, nieakceptowalnie długi czas dojazdu lub godziny połączeń. Istotą wyzwania jest więc doprowadzenie do pełnej realizacji modelu 60/90.

1. W 2018 roku Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego wykonało opracowanie studialne w zakresie dojazdów do stolic województwa kujawsko-pomorskiego z wybranych najważniejszych miejscowości regionu⁴⁵. Badanie to można uznać za reprezentatywne dla formułowania ogólnych wniosków w zakresie obsługi komunikacyjnej regionu. Z przeprowadzonych analiz wynika m.in. które z miejscowości obecnie nie spełniają wymogów systemu 60/90⁴⁶. Ponieważ nie badano pozostałych mniejszych miejscowości, można założyć, że możliwości dojazdu do stolic województwa z miejscowości zlokalizowanych w otoczeniu tych niespełniających kryterium 60/90, również nie są dobre.
2. W efekcie w schematyczny sposób można wskazać obszary peryferyjne cechujące się zbyt długim dojazdem (lub jego brakiem) do Bydgoszczy lub Torunia. Są to obszary powiatów brodnickiego i rypińskiego, południowa część powiatu włocławskiego oraz środkowo-wschodnia część radziejowskiego, północna część powiatu grudziądzkiego, pogranicze powiatów świeckiego i tucholskiego (oraz północne krańce tych powiatów), środkowa i północna część powiatu sępoleńskiego, obszar gmin Strzelno i Jeziora Wielkie oraz południowo-zachodnia część powiatu żnińskiego. Należy w tym miejscu wspomnieć o niewielkim obszarze leżącym w centralnej części województwa w trójkącie Bydgoszcz-Toruń-Inowrocław (obszar gminy Rojewo). Z zebranych do tej pory danych wynika, że pomimo bliskiego położenia, obszar ten należy uznać za peryferyjny, gdyż nie funkcjonuje tam w ogóle transport publiczny, za pomocą którego można dojechać do Bydgoszczy lub Torunia.

⁴⁵ Miejscowości liczące 1000 i więcej mieszkańców oraz wszystkie miejscowości, będące siedzibami gmin (łącznie 192 miejscowości).

⁴⁶ Zarysowany w SRW „Plan modernizacji 2020+” z 2013 roku docelowy system funkcjonowania regionalnego transportu publicznego, który zakłada, że dojazd z każdego miasta powiatowego do Bydgoszczy lub Torunia powinien trwać nie dłużej niż 60 minut, a z pozostałych miejscowości nie dłużej niż 90 minut.

3. Peryferyjność może się przejawiać nie tylko długim czasem przejazdu, ale niską liczbą połączeń (poza tym, że brak połączeń to wręcz podstawa określenia, że dany obszar jest peryferyjny). W tym względzie wyróżniają się obszary, na terenie których znajdują się miejscowości, z których w ciągu dnia powszedniego notuje się 5 lub mniej połączeń do co najmniej jednej ze stolic. Są to obszary powiatu sępoleńskiego, grudziądzkiego, większości powiatu brodnickiego, części powiatów rypińskiego, wąbrzeskiego, lipnowskiego, włocławskiego, aleksandrowskiego, radziejowskiego i mogileńskiego, pogranicza powiatów świeckiego i tucholskiego oraz obszary gmin Jeziora Wielkie, Rojewo, Kęsowo czy Nowe.
4. W przypadku miast powiatowych, z których dojazd do stolic trwa dłużej niż godzinę (szczególnie Rypin, Sępólno Krajeńskie i Radziejów) problemem jest brak połączenia kolejowego tych miast ze stolicami województwa (są położone na tyle daleko, że nie jest możliwe zapewnienie dojazdu autobusem w czasie 60 minut). Brodnica posiada połączenie kolejowe z Toruniem (przez Jabłonowo Pomorskie), ale relacja kolejowa, która z zasady powinna być szybsza, jest w tym przypadku nieefektywna, gdyż konieczność przesiadki, wyraźnie dłuższy dystans do pokonania oraz mało atrakcyjna oferta przewozowa skutkuje obserwowaną dominacją ruchu autobusowego w relacji do Torunia.

Wyzwanie 7. Wzmocnienie potencjału Bydgoszczy i Torunia jako ośrodków współodpowiedzialnych za rozwój społeczno-gospodarczy i konkurencyjność województwa

Bydgoszcz i Toruń są w polityce regionalnej województwa postrzegane jako ośrodki realizujące funkcje o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym, kluczowe dla rozwoju społeczno-gospodarczego oraz kształtowania konkurencyjności całego województwa kujawsko-pomorskiego. W przypadku województwa kujawsko-pomorskiego mamy do czynienia z sytuacją, kiedy funkcje o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym zlokalizowane są nie w jednym, a w dwóch ośrodkach stołecznych – Bydgoszczy i Toruniu. Obydwa miasta są centralnie położone w strukturze województwa, a ich fizyczna bliskość i dobre skomunikowanie powoduje, że ośrodki te są łatwo dostępne dla mieszkańców całego regionu. Działalności istotne dla kształtowania potencjału regionalnego nie są w obydwu miastach rozwinięte równomiernie, stąd w zakresie niektórych potencjałów obydwu miast się uzupełniają, a w zakresie innych – wzajemnie wzmacniają, niemniej jednak łącznie świadczą o zdolności województwa do realizowania potrzeb tego rodzaju na jego terytorium (jako potencjał województwa w zakresie funkcji o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym należy rozpatrywać działalności zlokalizowane zarówno w Bydgoszczy jak i w Toruniu). Istota wyzwania polega na wzmocnieniu zdolności obydwu miast stołecznych do realizowania zadań o charakterze regionalnym, mających kluczowe znaczenie dla jakości życia oraz konkurencyjności gospodarki województwa. Obecnie stan rozwoju tych działalności nie jest satysfakcjonujący i stanowi ograniczenie harmonijnego rozwoju województwa oraz zagrożenie dla realizacji celów rozwojowych w sferze społecznej i gospodarczej.

1. Podobnie jak wszystkie miasta będące siedzibami województw, Bydgoszcz i Toruń są odpowiedzialne za realizację działalności wyspecjalizowanych, adresowanych dla całego obszaru województwa i będących dla pozostałej części województwa głównym, a często jedynym miejscem ich realizacji. Oznacza to, że stan rozwoju tych działalności w Bydgoszczy i/lub Toruniu, zarówno w aspekcie ilościowym, jak i jakościowym, bezpośrednio przekłada się na możliwość zaspokojenia tego rodzaju potrzeb na terenie województwa (a więc kształtuje jakość życia i konkurencyjność gospodarki całego regionu). Są to przede wszystkim następujące rodzaje działalności: szkolnictwo wyższe, nauka i działalności badawczo-rozwojowe, instytucje kultury wysokiej, wysokospecjalistyczna opieka medyczna, instytucje finansowe i instytucje otoczenia biznesu, administracja o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym oraz instytucje obronności kraju, wysoko wyspecjalizowany handel, media, pełnienie funkcji węzła komunikacyjnego zapewniającego dostępność międzyregionalną i międzynarodową. Siedziby województw są też największymi ośrodkami gospodarczymi regionów, koncentrując największą liczbę i największe zróżnicowanie działających podmiotów, w tym siedziby lub oddziały firm globalnych oraz tworzące bardzo dużą liczbę miejsc pracy, w tym także w działalnościach wyspecjalizowanych, niedostępnych poza tymi miastami. Najczęściej są też najważniejszymi w województwach ośrodkami sportu. Charakter prowadzonych działalności powoduje, że stolice województw cechują się silnymi związkami z zagranicą, skutkującymi znaczącą skalą wymiany międzynarodowej (powiązania funkcjonalne z ośrodkami zagranicznymi wiążą się z rozwojem tzw. metropolitalności). Wszystkie te specyficzne cechy miast – siedzib regionów, powodują, że są one rzeczywistymi funkcjonalnymi ośrodkami regionalnymi, mającymi największy wpływ na stymulowanie ich możliwości rozwojowych.

2. Wszystkie powyższe cechy są reprezentowane w Bydgoszczy i Toruniu, ale stan rozwoju wielu z nich jest niższy, niż w innych siedzibach województw, co powoduje, że zarówno miasta te (jako stolice województwa), jak i cały region, są mniej atrakcyjne i mniej konkurencyjne od wielu pozostałych. W aspekcie funkcji regionalnych (wojewódzkich) teza o niesatysfakcjonującym poziomie rozwoju wynika z porównania stanu rozwoju Bydgoszczy i Torunia na tle pozostałych miast wojewódzkich (w zakresie oferty poszczególnych ośrodków wojewódzkich dla mieszkańców regionu).
3. Wśród 18 stolic województw w Polsce, Bydgoszcz z liczbą mieszkańców (2018) 350,2 tys. lokuje się na 8., a Toruń z liczbą mieszkańców 202,1 tys. – na 12. pozycji. Łączna liczba mieszkańców obydwu stolic województwa kujawsko-pomorskiego przewyższa o kilkanaście tysięcy liczbę mieszkańców Poznania, co oznacza, że pod względem liczby mieszkańców ośrodków stołecznych, kujawsko-pomorskie lokuje się na 5. pozycji w kraju.
4. Łączny potencjał Bydgoszczy i Torunia pozwolił na uznanie w przyjętej w 2010 roku i nadal obowiązującej KPZK 2030 stolic województwa kujawsko-pomorskiego za jeden z węzłów metropolii sieciowej w Polsce, co oznacza potwierdzenie znaczenia zespołu obydwu miast jako ośrodka ważnego także z punktu widzenia rozwoju całego kraju. Ośrodki metropolii sieciowej stanowią drugi (po ośrodku stołecznym) najwyższy poziom hierarchiczny. Tym samym rola i znaczenie traktowanych łącznie Bydgoszczy i Torunia w kształtowaniu rozwoju kraju, były postrzegane na takim samym poziomie, jak aglomeracji śląskiej, aglomeracji trójmiejskiej, Lublina, Łodzi, Poznania, Szczecina, Wrocławia. Ulokowanie stolic województwa kujawsko-pomorskiego jest zarówno dla tych miast, jak i województwa – nobilitujące, ale jednocześnie wiąże się z oczekiwaniem ich określonej roli w stymulowaniu rozwoju kraju.
5. Istotną słabością stolic województwa kujawsko-pomorskiego jest mniejsza konkurencyjność ich gospodarek wynikająca między innymi z niskiego poziomu przedsiębiorczości ogółem (wśród 18 miast wojewódzkich, Toruń zajmuje 16., a Bydgoszcz 17. pozycję z wskaźnikami na poziomie około 1200-1300 podmiotów na 10 tys. mieszkańców; większość miast notuje wskaźniki około lub ponad 1500, a najlepsze ponad 2000. Co ważne – i Bydgoszcz, i Toruń notują wolniejszy wzrost przedsiębiorczości a więc dysproporcje rosną), ale w jeszcze większym stopniu z niskiego stopnia umiędzynarodowienia, niskiej innowacyjności czy słabej dostępności zewnętrznej. W zakresie powiązań międzynarodowych ważny jest stopień zaangażowania kapitału zagranicznego wśród działających na terenie miast podmiotów gospodarczych. Pod względem liczby spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego oraz wartości kapitału zagranicznego w przedsiębiorstwach liczonej względem liczby mieszkańców zarówno Bydgoszcz jak i Toruń zajmują wśród osiemnastu miast wojewódzkich lokaty w drugiej połowie listy. W zakresie wartości kapitału zagranicznego/1 mieszkańca miasta kujawsko-pomorskiego również zajmują niższe pozycje, a tendencja zmian jest niekorzystna ze względu na szybszy wzrost innych miast. W zakresie innowacyjności gospodarki mierzonej liczbą podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w zakresie sekcji uznawanych za innowacyjne⁴⁷, miasta stołeczne kujawsko-pomorskiego nie tylko daleko odbiegają od wartości osiągniętych przez czołowe największe miasta, ale są również mniej konkurencyjne niż inne miasta porównywalne pod względem chociażby liczby ludności. Dodatkowo dynamika zmian w tym zakresie jest niekorzystna (Bydgoszcz notuje drugi najmniejszy wzrost wśród wszystkich miast wojewódzkich). Podobnie niekorzystnie przedstawia się sytuacja miast stołecznych kujawsko-pomorskiego w udziale podmiotów działających w sekcjach uznawanych za innowacyjne w stosunku do wszystkich podmiotów działających w mieście. Bydgoszcz i Toruń odznaczają się znacznie mniejszym ich udziałem (odpowiednio 24 i 26%) od miast największych – o ponad 10 pkt procentowych, ale też mniejszym od miast położonych we wschodniej części kraju.
6. W kontekście dostępności międzyregionalnej należy podkreślić posiadanie portu lotniczego, należącego do kategorii portów małych, ale szybko zwiększających liczbę pasażerów. Niestety słabością portu jest mała liczba obsługiwanych destynacji. Wizerunkowo bardzo niekorzystny jest fakt pomijania portu w Bydgoszczy przez narodowego przewoźnika PLL LOT, który na przestrzeni ostatnich lat tylko okresowo uruchamia niewielką liczbę połączeń, nieporównywalną do oferty dla innych polskich miast. Obydwie siedziby województwa są wciąż bardzo słabo dostępne za pomocą dróg najwyższych rang (efekt opóźnień w realizacji planów rządowych). Niestety słabo wygląda także

---

⁴⁷ Sekcje J,K,L,M wg polskiej Klasyfikacji Działalności 2007

dostępność kolejowa – zwłaszcza jeśli uwzględni się połączenia o najwyższym standardzie, najszybsze, czyli także najbardziej prestiżowe.

7. Niesatysfakcjonujący poziom rozwoju Bydgoszczy i Torunia szczególnie widoczny jest w zakresie szkolnictwa wyższego – niewielkiej liczby studentów (Bydgoszcz lokuje się pod tym względem na 11., a Toruń na 12. pozycji wśród 18 miast wojewódzkich; nawet łączna liczba studentów lokuje siedziby województwa kujawsko-pomorskiego na dopiero 9. pozycji; wskaźnik liczby studentów na 1000 mieszkańców lokuje Bydgoszcz na 16. pozycji) będącej pochodną także niskiej renomy szkół wyższych na arenie krajowej, a ta wynika także z poziomu kształcenia i możliwości rozwoju zawodowego po zakończeniu studiów, skali współpracy nauki z biznesem, braku znaczącej w skali kraju liczby przedsiębiorstw innowacyjnych, przedstawicielstw największych światowych korporacji, a wreszcie braku realizacji lub opóźnienia w realizacji najważniejszych inwestycji transportowych, w tym drogowych, lotniczych ograniczających znacznie dostępność zewnętrzną Bydgoszczy i Torunia.
8. Na tle polskich ośrodków wojewódzkich, obydwa miasta nie są obecnie szczególnie atrakcyjne dla osiedlania się, co obiektywnie świadczy o tym, że ludzie (zwłaszcza młodzi) poszukujący możliwości rozwoju, nie dostrzegają w nich istotnych walorów. Wieloletni wskaźnik napływu (pozwalający wyeliminować przypadkową zmienność roczną) lokuje Toruń w środku, ale Bydgoszcz na końcu miast wojewódzkich. Kolejnym aspektem mówiącym o sile „przyciągania” i „powiązań międzynarodowych” miasta jest imigracja zagraniczna. Zjawisko to jest dobrą miarą atrakcyjności miasta, bowiem fakt osiedlenia w danym mieście osób zamieszkujących dotąd poza granicami kraju, bez wątplenia świadczy o prezentowaniu przez nie obiektywnie bardzo dużych walorów, na tyle dużych by pokonać konkurencję innych miast, także ośrodków zagranicznych. Także ten wskaźnik jest niekorzystny. Pochodną niskiego napływu migracyjnego jest także wyraźnie niska, na tle innych miast wojewódzkich, skala ruchu budowlanego.
9. Obydwe stolicy województwa od wielu dekad były postrzegane jako ważne w skali kraju ośrodki kultury (w większym stopniu Bydgoszcz – zwłaszcza w zakresie kultury muzycznej). Jest to wciąż bardzo istotny pozytywny wyróżnik, ale należy zauważyć, że znaczenie obydwu miast się zmniejsza, bo w wielu miastach utworzono nowe instytucje kultury, które prowadzą aktywną działalność promocyjną i przejmują część imprez oraz widzów. Należy zauważyć, że wszystkie instytucje kultury tego poziomu mają już w praktyce charakter krajowych – obszarem ich oddziaływania jest cała Polska oraz zagranica, a więc wszystkie konkurują o podobną grupę widzów/słuchaczy. Obydwa miasta (obecnie w większym stopniu Toruń) są też znane z organizacji imprez kulturalnych o znaczeniu międzynarodowym (często tradycyjnych o dużej renomie).
10. Toruń jest miastem o bardzo bogatych zasobach kulturowych, ciekawej i dobrze zachowanej architekturze niespotykanej w wielu miejscach w Europie - średniowieczny zespół staromiejski Torunia, jako jeden z 16 obiektów w kraju, został wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO.
11. Obydwe stolicy województwa promują się za pomocą sportu. Jednak organizacja różnego rodzaju imprez, nawet międzynarodowych w randze mistrzowskiej (których tak w Bydgoszcz, jak i w Toruniu jest relatywnie dużo), nie jest w stanie pod względem promocyjnym i wizerunkowym (ale także kształtowania pewnej tożsamości lokalnej i regionalnej) zastąpić drużyn odnoszących sukcesy w rywalizacjach ligowych w najbardziej popularnych dyscyplinach. Pod względem wizerunkowym szczególnie niekorzystny jest brak drużyny piłkarskiej w najwyższej klasie rozgrywkowej.
12. Skala ruchu turystycznego mierzonego liczbą udzielonych noclegów jest w przypadku największych miast pochodną ich zaplecza instytucjonalnego generującego przepływy (biznes, nauka, kultura, itp.), a w niektórych ośrodkach również ich atrakcyjności związanej z walorami dziedzictwa kultury. Jest to więc bardzo ważny wskaźnik powiązań i zależności kształtowanych przez duże miasta. Bydgoszcz i Toruń notują bardzo korzystną dynamikę liczby udzielanych noclegów, szybko rozwija się także baza hotelowa o zróżnicowanym standardzie czyli dostępna dla różnych grup odbiorców (nadrabianie zaległości z poprzednich dekad). Niestety w łącznej sumie ruchu turystycznego miast wojewódzkich, obydwa miasta nie stanowią nawet 5%. O ile rozumiałe są bardzo duże dysproporcje do miast będących także wielkimi centrami turystyki krajoznawczej (choć w tym zakresie aspiracje powinien wykazywać też Toruń), to niedosyt powodują relatywnie słabe pozycje na tle pozostałych miast wojewódzkich.

13. Zarówno Bydgoszcz, jak i Toruń cechują się niskimi wskaźnikami dzieci objętych opieką żłobkową i wychowaniem przedszkolnym (w przypadku przedszkoli notuje się problem społeczny, a nie infrastrukturalny – obydwie miasta zapewniają odpowiednio dużą liczbę miejsc w przedszkolach i są w stanie przyjąć wszystkie dzieci w wieku 3-5 lat, ale niskie wskaźniki wynikają z poziomu zainteresowania ich rodziców i/lub praktycznych możliwości jego realizacji), a poziom nauczania w szkołach (mierzony wynikami egzaminów) należy do słabych na tle pozostałych miast wojewódzkich (choć w Toruniu jest wyraźnie lepszy, niż w Bydgoszczy).

Wyzwanie 8. Nowoczesny sektor rolno-spożywczy

Województwo kujawsko-pomorskie wyróżnia się w skali kraju dużą skalą produkcji rolniczej – niewspółmiernie dużą w stosunku do zajmowanej powierzchni i warunków fizyczno-geograficznych (w kujawsko-pomorskim występują rejon trwałego niedoboru wody dla rolnictwa). Rolnictwo jest, na tle kraju, stosunkowo nowoczesne i obok lecznictwa uzdrowiskowego jest funkcją w największym stopniu świadczącą o specjalizacji województwa w systemie społeczno-gospodarczym kraju. Jednak udział województwa w produkcji żywności w skali kraju jest mniejszy, niż potencjalnie możliwy. Istotą wyzwania jest więc ukształtowanie pozycji województwa kujawsko-pomorskiego jako jednego z głównych producentów żywności w skali kraju i znanego producenta żywności na arenie międzynarodowej, w tym w szczególności rozwój produkcji zdrowej żywności wysokiej jakości (połączenie dużej skali i wysokiej jakości produkcji żywności). Integralnymi składowymi wyzwaniami są więc: produkcja rolnicza, przetwórstwo rolno-spożywcze, doradztwo i otoczenie ekonomiczne dla rolnictwa, badania i wdrożenia na rzecz produkcji zdrowej żywności wysokiej jakości, badania i wdrożenia na rzecz modernizacji gospodarstw rolnych, rozwiązania administracyjne poprawiające struktury agrarne, działania poprawiające warunki wodne na terenach rolnych.

1. W Polsce, podobnie jak w innych krajach rozwiniętych, widoczny jest malejący udział rolnictwa, jako składnika produktu narodowego netto. Tendencja ta związana jest z coraz większym inwestowaniem i rozwojem innych działów gospodarki. Niemniej, wykorzystywanie dogodnych uwarunkowań w tym zakresie powoduje, iż w województwie kujawsko-pomorskim jest to udział ciągle znaczący. Rolnictwo i produkcja żywności stanowi jedną z kilku dziedzin gospodarki wyróżniających region. Potwierdzeniem tego jest: wyższy, niż średnio dla Polski udział zatrudnienia w podmiotach związanych z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem; wysoka pozycja regionu w kraju ze względu na zatrudnienie w firmach przetwórstwa rolno-spożywczego⁴⁸; bardzo wysoka pozycja pod względem udziału regionu w skupie produktów rolnych w kraju (9%).⁴⁹ Tak wysoki poziom rozwoju rolnictwa jest wynikiem wielu czynników, w tym dogodnych uwarunkowań przyrodniczych, tradycji rolniczych, współdziałania otoczenia instytucjonalnego i naukowego oraz ukierunkowanego szkolnictwa zawodowego.
2. Województwo kujawsko-pomorskie charakteryzuje się stosunkowo dobrymi warunkami rozwoju rolnictwa wynikającymi zarówno z uwarunkowań przyrodniczych (m.in. stosunkowo duże i zwarte obszary gleb klas I-III) jak i społecznych (w tym wysokiej kultury rolnej, z której jest znane). Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej województwa wynosi 69,1 pkt. i przewyższa średnią wartość krajową (66,6 pkt.) w przypadku ponad połowy gmin województwa, a aż dla 21 gmin (głównie terenu Kujaw i Pojezierza Chełmińskiego) jego wartość wynosi powyżej 80 pkt. Użytki rolne zajmują ponad 65% powierzchni województwa
3. Część południowo-zachodnia województwa jest cieplejsza i suchsza, o opadach należących do najniższych w kraju, co znacząco wpływa na bilans wodny, powodując niedobory wody w okresie wegetacyjnym roślin (susza rolnicza). Rejonami szczególnie narażonymi na skutki suszy są przede wszystkim obszary użytkowane rolniczo położone na południe od linii Nakło nad Notecią – Bydgoszcz – Toruń – Włocławek, zwłaszcza w rejonie Kujaw, gdzie zjawisko to występuje dość często i charakteryzują się długimi ciągami dni bezopadowych. Niesprzyjające warunki i zjawiska pogodowe negatywnie wpływają na produkcję rolną, w tym na utrzymanie potencjału produkcyjnego gleb (zwłaszcza zawartej w nich substancji organicznej). Następuje stopowienie użytków rolnych, niekiedy wywiewanie materiału siewnego. Niedostatki wody powodują, że pola są nawadniane ze studni głębinowych, co z kolei prowadzi do obniżenia poziomu wód gruntowych.
4. Region odznacza się bardziej korzystną, niż średnio w kraju, wielkością gospodarstw rolnych (zauważalne jest jednak wewnętrzne zróżnicowanie województwa pod tym względem). Zgodnie z

⁴⁸ Wg GUS zatrudniających powyżej 9 osób

⁴⁹ Dane wg „Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, obszarów wiejskich i przetwórstwa województwa kujawsko-pomorskiego” Minikowo-Bydgoszcz 2017-2019

danymi za 2016 rok gospodarstwa indywidualne o powierzchni powyżej 20 ha skupiają prawie 60% użytkowników rolnych a stanowią 20% wszystkich gospodarstw w województwie.

5. Stosunkowo korzystną strukturę wielkościową gospodarstw regionu potwierdzają również dane dotyczące wielkości ekonomicznej gospodarstw⁵⁰. Poza trzema najniższymi klasami wielkości ekonomicznej, (0-2; 2-4; 4-8 tys. euro) we wszystkich wyższych klasach, gospodarstwa w województwie są reprezentowane liczniej, to znaczy ich procentowy udział jest wyższy niż średnio w Polsce, w niektórych klasach nawet dwukrotnie (25–50; 50–100; 100–500). Natomiast spośród trzech klas ekonomicznych (8-15; 15-25; 25-50) udział gospodarstw indywidualnych jest największy w kraju i stanowi blisko połowę wszystkich gospodarstw w kujawsko-pomorskim. Według liczby gospodarstw należących do najwyższej klasy wielkości ekonomicznej ponad 1000 tys. euro, kujawsko pomorskie plasuje się na 4 pozycji w kraju.
6. Obecnie⁵¹ liczba indywidualnych gospodarstw rolnych, na których opiera się cała produkcja rolnicza w województwie kujawsko-pomorskim, wynosi ponad 63 tys., co stanowi 4,5% ogólnej liczby gospodarstw w Polsce. Natomiast postępujące zmiany liczby indywidualnych gospodarstw rolnych dotyczą w głównej mierze spadku liczby gospodarstw o mniejszej powierzchni na rzecz gospodarstw o większej powierzchni, w tym gospodarstw wielkopowierzchniowych (>100 ha). Proces komasacji gruntów w regionie jest utrudniony przez wysokie ceny gruntów rolnych (najwyższe w kraju obok województwa wielkopolskiego) oraz rozproszoną sieć osadniczą województwa. Zgodnie z danymi GUS w województwie kujawsko-pomorskim, w roku 2016 w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie (sekcja A) pracowało ponad 107 tys. osób, w tym szacuje się⁵², iż w samym rolnictwie pracuje ponad 105 tys. osób. Pracujący w gospodarstwach rolnych regionu⁵³, to głównie rodzinna siła robocza, a pracownicy najemni stanowią niewiele ponad 11%. Osoby kierujące gospodarstwami rolnymi w regionie to ludzie młodzi – blisko 24% kierujących gospodarstwem rolnym nie skończyło 40 roku życia (najwięcej w kraju), a powyżej 65 lat ma jedynie 6% (najmniej w kraju). Również udział członków rodzin użytkownika gospodarstwa rolnego w przedziale wiekowym 25-54 lata (60,2%) jest najwyższy spośród województw⁵⁴. Kierujący gospodarstwem rolnym w województwie są również lepiej przygotowani pod względem zawodowym – aż 60% posiada wykształcenie rolnicze⁵⁵ i jest to także wynik najkorzystniejszy wśród województw (Polska - 45%).
7. Województwo kujawsko-pomorskie jest jednym z głównych regionów produkcyjnych stanowiących zaplecze żywnościowe kraju. Zajmuje piąte miejsce pod względem wartości globalnej produkcji rolniczej (czwarte miejsce w produkcji roślinnej, piąte w produkcji zwierzęcej). Cechą charakterystyczną produkcji rolniczej województwa kujawsko-pomorskiego jest równowaga pomiędzy wielkością produkcji roślinnej i zwierzęcej, dzięki czemu województwo jest mniej podatne na wahania koniunkturalne w poszczególnych rodzajach produkcji. Województwo zajmuje czołowe miejsca w kraju pod względem powierzchni upraw oraz wielkości zbiorów wielu płodów rolnych oraz pod względem pogłowia zwierząt hodowlanych. Wartość towarowej produkcji rolniczej⁵⁶ w województwie kujawsko-pomorskim w przypadku produkcji roślinnej wynosi 2,5 mld zł, w przypadku produkcji zwierzęcej 3,3 mld zł.
8. W "Eksperckim Projekcie koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2033", gdzie wskazuje się strategiczne obszary żywicielskie, tereny południowej, zachodniej i północno-środkowej części regionu zostały wymienione jako obszary o wysokim potencjale produkcyjnym, tzw. obszary

---

⁵⁰ Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego – suma standardowych produkcji (wartość produkcji odpowiadająca przeciętnej sytuacji w danym regionie dla każdej działalności rolniczej) wszystkich działalności prowadzonych w tym gospodarstwie

⁵¹ Charakterystyka gospodarstw rolnych, GUS 2016, stan na 31.12.2016 r.

⁵² Rocznik statystyczny rolnictwa, GUS 2018, stan na 31.12.2017 r. do pracujących zalicza się również pracowników sezonowych, członków rodziny, osoby dla których rolnictwo nie jest głównym źródłem utrzymania oraz dla których stanowi zajęcie dodatkowe. Oszacowana liczba pełnoetatowych miejsc pracy w gospodarstwach rolniczych w woj. kujawsko-pomorskim wynosi ok. 31 tys. (wg danych EUROSTAT i FADN zawartych w dokumencie pt. „Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, obszarów wiejskich i przetwórstwa województwa kujawsko-pomorskiego”)

⁵³ Rocznik statystyczny rolnictwa, GUS 2018, wg AWU – jednostka przeliczeniowa nakładów pracy według metodyki FADN: 1 jednostka AWU = 2200 godzin pracy ogółem/rok. W nakładach pracy ogółem ujmuje się nakłady pracy nieopłaconej, głównie rolnika i jego rodziny w jednostkach FWU (1 jednostka FWU = 2200 godzin pracy rodziny rocznie)

⁵⁴ Charakterystyka gospodarstw rolnych, GUS 2016, stan na 31.12.2016 r.

⁵⁵ Wyższe, policealne, średnie zawodowe, zasadnicze zawodowe, kurs rolniczy

⁵⁶ Dane na rok 2015, opracowane na podstawie Rocznika Statystycznego Rolnictwa, GUS Warszawa 2018

konkurencyjnego rolnictwa. Udział ww. obszarów w całkowitej powierzchni województwa należy do największych w Polsce.

9. Wysoki stopień towarowości rolnictwa kujawsko-pomorskiego nie spowodował dotąd wykształcenia w regionie równie silnego (w takim zakresie jak na to wskazują uwarunkowania wynikające z wysokiej produkcji rolnej) sektora przetwórstwa rolno-spożywczego. Z kolei brak wystarczającej bazy przetwórstwa dla rosnącej skali produkcji rolnej skutkuje tym, iż znaczna część produkcji jest przetwarzana poza województwem, co zmniejsza konkurencyjność gospodarki kujawsko-pomorskiego. W 2016 roku wartość wytworzonych w województwie kujawsko-pomorskim artykułów spożywczych stanowiła blisko jedną czwartą wartości produkcji sprzedanej przemysłu województwa. Potencjał przetwórstwa w województwie⁵⁷ jest niższy niż możliwości produkcyjne rolnictwa.
10. Na terenie województwa dobrze rozwinięte jest doradztwo rolnicze (Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa w Minikowie), otoczenie instytucjonalne (w tym agencje i instytucje rządowe), bardzo mocną stroną jest sektor naukowo-badawczy. Szereg instytucji prowadzi badania oraz prace rozwojowe w dziedzinie nauk przyrodniczych, biologicznych, technicznych, chemicznych, automatyki, działalności rolniczej oraz innowacyjności w rolnictwie. W strukturze instytutów związanych z rolnictwem funkcjonują stacje doświadczalne hodowli, oceny odmian roślin. Do najważniejszych instytucji zaplecza produkcji rolnej, należą: Instytut Technologiczno-Przyrodniczy w Falentach (ITP) - Kujawsko-Pomorski Ośrodek Badawczy w Bydgoszczy, Zakłady zamiejscowe Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie Państwowy Instytut Badawczy- Zakład Genetyki i Hodowli Roślin Korzeniowych, Zakład Technologii Produkcji Roślin Okopowych, Ogród Botaniczny IHAR w Bydgoszczy wchodzący w skład Krajowego Centrum Roślinnych Zasobów Genowych w Radzikowie, Spółka hodowlana roślin Hodowla Ziemiaka Zamarte Sp. z o.o. – Grupa IHAR, Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy Zakład Doświadczalny Kołuda Wielka, Zakład Doświadczalny Instytutu Zootechniki w Mełnie), Państwowy Instytut Weterynaryjny - Państwowy Instytut Badawczy w Puławach oddział w Bydgoszczy, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy (Wydział Rolnictwa i Biotechnologii, w tym stacja badawcza w Mochelku, Wydział Hodowli i Biologii Zwierząt) oraz Uniwersytet Kazimierza Wielkiego (Instytut Biologii Eksperymentalnej).

Wyzwanie 9. Rozwój uzdrowisk

Lecznictwo uzdrowiskowe w województwie kujawsko-pomorskim, ze względu na liczne uwarunkowania regionu (bogate zaplecze obiektów i specjalistów w dziedzinie lecznictwa uzdrowiskowego, stan środowiska przyrodniczego, zasoby naturalnych czynników leczniczych) czy tendencje globalne (proces starzenia się społeczeństwa, wydłużenie się życia, wzrost chorób cywilizacyjnych, wynikających z konsumpcyjnego trybu życia) stanowi jedno z ważniejszych dziedzin rozwojowych województwa kujawsko-pomorskiego. Dotychczasowy rozwój tego sektora, wynikający z wysokiego udziału i pozycji województwa w krajowym potencjale uzdrowiskowym, spowodował, iż zdrowie i turystyka zdrowotna zostały wskazane jako jedna z pięciu inteligentnych specjalizacji regionu oraz ważny kierunek polityki rozwoju województwa.

1. Wykorzystanie potencjału usług medycznych z zakresu lecznictwa uzdrowiskowego oferowanych w województwie stanowi podstawę do budowania przewagi konkurencyjnej opartej na specjalistycznych walorach trzech ośrodków (lecznictwo uzdrowiskowe jest w kraju realizowane w zaledwie kilkudziesięciu miejscowościach, z których tylko kilkanaście jest powszechnie znanych i prezentuje znaczący potencjał, zlokalizowanych w 13 województwach, z których tylko 6 ma istotne znaczenie w skali kraju). W województwie kujawsko-pomorskim status uzdrowiska posiadają miejscowości: Ciechocinek, Inowrocław - które należą do największych w skali kraju pod względem liczby obsługiwanych kuracjuszy oraz Wieniec-Zdrój w gm. Brześć Kujawski. Są one wyposażone w specjalistyczne zakłady i urządzenia lecznictwa uzdrowiskowego, w tym: szpitale, sanatoria, przychodnie, parki zdrojowe, pijalnie uzdrowiskowe, lecznicze i rehabilitacyjne baseny czy ścieżki zdrowotne. Pomimo, iż gospodarcze impulsy rozwojowe wynikające z prowadzenia działalności uzdrowiskowych, mają znaczenie głównie lokalne, i nie stanowią tak silnych oraz powszechnie występujących impulsów rozwojowych jak np. sektor przemysłowy czy rolno-spożywczy, to ich funkcjonowanie wiąże się z ogólnym wzrostem turystyki w regionie oraz przynosi korzyści wizerunkowe. Rozwój funkcji uzdrowiskowych angażuje miejscowe podmioty publiczne i prywatne,

⁵⁷ Dane dot. przetwórstwa na podstawie „Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, obszarów wiejskich i przetwórstwa województwa kujawsko-pomorskiego”

silnie wpływa na rozwój usług związanych z obsługą kuracjuszy, generując tym samym miejsca pracy, zwiększa zamożność lokalnych środowisk oraz przychody z racji świadczenia dodatkowych usług. Ponadto turystykę uzdrowiskową, w odróżnieniu od tradycyjnej, charakteryzuje mała podatność na sezonowość - związane jest to z kontraktacją ośrodków leczniczych z NFZ - oraz dłuższy średni okres pobytu w zakładach uzdrowiskowych, co pozwala na osiąganie zysków z prowadzenia działalności, nie tylko w okresie wakacyjnym.

2. Udział województwa kujawsko-pomorskiego w obsłudze krajowego ruchu uzdrowiskowego w 2017 r. wynosił 19,7%. Zgodnie z danymi GUS, w latach 2007-2017 liczba kuracjuszy leczonych stacjonarnie w Polsce zwiększyła się z 569,8 tys. do 734,4. tys. osób, czyli o 28,9%. W tym samym okresie liczba stacjonarnie leczonych kuracjuszy w województwie kujawsko-pomorskim wzrosła aż o 37,6%, tj. z poziomu 105,3 tys. do niespełna 145 tys. osób.
3. Wskaźnik osobodni pobytu kuracjuszy mierzony iloczynem liczby kuracjuszy stacjonarnych i czasu ich pobytu w 2017 roku dla województwa przekroczył 2,4 mln, co stanowiło prawie 20% sumy krajowej. W 2017 r. województwo obsługiwało prawie 22% spośród wszystkich kuracjuszy w kraju leczonych pełnopłatnie. W tym aspekcie udział kujawsko-pomorskiego również sukcesywnie się zwiększał, dzięki czemu region utrzymywał 2. pozycję w kraju. W kontekście ogólnie wysokiej pozycji województwa w dziedzinie lecznictwa uzdrowiskowego, należy jednak zauważyć małą jego rolę w obsłudze kuracjuszy zagranicznych. W 2017 roku kujawsko-pomorskie obsłużyło jedynie 3,0% całego ruchu kuracjuszy zagranicznych, tj. 1,4 tys. osób.
4. Na tle innych uzdrowisk, zauważalny jest również niski udział ruchu związanego z obsługą dzieci i młodzieży. W kujawsko-pomorskim jedynie w miejscowości uzdrowiskowej Ciechocinek znajduje się ośrodek dedykowany dzieciom, a w 2017 r. obsłużył około 11% ruchu krajowego.
5. Zgodnie z obowiązującą *ustawą o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych*, wszystkie zakłady lecznictwa uzdrowiskowego⁵⁸ funkcjonujące na terenie krajowych uzdrowisk zobligowane są do prowadzenia działalności leczniczej, ustalonej dla danego uzdrowiska w ramach maksymalnie 17 kierunków leczniczych. Uzdrowiska z kujawsko-pomorskiego cechują się dużą liczbą oferowanych kierunków leczniczych - najwięcej kierunków leczniczych dostępnych było w Ciechocinku (tj. 10 spośród 17). Prowadzone jest tu leczenie chorych na: osteoporozę, otyłość, cukrzycę oraz choroby kobiece, realizowane wyłącznie przez niektóre ośrodki uzdrowiskowe w kraju. Jednak w przypadku dwóch pozostałych uzdrowisk (Inowrocław, Wieniec-Zdrój) lecznictwo uzdrowiskowe prowadzone było jedynie w 6 profilach leczniczych, powszechnie realizowanych w innych ośrodkach uzdrowiskowych w kraju, które nie obejmują coraz częściej występujących wśród społeczeństwa chorób cywilizacyjnych.
6. Miejscowości uzdrowiskowe województwa są doceniane za swoją ofertę leczniczą nie tylko przez kuracjuszy kierowanych tu na leczenie uzdrowiskowe, ale również osoby poszukujące kuracji na własny koszt oraz osoby zainteresowane usługami towarzyszącymi, z zakresu wellness, medycyny estetycznej, odnowy biologicznej czy rehabilitacji. W województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r. aż 37,8% stanowili pełnopłatni kuracjusze. Mimo, utrzymującej się od wielu lat, dość mocnej pozycji dwóch uzdrowisk na tle kraju (Ciechocinek, Inowrocław) sektor uzdrowiskowy wymaga rozpoznania i ewentualnie dostosowania oferty do nowych potrzeb rynkowych (np. nowe kierunki lecznicze dla chorób o rosnącej lub wysokiej zachorowalności, dalszy rozwój usług z zakresu SPA & wellness, a także rozpoznanie potrzeb lecznictwa uzdrowiskowego wśród cudzoziemców, dzieci i młodzieży), a następnie wprowadzenie działań dostosowawczych (rozbudowa i przebudowa obiektów, zakup dodatkowego sprzętu i wyposażenia, kształcenie nowego personelu) oraz promocyjnych dedykowanych konkretnej grupie docelowej.
7. Dostosowanie oferty do wymagań konsumentów wiąże się m.in. z łączeniem nowoczesnych sposobów leczenia i profilaktyki zdrowotnej z aktywnym wypoczynkiem i rozwojem kulturalnym⁵⁹. Z tego względu, obok surowców leczniczych i klimatu, na znaczeniu zyskują atrakcyjne walory przyrodnicze,

---

⁵⁸ Zgodnie z obowiązującą ustawą z dnia 28 lipca 2005 r., o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych, zakładami lecznictwa uzdrowiskowego są: szpitale uzdrowiskowe, sanatoria uzdrowiskowe, szpitale uzdrowiskowe dla dzieci i sanatoria uzdrowiskowe dla dzieci, przychodnie uzdrowiskowe, zakłady przyrodolecnicze, szpitale i sanatoria w urządzonych podziemnych wyrobiskach górniczych

⁵⁹ Odpowiedzią na tą potrzebę jest m. in. powstające w zabytkowym zespole pałacowo-parkowym w Wieńcu (gmina Brześć Kujawski) Kujawskie Centrum Muzyki

dobrze zachowane oraz zaadaptowane obiekty zabytkowe, organizowane imprezy kulturalne czy rozrywkowe nie tylko te o zasięgu regionalnym, ale także krajowym. Dodatkowym atutem uzdrowisk jest ich silny potencjał w zakresie organizacji konferencji czy spotkań biznesowych poza bazą noclegową - wszystkie miejscowości uzdrowiskowe w województwie posiadają obiekty wyposażone w sale konferencyjne, gdzie organizowane są konferencje, co wiąże się ze znaczącymi korzyściami prestiżowymi i marketingowymi dla regionu.

8. W województwie, poza ośrodkami uzdrowiskowymi, występują obszary o silnych predyspozycjach do rozwoju turystyki zdrowotnej, organizacji pobytów związanych z poprawą zdrowia, w tym w zakresie „srebrnej gospodarki” ukierunkowanej względem osób starszych. Szczególny potencjał wykazuje północna część województwa - Bory Tucholskie i Krajna ze względu na walory przyrodnicze, oraz Marusza koło Grudziądza, w której pozyskuje się wody lecznicze i termalne. Konieczne jest zatem przeprowadzenie analiz i prac studialnych weryfikujących zasadność ich rozwoju w kierunku uzdrowiskowym.
9. Województwo posiada zaplecze naukowo-badawcze dla rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego - wydziały biologii i nauk przyrodniczych na uczelniach w Bydgoszczy i Toruniu. Prowadzone jest kształcenie w zakresie medycznym i pokrewnym lecznictwu uzdrowiskowemu w kilku niepublicznych szkołach wyższych (m.in. kierunki: lekarski, fizjoterapia, pielęgniarstwo, turystyka uzdrowiskowa, SPA i wellness). Szkoła wyższa o profilu medycznym - Collegium Medicum UMK im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy posiada, wyjątkową w skali kraju, Katedrę i Klinikę Balneologii i Chorób Przemiany Materii stanowiącą bazę naukowo-dydaktyczną lecznictwa uzdrowiskowego, która ma swoją siedzibę w Szpitalu Klinicznym w Ciechocinku. W ramach jej działalności prowadzone są badania oraz kursy z zakresu balneologii i medycyny uzdrowiskowej, w których uczestniczą lekarze z całego kraju. Ponadto jest siedzibą Polskiego Towarzystwa Balneologii i Medycyny Fizykalnej organizującej liczne zjazdy i kongresy naukowe. Zasadnym dla dalszego rozwoju sektora uzdrowiskowego byłby dalszy rozwój działalności edukacyjnej i naukowej w zakresie lecznictwa uzdrowiskowego i powiązanie jej z praktycznym wykorzystaniem w zakładach lecznictwa uzdrowiskowego na terenie województwa.

Wyzwanie 10. Powszechna dostępność technologii informacyjnych

Funkcjonowanie wszystkich aspektów współczesnego życia powiązane jest bezpośrednio i/lub pośrednio z technologiami cyfrowymi, które są warunkiem sine qua non kształtowania jakości życia i konkurencyjności gospodarki (a zwłaszcza rozwoju innowacyjności w gospodarce). Rozwój technologii cyfrowych zależy od dwóch zasadniczych uwarunkowań: możliwości sprzętowych (stanu rozwoju infrastruktury - powszechnie obserwuje się nieustanny wzrost zapotrzebowania na wielkość i szybkość transferu danych, a także na zwiększanie zasięgu sieci) oraz umiejętności potencjalnych użytkowników. Umiejętności oraz wiedza związana z korzystaniem z technologii informacyjnych jest obecnie uważana za kompetencję społeczną. Znaczenie nowoczesnych technologii cyfrowych sukcesywnie rośnie, obejmując coraz to nowe obszary globalnej gospodarki i wypierając tradycyjne formy i metody przekazywania informacji, kontaktowania się, realizowania usług, zarządzania mieniem, dokonywania płatności itd., dlatego tak ważna jest umiejętność adaptacji społeczeństwa do funkcjonowania w nowym otoczeniu ewoluującej ery cyfryzacji i digitalizacji. Dostępne przesłanki pozwalają oceniać, iż stopień rozwoju i dostępności infrastruktury służącej technologiom cyfrowym, jest w województwie kujawsko-pomorskim porównywalny ze wskaźnikami krajowymi (jednak punktem odniesienia powinni tu być światowi liderzy tych procesów, gdyż jest to dziedzina bardzo silnie podlegająca globalizacji, a pod tym względem Polska nie należy do krajów określających trendy światowe rozwoju), natomiast wykorzystanie technologii informacyjnych przez społeczeństwo, lokuje województwo wśród regionów średnich lub słabszych. Istotą wyzwania jest więc doprowadzenie w województwie kujawsko-pomorskim do stanu powszechnej dostępności technologii informacyjnych w aspekcie sprzętowym (czyli rozwój infrastruktury) oraz w aspekcie społecznym (czyli rozwój kompetencji społecznych) - tak aby brak kompetencji lub infrastruktury nie był przeszkodą w swobodnym wykorzystywaniu technologii informatycznych oraz w adaptacji kolejnych pojawiających się rozwiązań.

1. Warunkiem sine qua non rozwoju społeczeństwa informacyjnego, jest dostęp do internetu stacjonarnego o wysokich parametrach transferu. W końcu 2017 udział lokali mieszkalnych będących w zasięgu internetu stacjonarnego w województwie kujawsko-pomorskim wynosił 87%, a około 1/5 powierzchni województwa można było uznać pod względem poziomu dostępowego do internetu stacjonarnego, za obszary o bardzo dobrym i dobrym poziomie dostępności zasięgu (w szczególności gminy położone w południowo-zachodniej części, a także wszystkie gminy miejskie - wskaźnik

wynosił tu ponad 75%). Niestety dostępność sieci internetowej wciąż pozostaje problemem na obszarach wiejskich. Tylko 64% z ogólnej liczby lokali mieszkalnych położonych poza miastami posiadało możliwość wpięcia się do sieci stacjonarnej (przy 98,2% lokali mieszkalnych na terenie 52 miast).

2. Bardzo ważną kwestią jest przepustowość sieci, do której można się podłączyć. Bardzo duża część lokali mieszkalnych położonych w zasięgu internetu stacjonarnego posiadała dostęp do sieci o przepustowości rzędu kilku-kilkunastu Mb/s, a biorąc pod uwagę łącze co najmniej 30 Mb/s – było to 66,4% lokali mieszkalnych. Jednak w kontekście rewolucji cyfrowej i dostępu do sieci gigabitowych, dużo ważniejszym parametrem, który w nadchodzącej dekadzie będzie świadczył o dobrej jakości internetu, jest łącze co najmniej 100 Mb/s odpowiadające oczekiwaniom Komisji Europejskiej, mówiącej o dostępie dla wszystkich gospodarstw domowych w Europie w roku 2025 do internetu o prędkości dla łącza wynoszącej co najmniej 100 Mb/s, z możliwością modernizacji do prędkości wyższych. Według danych Urzędu Komunikacji Elektronicznej, na koniec 2017 roku 45% lokali mieszkalnych w kujawsko-pomorskim posiadało dostęp do sieci o co najmniej takiej przepustowości. Lepszym poziomem dostępności w tym zakresie cechowały się gminy miejskie, w przypadku miejscowości wiejskich jedynie 6,6% lokali mieszkalnych miało możliwość skorzystania z sieci o przepustowości co najmniej 100 Mb/s.
3. Pod względem zasięgu sieci mobilnych, kujawsko-pomorskie pozostaje województwem z generalnie przeciętnym poziomem dostępności do tego typu infrastruktury. Biorąc pod uwagę dane UKE odnośnie udziału budynków (punktów adresowych) pokrytych zasięgiem w technologii LTE⁶⁰ (na chwilę obecną najlepszą w pełni rozwiniętą technologią), to dla kujawsko-pomorskiego wynosi on niespełna 88% (co daje 12. pozycję w kraju), podczas gdy w najlepiej rozwiniętych pod tym kątem regionach udział ten przekracza 94%.
4. O stopniu rozwoju bazy infrastrukturalnej w zakresie telefonii komórkowej, w znaczący sposób świadczy rozmieszczenie stacji bazowych (BTS) operatorów telekomunikacyjnych. Stacje te stanowią punkty dostępowe do sieci dla użytkowników urządzeń mobilnych. Sieć bazowa w standardzie LTE na terenie kujawsko-pomorskiego według danych na lipiec 2017 r. obejmowała blisko 2,6 tys. nadajników. W buforze odległościowym wynoszącym 5 km (teoretycznie wystarczającym do połączenia się) od stacji BTS znajdowało się 83,5% obszaru województwa. Prawie 36% obszaru województwa znajdowało się w strefie do 2,5 km od stacji bazowych, natomiast 8,5% w strefie do 1 km. Obszarami o najlepszej dostępności są zwłaszcza miasta – warto wspomnieć, iż na terenie pięciu największych (Bydgoszcz, Toruń, Włocławek, Grudziądz, Inowrocław) zainstalowanych było aż 44% spośród wszystkich stacji bazowych w województwie. W strefie odległości ponad 5-kilometrowej od stacji bazowych nie było żadnego z 52 miast województwa.
5. Umiejętności oraz wiedza związana z korzystaniem z technologii informacyjnych są obecnie ważną kompetencją społeczną. Pozwala ona na swobodne wykorzystywanie nowoczesnych narzędzi i kanałów w celu załatwiania spraw administracyjnych (np. poprzez elektroniczne składanie wniosków), rejestrowania się do lekarzy specjalistów, korzystania z systemów obywatelskich, dokonywania płatności bezgotówkowych, korzystania z sektora e-commerce oraz e-usług itd. Znaczenie nowoczesnych technologii cyfrowych rośnie z roku na rok, obejmując swym zasięgiem coraz to nowe obszary globalnej gospodarki – dlatego też tak ważna jest umiejętność dostosowania się społeczeństwa do funkcjonowania w nowym otoczeniu ewoluującej ery cyfryzacji. Przy braku kompleksowych danych dotyczących umiejętności cyfrowych, oparto się na przesłankach wynikających z korzystania przez mieszkańców z różnego rodzaju usług elektronicznych. Kujawsko-pomorskie zalicza się do regionów, w których prawie 1/3 mieszkańców przynajmniej raz w roku 2018 skorzystała z dowolnej usługi w zakresie e-administracji, co pod tym względem pozycjonowało województwo na 11. pozycji w kraju. System e-administracji umożliwia także elektroniczne składanie wniosków w ramach świadczenia z programu „Rodzina 500 plus”. Udział wniosków złożonych elektronicznie w kujawsko-pomorskim wyniósł 29,4% (mniejszy udział dotyczył tylko 6 województw, podczas gdy regiony z największym udziałem notowały ponad 40%). Przykładem innego świadczenia dostępnego z poziomu online jest program „Dobry start”, dotyczący tzw. wyprawki szkolnej. W jego ramach w kujawsko-pomorskim aż 46,3% wniosków złożonych zostało zdalnie, co lokowało je na 11. pozycji pod tym względem (średnia krajowa wynosi 51%, najlepsze województwa przekraczały 60%). W ramach e-administracji,

---

⁶⁰ Na podstawie Raportu o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2018 roku.

mieszkańcy mogą również skorzystać z usługi Zintegrowany Informator Pacjenta (ZIP). Pod względem liczby użytkowników zarejestrowanych w ZIP na koniec 2016 roku, kujawsko-pomorskie stanowiło 4,9% wszystkich użytkowników, ale w stosunku do liczby mieszkańców notowało 12. pozycję (w każdym regionie zauważalną większość użytkowników systemu ZIP stanowiły kobiety – w kraju było to 57,9% i podobnie w kujawsko-pomorskim 58,1%).

6. W ostatnich latach istotne znaczenie zyskał także rynek e-commerce, polegający na dokonywaniu zakupów online. Podstawowe znaczenie dla tego rynku miał rozwój technologii w sektorach IT (np. oprogramowanie dedykowane platformom sprzedażowym, porównywarki cenowe, certyfikat SSL) oraz bankowości (bankowość internetowa, płatności mobilne). W roku 2018 liczba klientów e-commerce wyniosła blisko 14 mln, spośród osób w wieku 16-74 lata (prawie 48% populacji). Osoby, które zamówiły lub kupiły towary i usługi online w ciągu całego roku 2018 stanowiły w każdym z województw ponad 40% populacji – w tym wśród liderów, ponad 52%. W kujawsko-pomorskim z omawianych usług skorzystało 45% mieszkańców, co było 12. wynikiem w kraju. Sektor e-commerce z roku na rok wyraźnie się rozwija, przyciągając coraz większy udział klientów. Jednak chłonność tego rynku w Polsce jest obecnie na generalnie przeciętnym poziomie (Polska zajmuje 19. pozycję wśród 28 państw członkowskich) – co oznacza, że ma jeszcze olbrzymie możliwości na dalszy rozwój.
7. Kujawsko-pomorskie już od ubiegłej dekady realizuje/zrealizowało kilka projektów w obszarze cyfryzacji (w tym dotyczących e-usług; wydzielono moduły: e-zdrowie, e-kultura oraz e-edukacja), posiada też funkcjonalny regionalny geoportal. Warto podkreślić, że wiosną roku 2020, w początkowym okresie epidemii COVID-19, Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego po zaprzestaniu nauczania w szkołach był w stanie na bazie posiadanych doświadczeń i zasobów niemal natychmiast uruchomić platformę edukacyjną (transmisje lekcji z możliwością zadawania pytań), która funkcjonowała przed wprowadzeniem obowiązkowej nauki zdalnej, a nawet po jej wprowadzeniu cieszyła się dużą popularnością wśród uczniów.

Wyzwanie 11. Zapewnienie dobrego stanu powietrza

W ostatnich latach obserwuje się zmiany postaw ludności w zakresie oczekiwania wysokiej jakości środowiska, jako przestrzeni zamieszkania. Jednym z przejawów tych zmian są reakcje na zanieczyszczanie powietrza powodowane przez niewłaściwe zachowania społeczne, a jednocześnie będące przyczyną pogarszania jakości życia, w tym pogarszania zdrowia. Takie zachowania, jak wykorzystywanie palenisk domowych do spalania odpadów, stosowanie niewłaściwego lub niskiej jakości opału, użytkowanie niesprawnych pojazdów samochodowych lub dokonywanie w nich modyfikacji powodujących wzrost emisji spalin – są coraz powszechniej piętnowane. Zwraca się także uwagę na działania władz publicznych w tym zakresie – np. rozwój transportu niskoemisyjnego. Wprawdzie bezpośredni związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy stosowanymi technologiami grzewczymi czy też sposobem organizacji ruchu pojazdów na danym obszarze, a stanem powietrza, a więc finalnie także stanem zdrowia osób tam zamieszkujących, jest udowodniony i powszechnie znany od dekad, ale obecne zmiany postaw społecznych wynikają w dużej mierze ze znaczącej poprawy sytuacji materialnej ludności oraz samorządów, a więc pojawieniem się realnej możliwości egzekwowania rozwiązań, które są wprawdzie droższe, ale pozwalają na wyeliminowanie lub znaczącą redukcję zanieczyszczeń. Problem jest zróżnicowany terytorialnie, a zróżnicowanie to jest wynikiem różnych proporcji poszczególnych źródeł zanieczyszczeń powietrza, według których identyfikuje się trzy główne rodzaje zanieczyszczeń: powodowane przez przemysł i energetykę (cechujące się bardzo dużą skalą, ale jednocześnie dobrze rozwiniętym systemem zabezpieczeń i ograniczeń emisji), powodowane przez paleniska indywidualne oraz powodowane przez transport samochodowy. Zmiany w zakresie dwóch ostatnich grup są przedmiotem opisanych wcześniej oczekiwań społecznych. Istotą wyzwania jest znacząca poprawa stanu czystości powietrza, zwłaszcza w miastach (gdzie skala problemu jest największa).

1. Wśród głównych zanieczyszczeń powietrza, które istotnie wpływają na obniżenie jego jakości wymienić należy: dwutlenek siarki (SO₂), tlenki azotu (NO_x), tlenki węgla (CO), amoniak (NH₃), pyły zawieszane (PM_{2.5}, PM₁₀ i TSA), niemetalowe lotne związki organiczne (NMLZO), a także wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne (WWA). Wysoki poziom emisji wspomnianych rodzajów zanieczyszczeń do powietrza stwarza duże zagrożenie dla zdrowia i życia ludzi. Nasila się ono w porze jesienno-zimowej, kiedy to istnieje wysokie ryzyko wystąpienia smogu aerozolowego. Przekroczenia stanów alarmowych w sezonie zimowym zdarzają się dość często, przy czym istotne są zwłaszcza występujące stężenia dobowe. Problem ten dotyczy województwo kujawsko-pomorskie,

które np. w sezonie zimowym w roku 2017, bardzo często znajdowało się w grupie kilku województw z notowanymi przekroczeniami poziomu informowania (powyżej 200 $\mu\text{g}\cdot\text{m}^{-3}$).

2. Powołując się na opracowanie „Ochrona Środowiska” z 2018 roku, Polska wraz z Niemcami, Wielką Brytanią oraz Włochami (według stanu na 2016 rok) była wyróżniona wśród największych producentów gazów cieplarnianych, emitowanych do powietrza z przemysłu energetycznego wśród państw członkowskich UE – głównie ze względu na dwutlenek węgla. Biorąc pod uwagę wielkość emisji wybranych gazów cieplarnianych w poszczególnych województwach, kujawsko-pomorskie należy do regionów o generalnie umiarkowanym poziomie emisji, w zależności od rodzaju związku chemicznego, lokuje się zazwyczaj na 7-9 pozycji w kraju pod względem wielkości ich emisji, natomiast wyróżnia się w kraju bardzo dużą wartością emisji dwutlenku węgla pochodzącego ze spalania biomasy. Także wartości stężenia poziomu ozonu przyziemnego badane w wybranych miastach województwa kujawsko-pomorskiego nie wskazują na większe problemy, poza stacją we Włocławku.
3. Dane odnośnie zanieczyszczenia powietrza pyłami zawieszonymi zostały przedstawione dla największych miast/aglomeracji miejskich w kraju. Z uwagi na rzadką sieć stacji pomiarowych poza dużymi miastami, a także sposób publikowania danych – możliwe jest odniesienie się w tym aspekcie jedynie do sytuacji w Bydgoszczy i Toruniu. Zarówno pod kątem średniego rocznego stężenia PM_{2.5}, jak i PM₁₀ obydwa miasta mieszczą się w przyjętych, dopuszczalnych normach, zwraca się jednak uwagę, że wartość graniczna znacznie przekracza rekomendowaną, co pokazuje, iż podejmowanie działań w zakresie ograniczania emisji pyłów jest nadal bardzo potrzebne (przynajmniej na obszarze największych ośrodków). W ostatnich latach sytuacja w Bydgoszczy i Toruniu poprawia się. W roku 2019, w zakresie pyłu PM_{2.5}, zasadniczym źródłem emisji w kraju było spalanie węgla kamiennego i drewna w gospodarstwach domowych (ponad 37%), a w nieco mniejszym stopniu również procesy spalania w przemyśle (21,1%) oraz transport drogowy (10,2%). W przypadku pyłu PM₁₀ profil źródeł emisji był podobny, jednak nieco inne były proporcje udziału poszczególnych sektorów – zdecydowanie bardziej zaznaczała się emisja z sektora rolnego oraz częściowo procesów produkcyjnych, względem mniejszego udziału emisji z procesów spalania w przemyśle.
4. Nie sposób porównywać skali emitowanych zanieczyszczeń ogólnie w miastach oraz na obszarach wiejskich. Abstrahując od dostępności danych pomiarowych – z całą pewnością natężenie oraz profil rodzaju zanieczyszczeń są pomiędzy nimi różne, biorąc pod uwagę inną skalę ruchu drogowego, odmienne funkcje gospodarcze, nieporównywalną gęstość zabudowy, czy też produkcję różnych odpadów produkcyjnych i komunalnych. Mimo wszystko największym problemem stanowiącym zagrożenie dla zdrowia mieszkańców jest smog aerozolowy, który jest powodowany w największym stopniu poprzez procesy spalania paliw (często niskiej jakości) oraz odpadów komunalnych w indywidualnych gospodarstwach domowych. Polska jest jedynym państwem UE, gdzie wykazywany jest trend wzrostowy udziału pyłu PM₁₀ na obszarach wiejskich.
5. Problemy związane z dużym zanieczyszczeniem powietrza dotyczą w szczególności duże miasta i są powiązane także w dużym stopniu ze stanem wykorzystania indywidualnych środków transportu, co niesie za sobą między innymi występowanie emisji zanieczyszczenia powietrza (zwłaszcza pyłami oraz tlenkami azotu). Potencjał transportu indywidualnego obrazuje w pewnym stopniu wskaźnik samochodów osobowych na 1 tys. mieszkańców, który nie dość, że jest na wysokim poziomie, to względem poprzednich lat wzrasta. Według stanu na rok 2017 wynosił on w Bydgoszczy – 569 (16. pozycja wśród powiatów grodzkich w kraju), w Toruniu – 511, we Włocławku – 492 i w Grudziądzu – 430. Duże ośrodki miejskie to również gęsta zabudowa jednorodzinna oraz blokowa, której mieszkańcy przez co najmniej połowę roku korzystają z ogrzewania indywidualnego, bądź miejskiego (produkowanego przez przedsiębiorstwa ciepłownicze⁶¹), co jest kolejnym źródłem dostarczania do powietrza zanieczyszczeń (zwłaszcza pyłowych).
6. Duży udział w produkcji zanieczyszczeń powietrza posiadają zakłady szczególnie uciążliwe, kategoryzowane jako tzw. punktowe źródła emisji zanieczyszczeń. Na koniec roku 2017, w Polsce funkcjonowało 1879 tego typu zakładów, z czego 105 na terenie kujawsko-pomorskiego (8. pozycja wśród regionów). Zdecydowana większość zakładów posiadała specjalne urządzenia redukujące skalę emitowanych zanieczyszczeń pyłowych – w kujawsko-pomorskim było to 71% (w stosunku do 62% omawianych zakładów w kraju), gorzej było natomiast z wyposażeniem w reduktory zanieczyszczeń

---

⁶¹ Np. jedna z największych spółdzielni mieszkaniowych województwa – Fordońska SM, regularnie rozpoczyna sezon grzewczy w pierwszej połowie września, a w roku 2020 zakończyła go w czerwcu.

gazowych – w kujawsko-pomorskim posiadało je 16% zakładów (w stosunku do 14% zakładów w kraju).

7. W zestawieniu 50 miast w Polsce o największej skali zagrożenia środowiska emisją zanieczyszczeń odprowadzanych do atmosfery przez działające w ich granicach zakłady szczególnie uciążliwe (opracowanie GUS pt. „Ochrona Środowiska” - wykorzystano edycje za lata 2015, 2016, 2017 i 2018), corocznie znajduje się 5 miast z obszaru województwa kujawsko-pomorskiego: Świecie, Włocławek, Inowrocław, Janikowo oraz Bydgoszcz (wymieniono pod względem wielkości emisji – przede wszystkim dwutlenku węgla). Zwraca się jednak uwagę na fakt, iż obecność wskazanych miejscowości nie jest tożsama z faktycznym stanem jakości powietrza na ich terenie, bowiem zakłady szczególnie uciążliwe nie są jedynym źródłem emisji zanieczyszczeń.
8. Istotnym uwarunkowaniem emisji zanieczyszczeń pochodzenia komunikacyjnego jest funkcjonowanie transportu publicznego. Prawidłowo funkcjonujący system jest w stanie zachęcić mieszkańców do rezygnacji z motoryzacji indywidualnej, a wyposażenie przedsiębiorstw transportu miejskiego w nowoczesny tabor dodatkowo zmniejsza skalę emisji zanieczyszczeń. Biorąc pod uwagę, iż najpopularniejszym typem silników stosowanych w autobusach miejskich są wysokoprężne jednostki diesla, które spalają w swoich układach olej napędowy, oznacza to produkcję spalin w postaci m. in. sadzy (jeden ze składników pyłu zawieszonego PM10) oraz tlenków azotu (NO_x) – zaklasyfikowanych przez Światową Organizację Zdrowia jako rakotwórcze. Wielkość emisji spalin podlega normalizacji. Obecnie na terenie krajów UE obowiązuje norma EURO 6, którą muszą spełniać wszystkie pojazdy wyprodukowane i sprzedawane na rynku europejskim od roku 2014 – dotyczy to także floty komunikacji publicznej. W województwie kujawsko-pomorskim 8 miast realizuje zadanie w zakresie obsługi komunikacyjnej na swoim terenie – Brodnica, Bydgoszcz, Chełmno, Grudziądz, Inowrocław, Świecie, Toruń oraz Włocławek. Każde z nich prowadzi przewozy autobusowe, natomiast trzy (Bydgoszcz, Toruń, Grudziądz) również tramwajowe. Biorąc pod uwagę rodzaj zasilania pojazdów autobusowych, zdecydowanie przeważają te napędzane silnikami spalinowymi (90,5% taboru łącznie we wszystkich miastach) – przy czym aż w 5 stanowią one 100%. W trakcie sporządzania diagnozy, jedynie Toruń, Inowrocław oraz Włocławek posiadają autobusy napędzane za pomocą innych rodzajów silników. Wśród nich najpopularniejszym rozwiązaniem są pojazdy hybrydowe, dające 6,5% taboru łącznie we wszystkich miastach. Poza wspomnianymi pojazdami, miasto Inowrocław posiada autobusy napędzane elektrycznie oraz napędzane gazem ziemnym CNG. Pojazdy napędzane gazem CNG posiada również Toruń. Ponadto, miasto Brodnica pozyskało autobusy napędzane tradycyjnym silnikiem diesla (zgodnie z normą EURO 6), natomiast w trakcie sporządzania diagnozy miasto Grudziądz było na etapie pozyskiwania nowych autobusów hybrydowych, które mają zasilić komunikację publiczną jeszcze w 2019 roku. W zakresie norm emisji spalin, większość z wyżej wymienionych pojazdów (68% łącznie) spełnia wymagania normy EURO 5 lub wyższej, a zatem najbardziej restrykcyjne. Uwagę zwraca w szczególności tabor w Inowrocławiu, który aż w 55% spełnia normę EURO 6, a także w 25% składa się z pojazdów zeroemisyjnych (są to pojazdy hybrydowe wyposażone w baterie elektryczne oraz silnik diesla (zgodnie z normą EURO 6), który stanowi wyłącznie funkcję pomocniczą (w praktyce, pojazdy te są w stanie poruszać się wykorzystując wyłącznie napęd elektryczny, stąd zostały zaklasyfikowane do kategorii ZEV). Pozostałe pojazdy z floty spełniają natomiast normę EURO 5. Wysoki udział autobusów spełniających obowiązującą normę EURO 6 posiadają również zakłady komunikacji w Brodnicy (53%), Toruniu (37%) oraz Bydgoszczy (34%) – a doliczając pojazdy dostosowane do EEV (tylko nieznacznie mniej restrykcyjnej względem normy EURO 6), wówczas w Toruniu udział wynosi blisko 40%, natomiast w Bydgoszczy 47%. Ogólnie rzecz biorąc szczególnie pozytywny jest niewielki udział autobusów starej generacji, które spełniają bardzo niski standard emisji zanieczyszczeń.
9. W kontekście poprawy jakości powietrza nową rolę odgrywa rozwój elektromobilności. Ruch samochodowy, z uwagi na bardzo duże znaczenie w ogólnym transporcie powinien być traktowany jako najważniejszy element przemian w tym aspekcie. W Polsce zainteresowanie samochodami elektrycznymi jest wciąż bardzo niewielkie w stosunku do pojazdów z silnikami spalinowymi, aczkolwiek w nadchodzącej dekadzie z całą pewnością nastąpi znaczący wzrost zainteresowania pojazdami elektrycznymi. W kontekście powyższego, bardzo ważny jest rozwój infrastruktury dedykowanej pojazdom elektrycznym. Wg stanu na sierpień 2019⁶² na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego funkcjonują 54 stacje ładowania pojazdów elektrycznych (pamiętając, iż jedna stacja może obsługiwać jednocześnie dwa lub więcej pojazdów). Część z nich stanowią stacje ładowania

---

⁶² Wg plugshare.com

o dużej mocy, dzięki czemu czas ładowania jest znacznie szybszy. Według danych GUS na rok 2017, w kujawsko-pomorskim zarejestrowanych było nieco ponad 1,1 mln. samochodów osobowych, a jednocześnie w ostatnich kilku latach rejestrowanych jest ok. 70-80 tys. nowych pojazdów. Jeżeli w przeciągu dekady województwo osiągnie chociażby 5% elektryfikacji, oznaczać to będzie potrzebę stworzenia kilku/kilkunastu tysięcy punktów ładowania na terenie regionu.

Wyzwanie 12. Zapewnienie zrównoważonego rozwoju oraz efektywnego funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa w warunkach zmian klimatu⁶³

W ostatnich dekadach obserwuje się istotne zmiany klimatu, a ich odczuwalne skutki to przede wszystkim wzrost temperatury oraz wzrost częstotliwości i nasilenia zjawisk ekstremalnych. Skala i częstotliwość występowania tych zjawisk powoduje, że coraz rzadziej podnosi się wątpliwości co do uznania działalności człowieka za przyczynę tych zmian, a problem jest szeroko dyskutowany na arenie międzynarodowej, w tym w krajach UE. Obserwacje i wyniki badań naukowych jednoznacznie wskazują, że zjawiska te choć powodują również skutki pozytywne, to jednak w zdecydowanej większości stanowią zagrożenie dla społecznego i gospodarczego rozwoju wielu krajów na świecie, w tym także dla Polski, a na jej tle w stopniu ponadprzeciętnie wysokim - dla województwa kujawsko-pomorskiego. Są one odczuwalne już obecnie w sposób istotny przez szereg dziedzin życia, a do najbardziej wrażliwych sektorów i obszarów w Polsce zaliczono⁶⁴: gospodarkę wodną, rolnictwo, leśnictwo, różnorodność biologiczną i obszary prawnie chronione, zdrowie, energetykę, budownictwo, transport, obszary górskie, strefę wybrzeża, gospodarkę przestrzenną i obszary zurbanizowane. Uwzględniając uwarunkowania fizyczno-geograficzne oraz charakter gospodarki województwa kujawsko-pomorskiego, obecnie jako najważniejsze konsekwencje zmian klimatu dla kujawsko-pomorskiego, należy wskazać: ograniczanie efektywności gospodarki rolnej oraz znaczące szkody materialne powodowane przez zjawiska ekstremalne (dodatkowo z wyszczególnieniem specyficznych szkód powodowanych w przestrzeni największych miast).

1. Wśród oczekiwanych zmian klimatu⁶⁵ w kolejnych dekadach należy wskazać przede wszystkim: wzrost średniej rocznej temperatury powietrza, znaczne zmniejszenie liczby dni z temperaturami średnimi poniżej 0°C oraz znaczne zwiększenie liczby dni z temperaturami średnimi powyżej 25°C, wydłużenie okresu wegetacyjnego⁶⁶, znaczne zmniejszenie liczby dni z pokrywą śnieżną, zwiększenie wielkości maksymalnego opadu dobowego oraz wydłużenie okresów pomiędzy kolejnymi opadami. Wszystkie te zmiany są niekorzystne przede wszystkim dla bilansu wody i możliwości racjonalnego gospodarowania jej zasobami.
2. Obecne i oczekiwane⁶⁷ zmiany klimatu wskazują z dużym prawdopodobieństwem, że największe zagrożenie dla gospodarki i społeczeństwa będą stanowiły ekstremalne zjawiska pogodowe (nawalne deszcze, powodzie, podtopienia, osunięcia ziemi, fale upałów, susze, huragany, osuwiska, itp). Zjawiska te będą prawdopodobnie występować z coraz większą częstotliwością i natężeniem, ale też będą dotyczyć coraz większych obszarów kraju. Powodują powstawanie szkód (strat) bezpośrednich, tj. związanych np. z utratą zdrowia i życia ludzi, zniszczeniem infrastruktury technicznej, utratą czynników produkcji, a także szkód pośrednich, które są z kolei wynikiem długoterminowych konsekwencji tych ekstremalnych zjawisk pogodowych i obejmują zazwyczaj obszar znacznie większy od dotkniętego zjawiskiem (powstają m.in. na skutek utraty zysków przedsiębiorstw spowodowanych np. kłopotami komunikacyjnymi, zmniejszeniem produkcji, ograniczeniem popytu na rynku dotkniętym zniszczeniami). Analiza strat i kosztów usuwania szkód wykazuje, że zjawiska powodujące największe szkody w Polsce związane są głównie z powodziami, choć znaczące straty w gospodarce powodują również susze oraz silne wiatry.
3. Konsekwencje zmian klimatu (ekstremalnych zjawisk pogodowych) będą bardzo szerokie i będą miały wpływ właściwie na każdą dziedzinę życia i gospodarki człowieka. Zakłada się jednak, że największe straty wywołane ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi mogą dotyczyć rolnictwa, przemysłu i sektora energetycznego, a także horyzontalnie gospodarki wodnej i jakości życia. Biorąc pod uwagę specyfikę

⁶³ Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030 (SPA2020), Ministerstwo Środowiska, 2013r. – cel główny.

⁶⁴ Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030 (SPA2020), Ministerstwo Środowiska, 2013r.

⁶⁵ Źródło: <http://klimada.mos.gov.pl/zmiany-klimatu-w-polsce/przyszle-zmiany-klimatu/>

⁶⁶ W stosunku do roku 1970 jest on obecnie dłuższy już o ponad 3 tygodnie

⁶⁷ Na potrzeby projektu SPA2020 opracowano scenariusze zmian klimatu dla Polski dla dwóch dekad 2001-2010 oraz 2021-2030.

gospodarki województwa kujawsko-pomorskiego (stosunkowo duży udział w gospodarce regionu sektorów, dla których woda odgrywa zasadniczą rolę, i które dzisiaj niejako definiują województwo kujawsko-pomorskie: rolnictwo i przemysł rolno-spożywczy, przemysł drzewny, papierniczy, chemiczny, energetyka, w tym bazująca na źródłach odnawialnych) oraz jego uwarunkowania przyrodnicze (kujawsko-pomorskie jest regionem o stosunkowo małych zasobach wodnych, co spowodowane jest występującym od wielu lat zjawiskiem suszy), można domniemywać, iż skutki zmian klimatu w województwie kujawsko-pomorskim będą odczuwalne bardzo silnie, być może nawet silniej niż w innych regionach kraju, i w największym stopniu, podobnie jak w całym kraju będą dotyczyć one rolnictwa, przemysłu i energetyki powodując prawdopodobnie znaczące konsekwencje ekonomiczne w gospodarce regionu.

4. Przewiduje się, że w rolnictwie główne skutki zmian klimatu to: zmniejszenie produkcji roślinnej i wzrost kosztów tej produkcji, zaburzenie funkcjonowania łańcuchów powiązań w procesie produkcji żywności wskutek braku regularności dostaw surowców rolnych (brak pewności dostawy w danym roku i brak możliwości rzetelnego prognozowania wielkości zbiorów), deficyt na rynku żywności określonych produktów wynikający z niedoborów pewnych rodzajów produkcji rolnej, a tym samym znaczące wahania cen tych produktów.
5. Przewiduje się, że w przemyśle główne skutki zmian klimatu to zmniejszenie możliwości produkcyjnych zakładów przemysłowych wywołane ograniczonym dostępem do energii i surowców niezbędnych w procesie produkcyjnym, wynikającym z: mniejszych plonów niektórych gatunków roślin, zmiany składów gatunkowych i typów lasów, wzrostu powierzchni wiatrołomów i pogorzeliśk w lasach, coraz mniejszych zasobów wody.
6. Przewiduje się, że w sektorze energetycznym skutki zmiany klimatu będą objawiać się przede wszystkim: wzrostem zapotrzebowania na energię (wywołanym m.in. coraz powszechniejszą i wręcz nieodzowną potrzebą klimatyzowania pomieszczeń) z jednoczesnym ograniczeniem produkcji energii w elektrowniach z powodu zmniejszonych zasobów i ograniczonej dostępności wody, w tym wody o temperaturach zdatnych do chłodzenia; zakłóceniami w dostarczaniu energii do odbiorców, osłabieniem znacznego dotąd potencjału województwa w zakresie wykorzystania energii oze (elektrownie wiatrowe, biomasa) ze względu na pogorszenie warunków wiatrowych i warunków produkcji roślinnej.
7. Horyzontalnie ekstremalne zjawiska klimatyczne powodują i będą nadal powodować znaczne straty materialne, szczególnie w sektorze infrastruktury komunalnej (budownictwo, transport, dostawy energii i wody), co za tym idzie może dojść do obniżenia jakości życia stwarzając szczególne zagrożenie na terenach silnie zurbanizowanych. Przewiduje się, że w sektorze tym skutki zmiany klimatu będą objawiać się przede wszystkim: zakłóceniem sprawnego odprowadzania wody po ulewnych deszczach, prowadzące do lokalnych podtopień i powodzi oraz odprowadzania ścieków (sieci infrastruktury technicznej mogą ulec zniszczeniu/przerwaniu w wyniku silnych wiatrów, osuwisk, podtopień), brakiem czasowej przejeźdźności dróg, np. po wichurach i nawałnicach, wzrostem niebezpieczeństwa na drogach (sektor transportu jest szczególnie wrażliwy na silne wiatry, ulewy, podtopienia i osuwiska, opady śniegu i zjawiska lodowe, burze, wysoką temperaturę oraz brak widoczności) występowaniem coraz częściej zjawiska „miejskich wysp ciepła” – wzrostu zanieczyszczeń powietrza przy bezwietrznej pogodzie i ekstremalnie wysokich temperaturach, zakłóceniami w dostarczaniu energii, co wpływa negatywnie m.in. na działanie wszelkich systemów informatycznych, produkcyjnych, itp. decydujących o sprawnym funkcjonowaniu miast i miejscowości.
8. Z kolei wieloaspektowymi zagadnieniami, na który w sposób istotny wpływają i będą miały w przyszłości znaczący wpływ zmiany klimatu jest szeroko pojęta gospodarka wodna i gospodarka przestrzenna. W ramach gospodarki wodnej – obserwuje się tendencje wzrostu zagrożenia deficytu wody z jednej strony i różnymi formami powodzi z drugiej strony. Już obecnie województwo kujawsko-pomorskie jest obszarem o stosunkowo małych zasobach wodnych, a efektywność ich użytkowania jest niska.
9. Zmiany klimatu mogą oddziaływać na życie społeczne i gospodarcze także korzystnie. W tym zakresie wymienia się przede wszystkim: wydłużony okres wegetacyjny pociągający za sobą przesunięcie zabiegów agrotechnicznych i możliwość wprowadzania poplonów, międzyplonów; możliwość uprawy nowych dotąd nieuprawianych lub uprawianych w znacznie mniejszej skali roślin ciepłolubnych, poprawa warunków dla produkcji energii ze słońca ze względu na wydłużone okresy dużego

naśłonecznienia, spadek zapotrzebowania na energię w wyniku wzrostu średniej temperatury w sezonie grzewczym (mniejsza liczba dni z temperaturą < 17°C).

Wyzwanie 13. Bezpieczeństwo i transformacja energetyczna

Dostęp do źródeł energii stanowi jeden z podstawowych czynników rozwoju gospodarczego. Zgodnie z prognozami⁶⁸ w Polsce, w gospodarce narodowej będzie następował wzrost zapotrzebowania na energię. Prognozy różnią się skalą i tempem wzrostu, jednakże należy przyjąć, że w horyzoncie 2050 r., pomimo znacznego przewidywanego postępu w zakresie efektywności energetycznej zapotrzebowanie będzie rosnąć. Energia jest wykorzystywana w każdej dziedzinie życia, dlatego dla niezakłóconego funkcjonowania gospodarki oraz zapewnienia odpowiedniej jakości życia społeczeństwa konieczne jest zagwarantowanie bezpieczeństwa dostaw. Jednocześnie obserwowany od wielu lat znaczący negatywny wpływ rozwoju gospodarczego na środowisko (m.in. nadmierna eksploatacja surowców energetycznych, zanieczyszczenia, wzrost emisji gazów cieplarnianych) i postępujące negatywne zmiany klimatyczne są jednym z ważniejszych czynników determinujących działania na rzecz transformacji energetycznej - zmniejszenia ogólnego udziału energetyki konwencjonalnej opartej na węglu na rzecz nowych technologii, w tym zwłaszcza energii ze źródeł odnawialnych.

1. Polityka energetyczna Polski jest osadzona w założeniach polityki energetycznej Unii Europejskiej. Najnowszy i największy w historii Wspólnoty, przyjęty w 2019 roku, zbiór przepisów - pakiet „Czysta energia dla wszystkich Europejczyków”⁶⁹ ma na celu zwiększenie efektywności energetycznej, zwiększenie wykorzystania energii odnawialnej, reformę europejskiego rynku energii, wprowadzenie nowych środków zarządzania dla Unii Energetycznej oraz wspieranie innowacji w zakresie czystej energii. Jednym z celów UE do 2030 r. jest osiągnięcie udziału odnawialnych źródeł energii w zużyciu energii na poziomie co najmniej 32%. Najważniejszą konsekwencją tych przepisów dla województwa kujawsko-pomorskiego może być⁷⁰ dążenie do przestawienia dużej części produkcji energii na odnawialne źródła oraz uwolnienie potencjału tkwiącego w bardzo dużej liczbie małych wytwórców energii. W grudniu 2019 r. Komisja Europejska przedstawiła „Europejski Zielony Ład” - strategię zbudowania zrównoważonej gospodarki UE poprzez bardziej efektywne wykorzystanie zasobów dzięki przejściu na czystą gospodarkę o obiegu zamkniętym, powstrzymanie zmiany klimatu, przeciwdziałanie utracie różnorodności biologicznej i zmniejszenie poziomu zanieczyszczeń. Strategia „Europejski Zielony Ład” ma doprowadzić do osiągnięcia przez UE w roku 2050 zerowego poziomu emisji gazów cieplarnianych netto.
2. Bezpieczeństwo energetyczne województwa kujawsko-pomorskiego jest pochodną bezpieczeństwa energetycznego kraju i wynika z funkcjonowania Krajowego Systemu Energetycznego. Niemniej jednak, zmiany zachodzące na poziomie UE i w Polsce w zakresie podejścia do procesu planowania energetycznego, sprawiają, że tworzą się pewne możliwości do bardziej aktywnego zaangażowania samorządów w działania poprawiające lokalne (regionalne) bezpieczeństwo energetyczne.
3. Kujawsko-pomorskie położone jest w przebiegu głównych elementów krajowego systemu przesyłowego zarówno elektroenergetycznego jak i gazowego. Jest to bardzo korzystne uwarunkowanie, umożliwiające rozwój sieci dystrybucyjnych oraz zaopatrzenie w energię również wymagających odbiorców. W zakresie krajowego systemu przesyłowego elektroenergetycznego bezpieczeństwo energetyczne gwarantuje system linii elektroenergetycznych najwyższych napięć. Część z nich jest bardzo nowoczesna, powstała w ostatnich latach. W miejscowości Gustorzyn (gmina Brześć Kujawski) znajduje się węzeł rozdzielczy gazu stanowiący punkt wejścia gazu importowanego gazociągiem Jamał-Europa do systemu krajowego. Z systemem przesyłowym gazu wysokometanowego współpracują podziemne magazyny gazu, które pełnią niezwykle istotną rolę regulatora pokrywania nierównomierności zapotrzebowania na gaz. Na terenie województwa, w powiecie mogileńskim, znajduje się jeden z największych magazynów gazu wysokometanowego w

⁶⁸ Wnioski z analiz prognostycznych na potrzeby Polityki energetycznej Polski do 2050 roku. Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2015 r.
Wnioski z analiz prognostycznych dla sektora paliwowo-energetycznego – Polityka energetyczna Polski do 2040 roku. Załącznik nr 2. Ministerstwo Energii, 2019 r.

⁶⁹ Pakiet 8 aktów prawnych (dyrektyw i rozporządzeń) na których wdrożenie państwa członkowskie mają nie więcej niż dwa lata.
<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/clean-energy-all-europeans>

⁷⁰ Na podstawie „Małymi krokami do wielkich zmian. Wpływ pakietu „Czysta energia dla wszystkich Europejczyków” na energetykę P. Wróbel, 2019 (www.forum-energii.eu)

Polsce⁷¹. Planowana jest jego rozbudowa, a ponadto na terenie województwa planowane są kolejne magazyny gazu, podobnie jak budowa co najmniej 5 nowych gazociągów systemowych⁷², jak również budowa nowych oraz przebudowa i wymiana istniejących gazociągów wysokiego ciśnienia wraz z budową sieci dystrybucyjnej gazowej na obszarach dotychczas niezgazyfikowanych. Planowane inwestycje mają kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa Polski, ale w skali województwa stwarzają niewielkie szanse rozbudowy sieci o znaczeniu regionalnym. Na terenie województwa funkcjonuje także infrastruktura (rurociągi oraz magazyny) ropy naftowej i paliw naftowych, kluczowa dla bezpieczeństwa energetycznego Polski.

4. W 2018 r. w województwie wyprodukowano ogółem 6 798,8 tys. GWh energii elektrycznej (9 miejsce w Polsce), prawie dwukrotnie więcej niż w roku 2010 (wzrost nastąpił dzięki rozwojowi OZE oraz nowym dużym, nowoczesnym inwestycjom wytwarzającym energię - m.in. elektrowni gazowej we Włocławku), z czego 3311 GWh (47,8%) pochodzi z OZE. Wyprodukowana w województwie energia stanowi ok. 80% energii zużywanej w województwie. Zgodnie z danymi GUS BDL w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r. największe zużycie energii elektrycznej według sektorów ekonomicznych odnotowano w przemyśle (49,0% ogólnego zużycia energii w województwie). Mniej energochłonne są sektory: pozostałe⁷³ (26,9%), gospodarstwa domowe (17,6%), transportowy (2,9%), energetyczny (2,5%) i rolnictwo (1,1%).
5. Mimo dość gęstego pokrycia województwa punktami dostępu do sieci dystrybucyjnych energii (GPZ lub stacji redukcyjnych gazu), miejscami może wystąpić brak możliwości szybkiego podłączenia zakładów wymagających dużego zasilania w energię bez wybudowania niezbędnych dodatkowych elementów systemu.
6. Zdaniem operatorów świadczących na terenie województwa usługi dystrybucji energii elektrycznej, istniejący system zapewnia dostawę odpowiedniej ilości energii nawet w momencie szczytowym. Sieć zapewnia wymagane parametry energii elektrycznej w układzie normalnym oraz umożliwia rezerwowe zasilanie w przypadku awarii lub prac remontowych i modernizacyjnych. Wg informacji uzyskanej od operatorów sieci⁷⁴, awarie zdarzają się coraz rzadziej i są bardzo szybko usuwane. Jednak dla poprawy bezpieczeństwa dostaw i niezawodności zasilania konieczny jest znaczny wzrost udziału linii kablowych, szczególnie w przypadku linii średniego napięcia.
7. Dystrybucyjna sieć gazowa nie jest rozwinięta równomiernie w obszarze województwa. Jest to konsekwencja rachunku ekonomicznego przedsiębiorstw dystrybucyjnych. Pozytywną przesłanką jest *Program przyspieszenia inwestycji w sieć gazową Polski w latach 2018-2022* który zakłada zgazyfikowanie 16 nowych gmin w województwie (w gaz będzie zaopatrzonych łącznie 85 gmin co stanowi 60% wszystkich gmin województwa). Nowe możliwości, w obszarach, w których budowa tradycyjnych sieci gazowych jest niemożliwa bądź byłaby bardzo kosztowna oraz czasochłonna, pojawiają się w związku z możliwością wykorzystywania skroplonego gazu ziemnego (LNG). W kujawsko-pomorskim przewidziana jest budowa 4 stacji LNG (Janowiec Wielkopolski, Kowal, Śliwice i Więcbork).
8. Na terenie województwa ulokowanych jest 177 wytwórców energii elektrycznej oraz 23 wytwórców energii cieplnej.⁷⁵ W bazie URE znajduje się również 38 wytwórców energii w małej instalacji. Około

---

⁷¹ W Polsce mamy dwa magazyny kawernowe do przechowywania gazu - Mogilno na Kujawach i Kosakowo nad Zatoką Gdańską. Można do nich zatłaczać i wytlaczać gaz w dowolnej sekwencji i z regulowaną szybkością. Magazyn kawernowy doskonale sprawdza się też w sytuacjach awaryjnych. W czerwcu 2017 r. w gazie przesyłanym z Rosji gazociągiem jamalskim pojawiła się woda. Polski operator wstrzymał pobieranie gazu z tego gazociągu. Przez trzy dni nie odebrano ok. 35 mln m³ gazu, jednak polski system zupełnie tego nie odczuł. Natychmiast bowiem uruchomiono wytlaczanie gazu z kawerny Mogilno, która na czas przerwy zastąpiła gazociąg Jamał-Europa. Gdy gaz tłoczony gazociągiem odzyskał właściwą jakość, zasilanie polskiego systemu przetoczono z magazynu na gazociąg jamalski. Niespodziewany ubytek w magazynie udało się uzupełnić przed zimą. Tylko magazyn kawernowy jest zdolny do takiej reakcji na gwałtowne zdarzenia.

⁷² Zgodnie z Dziesięcioletnim Planem Rozwoju Systemu Przesyłowego „Planem Rozwoju w zakresie zaopatrzenia obecnego i przyszłego zapotrzebowania na paliwa gazowe na lata 2018-2027” na terenie województwa kujawsko-pomorskiego planowana jest realizacja czterech gazociągów systemowych.)

⁷³ Pozostałe zużycie (łącznie z sektorem usługowym): PKD2004 - dział 41 + odbiorcy poza wyżej wymienionymi, PKD2007 - dział 36 + odbiorcy poza wyżej wymienionymi. (wg GUS BDL)

⁷⁴ Informacje uzyskane od operatorów sieci na etapie sporządzania diagnozy do strategii rozwoju województwa

⁷⁵ Urząd Regulacji Energetyki - <https://rejstry.ure.gov.pl/c/1>. Nie są to dane pełne, obejmują tylko działalność koncesjonowaną. Nie jest w nich ujęta działalność podmiotów w zakresie wytwarzania ciepła w źródłach o łącznej mocy zainstalowanej cieplnej nieprzekraczającej 5 MW (art. 32 ust. 1 pkt 1 litera e) ustawy Prawo energetyczne) oraz działalność podmiotów w zakresie wytwarzania energii elektrycznej w źródłach o łącznej mocy zainstalowanej elektrycznej nieprzekraczającej 50 MW niezaliczanych do instalacji odnawialnego źródła energii lub do jednostek kogeneracji (art. 32 ust. 1 pkt 1 litera b) ustawy Prawo energetyczne).

50% wytwórców energii cieplnej o łącznej mocy zainstalowanej powyżej 5 MW jako paliwo do jej wytwarzania stosuje węgiel kamienny i miał węglowy. W największych miastach województwa funkcjonują duże systemy ciepłownicze oparte na spalaniu gazu ziemnego i węgla kamiennego (Toruń), paliwa węglowego i gazu (Bydgoszcz), węgla kamiennego i gazu (Włocławek), węgla kamiennego (Grudziądz), węgla kamiennego i mialu węglowego (Inowrocław).

9. Na terenie województwa znajduje się szereg elektrowni wodnych z największą we Włocławku. Potencjał energetyczny Wisły (90% całego potencjału hydroenergetycznego województwa) stwarza możliwości budowy dużych elektrowni wodnych. Planowana jest budowa stopnia wodnego wraz elektrownią o mocy ok. 80 MW w Siarzewie (pow. aleksandrowski). Uruchomienie tej elektrowni oznaczałoby zwiększenie rocznej produkcji energii odnawialnej o ok. 350 GWh.
10. Województwo kujawsko-pomorskie posiada bardzo dobre uwarunkowania do rozwoju OZE, szczególnie w zakresie energetyki wodnej, słonecznej i biomasy. Teoretycznie duży potencjał energetyki wiatrowej jest ograniczany charakterem zabudowy. Udział mocy ze źródeł odnawialnych, według mocy zainstalowanej na koniec 2018 r. stanowi 12% mocy krajowej i klasyfikuje województwo na 2 miejscu w kraju. Kujawsko-pomorskie wyróżnia się wyraźną dywersyfikacją rodzajów instalacji. Jest jedynym regionem, który posiada znaczące moce zainstalowane jednocześnie w energetyce wiatrowej, słonecznej, wodnej i biomase.
11. Dużym atutem województwa są posiadane predyspozycje do rozwoju OZE i energetyki rozproszonej, w tym dywersyfikacji źródeł wytwarzania energii. Rozwój energetyki rozproszonej może wpłynąć na mniejszą podatność województwa na oddziaływanie awarii zcentralizowanego systemu energetycznego (blackout) czy też zmniejszenie uzależnienia od zewnętrznych źródeł energii. Ponadto stanowi szansę na rozwój obszarów wiejskich z uwagi na możliwość aktywizacji ludności w pozarolniczej działalności. Należy podkreślić dobre perspektywy rozwoju tzw. bioenergii (ze względu na znaczny potencjał produkcji rolniczej, która dostarcza substraty do produkcji tej energii). Dotyczy to produkcji różnych rodzajów energetycznego wykorzystania biomasy, a także produkcji biogazu rolniczego (oprócz kujawsko-pomorskiego dobre warunki posiada w tym zakresie tylko kilka województw, bo wymagane jest duże pogłowie zwierząt gospodarskich).
12. Potencjalne szacunkowe możliwości produkcji energii elektrycznej z OZE po zrealizowaniu planowanych na terenie województwa inwestycji (stopień wodny Siarzewo, elektrownie słoneczne, elektrownie gazowe) oraz optymalne wykorzystanie możliwej do zagospodarowania na cele energetyczne biomasy (100%) stanowią wartość, która około dwukrotnie przewyższa obecne zużycie energii elektrycznej w województwie.⁷⁶ Teoretycznie więc, region mógłby zaspokoić produkcją energii z OZE swoje zapotrzebowanie na energię elektryczną w ciągu najbliższych 20 lat, jednak ze względu na dużą ich zależność od warunków pogodowych, bez konwencjonalnych źródeł energii, dużych magazynów energii, gęstej sieci SmartGrid oraz jednoczesnego zmniejszenia energochłonności przemysłu, nie będzie możliwa stabilność energetyczna, a przy tym stała niezależność energetyczna regionu.
13. Duże możliwości rozwoju produkcji energii z OZE tworzą w kujawsko-pomorskim dobre warunki do przeprowadzenia transformacji energetycznej. Już podjęte przez Samorząd Województwa działania (uchwała antysmogowa) ograniczają możliwość korzystania z węgla, mialu węglowego i mokrej biomasy w produkcji energii cieplnej. Nadal dość znaczne potrzeby ograniczenia wykorzystywania paliw stałych występują u koncesjonowanych wytwórców energii (ok. 50% mocy pochodzi z paliw kopalnych).
14. Postępujące zmiany klimatu skutkujące zwłaszcza wzrostem temperatury, częstotliwości i nieprzewidywalności ekstremalnych zjawisk pogodowych, mają i będą miały znaczący (bezpośredni i pośredni) wpływ na sektor energetyczny. Prognozowany wzrost temperatury w zimie i lecie spowoduje zmniejszenie sezonowych różnic w zapotrzebowaniu na energię - obniżenie średniego zapotrzebowania na energię w sezonie zimowym na cele grzewcze oraz zwiększenie wykorzystania energii na cele chłodzenia i klimatyzacji w sezonie letnim. Wzrost temperatury powoduje również ograniczanie sprawności linii energetycznych. Pojawiające się coraz częściej i o coraz większej sile wichury i trąby powietrzne powodują zrywanie linii energetycznych. Na takie skutki najbardziej narażone są linie napowietrzne znajdujące się w lasach – podczas wichur walące się drzewa upadają na linie energetyczne przerywając je i niszcząc słupy energetyczne.

---

⁷⁶ W obliczeniach nie uwzględniono produkcji energii elektrycznej wyprodukowanej w mikroinstalacjach.

15. Ważnym problemem jest podniesienie efektywności energetycznej. Istniejące krajowe regulacje prawne wymuszają budowę coraz bardziej ograniczających zużycie energii, a nawet samowystarczalnych energetycznie budynków. Potrzebne są jednak dodatkowe działania podnoszące świadomość właściwego gospodarowania energią, w tym jej oszczędzania.
16. Prognozy dla Polski wskazują na wzrost zużycia energii elektrycznej w latach 2015-2030 o 22% oraz 37% w latach 2015-2040 (średnioroczne tempo wzrostu szacowane jest na ok. 1,5%). Jedną z przyczyn tego wzrostu będzie rozwój elektromobilności. Obecnie, z uwagi na początki wdrażania elektromobilności w Polsce, a także brak danych (w tym o preferencjach w sposobie wykorzystywania samochodów elektrycznych przez Polaków), nie można sformułować jednoznacznych wniosków w zakresie potrzeby przygotowania odpowiedniej infrastruktury (m.in. stacji ładowania pojazdów). Wytyczną w tym zakresie powinny być przede wszystkim przepisy krajowe (ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o elektromobilności i paliwach alternatywnych), które stopniowo uwzględniać powinny bardziej szczegółowe kwestie (np. odpowiednie wyposażanie parkingów). Należy również zwrócić uwagę, że obowiązujące już w Polsce regulacje⁷⁷ nakładają na organy administracji państwowej i samorządy obowiązek zapewnienia w kolejnych latach odpowiedniego procentowego udziału pojazdów elektrycznych w użytkowanej flocie, a w przypadku większych miast – także w transporcie publicznym⁷⁸.

Wyzwanie 14. Odbudowa gospodarki regionu po epidemii COVID-19

W trakcie tworzenia projektu Strategii, Polska została objęta pandemią choroby układu oddechowego COVID-19 wywołaną przez koronawirusa SARS-CoV-2. Pierwszy przypadek w Polsce został wykryty 4 marca 2020 roku, a pierwszy przypadek na terenie województwa kujawsko-pomorskiego – 17 marca. Założony harmonogram prac nad Strategią, zwłaszcza w obliczu braku możliwości przewidzenia okresu zakończenia stanu epidemii, wymusza konieczność dokonywania prognoz. Nie wstrzymano prac do oceny rzeczywistego stanu po zakończeniu epidemii. Niezależnie od obiektywnych trudności w prognozowaniu skali zmian gospodarczych, z pewnością epidemia będzie wiązała się z wystąpieniem bardzo poważnych strat wśród funkcjonujących podmiotów gospodarczych, z których część zaprzestanie działalności, a część ją ograniczy, czego skutkiem będzie wzrost bezrobocia. Epidemia stwarza jednocześnie szanse rozwoju nowych lub transformacji dotychczasowych działalności, bo stwarza nowe warunki i relacje funkcjonowania podmiotów gospodarczych, które w niektórych dziedzinach mogą być oceniane pozytywnie.

1. Bezpośrednio przed epidemią, stan rozwoju gospodarczego województwa kujawsko-pomorskiego był najkorzystniejszy w całej dotychczasowej historii i stanowił bardzo dobry punkt wyjścia do działań mających na celu przyspieszenie rozwoju. W grudniu 2019 roku stopa bezrobocia w Polsce wg kryteriów Eurostat wynosiła 2,9% i była drugą najniższą (po Czechach) w krajach UE28, a w województwie kujawsko-pomorskim stopa bezrobocia w IV kwartale 2019 roku wynosiła (wg kryteriów Eurostat) 3,6% i była znacznie niższa niż np. we Francji, Szwecji, Austrii i Danii). W roku 2019 bezrobocie rejestrowane zmalało do 64,0 tys. (w 2018 wyniosło 72,7 tys. osób i było o prawie 9 tys. osób niższe niż rok wcześniej i o prawie 26 tys. niższe niż dwa lata wcześniej). Bezrobotnych nowo zarejestrowanych było w 2018 roku 9,8 tys. (dla porównania w 2014 – 18,5 tys.). Liczba bezrobotnych wg klasyfikacji BAEL w IV kwartale 2019 roku wynosiła 32 tysiące (w 2018 – 40 tys., w 2017 – 44, w 2016 – 64 tys.). Liczba osób aktywnych zawodowo w IV kwartale 2018 roku wynosiła 899 tysięcy i była wprawdzie nieco niższa, niż w poprzednich latach, ale należy pamiętać o zmniejszającej się liczbie osób w wieku produkcyjnym (współczynnik aktywności zawodowej był w 2018 minimalnie wyższy, niż w 2017). Liczba pracujących ogółem w 2018 roku wyniosła 749,2 tys. (o 3,7 tys. więcej, niż w 2017). Liczba pracujących w podmiotach zatrudniających do 49 osób w roku 2018 wynosiła 302,9 tys. i była najwyższa odkąd BDL GUS udostępnia tego typu dane (od roku 2005 – wówczas wyniosła 242 tys.) i to pomimo ciągłego spadku liczby osób w wieku produkcyjnym. W 2018 roku utworzono 31,2 tys. nowych miejsc pracy (największa liczba od 2008 roku). Należy więc podkreślić, że pomimo problemów z relatywnie niskim poziomem przedsiębiorczości (która zresztą w 2018 roku wzrosła), pozostałe ważne

⁷⁷ ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o elektromobilności i paliwach alternatywnych (tekst jedn. Dz.U.2019.1124) art. 34 zobowiązuje naczelne organy administracji państwowej do 50% udziału a art. 35 jednostki samorządu terytorialnego do 30% udziału pojazdów elektrycznych w użytkowanej flocie

⁷⁸ ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o elektromobilności i paliwach alternatywnych - art. 36 - jednostka samorządu terytorialnego, z wyłączeniem gmin i powiatów, których liczba mieszkańców nie przekracza 50 000, świadczy usługę lub zleca świadczenie usługi komunikacji miejskiej w rozumieniu ustawy z dnia 16 grudnia 2010 r. o publicznym transporcie zbiorowym (Dz. U. z 2018 r. poz. 2016 i 2435 oraz z 2019 r. poz. 730) podmiotowi, którego udział autobusów zeroemisyjnych we flocie użytkowanych pojazdów na obszarze tej jednostki samorządu terytorialnego wynosi co najmniej 30%.

wskaźniki sytuacji gospodarczej w 2018 roku notowały wyraźne pozytywne zmiany. W momencie wykonywania analiz, BDL GUS nie udostępniał danych o PKB ani Produkcji globalnej ani Wartości Dodanej Brutto za rok 2018. Jednak porównanie roku 2017 w stosunku do 2016 wskazało, że PKB wzrósł z 82,3 mld zł do 87,2 mld, a produkcja globalna z 163,6 mld zł do 174,7 mld zł. WDB wzrosła z 72,7 mld zł do 76,6 mld zł. W przypadku żadnego z tych wskaźników we wcześniejszych latach nie notowano nigdy tak dużego corocznego wzrostu.

2. Bezpośrednio przed epidemią, po raz pierwszy w historii bezrobocie nie było już postrzegane jako czynnik obciążający procesy rozwojowe i jako problem województwa – w stosunku do rynku pracy Strategia miała koncentrować się na działaniach poprawiających jego jakość i atrakcyjność (w tym zwłaszcza poziom wynagrodzeń), tymczasem kryzys gospodarczy wymusza powrót do działań o charakterze pomocowym – związanych z dążeniem do zapewnienia źródeł dochodów tym mieszkańcom, którzy je utracili, a więc aspekty ilościowe rynku pracy są obecnie ważniejsze od jakościowych. Wstępnie przyjęto, że bezrobocie zwiększy się o kilka punktów procentowych i może utrzymywać się na podwyższonym wskutek konsekwencji kryzysu poziomie nawet przez okres kilku lat – a więc znaczącą część okresu obowiązywania Strategii. Wzrost bezrobocia o kilka punktów procentowych oznacza cofnięcie w tym aspekcie rozwoju województwa o kilka lat. Wzrost bezrobocia będzie jednak także skutkował większą łatwością w pozyskaniu pracowników do niektórych działalności, które przed kryzysem zgłaszały problemy z dostępnością kadr. Wg danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Toruniu, jeszcze w marcu 2020 roku bezrobocie się zmniejszało - w dniu 31 marca w województwie kujawsko-pomorskim zarejestrowanych pozostawało 65 137 bezrobotnych, było to o 1889 osób (2,8%) mniej niż w końcu poprzedniego miesiąca i o 7736 osób (10,6%) mniej niż w końcu marca 2019 roku. W kwietniu nastąpił wzrost bezrobocia rejestrowanego o 5% w stosunku do miesiąca poprzedniego, choć było ono wciąż niższe, niż w kwietniu 2019 roku. Wstępne dane za maj 2020 wskazują, że w dniu 31 maja 2020 roku w województwie kujawsko-pomorskim zarejestrowanych pozostawało 71 437 bezrobotnych. Było to o 2994 osoby (4,4%) więcej niż w końcu poprzedniego miesiąca i o 4554 osoby (6,8%) więcej niż w końcu maja 2019 roku. Jednak co warto podkreślić, wg danych za maj 2020, w skali całego kraju wzrost w ujęciu miesięcznym wyniósł 4,8% ale w rocznym aż 11,7%, a więc był silniejszy, niż w kujawsko-pomorskim.
3. Bez wątpienia zmniejszy się liczba funkcjonujących podmiotów, pogorszy się ich sytuacja finansowa. Może to wpłynąć ograniczająco na zdolność do inwestowania (w tym w rozwiązania innowacyjne lub zweryfikować zamiary dotyczące rozwoju rynków, wprowadzania produktów, itp.).
4. Znacząco pogorszy się sytuacja finansowa samorządów (nie tylko ze względu na mniejsze wpływy z tytułu podatków, ale także ze względu na obciążenia związane ze świadczeniami społecznymi). Zmniejszy się więc ich zdolność do inwestowania w lokalną infrastrukturę. W nowej perspektywie finansowej można spodziewać się trudności w wygenerowaniu tzw. wkładu własnego do projektów, co finalnie może opóźnić realizację założeń Polityki Spójności. Realne są także opóźnienia lub ograniczenia rządowych inwestycji infrastrukturalnych na terenie województwa, co w przypadku inwestycji transportowych może pogłębiać stan marginalizacji województwa w strukturze kraju.
5. Kryzys, który wystąpi po epidemii, będzie więc negatywnie wpływać na realizację idei przyspieszenia rozwoju, bo część nakładów finansowych i organizacyjnych, które mogły służyć przyspieszeniu, należy zaangażować w odbudowę gospodarki. Przyjęto także założenie, że wskutek kryzysu nastąpią przewartościowania pozycji gospodarczej części województw w kraju – bowiem niektóre są w znacznie większym stopniu zależne od funkcjonowania dziedzin, które znacząco ucierpiały w wyniku kryzysu. Oceniono, że konsekwencje dla kujawsko-pomorskiego mogą być mniej dotkliwe, niż dla części regionów, bowiem gospodarka województwa w mniejszym stopniu zależna jest od przepływu osób, który w okresie tworzenia Strategii został w praktyce wstrzymany, a w przewidywalnej przyszłości należy spodziewać się jego znacznego ograniczenia w stosunku do stanu sprzed epidemii. Stwierdzone w wyniku przeprowadzonej diagnozy słabości województwa kujawsko-pomorskiego (niski poziom rozwoju społecznego, niski poziom przedsiębiorczości, niska innowacyjność), będą wpływały negatywnie na tempo i charakter odbudowy gospodarki.
6. Należy się spodziewać, że konsekwencje epidemii stworzą korzystne uwarunkowania dla niektórych rodzajów działalności (także dlatego, że okres tzw. „narodowej kwarantanny” wiązał się z masowym

wykorzystywaniem technologii informacyjnych, w tym także poprawą kompetencji cyfrowych, co z pewnością pozostanie trwałym pozytywnym skutkiem epidemii), ale sprzyjąc to będzie przede wszystkim społeczeństwom bardziej innowacyjnym, łatwiej adaptującym się do nowych okoliczności. Bez wątplenia więc pozostają aktualne wszystkie ze zidentyfikowanych wcześniej wyzwań, bowiem wszystkie one wzmacniają bezpieczeństwo regionu w okresach potencjalnych kryzysów – nie tylko epidemiologicznego, ale także klimatycznego (klęsk żywiołowych, długotrwałych okresów suszy), terrorystycznego, energetycznego.

7. Brak przewidywalności skutków kryzysu spowodowanego przez COVID-19 powoduje, że zaplanowanie konkretnej długofalowej strategii odbudowy gospodarki jest niemożliwe – ale niezbędne jest monitorowanie sytuacji, bieżące dokonywanie prognoz i bardzo duża elastyczność w podejmowaniu działań dostosowanych do bieżących obserwacji

Identyfikacja gmin, na obszarze których występuje negatywna sytuacja społeczno-gospodarcza

W celu wyznaczenia obszaru charakteryzującego się negatywną sytuacją społeczno-gospodarczą w województwie przeprowadzono analizę wskaźnikową na poziomie gmin. W analizie tej jako obszar o negatywnej sytuacji rozumie się gminę, która wykazuje gorsze (niż przeciętnie lub wg obiektywnie wyznaczonej granicy) wartości wskaźników, a tym samym cechuje się niższym poziomem rozwoju w zakresie danej cechy. Punktem wyjścia dla wyznaczenia obszaru były zidentyfikowane „wyzwania rozwoju województwa”. Na ich podstawie wybrano 3 najistotniejsze zagadnienia problemowe z zakresu społeczno-gospodarczego, w ramach których przeprowadzono analizę wskaźników statystycznych. Są to: niski poziom rozwoju społecznego, niski poziom przedsiębiorczości oraz zaawansowanie procesów starzenia się społeczeństwa. Dla każdego z zagadnień wyznaczono zakres analizowanych cech diagnostycznych i charakteryzujące je reprezentatywne wskaźniki statystyczne. Określono także wielkości progowe, poniżej/powyżej których wartości poszczególnych wskaźników klasyfikowano jako negatywne. Przy określaniu wartości progowych w większości przypadków odnoszono się do relacji w stosunku do średniej wojewódzkiej jako wartości przedstawiającej przeciętną sytuację w regionie. Wykaz wskaźników oraz przyjętych kryteriów podano poniżej.

Do analizy wykorzystano głównie dane pochodzące z Banku Danych Lokalnych GUS, ale również dane publikowane przez Wojewódzki Urząd Pracy w Toruniu, Okręgową Komisję Egzaminacyjną w Gdańsku, Państwową Komisję Wyborczą oraz publikację GUS *Prognoza ludności gmin na lata 2017–2030*.

Dla określenia występowania problemu niskiego poziomu rozwoju społecznego, wykorzystano 9 wskaźników:

W zakresie oceny potencjału ludnościowego:

1. saldo migracji wewnętrznych na 1 tys. mieszkańców (wartość uśredniona z lat 2014-2018), wartość uznana za problemową: poniżej 100,0% średniej wojewódzkiej
2. zmiana liczby ludności w latach 2010-2018 (2010=100%), wartość uznana za problemową: poniżej 100,0% średniej wojewódzkiej

W zakresie poziomu kształcenia:

3. wyniki egzaminów z matematyki i języka angielskiego na poziomie szkoły podstawowej (wartość uśredniona dla lat 2015-2016) oraz gimnazjum (wartość uśredniona dla lat 2016-2018) jako procent średniej krajowej, wartość uznana za problemową: wyniki z 3 lub 4 egzaminów (matematyka i język angielski na poziomie szkoły podstawowej i gimnazjum) poniżej 90,0% średniej wartości krajowej

W zakresie bezrobocia:

4. udział zarejestrowanych osób bezrobotnych powyżej 12 miesięcy w ludności w wieku produkcyjnym w 2018 r. (%), wartość uznana za problemową: powyżej 125,0% średniej wojewódzkiej
5. udział bezrobotnych kobiet w liczbie kobiet w wieku produkcyjnym w 2018 r. (%), wartość uznana za problemową: powyżej 125,0% średniej wojewódzkiej

W zakresie pomocy społecznej:

6. udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem w 2017 r. (%), wartość uznana za problemową: powyżej 125,0% średniej wojewódzkiej
7. udział dzieci w wieku do 17 lat, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku w 2017 r. (%), wartość uznana za problemową: powyżej 125,0% średniej wojewódzkiej

W zakresie wychowania przedszkolnego:

8. udział dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w 2017 r. (%),
wartość uznana za problemową: poniżej 80,0% średniej wojewódzkiej

W zakresie aktywności społecznej:

9. udział osób uprawnionych do głosowania, które oddały głos w I turze wyborów samorządowych w latach 2010, 2014 i 2018 (%),
wartość uznana za problemową: frekwencja w I turze w 2 lub 3 z analizowanych wyborów samorządowych poniżej frekwencji wojewódzkiej

Przyjęto, iż gminami na obszarze których występuje negatywna sytuacja w zakresie rozwoju społecznego, są te które wykazują negatywne wartości w przypadku co najmniej 5 z 9 analizowanych wskaźników.

W celu wyznaczenia obszarów, na których występuje i będzie występować w ciągu najbliższych lat szczególnie stopień zaawansowania procesów starzenia się społeczeństwa wykorzystano 3 wskaźniki:

1. udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem w 2018 r. (%),
wartość uznana za problemową: powyżej 100,0% średniej wojewódzkiej
2. zmiana liczby ludności w wieku poprodukcyjnym w latach 2016-2030 według prognozy demograficznej (2016=100%),
wartość uznana za problemową: powyżej 100,0% średniej wojewódzkiej
3. udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem w 2030 r. wg prognozy demograficznej (%),
wartość uznana za problemową: powyżej 25,0%

Przyjęto, iż gminami na obszarze których występuje negatywna sytuacja w zakresie zaawansowania procesów starzenia się społeczeństwa, są te które wykazują negatywne wartości w przypadku co najmniej 1 z analizowanych wskaźników.

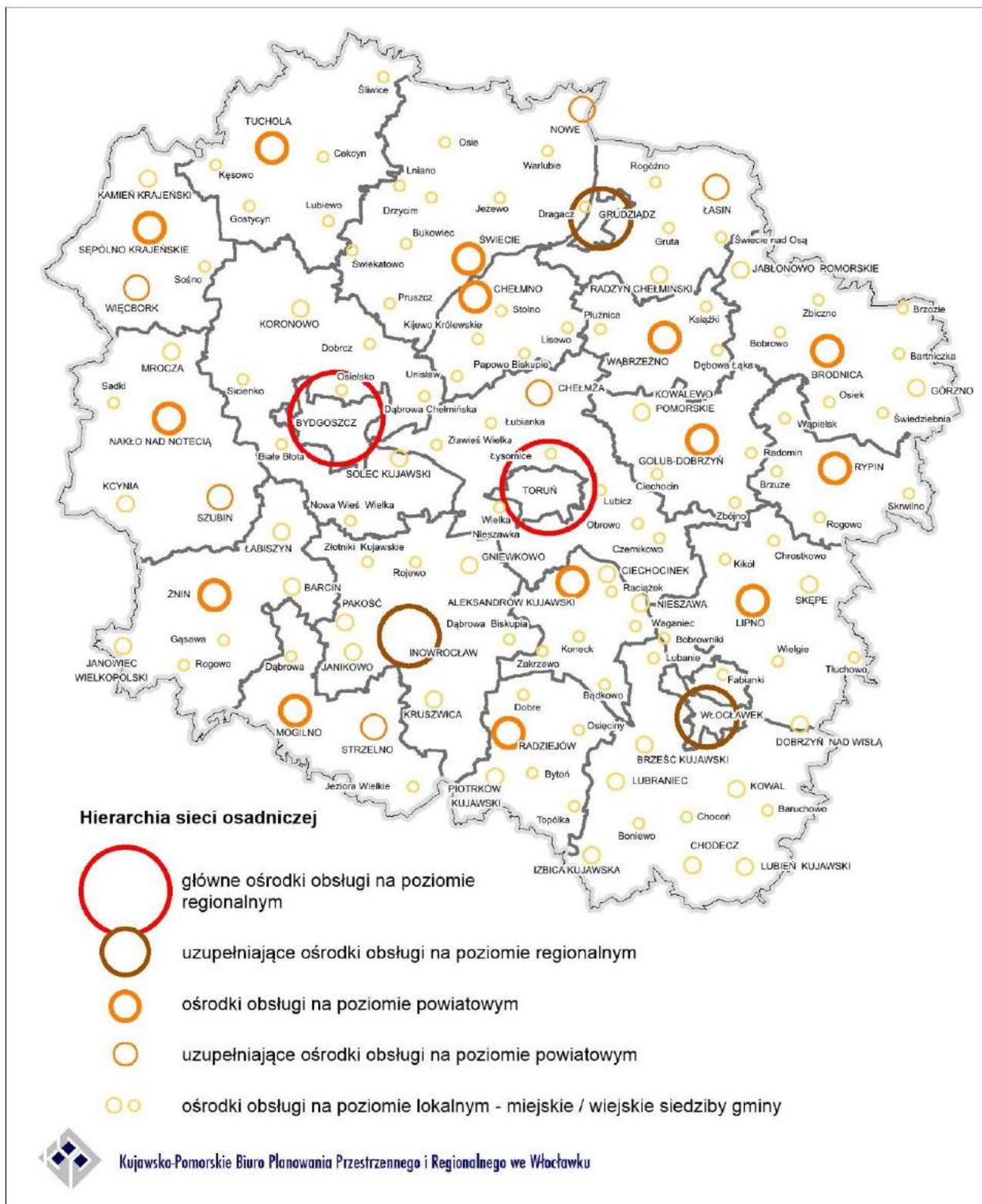
Niski poziom przedsiębiorczości w poszczególnych gminach na obszarze województwa określono przy użyciu 2 wskaźników:

1. liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 tys. ludności w 2018 r.,
wartość uznana za problemową: poniżej 75,0% średniej wojewódzkiej
2. liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2018 r.,
wartość uznana za problemową: poniżej 75,0% średniej wojewódzkiej

Przyjęto, iż gminami na obszarze których występuje negatywna sytuacja w zakresie niskiego poziomu przedsiębiorczości, są te które wykazują negatywne wartości w przypadku 2 analizowanych wskaźników.

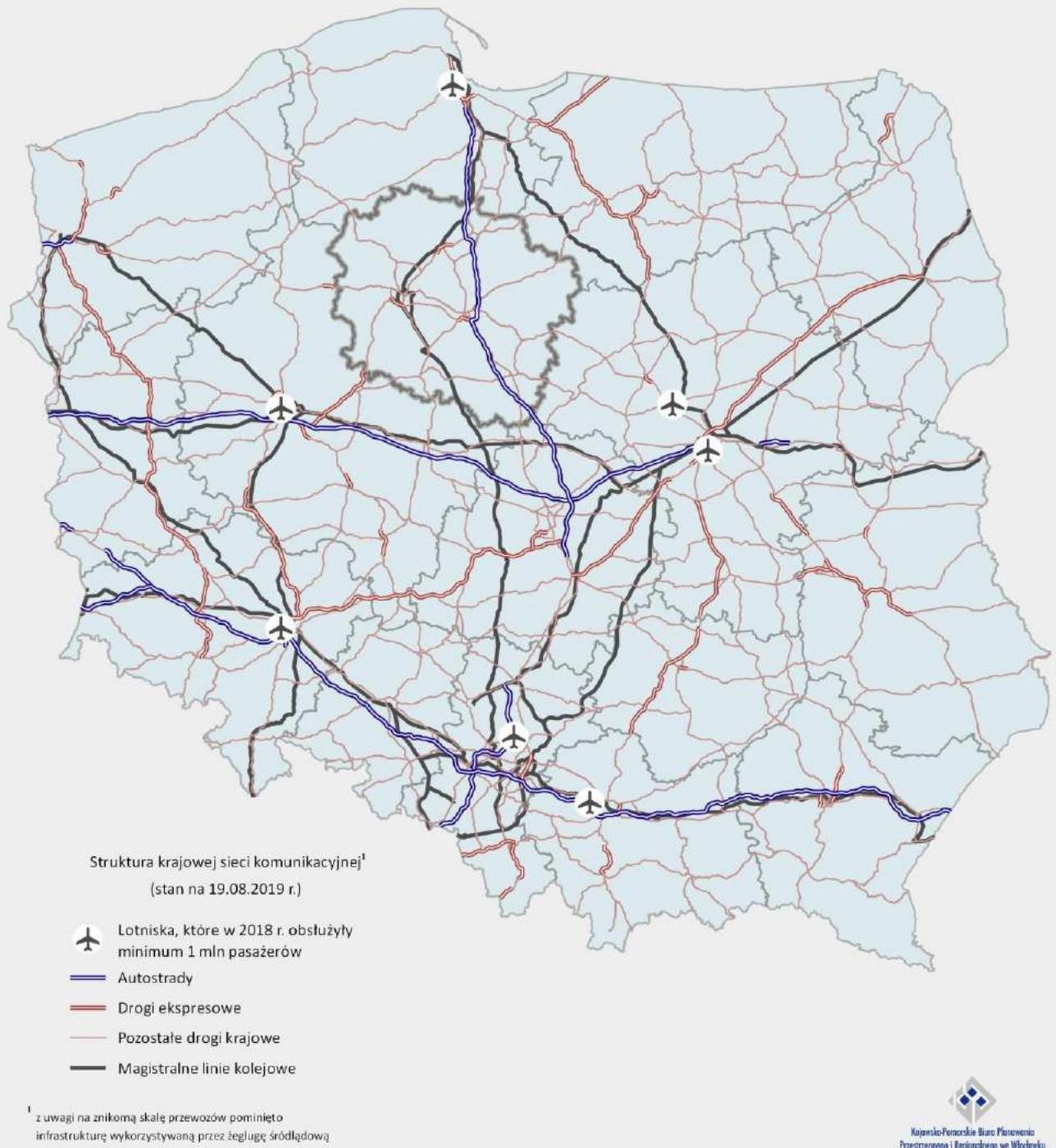
Wyniki analizy stały się częścią „Modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030”, w którym stanowią obszary, wobec których Samorząd Województwa powinien prowadzić politykę ukierunkowaną na rzecz rozwiązania sytuacji problemowych. Na mapie ilustrującej „Model” zobrazowano rozkład przestrzenny gmin, na obszarze których występują problemy niskiego poziomu rozwoju społecznego i/lub niskiego poziomu przedsiębiorczości oraz wskazano, w których z tych gmin dodatkowo nakładają się problemy zaawansowanych procesów starzenia się społeczeństwa. Tak ukazany obszar uznano za obszar występowania negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej identyfikowany na poziomie regionalnym. Gminy wchodzące w skład wyznaczonego obszaru położone są poza centralną częścią województwa, a większość z nich znajduje się w jego wschodniej części.

Załączniki graficzne przedstawiające terytorialne zróżnicowanie stanu wybranych aspektów rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego

Rysunek 3. Hierarchia sieci osadniczej

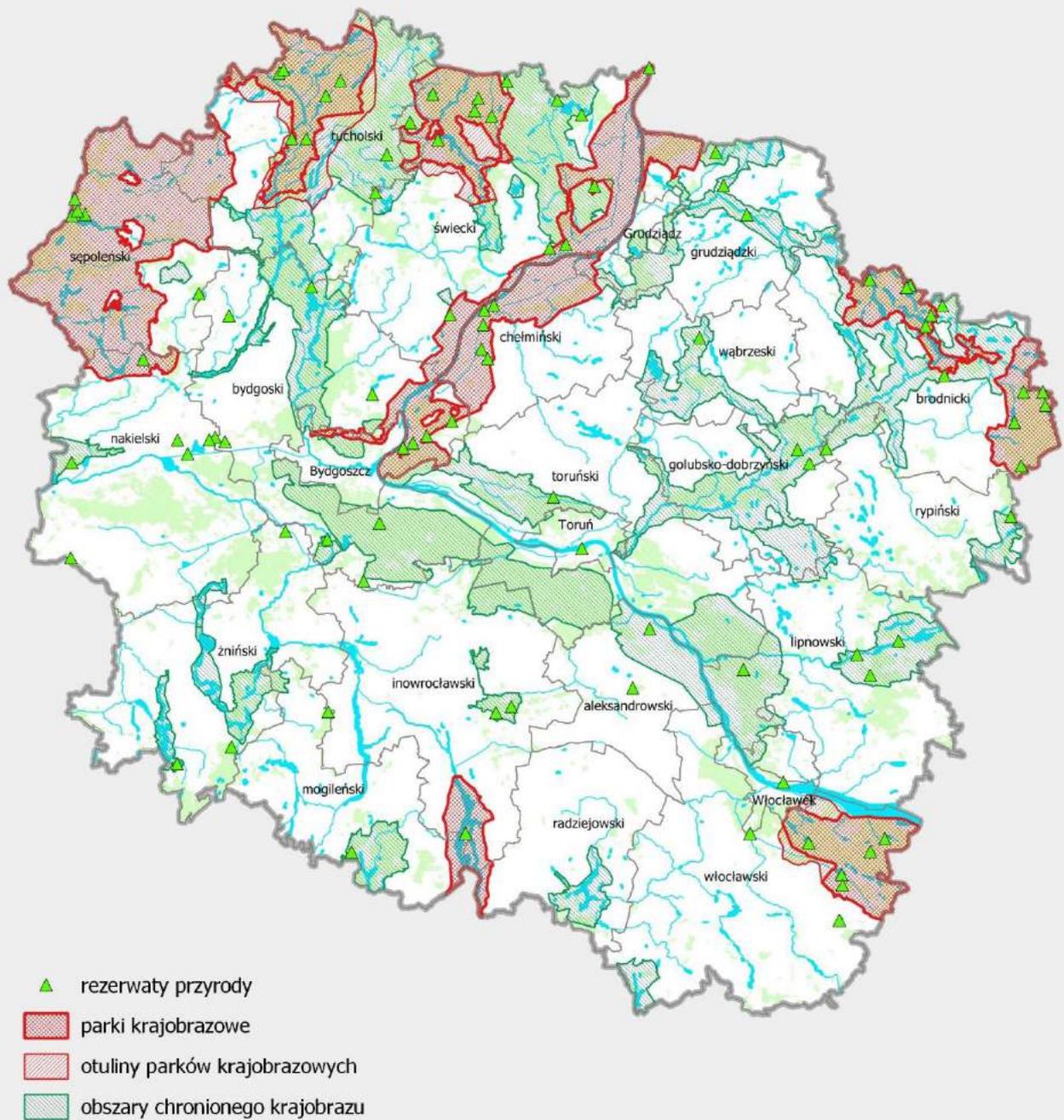
Województwo kujawsko-pomorskie
Stan i uwarunkowania rozwoju - Diagnostyka 2019

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GDDKIA, PKP PLK oraz ULC

Rysunek 4. Województwo kujawsko-pomorskie w krajowej sieci komunikacyjnej (2019 r.)

Województwo kujawsko-pomorskie
Stan i uwarunkowania rozwoju - Diagnostyka 2019

Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania
Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ

Rysunek 5. System obszarów chronionych w województwie kujawsko-pomorskim (I)

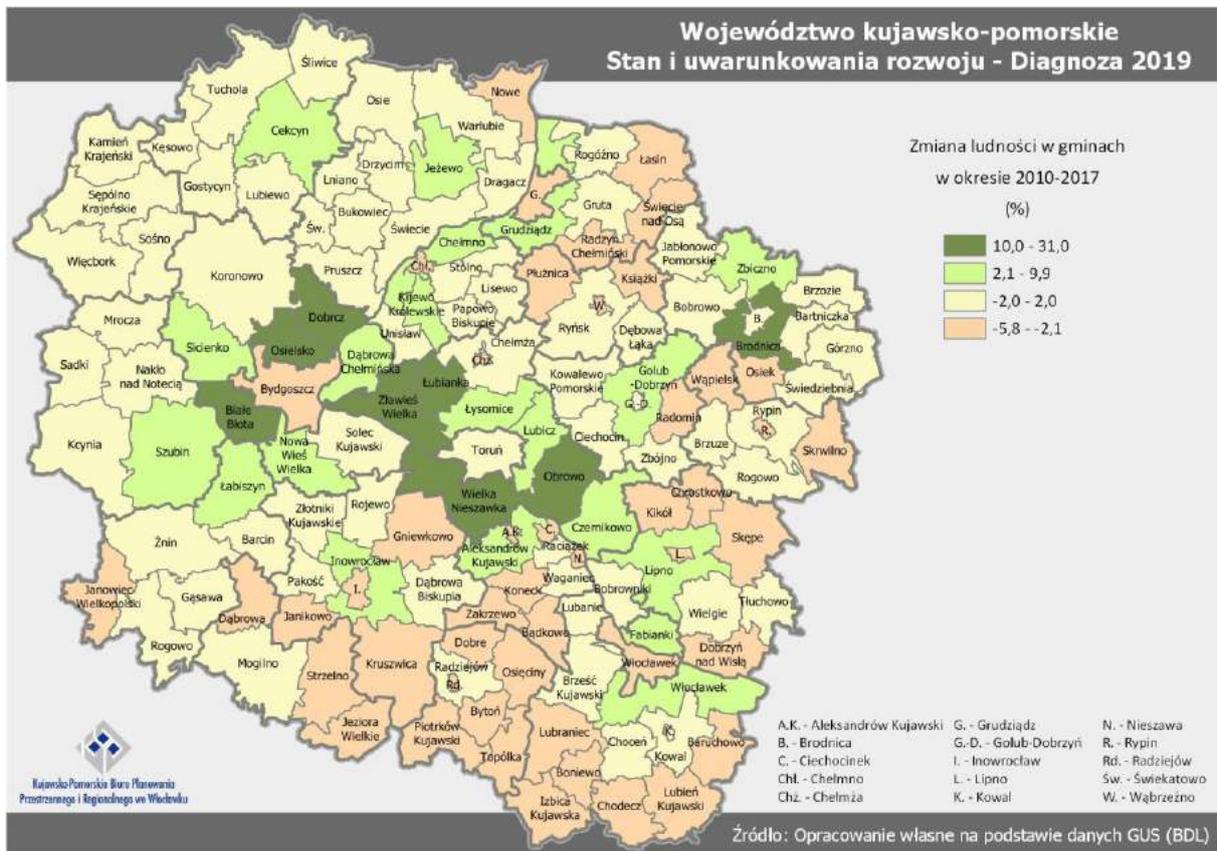
Województwo kujawsko-pomorskie
Stan i uwarunkowania rozwoju - Diagnostyka 2019

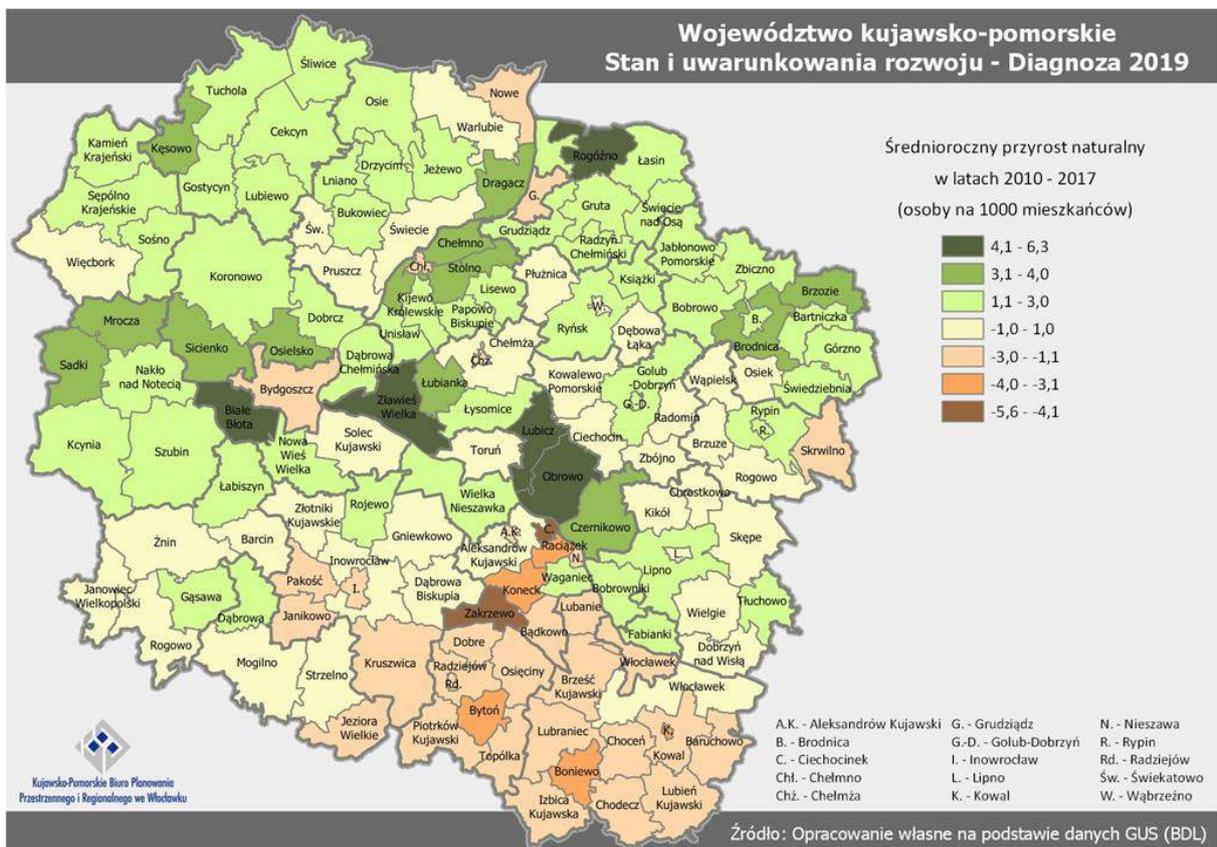
Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania
Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ

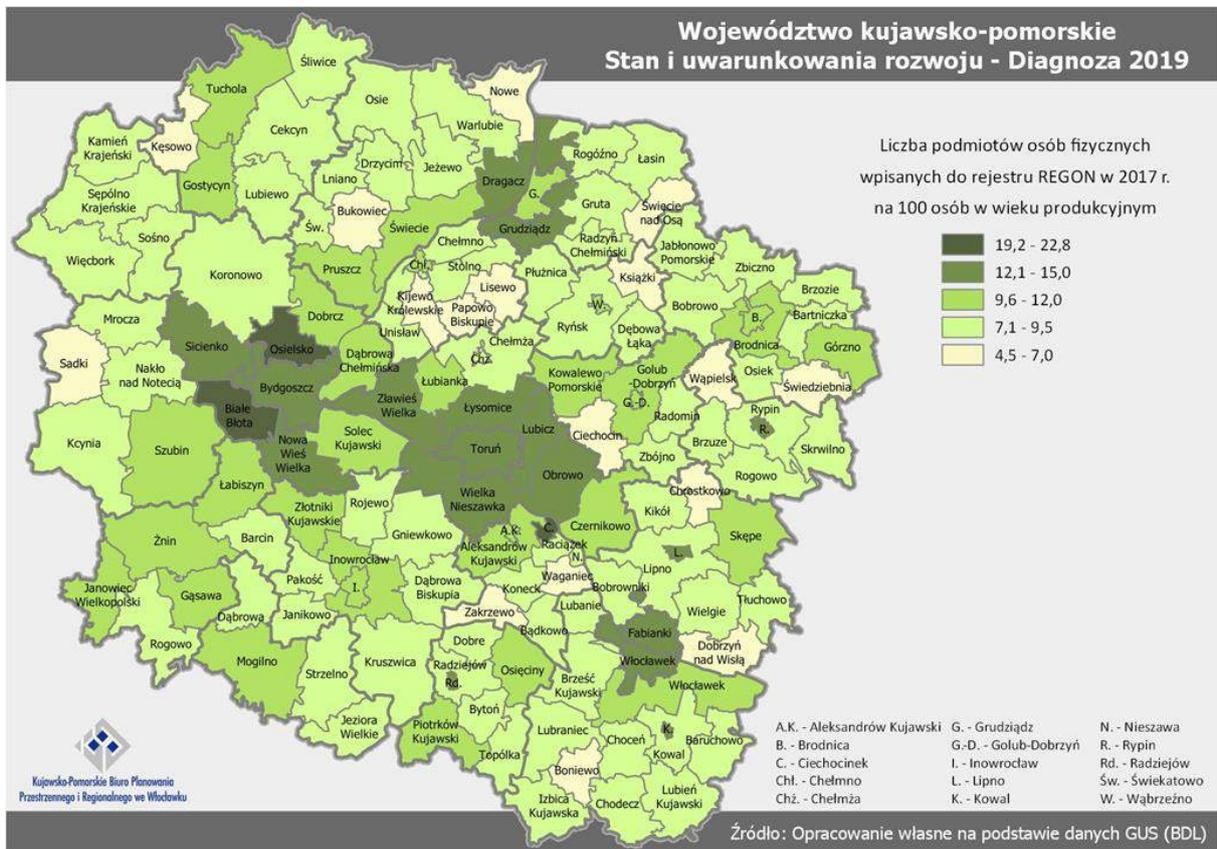
Rysunek 6. System obszarów chronionych w województwie kujawsko-pomorskim (II)

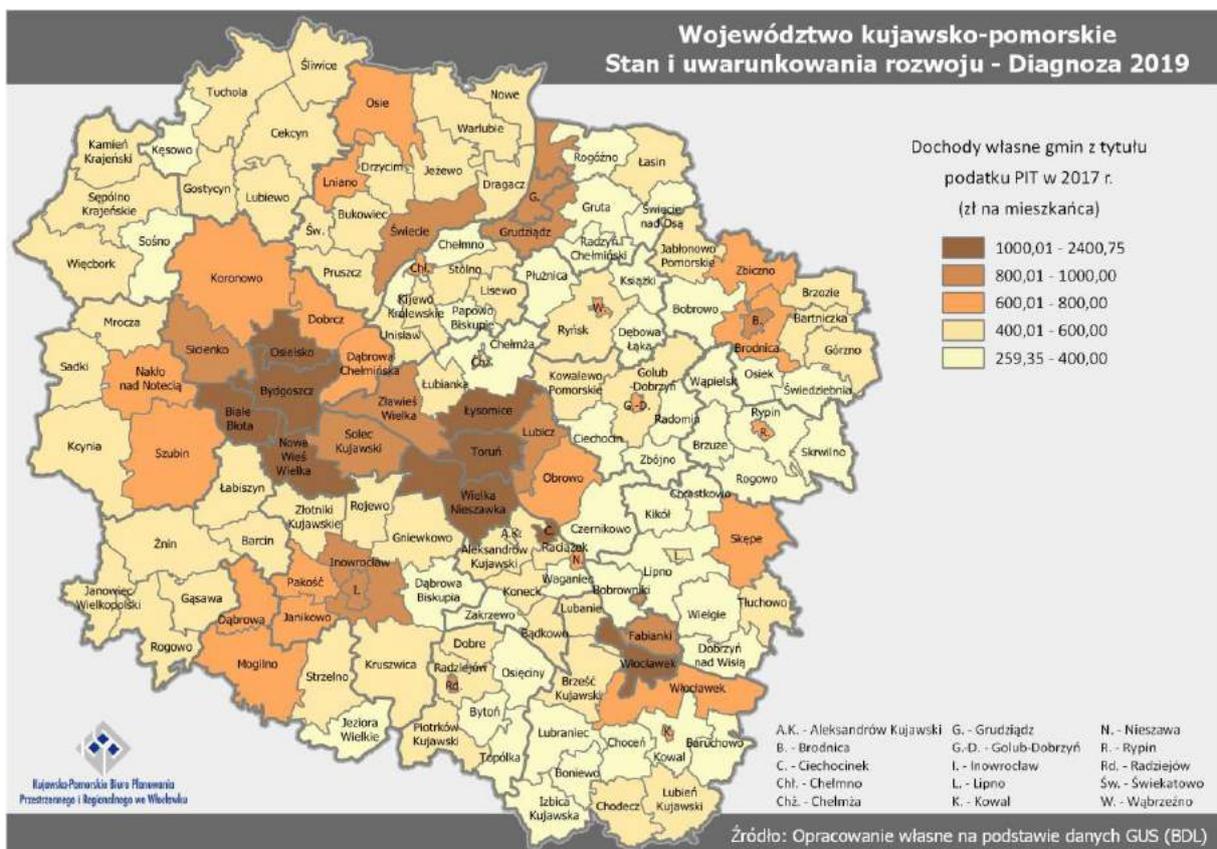
Rysunek 7. Zmiana liczby ludności w gminach w okresie 2010-2017

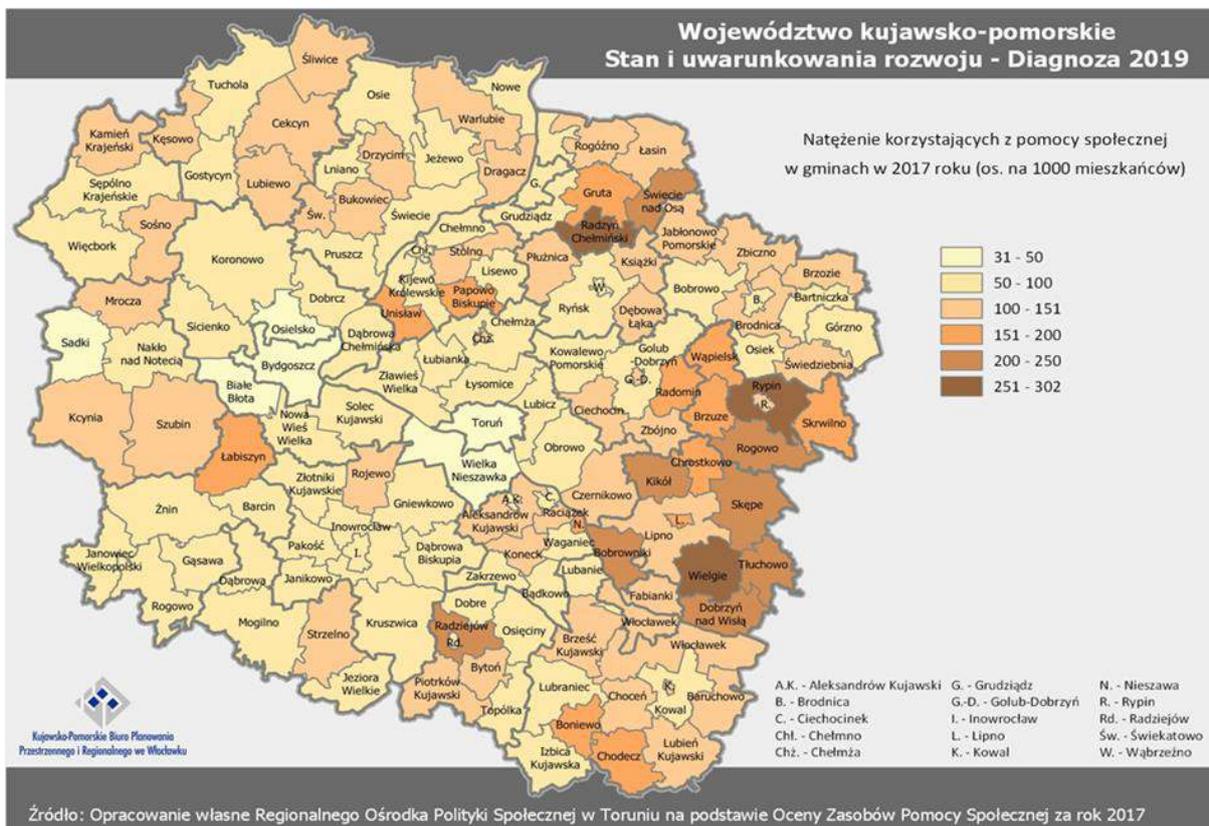
Rysunek 8. Średnioroczny przyrost naturalny w gminach w latach 2010-2017

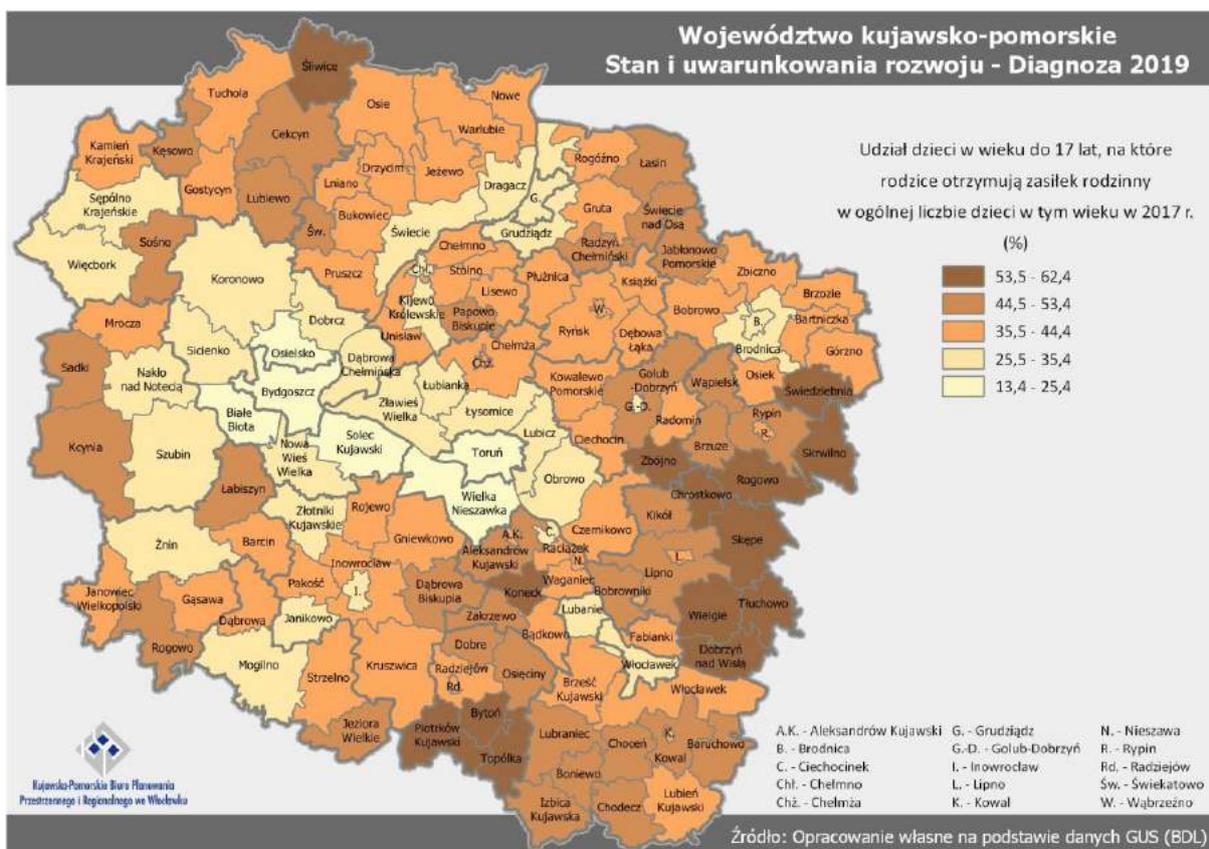
Rysunek 9. Wskaźnik liczby podmiotów osób fizycznych na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2017 r.

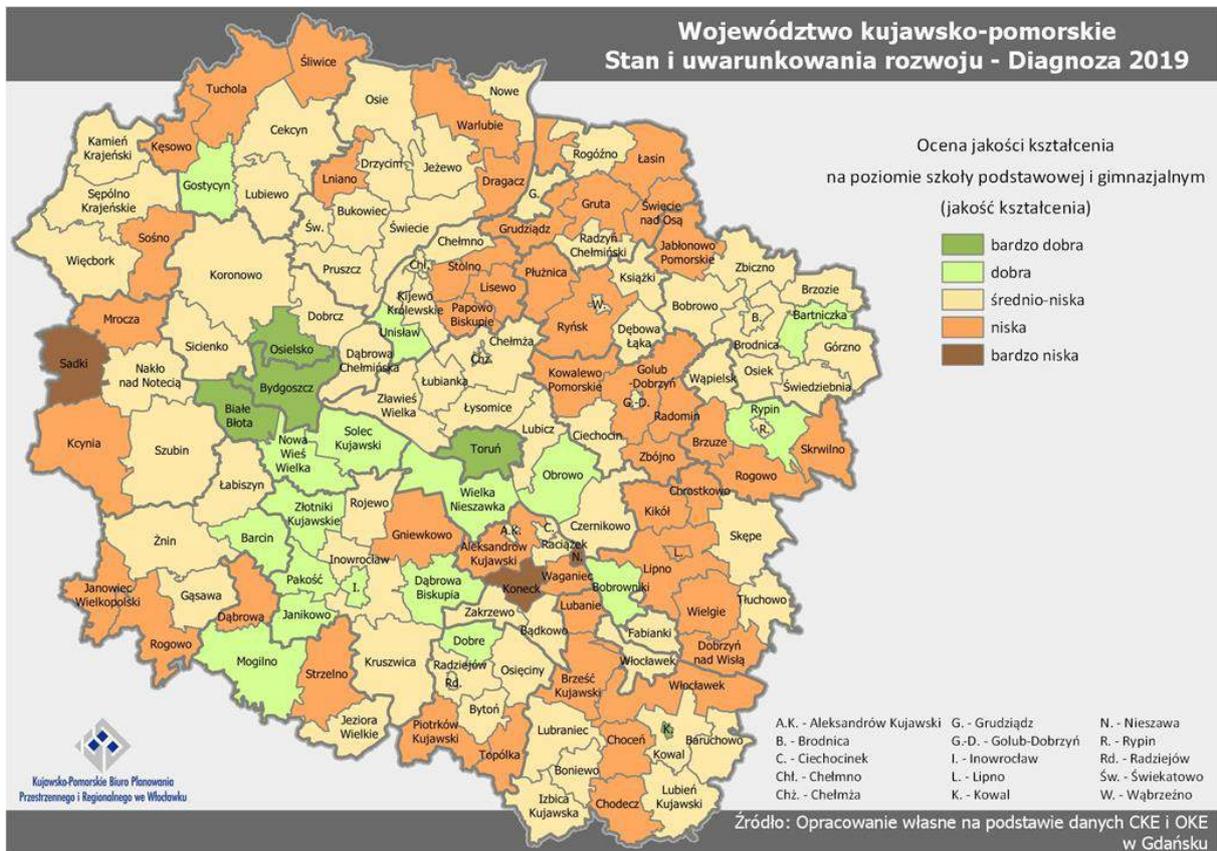
Rysunek 10. Dochody własne gmin z tytułu podatku PIT w 2017r.

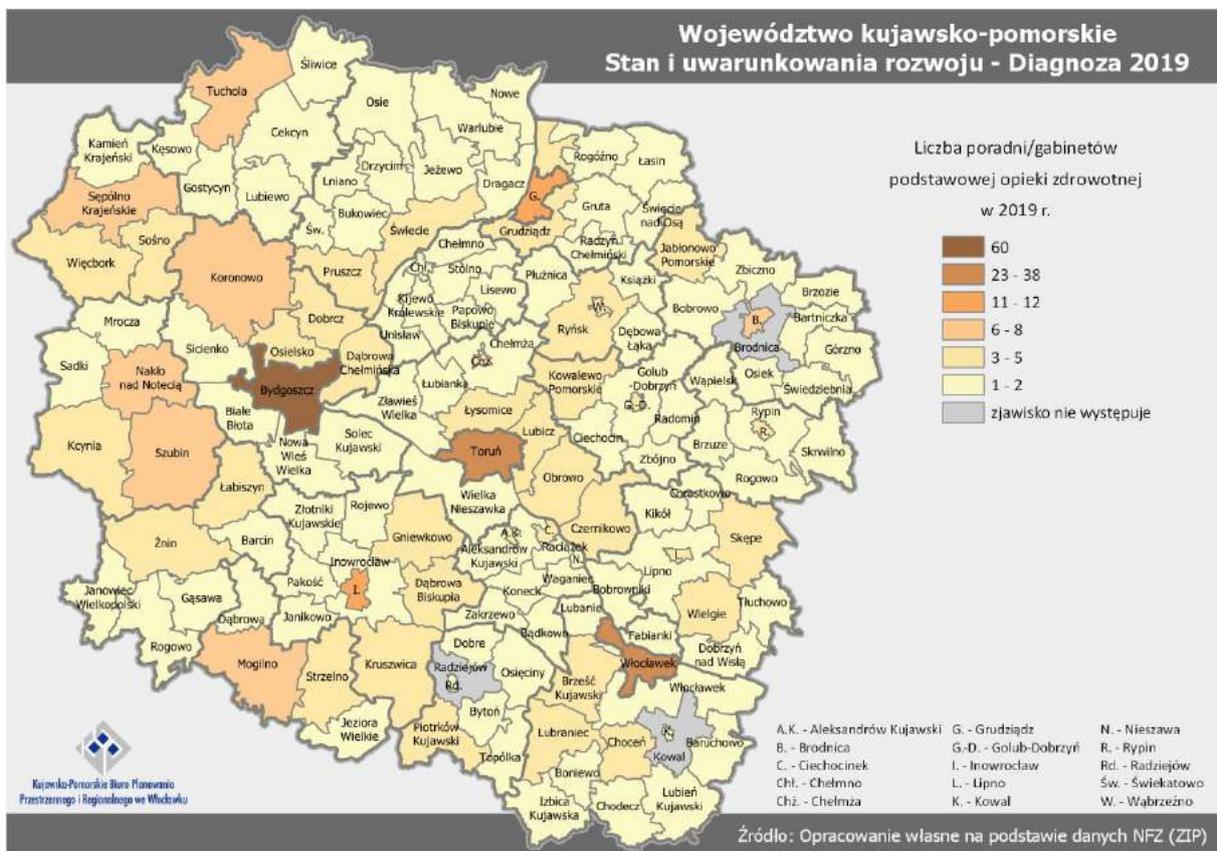
Rysunek 11. Natężenie korzystających z pomocy społecznej w gminach województwa kujawsko-pomorskiego w 2017 r.

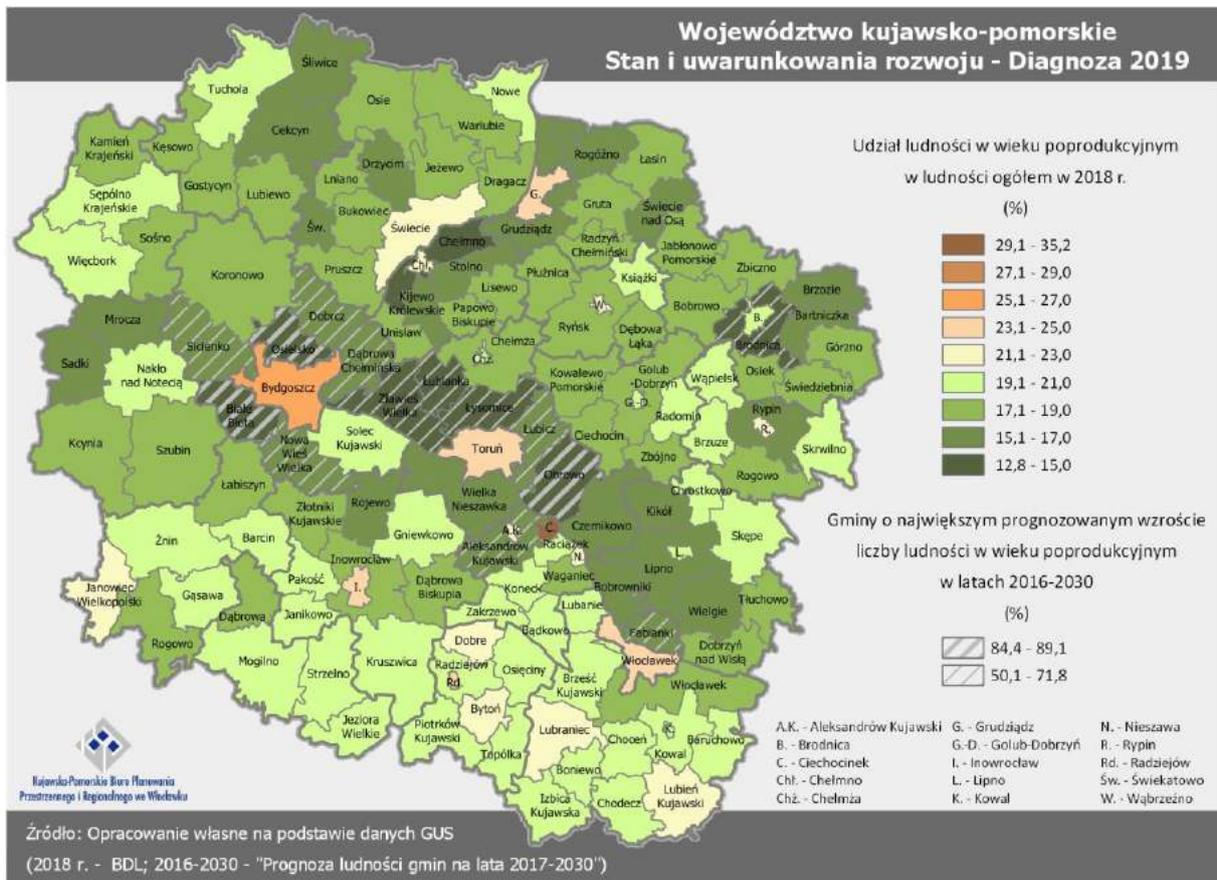
Rysunek 12. Zasiłki rodzinne w województwie kujawsko-pomorskim 2017 r.

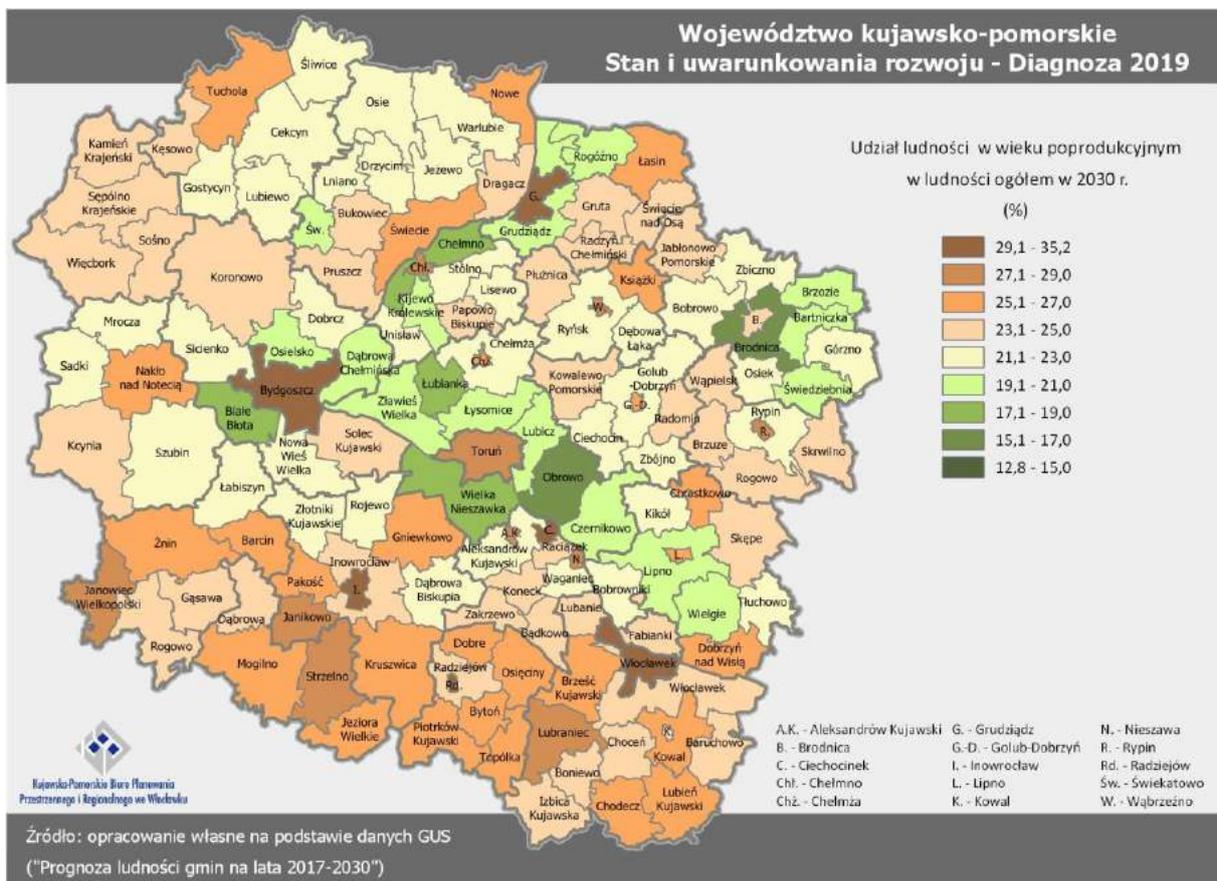
Rysunek 13. Ocena jakości kształcenia

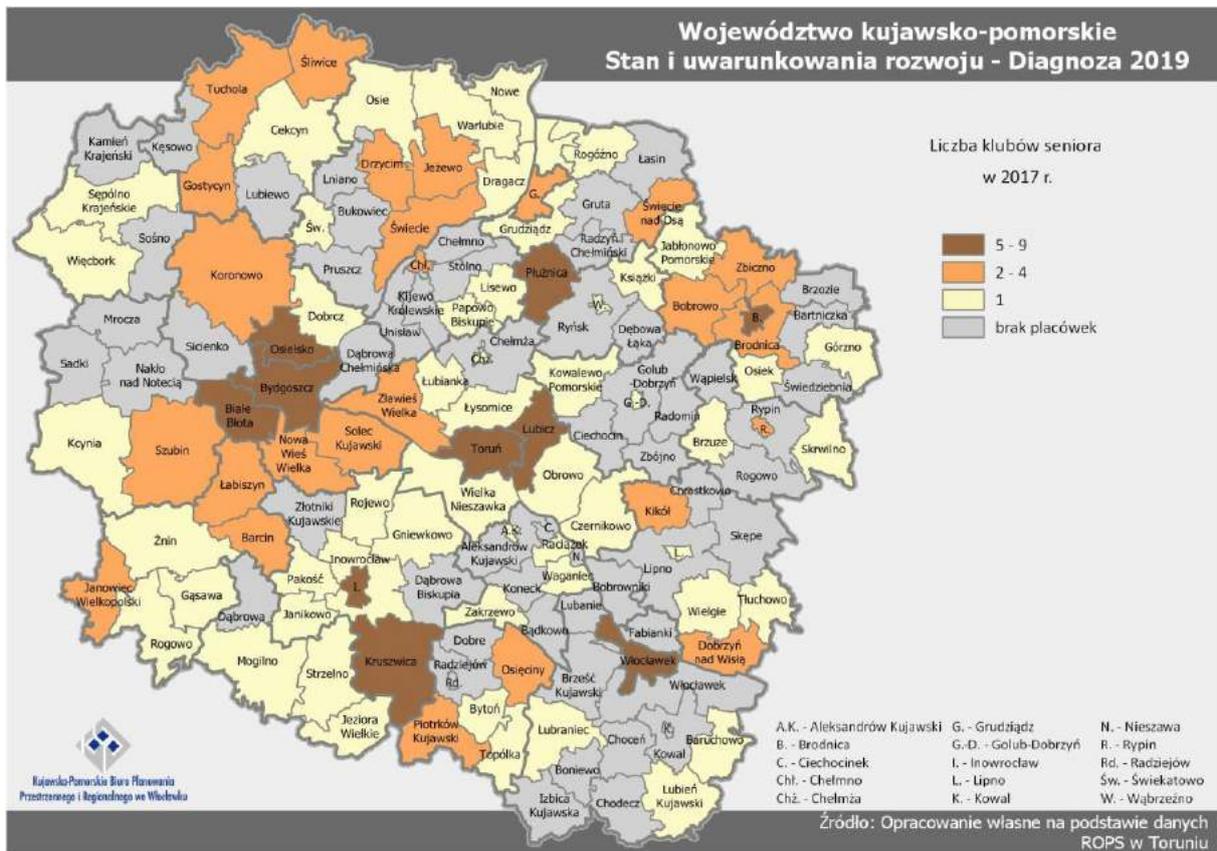
Rysunek 14. Liczba poradni/gabinetów podstawowej opieki zdrowotnej w gminach województwa kujawsko-pomorskiego

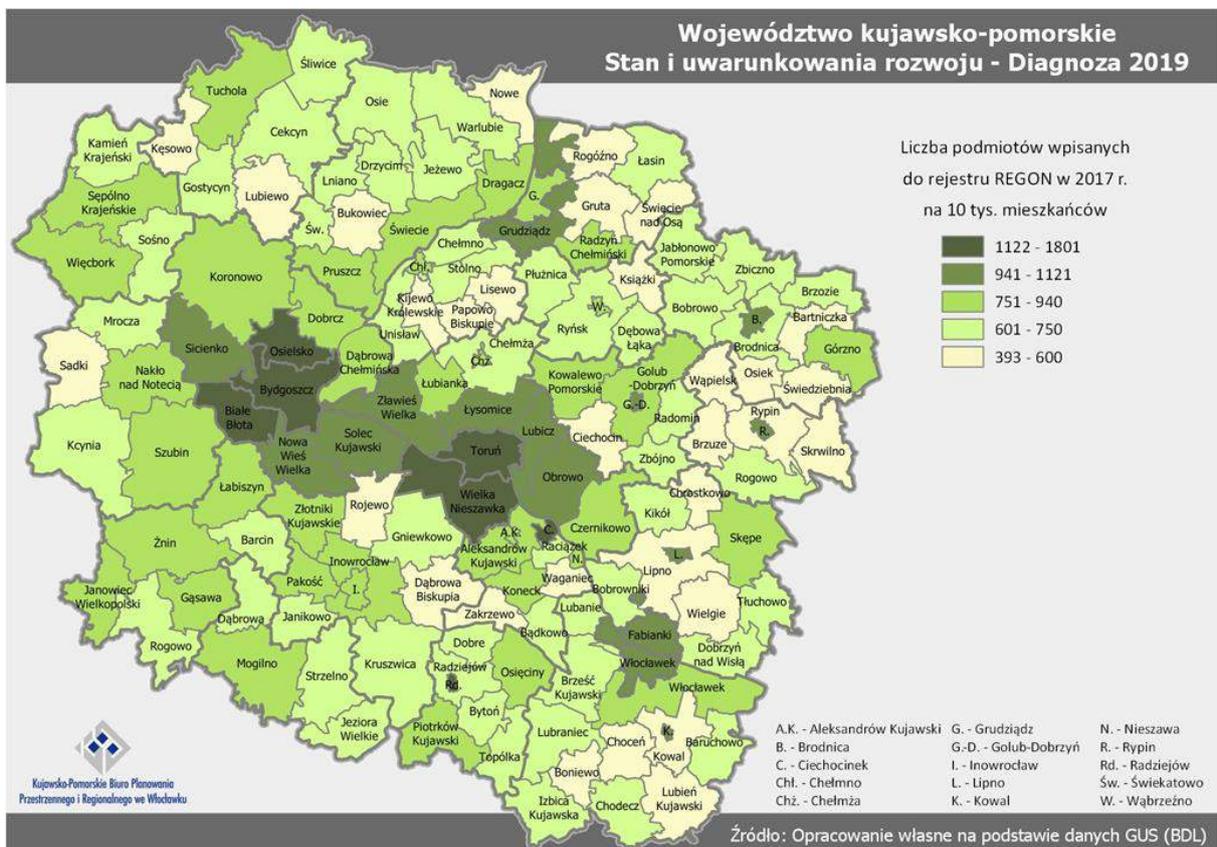
Rysunek 15. Zaawansowanie procesów starzenia się społeczeństwa w województwie kujawsko-pomorskim w 2018 r.

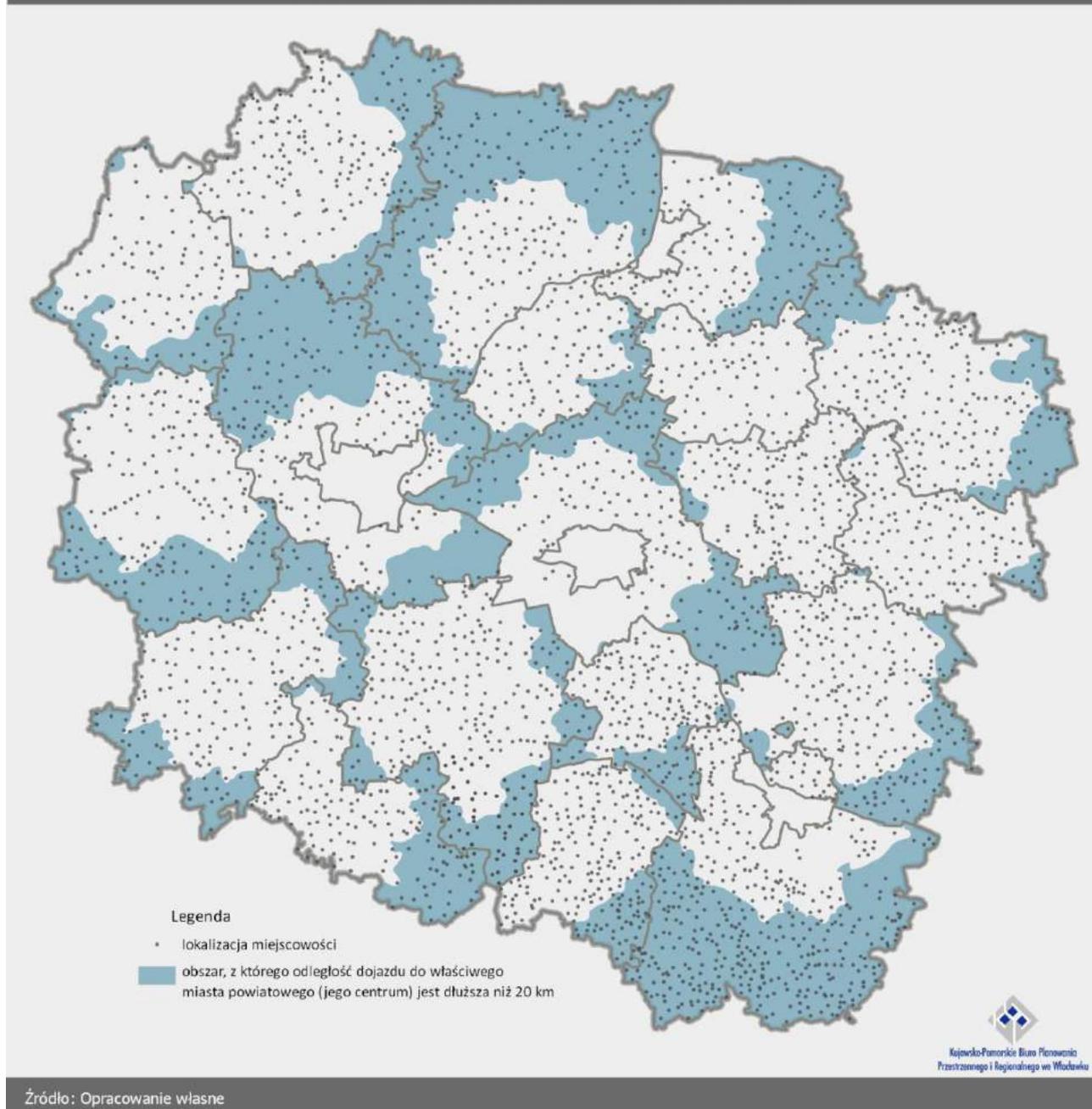
Rysunek 16. Zaawansowanie procesów starzenia się społeczeństwa w województwie kujawsko-pomorskim – prognoza na 2030 r.

Rysunek 17. Kluby seniora w województwie kujawsko-pomorskim w 2017 r.

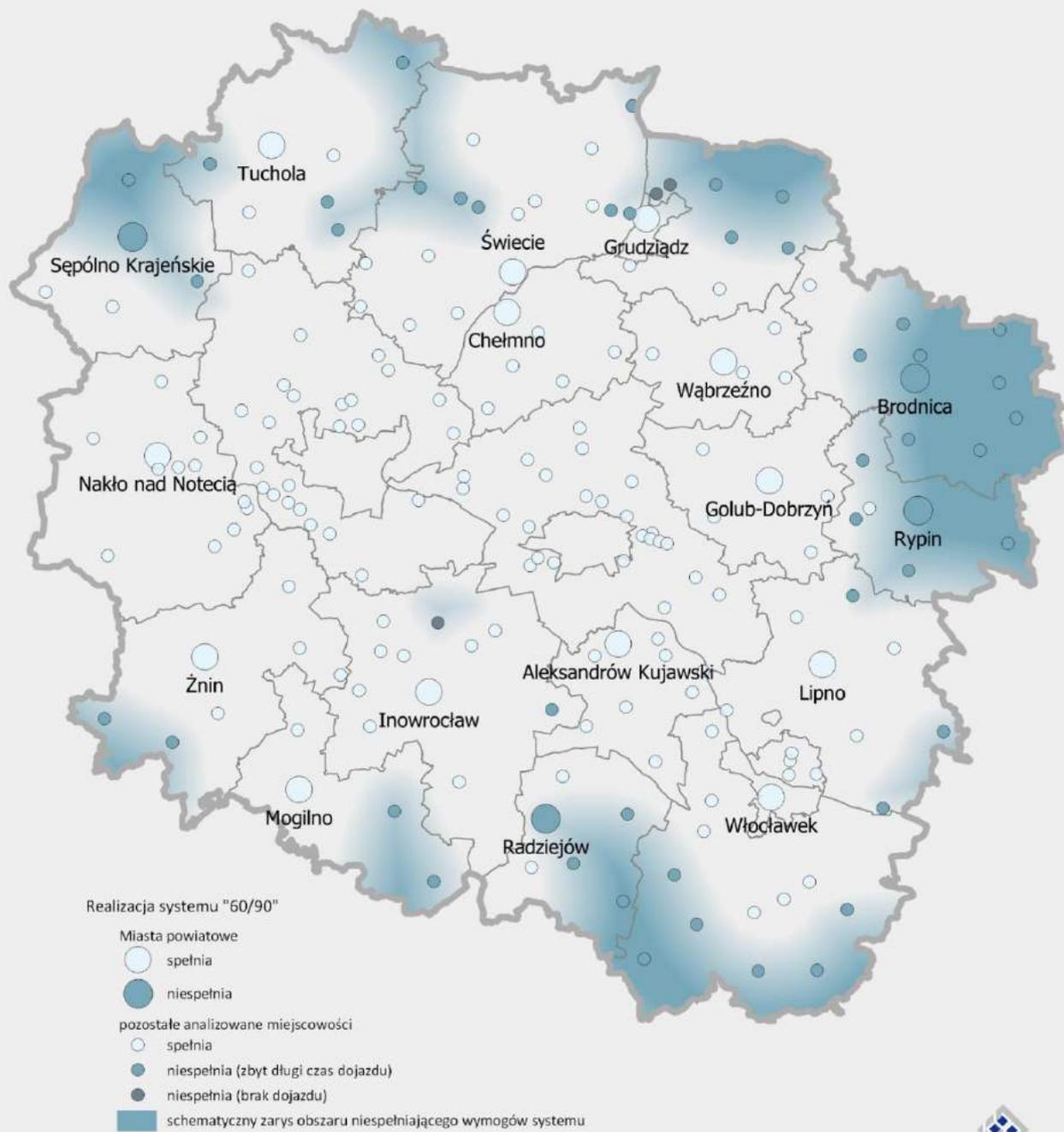
Rysunek 18. Wskaźnik liczby podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. osób wg gmin w 2017 r.

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 19. Obszary peryferyjne względem siedziby powiatu

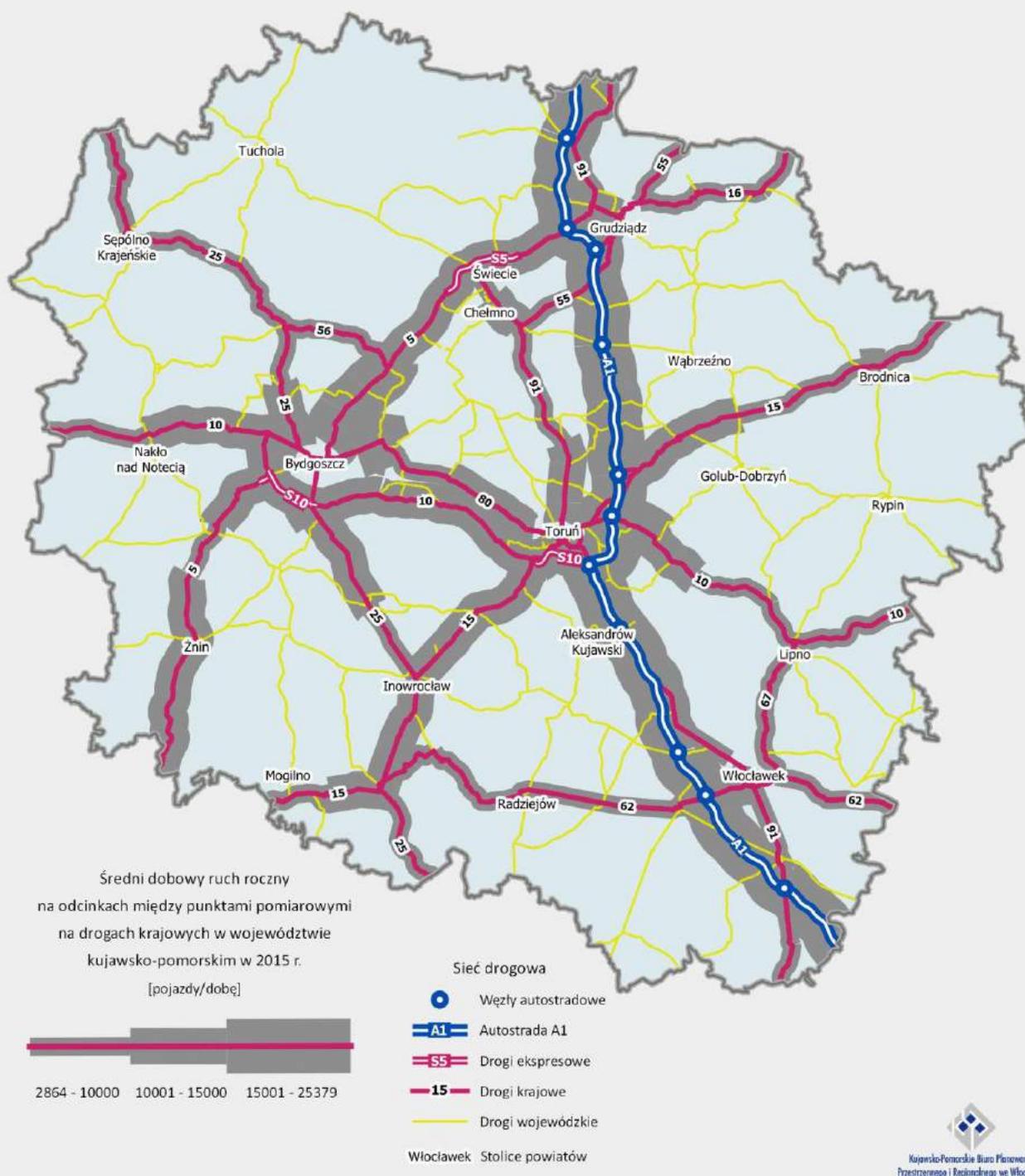
Województwo kujawsko-pomorskie
 Stan i uwarunkowania rozwoju - Diagnostyka 2019

Źródło: Opracowanie własne na podstawie I.Bellucci, P.Biczkowski, S.P.Bryzgalski, M.Grzelak, P.Jaremczuk, "Dostępność Bydgoszczy i Torunia w transporcie publicznym w ujęciu wybranych miejscowości województwa kujawsko-pomorskiego", KPBPPiR, 2018

Rysunek 20. Stan realizacji systemu „60/90”

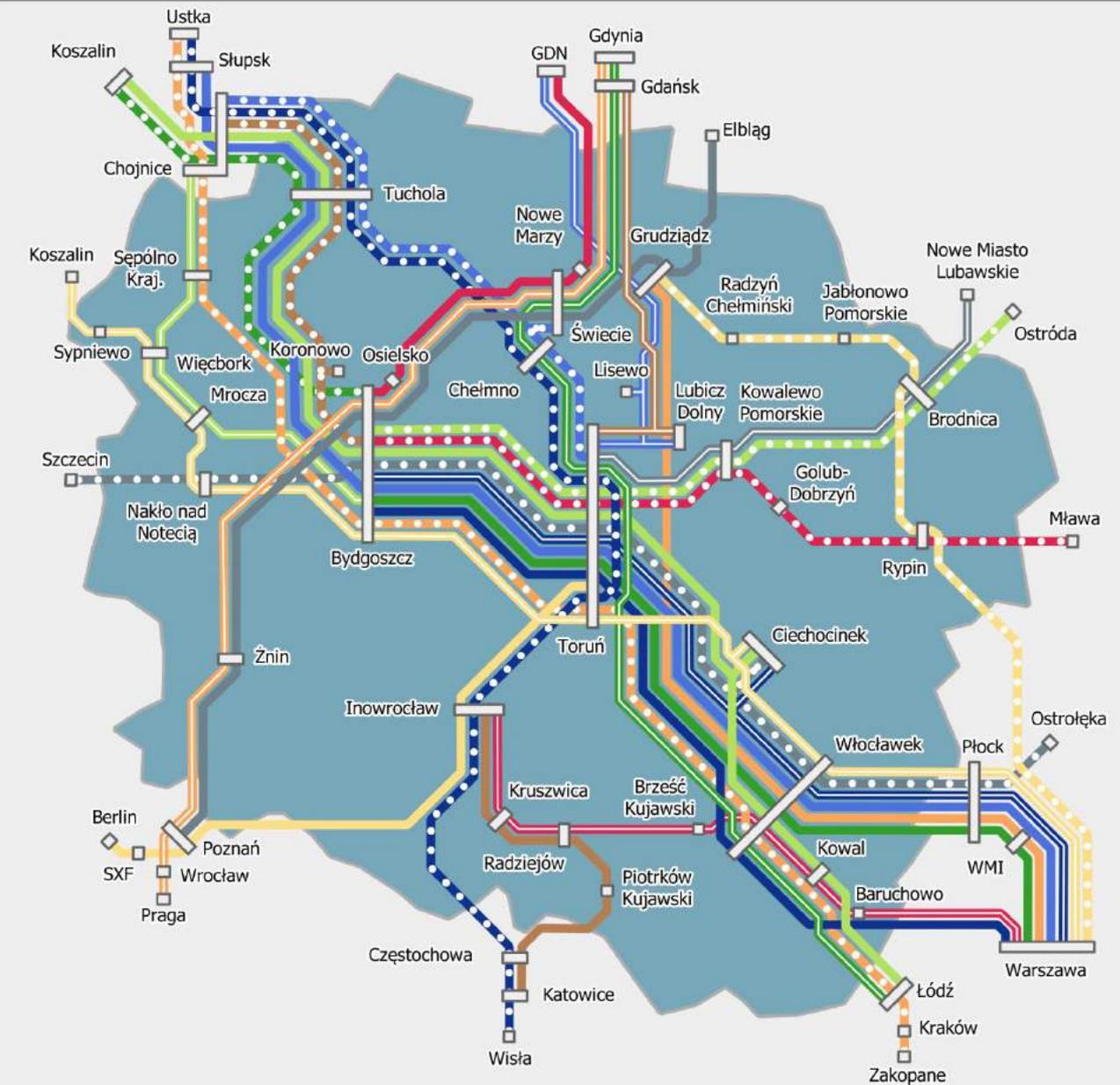
Województwo kujawsko-pomorskie Stan i uwarunkowania rozwoju - Diagnostyka 2019

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GDDKIA

Rysunek 21. Średni dobowy ruch roczny na odcinkach między punktami pomiarowymi na drogach krajowych przebiegających przez obszar województwa kujawsko-pomorskiego w 2015 r.

Województwo kujawsko-pomorskie
Stan i uwarunkowania rozwoju - Diagnostyka 2019

Legenda

Dalekobieżne międzyregionalne połączenia autobusowe

Toruń - Berlin	Grudziądz - Warszawa (p. Rypin)	Koszalin - Warszawa
Inowrocław - Katowice	Chojnice - Bydgoszcz (p. Tuchole)	Toruń - Gdańsk
Bydgoszcz - Gdańsk Port Lotniczy	Bydgoszcz - Mława	Inowrocław - Warszawa
Słupsk - Warszawa	Chojnice - Toruń	Toruń - Port Lotniczy Gdańsk
Bydgoszcz - Warszawa (p. Plock)	Bydgoszcz - Koszalin	Łódź - Gdynia
Grudziądz - Warszawa (p. Włocławek)	Ustka - Zakopane	Gdynia - Praga
Elbląg - Poznań	Szczecin - Ostrołęka	Toruń - Nowe Miasto Lubawskie
Bydgoszcz - Warszawa	Wisła - Ustka	Bydgoszcz - Warszawa (p. Ciechocinek)
Koszalin - Łódź	Bydgoszcz - Ostroda	Chojnice - Bydgoszcz (p. Sępólno Kraj.)

Skróty zastosowane na mapie:
GDN – Port Lotniczy Gdańsk-Rębiechowo, SXF – Port Lotniczy Berlin Schönefeld, WMI – Port Lotniczy Warszawa-Modlin

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rozkładów jazdy przewoźników dalekobieżnych

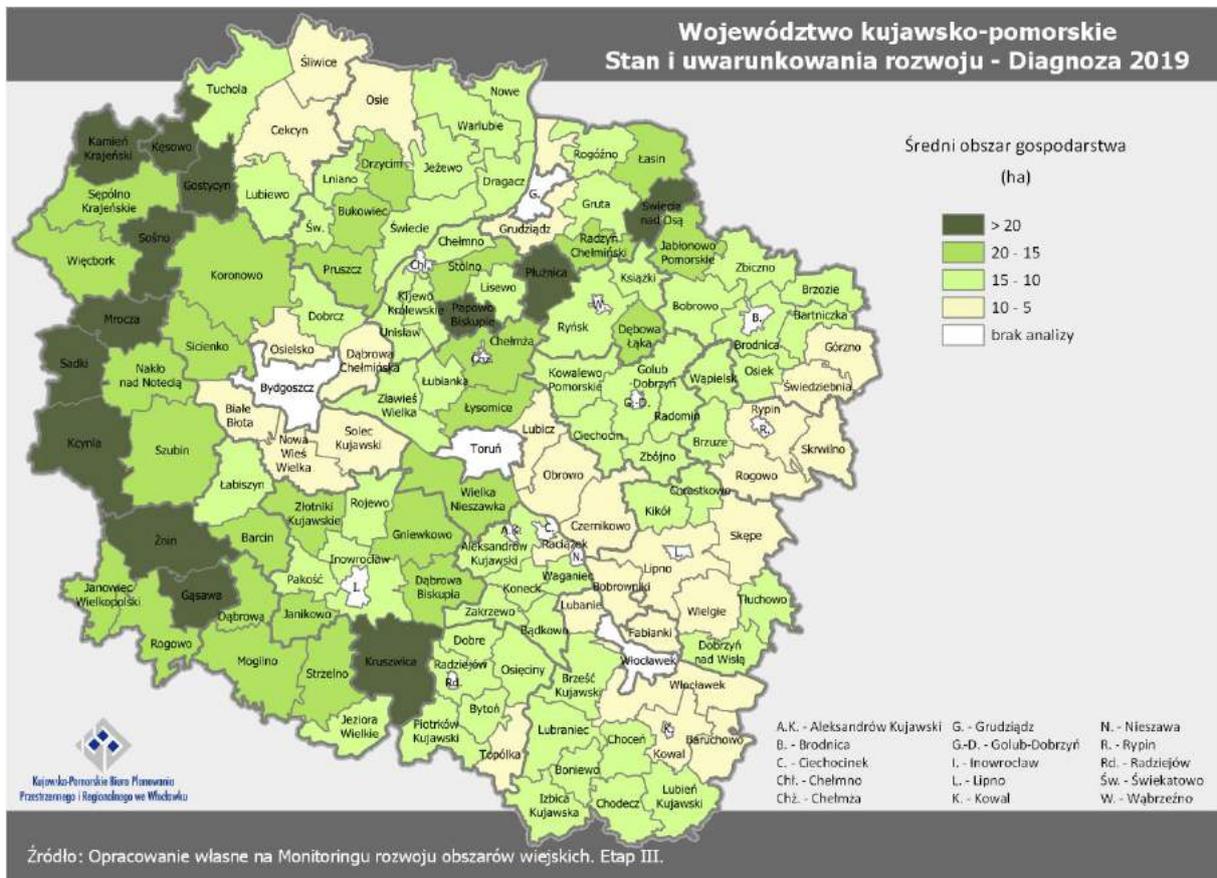
Rysunek 22. Dalekobieżne międzyregionalne połączenia autobusowe przebiegające przez województwo kujawsko-pomorskie (stan na marzec 2019 r.)

Województwo kujawsko-pomorskie
 Stan i uwarunkowania rozwoju - Diagnostyka 2019

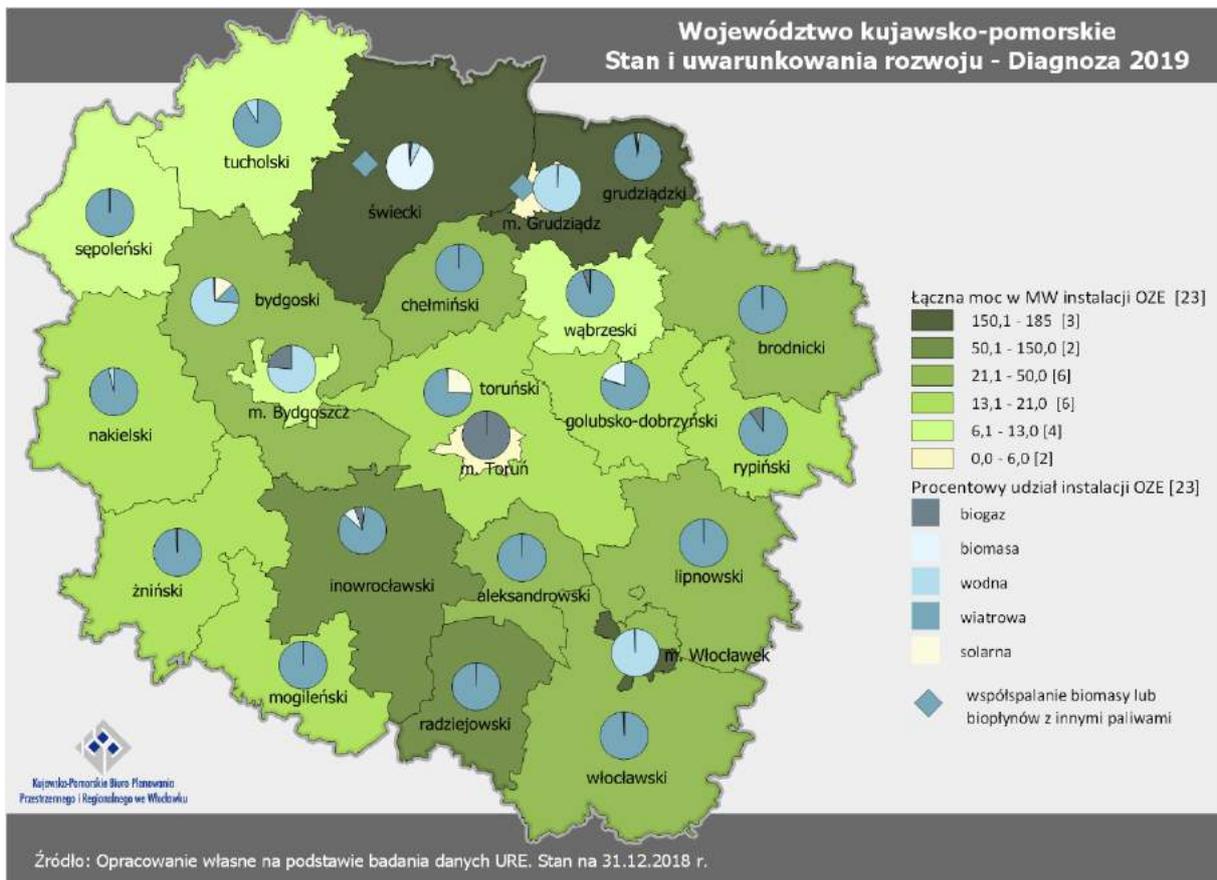

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Internetowego Atlasu Województwa kujawsko-Pomorskiego (<http://atlas.kujawsko-pomorskie.pl>),
 "Programu nawodnień rolniczych w województwie kujawsko-pomorskim" oraz Strategii na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020

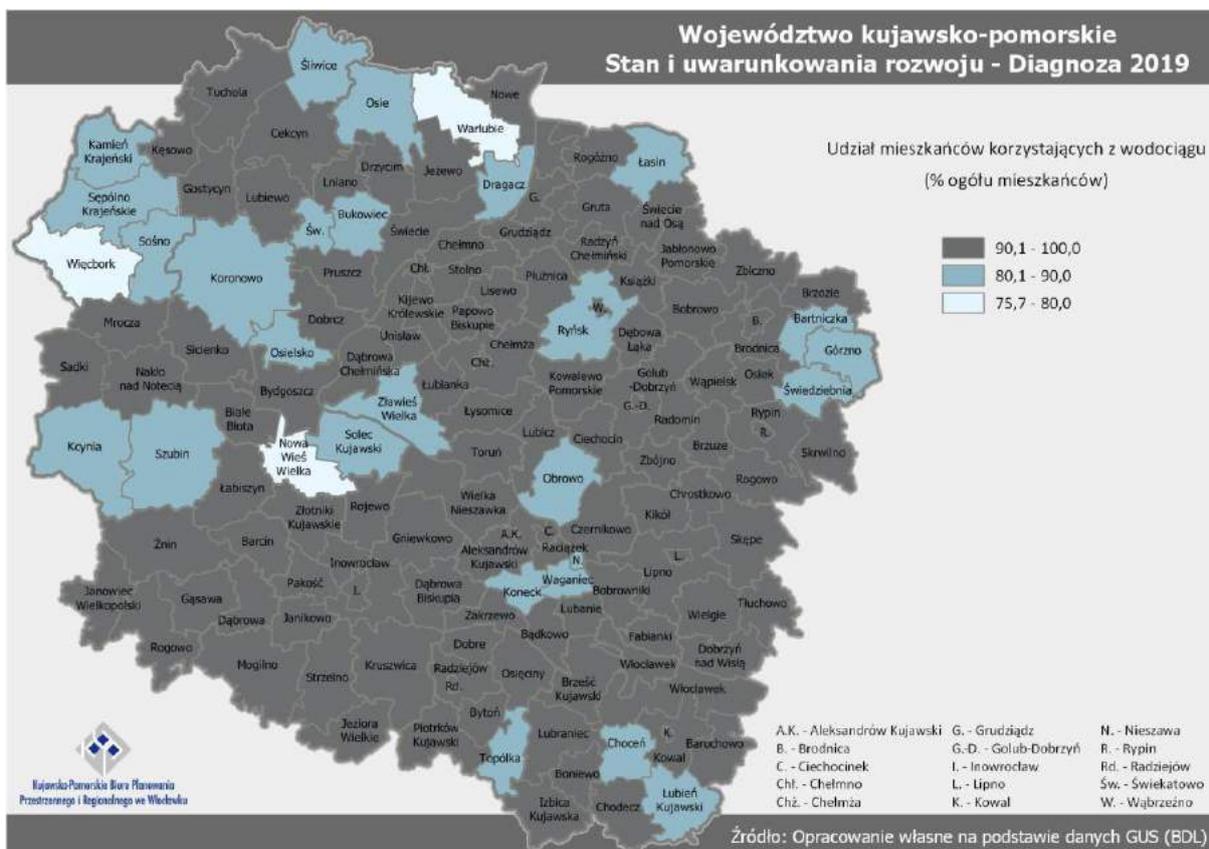
Rysunek 23. Problem suszy rolniczej

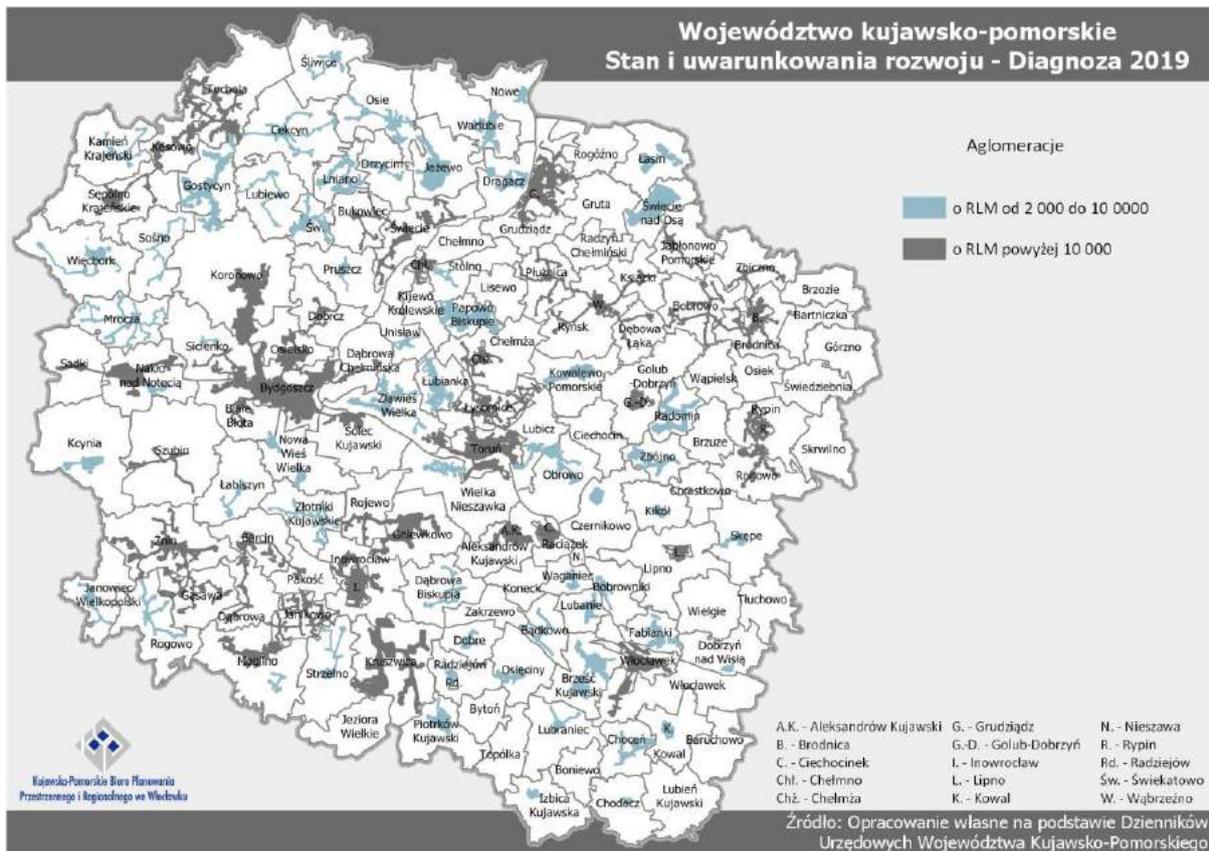
Rysunek 24. Średni obszar gospodarstw (w ha) osób składających wnioski o płatności bezpośrednie na podstawie danych ARIMR w gminach województwa kujawsko-pomorskiego w 2016 r.

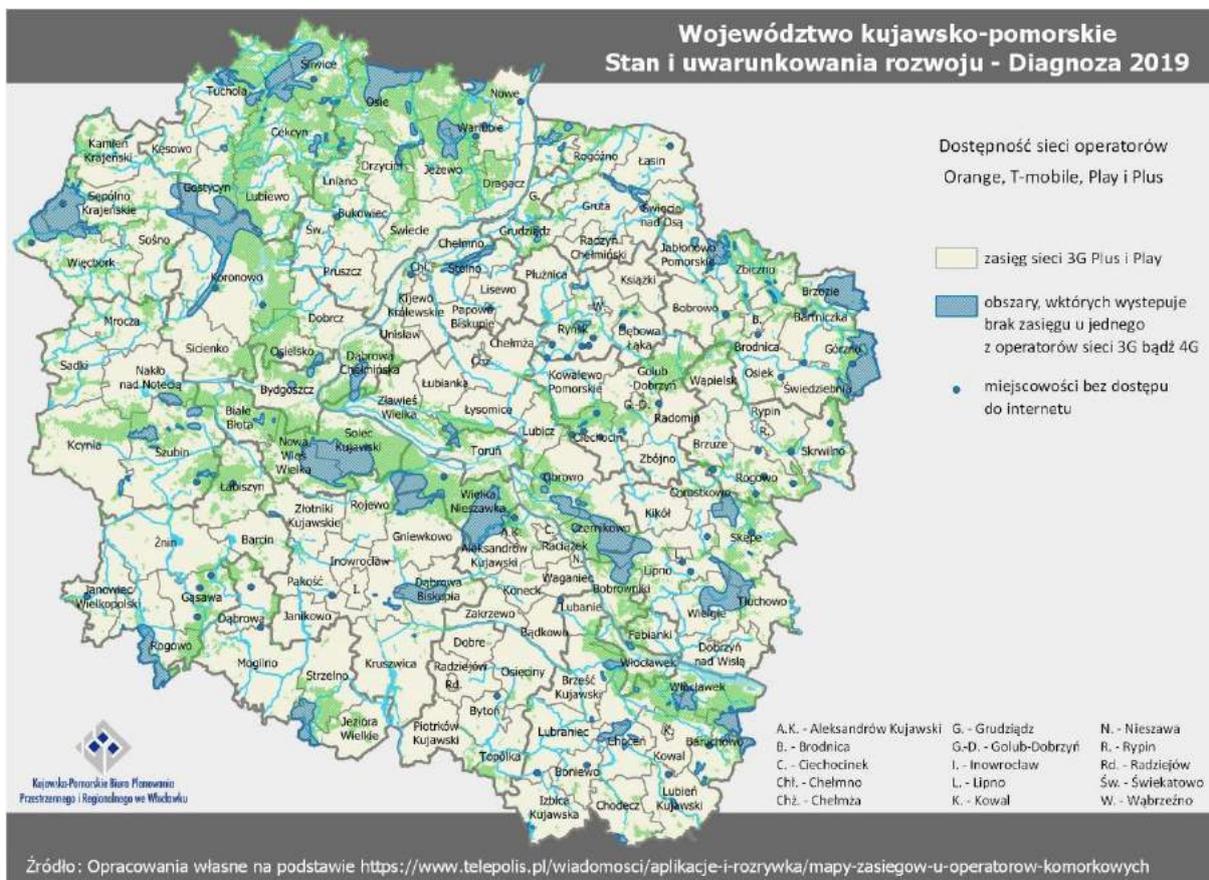
Rysunek 25. Instalacje OZE na terenie województwa kujawsko-pomorskiego

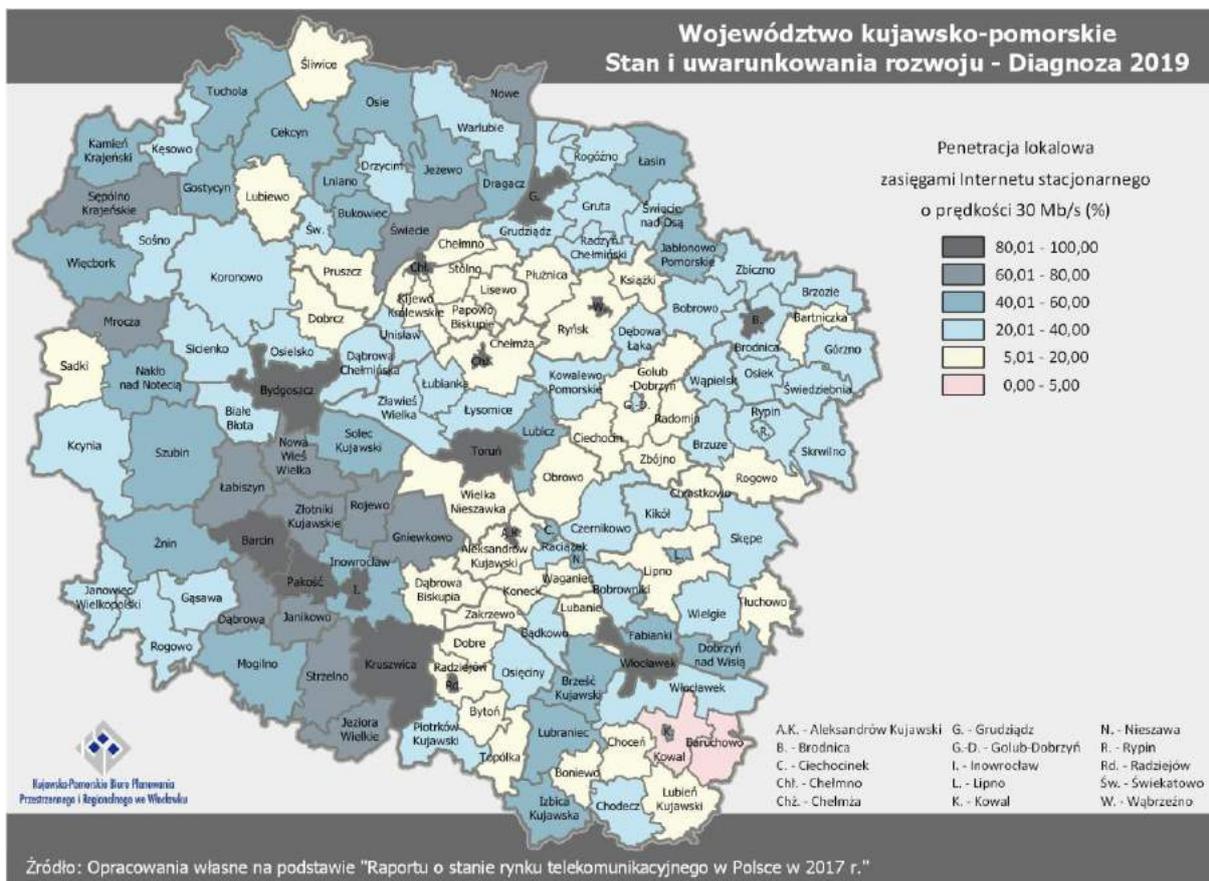
Rysunek 26. Wskaźniki zwodociągowania w województwie kujawsko-pomorskim wg gmin w 2017 r.

Rysunek 27. Aglomeracje kanalizacyjne pod względem wielkości RLM

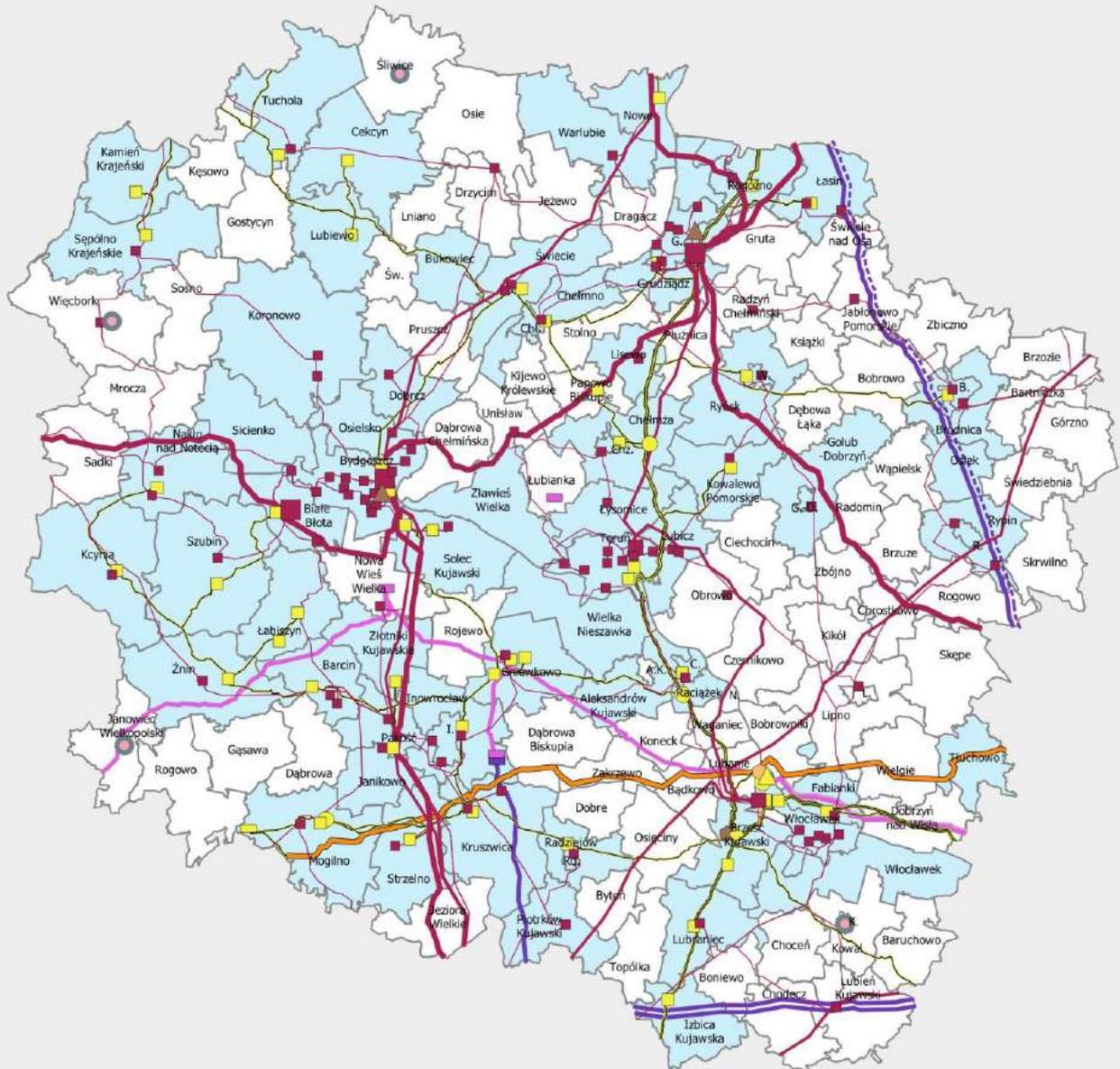

Rysunek 28. Dostępność sieci operatorów Orange, T-mobile, Play i Plus

Rysunek 29. Penetracja lokalowa zasięgami Internetu stacjonarnego o prędkości 30 Mb/s

Województwo kujawsko-pomorskie Główne elementy systemu energetycznego

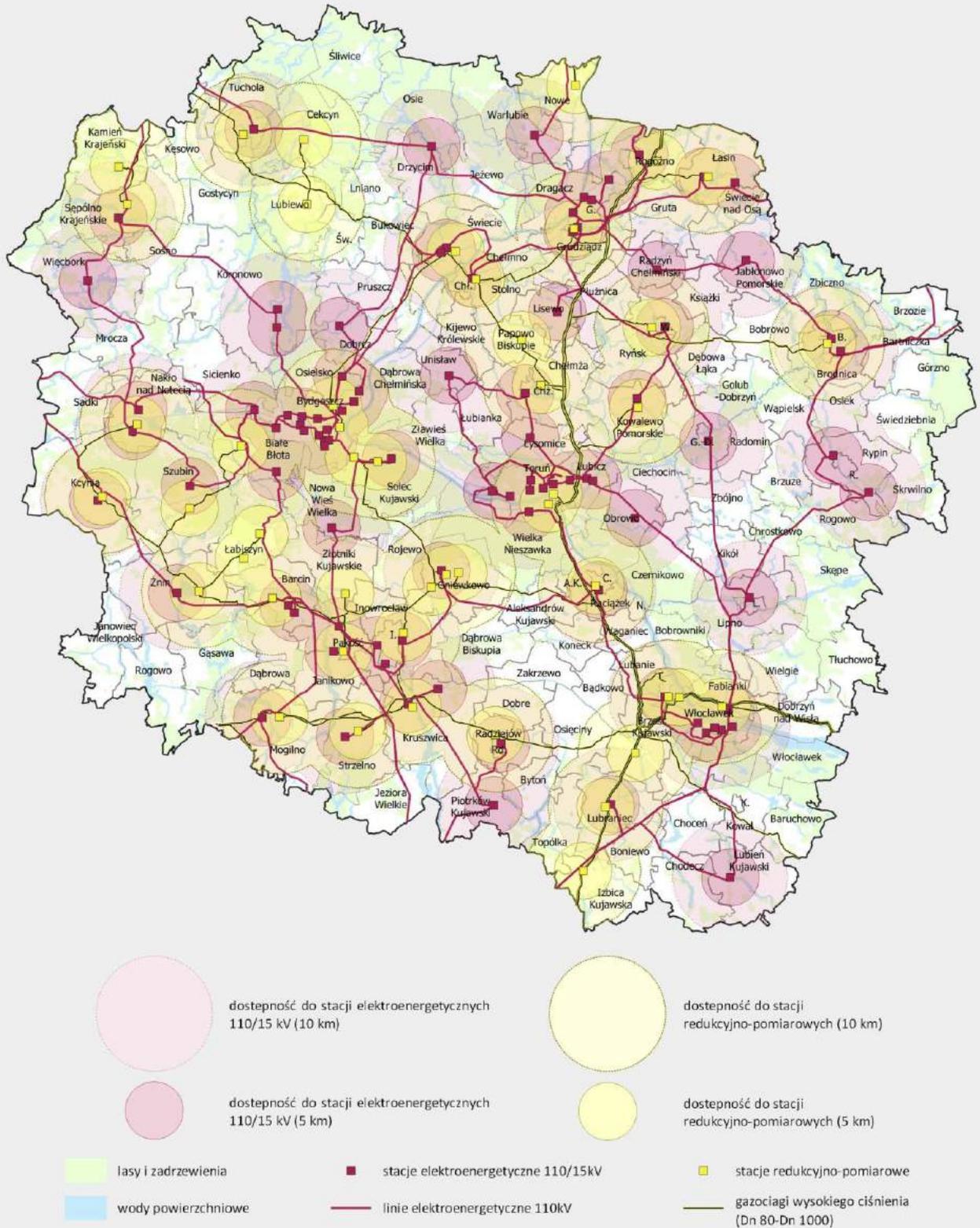
■ stacje elektroenergetyczne 400/220/110 kV (istniejące i planowane do rozbudowy) ■ stacje elektroenergetyczne 220/110 kV ■ stacje elektroenergetyczne 110/15 kV — linie elektroenergetyczne 400 kV (istniejące i w budowie) — linie elektroenergetyczne 220 kV — linie elektroenergetyczne 110 kV — gazociąg tranzytowy wysokiego ciśnienia Dn 1400 JAMAŁ (Rosja-Niemcy) — gazociągi wysokiego ciśnienia (Dn 80-Dn1000)	Legenda ■ stacje redukcyjno-pomiarowe ■ stacje regulacyjno-pomiarowe ■ tłocznia gazu ■ planowana tłocznia gazu ◆ węzeł rozdzielczy gazu ■ podziemny magazyn gazu ▲ elektrownia gazowa ▲ planowana elektrownia gazowa ■ gmina, która korzysta z gazu przewodowego	● planowane stacje LNG w ramach Programu przyspieszenia inwestycji w sieć gazową Polski do końca 2022 roku — rurociągi produktów naftowych — rurociągi ropy naftowej - - - planowany rurociąg ropy naftowej — rurociąg etylenu ■ magazyny produktów naftowych ■ magazyn paliw

Źródło: Opracowanie własne i na podstawie https://www.psgaz.pl/mapasystemu/PSG_data/index_2497.html

Rysunek 20. Główne elementy systemu energetycznego na terenie województwa kujawsko-pomorskiego

Województwo kujawsko-pomorskie

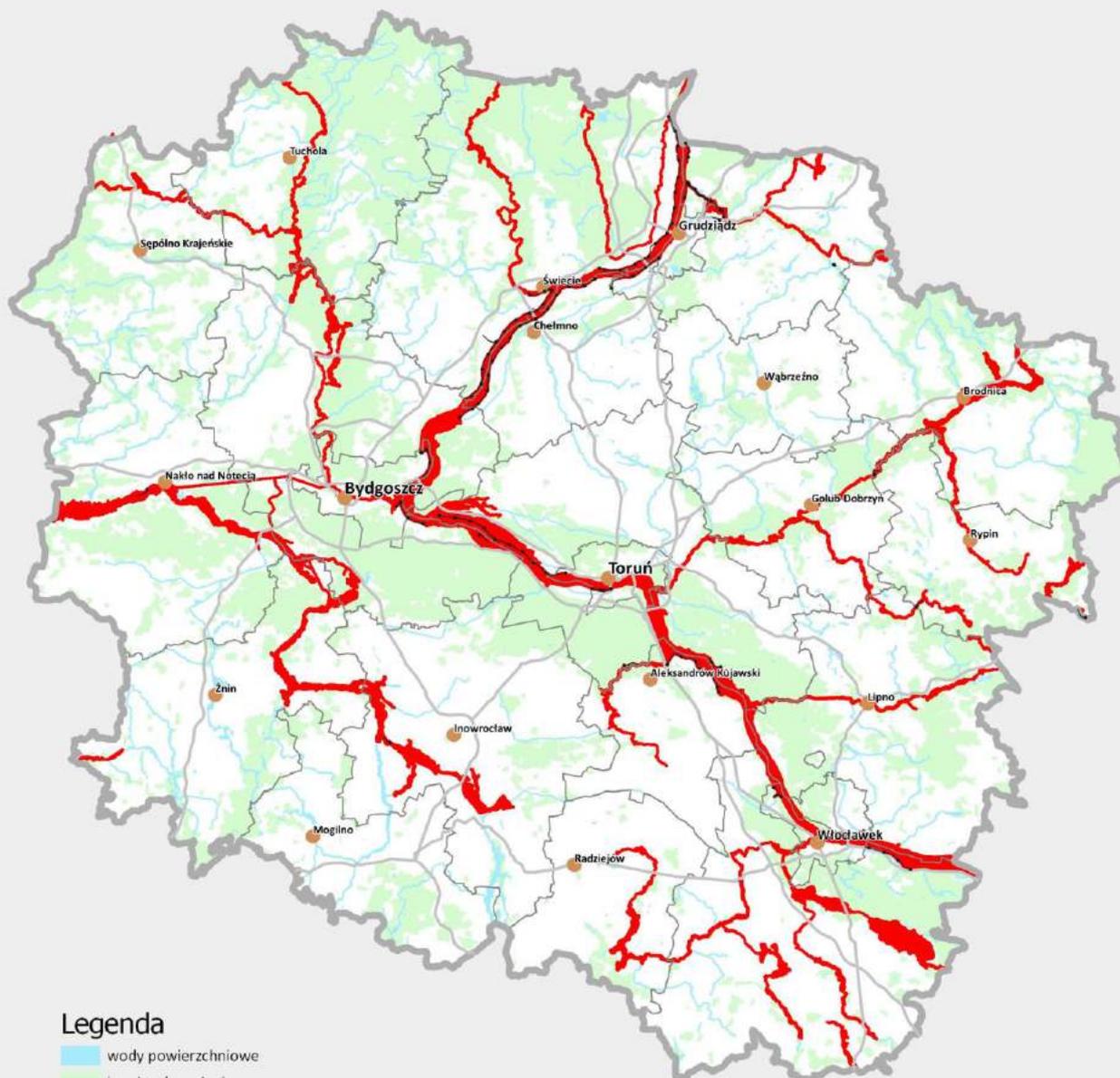
Możliwość dostępu do gazu i energii elektrycznej dla dużych inwestycji

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 31. Możliwość dostępu do gazu i energii elektrycznej dla inwestycji o dużym poborze energii

Województwo kujawsko-pomorskie
Stan i uwarunkowania rozwoju - Diagnostyka 2019

Legenda

- wody powierzchniowe
- lasy i zadrzewienia
- obszary szczególnego zagrożenia powodzią
- wały przeciwpowodziowe
- ośrodki powiatowe
- granice powiatów
- główny układ drogowy wg stanu na 2020 r.

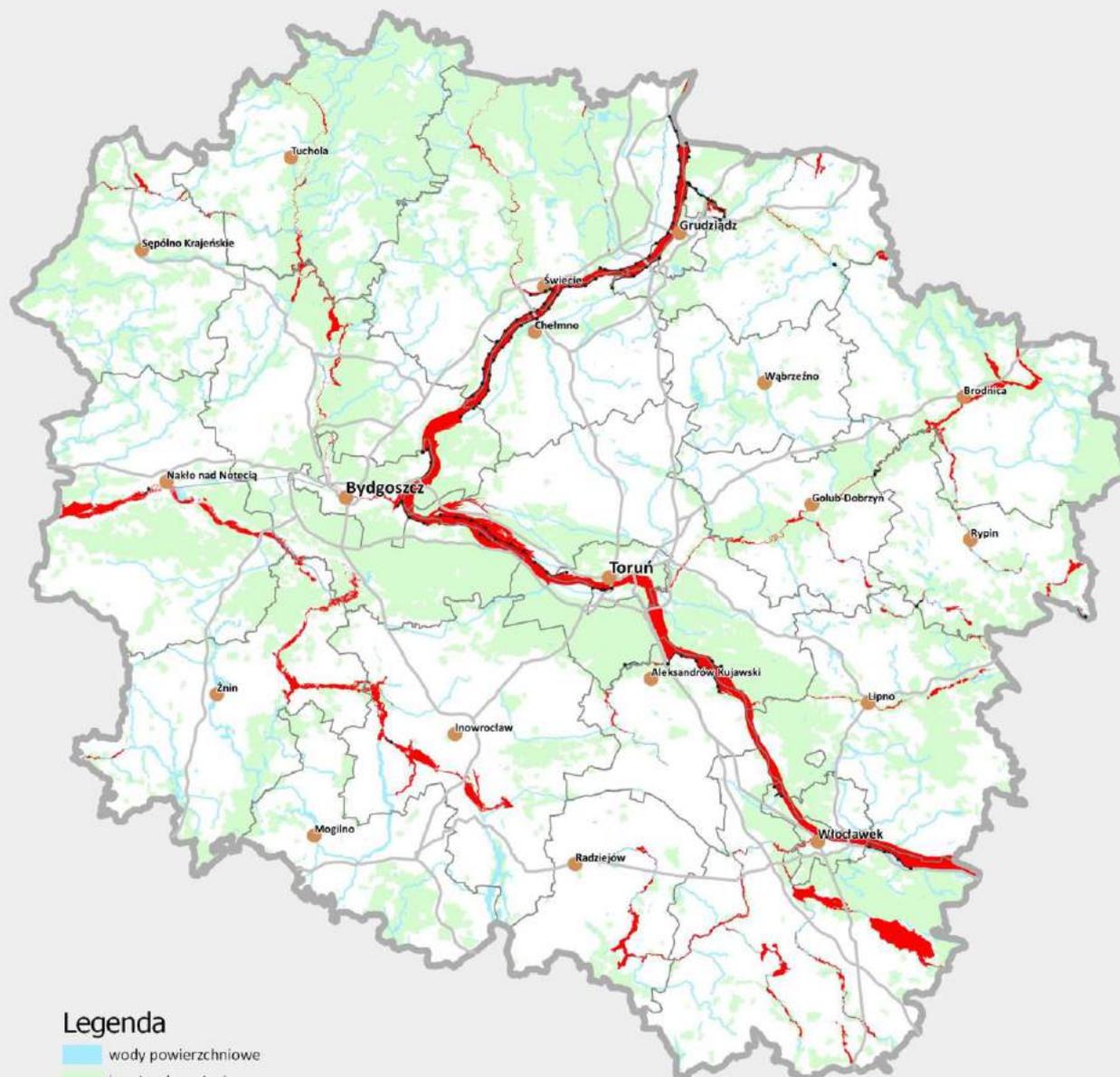
Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania
Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie map zagrożenia powodziowego (MZP) oraz studiów ochrony przeciwpowodziowej

Rysunek 32a. Mapa przedstawiająca obszary szczególnego zagrożenia powodzią. Mapa zawiera obszary zasięgu wody 1% i 10% pochodzące z map zagrożenia powodziowego, przekazanych do województw przez KZGW 15 kwietnia 2015 r. a także obszary szczególnego zagrożenia powodzią dla mniejszych rzek (planowanych do objęcia mapami zagrożenia powodziowego w II cyklu planistycznym, dla których sporządzone w latach 2004-2005 Studia ochrony przeciwpowodziowej zachowują do tego czasu ważność).

Obszary szczególnego zagrożenia powodzią zostały uwypuklone w celu zwrócenia uwagi na niewielkie cieki, w przebiegu których zostały wyznaczone

Województwo kujawsko-pomorskie Stan i uwarunkowania rozwoju - Diagnostyka 2019

Legenda

- wody powierzchniowe
- lasy i zadrzewienia
- obszary szczególnego zagrożenia powodzią
- wały przeciwpowodziowe
- ośrodki powiatowe
- granice powiatów
- główny układ drogowy wg stanu na 2020 r.

Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania
Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie map zagrożenia powodziowego (MZP) oraz studiów ochrony przeciwpowodziowej

Rysunek 32b. Mapa przedstawiająca obszary szczególnego zagrożenia powodzią. Mapa zawiera obszary zasięgu wody 1% i 10% pochodzące z map zagrożenia powodziowego, przekazanych do województw przez KZGW 15 kwietnia 2015 r. a także obszary szczególnego zagrożenia powodzią dla mniejszych rzek (planowanych do objęcia mapami zagrożenia powodziowego w II cyklu planistycznym, dla których sporządzone w latach 2004-2005 Studia ochrony przeciwpowodziowej zachowują do tego czasu ważność).

Mapa przedstawia rzeczywiste zasięgi obszarów szczególnego zagrożenia powodzią

Idea przyspieszenia – wizja rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego

Istotą funkcjonowania i rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego, której finalnie podporządkowane są wszystkie działania podejmowane, prowadzone i wspierane przez Samorząd Województwa, jest zapewnienie jak najwyższej możliwej jakości życia jego mieszkańców. Jakość życia należy tu postrzegać w kategoriach obiektywnych – jako zapewnienie warunków typowych dla regionu funkcjonującego w strukturach wysokorozwiniętego państwa europejskiego, stanowiącego integralną część Unii Europejskiej oraz w kategoriach subiektywnych – jako odpowiedź na aspiracje społeczne i polityczne nowoczesnego społeczeństwa i władz regionu w realiach III dekady XXI wieku, a więc z uwzględnieniem wszelkich dostępnych środków, wiedzy i instrumentów kształtowania jakości życia.

Misję rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2021-2030, wywodzącą się z analizy stanu i uwarunkowań rozwoju oraz aspiracji wyrażanych przez społeczeństwo, jak też woli politycznej wyrażanej przez samorządowe władze Województwa co do charakteru tego rozwoju, w największym stopniu oddaje hasło „Człowiek w centrum uwagi”. Jednocześnie w kontekście działań na rzecz kształtowania jak najwyższej jakości życia, nadrzędną ideą Strategii jest „przyspieszenie rozwoju”, czyli dążenie do niwelowania różnic w stanie rozwoju pomiędzy województwem kujawsko-pomorskim, a regionami prezentującymi najwyższą jakość życia (poziomem odniesienia są tu nie tylko regiony polskie, ale także europejskie – na tyle, na ile różnice kontekstów rozwojowych pozwalają na porównywanie jakości życia). W ujęciu wewnętrznym, przyspieszenie oznacza także dążenie do poprawy jakości życia na terenie całego województwa, co jest szczególnie ważne w obszarach najstąbiej rozwiniętych, gdzie dystans w jakości życia w stosunku do regionów wysokorozwiniętych, jest największy. Przyspieszenie w skali całego województwa oznacza więc rozwój szybszy, niż w innych regionach, w tych dziedzinach, które są uważane za decydujące dla jakości życia mieszkańców województwa i będzie realizowane poprzez koncentrację działań w polityce rozwoju województwa dla zapewnienia jak największej ich efektywności. Przyspieszenie w ujęciu wewnątrzregionalnym oznacza położenie nacisku na obszary o najniższym poziomie rozwoju i najmniej korzystnych predyspozycjach rozwojowych – dla nadrobienia zapóźnień rozwojowych oraz zapewnienia w nich satysfakcjonujących warunków życia, ale przy jednoczesnym umożliwianiu przyspieszenia rozwoju liderów – obszarów najbardziej prężnych, najlepiej zorganizowanych i najsukuteczniej wykorzystujących swoje szanse rozwojowe. W ten sposób aktywnie włączamy się w realizację unijnej i krajowej polityki spójności. Miarą sukcesu w rozwoju województwa realizowanym przez Strategię przyspieszenia, będzie różnica w jakości życia, jaką finalnie zanotują obszary obecnie najstąbiej rozwinięte. Większość aspektów polityki rozwoju województwa ma charakter ciągły – są przedmiotem każdej kolejnej strategii rozwoju, w której szczegółowe ustalenia w danej dziedzinie są wynikiem aktualnie diagnozowanych i prognozowanych potrzeb, a niektóre zagadnienia są kształtowane w okresach wykraczających poza horyzont czasowy Strategii. Tę ciągłość planowania rozwoju województwa symbolizuje oznaczenie „+” w tytule Strategii.

Zakłada się, że finalnym efektem kształtowania jakości życia mieszkańców w wyniku realizacji zawartych w niniejszej Strategii działań, będzie przede wszystkim wzrost zamożności społeczeństwa, ale także znacznie większa satysfakcja z możliwości realizacji aspiracji życiowych na terenie województwa oraz komfort zamieszkiwania w regionie o dobrym stanie środowiska i wysokiej jakości oferowanych usług. Wzrost zamożności i satysfakcji z możliwości realizacji aspiracji rozwojowych, zamierza się osiągnąć poprzez działania na rzecz zwiększenia zdolności mieszkańców regionu do funkcjonowania w warunkach nowoczesnej gospodarki (konkurencyjne kadry dla nowoczesnej gospodarki), przy jednoczesnym rozwoju gospodarczym zakładającym zwiększanie ilości i jakości miejsc pracy, oferujących wysoki poziom wynagrodzeń oraz możliwość realizacji aspiracji zawodowych. Istotne jest także stworzenie warunków dla odbudowy i nieuniknionej transformacji lokalnej gospodarki, przedsiębiorczości oraz rynku pracy po epidemii COVID-19. Jednocześnie rozwój społeczny i gospodarczy będzie zachodził w przestrzeni cechującej się korzystnym stanem przyrody, niskim poziomem zanieczyszczeń, dostępnością usług wysokiej jakości, dobrym stanem rozwoju infrastruktury, a także wewnętrzną spójnością, efektywnością zarządzania oraz poczuciem bezpieczeństwa. Wysoka jakość życia, wynikająca z przesłanek materialnych i możliwości realizacji na terenie województwa kujawsko-pomorskiego aspiracji zawodowych, będzie więc wzmacniana przez przestrzeń dającą satysfakcję z codziennego w niej przebywania i sprzyjającą prowadzeniu działalności gospodarczych. W takich warunkach można spodziewać się pozostawania mieszkańców w dobrej kondycji zdrowotnej do późnych lat życia oraz większej skłonności do wiązania swojego życia z województwem kujawsko-pomorskim. Będzie to także przeciwdziałanie migracji z terenu województwa oraz sprzyjało osiedlaniu się na jego terenie mieszkańców innych regionów. Tworzymy w ten sposób podstawy dla silnej identyfikacji i tożsamości terytorialnej jako ważnego czynnika stymulowania rozwoju. Kluczowymi czynnikami dla powodzenia Strategii przyspieszenia są więc: rozwój społeczny wyzwalaający wśród mieszkańców aspiracje i wyposażający ich w narzędzia do ich realizacji, rozwój gospodarczy

dający możliwość realizacji tych aspiracji oraz przyjazna do życia i prowadzenia działalności gospodarczych przestrzeni i sprawnie funkcjonujące systemy i relacje.

Rysunek 33. Wyjaśnienie idei przyspieszenia rozwoju w ujęciu międzyregionalnym i wewnątrzregionalnym

Idea przyspieszenia rozwoju będzie się opierać na czterech filarach, z których wywodzą się cele strategiczne Strategiczne:

- rozwoju społecznym – którego celem będzie wyposażenie społeczeństwa w wiedzę, umiejętności oraz postawy sprzyjające długiemu życiu w zdrowiu i dobrej sytuacji materialnej, a jednocześnie stymulujące rozwój nowoczesnej, efektywnej gospodarki,
- rozwoju gospodarczym – którego celem będzie zapewnienie podstaw wysokiej jakości życia, kształtowanej warunkami materialnymi, a jednocześnie lokować będzie region wśród twórców postępu, a nie tylko konsumentów jego efektów,
- kształtowaniu przestrzeni – którego celem będzie zapewnienie atrakcyjnych warunków dla życia i prowadzenia działalności gospodarczych,
- sprawnym funkcjonowaniu systemów – którego celem będzie zapewnienie spójności, dostępności, bezpieczeństwa, czyli uwarunkowań kluczowych dla jakości życia i rozwoju gospodarki.

Decydującym zagadnieniem Strategii Przyspieszenia 2030+ jest konieczność przezwycięzenia problemu wciąż zbyt niskiego poziomu rozwoju społecznego. Stanowi on wynik złożonej kombinacji wielu uwarunkowań. Jest wciąż niski, pomimo faktu podejmowania bardzo różnorodnych działań i przeznaczania w tym zakresie bardzo dużych środków, zarówno przez Samorząd Województwa, jak i samorządy lokalne w ciągu wielu ostatnich lat. Działania te przyczyniły się do znacznej poprawy większości wskaźników rozwoju, ale obiektywnie poziom rozwoju wciąż nie jest na satysfakcjonującym poziomie. W części wynika to także z cech osobowości i postaw mieszkańców regionu.

Wśród dziedzin z zakresu rozwoju społecznego, które będą miały decydujące znaczenie dla powodzenia Strategii Przyspieszenia 2030+, a więc powinny być traktowane szczególnie priorytetowo, wymienić należy: wzrost aspiracji społecznych, zdecydowaną poprawę jakości kształcenia, postawienie bardzo dużego nacisku na wysoką jakość i nowoczesność wykształcenia zawodowego (wraz z doradztwem), a w sferze szkolnictwa wyższego – zmianę struktury kształcenia (większe znaczenie kierunków biologicznych i przyrodniczych, chemicznych, fizycznych, informatycznych, inżynierskich, logistycznych, matematycznych, medycznych, rolniczych, technologicznych). W sferze społecznej niezwykle ważne są także: możliwie najwyższa jakość świadczonych usług publicznych, rozwój społeczeństwa obywatelskiego, przeciwdziałanie wszelkim wykluczeniom, dbałość o zdrowie. W kontekście przeciwdziałania wykluczeniom niezwykle ważne są trzy zagadnienia: zapewnienie jak najwyższej jakości życia ludności starszej (której liczba sukcesywnie będzie się zwiększać, a specyfika tej grupy powoduje, że przy braku odpowiedniego stymulowania aktywności może dochodzić do wykluczeń, skutkujących samotnością, pogarszaniem stanu zdrowia, krótszym trwaniem życia, przebiegającego w gorszych warunkach), zapewnienie możliwości rozwoju osób z niepełnosprawnościami (dla których absolutnym priorytetem jest zapewnienie możliwości w zakresie realizowania aktywności społecznych oraz rozwoju, zawodowego na poziomie całkowicie porównywalnym z pozostałą częścią społeczeństwa), przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu (mieszkańcy województwa powinni należeć do społeczeństw o najwyższym poziomie kompetencji cyfrowych – jako jednego z warunków sine qua non przeciwdziałania wykluczeniem w przyszłości). Sukces w zakresie rozwoju społecznego przybliży nas do osiągnięcia jednego z celów polityki rozwoju UE w perspektywie 2021-2027 jakim jest Europa o silniejszym wymiarze społecznym.

Bardzo duży nacisk zostanie położony na edukację. Niekorzystne wyniki osiągnięte przez uczniów z terenu województwa na sprawdzianach i egzaminach kończących poszczególne etapy edukacji w ostatnich latach wskazują, że konieczne są działania systemowe, mające na celu powszechną poprawę skuteczności kształcenia. Niezbędne jest określenie celów edukacyjnych oraz mierników pozwalających na regularne i rzetelne dokonywanie pomiarów zachodzących zmian. Zamierza się wykorzystywać zarówno tradycyjne, jak i nowatorskie metody nauczania – rozwijać platformę EDUPOLIS, informatyzować proces nauczania, położyć bardzo duży nacisk na naukę języków obcych (także poprzez organizację wyjazdów zagranicznych w celu poprawy skuteczności nauczania), stworzyć lepsze warunki podnoszenia kwalifikacji przez nauczycieli. Jednym z instrumentów poprawy jakości kształcenia ma być znaczące zwiększenie liczby uczniów biorących udział i odnoszących sukcesy w olimpiadach przedmiotowych. Na szeroką skalę zamierza się rozwijać edukację regionalną (wzmacniającą tożsamość regionalną, ale także na bazie walorów przyrodniczych i kulturalnych, obejmującą zagadnienia edukacji ekologicznej i wrażliwości kulturalnej).

Filary Strategii Przyspieszenia 2030+			
Rozwój społeczny	Rozwój gospodarczy	Kształtowanie przestrzeni	Sprawne funkcjonowanie systemów
Kształtuje jakość życia związaną z umiejętnościami i aktywnością mieszkańców	Kształtuje jakość życia związaną z dochodami gospodarstw domowych i zdolnością samorządów do inwestowania	Kształtuje jakość życia związaną ze stanem środowiska oraz zagospodarowaniem przestrzeni	Kształtuje jakość życia związaną z dostępnością, zaufaniem społecznym i instytucjonalnym, jakością i odpowiedzialnością zarządzania, poczuciem bezpieczeństwa
Kształtuje konkurencyjność gospodarki związaną z umiejętnościami i zaangażowaniem mieszkańców	Kształtuje konkurencyjność gospodarki związaną z jej nowoczesnością i różnorodnością	Kształtuje konkurencyjność gospodarki związaną z atrakcyjnością dla lokalizacji działalności gospodarczych	Kształtuje konkurencyjność gospodarki związaną z otwartością regionu i prorozwojowymi postawami wszystkich interesariuszy

Rysunek 34. Filary Strategii Przyspieszenia 2030+ oraz ich rola w kształtowaniu jakości życia i konkurencyjności gospodarki

Coraz wyższe aspiracje społeczne w połączeniu z dobrym wykształceniem⁷⁹ będą skutkowały oczekiwaniem możliwości wykonywania adekwatnej pracy – dobrze wynagradzanej, jak i pozwalającej na satysfakcjonujący rozwój zawodowy. Brak możliwości jej podjęcia na terenie województwa będzie skutkować zwiększaniem skali migracji do innych regionów – gdzie takie możliwości zaistnieją. Dlatego też niezbędny jest równoległy rozwój i zmiana charakteru gospodarki, by stworzyć możliwość absorpcji coraz lepiej wykwalifikowanych kadr. Zmiana charakteru ma polegać na rozwoju działalności bardziej zaawansowanych technologicznie, cechujących się wyższym poziomem innowacyjności, związanych nie tylko z odtwarzaniem, ale też tworzeniem (projektowaniem) produktów i usług. Dostępność coraz lepiej wykwalifikowanych kadr sprzyjać będzie zarówno rozwojowi działalności już realizowanych na terenie województwa, jak i pozyskiwaniu nowych inwestorów, dla których będzie to ważny czynnik podnoszący atrakcyjność inwestycyjną regionu. Dotychczas uwarunkowaniem determinującym rynek pracy województwa, był bardzo wysoki poziom bezrobocia. Pomiędzy rokiem 2013 a końcem roku 2019 liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych zmalała z ponad 160 do nieco ponad 60 tys. osób, a liczba bezrobotnych wg klasyfikacji BAEL zmniejszyła się ze 115 do 32 tysięcy. Wysokie bezrobocie stanowiło najważniejszy problem rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego praktycznie od początku jego funkcjonowania. Dlatego też przez szereg lat priorytetem było tworzenie nowych miejsc pracy bez względu na

⁷⁹ Zarówno kształtowanie wysokich aspiracji jak i zapewnienie wysokiego poziomu kształcenia, to jedne z głównych celów rozwoju społecznego.

ich charakter (liczba miała większe znaczenie, niż jakość), bo miały one na celu złagodzenie bardzo negatywnych społecznych i ekonomicznych skutków wysokiego bezrobocia (liczba osób pracujących zwiększyła się pomiędzy rokiem 2013, a 2018 o ponad 70 tys.). Skutkiem tego wolniej rozwijały się działalności wymagające wysokokwalifikowanych kadr, o wyższym poziomie zaawansowania, bazujące na innowacyjności. Jedną z konsekwencji tego stanu jest niski poziom wynagrodzeń. Niestety barierą dla wzrostu zatrudnienia był także niski poziom kwalifikacji części osób bezrobotnych oraz postawy niesprzyjające podejmowaniu aktywności zawodowej (w 2019 roku przy powszechnie zgłaszanym przez pracodawców deficycie pracowników, aż 41% osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostaje bez pracy ponad 1 rok, co w praktyce oznacza, że nie są zainteresowane podjęciem pracy). Rynek pracy województwa był dotąd konkurencyjny przede wszystkim ze względu na niższe wynagrodzenia i celem na kolejne lata jest zmiana tego stanu poprzez doprowadzenie do konkurencyjności, opierającej się na jakości kadr. Jednym z efektów realizacji Strategii ma być gospodarka województwa w znacznie większym stopniu twórcza i nowoczesna, oferująca miejsca pracy dla osób o wysokim poziomie kwalifikacji i aspiracjach rozwojowych (gospodarka oparta na wiedzy – atrakcyjna nie tylko dla mieszkańców województwa, ale także przyciągająca młodych ludzi z innych regionów, czy z zagranicy), a także oferująca wysokie wynagrodzenia. Docelowo konieczne jest tworzenie warunków dla rozwoju podstaw kształtowania się modelu gospodarki 4.0.

Podkreślić należy, że procesy rozwoju społecznego cechują się dużą inercją. Strategia zakłada kształtowanie prorozwojowych postaw mieszkańców – przełamanie marazmu, niskiego poziomu aspiracji, niewielkiej aktywności, które charakteryzują część regionalnej społeczności i przekładają się na niekorzystne wskaźniki, lokujące kujawsko-pomorskie wśród słabszych regionów w zakresie rozwoju społecznego. Podjęcie działań, nawet na dużą skalę, wymaga wytrwałości i konsekwencji w ich realizacji, bowiem konkretne efekty mogą zaistnieć dopiero w dłuższym okresie. Ich wpływ na rozwój może być wówczas relatywnie znaczący i zaowocować szybką poprawą sytuacji (mierzoną na przykład statystycznymi wskaźnikami rozwoju). Głównie z tego powodu horyzont niniejszej Strategii został określony symbolicznie jako „2030+”. W okresie zaledwie dekady nie jest bowiem możliwe zakończenie procesu przyspieszenia rozwoju (czyli ulokowanie województwa wśród najlepszych regionów w zakresie wszystkich istotnych aspektów, kształtujących jakość życia), dlatego działania te będą kontynuowane po roku 2030. Ocenia się, że dzięki przyspieszeniu rozwoju województwa, stan taki będzie możliwy do osiągnięcia pod koniec lat 30-tych XXI wieku, bowiem zagadnienia rozwoju społecznego, w tym zwłaszcza edukacji i jej wpływu na konkurencyjność rynku pracy, są procesami wieloletnimi. Dlatego też okres obowiązywania Strategii, będzie przede wszystkim okresem tworzenia podstaw i wprowadzania niezbędnych rozwiązań o charakterze inwestycyjnym i organizacyjnym, ale tylko wybrane efekty polityki przyspieszenia rozwoju będą możliwe do odnotowania w stosunkowo krótkim czasie jednej dekady. Z tego powodu, w procesie monitorowania, ważniejsza od oceny aktualnego stanu rozwoju województwa, powinna być weryfikacja tempa i konsekwencji realizowania zaplanowanych działań, gdyż to one będą wpływały na zakładane cele długofalowe prowadzonych działań. Typowa dla sfery społecznej duża inercja skutków w stosunku do przeprowadzonej interwencji powoduje, że sukces realizacji tej Strategii powinien być oceniany na podstawie tempa i skali wprowadzanych rozwiązań, a nie na podstawie wystąpienia ich efektów.

Niezwykle istotnym wyzwaniem Strategii przyspieszenia rozwoju województwa jest także wciąż zbyt niski stan rozwoju gospodarczego województwa. Wyrażany jest wskaźnikami odnoszącymi się do podmiotów gospodarczych - ich liczby, struktur branżowych i wielkościowych, potencjału, sytuacji ekonomicznej, innowacyjności, powiązań z kapitałem zewnętrznym, wpływu na globalne procesy rozwoju gospodarczego, a całościowo składającymi się na konkurencyjność gospodarki regionu, którą generalnie (nie odnosząc się do poszczególnych dziedzin) należy ocenić jako umiarkowaną. W kontekście powiązań ze stanem rozwoju społecznego należy podkreślić, że z jednej strony dotychczasowy charakter gospodarki województwa jest adekwatny do charakteru i konkurencyjności jego zasobów ludzkich, ale jednocześnie ograniczona możliwość (lub jej brak) realizacji aspiracji zawodowych w wielu dziedzinach, jest przyczyną odpływu z województwa ludności – często młodej i ponadprzeciętnie dobrze wykształconej, a więc przyczyniającej się do poprawy konkurencyjności gospodarki tych regionów, w których mogą się zawodowo rozwijać. W dłuższej perspektywie, poprawa szeroko rozumianego poziomu rozwoju gospodarczego będzie więc z jednej strony służyć, a z drugiej strony będzie skutkiem, absorpcji coraz lepiej wykształconych pracowników (jednak niezbędnym tego warunkiem jest znaczący postęp w jakości kształcenia, głównie poprzez rozwój nowoczesnego szkolnictwa zawodowego).

Dlatego też rozwój działalności gospodarczych, dających zatrudnienie coraz lepiej przygotowanym pracownikom, powinien następować równoległe ze stymulowaniem rozwoju społecznego – bowiem są to dziedziny, w których sukces może nastąpić tylko równocześnie; nie jest możliwe osiągnięcie wysokiego poziomu rozwoju gospodarczego bez zmian jakościowych na rynku pracy, ale nie jest także możliwe osiągnięcie wysokiego poziomu rozwoju społecznego bez stworzenia możliwości podjęcia i realizacji satysfakcjonującej pracy.

W sferze rozwoju gospodarczego zagadnieniami niezbędnymi dla osiągnięcia sukcesu Strategii Przyspieszenia 2030+ są: możliwie szybka odbudowa przedsiębiorczości po COVID-19, szeroko rozumiane unowocześnienie wszystkich aspektów gospodarki, dalszy rozwój dziedzin, w których województwo jest już obecnie silnie pozycjonowane (np. w zakresie wytwórczości: przemysł elektroniczny, elektrotechniczny, elektromaszynowy, w tym narzędziowy i środków transportu, przemysł chemiczny i przetwórstwo tworzyw sztucznych, przemysł spożywczy, przemysł celulozowo-papierniczy i przetwórstwo drewna oraz produkcja mebli) i poszukiwanie nowych, w których ma szansę dołączyć do liderów lub stać się jednym z liderów (np. produkcja żywności bardzo wysokiej jakości, sektor pojazdów bezzałogowych).

Gospodarka regionu stoi przed wyzwaniami typowymi dla całej Polski – z jednej strony jest to potrzeba odbudowy po epidemii COVID-19, a z drugiej szereg nieuchronnych procesów, które z powodu epidemii mogą zostać opóźnione, ale z pewnością zaistnieją w przyszłości. Przede wszystkim należy wskazać na coraz większą rolę technologii informacyjnych, przechodzenie do Gospodarki 4.0, konieczność konkurowania na coraz bardziej wymagających rynkach globalnych. Niezależnie od konieczności odbudowy gospodarki po epidemii, niezbędne jest jej przygotowywanie do wyzwań, związanych z postępem technologicznym i koniecznością wdrażania rzeczywiście użytecznych rozwiązań technologicznych. Obecnie jest ona do nich słabiej przygotowana, głównie ze względu na niski poziom innowacyjności. Najważniejsze obszary wsparcia w tym zakresie gospodarki z poziomu regionu, to: współpraca oraz transfer wiedzy i rozwiązań ze świata nauki do gospodarki w celu poprawy jej innowacyjności, wsparcie instytucjonalne funkcjonowania podmiotów gospodarczych (otoczenie biznesu; w tym zwiększenie dostępności do tych instytucji dla podmiotów gospodarczych z mniejszych miejscowości i obszarów wiejskich), internacjonalizacja gospodarki (ekspansja zagraniczna podmiotów z terenu województwa) oraz wspomniane wcześniej wsparcie w zakresie przygotowania wykształconych i prezentujących wysoki etos pracy kadr.

Trzecim niezbędnym komponentem Strategii Przyspieszenia 2030+ są działania na rzecz zapewnienia warunków dla wysokiej jakości życia oraz konkurencyjności gospodarki, związanych z jakością przestrzeni województwa. „Przestrzeń” rozumie się tu jako połączenie elementów biotycznych i abiotycznych, a więc zarówno środowiska przyrodniczego (w tym niezwykle ważny aspekt jego jakości), jak i ogółu zagospodarowania w nim zrealizowanego, które ma wpływ na jakość życia nie tylko ze względu na cechy ilościowe, ale także ze względu na cechy jakościowe. W kontekście kształtowania jakości życia należy zwrócić przede wszystkim uwagę na: dostępność do wysokiej jakości usług publicznych (fizyczna bliskość lub łatwość dojazdu do placówek usługowych, zaspokajających oczekiwania społeczne pod względem jakości prowadzonej działalności), spójność komunikacyjną (zdolność do swobodnego przemieszczania się na terenie województwa wynikającą ze stanu infrastruktury), dostępność przestrzeni dla rekreacji i wypoczynku oraz stan środowiska i ładu przestrzennego. W kontekście konkurencyjności gospodarki należy podkreślić dostępność przestrzeni i lokalnej infrastruktury dla rozwoju gospodarczego, dostępność transportową regionu w relacjach zewnętrznych oraz efektywne, ale zarazem racjonalne (szanujące skalę dostępnych walorów i ich zdolność do regeneracji) wykorzystanie zasobów środowiska (pomoc w tym może wdrożenie i wykorzystanie gospodarki o obiegu zamkniętym).

Dla powodzenia Strategii Przyspieszenia 2030+ kluczowe znaczenie mają następujące dziedziny, które powinny być priorytetem w stymulowaniu rozwoju: dobra dostępność do usług publicznych (o bardzo wysokiej jakości – co jest przedmiotem sfery społecznej), infrastruktura transportu służąca do sprawnego przemieszczania się na terenie województwa, dbałość o jakość środowiska (zwłaszcza o zasoby wody i stan powietrza), wykorzystanie potencjałów środowiska (potencjał rolno-spożywczy, potencjał środowiskowy, potencjał turystyczny, potencjał dziedzictwa wodnego).

Niezwykle ważnymi aspektami kształtowania jakości życia mieszkańców, mogącymi mieć decydujące znaczenie dla wyboru miejsca zamieszkania, są jakość przestrzeni, w której funkcjonuje społeczeństwo (w tym zwłaszcza stan środowiska), nie tylko nie ograniczająca, ale wręcz sprzyjająca długiemu życiu w zdrowiu, a także zapewnienie możliwości realizacji codziennych potrzeb wszystkich grup pokoleniowych na wysokim poziomie jakościowym w rejonie miejsca zamieszkania i łatwość dostępu do potrzeb bardziej specjalistycznych, wymagających wyjazdu do większych ośrodków. Wzrost poziomu rozwoju społecznego, w tym nabywanie

coraz to wyższych aspiracji przekłada się bezpośrednio na wzrost oczekiwań ludności w stosunku do środowiska zamieszkania. Jednocześnie jakość tego środowiska jest niezbędna dla osiągnięcia wysokiego poziomu rozwoju, na przykład przez przeciwdziałanie różnego rodzaju wykluczeniom lub niedyskryminowanie w procesach rozwojowych w zależności od miejsca zamieszkania. Szczególne znaczenie będzie mieć dostęp i wysoka jakość usług publicznych (pojęcie to dla każdego z rodzajów usług będzie definiowane indywidualnie – ale każdorazowo powinno odnosić się do wysokiej ich efektywności i bazowaniu na najnowszej dostępnej wiedzy i rozwiązaniach organizacyjnych). Kluczowe dla jakości życia są usługi edukacyjne, ochrona zdrowia oraz usługi zapewniające aktywność lokalnej społeczności (w tym włączenie osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem). Kontynuowane powinny być procesy rewitalizacji, którą należy rozumieć jako kompleksową odnowę danego obszaru – czyli zarówno poprawę sytuacji społecznej (rozwiązanie lub złagodzenie problemów), jak i doprowadzenie przestrzeni i środowiska do satysfakcjonującego stanu. Finalnie powinno to prowadzić do zasadniczej poprawy jakości życia w obszarach o wcześniej bardzo niekorzystnych warunkach. Finansowanie rewitalizacji jest uwarunkowane przepisami i formalnie procesy te będą im podporządkowane, ale niezależnie od możliwości finansowania tych zmian lub jej braku, idea kompleksowej odnowy obszarów problemowych powinna być zawsze uwzględniana w programowaniu rozwoju na poziomie lokalnym. W stosunku do obszarów centralnych miast pożądana jest kontynuacja ich rewitalizacji. Dzięki temu wzmacniają się funkcje centralne miast oraz zmniejszają problemy i konflikty społeczne.

Podstawową zasadą przyjmowaną przy wszelkich działaniach w obszarze infrastruktury społecznej, powinno być także bezwzględne jej dostosowanie do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, osób starszych oraz innych osób ze szczególnymi potrzebami (np. rodziców z wózkami dziecięcymi). Także zasób mieszkaniowy (zwłaszcza budynki wielorodzinne) powinien być wyposażony w windy, ze względu na prognozowaną rosnącą skalę potrzeb, związanych z dużą liczbą ludności starszej zamieszkującej budynki niewyposażone w windy. Pomimo, że liczba miejscowości wyposażonych w różnego rodzaju usługi w ostatnich latach zwiększyła się, to przy bardzo dużym rozproszeniu sieci osadniczej i bardzo dużej liczbie miejscowości małych i bardzo małych, wciąż bardzo duża część miejscowości pozbawiona będzie nawet podstawowych usług publicznych, dla korzystania z których niezbędne będzie udanie się do większych miejscowości, leżących w sąsiedztwie (miejscowości liczące poniżej 100 mieszkańców, których jest prawie 1,2 tys., stanowią prawie 35% ogółu miejscowości województwa, ale ich ludność to niespełna 7% ludności wiejskiej województwa i tylko 2,9% ludności całego województwa). Coraz większej wagi nabierają przestrzenie publiczne, które są miejscem rekreacji, integracji i włączenia społecznego, a w małych miejscowościach mogą też pełnić role centrotwórcze. W najbliższych latach należy spodziewać się coraz większego znaczenia tych form świadczenia usług, które nie wiążą się z tworzeniem nowej infrastruktury, zwłaszcza w miejscowościach, gdzie zapotrzebowanie na daną usługę jest obiektywnie niezbyt duże lub może mieć zmienny w czasie charakter. Realizacja działań bez tworzenia trwałej infrastruktury pozwala na dużo większą elastyczność ich prowadzenia i ułatwia szybkie podejmowanie decyzji o ich uruchamianiu (dotyczy to na przykład opieki nad dziećmi w wieku do lat 3, która dla małych grup może być realizowana w domu opiekuna lub opieki senioralnej, której pewne formy mogą być realizowane w miejscu zamieszkania seniora). Należy także zakładać, że pewne rodzaje usług będą świadczone zdalnie, za pomocą technologii cyfrowych, a dostęp do niektórych, wymagających bezpośredniego kontaktu z instytucją powinien być świadczony za pomocą dedykowanego transportu (dowozu osób – np. na zajęcia aktywizujące dla seniorów). Przy organizacji usług należy odchodzić od modelu administracyjnego (zakładającego, że podaż i pobyt usług powinny się bilansować w granicach jednostki organu prowadzącego) w kierunku modelu funkcjonalnego (zakładającego, że dana placówka usługowa powinna obsługiwać wszystkich mieszkańców w obszarze dogodnego dostępu, niezależnie od położenia administracyjnego). W szczególności zasada ta powinna dotyczyć następujących rodzajów usług: opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 (potocznie określanej jako „opieka żłobkowa”), wychowania przedszkolnego, działalności animacyjnej prowadzonej w świetlicach wiejskich oraz domach kultury i wszelkich form integracji i włączenia seniorów (także integracji międzypokoleniowej), a także poradnictwa psychologicznego dla dzieci i wsparcia rodziny. Rozwiązania wymaga problem bardzo dysfunkcyjnej obsługi mieszkańców w parach gmin, tworzonych przez gminę miejską i otaczającą ją gminę wiejską (tzw. gminy obwarunkowe). Z punktu widzenia jak największej efektywności funkcjonowania usług oraz kształtowania jakości życia mieszkańców, należałoby dążyć do przekształcania takich par gmin w gminy miejsko-wiejskie.

Immanentną składową wysokiej jakości przestrzeni jest stan środowiska. Absolutnym priorytetem polityki rozwoju będzie dążenie do osiągnięcia jak najkorzystniejszego stanu środowiska, zarówno poprzez kontynuację działań tradycyjnych, jak i nowe rozwiązania systemowe – związane z dekarbonizacją i transformacją energetyczną (polegającą nie tylko ze zmianie źródeł zasilania, ale także dążeniu do ograniczania zużycia energii), gospodarką o obiegu zamkniętym, radykalnymi działaniami na rzecz ochrony wody (zarówno redukcji

zużycia, jak i rozwoju retencji, likwidacji źródeł zanieczyszczeń i dążenia do osiągnięcia wartości normatywnych w zakresie jakości wód powierzchniowych i podziemnych). Kujawsko-pomorskie w ogólnym ujęciu nie należy do obszarów o szczególnie niekorzystnym stanie środowiska, więc działania w tym zakresie nie mają charakteru naprawczego, a wynikają z aspiracji by czyste środowisko stało się jednym z wyróżników województwa⁸⁰. Generalnie dobry stan środowiska stanowi punkt wyjścia do budowania przewag konkurencyjnych w dziedzinie jakości życia mieszkańców przy wykorzystaniu tych walorów. Rozwój województwa w kolejnych latach w coraz większym stopniu będzie się odbywał w kontekście założeń „Europejskiego Zielonego Ładu”. Kujawsko-pomorskie powinno mieć aspiracje, by założenia te implementować szybciej i intensywniej od innych regionów, bowiem poza ewidentnymi korzyściami środowiskowymi, będą się one także wiązać z przewagami konkurencyjnymi w zakresie jakości życia i konkurencyjności gospodarki. Zielony Ład to między innymi czysta gospodarka o obiegu zamkniętym (circular economy), a więc także zmniejszanie zużycia zasobów naturalnych (docelowo zakłada się, że tempo wzrostu gospodarczego nie będzie zależne od zużywania zasobów) i zmniejszanie poziomu zanieczyszczeń (w 2050 UE powinna osiągnąć zerowy poziom emisji gazów cieplarnianych netto). W województwie kujawsko-pomorskim w najbliższych latach coraz bardziej kluczowym zasobem środowiska staje się woda, ze względu na coraz większe jej deficyty, wzmacniane zmianami klimatycznymi. Niezwykle ważne są działania na rzecz racjonalizacji wykorzystania wody, wprowadzania rozwiązań minimalizujących jej zużycie, realizacja działań na rzecz zatrzymywania i gromadzenia wody. Zamierza się przeprowadzić szczegółowe analizy, mające na celu rozpoznanie zdolności retencyjnych, osiąganych przy realizacji infrastruktury o jednostkowo bardzo małej skali przestrzennej, ale ze względu na powszechność zastosowania, dających bardzo duży efekt finalny. W województwie kujawsko-pomorskim deficyt wody obecnie ma największe znaczenie (i najczęściej z tym aspektem jest utożsamiany) dla produkcji rolniczej (dotyczy nie tylko coraz częściej występujących okresów suszy, ale także trwałego niedoboru wody w okresie wegetacyjnym), ale nie należy zapominać o wpływie braku wody dla funkcjonowania środowiska przyrodniczego (np. prawidłowe funkcjonowanie lasów, procesy stepowienia), czy też coraz bardziej realnego ograniczania ilości wody dla celów socjalno-bytowych (brak wody pitnej dobrej jakości może być realnym zagrożeniem już w nieodległej przyszłości), czy dla przedsiębiorczości pozarolniczej. Dlatego też działania na rzecz retencji wody i przeciwdziałanie występowaniu oraz skutkom suszy, nabierają znaczenia priorytetowego (obok stanu czystości powietrza, jakość i dostępność zasobów wody stają się najważniejszymi potrzebami w dziedzinie środowiska) i muszą w najbliższych latach być prowadzone z najwyższą determinacją (będą przedmiotem dedykowanego temu celowi programu wojewódzkiego). Niemniej ważna jest poprawa stanu wód. W dużym stopniu zostały już wyeliminowane zanieczyszczenia komunalne, więc oprócz kontynuacji działań w tym zakresie, należy skupić się na ograniczaniu zanieczyszczeń pochodzenia rolniczego, co można połączyć z ekologizacją produkcji rolnej (jest to zbieżne z aspiracjami w kierunku produkcji zdrowej żywności wysokiej jakości).

Bardzo ważne są aspiracje Samorządu Województwa w kierunku transformacji energetycznej. Jej celem jest odchodzenie od wykorzystania energii bazującej na paliwach kopalnych i jej zastępowanie energią pochodzącą ze źródeł odnawialnych. Długofalowym celem rozwoju, na pewno nieosiągalnym w perspektywie dekady, ale wyznaczającym kierunek działań i wskazującym determinację w tym zakresie – powinny być dążenia do zeroemisyjności oraz samowystarczalności energetycznej województwa. Pierwsza z tych aspiracji powinna polegać na przyjmowaniu takiego zobowiązania we wszystkich realizowanych inwestycjach przez sektor publiczny, a także tworzeniu zachęt dla inwestorów prywatnych i dla administratorów budynków wielorodzinnych do modernizacji substancji mieszkaniowej oraz upowszechniania ciepła systemowego, jak też tworzenia zachęt dla przedsiębiorców do powiązania inwestycji w tym kierunku z kreowaniem własnego wizerunku. Druga z wskazanych aspiracji ma znaczenie tylko symboliczne, bo województwo funkcjonuje w krajowym, a nawet międzynarodowym systemie energetycznym, ale może być realizowana przez dostarczanie do systemu większej ilości energii wytwarzanej na terenie województwa, a pochodzącej ze źródeł odnawialnych, niż na terenie województwa energią się zużywa (zobowiązanie, że sektor publiczny do roku 2030 będzie wyposażony w instalacje pozyskujące energię ze źródeł odnawialnych w takiej ilości, że w pełni zaspokoją jego potrzeby, dawałoby nie tylko realne korzyści środowiskowe, ale także stanowiło doskonałą promocję zastosowania rozproszonej energetyki odnawialnej). Cel ten można osiągnąć przez sukcesywne ograniczanie emisji, a jednocześnie rozwój wszystkich rodzajów energetyki odnawialnej, które w danej lokalizacji nie są kolizyjne wobec środowiska przyrodniczego, w tym – jakości życia. Województwo posiada

---

⁸⁰ Istotnym wyjątkiem jest tu kwestia uporządkowania stanu środowiska na terenie byłych zakładów chemicznych Zachem w Bydgoszczy (co może wymagać działań na bardzo szeroka skalę ze względu na nie do końca obecnie rozpoznany, ale potencjalnie bardzo istotny, charakter zagrożeń) oraz kwestia stanu powietrza w centrach największych miast, będąca efektem zarówno wciąż dużej liczby nieefektywnych systemów grzewczych, jak i nagromadzenia ruchu pojazdów samochodowych). W obydwu przypadkach występują jednak zagrożenia o charakterze miejscowym, które nie mogą rzutować na ogólną ocenę województwa jako całości.

predyspozycje dla powszechnego rozwoju na dużą skalę niewielkich instalacji bazujących przede wszystkim na energii Słońca i energii geotermalnej. Zwiększenie skali wytwarzania energii na terenie województwa oprócz korzyści środowiskowych będzie także skutkowało zwiększeniem bezpieczeństwa energetycznego, czyli pewności zasilania w energię o odpowiednich parametrach. Energetyka odnawialna jest obszarem wciąż bardzo podatnym na wdrażanie wyników prac badawczo-rozwojowych (można spodziewać się jeszcze dużego postępu w zakresie efektywności, trwałości, poszukiwania innych mediów odnawialnych). Dziedzina ta mogłaby się więc stać jedną ze specjalności regionalnych uczelni wyższych. Priorytetowo powinny być także traktowane wszelkie działania na rzecz ograniczania emisji z palenisk domowych, na przykład poprzez wymianę urządzeń na niskoemisyjne lub realizację zbiorczych sieci grzewczych. Poprawie stanu powietrza służyć powinna sukcesywna wymiana taboru transportu publicznego na niskoemisyjny lub bezemisyjny, a także taka organizacja transportu publicznego, by jego dostępność i funkcjonalność w sposób skuteczny zachęcały do ograniczania skali transportu indywidualnego (rozwój zrównoważonej mobilności). W tym kontekście będziemy się aktywnie włączać w preferowany przez UE model „zielonej gospodarki”.

Najważniejsze aspekty rozwoju decydujące o powodzeniu Strategii Przyspieszenia 2030+		
Wysokie aspiracje społeczne	Spółeczeństwo obywatelskie	Wysoka jakość kształcenia
Szkolnictwo zawodowe na najwyższym poziomie	Nowy profil szkół wyższych („więcej inżynierów”)	Rzeczywista współpraca nauki i przedsiębiorców
Brak wykluczeń społecznych	Spółeczeństwo cyfrowe i innowacyjne	Dbłość o zdrowie
Dobrze dostępne usługi o wysokiej jakości	Region znany z produkcji zdrowej żywności	Jak najszybsza odbudowa gospodarki po COVID-19
Nowoczesne przedsiębiorstwa	Miejsca pracy dla osób o wysokim poziomie kwalifikacji i aspiracji rozwojowych	
Bezpieczeństwo zaopatrzenia w wodę	Zeroemisyjność oraz samowystarczalność energetyczna województwa	
Łatwość przemieszczania się po województwie	Bezpieczeństwo i odporność na zagrożenia	Odpowiedzialność za rozwój spoczywająca na wszystkich

Finalne efekty Strategii Przyspieszenia 2030+
Wzrost zamożności mieszkańców
Możliwości realizacji aspiracji życiowych na terenie województwa
Komfort zamieszkiwania w regionie o dobrym stanie środowiska i wysokiej jakości oferowanych usług

Rysunek 36. Dziedziny kluczowe dla osiągnięcia finalnych efektów Strategii Przyspieszenia 2030+

Około 3/5 mieszkańców województwa zamieszkuje miasta, a łącznie ponad 2/5 - pięć największych miast. Funkcjonują one wciąż (jak większość dużych polskich miast) wg wzorców z końca XX wieku - nie implementują rozwiązań typowych dla nowoczesnych miast zachodnich, które nie tylko stają się przez to miejscami wygodniejszymi dla codziennego życia, ale zyskują korzyści promocyjne, będąc wymieniane wśród liderów zmian. Mowa tu przede wszystkim o rozwiązaniach smart-city i compact-city. W planowaniu transportu publicznego nie uwzględnia się aktualnych potrzeb, a często obecnie realizuje się inwestycje (np. linie tramwajowe) zaplanowane przed kilkoma dekadami, w zupełnie innych realiach, na które dotąd wciąż brakowało środków. Nowe linie tramwajowe nie są szybkie i bezkolizyjne, węzły park&ride zamiast na obrzeża

miast, wprowadza się do ich centrów, stacje rowerów miejskich są wprowadzane w rejony nieprzystosowane do tego celu infrastrukturalnie, co zamiast ułatwiać poruszanie się po centrach, zwiększa zagrożenie bezpieczeństwa lub wymusza wytyczanie dróg rowerowych kosztem chodników. Pozornie w ten sposób promuje się transport „miękki”, ale w praktyce ogranicza dostępność centrów miast z dzielnic zewnętrznych, co nie ułatwia ich rewitalizacji, chociażby przez rozwój tych dziedzin, które wymagają klienta zewnętrznego (np. gastronomia). W inwestycjach dotyczących przebudów centrów miast, czy realizacji węzłów przesiadkowych, powszechne jest masowe usuwanie zieleni i zastępowanie jej terenami utwardzonymi lub całkowite pomijanie wprowadzania zieleni przy okazji tego typu inwestycji. We wszystkich największych miastach sukcesywnie rośnie kongestia⁸¹, powodowana brakiem wizji płynnego funkcjonowania dróg o znaczeniu średnicowym (często realizowane są tylko fragmenty dróg o dużej przepustowości, wprowadzające do centrów znacznej skali ruch, który nie może być następnie rozdysponowany za pomocą odpowiedniej klasy dróg), co kieruje znaczące potoki ruchu do osiedli mieszkaniowych, gdzie lokalne ulice zapewniają możliwość szybszego przejazdu. Mało efektywna komunikacja miejska nie skłania do rezygnacji z transportu samochodowego, a tereny rozwoju mieszkalnictwa wyznacza się w lokalizacjach bez zaplecza usług publicznych, a często także z niewystarczającą infrastrukturą drogową. Biorąc powyższe pod uwagę, transformacja struktury funkcjonalnej miast jest niezbędna dla wzrostu jakości życia i powinna polegać na implementacji najlepszych rozwiązań stosowanych w innych miastach. Jednym z ważniejszych wyzwań będzie poprawa stanu powietrza oraz realizacja „zielono-niebieskiej infrastruktury”, czyli takiego zarządzania przestrzenią miasta, by różne formy zieleni sprzyjały właściwemu obiegowi wody. Dla miast województwa kujawsko-pomorskiego nieuchronna jest więc zmiana polegająca na zasadniczej modernizacji struktur i systemów. W przypadku obydwu ośrodków stołecznych może to być przyczynek do odbudowy pozycji na tle pozostałych miast wojewódzkich w kraju.

Przestrzeń przyjazna dla mieszkańców oraz działalności gospodarczych, to także przestrzeń dostępna z zewnątrz i spójna wewnątrz (czyli dobrze połączona sieciami transportowymi). Kujawsko-pomorskie, mimo potencjału w zakresie możliwości budowy połączeń transportowych, wciąż jest regionem umiarkowanie peryferyjnym w dostępności międzyregionalnej i międzynarodowej. Realizacja autostrady A1 oraz drogi S5 de facto stanowią zaledwie częściowe nadrobienie zaległości w stosunku do regionów dobrze dostępnych, ale inwestycje te nie budują przewag konkurencyjnych. Dopiero realizacja S10 na całej długości (w relacji Szczecin – Warszawa), kontynuacja S5 w kierunku Warmii i Mazur (jako S16), realizacja Kolei Dużych Prędkości w wariacie włączającym największe miasta województwa, modernizacja linii kolejowej 201 wraz z budową węzła logistycznego w rejonie Bydgoszczy oraz zaawansowanie prac mających na celu przywrócenie na dużą skalę transportu wodnego na Wiśle (wraz z włączeniem transportu wodnego do węzła logistycznego w rejonie Bydgoszczy) – będą stanowiły zaspokojenie podstawowych interesów województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie dostępności zewnętrznej. Przez województwo biegnie infrastruktura transportowa tworząca sieć europejską TEN-T. Niestety jest to tylko relacja północ-południe (korytarz Bałtyk-Adriatyk), która nie jest dla województwa tak samo ważna jak relacje w kierunku zachodnim. Niemniej jednak – osadza ona region w sieci międzyregionalnej i międzynarodowej. Podkreślić należy, że główne drogi wodne biegnące przez teren województwa, są przedmiotem konwencji AGN, ratyfikowanej przez Państwo Polskie, co z jednej strony zobowiązuje do ich doprowadzenia dla co najmniej IV klasy żeglowności, ale jednocześnie umożliwia wykorzystanie na ten cel środków europejskich. Porozumienie wskazuje również dziesięć lokalizacji portów śródlądowych o międzynarodowym znaczeniu, wśród których została wymieniona Bydgoszcz. Realizacja wszystkich wskazanych powyżej elementów infrastruktury transportowej należy do kompetencji poziomu krajowego i wynika z formalnych deklaracji woli ich realizacji (SOR, plany branżowe itp.). Samorząd Województwa deklaruje daleko idące wsparcie w tych dziedzinach, gdzie jest ono możliwe (np. dotychczasowe przygotowywanie dokumentacji projektowej dla rozwoju transportu wodnego), ale też zapowiada lobbowanie na rzecz realizacji tych zobowiązań rządowych wobec województwa.

Prawidłowo realizowana spójność wewnętrzna zapewnia możliwość swobodnego przemieszczania się na terenie regionu, przede wszystkim w relacjach do ośrodków powiatowych i do obydwu miast stołecznych województwa, które to miasta są odpowiedzialne za realizację zdecydowanej większości potrzeb, załatwianych ponad poziomem lokalnym. Zdecydowana większość województwa jest wyposażona w stosunkowo gęstą sieć dróg, a więc podstawowym problemem dla spójności przestrzeni regionu nie jest brak sieci, ale jej stan techniczny. W ankiecie dotyczącej najważniejszych potrzeb rozwojowych na poziomie gmin, powiatów i województwa, przeprowadzonej wśród wójtów, burmistrzów, prezydentów i starostów z województwa kujawsko-pomorskiego na potrzeby projektowania niniejszej Strategii, stan dróg lokalnych zyskał najwięcej z

---

⁸¹ Pozycja Bydgoszczy w światowym rankingu Tomtom Traffic Index: 2017 – 106., 2018 – 93., 2019 – 71. Congestion Level pomiędzy kolejnymi latami wzrastał w Bydgoszczy o 3 pkt. proc. i obecnie wynosi 34%. Wg rankingu „Miasta najbardziej przyjazne kierowcom” za rok 2018 (serwis yanosik.pl) prędkość jazdy w Toruniu jest najniższa wśród badanych miast klasy do 300 tys. mieszkańców.

wskazań w każdym z tych kontekstów terytorialnych. Znaczna część województwa jest także dostępna w relacjach z Bydgoszczą i/lub Toruniem za pomocą sieci kolejowej, która w kujawsko-pomorskim ma charakter dośrodkowy. Bardzo dużą przewagą konkurencyjną województwa kujawsko-pomorskiego, wynikającą z cech zagospodarowania przestrzeni, jest możliwość stworzenia efektywnego systemu regionalnego transportu publicznego, bazującego na dośrodkowym układzie sieci. Wykorzystałby on obecność dwóch centralnie położonych stolic województwa oraz regularny kształt województwa przy niezbyt dużej jego powierzchni i braku znaczących barier fizycznogeograficznych (dla relacji dośrodkowych). Należy pamiętać, że transport publiczny jest rozwiązaniem znacznie bardziej prośrodowiskowym oraz znacznie bezpieczniejszym, niż transport indywidualny, a więc działania na rzecz jego rozwoju będą sprzyjały także osiągnięciu innych celów, niż tylko zapewnieniu możliwości dojazdów dla realizacji potrzeb mieszkańców (będą to dojazdy bezpieczniejsze i mniej oddziałujące na środowisko). Dlatego też w każdej sytuacji transport publiczny powinien być rozwiązaniem preferowanym.

Dla jakości życia, stanu środowiska, jak i konkurencyjności gospodarczej danej lokalizacji, podstawowe znaczenie ma także stan rozwoju lokalnej infrastruktury technicznej. Samorządy lokalne wciąż sygnalizują znaczącą skalę potrzeb w dziedzinie zaopatrzenia w wodę oraz odprowadzania i oczyszczania ścieków. Ważne jest również wspieranie samorządów lokalnych w tworzenie nowych Punktów Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych i rozszerzanie ich o punkty naprawach i ponownego użycia przedmiotów, a także realizowanie innych inicjatyw ukierunkowanych na ponowne użycie przedmiotów. Potrzeby dotyczą nie tylko konieczności obsługi terenów wciąż nieobsłużonych (dotyczy to zwłaszcza kanalizacji), ale także dużej skali niezbędnych modernizacji sieci i urządzeń już funkcjonujących. Istotnym rodzajem infrastruktury, o który samorządy lokalne zabiegają i powinny zyskać wsparcie ze względu na jego rolę w kształtowaniu jakości życia i warunków rozwoju podmiotów gospodarczych, jest sieć gazowa (dobrze dostępna tylko w niektórych częściach województwa i to przede wszystkim w miastach, wciąż nierozpowszechniona na obszarach wiejskich).

W zakresie efektywnego ale zarazem racjonalnego wykorzystania zasobów środowiska, należy podkreślić trzy niezwykle ważne potencjały endogeniczne województwa, wywodzące się bezpośrednio i pośrednio z cech środowiska przyrodniczego – możliwość rozwoju sektora rolno-spożywczego na bazie zasobów rolniczej przestrzeni produkcyjnej, możliwość realizacji potrzeb zdrowotnych na bazie wód leczniczych, będących podstawą funkcjonowania i rozwoju uzdrowisk oraz dziedzictwo wodne regionu i możliwość przyspieszenia rozwoju w oparciu o zagospodarowanie rzek. W zakresie wszystkich tych dziedzin województwo posiada predyspozycje do pełnienia roli regionu kluczowego w skali kraju – przy czym bardzo wysokie już obecnie wskaźniki ilościowe należy uzupełniać jakością oferty. Aspiracje by być liderem w dziedzinie rolno-spożywczej dotyczą produkcji żywności wysokiej jakości, przede wszystkim w aspekcie oddziaływania na zdrowie konsumentów (na co wpływ mieć będą: badania i wdrożenia, technologie wytwarzania oraz wysoki stan środowiska, w którym żywność będzie wytwarzana). Dziedzictwo wodne regionu, uznawane za jeden z głównych potencjałów, stanowiące i kontekst kulturowo-historyczny dla współczesnego rozwoju i szansę realnego rozwoju gospodarki w przyszłości na dużą skalę (transport i logistyka, energetyka, turystyka, retencja i nawodnienia dla rolnictwa, bezpieczeństwo powodziowe) jest jednak bardzo złożone. Wolą Samorządu Województwa jest przede wszystkim rozwój z poszanowaniem walorów środowiska, więc niezwykle ważne jest znalezienie rozwiązań, umożliwiających uzyskanie tych korzyści bez degradacji zasobów środowiska. Województwo nie ma znaczących kompetencji w zakresie realnego gospodarczego zagospodarowania rzek, ale wspiera działania Rządu RP w tym zakresie. Niektóre rejony lub miejscowości z terenu województwa posiadają predyspozycje do rozwoju działalności turystycznych. Wysokiej kategorii walory przyrodnicze lub kulturowe, na bazie których możliwe jest wykreowanie atrakcyjnego produktu turystycznego, także stanowią potencjał endogeniczny o znaczeniu regionalnym. Znacznie częstsze są natomiast przykłady występowania walorów atrakcyjnych w skali lokalnej, które nie wygenerują dużej skali ruchu zewnętrznego, ale mogą mieć bardzo duże znaczenie dla miejscowych społeczności, stanowiąc lokalny potencjał endogeniczny dla działalności rekreacyjnych, aktywności fizycznej itp. O ile potencjały o dużej skali przekładają się na efekty gospodarcze, to tego typu potencjały lokalne są istotne dla realizacji przede wszystkim celów społecznych.

Oprócz powyższych trzech obszarów określających dziedziny Strategii Przyspieszenia 2030+, wskazać należy także obszar zagadnień wspólnych dla nich (horyzontalnych) i tworzących pomiędzy nimi powiązania i relacje – niezbędne dla sprawnego funkcjonowania województwa jako spójnego systemu społeczno-gospodarczego o integralnej strukturze funkcjonalno-przestrzennej. Składają się na nie zagadnienia: bezpieczeństwa, cyfryzacji, transportu publicznego oraz współpracy wszystkich podmiotów i środowisk na rzecz rozwoju. Kluczowe znaczenie dla rozwoju tak społecznego, jak i gospodarczego, ma transport publiczny. Podkreślić należy, że o ile infrastruktura dla rozwoju transportu leży w domenie zagospodarowania przestrzeni, to organizacja przewozów jest już przedmiotem działań na rzecz kształtowania spójności i budowania relacji.

Transport publiczny powinien zapewniać możliwości dojazdu do pracy, do szkoły oraz dla zaspokojenia potrzeb niedostępnych w miejscu zamieszkania. W sposób naturalny powinien więc obsługiwać relacje do miast powiatowych i obydwu stolic województwa, innych ośrodków szkolnictwa ponadpodstawowego oraz dużych skupisk miejsc pracy. Pod pojęciem bezpieczeństwa należy rozumieć nie tylko działalność służb mundurowych zapewniających porządek publiczny, ale także budowanie systemów odporności na zagrożenia naturalne i innego rodzaju nieprzewidziane katastrofy – zagadnienie to dotyczy na przykład bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, sprawnego reagowania na ekstremalne zjawiska pogodowe, zdolności do radzenia sobie z epidemiami i atakami terrorystycznymi. W stosunku do dróg wojewódzkich bardzo ważnym zadaniem będzie poprawa bezpieczeństwa, w tym w aspekcie przejść i przejazdów przez linie kolejowe w przebiegu dróg wojewódzkich, już w tej dekadzie zamierza się zrealizować strategię „Vision Zero” – czyli brak ofiar śmiertelnych.

Cyfryzacja w nadchodzącej dekadzie będzie procesem, który zawładnie wszystkimi dziedzinami życia. Już w najbliższych latach upowszechnią się technologie „Internetu rzeczy”, które będą stanowiły kolejny przełom w dostępie, gromadzeniu i wykorzystaniu informacji, z bardzo dużym wpływem na jakość życia i zachowania konsumenckie. Cyfryzacja z pewnością kształtować będzie jakość życia, bowiem wpłynie na sposób załatwiania części potrzeb w dziedzinie handlu i usług – może więc niwelować pewne rodzaje niedogodności związanych z zamieszkiwaniem w obszarach, na terenie których nie można ich zrealizować w sposób tradycyjny. Niezbędnym warunkiem korzystania z technologii informacyjnych będą: obecność niezbędnej infrastruktury, świadomość możliwości wykorzystania rozwiązań w życiu codziennym oraz umiejętność swobodnego posługiwania się dostępnymi rozwiązaniami. Ostatnie dwa aspekty są immanentną częścią procesów rozwoju społecznego i muszą zostać zaimplementowane w społeczeństwie w procesach formalnej lub nieformalnej edukacji.

Współpraca podmiotów i środowisk na rzecz rozwoju regionu dotyczy współdziałania wszystkich kluczowych interesariuszy rozwoju regionalnego. Przede wszystkim wskazać należy na szczególną odpowiedzialność następujących podmiotów: administracji publicznej wszystkich szczebli (która odpowiada za sprawne i elastyczne zarządzanie, przede wszystkim za właściwe funkcjonowanie sektora usług publicznych, a więc za kierunek i charakter rozwoju społecznego), sektora organizacji pozarządowych (odpowiedzialnego za kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego oraz realizację części zadań w sferze rozwoju społecznego – zwłaszcza włączenia społecznego, aktywizacji dzieci i młodzieży oraz część zadań w zakresie opieki senioralnej), sektora przedsiębiorców (współodpowiedzialnego za transformację w kierunku nowoczesnej gospodarki), nauki (odpowiedzialnej za kreowanie i implementację innowacyjności), a przede wszystkim społeczeństwa regionu (które powinno w coraz bardziej aktywny sposób wpływać na rozwój zarówno poprzez własną postawę, jak i wywieranie presji na wszystkich pozostałych interesariuszy w kierunku stymulowania prorozwojowych rozwiązań). W znacznie większym stopniu należy angażować do realizacji zadań publicznych lokalny sektor pozarządowy, który np. w zakresie aktywizacji dzieci i młodzieży oraz niektórych rodzajów usług opiekuńczych, jest w stanie wspomóc lokalną administrację samorządową, dysponującą niezbyt rozbudowanymi kadrami. Oczywiście zakresu aktywności sektora NGO nie należy ograniczać do ścisłego katalogu możliwych do realizacji zadań. Prezentuje on zróżnicowany w województwie potencjał i w zależności od lokalnych potrzeb, może wpływać na wiele aspektów rozwoju (na przykład: turystyka, rekreacja, sport, kultura, sztuka, ekologia, rynek pracy, prawa człowieka, prawo i jego ochrona, sprawy zawodowe, branżowe i wiele innych obszarów). Także sektor pozarządowy poniósł bardzo duże straty finansowe oraz organizacyjne w wyniku zamrożenia życia społecznego wskutek COVID-19 na kilka tygodni, i być może nawet wielomiesięcznego ograniczenia jego aktywności. Powierzenie organizacjom pozarządowym realizacji zadań publicznych może więc pomóc odbudować jego potencjał i ze wszech miar jest pożądane.

Projekt Strategii tworzony był w okresie rozwoju epidemii koronawirusa COVID-19, która przyniosła znaczące zmiany w funkcjonowaniu gospodarki, w tym także zwiększenie bezrobocia, które bezpośrednio przed epidemią nie było już postrzegane jako problem rozwojowy województwa. Założony harmonogram prac nad Strategią, zwłaszcza w obliczu braku możliwości przewidzenia okresu zakończenia zagrożenia epidemiologicznego, wymuszał konieczność dokonywania prognoz; nie oczekiwano na rzeczywisty stan po epidemii. Okres rozwoju epidemii nie pozwala na wiarygodne szacowanie jej rzeczywistych skutków – konsekwencji bezpośrednich i pośrednich.

Skala strat w gospodarce (ilościowych i jakościowych), spowodowanych epidemią COVID-19, jest bardzo trudna do prognozowania. Jednak, jak wynika z diagnozy, gospodarka województwa kujawsko-pomorskiego, w porównaniu z większością województw, była w mniejszym stopniu uzależniona od międzyregionalnych i międzynarodowych przepływów osób – a tego typu działalności w największym stopniu stały się ofiarą ograniczeń mobilności. Można się więc spodziewać, że przynajmniej w początkowej fazie kryzysu, w innych

regionach skala strat będzie wyższa, w niektórych (zwłaszcza opierających istotną część funkcjonujących podmiotów gospodarczych o turystykę, choć w dłuższym okresie krajowy ruch turystyczny będzie notował renesans i warto posiadać ofertę także w tej dziedzinie) – znacznie wyższa. Można się więc spodziewać zmian relacji w potencjale gospodarczym w ujęciu międzywojewódzkim, ale jednocześnie regiony które zanotują szczególnie silne negatywne skutki, będą odczuwały tym silniejszą presję w kierunku odbudowy i przebudowy gospodarki, co może skutkować rozwojem nowych dziedzin, w których staną się konkurencyjne. Regiony silniej dotknięte będą bardziej zmotywowane do wprowadzania zmian. Epidemia może przyczynić się do zmian jakościowych gospodarki, jej unowocześniania, wprowadzenia nowych obszarów działalności oraz nowych produktów, mniejszego uzależnienia od dostawców zewnętrznych w zakresie towarów kluczowych dla bezpieczeństwa w sytuacjach kryzysowych.

Procesy rozwoju gospodarczego w województwie kujawsko-pomorskim po epidemii COVID-19, będą reprezentowały cztery nurty. Pierwszym jest kontynuacja tych działalności, na które epidemia nie wywarła większego wpływu. Drugim jest szybka odbudowa działalności, które wskutek ograniczenia mobilności mieszkańców zostały wstrzymane (lub wręcz zlikwidowane) ze względu na całkowite uzależnienie od bezpośredniego kontaktu z klientem (np. handel, usługi rzemieślnicze, udzielanie noclegów, gastronomia, transport, kultura i niektóre działalności rozrywkowe), jednak wraz z zakończeniem zagrożenia, będą one prezentowały dogodne warunki dla funkcjonowania w skali dotychczasowej lub nieznacznie ograniczonej. Trzecim jest transformacja działalności, dla których skutki epidemii spowodowały trwałe ograniczenia w rozwoju, np. poprzez utratę powiązań w ramach łańcuchów kooperacji, zmiany preferencji lub utratę siły nabywczej odbiorców, utratę rynków zagranicznych itp. – te przypadki wiążą się także z najtrudniejszymi konsekwencjami na rynku pracy. Dla części podmiotów reprezentujących ten nurt, szansą stanie się przebranżowienie w kierunku nurtu czwartego, reprezentującego działalność, dla których skutki epidemii spowodowały pojawienie się korzystnych możliwości rozwoju (nowe produkty, nowe usługi, nowe rynki zbytu). Są to dziedziny do zagospodarowania, które będą przedmiotem gry rynkowej, której wyniki nie muszą być zależne od dotychczasowego stanu rozwoju, a więc nawet regiony dotąd słabsze mogą stać się liderami. W tej ostatniej kategorii należy zwrócić uwagę na rozwój w okresie tzw. „narodowej kwarantanny” działalności świadczonych za pomocą kanałów elektronicznych, co może skutkować trwałą zmianą w ich funkcjonowaniu (np. w diagnozowaniu stanu zdrowia, świadczeniu niektórych usług edukacyjnych, dostarczaniu rozrywki, umocnieniu znaczenia handlu elektronicznego - poprzez ograniczenie dotychczasowych form tradycyjnych, a umocnienie form elektronicznych), ale także pojawienia się potrzeby rozwoju działalności eliminujących niektóre rodzaje pracy ludzi.

Prognozując wpływ na rynek pracy województwa, przyjęto kilka podstawowych założeń. Duża część osób, które utraciły pracę, będzie mogła do niej powrócić po ustaniu stanu zagrożenia, ponieważ ich dotychczasowe miejsca pracy wiązały się z podmiotami świadczącymi usługi dla ludności, wymagającymi bezpośredniego kontaktu. Nie mogły one funkcjonować w sytuacji ograniczenia mobilności mieszkańców, niektóre rodzaje działalności zostały zresztą administracyjnie zamknięte (w momencie kończenia prac nad projektem Strategii, większość tego typu podmiotów przywróciła już działalność po kilkutygodniowym zamrożeniu, choć z wieloma ograniczeniami wpływającymi także na efektywność). W przypadku tej grupy osób bezrobotnych można więc mówić przede wszystkim o skutkach ekonomicznych, związanych z przejściową utartą dochodów (być może przez okres kilkumiesięczny), a więc pogorszeniem warunków życia – ale ze względu na fakt, że podmioty w których były zatrudnione odzyskują sprzyjające warunki dla dalszego funkcjonowania, te miejsca pracy nie są trwale zagrożone. Drugą kategorię stanowią będą osoby tracące pracę w związku z generalnym pogorszeniem koniunktury w gospodarce krajowej, powiązanej z sytuacją w Europie, poprzez utratę zagranicznych rynków zbytu, utratę możliwości kooperacji, spadek popytu na niektóre rodzaje dóbr i usług wskutek zmian preferencji albo ograniczenie siły nabywczej dotychczasowych klientów. W tym przypadku należy spodziewać się znacznie bardziej długotrwałego powrotu na rynek pracy. Należy się też spodziewać, że istotna część podmiotów gospodarczych zanotuje znaczące pogorszenie sytuacji finansowej, skutkujące na przykład wstrzymaniem inwestycji, modernizacji, wdrażania rozwiązań innowacyjnych – co także może przełożyć się na zapotrzebowanie na pracę (zarówno pozytywnie, jak i negatywnie). Generalnie przyjęto założenie, że przez stosunkowo długi okres wynagrodzenia pracowników mogą być niższe od tych w przededniu kryzysu – także ze względu na większą dostępność kadr dla gospodarki (rynek pracodawcy, a nie rynek pracownika). Trudno w tej sytuacji prognozować zachowania obcokrajowców na rynku pracy – ale o ile dotąd byli powszechnie oceniani raczej pozytywnie, jako uzupełnienie niezbędnych niedoborów, to obecnie mogą być traktowani jako konkurencja na rynku pracy, a niechęć ze strony społeczeństwa może katalizować ich odpływ. Aspiracją rozwojową województwa jest, aby w coraz większym stopniu było ono atrakcyjne także dla obcokrajowców dobrze wykształconych i wysoko wykwalifikowanych, bo będzie to świadczyło o atrakcyjności województwa

na arenie międzynarodowej. Rynek pracy województwa kujawsko-pomorskiego wykazywał zawsze bardzo silną korelację z koniunkturą gospodarczą w kraju – a więc także w reakcji na kryzys powodowany epidemią, należy spodziewać się naśladowania trendu krajowego i w zależności od długości trwania kryzysu w skali kraju, należy spodziewać się co najmniej tak samo długiego okresu trwania niekorzystnej sytuacji na rynku pracy województwa. Przyjęto więc założenie, że w najbliższych 2-3 latach bezrobocie w regionie będzie osiągało wartości o kilka punktów procentowych wyższe niż przed kryzysem, co może oznaczać powrót do sytuacji obserwowanej przed kilkoma laty, wraz z wszystkimi konsekwencjami społecznymi (pogorszenie warunków materialnych gospodarstw domowych, wzrost zależności od systemu pomocy społecznej, spadek konsumpcji lokalnych dóbr i usług). Strategia prognozuje więc dwa główne trendy na rynku pracy województwa. Pierwszym jest kontynuacja nurtu pasywnego, utrzymującego dotychczasowe struktury, odzwierciedlającego trend krajowy, jednak cechującego się bezrobociem o kilka punktów procentowych wyższym, niż przeciętna (bowiem nie wykazującym elastyczności i zdolności adaptacji do zmieniających się warunków). Drugim jest nurt aktywny, związany ze zmianami strukturalnymi, będącymi pochodną wzrostu aspiracji i coraz lepszych kwalifikacji, pozwalający na dużo lepszą adaptację rynku pracy do sytuacji gospodarczej (dzięki zaradności dobrze przygotowanych pracowników), a więc w efekcie pozwalający na zachowanie korzystniejszych wskaźników bezrobocia, niż przeciętne. Gdyby nie wystąpienie kryzysu związanego z COVID-19 nurt pasywny nie odgrywałby już większego znaczenia, bowiem przy dobrej koniunkturze, ten nurt zapewnia pracę większości chętnych do jej podjęcia, a więc stabilną sytuację materialną gospodarstw domowych (choć na poziomie poniżej przeciętnej). Komfort związany ze stabilną sytuacją społeczną, pozwalałby na sukcesywny wzrost znaczenia nurtu drugiego, stymulowanego przez planowany w Strategii rozwój społeczny, który sukcesywnie wypierałby nurt pierwszy. Taki scenariusz – realny przed wystąpieniem COVID-19, gwarantowałby, że w kolejnych latach nie nastąpi już pogorszenie warunków materialnych gospodarstw domowych, a poziom dochodów ulegać miał ciągłej poprawie (o tempie tego procesu decydowałaby jedynie determinacja w realizacji idei przyspieszenia). Jednak wystąpienie kryzysu związanego z COVID-19 spowoduje przejściowe pogorszenie sytuacji gospodarczej, a więc także wzrost bezrobocia, a w konsekwencji spadek dochodów i pogorszenie warunków życia ludności. Istnieje realne zagrożenie wzrostu bezrobocia i jego trwałości. Opisany wcześniej nurt pierwszy ujawni wszystkie negatywne cechy i w najbliższych latach idea skutecznego przyspieszenia jest zagrożona koniecznością odbudowy potencjału gospodarczego. Dlatego jako warunek powodzenia Strategii Przyspieszenia 2030+ uznano jak najszybszą odbudowę potencjału gospodarki i powrót rynku pracy do stan sprzed epidemii. Brak jest możliwości dokonania wiarygodnej prognozy po jakim czasie sytuacja na rynku pracy powróci do stanu wyjściowego z I kwartału roku 2020. Sytuacja kryzysowa nie stanowi bariery dla nurtu drugiego, ale ogranicza jego skuteczność, przede wszystkim dlatego, że nakłady finansowe i organizacyjne, które mogły być przeznaczane na przyspieszenie, będą musiały przynajmniej w części być przeznaczone na odbudowę potencjału. Bardzo ważny jest też kontekst społeczno-gospodarczy realizacji idei przyspieszenia – przy ogólnie dobrej sytuacji w zakresie zaspokojenia najbardziej podstawowych potrzeb, łatwiej stymulować procesy wyzwalające potrzeby bardziej ambitne.

Powyższe scenariusze nie zmieniają jednak wyrażonych wcześniej dążeń do zasadniczej zmiany jakościowej rynku pracy, która powinna być priorytetem, bo długofalowo gwarantuje znacznie większą stabilność rynku pracy, wyższe dochody, a w okresach ewentualnych kolejnych kryzysów, zdolność do znacznie szybszej adaptacji do nowych warunków. Bezpośrednią reakcją na epidemię, polegającą na odtwarzaniu miejsc pracy w celu ustabilizowania sytuacji materialnej gospodarstw domowych i ochronę budżetów lokalnych przed potrzebą udzielania bardzo dużej skali świadczeń społecznych, należy więc traktować jako wymuszone działania naprawcze, a nie jako zaplanowany kierunek rozwoju rynku pracy województwa, odpowiadający regionalnym aspiracjom. Jednak w skali dokumentu średniookresowego jakim jest strategia rozwoju województwa, działania te muszą być uwzględnione jako bardzo istotne, bo prawdopodobnie mogą wpływać na funkcjonowanie województwa przez okres nawet kilku lat, a więc znaczną część obowiązywania całego dokumentu.

W przededniu kryzysu, w I kwartale 2020 roku, gdy poziom rozwoju gospodarczego województwa i będąca jego pochodną sytuacja na rynku pracy, osiągnęły stan najkorzystniejszy w dotychczasowej historii regionu, najważniejszymi problemami rynku pracy były: brak pracowników dla wielu rodzajów działalności (rekompensowany częściowo przez pracowników zagranicznych), zbyt mało podmiotów gospodarczych (ale także rodzajów działalności gospodarczych) oferujących wysokie wynagrodzenia, zbyt mało podmiotów gospodarczych oferujących miejsca pracy umożliwiające rozwój zawodowy i zapewniające satysfakcję dla osób wysoko wykwalifikowanych. Jednocześnie dostrzegano brak wykwalifikowanych kadr dla niektórych rodzajów działalności, co skutkowało mniejszą skłonnością inwestorów do rozwoju tego typu działalności w województwie. Powyższa sytuacja skutkowała z jednej strony odpływem z terenu województwa pracowników wykwalifikowanych, a jednocześnie nie rozwijały się na terenie województwa wystarczająco szybko te rodzaje

działalności, które są uzależnione od dostępności tego typu kadr. Możliwości rozwoju zawodowego na terenie regionu mają bezpośrednie przełożenie na jego sytuację demograficzną. Młodzi ludzie nie mający możliwości realizacji aspiracji zawodowych na terenie województwa, z pewnością będą poszukiwali tych możliwości poza jego granicami, co oznaczać będzie, że nie tylko nastąpi drenaż intelektualny (w postaci odpływu uzdolnionych i aktywnych osób wpływających przez prezentowaną postawę na potencjał rozwojowy miejsca, w którym żyją) ale także pogorszy się struktura wieku i przyspieszą procesy starzenia społeczeństwa (nie tylko przez odpływ tego młodego człowieka, ale także jego przyszłego potomstwa)⁸². Kryzys doprowadził do sytuacji, że w pierwszym okresie realizacji ustaleń niniejszej Strategii, drugorzędne stały się działania na rzecz „jakości miejsc pracy”, czyli związane z rozwojem zawodowym, warunkami pracy i dążeniem do zwiększania wysokości wynagrodzeń, a na czoło wysuwają się ponownie działania na rzecz „liczby miejsc pracy” mające na celu zaspokojenie podstawowych potrzeb socjalno-bytowych. Z punktu widzenia aspiracji i mieszkańców, i władz samorządowych regionu, jest to cofnięcie się o kilka lat. Istotnym doświadczeniem z okresu epidemii jest natomiast nabycie umiejętności i praktyczne sprawdzenie funkcjonalności pracy zdalnej – potwierdzenie możliwości efektywnego prowadzenia telepracy może ułatwić zatrudnianie osób o ograniczonej mobilności, kobiet posiadających małe dzieci, osób zamieszkałych w fizycznym oddaleniu od miejsca zatrudnienia. Istnieje więc szansa redukcji części wykluczeń na rynku pracy.

Misja rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2021-2030	Człowiek w centrum uwagi
Hasło wyrażające polityczne aspiracje rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2021-2030	Strategia przyspieszenia
Cel nadrzędny rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2021-2030	Jakość życia typowa dla wysokorozwiniętych regionów europejskich
Obszary działań dla osiągnięcia celu nadrzędnego	Spółeczeństwo, Gospodarka, Przestrzeń, Spójność
Cele główne Strategii, wyrażające priorytety polityczne prowadzenia rozwoju	Skuteczna edukacja Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo Konkurencyjna gospodarka Dostępna przestrzeń i czyste środowisko Spójne i bezpieczne województwo

Rysunek 37. Cechy charakterystyczne „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+”

W kontekście rozwoju lokalnego należy także zwrócić uwagę na kolejną negatywną konsekwencję COVID-19, a mianowicie osłabienie zdolności samorządów do inwestycji komunalnych wskutek pogorszenia warunków budżetowych (trudności w realizacji inwestycji komunalnych występowały już wcześniej, związane były ze wzrostem kosztów, ale epidemia z pewnością pogłębi te trudności). Ich znaczna część, zwłaszcza w zakresie prac remontowych czy modernizacyjnych o niewielkiej skali, była wykonywana przez firmy lokalne, a więc inwestycje samorządowe wspierały lokalną przedsiębiorczość i miejsca pracy. Przebieg epidemii unaoczniał bardzo duże uzależnienie nie tylko województwa, ale całego kraju, od zewnętrznych dostawców, co w okresach kryzysów (nie tylko epidemiologicznych, ale także zagrożenia terrorystycznego, klęsk żywiołowych itp.) może powodować kłopoty z zaopatrzeniem, niezbędnym dla prawidłowego funkcjonowania regionu. Doświadczenie to powinno być wykorzystane do budowy patriotyzmu konsumenckiego, czyli wykształcenia wśród konsumentów i kooperantów postaw, mających na celu preferowanie lokalnych producentów, partnerów, dostawców, bowiem wspomaga to dywersyfikację lokalnej gospodarki (zyskuje ona zdolność do wytwarzania szerszej gamy produktów), która w ten sposób staje się elementem systemów bezpieczeństwa. Zasadne jest także opracowanie scenariuszy możliwości zabezpieczenia niezbędnych potrzeb na terenie województwa lub w jego bliskim sąsiedztwie – na wypadek różnych ryzyk. Istotne stanie się tutaj kontynuowanie działań w

⁸² W latach 2010-2018 łącznie z terenu województwa wymeldowało się ponad 15,5 tys. osób w wieku 25 do 30 lat, w tym samym czasie zameldowało się tylko 9,4 tys. osób w tej grupie wiekowej.

zakresie wzmocnienia odporności na zagrożenia cywilizacyjne oraz budowanie sieci współpracy w tym zakresie, co będzie miało wpływ na rozwój i budowanie samorządowego systemu bezpieczeństwa.

* * *

Przedstawiona powyżej idea kształtowania rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w latach 20-tych XXI wieku, będzie więc zmierzała do stanu, w którym cechujące się wysokimi aspiracjami w dziedzinie jakości życia społeczeństwo województwa kujawsko-pomorskiego, będzie mogło te aspiracje realizować na terenie tego województwa, dzięki nowoczesnej gospodarce, sprawnie funkcjonującym usługom publicznym oraz wysokiej jakości przestrzeni, w której zamieszkuje. Będzie to więc społeczeństwo stosunkowo zamożne, dzięki posiadanej zdolności do współtworzenia i pełnego uczestnictwa w procesach rozwoju społeczno-gospodarczego zachodzących w Polsce i Europie. Finalnie, jakość życia na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, mierzona podstawowymi wskaźnikami ekonomicznymi i społecznymi, powinna być typowa dla wysokorozwiniętych regionów europejskich.

Koncepcja rozwoju funkcjonalno-przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego

Założenia koncepcji

Województwo kujawsko-pomorskie, podobnie jak inne regiony, funkcjonuje w określonych uwarunkowaniach wewnętrznych i zewnętrznych. Uwarunkowania wewnętrzne regionu związane z jego cechami fizycznogeograficznymi, rodzajem i intensywnością użytkowania przestrzeni, rozmieszczeniem i cechami mieszkańców, stanem rozwoju i wielkością miejscowości oraz obecnością określonych walorów i ograniczeń, tworzą całościowo elementy struktury funkcjonalno-przestrzennej - stosunkowo duże jednostki, wewnętrznie podobne, ale odróżniające się od sąsiedztwa. Uwarunkowania wewnętrzne kształtują także relacje i zależności między tymi jednostkami. Uwarunkowania zewnętrzne, mające miejsce w skali kraju, Europy i świata tworzą dla województwa sprzyjający lub ograniczający kontekst rozwojowy, przede wszystkim poprzez oddziaływanie czynników obecnie istniejących i prognozowanych, wpływających w największym stopniu na sukces rozwojowy regionów.

Identyfikacja tych już obecnie występujących i prognozowanych uwarunkowań, a także aspiracje formułowane na poziomie regionu, wskazują optymalną koncepcję (model) funkcjonowania i rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w ujęciu przestrzennym. Koncepcja ma na celu stwarzanie warunków przestrzennych dla realizacji długofalowego celu nadrzędnego rozwoju regionu, przy uwzględnieniu różnicowań występujących w przestrzeni województwa, w tym niejednorodnego rozmieszczenia uwarunkowań sprzyjających lub ograniczających możliwości jego osiągnięcia.

Koncepcja rozwoju funkcjonalno-przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego ukazuje sposób jego funkcjonowania i rozwoju do roku 2030 w oparciu o zbiór podstawowych założeń, zasad i relacji. Ponadto określa niezbędne działania w przestrzeni społeczno-gospodarczej województwa. Należy podkreślić, że możliwości kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu są ograniczone i dotyczą tylko niektórych aspektów. Pozostałe są zdeterminowane przez uwarunkowania przyrodnicze lub powiązania z systemem społeczno-gospodarczym kraju i stanowią pewne niezmiennicze ramy dla kształtowania rozwoju regionu. Niemniej jednak, oprócz działań o charakterze horyzontalnym, wspólnym dla całego obszaru województwa, pewien zakres interwencji mającej na celu kształtowanie rozwoju województwa, może i powinien być różnicowany w dostosowaniu do predyspozycji przestrzennych.

Wyjaśnić należy relacje pomiędzy: niniejszą koncepcją, a ideą przyspieszenia oraz zapisem celów i kierunków rozwoju. Sformułowanie celów i kierunków to tzw. operacjonalizacja idei przyspieszenia - czyli pogrupowany tematycznie zakres działań, które należy wykonać, aby ideę przyspieszenia zrealizować. Natomiast koncepcja rozwoju funkcjonalno-przestrzennego województwa wyjaśnia sposób organizacji przestrzeni, w której idea przyspieszenia będzie realizowana. Jak wskazano wcześniej, ta przestrzeń w zakresie wielu zagadnień nie może być kształtowana - wręcz przeciwnie, to ona wyznacza ramy dla prowadzenia planowanych działań i procesów rozwojowych w określony sposób, wymuszony niezmiennymi uwarunkowaniami. Niemniej jednak - w niektórych aspektach te ramy mogą być kształtowane - w sposób, który będzie sprzyjał przyspieszeniu rozwoju. O ile na przykład sieć dróg wojewódzkich należy uznać za czynnik praktycznie niezmienny w perspektywie najbliższej dekady, to już wybór, które odcinki tych dróg powinny być traktowane priorytetowo, bo sprzyjają osiągnięciu celów rozwojowych, jest przykładem świadomego stymulowania rozwoju. O ile sieć miast należy uznać za czynnik niezmienny, to już wybór jakiego rodzaju działalności w nich realizowane zamierza się wspierać

i wzmocniać oraz w jaki sposób będzie się to robić, jest przykładem świadomego stymulowania rozwoju. Na etapie formułowania celów i kierunków rozwoju województwa, bardzo niewiele z tych ustaleń będzie określonych w sposób pozwalający na jednoznaczną identyfikację terytorialną konkretnego miejsca ich realizacji – bo większość ustaleń będzie dotyczyć całej przestrzeni województwa, ale to właśnie koncepcja pokazywać będzie zróżnicowane przestrzennie warunki ich realizacji. Rozwinięciem koncepcji będzie sporządzony w ślad za Strategią, plan zagospodarowania przestrzennego województwa, który jest przestrzennym wyrazem ustaleń Strategii, swoistym dokumentem branżowym z dziedziny „organizacji przestrzeni i kształtowania jej zagospodarowania”.

Koncepcja funkcjonowania województwa kujawsko-pomorskiego (w ujęciu funkcjonalno-przestrzennym) na III dekadę XXI wieku została sformułowana w oparciu o następujące założenia:

- odnoszenie się wyłącznie do zagadnień mających fundamentalne znaczenie dla rozwoju województwa i stosunkowo trwałych – tworzących ramy jego rozwoju, z pominięciem zagadnień szczegółowych, nieistotnych w skali regionalnej lub w dłuższym okresie,
- całościowe spojrzenie na problematykę rozwoju regionu, co w konsekwencji umożliwi osiągnięcie optymalnych efektów, znacznie większych niż miałyby to miejsce poprzez kreowanie pojedynczych działań, podejmowanych dla poszczególnych zagadnień,
- oparcie modelu na trzech podstawowych systemach: *przyrodniczym, osadniczym, transportowym* oraz na uzupełniającym ujęciu *punktowym, liniowym i przestrzennym*. Systemy te zazębiają się tworząc razem uwarunkowania dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, a funkcjonując w wymiarze zarówno wewnętrznym jak i zewnętrznym są ze sobą połączone i niejednokrotnie ich prawidłowe funkcjonowanie jest od siebie uzależnione. Poza ww. systemami wpływ na rozwój regionu mają elementy niepołączone w system, ale w równie ważnym stopniu decydujące o możliwościach jego funkcjonowania. Są to: miejsca, obiekty, inwestycje odznaczające się cechami potencjalnie wyróżniającymi region pozytywnie i budującymi jego przewagi konkurencyjne w skali kraju oraz obszary charakteryzujące się problemami o skali rzutującej negatywnie na możliwości rozwoju całego regionu, a więc wymagające interwencji,
- objęcie zakresem koncepcji nie tylko działań wynikających wprost z kompetencji Samorządu Województwa, ale również działań pozostających w gestii administracji rządowej RP uznając, iż władze województwa mogą i będą wspierać działania rządu w danym zakresie, w sytuacji, gdy są one zbieżne z interesem regionu, bądź też będą lobbować za wprowadzeniem zmian/korekt projektów inwestycji czy zamierzeń w pierwotnej formie w sytuacji gdy nie realizują one lub nie w pełni realizują interesy rozwojowe województwa kujawsko-pomorskiego.

W konsekwencji powyższych rozważań koncepcja funkcjonalno-przestrzenna rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego składa się z sześciu podstawowych elementów, stanowiących ogólne ramy rozwoju regionu. Są to:

- **system przyrodniczy**, z którego wynika rozmieszczenie obszarów kluczowych ze względu na charakter walorów środowiskowych;
- **system osadniczy**, z którego wynika hierarchia sieci osadniczej, a więc także będąca jej bezpośrednią konsekwencją odpowiedzialność poszczególnych ośrodków za stymulowanie rozwoju określonych terytorialnie obszarów i określonych dziedzin funkcjonowania życia społecznego i gospodarczego;
- **system transportowy**, z którego wynikają relacje transportowe o znaczeniu międzyregionalnym, międzynarodowym (zapewniające dostępność i powiązania zewnętrzne) oraz sposób organizacji relacji wewnątrzwojewódzkich (zapewniający spójność wewnętrzną), w tym określenie dominującego środka transportu publicznego w relacji węzły powiatowe - stolicy województwa;
- **kluczowe elementy budujące potencjał ponadregionalny i przewagi konkurencyjne województwa** – potencjały na bazie których możliwe będzie uruchomienie nowych procesów rozwojowych, istotnie zwiększających możliwości rozwoju województwa;
- **zidentyfikowane obszary wymagające rozwiązania sytuacji problemowej** – obszary, w których stwierdza się obecność ograniczeń rozwojowych na tyle istotnych, że mogą zagrażać prawidłowemu rozwojowi województwa jako spójnemu systemowi społeczno-gospodarczemu. Wskazano tu obszary zidentyfikowane na poziomie regionalnym oraz na poziomie krajowym - wskazane dla województwa w Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju⁸³.

---

83 W koncepcji uwzględniono aktualizację dokonaną w roku 2020.

- **założenia polityki terytorialnej województwa** – stanowiące zbiór zasad, dotyczących świadomego różnicowania polityki rozwoju w ujęciu terytorialnym w powiązaniu z hierarchią sieci osadniczej, a więc na bazie miejskich obszarów funkcjonalnych. Założenia formułują: metodę identyfikacji zasięgu przestrzennego poszczególnych obszarów różnicowania interwencji oraz dziedziny wsparcia dla poszczególnych kategorii obszarów.

Na etapie realizacji ustaleń Strategii i kształtowania wynikającej z niej polityki rozwoju województwa, wymienione elementy będą sukcesywnie uzupełniane o bardziej szczegółowe programy, plany, projekty i działania, osadzone w wyżej wymienionych ramach.

Należy zaznaczyć, iż systematyczny rozwój wszystkich wyznaczonych powyżej elementów, tworzących ramy rozwoju województwa, w odpowiednich dla nich kierunkach i w optymalny dla każdego z nich sposób, jest warunkiem niezbędnym do osiągnięcia założonego celu głównego rozwoju województwa.

Obszary wymagające rozwiązania sytuacji problemowej oraz obszary realizacji polityki terytorialnej, to obszary wobec których różnicowana będzie polityka rozwoju. Oznacza to, że podejmowana interwencja będzie dostosowywana do specyficznych uwarunkowań danego terytorium. Tak więc zarówno pod względem zakresu działań, jak i stosowanych instrumentów, realizowana polityka rozwoju będzie różna w zależności od obszaru. W przypadku terytoriów, wymagających rozwiązania sytuacji problemowej, przyczyną różnicowania działań będzie wola rozwiązania lub co najmniej niwelowania problemów rozwojowych. W przypadku obszarów wyznaczonych na podstawie zasięgu oddziaływania miast (miejskie obszary funkcjonalne), przyczyną różnicowania będzie kształtowanie rozwoju adekwatnie do miejsca miast rdzeniowych w hierarchii sieci osadniczej i rodzajów relacji pomiędzy miastami rdzeniowymi a ich obszarami podmiejskimi (rozwój tych funkcji, które w przypadku każdego z poziomów hierarchicznych mają kluczowe znaczenie dla rozwoju województwa).

Obydwa powyżej wskazane typy obszarów, wobec których zamierza się różnicować interwencję, należy traktować jako tożsame „obszaram strategicznej interwencji” w nomenklaturze krajowych dokumentów kształtujących politykę rozwoju.

System przyrodniczy województwa

System przyrodniczy województwa stanowi kluczowy zasób w zakresie ochrony, utrzymania, rozwoju i wzmacniania walorów środowiskowych województwa. Ma także bezpośrednie i bardzo ważne znaczenie dla kształtowania jakości życia mieszkańców, zwłaszcza związanych z utrzymaniem zdrowia oraz regeneracją sił. Jest także obszarem prowadzenia działalności gospodarczych, które o ile są realizowane zgodnie z przepisami i w ramach określanych przez uprawnione do tego organy, nie są oceniane negatywnie. Lasy zajmują w województwie kujawsko-pomorskim prawie 430 tys. ha, czyli prawie 24% powierzchni ogólnej. Zgodnie z deklaracjami Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu, zasób ten powinien pełnić nie tylko funkcje środowiskowe, ale także być wykorzystywany do celów gospodarczych (pozyskanie drewna) oraz udostępniany dla turystyki i innych form aktywności fizycznej mieszkańców, nawet jeśli wiąże się to z tworzeniem niezbędnej infrastruktury⁸⁴. Należy pamiętać, że lasy mają bardzo duże znaczenie w pochłanianiu CO₂, a więc przyczyniają się do ograniczania ocieplania klimatu, a odpowiednio prowadzona gospodarka leśna (np. poprzez dobór nasadzanych gatunków, wycinka prowadzona w odpowiednim wieku) może te zdolności istotnie zwiększyć. Strategia wyraża wolę dążenia do zachowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej regionu dla przyszłych pokoleń, co najmniej na obecnym poziomie. Nie oznacza to braku możliwości realizacji infrastruktury niezbędnej dla rozwoju społeczno-gospodarczego w obszarach cennych przyrodniczo. Jednakże każdorazowo powinna ona być realizowana w sposób optymalny środowiskowo, to znaczy unikający lub minimalizujący negatywne oddziaływania i wówczas uwzględniający działania kompensacyjne. Zapobieganie, względnie minimalizowanie niekorzystnych skutków działalności prowadzonych przez człowieka na terenie województwa jest jednym z podstawowych działań polityki regionalnej. Uznano, iż w praktyce założenia te będą osiągnane poprzez obowiązujący obecnie system przyrodniczy, składający się z dwóch „podsystemów” – obszarów prawnie chronionych oraz leżących poza systemem obszarów chronionych, korytarzy ekologicznych. Na pierwszy z nich, składają się obszary o różnej formie organizacyjnej, charakteryzujące się przede wszystkim odmiennym rygiem ochronnym, tj. opracowanym zbiorem pewnych zakazów i ograniczeń w użytkowaniu przestrzeni województwa, pozwalającym na zachowanie wysokiej wartości przedmiotów ochrony oraz na prowadzenie racjonalnej działalności gospodarczej. Do obszarów tych zalicza się: rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, obszary Natura 2000 (w tym obszary specjalnej ochrony ptaków oraz specjalne obszary ochrony

⁸⁴ Działania te są realizowane we współpracy z Państwowym Gospodarstwem Leśnym Lasy Państwowe

siedlisk). W ujęciu przestrzennym województwa obszary te rozmieszczone są nierównomiernie i koncentrują się głównie w jego północnej i centralnej części, obejmując m.in. rejon Borów Tucholskich, Pojezierza Krajeńskiego, Pojezierza Brodnickiego, Doliny Brdy, Doliny Drwęcy, Kotliny Toruńskiej, Doliny Fordońskiej, czy Kotliny Grudziądzkiej. Obszary prawnie chronione w województwie wg stanu na rok 2020, to:

Tabela 1. Powierzchniowe formy ochrony przyrody w województwie kujawsko-pomorskim

Forma ochrony przyrody	Liczba form ochrony przyrody w województwie	Powierzchnia ogółem [w ha]	% powierzchni województwa
Rezerваты przyrody	94	9 606,82	0,53
Parki krajobrazowe	10	238 733,76	13,28
Obszary chronionego krajobrazu	31	338 991,53	18,86
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	10	3 139,88	0,17
Stanowiska dokumentacyjne	1	93,52	0,01
Użytki ekologiczne	ok.1920*	b.d	b.d
Obszary Natura 2000, w tym:	44		
obszary specjalnej ochrony ptaków	7	157 791,35	8,78
specjalne obszary ochrony siedlisk	37	88 030,59	4,90

Źródło: Opracowanie własne. *wg danych z Rejestru form ochrony przyrody prowadzonego przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Bydgoszczy (stan na 20 lipca 2018 r.)

Nie jest celem Strategii zamieszczanie szczegółowego wykazu form chronionych oraz zasad ochrony w nich obowiązujących. Generalną zasadą formułowaną przez Strategię wobec form chronionych jest respektowanie przepisów odrębnych, które te zagadnienia regulują, podobnie jak akceptowanie ewentualnych zmian zasięgów lub liczby obszarów chronionych, dokonywanych przez organy do tego uprawnione.

Drugim podsystemem, który pod względem funkcjonalnym ściśle powiązany jest z wcześniej opisanym systemem obszarów chronionych, są korytarze ekologiczne. Stanowią je główne szlaki migracyjne roślin, zwierząt i grzybów, łączące poszczególne obszary objęte prawną ochroną (powierzchniowo częściowo pokrywające się z nimi), pozwalające na utrzymanie stabilności i naturalności ekosystemu całego regionu. Na terenie województwa wyodrębnia się 23 korytarze ekologiczne⁸⁵, nawiązujące swym zasięgiem głównie do zasięgu zwartych kompleksów leśnych, przebiegających przez teren województwa zarówno w układzie równoleżnikowym, jak i południkowym. Do najważniejszych – z uwagi na pełnioną funkcję, jaką jest zapewnienie łączności ekologicznej poszczególnych regionów w kraju, a dalej w sieci europejskiej – należą osie następujących korytarzy ekologicznych: Lasy Czernikowskie (GKPnC-12A), Dolina Wisły - Lasy Lidzbarskie (GKPnC-13A), Lasy Lidzbarsko-Górzeńskie (GKPnC-13B), Puszcza Bydgoska (GKPnC-14), Lasy Noteckie (GKPnC-16), Bory Tucholskie (GKPnC-16), Lasy Brodnickie (KPnC-13D), Dolina Drwęcy (KPnC-13E), Dolina Dolnej Wisły (GKPnC-10B) oraz Lasy Brodnickie - Dolina Wisły (KPnC-14B). Uwzględnienie tych dwóch podsystemów w modelu funkcjonalno-przestrzennym rozwoju województwa pozwoli na dalszy rozwój regionu z poszanowaniem jego bioróżnorodności i walorów krajobrazowych, a w konsekwencji umożliwi jego trwałą i zrównoważony rozwój. Prowadzenie wszelkich działalności gospodarczych w tak zdefiniowanym obszarze powinno respektować nie tylko obligatoryjne zasady, zakazy i nakazy, wynikające ze stosownych przepisów prawnych, ale również wszelkie możliwe dobre praktyki, mające na celu ochronę walorów środowiskowych przed uszczupleniem ich zasobu lub osłabieniem potencjału.

Warto zaznaczyć, iż obecny stan ilościowy występujących form ochrony przyrody na terenie województwa oraz zajmowana przez nie powierzchnia nie są cechami stałymi w czasie. Na etapie konstrukcji niniejszej koncepcji rozwoju województwa nie można wykluczyć, iż w przyszłości pojawią się merytoryczne przesłanki do objęcia ochroną nowych obszarów, charakteryzujących się wysokimi walorami przyrodniczymi, które nie zostały dotąd kompleksowo rozpoznane (efekt zapoczątkowania badań na danym terenie, zastosowania lepszych metod rozpoznania, rozwoju wiedzy w zakresie środowiska i jego ochrony), czy też nadania wyższej rangi obszarom już objętym prawnymi formami ochrony przyrody. Z drugiej strony, doświadczenia z ostatnich lat wskazują na pojawianie się argumentów na rzecz wprowadzania obszarowych wyłączeń w obrębie obszarów objętych ochroną lub na rzecz zmniejszania powierzchni obszarów objętych prawną ochroną przyrody, znoszenia pewnych zakazów, umożliwiając tym samym prowadzenie różnego rodzaju działalności gospodarczych lub na ich dalszy rozwój (w sytuacji gdy dotychczas obowiązujące zakazy go ograniczały). Taki model działania pozwoli na włączanie w system obszarów chronionych nowych terenów, przy umożliwieniu stosunkowo szerokiego prowadzenia działalności społeczno-gospodarczych, dzięki czemu ustanawianie nowych form chronionych nie będzie kontrowersyjne społecznie, a pozwoli na ochronę i promocję rzeczywistych walorów. W ramach zadań

85 Wg danych Instytutu Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk w Białowieży

własnych Samorządu Województwa, wynikających z obowiązującego prawa, w ostatnich latach były i są obecnie prowadzone prace⁸⁶ nad weryfikacją i uszczegółowieniem granic parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu. W efekcie więc ostateczny zasięg obszarów objętych prawną formą ochrony na terenie województwa ulegnie prawdopodobnie pewnym modyfikacjom⁸⁷. Dlatego też w polityce regionalnej województwa zakłada się stałe monitorowanie systemu ochrony przyrody przy jednoczesnym uwzględnianiu nie tylko walorów środowiska, ale i wszelkich potrzeb, zgłaszanych przez podmioty gospodarcze, samorządy gminne i mieszkańców, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

System osadniczy województwa

Sieć osadniczą województwa kujawsko-pomorskiego tworzą 52 miasta dość równomiernie rozmieszczone w przestrzeni województwa, które koncentrują 59% mieszkańców regionu oraz 3419 zamieszkiwanych miejscowości wiejskich. Województwo charakteryzuje się czytelną hierarchią jednostek osadniczych, w której identyfikuje się pięć głównych poziomów. Hierarchia sieci osadniczej to opis relacji pomiędzy ośrodkami różnych rang (poziomów) hierarchicznych i obszarów je otaczających. Zagadnienie hierarchii sieci osadniczej wiąże się bezpośrednio z obsługą ludności, czyli zapewnieniem zaspokojenia potrzeb mieszkańców województwa na każdym poziomie. Ośrodki, które oferują dobra i usługi rzadsze, wykształcają szersze obszary oddziaływania (obszary obsługiwane), niż ośrodki, które oferują dobra i usługi bardziej powszechne. Pozycja danego ośrodka w hierarchii zależy więc od charakteru (rzadkości występowania) dóbr i usług, które są w nim dostępne.

Tabela 2. Hierarchia sieci osadniczej województwa kujawsko-pomorskiego

Poziom hierarchii sieci osadniczej	Odpowiedzialność danego poziomu hierarchicznego za realizację celów rozwojowych województwa	Przestrzenny zasięg oddziaływania danego poziomu hierarchicznego w skali województwa
Ośrodki stołeczne	<ul style="list-style-type: none"> Stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego województwa w zakresie zadań przypisanych ośrodkom stołecznym (funkcje o zasięgu regionalnym, ponadregionalnym i międzynarodowym) Ośrodki w największym stopniu odpowiedzialne za kształtowanie jakości życia mieszkańców województwa poprzez koncentrowanie działalności istotnych dla mieszkańców całego województwa Ośrodki w największym stopniu odpowiedzialne za kształtowanie konkurencyjności gospodarki województwa Ośrodki w największym stopniu odpowiedzialne za kształtowanie powiązań i zależności o charakterze ponadregionalnym i międzynarodowym 	Obszar województwa
Ośrodki regionalne	<ul style="list-style-type: none"> Wspieranie ośrodków stołecznych w stymulowaniu rozwoju województwa poprzez wybrane rodzaje działalności istotne dla mieszkańców znacznej jego części 	Kilka sąsiednich powiatów
Ośrodki powiatowe	<ul style="list-style-type: none"> Stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego na poziomie powiatów Ośrodki w największym stopniu odpowiedzialne za kształtowanie jakości życia mieszkańców i konkurencyjności gospodarki na poziomie powiatu 	Obszar powiatu
Ośrodki uzupełniające ośrodki powiatowe	<ul style="list-style-type: none"> Wspieranie ośrodków powiatowych w stymulowaniu rozwoju powiatów poprzez wybrane rodzaje działalności, istotne dla mieszkańców całego powiatu lub znacznej jego części 	Obszar powiatu lub części powiatu
Ośrodki lokalne	<ul style="list-style-type: none"> Stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego na poziomie gmin Ośrodki w największym stopniu odpowiedzialne za kształtowanie jakości życia mieszkańców i konkurencyjności gospodarki na poziomie gminy 	Obszar gminy

Źródło: Opracowanie własne

Określa się następującą hierarchię sieci osadniczej, która stanowi odzwierciedlenie dotychczasowego potencjału i relacji między miejscowościami na terenie województwa (nie przewiduje się zaistnienia zmian na tyle istotnych, by wpłynęły na aktualną hierarchizację ośrodków):

⁸⁶ w ciągu ostatnich 20 lat utworzono tylko jeden nowy park krajobrazowy pn. Góry Łosiowe

⁸⁷ W tym zakresie kluczowe mogą okazać się rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów wynikające z opracowywanego obecnie audytu krajobrazowego

- Ośrodki stołeczne województwa - Bydgoszcz i Toruń – pełnią rolę najważniejszych jednostek osadniczych, a zarazem stolic województwa. Jako ośrodki rozwijania potencjału metropolitalnego w województwie, stanowią najbardziej rozwinięte rynki pracy oraz centra regionalnych, a w zakresie niektórych działalności ponadregionalnych usług (biznesowych, administracyjnych, kulturalnych, nauki, wiedzy, wiedzy eksperckiej, innowacyjności, ochrony zdrowia, specjalistycznych usług edukacyjnych).
- Ośrodki regionalne - Włocławek, Grudziądz, Inowrocław – uzupełniają ośrodki wojewódzkie w zakresie stymulowania rozwoju regionu. Stanowią ponadlokalny rynek pracy oraz pełnią funkcję centrów aktywności społecznej i gospodarczej, a stan ich rozwoju bezpośrednio wpływa na mniejsze ośrodki miejskie oraz obszary wiejskie, połączone z nimi funkcjonalnie. Świadczą usługi biznesowe, administracyjne, kulturalne, nauki, wiedzy i ochrony zdrowia na poziomie regionalnym oraz niektóre na poziomie krajowym. Ośrodki regionalne są w polityce regionalnej województwa kujawsko-pomorskiego określane mianem „miast średnich”.
- Ośrodki powiatowe - Aleksandrów Kujawski, Brodnica, Chełmno, Golub-Dobrzyń, Lipno, Mogilno, Nakło nad Notecią, Radziejów, Rypin, Sępólno Krajeńskie, Świecie, Tuchola, Wąbrzeźno, Żnin - pełnią istotną rolę w równoważeniu rozwoju regionu, będąc swego rodzaju przekąźnikiem bodźców rozwojowych z ośrodków wyższego poziomu na otaczające obszary. W miastach tych koncentruje się większość zadań przypisanych do kompetencji powiatów, a więc pełnią kluczową rolę w stymulowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego na tym poziomie. Pełnią również bardzo ważną funkcję dla obszarów wiejskich, głównie jako ośrodki zaplecza rolnictwa, ale też miejsca tworzenia i realizacji funkcji pozarolniczych, wobec których są głównymi centrami aktywizującymi tereny powiatów.
- Ośrodki uzupełniające ośrodki powiatowe - ośrodki powiatowe wspiera sześć ośrodków uzupełniających, tj. miast nie będących siedzibami powiatów, ale ze względu na zlokalizowane w nich instytucje i prowadzone działalności, obsługujących mieszkańców powiatu i uzupełniających w tym zakresie ośrodki powiatowe. Są to: Więcbork, Chełmża, Łasin, Strzelno, Nowe, Szubin,
- Ośrodki lokalne – pozostałe miasta, nie zaliczone do wyższych poziomów hierarchicznych oraz miejscowości wiejskie stanowiące siedziby gmin. Stanowią one miejsca koncentracji działalności skierowanych na obsługę mieszkańców gminy, w tym także obsługę rolnictwa. Rzadko wykraczają swym oddziaływaniem poza jej granice.

Tak zorganizowana sieć osadnicza gwarantuje zapewnienie prawidłowej obsługi wszystkich mieszkańców regionu - miast i obszarów wiejskich w sferze społecznej i gospodarczej, a także jest gwarantem integracji wewnętrznej i spójności terytorialnej regionu przy zachowaniu zasad rozwoju zrównoważonego.

Ośrodki stołeczne województwa – Bydgoszcz i Toruń. Bydgoszcz i Toruń są w polityce regionalnej województwa postrzegane jako ośrodki realizujące funkcje o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym, kluczowe dla rozwoju społeczno-gospodarczego oraz kształtowania konkurencyjności całego województwa kujawsko-pomorskiego. Za funkcje o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym uważa się wszystkie te działalności, których przestrzenny zasięg oddziaływania (obsługi, kształtowania powiązań) dotyczy obszaru województwa lub wykracza poza ten obszar. W szczególności zaliczają się tu funkcje: naukowo-badawcze, szkolnictwa wyższego, kultury (zwłaszcza tzw. kultury wysokiej), specjalistycznej ochrony zdrowia, mediów, kreowania trendów w zakresie wzornictwa przemysłowego i kultury masowej, sportu, administracji (zwłaszcza ponadregionalnej), specjalistyczne funkcje finansowe, doradcze i kształtujące trendy w biznesie, wystawienniczo-targowe, specjalistyczne usługi edukacyjne⁸⁸, ulokowanie siedzib organizacji o znaczeniu międzynarodowym, pełnienie roli węzła transportowego o znaczeniu międzynarodowym.

W zakresie powyżej określonych działalności przyjmuje się zasadę, że obydwa ośrodki są niezbędne dla kształtowania prawidłowego rozwoju województwa, ponieważ działalności te nie są w obydwu miastach rozwinięte równomiernie. Stąd w zakresie niektórych potencjał obydwu miast się uzupełnia, a w zakresie innych – wzajemnie wzmacnia. O potencjale regionalnym danego miasta nie świadczy jego wielkość mierzona liczbą mieszkańców lub zajmowanym terytorium, tylko liczba i rodzaj instytucji i działalności, które oddziałują na obszar całego regionu i w zakresie których powstają związki (zależności) pomiędzy tym obszarem a danym miastem. W przypadku województwa kujawsko-pomorskiego żaden z dwóch ośrodków stołecznych nie prezentuje obecnie wystarczająco dużego potencjału funkcji regionalnych, by samodzielnie stymulować rozwój

⁸⁸ Takimi usługami są: doskonalenie nauczycieli, specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze i specjalistyczne kształcenie zawodowe, w szczególności w zawodach z zakresu nowoczesnych technologii, dla których partnerzy – pracodawcy mieszczą się przede wszystkim w największych, silnie uprzemysłowionych, ośrodkach – miastach stołecznych i miastach regionalnych.

województwa na satysfakcjonującym poziomie, typowym dla wyzwań rozwojowych III i IV dekady XXI wieku⁸⁹. Natomiast łączny potencjał Bydgoszczy i Torunia stwarza możliwość osiągnięcia poziomu porównywalnego z większością największych ośrodków regionalnych. Dlatego też od początku funkcjonowania samorządowego województwa kujawsko-pomorskiego, w jego polityce regionalnej przyjmuje się zasadę łącznego postrzegania potencjału funkcji regionalnych i ponadregionalnych obydwu miast stołecznych. Ze względu na centralne położenie w strukturze województwa, Bydgoszcz i Toruń są łatwo dostępne dla mieszkańców całego regionu. Zapewniają im pełen zakres i odpowiednio wysoki poziom jakościowy działalności niezbędnych dla prawidłowego rozwoju i realizują potrzeby typowe dla najwyższych poziomów hierarchicznych sieci osadniczej (do których zalicza się 10 ośrodków w Polsce, tworzących wg KPZK 2030 tzw. „metropolię sieciową”, odpowiedzialną za stymulowanie rozwoju w skali całego kraju. Pozycja i rola tych miast w funkcjonowaniu całego kraju wynika także z ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która traktuje obszary funkcjonalne powyższych miast, jako obszary „o znaczeniu ponadregionalnym”, czyli „o istotnym znaczeniu dla polityki przestrzennej kraju”).

W polityce regionalnej województwa, takie postrzeganie roli obydwu ośrodków w kształtowaniu rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego, oznacza zobowiązanie do dalszego stymulowania rozwoju w obydwu miastach tych działalności i instytucji, których funkcjonowanie jest istotne dla realizacji celów rozwojowych całego województwa, w szczególności niezbędnych dla kształtowania wysokiej jakości życia mieszkańców i konkurencyjności całego województwa. U podstaw założenia o wspólnej odpowiedzialności obydwu miast za obsługę całego województwa, leży także fizyczna bliskość i dobre skomunikowanie obydwu ośrodków stołecznych. W okresie funkcjonowania samorządowego województwa kujawsko-pomorskiego zaszczytne zmiany na rzecz integracji komunikacyjnej obydwu miast, np. inwestycje w infrastrukturę oraz tabor, a także zmiany w organizacji transportu publicznego. W efekcie odległość czasowa pomiędzy Bydgoszczą a Toruniem wynosi w transporcie publicznym najczęściej około 45-60 minut, a dołączając dużą liczbę połączeń, wzajemną dostępność obydwu miast należy już obecnie uznać za stosunkowo dogodną.

Bydgoszcz i Toruń, jak wszystkie ośrodki miejskie, wykształcają strefy silnego oddziaływania i powiązań funkcjonalno-przestrzennych (tzw. strefy podmiejskie). W przypadku obydwu miast mają one orientacyjny zasięg około 25-35 km od centrów miast (zasięg zależny jest od warunków fizyczno-geograficznych, charakteru użytkowania gruntów i układu sieci komunikacyjnych). Strefy podmiejskie to obszary silnie zurbanizowane pod wpływem codziennych, silnych, utrwalonych związków z miastami, których wyrazem są łatwo dostrzegalne skutki przestrzenne, społeczne i ekonomiczne, które powodują, że zarówno pod względem fizjonomii jak i wskaźników, obszary te znacząco odróżniają się zarówno od pozostałych obszarów wiejskich, jak i miast. Granice stref podmiejskich nie są jednoznacznie definiowane przestrzennie⁹⁰, a samo podleganie przez dany obszar oddziaływaniom sąsiedniego dużego miasta, nie ma charakteru wyłącznego dla tylko jednego ośrodka. Stąd strefy podmiejskie Bydgoszczy i Torunia, miast relatywnie blisko położonych, pomimo iż zasadniczo są rozłączne, mają także część wspólną, która podlega urbanizacji pod wpływem silnych związków z obydwoma ośrodkami rdzeniowymi⁹¹. Strefy podmiejskie są wyrazem lokalnych i ponadlokalnych relacji pomiędzy dużym miastem i jego najbliższym otoczeniem, będących wynikiem pełnienia przez miasto rdzeniowe funkcji regionalnych i ponadregionalnych (geneza stref podmiejskich wykształcających się w okresie powojennym, to pełnienie roli sypialni dla mieszkańców zatrudnionych w mieście rdzeniowym w wyspecjalizowanym przemyśle – a więc mającym znaczenie ponadregionalne, ogólnokrajowe). Pod względem funkcjonalno-przestrzennym miasto centralne i strefa podmiejska mogą być traktowane jako jeden organizm społeczno-gospodarczy, ponieważ stanowią obszar codziennej silnej aktywności społecznej i gospodarczej (zachodzenia relacji w tych aspektach). Oferują przestrzeń dla zamieszkania, prowadzenia działalności gospodarczych, rekreacji i wypoczynku oraz obsługi infrastrukturalnej i komunikacyjnej zarówno miasta rdzeniowego jak i strefy podmiejskiej oraz podlegają negatywnym oddziaływaniom na środowisko będącym skutkiem tych aktywności. Strefa podmiejska nie jest obszarem pełniącym bezpośrednio istotne funkcje o znaczeniu regionalnym i

---

89 W ocenie powyższej uwzględnia się stan obiektywny oraz wynikający z porównania potencjału Bydgoszczy i Torunia z innymi głównymi ośrodkami regionalnymi w Europie – a nie spełnianie lub brak spełniania teoretycznych kryteriów „metropolitalności” wyrażanych za pomocą wyłącznie kilku kryteriów ilościowych.

90 Na potrzeby zarządzania przestrzenią, najczęściej przyjmuje się kryteria statystyczne odnoszone do gmin jako jednostek administracyjnych – do stref podmiejskich zalicza się wówczas gminy spełniające przyjęte kryteria wskaźnikowe, świadczące o wysokim poziomie urbanizacji. W ten sposób otrzymuje się obiektywnie wydzielony obszar, w którym możliwe jest podejmowanie interwencji w polityce regionalnej (stymulowanie określonych działalności) poprzez kształtowanie relacji z samorządami gmin, jak też możliwe jest monitorowanie zmian stanu rozwoju za pomocą systemu statystyki publicznej GUS, udostępniającego dane dla poziomu gmin.

91 Zasięg stref podmiejskich Bydgoszczy i Torunia na przestrzeni ostatnich 20-30 lat, wyrażony w ujęciu gmin, jest ustabilizowany (patrz „Atlas Województwa Kujawsko-Pomorskiego”, wydanie II, strona 98) i zasadniczo jest zgodny z badaniami prof. P.Śleszyńskiego, będącymi punktem wyjścia dla określania zasięgu miejskich ośrodków funkcjonalnych ośrodków stołecznych.

ponadregionalnym, ale stanowi swoiste tło kształtowania tych funkcji w mieście centralnym (np. poprzez tworzenie przestrzeni dla zamieszkania i rekreacji ludności realizującej te funkcje poprzez zatrudnienie w mieście centralnym). Dlatego też stan rozwoju i potencjał strefy podmiejskiej pośrednio wpływa na zdolność miasta centralnego do pełnienia funkcji regionalnych i ponadregionalnych.

Podsumowując, w dotychczasowej polityce regionalnej województwa kujawsko-pomorskiego przyjęto się określać Bydgoszcz, Toruń oraz strefy podmiejskie obydwu miast, mianem „aglomeracji bydgosko-toruńskiej”, ponieważ z punktu widzenia problematyki zagospodarowania przestrzennego, strefy podmiejskie Bydgoszczy i Torunia stanowią stosunkowo rozległy, zurbanizowany obszar, który pod względem morfologii i fizjonomii jest stosunkowo homogeniczny, a jednocześnie odróżnia się od położonych „na zewnątrz” obszarów nie podlegających suburbanizacji. W kategoriach charakteru zagospodarowania przestrzeni, ten zurbanizowany obszar centralnej części województwa jest również w pewnym stopniu wewnątrznie zróżnicowany pod względem poziomu (stopnia) urbanizacji (to znaczy są tu obecne zarówno miejscowości o bardzo silnym stopniu zurbanizowania, jak i miejscowości wykazujące nieco niższy jego poziom), ale nie wg położenia w stosunku do Bydgoszczy lub do Torunia (wykazujące ten sam stopień zurbanizowania miejscowości podmiejskie obydwu miast wykazują podobne: morfologię, fizjonomię i pełnione funkcje). Natomiast w kategoriach funkcjonalnych (siła i kierunki powiązań) obszar jest wyraźnie podzielony na część silniej związaną z Bydgoszczą i część silniej związaną z Toruniem – obydwie te części można więc nazwać podobszarami funkcjonalnymi Bydgoszczy i Torunia w ramach jednego rozległego zurbanizowanego obszaru centralnej części województwa (aglomeracji bydgosko-toruńskiej).

W przypadku centralnej części województwa działania w ramach kształtowania struktur i wzmocnienia potencjału regionu, powinny w szczególności polegać na:

- sukcesywnym rozwijaniu potencjału usług o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym, w zakresie których Bydgoszcz i Toruń są postrzegane jako miasta współodpowiedzialne za obsługę całego województwa i kształtowanie jego konkurencyjności, a zdolność ośrodków stołecznych do pełnienia tych funkcji jest wyrażana przez łączny potencjał Bydgoszczy i Torunia. To założenie skutkować będzie w przyszłości postrzeganiem Bydgoszczy i Torunia każdorazowo łącznie przy bilansowaniu stanu rozwoju funkcji regionalnych (i ponadregionalnych) oraz przy stymulowaniu rozwoju (i programowaniu interwencji na rzecz stymulowania rozwoju) tych funkcji. W szczególności wsparcie powinno dotyczyć następujących zagadnień: dostępności transportowej (transportu drogowego, kolejowego, lotniczego, wodnego śródlądowego), rozwoju szkolnictwa wyższego, badań i nauki, rozwoju kultury (w tym instytucji muzycznych), medycyny i ochrony zdrowia, wiodącej roli w obszarze kreowania ekosystemu innowacyjności w regionie (inwestycji w sferze B+R), lokowania instytucji szczebla krajowego i międzynarodowego, lokowania obiektów o znaczeniu symbolicznym – stanowiących wyróżniki tożsamościowe miast,
- rozwijaniu działalności o znaczeniu lokalnym, ale stanowiących bezpośrednie tło dla pełnienia funkcji regionalnych i ponadregionalnych (edukacja na wszystkich poziomach, placówki wsparcia całodobowego, specjalistyczne poradnie, lokalne instytucje kultury, przestrzenie publiczne oraz aktywność fizyczna i integracja, sprawny transport miejski i podmiejski, stan środowiska w mieście – zwłaszcza stan powietrza),
- rozwoju infrastruktury i pełnienia zadań na rzecz ludności wymagającej wsparcia, w tym zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami i osób starszych,
- rozwoju usług społecznych, zwłaszcza opiekuńczych, stymulowaniu aktywności społecznej oraz rozwoju działalności mających na celu przeciwdziałanie wykluczeniom, ograniczaniu zjawiska wykluczenia, zapewnianiu wsparcia wytchnieniowego,
- porządkowaniu struktury funkcjonalno-przestrzennej (estetyzacja zagospodarowania, deaglomeracja przemysłu z centrów miast, zachowanie/rekonstrukcja zielonych pierścieni wokół miast),
- rozwiązywaniu problemów społecznych w rejonach współwystępowania problemów pozaspółecznych (rewitalizacji),
- rozwijaniu rynków pracy o znaczeniu regionalnym,
- dalszej integracji komunikacyjnej Bydgoszczy i Torunia (za pomocą poprawy stanu i funkcjonalności istniejącej infrastruktury, budowy nowej oraz tworzenia rozwiązań organizacyjnych w transporcie publicznym),
- zapewnianiu swobodnego dostępu (w tym także w transporcie publicznym) do obydwu miast stołecznych z terenu całego województwa (w transporcie publicznym realizacja idei 60/90),

- przeciwdziałaniu (zapobieganie i podejmowanie działań naprawczych lub kompensujących) szeroko rozumianym negatywnym konsekwencjom suburbanizacji w sferze środowiskowej, społecznej i ekonomicznej, w tym w aspekcie ładu przestrzennego.

Podkreślić należy, że powyższe założenia nie stanowią przeszkody dla rozwoju jakichkolwiek inicjatyw mających na celu usprawnienie realizacji zadań własnych, rozwiązywanie problemów funkcjonalno-przestrzennych na poziomie lokalnym i ponadlokalnym, budowanie współpracy i zacieśnianie powiązań (zwłaszcza na rzecz rozwoju społecznego, rozwoju infrastruktury technicznej, budowania wspólnych systemów komunikacji publicznej itp.) przez obydwa miasta rdzeniowe i przez gminy podmiejskie. Działania takie, jako usprawniające funkcjonowanie ośrodków stołecznych, będą wspierane w polityce regionalnej w zależności od dostępnych instrumentów, jednak inicjatywy te nie mogą być sprzeczne z wyrażoną wcześniej zasadą polityki regionalnej województwa, polegającą na współodpowiedzialności obydwu miast centralnych za realizację funkcji regionalnych i ponadregionalnych.

Ośrodki regionalne - Włocławek, Grudziądz, Inowrocław. W kształtowaniu rozwoju województwa, ośrodki regionalne (tzw. „miasta średnie”) powinny być traktowane jako istotne ośrodki rozwoju. Zgodnie z umiejscowieniem w hierarchii sieci osadniczej, są to miasta wspomagające ośrodki stołeczne przede wszystkim w zakresie funkcji gospodarczych (w tym rozwoju przemysłu – wszystkie miasta posiadają bogate dziedzictwo przemysłowe, a Włocławek i Grudziądz dodatkowo bardzo korzystną dostępność dla rozwoju działalności przemysłowych i logistycznych na dużą skalę) oraz niektórych funkcji społecznych, takich jak specjalistyczne szkolnictwo ponadpodstawowe, szkolnictwo wyższe (zwłaszcza zawodowe), pełnienie roli dużych ośrodków zróżnicowanego szkolnictwa i doskonalenia zawodowego dla dorosłych, funkcjonowanie instytucji kultury (teatry, muzea, galerie), rozrywki i sportu, specjalistycznej ochrony zdrowia oraz specjalistycznego handlu. W przypadku Inowrocławia zwraca się uwagę na rozwój dodatkowej funkcji specjalistycznej w skali kraju – uzdrowiska, a w przypadku Grudziądza i Włocławka możliwość rozwoju specjalistycznego produktu turystycznego związanego z Wisłą (potencjałem rozwoju Włocławka jest ponadto Zalew Włocławski). Potencjał społeczno-gospodarczy wszystkich trzech ośrodków predestynuje je do pełnienia roli ośrodków stymulujących rozwój co najmniej kilkunastu gmin leżących w bliższym i dalszym sąsiedztwie (realny obszar istotnego oddziaływania tych miast, to gminy leżące na terenie 3-5 powiatów, przy czym zasięg i natężenie tych związków będą zróżnicowane). Podkreślić należy, że Włocławek oraz Grudziądz są postrzegane jako ośrodki istotne w krajowej sieci osadniczej. Zgodnie z Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, wchodzi one w skład „podstawowych węzłów sieci powiązań funkcjonalnych miast”. Oznacza to, że obydwa miasta mają potencjał do świadczenia usług biznesowych, administracyjnych, kulturalnych, nauki, wiedzy i ochrony zdrowia nawet na poziomie krajowym, jako ośrodki wyspecjalizowane, oddziałujące poza granice województwa.

W przypadku tej kategorii miast działania w ramach kształtowania struktur i wzmacniania potencjału województwa powinny w szczególności polegać na:

- rozwoju potencjału gospodarczego (tworzenie nowych miejsc pracy, wspieranie działalności badawczo-rozwojowych na rzecz przemysłu – uzupełniająca rola w obszarze kreowania ekosystemu innowacyjności w regionie poprzez inwestycje w sferze B+R, reindustrializacja, logistyka),
- zwiększaniu aktywności zawodowej mieszkańców,
- zwiększaniu możliwości obsługi mieszkańców w zakresie usług (szkolnictwo wyższe zawodowe, szkolnictwo ponadpodstawowe, edukacja dorosłych, kultura, specjalistyczna ochrona zdrowia),
- rozwijaniu działalności o znaczeniu lokalnym, ale stanowiących bezpośrednie tło dla pełnienia funkcji regionalnych (edukacja na wszystkich poziomach, placówki wsparcia całodobowego, specjalistyczne poradnie, lokalne instytucje kultury, przestrzenie publiczne oraz aktywność fizyczna i integracja, sprawny transport miejski i podmiejski, stan środowiska w mieście – zwłaszcza stan powietrza),
- rozwoju infrastruktury i pełnienia zadań na rzecz ludności wymagającej wsparcia, w tym zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami i osób starszych,
- rozwoju usług społecznych, zwłaszcza opiekuńczych, stymulowaniu aktywności społecznej oraz rozwoju działalności mających na celu przeciwdziałanie wykluczeniom, ograniczanie zjawiska wykluczenia, zapewnienie wsparcia wytchnieniowego,
- rozwiązywaniu problemów środowiskowych (zwłaszcza w aspekcie stanu powietrza),
- porządkowaniu struktury funkcjonalno-przestrzennej (estetyzacja zagospodarowania, deglomeracja przemysłu z centrów miast, zachowanie/rekonstrukcja zielonych pierścieni wokół miast),
- rozwiązywaniu problemów społecznych w rejonach współwystępowania problemów pozaspółecznych (rewitalizacja),

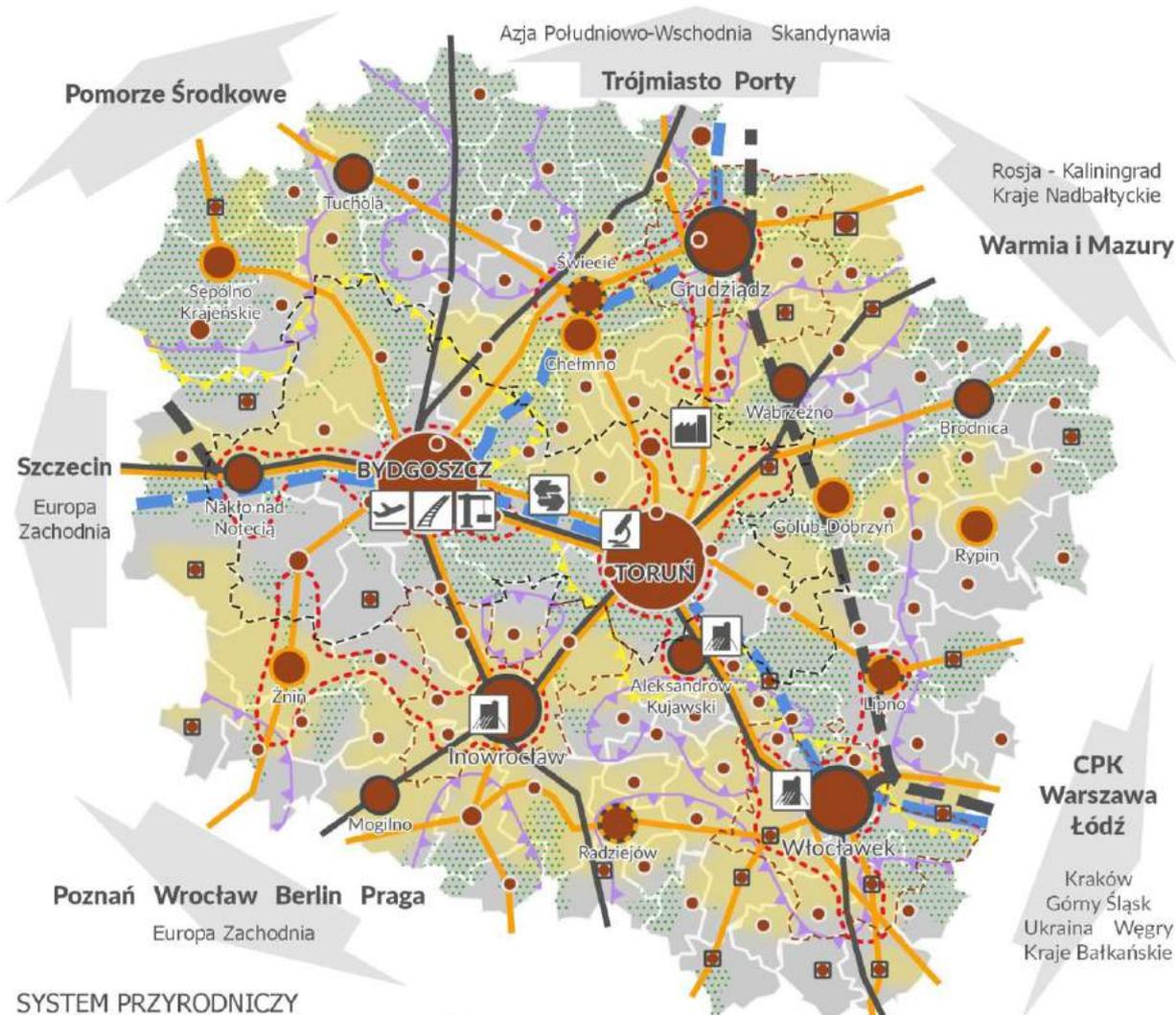
- zwiększaniu potencjału terenów zieleni, w tym zwłaszcza pełniących rolę przestrzeni publicznych,
- wykorzystaniu potencjałów endogenicznych (uzdrowisko, turystyka wodna, inne specyficzne walory przyrodnicze i kulturowe mogące być podstawą dla rozwoju gospodarczego lub pełnienia ważnych funkcji rekreacyjnych i/lub integracyjnych dla lokalnych społeczności),
- przeciwdziałaniu (zapobieganie i podejmowanie działań naprawczych lub kompensujących) szeroko rozumianym negatywnym konsekwencjom suburbanizacji w sferze środowiskowej, społecznej i ekonomicznej, w tym w aspekcie ładu przestrzennego,
- rozwoju transportu publicznego w relacjach do Bydgoszczy i/lub Torunia,
- rozwoju aglomeracyjnego transportu publicznego (w relacjach do obszarów podmiejskich),
- kreowaniu atrakcyjnego wizerunku miast na arenie krajowej – zwłaszcza jako miejsc atrakcyjnych dla lokowania działalności gospodarczych oraz dla zamieszkania),
- wsparciu miast w pozyskaniu usług o znaczeniu ponadregionalnym i krajowym – np. przez realokację instytucji administracji (urzędów, służb, itp.).

Wsparcie rozwoju ośrodków regionalnych powinno dotyczyć także następujących zagadnień: dostępności transportowej (transportu drogowego, kolejowego, wodnego śródlądowego – poza Inowrocławiem), rozwoju szkolnictwa wyższego, badań i nauki, rozwoju kultury (w tym instytucji muzycznych), medycyny i ochrony zdrowia, innowacyjnej gospodarki (inwestycji w sferze B+R), lokowania instytucji szczebla krajowego i międzynarodowego, lokowania obiektów o znaczeniu symbolicznym – stanowiących wyróżniki tożsamościowe miast.

Ośrodki powiatowe. W kształtowaniu rozwoju województwa, ośrodki powiatowe są szczególnie istotne dla stymulowania rozwoju społecznego w zakresie szkolnictwa ponadpodstawowego (w tym kształcenie kadr dla gospodarki), edukacji dorosłych, leczenia specjalistycznego, a także dla zaspokajania potrzeb w zakresie handlu i komercyjnych usług, niedostępnych na poziomie lokalnym oraz dla stymulowania rozwoju gospodarczego, jako główne koncentracje miejsc pracy oraz ośrodki wspomagania podmiotów gospodarczych na poziomie podregionalnym (sektor finansów i doradztwa).

W przypadku tej kategorii miast działania w ramach kształtowania struktur i wzmacniania potencjału województwa powinny w szczególności polegać na:

- rozwoju potencjału gospodarczego (tworzenie nowych miejsc pracy, w uzasadnionych lokalizacjach - wyznaczenie terenów inwestycyjnych),
- rozwoju potencjału wsparcia rolnictwa,
- zwiększaniu aktywności zawodowej mieszkańców,
- rozwoju infrastruktury i pełnienia zadań na rzecz ludności wymagającej wsparcia, w tym zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami i osób starszych,
- rozwoju usług społecznych, zwłaszcza opiekuńczych, stymulowaniu aktywności społecznej oraz rozwoju działalności mających na celu przeciwdziałanie wykluczeniom, ograniczaniu zjawiska wykluczenia, zapewnianiu wsparcia wytchnieniowego,
- zwiększaniu możliwości obsługi mieszkańców w zakresie usług (szkolnictwo ponadpodstawowe, zwłaszcza zawodowe – blisko współpracujące z lokalnymi przedsiębiorcami, potencjalnymi przyszłymi pracodawcami, edukacja dorosłych, specjalistyczna ochrona zdrowia – szpitale oraz poradnie specjalistyczne),
- rozwiązywaniu problemów transportowych (wyprowadzanie ruchu tranzytowego),
- rozwiązywaniu problemów środowiskowych (zwłaszcza w aspekcie stanu powietrza związanego z niską emisją z systemów grzewczych),
- porządkowaniu struktury funkcjonalno-przestrzennej (estetyzacja zagospodarowania, deglomeracja przemysłu z centrów miast),
- rozwiązywaniu problemów społecznych w rejonach współwystępowania problemów pozaspółecznych (rewitalizacja),
- zwiększaniu potencjału terenów zieleni, w tym zwłaszcza pełniących rolę przestrzeni publicznych,
- wykorzystaniu potencjałów endogenicznych (specyficzne walory przyrodnicze i kulturowe mogące być podstawą dla rozwoju gospodarczego lub pełnienia ważnych funkcji rekreacyjnych i/lub integracyjnych dla lokalnych społeczności),
- rozwoju transportu publicznego w relacjach do Bydgoszczy i/lub Torunia,
- rozwoju wszystkich innych działań/funkcji typowych dla poziomu ośrodków lokalnych.

SYSTEM PRZYRODNICZY

obszary szczególnie cenne przyrodniczo i krajobrazowo

SYSTEM OSADNICZY

Hierarchia sieci osadniczej

- stolice województwa
- ośrodki pełniące funkcje metropolitalne
- ośrodki regionalne
- ośrodki powiatowe
- miasta uzupełniające ośrodki powiatowe
- ośrodki lokalne
- miasta zaliczane w polityce regionalnej do kategorii "małych miast"

SYSTEM TRANSPORTOWY

relacje transportowe województwa o znaczeniu międzyregionalnym i międzynarodowym

Infrastruktura kluczowa dla dostępności międzyregionalnej

- kolej dużych prędkości (wg SSL CPK, stan luty 2020)
- kolejowo-drogowa
- kolejowa
- drogowa
- wodna
- międzynarodowy port lotniczy

Dominujący środek transportu publicznego w relacji miasta powiatowego z ośrodkami stołecznymi

- kolejowy
- autobusowy
- kolejowy z dowozem autobusem do węzła
- autobusowy z możliwością rozwoju kolei

KLUCZOWE ELEMENTY BUDUJĄCE POTENCJAŁ PONAD-REGIONALNY I PRZEWAGI KONKURENCYJNE WOJEWÓDZTWA

- uzdrowiska
- CPI Dźwierzno
- uczelnia badawcza
- Węzeł Logistyczny Bydgoszcz
- tramwaj metropolitalny Bydgoszcz-Toruń
- linia kolejowa Trzciniec - Solec Kujawski

obszar zasobu gleb najwyższych klas makroobszary inwestycyjne

OBZARY WYMAGAJĄCE ROZWIĄZANIA SYTUACJI PROBLEMOWEJ

- obszary identyfikowane na poziomie regionalnym
- negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej *przedstawione na odrębnym załączniku szczegółowym*
- niedoboru wody dla rolnictwa
- peryferyjności transportowej
- obszary identyfikowane na poziomie krajowym
- gminy i ośrodki problemowe *przedstawione na odrębnym załączniku szczegółowym*

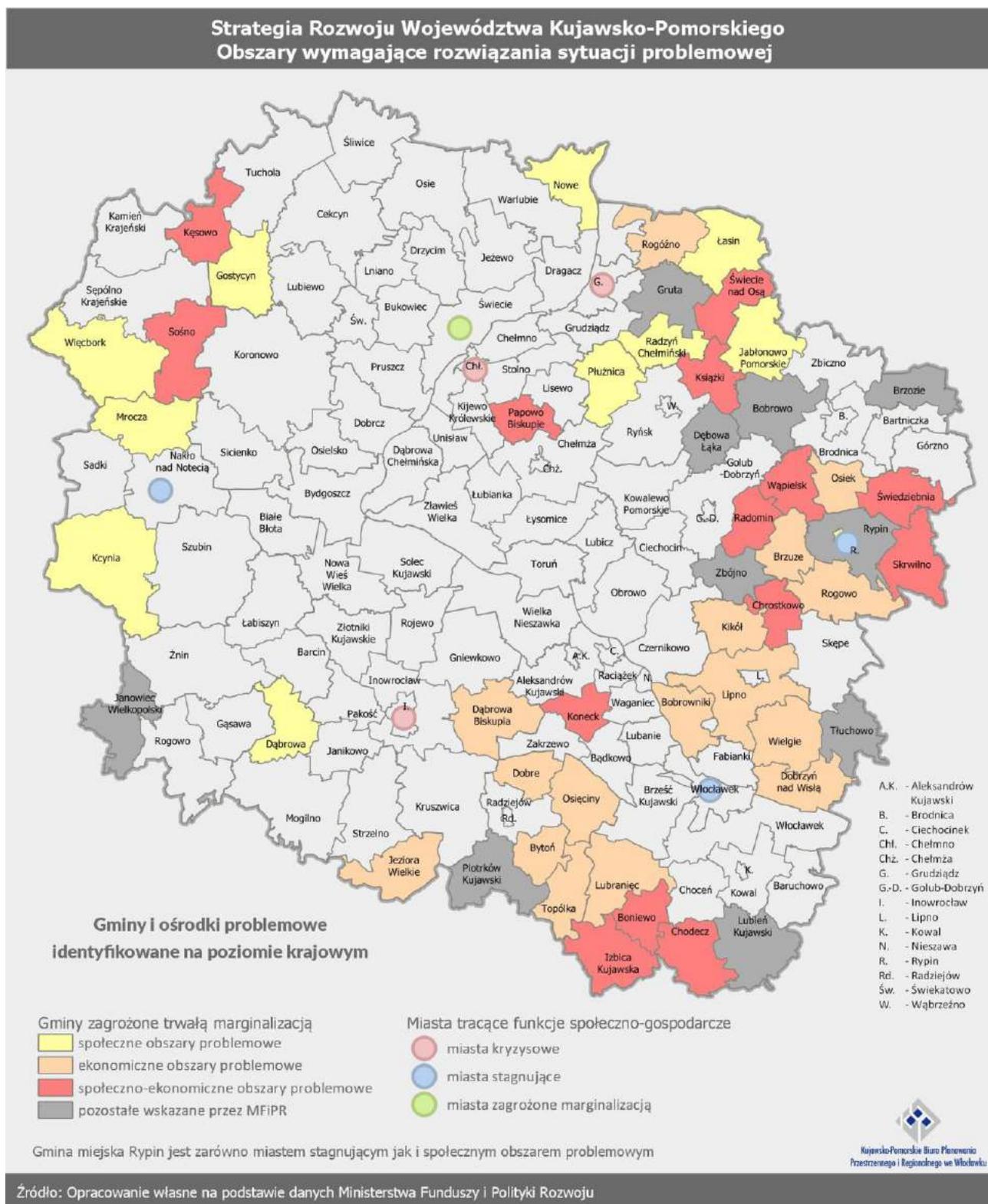
ZAŁOŻENIA POLITYKI TERYTORIALNEJ WOJEWÓDZTWA

- Miejski Obszar Funkcjonalny Bydgoszczy i Torunia
- Miejskie Obszary Funkcjonalne Włocławka, Grudziądza i Inowrocławia

Rysunek 38a. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030

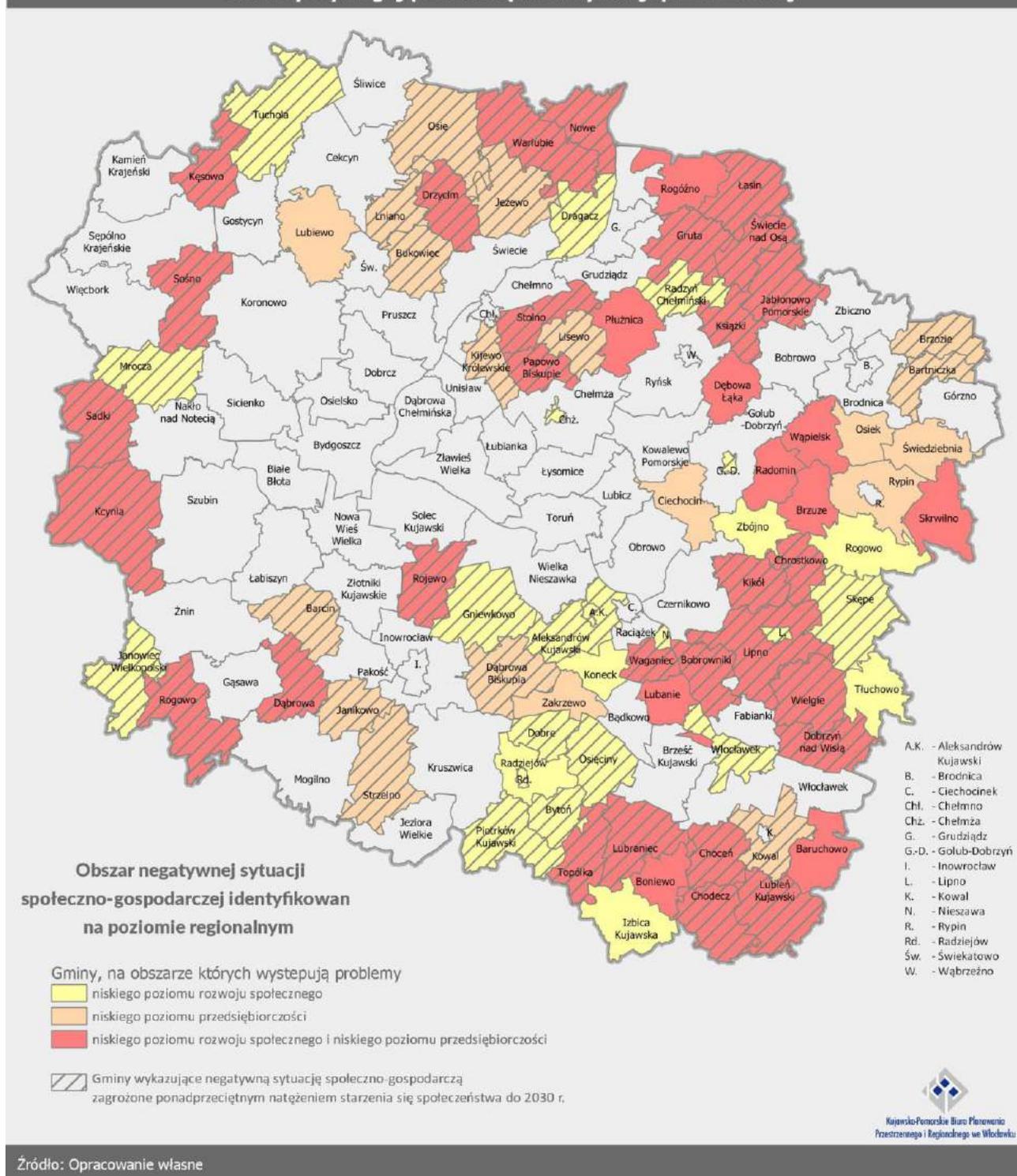
Wyjaśnienia: Przebieg linii kolei dużych prędkości planowanych do realizacji pokazano zgodnie z aktualnymi dokumentami inwestora, które

nie oddają interesu rozwojowego województwa kujawsko-pomorskiego. Obszar zasobu gleb najwyższych klas oraz obszary cenne przyrodniczo i krajobrazowo - stanowią ideogramy wskazujące rozmieszczenie obszarów kluczowych - zostaną uszczegółowione w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa. Linie komunikacyjne pokazano w sposób schematyczny - obrazujący relacje i powiązania.

Rysunek 38b. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030 - uszczegółowienie dotyczące obszarów wymagających rozwiązania sytuacji problemowej zidentyfikowanych na poziomie krajowym

Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego Obszary wymagające rozwiązania sytuacji problemowej

Rysunek 38c. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030 – uszczegółowienie dotyczące obszarów wymagających rozwiązania sytuacji problemowej zidentyfikowanych na poziomie regionalnym

Ośrodki uzupełniające ośrodki powiatowe. Ta kategoria miast pełni niektóre funkcje typowe dla ośrodków powiatowych (lecznictwo specjalistyczne oraz szkolnictwo ponadpodstawowe) i zasadne jest objęcie jej wsparciem adekwatnym dla pełnionych funkcji oraz typowym dla poziomu lokalnego.

Ośrodki lokalne. W tej kategorii mieszczą się pozostałe miasta (niezaliczone do wyższych poziomów hierarchicznych) oraz miejscowości wiejskie stanowiące siedziby gmin. Odpowiadają za stymulowanie rozwoju społecznego, związanego z koncentracją usług publicznych, należących do tzw. zadań własnych gmin oraz

rozwoju gospodarczego i obsługi rolnictwa (co wynika z koncentracji podmiotów i instytucji działających na ich rzecz).

W przypadku tej kategorii ośrodków, działania w ramach kształtowania struktur i wzmacniania potencjału województwa powinny w szczególności polegać na:

- rozwoju potencjału gospodarczego (tworzenie nowych miejsc pracy, w uzasadnionych lokalizacjach - wyznaczenie terenów inwestycyjnych); szczególnego wsparcia wymaga rozwój zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego,
- rozwoju potencjału wsparcia rolnictwa,
- zwiększaniu możliwości obsługi mieszkańców w zakresie usług należących do zadań własnych gmin - zwłaszcza z zakresu edukacji i kultury,
- zwiększaniu możliwości obsługi mieszkańców w zakresie usług Podstawowej Opieki Zdrowotnej, w tym także poszerzaniu ich oferty o poradnie specjalistyczne lub świadczenie zabiegów rehabilitacyjnych,
- rozwoju infrastruktury i pełnienia zadań na rzecz ludności wymagającej wsparcia, w tym zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami i osób starszych,
- rozwoju usług społecznych, zwłaszcza opiekuńczych, stymulowaniu aktywności społecznej oraz rozwoju działalności mających na celu przeciwdziałanie wykluczeniom, ograniczaniu zjawiska wykluczenia, zapewnianiu wsparcia wytchnieniowego,
- rozwoju zagospodarowania służącego aktywności fizycznej i integracji, w tym zwiększania potencjału terenów zieleni, zwłaszcza pełniących rolę przestrzeni publicznych,
- rozwiązywaniu problemów środowiskowych (zwłaszcza w aspekcie stanu powietrza związanego z niską emisją z systemów grzewczych),
- wykorzystaniu potencjałów endogenicznych (specyficzne walory przyrodnicze i kulturowe mogące być podstawą dla rozwoju gospodarczego lub pełnienia ważnych funkcji rekreacyjnych i/lub integracyjnych dla lokalnych społeczności),
- rozwoju transportu publicznego w relacjach do Bydgoszczy i/lub Torunia.

W sieci osadniczej województwa kujawsko-pomorskiego wyróżnia się grupa miast bardzo małych, liczących poniżej 5 tysięcy mieszkańców. Jest ich 20 i są to ośrodki bardzo zróżnicowane pod względem charakteru zagospodarowania, pełnionych funkcji (poza funkcjami ośrodków lokalnych), stanu rozwoju gospodarczego, sytuacji społecznej, statusu administracyjnego (siedziba gminy miejsko-wiejskiej lub samodzielna gmina miejska). Niektóre z tych miast prezentują bardzo korzystne wskaźniki stanu rozwoju (odniesione do liczby mieszkańców), ale cechą wspólną tych ośrodków jest obiektywnie bardzo mały potencjał rozwojowy, wynikający z niewielkich bezwzględnych wartości cech je reprezentujących (np. wielkość budżetów, liczba funkcjonujących podmiotów gospodarczych itp.). Pomimo niewielkiej liczby mieszkańców, miasta te prezentują jednak typową dla małych miasteczek fizjonomię oraz morfologię i wykazują szereg problemów o charakterze typowo miejskim, które ograniczają ich zdolność do pełnienia roli sprawnych ośrodków lokalnych. Z tego powodu należy je uwzględnić w różnicowaniu działań i objąć preferencjami w tych rodzajach działań, gdzie specyfika tych miast stanowi ograniczenie ich rozwoju.

System transportowy województwa

Uczestnictwo województwa kujawsko-pomorskiego w procesach rozwojowych kraju, Europy i świata, a także prawidłowy i zrównoważony terytorialnie rozwój województwa, warunkowane są funkcjonowaniem sprawnego systemu transportowego w powiązaniach wewnątrzregionalnych, międzyregionalnych i krajowych, a więc powiązaniach wewnętrznych i zewnętrznych, które wzajemnie się przenikają i uzupełniają. Powiązania zewnętrzne zapewniają dostępność, a powiązania wewnętrzne - spójność komunikacyjną województwa. System wymaga zapewnienia infrastruktury transportowej oraz realizacji transportu, w tym zwłaszcza organizacji i prowadzenia transportu publicznego, zapewniającego pełną i swobodną dostępność mieszkańców całego województwa do ośrodków usług wszystkich rodzajów, w tym szczególnie do stolic województwa kujawsko-pomorskiego. Na załączniku graficznym przedstawiono identyfikację dróg wojewódzkich, kluczowych dla zapewnienia spójności komunikacyjnej województwa w okresie obowiązywania Strategii. Wskazane drogi powinny być traktowane priorytetowo w polityce rozwoju sieci drogowej.

Pierwszy aspekt w zakresie budowy optymalnego systemu transportowego województwa stanowi tworzenie i utrzymanie relacji transportowych o znaczeniu międzyregionalnym, w tym rozbudowa/budowa **infrastruktury kluczowej dla dostępności międzyregionalnej regionu**. Zakłada się, iż w trzeciej dekadzie XXI wieku transport nadal będzie jednym z kluczowych czynników warunkujących wysoką jakość życia i rozwój gospodarczy

regionu. Możliwość realizacji własnych potrzeb i interesów poza miejscem zamieszkania oraz szybkiego przemieszczania się do ważnych ośrodków buduje relacje, które są podstawą funkcjonowania w nowoczesnym społeczeństwie i motorem rozwoju gospodarczego. Większość infrastruktury mającej najważniejsze znaczenie dla relacji międzyregionalnych województwa, to infrastruktura o znaczeniu krajowym, która nie jest obszarem, za który odpowiada Samorząd Województwa. Należy więc zabiegać o jej utworzenie, modernizację i właściwe utrzymanie. Infrastruktura obsługująca kluczowe zewnętrzne relacje transportowe województwa kujawsko-pomorskiego została przedstawiona w tabeli.

Tabela 3. Infrastruktura transportowa obsługująca kluczowe zewnętrzne relacje transportowe województwa kujawsko-pomorskiego.

Nazwa infrastruktury transportowej	Stan realizacji	Oczekiwania
Port Lotniczy Bydgoszcz	funkcjonujący, do rozbudowy	Dalsze zwiększanie liczby destynacji oraz połączeń. Utrzymanie portu lotniczego po realizacji CPK, w tym jego rozbudowa w celu poprawy komfortu pasażerów; rozbudowa w zakresie ruchu cargo; budowa linii kolejowej obsługującej port lotniczy
Autostrada A1	Funkcjonująca	Utrzymanie obecnego standardu i jakości obsługi; postulat budowy węzła obsługującego Centralny Park Inwestycyjny Dźwierzno
Droga ekspresowa S5	w trakcie budowy, w trakcie projektowania	Finalizacja budowy drogi. Po 2030 roku decyzja o zwiększeniu przepustowości (3 pas ruchu). Realizacja odcinka Nowe Marzy (A1) - S7
Droga ekspresowa S10	w trakcie projektowania	Realizacja drogi, priorytetowa realizacja odcinka pomiędzy stolicami
Linia kolejowa nr 5	w trakcie projektowania	Zmiana założenia omijającego najważniejsze miasta województwa; realizacja kolei dużych prędkości w sposób satysfakcjonujący z punktu widzenia funkcjonowania województwa, a więc poprzez obsługę 5 największych miast województwa
Linia kolejowa nr 18	funkcjonująca, do przebudowy	Doprowadzenie do standardu 200 km/h. Realizacja połączeń relacji Warszawa - Szczecin, przez Włocławek, Toruń i Bydgoszcz
Linia kolejowa nr 353	funkcjonująca, do przebudowy	Doprowadzenie do standardu 200 km/h. Realizacja połączeń relacji Olsztyn - Ława - Toruń - Inowrocław - Poznań - Wrocław
Linia kolejowa nr 131	funkcjonująca, do przebudowy	Doprowadzenie do standardu 200 km/h. Realizacja połączeń relacji Trójmiasto - Bydgoszcz - Inowrocław - Metropolia Górnośląska
Linia kolejowa nr 201	funkcjonująca, do przebudowy	Budowa drugiego toru oraz elektryfikacja na północ od Maksymilianowa w celu stworzenia linii dla intensywnego transportu towarowego oraz alternatywnego połączenia pasażerskiego Bydgoszczy z Trójmiastem.
Linia kolejowa Trzciniec - Solec Kujawski	do zaprojektowania i realizacji	Realizacja linii łączącej linie nr 18 i 131 z łącznicą do linii nr 201, tworzącej połączenie w relacji Trzciniec - Solec Kujawski z budową przystanków obsługujących Port Lotniczy w Bydgoszczy, Park Przemysłowy w Bydgoszczy i Węzeł Logistyczny Bydgoszcz. Linia ta ze względu na rangę i rolę jaką ma pełnić w rozwoju województwa została wskazana jako kluczowy element budujący potencjał ponadregionalny i przewagi konkurencyjne województwa (i tam też zagadnienie to opisano).
Droga krajowa 80	funkcjonująca, do przebudowy	Realizacja drogi jako drogi klasy głównej ruchu przyspieszonego w układzie jezdni 2+2 lub 2+1
Droga krajowa 25	funkcjonująca, do przebudowy	Realizacja drogi jako drogi klasy głównej ruchu przyspieszonego w układzie jezdni 2+2 lub 2+1 z budową obwodnic
Droga krajowa 15	funkcjonująca, do przebudowy	Realizacja drogi jako drogi klasy głównej ruchu przyspieszonego w układzie jezdni 2+2 lub 2+1 z budową obwodnic
Droga krajowa 10	funkcjonująca, do przebudowy na odcinku Toruń - Płońsk	Realizacja drogi jako drogi klasy głównej ruchu przyspieszonego w układzie jezdni 2+2 lub 2+1 z budową obwodnic
Droga krajowa 62 oraz droga krajowa nr 67 na odcinku DK15 (Strzelno) - S10	funkcjonująca, do przebudowy	Realizacja drogi jako drogi klasy głównej ruchu przyspieszonego w układzie jezdni 2+2 lub 2+1 z budową obwodnic
Droga krajowa 91 na odcinku Toruń - Chełmno - Świecie oraz droga wojewódzka 240 na odcinku Świecie - Tuchola - Chojnice	funkcjonująca, do przebudowy	Realizacja drogi jako drogi klasy głównej ruchu przyspieszonego w układzie jezdni 2+2 lub 2+1 z budową obwodnic
Droga krajowa 91 na odcinku Toruń - Włocławek - Granica województwa	zrealizowany	Utrzymanie obecnego standardu i jakości obsługi
Droga wojewódzka nr 270	funkcjonująca, do przebudowy	Realizacja drogi jako drogi klasy głównej ruchu przyspieszonego w układzie jezdni 2+2 lub 2+1 z budową obwodnic
Drogi zapewniające włączenie Bydgoszczy do S5 i S10	funkcjonujące, do przebudowy, część do zmiany własności	Dotyczy istniejących dróg (i możliwej realizacji nowych odcinków), które wraz z realizacją S5 i S10 zapewnią będą połączenie układu drogowego miasta z tymi drogami.
Międzynarodowa Droga Wodna E70	na odcinku na zachód od połączenia z drogą MDW E40 - do wytrasowania; docelowo do rozbudowy	Znaczenie transportowe w ujęciu międzyregionalnym - docelowe; po przywróceniu zdolności transportowych. Realizacja standardu obsługi zawartej w umowie AGN. Nie przewidywane osiągnięcia standardów docelowych do roku 2030
Międzynarodowa Droga Wodna E40	do rozbudowy	Znaczenie transportowe w ujęciu międzyregionalnym - docelowe; po przywróceniu zdolności transportowych.

		Realizacja standardu obsługi zawartej w umowie AGN. Nie przewiduje się osiągnięcia standardów docelowych do roku 2030
Węzeł Logistyczny Bydgoszcz	do realizacji	Węzeł o znaczeniu ponadregionalnym, tworzony przez: platformę multimodalną Bydgoszcz-Solec Kujawski na rzece Wiśle oraz terminal kolejowo-drogowy przy stacji Bydgoszcz Emilianowo na linii kolejowej nr 201

Źródło: Opracowanie własne

Podstawowa sieć transportowa służy osiągnięciu najważniejszych celów podróży. W ujęciu transportu pasażerskiego i towarowego podstawowe kierunki obsługi województwa kujawsko-pomorskiego to:

- Trójmiasto (ośrodki miejskie i porty), a dalej Skandynawia oraz Azja Południowo-Wschodnia (jedynie w ujęciu towarowym) – obsługiwane cięgami: A1, linia nr 131, MDW E40/E70, linia nr 201,
- Olsztyn, Warmia i Mazury, Litwa, Łotwa, Estonia, Rosja (Obwód Kaliningradzki) - obsługiwane cięgami: S5, DK 15 i linia nr 353,
- Centralny Port Komunikacyjny (linia nr 5 KDP), Warszawa, Łódź, Metropolia Górnośląska, Ukraina, Węgry, Kraje Bałkańskie - obsługiwane cięgami: A1, S10, MDW E40,
- Poznań, Wrocław, Berlin, Praga, Europa Zachodnia – obsługiwane cięgami: S5, linia nr 353, DK 15
- Szczecin, Europa Zachodnia - obsługiwany cięgami: S10 i linia nr 18,
- Środkowe i Zachodnie Pomorze - obsługiwane cięgami: DK 25, DW 240, linia nr 18, linia nr 400 (KDP),
- Konin/Koło (dojazd do A2) – obsługiwane cięgami: DK 25, DW 270.

Realizacja planów rządowych, dotyczących utworzenia Centralnego Portu Komunikacyjnego wraz z siecią linii kolejowych dużych prędkości (częściowo noworealizowanych, a częściowo na bazie modernizowanych istniejących linii), w sposób fundamentalny zdefiniuje strukturę funkcjonalno-przestrzenną kraju. Powstaną nowe relacje, budujące powiązania miast i regionów, znacząco zmieni się czas podróży w relacjach obsługiwanych przez linie najwyższych prędkości, obszary obsługiwane przez nowe linie zyskają bardzo duże korzyści rozwojowe, a obszary z nich wyłączone – zostaną trwale zmarginalizowane, poważnie zagrożone będzie funkcjonowanie części portów lotniczych w Polsce. W interesie województwa kujawsko-pomorskiego jest doprowadzenie do takiego wytrasowania planowanych linii, by w jak największym stopniu zapewnić korzyści rozwojowe dla regionu. Województwo położone jest w przebiegu relacji pomiędzy CPK i Warszawą a Trójmiastem i Pomorzem Środkowym, co stwarza możliwość zapewnienia dostępności w sieci linii dużych prędkości dla 5 największych miast województwa oraz dodatkowo dla kilku powiatów. Taki wariant uważa się za optymalny. W momencie tworzenia projektu Strategii, prace nad siecią kolei dużych prędkości znajdowały się w fazie konsultacji społecznych Strategicznego Studium Lokalizacyjnego⁹², które zakłada bardzo niesprzyjający dla rozwoju i przyszłej dostępności województwa - przebieg linii na terenie kujawsko-pomorskiego. Za optymalny przebieg linii nr 5 uznaje się relację (Warszawa)-CPK-Płock-Włocławek-Inowrocław-Bydgoszcz/Toruń-Grudziądz-Gdańsk.

Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego jest także zainteresowany działaniami na rzecz użegłowania rzek. Są to działania poziomu krajowego, przewidziane w dokumentach krajowych, które przestrzennie dotyczą województwa głównie ze względu na przebieg przez jego teren międzynarodowych dróg wodnych E-40 i E-70 (E-70 wymaga ponownego wytrasowania ze względu na bardzo ograniczoną możliwość wykorzystania obecnego przebiegu). Na rzecz rozwoju transportu wodnego prowadzone są prace studialne, a Samorząd Województwa inicjuje i wspiera inicjatywy, mające na celu kompleksowe wykorzystanie rzek, oczywiście przy poszanowaniu i zachowaniu walorów środowiskowych dolin. O ile idea zagospodarowania rzek miała genezę energetyczną i transportową, to obecnie często wskazywaną bardzo istotną korzyścią jest też tzw. duża retencja⁹³ oraz niwelowanie zagrożeń powodziowych. Zagospodarowanie rzek jest działaniem bardzo czasochłonnym, ale także skomplikowanym ze względów finansowych, technicznych i środowiskowych - w okresie obowiązywania Strategii realne jest doprowadzenie do realizacji stopnia w Siarzewie oraz rozpoczęcie prac nad kolejnymi stopniami⁹⁴.

Drugi aspekt w zakresie budowy optymalnego systemu transportowego województwa stanowi organizacja transportu publicznego, służąca spójności województwa, w tym realizacja idei 60/90 poprzez m.in. określenie **dominującego/priorytetowego środka transportu publicznego w relacji miasta powiatowego z ośrodkami stołecznymi**. Odpowiednio ukształtowany układ połączeń transportowych, pozwala na rozwój transportu publicznego, zapewniającego pełną i swobodną dostępność mieszkańców całego województwa do ośrodków usług wszystkich poziomów. Ukierunkowanie na realizację sprawnego transportu publicznego wynika również

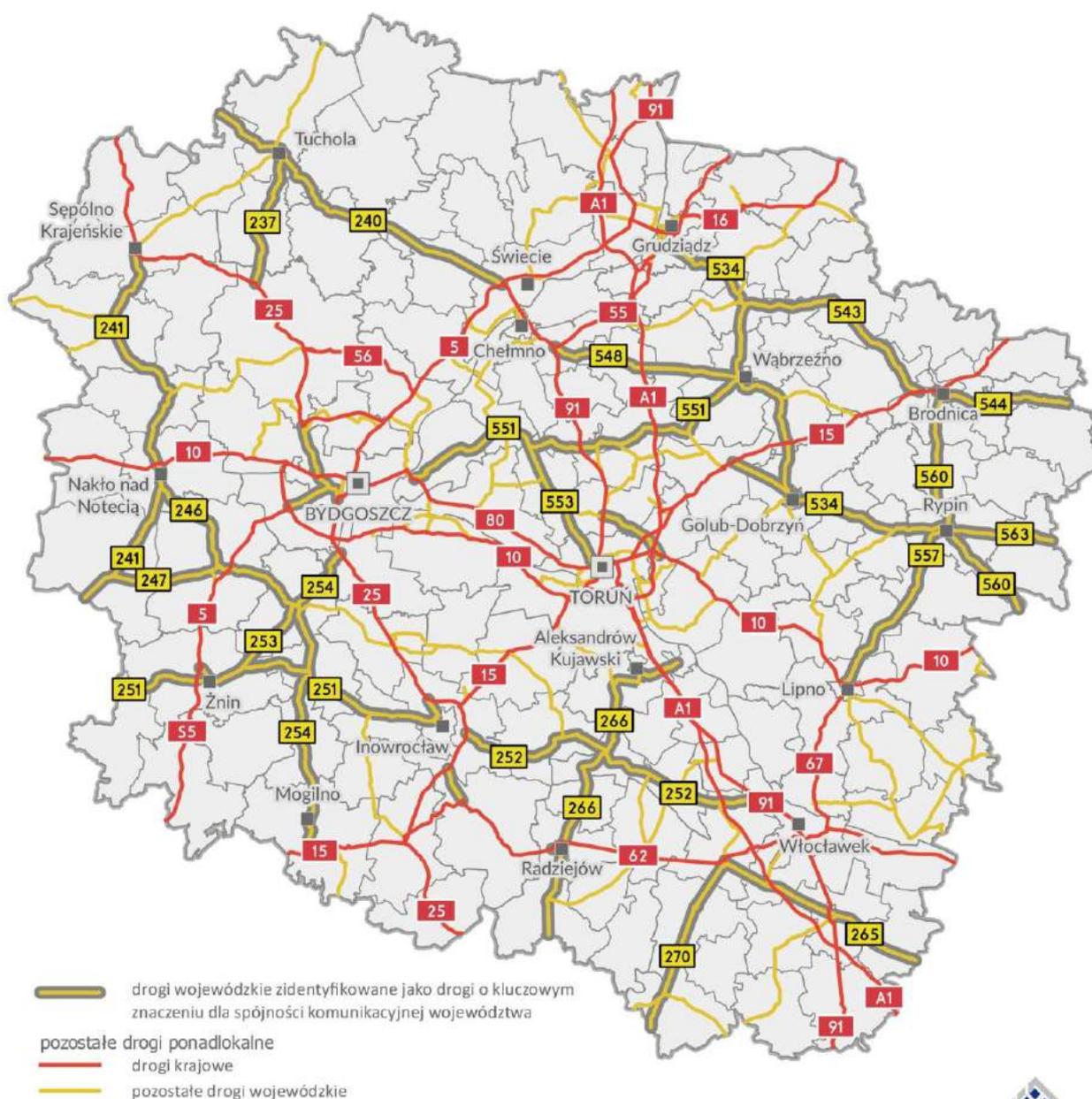
⁹² „Strategiczne Studium Lokalizacyjne Inwestycji Centralnego Portu Komunikacyjnego”, Warszawa, luty 2020 r.

⁹³ Ocenia się, że kaskadyzacja Wisły pozwoliłaby na zatrzymanie 32 km³ wody odprowadzanej obecnie do Bałtyku.

⁹⁴ W ramach koncepcji kaskadyzacji Wisły cztery z pięciu stopni wodnych planowanych do lokalizacji poniżej Włocławka, znalazłyby obszarze obecnego województwa kujawsko-pomorskiego, w: Siarzewie, Solcu Kujawskim, Chełmnie i Grudziądzu.

z postrzegania go jako zasadniczego narzędzia pozytywnego wpływu i zapobiegania zjawiskom marginalizacji i depopulacji obszarów peryferyjnych oraz przeciwdziałania zjawisku utraty przez mniejsze ośrodki miejskie funkcji społeczno-gospodarczych.

Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego Identyfikacja dróg wojewódzkich o kluczowym znaczeniu dla spójności województwa

Na mapie zamieszczone numerację jedynie dróg krajowych i dróg wojewódzkich o kluczowym znaczeniu

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 39. Identyfikacja dróg wojewódzkich kluczowych dla zapewnienia spójności komunikacyjnej województwa w okresie do roku 2030

W województwie kujawsko-pomorskim za jedno z priorytetowych zadań w tym zakresie uznaje się kontynuowanie prac nad koncepcją „60/90” w celu budowania wewnątrzwojewódzkiego, dośrodkowego systemu transportu publicznego. Charakter województwa wyjątkowo sprzyja realizacji transportu publicznego do ośrodków stołecznych, dzięki czemu możliwa będzie powszechna i równa dostępność dla mieszkańców całego województwa wysokiej jakości usług publicznych o znaczeniu regionalnym, świadczonych w tych miastach. Koncepcja ta zakłada, że z obszaru całego województwa co najmniej jedna z jego stolic powinna być osiągalna w transporcie publicznym w 90 minut (przy czym czas jazdy z siedzib powiatów nie powinien przekroczyć 60 minut). Najważniejszym działaniem na rzecz realizacji tego założenia w najbliższej dekadzie będą działania organizacyjne i inwestycyjne na rzecz rozwoju sieci węzłów przesiadkowych oraz organizacji

transportu, bazującej na wykorzystaniu tych węzłów, przy jednoczesnym ustanowieniu standardu minimalnej liczby połączeń w ciągu dnia do Bydgoszczy i/lub Torunia.

Niezbędna będzie koordynacja systemów transportu publicznego, prowadzonych przez Samorząd Województwa a także przewozów prowadzonych przez samorządy gminne i powiatowe oraz działalności przewoźników komercyjnych. Zakłada się, że optymalnym rozwiązaniem będzie wykorzystanie transportu kolejowego jako najbardziej ekologicznego, szybkiego, niezależnego i komfortowego środka transportu, przy czym niemożliwe jest prowadzenie obsługi wszystkich miast powiatowych w ten sposób. Miasta, dla których w najbliższej dekadzie nie planuje się działań z zakresu wdrożenia połączenia kolejowego do Bydgoszczy lub Torunia to Sępólno Krajeńskie, Żnin, Chełmno, Golub-Dobrzyń i Rypin – w przypadku tych miast należy utrzymać sprawne połączenia autobusowe i jednocześnie rozpocząć prace koncepcyjno-projektowe w kierunku docelowej obsługi koleją (zwłaszcza linia Rypin – Golub-Dobrzyń – Toruń). Wśród miast powiatowych, w przypadku których możliwe jest szersze wykorzystanie transportu kolejowego (pomimo fizycznego braku dostępu do linii) dzięki działaniom organizacyjnym, są Świecie oraz Radziejów (dowóz osób do położonych w bliskim sąsiedztwie stacji kolejowych pełniących rolę węzłów przesiadkowych). Na funkcjonowanie transportu publicznego na terenie województwa w sposób znaczący mogłaby wpłynąć realizacja rządowego Programu Kolej Plus, który zakłada: odbudowę połączenia Szubin - Żnin oraz Świecie - Terespol Pomorski. W przypadku Świecia dla realizacji interesów rozwojowych województwa, kluczowe jest zapewnienie mieszkańcom tego miasta dogodnej dostępności do kolejowego transportu wewnątrz i międzyregionalnego, natomiast sposób realizacji tego celu (przybliżenie linii do miasta, wjazd kieszeniowy, wahadłowe dowozy do sąsiednich stacji) ma znaczenie drugorzędne, a wybór konkretnego rozwiązania nie jest przedmiotem Strategii. Na okres do roku 2030, zgodnie z mapą „Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030”, jako dominujący środek transportu w relacji do ośrodków stołecznych ustala się „kolejowy z dowozem autobusem do węzła”, czyli rozwinięcie systemu obecnego. Za pośrednictwem rozwiązania dla miasta Świecie, może być zapewniona także dostępność międzyregionalna dla Chełmna (wahadłowy dojazd z Chełmna transportem autobusowym do stacji obsługującej połączenia dla Świecia). W przypadku Lipna pomimo dostępności do transportu kolejowego, zakłada się dominującą rolę w połączeniach z Toruniem transportu autobusowego - jednak dopuszcza się zwiększanie udziału kolei wraz z poprawą stanu technicznego linii i przy sprzyjających uwarunkowaniach organizacyjnych. Jest więc prawdopodobne, że docelowo obydwa środki transportu będą realizowały potrzeby mieszkańców tej części województwa. Dla obsługi połączeń wewnątrzregionalnych, szczególnie pożądana jest obsługa za pomocą niewielkich, ekonomicznych szynobusów o nowoczesnych ekologicznych jednostkach napędowych.

Ważnym elementem organizacji transportu publicznego, służącym zapewnieniu spójności województwa jest realizacja powiązania transportowego w relacji Bydgoszcz-Toruń, które z racji swojej wagi dla ogólnego rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, w niniejszej koncepcji uwzględnione zostało jako *Kluczowy element budujący potencjał ponadregionalny i przewagi konkurencyjne województwa* (i w rozdziale poświęconym tym zagadnieniom zostało opisane).

Kluczowe elementy budujące potencjał ponadregionalny i przewagi konkurencyjne województwa

W modelu funkcjonalno-przestrzennym rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego identyfikuje się miejsca i obiekty specyficzne dla województwa, a przez to szczególnie istotne dla jego rozwoju. Wynikają one z posiadanych uwarunkowań (atutów, potencjałów) wewnętrznych analizowanych także w kontekście uwarunkowań zewnętrznych i realnych możliwości ich wykorzystania dla przyspieszenia rozwoju regionu. Stanowią one niezaprzeczalne czynniki podnoszące atrakcyjność i konkurencyjność województwa, budowania wizerunku i rozpoznawalności regionu w kraju, Europie i świecie. Wskazując poniższe potencjały, nie neguje się obecności na terenie województwa także innych istotnych impulsów rozwojowych, jednak te zidentyfikowane poniżej dotyczą bądź zagadnień o szczególnie dużym znaczeniu regionalnym, bądź szczególnie dobrze eksponowanych w skali kraju, względnie impulsów nowych o spodziewanym na tyle dużym znaczeniu, że będą oddziaływać na rozwój w skali całego województwa lub znacznej jego części. Są to następujące zagadnienia:

- **uzdrowiska: Ciechocinek, Inowrocław, Wieniec Zdrój - jako narzędzie wykorzystania szansy, wynikającej z bycia jednym z krajowych liderów w dziedzinie lecznictwa uzdrowiskowego.**

Lecznictwo uzdrowiskowe w województwie kujawsko-pomorskim, ze względu na liczne uwarunkowania regionu, tj. bogate zaplecze obiektów i specjalistów w dziedzinie lecznictwa uzdrowiskowego, stan środowiska przyrodniczego, zasoby naturalnych czynników leczniczych (źródła wód leczniczych), stanowi jedną z ważniejszych dziedzin rozwojowych. W południowej części województwa kujawsko-pomorskiego zlokalizowane są trzy miejscowości posiadające status

uzdrowiska - Ciechocinek, Inowrocław, Wieniec-Zdrój, które obsługują blisko 1/5 krajowego ruchu uzdrowiskowego.

Miejscowości uzdrowiskowe, o silnych impulsach rozwojowych, szczególnie Ciechocinek i Inowrocław, które są rozpoznawalnymi ośrodkami w skali kraju, stanowią istotny czynnik rozwoju gospodarczego - turystyki uzdrowiskowej, ale również rozwijającej się turystyki medycznej i wellness. Dotychczasowy rozwój tego sektora, wynikający z wysokiego udziału i pozycji województwa w krajowym potencjale uzdrowiskowym spowodował, iż zdrowie i turystyka zdrowotna zostały wskazane jako jedna z inteligentnych specjalizacji regionu.

Na terenie województwa istnieje możliwość rozwoju funkcji uzdrowiskowych także w innych miejscowościach. Największe predyspozycje wykazuje miasto Grudziądz, w oparciu o lecznicze właściwości wód termalnych eksploatowanych w podgrudziądzkiej Maruszy. Rozwój usług medyczno-uzdrowiskowych może być tu powiązany z potencjałem Regionalnego Szpitala Specjalistycznego w Grudziądzu.

Biorąc pod uwagę współczesny, intensywny styl życia ludności, rosnącą świadomość społeczeństwa odnośnie zdrowego stylu życia, a także prognozowane zmiany demograficzne, działaniem niezbędnym jest wspomaganie w województwie rozwoju miejscowości uzdrowiskowych w jak najszerszym zakresie. Zmieniające się zapotrzebowanie na usługi tego typu i ich dostosowanie pod względem jakościowym i ilościowym jest wyzwaniem nie tylko regionu lecz całego kraju i innych rozwiniętych społeczeństw. Wskazane jest zatem szerokie wspieranie rozwoju uzdrowisk, co będzie stanowić odpowiedź na to wyzwanie i umożliwi świadczenie usług uzdrowiskowych na jak najwyższym poziomie. Wpłynie to na wzmocnienie sfery usług medyczno-uzdrowiskowych, rozwój dodatkowych, nowych usług medycznych, w tym innowacyjnych, a tym samym zwiększy konkurencyjność województwa kujawsko-pomorskiego na trudnym europejskim i światowym rynku usług i działalności - nowoczesne usługi uzdrowiskowe staną się jednym ze znaków wizerunkowych, rozpoznawalnych regionu. Rozwinięte ośrodki uzdrowiskowe regionu stanowić będą połączenie nowoczesnych sposobów leczenia i profilaktyki zdrowotnej z aktywnym wypoczynkiem i rozwojem kulturalnym, a miejscowości uzdrowiskowe stanowić będą cel pobytu już nie tylko dla kuracjuszy, ale również dla osób poszukujących wypoczynku, usług z zakresu wellness, medycyny estetycznej, odnowy biologicznej czy rehabilitacji. Pojemna i nowoczesna baza uzdrowiskowa może być także potencjalnie wykorzystana w przypadku zagrożeń epidemiologicznych jako duże szpitale zakaźne.

- **Centralny Park Inwestycyjny Dźwierzno - potencjalnie najbardziej atrakcyjny wielkoobszarowy teren inwestycyjny w skali kraju.**

Jako jedno z wyzwań rozwojowych województwa kujawsko-pomorskiego w III dekadzie XXI wieku należy uznać przyśpieszenie tempa rozwoju gospodarczego regionu. Dlatego ważnym zadaniem polityki regionalnej jest wspieranie działań, służących zintensyfikowaniu rozwoju przedsiębiorczości. Odpowiedzią na wyzwanie jest między innymi wykorzystanie potencjału, związanego z obecnością na terenie gminy Chełmża specyficznego i unikatowego w skali kraju terenu inwestycyjnego o dużej, zwartej powierzchni (468 ha), będącego własnością Skarbu Państwa - Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa (co znacznie upraszcza procedury administracyjne związane z pozyskaniem gruntu). Wskazany teren obecnie jest na etapie określania najważniejszych zadań, zmierzających do utworzenia Centralnego Parku Inwestycyjnego Dźwierzno. Wysoka atrakcyjność inwestycyjna tego terenu, poza czynnikami wyżej wymienionymi, wynika również z jego lokalizacji bezpośrednio przy autostradzie A1 (teren wymaga realizacji zjazdu z A1), bliskości do największych miast w województwie Bydgoszczy (50 km) i Torunia (25 km), stanowiących dostęp do szerokich zasobów kadrowych w tym kadr menedżerskich i specjalistycznych oraz braku istotnych barier środowiskowych, technicznych i społecznych, ograniczających różnego rodzaju potencjalne działalności gospodarcze. Dodatkowo teren objęty jest patronatem Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (PSSE). Inicjatywa wiążąca się z realizacją Centralnego Parku Inwestycyjnego Dźwierzno jest szansą na znaczne przyspieszenie wzrostu gospodarczego nie tylko środkowo-północnej części województwa, lecz również w sytuacji bardzo małej dostępności tak dużych terenów inwestycyjnych, stwarza szansę lokalizacji inwestycji o znaczeniu krajowym, a nawet międzynarodowym (skala terenu pozwala na pozyskanie inwestorów wymagających wielkoobszarowych terenów do prowadzenia działalności gospodarczych).

Dążenie do zagospodarowania CPI Dźwierzno nie umniejsza roli i woli dalszego rozwoju pozostałych terenów inwestycyjnych na terenie województwa.

- **Makroobszary inwestycyjne - strefy rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności.**

Mianem „makroobszarów inwestycyjnych” określono rejony skupień już obecnie funkcjonujących stref gospodarczych i parków przemysłowych, obszarów inwestycyjnych, wciąż oferujących rezerwy

terenowe oraz lokalizacji predestynowanych do wyznaczenia w przyszłości terenów inwestycyjnych. Cechą charakterystyczną wszystkich wyznaczonych makroobszarów jest ich relatywnie bardzo dobra dostępność komunikacyjna, potencjalna dostępność przestrzeni inwestycyjnej o zróżnicowanych walorach oraz obecność dużego ośrodka miejskiego, który stanowi rezerwar wykwalifikowanych kadr oraz zaplecze finansowo-konsultingowe, a także jest albo może być podstawą rozwoju współpracy badawczo-rozwojowej i naukowej z przedsiębiorcami (co sprzyja rozwojowi innowacyjności, dla której niezbędnym uwarunkowaniem jest kombinacja cech typowych dla największych miast). Z powyższych powodów nie wyznacza się tego typu makroobszarów w innych rejonach województwa – na bazie mniejszych ośrodków.

Przedstawione na rysunku zasięgi należy traktować jako ideogram – nie oznaczają one dążenia do zajęcia całości wskazanej przestrzeni na cele stref inwestycyjnych, tylko symbolizują rejony koncentracji tego typu zagospodarowania, realizowanego z poszanowaniem i przy zapewnieniu maksymalnej ochrony walorów środowiskowych, rolniczej przestrzeni produkcyjnej i wysokiej jakości życia w obszarach podmiejskich.

Wyznaczenie „makroobszarów inwestycyjnych” nie oznacza zamiaru ich szczególnego wsparcia – innego niż kierowanego ogólnie do obszarów inwestycyjnych województwa, a tym bardziej wsparcia kosztem innych terenów inwestycyjnych. Są to obszary, w stosunku do których prognozuje się występowanie dużego zainteresowania ze strony inwestorów, a więc w sposób naturalny będą to obszary pobudzające rozwój gospodarczy oraz oferujące znaczącą liczbę miejsc pracy i impulsy innowacyjne – każdy będzie oddziaływał pod tym względem na co najmniej 2-3 sąsiednie powiaty. Jednocześnie charakter sieci osadniczej oraz układ najważniejszych istniejących i planowanych dróg międzyregionalnych powodują, że rozmieszczenie makroobszarów inwestycyjnych w przestrzeni województwa (pozwalające na stymulowanie rozwoju znacznej jego części), stanowi istotny walor kujawsko-pomorskiego na tle innych regionów.

Na odrębnym załączniku graficznym przedstawiono ogólną koncepcję wsparcia rozwoju przedsiębiorczości na bazie różnicowania oferty terenów inwestycyjnych. Przyjmuje się założenie, że na terenie każdej z gmin powinny być zapewnione warunki rozwoju przedsiębiorczości poprzez udostępnienie terenów inwestycyjnych. Obszar województwa jest bardzo zróżnicowany pod względem predyspozycji fizyczno-geograficznych dla wyznaczania terenów inwestycyjnych, ale także pod względem atrakcyjności dla realizacji inwestycji (będącej np. skutkiem zróżnicowania położenia wobec głównych szlaków transportowych, zwłaszcza dróg najwyższych rang). Celowe jest różnicowanie wsparcia w zależności od predyspozycji i szans osiągnięcia sukcesu, dlatego też charakter dostępnych terenów inwestycyjnych będzie zróżnicowany. W części gmin istnieją predyspozycje dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze wieloprzestrzennym (tereny inwestycyjne o powierzchni co najmniej kilkudziesięciu hektarów), z założenia o znaczeniu ponadlokalnym – oddziałujących w zakresie rynków pracy i kooperacji na tereny sąsiednie. Gminy nieposiadające takich sprzyjających uwarunkowań powinny być wyposażone w tereny tworzące lokalne strefy rozwoju gospodarczego (za wystarczające często można uznać już tereny kilkuhektarowe), służące rozwojowi nowych przedsięwzięć oraz przenoszeniu działalności z dotychczasowych lokalizacji kolizyjnych np. względem terenów zamieszkałych, czy cennych środowiskowo. Takie tereny z założenia służą lokalnym przedsiębiorcom, a zatrudnienie znajdują w nich mieszkańcy danej gminy lub jej bardzo bliskiego sąsiedztwa. Tworzenie warunków dla koncentracji przedsiębiorczości na poziomie lokalnym nie tylko ma sprzyjać lokalnym przedsiębiorcom (łatwość uzbrojenia terenu, niższe koszty realizacji „wspólnej” infrastruktury, dróg dojazdowych, itp.), ale także poprawiać ład przestrzenny, podnosić jakość życia i minimalizować oddziaływania na środowisko. Aktualnie na terenie województwa wyróżnia się trzy kategorie gmin pod względem potrzeby i charakteru wsparcia rozwoju terenów inwestycyjnych: gminy, w których są dostępne lub są możliwe do wskazania tereny inwestycyjne o skali wieloprzestrzennej, gminy w których są dostępne tereny o znaczeniu lokalnym oraz gminy, w których należy dążyć do utworzenia terenów o znaczeniu lokalnym.

W wykazie projektów kluczowych, zidentyfikowanych w Strategii, zawarto projekt pn. „Powiatowe strefy rozwoju gospodarczego”, mający na celu identyfikację terenów rozwojowych, istotnych dla rozwoju gospodarczego na poziomie powiatów, uwzględniających czynniki przestrzenne, dostępność, wyposażenie w infrastrukturę, itp. Powiatowe strefy, bazujące na strefach dostępnych w poszczególnych gminach, pozwolą na koordynację polityki przestrzennej gmin w zakresie wyznaczania terenów inwestycyjnych, tak by nie prowadzić do konkurencji gmin w ramach jednego powiatu i dla

prowadzenia racjonalnej polityki wsparcia ukierunkowanej na wybrane tereny o najlepszych predyspozycjach i szansach rozwojowych.

Rysunek 40. Koncepcja rozwoju przestrzeni inwestycyjnej na terenie województwa kujawsko-pomorskiego

- **Uczelnia badawcza** - jako narzędzie wykorzystania szansy wynikającej z faktu nadania Uniwersytetowi im. Mikołaja Kopernika w Toruniu tytułu uczelni badawczej jako jednej z dziesięciu w kraju.

W ostatnim dziesięcioleciu kluczem do budowy potencjału ośrodków metropolitalnych, a także rozwoju gospodarki regionów stało się wykorzystywanie szeroko rozumianego potencjału innowacyjnego (kapitał ludzki i kreatywny, badania naukowe i stosowane). Jednym z jego elementów jest funkcjonowanie renomowanych ośrodków naukowo-badawczych, w tym uczelni wyższych. Z

uwagi na powyższe, wyzwaniem stojącym przed województwem kujawsko-pomorskim w trzeciej dekadzie XXI w. będzie wykorzystanie istniejących struktur jako katalizatora procesu implementacji innowacyjnych rozwiązań wraz z ciągłym podnoszeniem jakości prac naukowo-badawczych, a także wspomaganie tworzenia nowych instytucji, służących budowie tego potencjału. Taką rolę pełnić będzie przede wszystkim Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, który w konkursie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” wskazany został jako 1 z 10 uczelni badawczych w Polsce. Konsekwencją tego wyboru będzie zwiększenie finansowania pozwalające na podniesienie konkurencyjności uczelni w stosunku do zagranicznych ośrodków akademickich. Jednocześnie zaznacza się, iż na potencjał naukowo-badawczy regionu składają się również inne uczelnie i jednostki badawczo-rozwojowe, których rozwój powinien być ustawicznie wspierany. W interesie województwa leżą wszelkie działania mające na celu wzrost konkurencyjności tych ośrodków szczególnie w obszarze nauk technicznych czy też techniczno-przyrodniczych, gdyż pełnić będą one kluczową rolę w kreowaniu nowoczesnej gospodarki.

- **Obszar zasobu gleb najwyższych klas - rolnicza przestrzeń produkcyjna jako narzędzie wykorzystania szansy, wynikającej z bycia jednym z krajowych liderów w dziedzinie produkcji żywności.**

Użytki rolne na terenie województwa zajmują prawie 1,1 mln ha. Pomimo zróżnicowanej przydatności, znaczna ich część wykorzystywana jest do wielkoskalowej produkcji rolniczej, co powoduje, że województwo kujawsko-pomorskie zaliczane jest do czołowych producentów płodów rolnych na terenie kraju, notując w zakresie niektórych kierunków produkcji nawet kilkunastoprocentowe udziały w produkcji krajowej. Rolnicza przestrzeń produkcyjna, w połączeniu z korzystnymi uwarunkowaniami pozaprzyrodniczymi (wysoka kultura rolna, stosunkowo korzystna struktura wielkościowa, dobrze funkcjonujące doradztwo, zaplecze naukowo-badawcze, tradycje przetwórstwa) stanowi więc bardzo istotny potencjał, który zamierza się wykorzystywać także w kolejnych latach do tworzenia przewag konkurencyjnych w dziedzinie gospodarki.

Wskazany w koncepcji obszar przedstawia w przybliżeniu zasięg koncentracji kluczowego zasobu rolniczej przestrzeni produkcyjnej, który na tym etapie planowania strategicznego ma na celu wskazanie głównych rejonów najwyższego potencjału dla dalszego rozwoju rolnictwa w regionie i kształtowania pozycji lidera w zakresie produkcji rolniczej w kraju. Na etapie dalszego planowania rozwoju województwa, zasób ten będzie wymagał szczegółowej delimitacji, mającej na celu wskazanie terenów rolnych o najwyższej przydatności dla rolnictwa (obejmując obok gleb klas I-IIIb także duże powierzchnie zwartych obszarów gleb klas IV oraz pozostałe uwarunkowania czy to środowiskowe czy społeczno-gospodarcze). Należy założyć, iż delimitacja ta nastąpi w planie zagospodarowania przestrzennego województwa. Identyfikacja obszarów koncentracji kluczowego zasobu rolniczej przestrzeni produkcyjnej w polityce Samorządu Województwa jest działaniem niezmiernie ważnym, bowiem wskazany obszar będzie podlegał nie tylko ochronie przed nierolniczym wykorzystaniem, ale też umożliwi koncentrację działań, w tym finansowych i organizacyjnych, zmierzających do utrzymania i wzbogacenia szeroko rozumianych dogodnych warunków prowadzenia działalności rolniczej.

- **Węzeł Logistyczny Bydgoszcz jako narzędzie wykorzystania szansy wynikającej z przebiegu przez region multimodalnych międzynarodowych szlaków transportowych, umożliwiających powiązanie regionu z m.in. portami morskimi w Trójmieście.**

Jednym z wciąż niewykorzystanych, bardzo istotnych potencjałów rozwojowych województwa kujawsko-pomorskiego jest jego potencjał logistyczny. Wynika on bezpośrednio z położenia regionu na przecięciu szlaków komunikacyjnych oraz dynamicznego rozwoju portów morskich w Gdańsku i Gdyni (wymagających współpracy w zakresie logistyki z zapleczem w głębi lądu), przy jednoczesnym wzroście zapotrzebowania na transport towarowy w ogóle. Z uwagi na powyższe, w koncepcji rozwoju województwa uwzględniono Węzeł Logistyczny Bydgoszcz, jako potencjalny biegun rozwoju o znaczeniu regionalnym. Węzeł w założeniu będzie tworzony przez platformę multimodalną Bydgoszcz-Solec Kujawski na rzece Wiśle oraz terminal kolejowo-drogowy w Emilianowie. Należy zaznaczyć, iż oba obiekty mają być względem siebie komplementarne – rozwiązanie drogowo-kolejowe ze względów infrastrukturalnych i przestrzennych predystynowane jest do obsługi Portu Gdynia natomiast platforma multimodalna Bydgoszcz-Solec Kujawski stanowić będzie zaplecze Portu Gdańsk. Węzeł Logistyczny Bydgoszcz ma szansę stać się istotnym punktem na mapie relacji w transporcie towarowym w skali krajowej i międzynarodowej.

Zamiar realizacji Węzła Logistycznego Bydgoszcz nie stanowi przeszkody dla realizacji infrastruktury przeładunkowej na Wiśle także w innych ośrodkach województwa. Na etapie tworzenia projektu Strategii, jednoznaczne aspiracje w tym kierunku zgłosiło Miasto Włocławek, wcześniej wyrażało je

także Miasto Toruń. Aktualnie platforma multimodalna w Bydgoszczy posiada najbardziej zaawansowany stan dokumentacji planistycznej.

- **Tramwaj metropolitalny relacji Bydgoszcz – Toruń jako narzędzie służące wykorzystaniu szansy wynikającej z bliskiego położenia dwóch ośrodków regionalnych, umożliwiającej wykorzystanie i integrację łącznego potencjału tych miast.**

Województwo kujawsko-pomorskie zajmuje stosunkowo zwarty obszar, a jego niezaprzeczalnym atutem na tle pozostałych województw jest obecność w centrum regionu dwóch, relatywnie dużych, zlokalizowanych w bardzo bliskiej odległości od siebie, ośrodków stołecznych, stanowiących koncentracje funkcji istotnych dla rozwoju całego województwa. Daje to możliwość zaspokajania potrzeb mieszkańców województwa nie przez jedno, a przez dwa miasta stołeczne, podobnie jak mieszkańcom każdego z tych miast daje możliwość wykorzystania potencjału sąsiedniego miasta do poprawy jakości życia. Obecnie obydwie miasta są powiązane komunikacyjnie za pomocą linii kolejowej nr 18 (i systemu transportowego, zrealizowanego w ramach projektu BiTCity) oraz dróg krajowych nr 10 i nr 80. Wykorzystanie oraz wzmacnianie potencjału obydwu miast poprzez wzajemną integrację jest ważnym instrumentem realizacji celu nadrzędnego polityki rozwoju województwa. Odzwiedleniem tego podejścia w III dekadzie będą działania na rzecz realizacji linii tramwaju metropolitalnego, łączącego Bydgoszcz i Toruń, pozwalającej na połączenie centrów obydwu miast oraz licznych obiektów usługowych o znaczeniu regionalnym (np. szkoły wyższe, szpitale, obiekty kultury i sportu). Połączenie szynowe będzie realną, niskoemisyjną alternatywą dla transportu autobusowego oraz transportu indywidualnego i znacząco poprawi wzajemną dostępność komunikacyjną stolic, zwłaszcza tych ich części, które w obecnie funkcjonującym systemie transportu publicznego nie są bezpośrednio dostępne w relacjach do sąsiedniego miasta (północna część Torunia, Fordon). Poza wzmocnieniem relacji projekt ten pozwoli zmniejszyć ruch na znacząco już obciążonej drodze krajowej nr 80 oraz ściślej powiązać miasta z ich obszarami funkcjonalnymi przy pomocy nowoczesnego, ekologicznego środka transportu. W relacjach metropolitalnych rozwiązanie to ma szansę stać się funkcjonalnym zwornikiem całej aglomeracji, a jednocześnie rozpoznawalnym przykładem sukcesu transportu zbiorowego w skali kraju jak i w całej Europie.

- **Linia kolejowa Trzciniec - Port Lotniczy - Solec Kujawski jako narzędzie służące wykorzystaniu szansy rozwoju gospodarczego i wzrostu konkurencyjności, wynikającej z możliwości zbudowania spójnego układu transportu kolejowego oraz powiązanie transportu kolejowego z lotniczym.**

Budowa linii kolejowej łączącej linię nr 18 i 131 z łącznicą do linii nr 201, tworzącej połączenie w relacji Trzciniec - Solec Kujawski z budową przystanków obsługujących Port Lotniczy Bydgoszcz, Park Przemysłowo Technologiczny Bydgoszcz i Węzeł Logistyczny Bydgoszcz, doprowadzi do połączenia strategicznych elementów, mających wieloaspektowe znaczenie dla rozwoju gospodarki województwa. Podstawowym celem, który leżał u podstaw wprowadzenia tej linii do polityki regionalnej województwa, jest zapewnienie bardzo dobrej, bezpośredniej dostępności Portu Lotniczego w Bydgoszczy, nie tylko w relacjach wewnątrzregionalnych, ale także z kilku sąsiednich ośrodków regionalnych (co czyniłoby PLB atrakcyjnym portem dla obszaru zamieszkiwanego przez kilka milionów osób). Jednak wraz z rozwojem Bydgoskiego Parku Przemysłowo-Technologicznego, rozwijaną ideą Węzła Logistycznego Bydgoszcz (połączy Terminal Intermodalny Emilianowo i Platformę Multimodalną Bydgoszcz-Solec Kujawski⁹⁵), a także uwzględniając fakt, że linia może obsłużyć mieszkańców południowych dzielnic Bydgoszczy, jej znaczenie ekonomiczne i społeczne będzie znacznie większe od pierwotnie zakładanego. Budowa ww. linii kolejowej niejako „domknie” system inwestycji zlokalizowanych w tej części województwa, a służących rozwojowi gospodarczemu całego regionu. Ponadto umożliwi objęcie komunikacją publiczną obszarów generujących dużą liczbę miejsc pracy, co z kolei da impuls dla jeszcze większego rozwoju istniejących terenów przemysłowych. W konsekwencji pozwoli to na powstanie nie tylko sprawnego systemu komunikacji miejskiej/podmiejskiej, ale również na wykorzystanie rozbudowanego węzła do stworzenia siatki połączeń dojazdowych z dalszych części województwa, np. z kierunku Inowrocławia, Nakła, Chełmży, Tucholi.

Obszary wymagające rozwiązania sytuacji problemowej

W przestrzeni województwa kujawsko-pomorskiego identyfikuje się obszary, na których rozpoznano występowanie niekorzystnych zjawisk, o charakterze i natężeniu na tyle istotnym, że powinny zostać uznane za bariery rozwojowe nie tylko obszarów, na których identyfikuje się ich występowanie, ale również pośrednio całego województwa (ponieważ skala oddziaływań tych problemów jest na tyle istotna, że ogranicza

---

⁹⁵Terminal Intermodalny Emilianowo i Platforma Multimodalna Bydgoszcz-Solec Kujawski wchodzi w skład Węzła Logistycznego Bydgoszcz

prawidłowy rozwój województwa jako całości, zwłaszcza powodując dywergencję w jakości życia i poziomie rozwoju gospodarczego). Koncepcja rozwoju województwa nie może więc nie uwzględniać tak istotnych uwarunkowań rozwoju. Zidentyfikowane obszary problemowe o takim charakterze wymagają szczególnego wsparcia rozwojowego – w postaci dedykowanych działań w zakresie likwidacji przyczyn, niwelowania skutków lub adaptacji do niekorzystnego zjawiska. Za szczególnie zagrożone należy uznać te tereny, w których ma miejsce współwystępowanie wskazanych problemów. Jednocześnie zaznacza się, że należy stale monitorować zarówno samo występowanie jak i poziom problemów na obszarze województwa w celu dostosowywania kierunku planowanego wsparcia do zachodzących zmian, a także możliwych zmian zasięgu obecnie wyznaczonych obszarów problemowych, które mogą wynikać z ogólnej sytuacji społeczno-gospodarczej występującej w kraju.

W koncepcji rozwoju województwa wskazuje się trzy zagadnienia wymagające rozwiązania sytuacji problemowej, w zakresie:

- negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej,
- gospodarowania zasobami wody na terenie województwa ze szczególnym uwzględnieniem skrajnego niedoboru wody dla rolnictwa,
- peryferyjności transportowej.

Obszary występowania powyższych problemów należy utożsamiać z kategorią „obszarów strategicznej interwencji” w rozumieniu Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030.

Obszary negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej. Zidentyfikowane w przestrzeni województwa obszary wymagające poprawy negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej, stanowią miejsca występowania problemów niskiego poziomu rozwoju społecznego, niskiego poziomu przedsiębiorczości oraz nakładających się na nie, występujących obecnie i prognozowanych w ciągu najbliższych lat, procesów starzenia się społeczeństwa cechujących się ponadprzeciętnym natężeniem. Powyższe zagadnienia identyfikuje się jako szczególnie istotne i mające kluczowy wpływ na poziom rozwoju województwa w najbliższej dekadzie. Ponadto są one ze sobą silnie powiązane i w obszarach ich kumulacji wzajemnie potęgują narastanie problemów społeczno-gospodarczych. Jedną z podstawowych przyczyn zaistniałej sytuacji jest niski poziom rozwoju społecznego, który związany jest głównie z postawami mieszkańców, a poprzez wieloaspektowe związki przyczynowo-skutkowe, przekłada się na obniżanie jakości życia oraz konkurencyjności gospodarki regionu. Na wskazanych obszarach zidentyfikowano również niski poziom przedsiębiorczości, mający bezpośredni wpływ na rozwój gospodarczy regionu, a związany pośrednio z niską aktywnością mieszkańców (pochodna problemu niskiego poziomu rozwoju społecznego). Na dwa powyższe negatywne zjawiska nakłada się problem, związany z procesami starzenia się społeczeństwa, zachodzącymi na obszarze całego kraju, jednak ze względu na swoją specyfikę będącymi akceleratorem dla problemów społecznych (wpływając na spadek liczby ludności i na niekorzystne kształtowanie się struktur ludnościowych) i gospodarczych (wpływając na rynek zbytu, konsumpcję dóbr i usług oraz rynek pracy), a tym samym w obszarach o szczególnym nasileniu tego procesu mającym ogromny wpływ na rozwój regionu we wszystkich jego aspektach. Obszary te wymagają więc wieloaspektowego wsparcia zarówno na poziomie województwa, jak i władz lokalnych. Celem wsparcia z poziomu Samorządu Województwa powinno być nadawanie impulsów rozwojowych, pozwalających na przełamanie negatywnej sytuacji oraz dążenie do osiągnięcia możliwie wysokiego, ale co najmniej akceptowalnego poziomu życia, mierzonego dostępem do wysokiej jakości usług publicznych i do miejsc pracy, poprzez preferowanie wskazanych terenów przy formułowaniu interwencji w tym zakresie.

Za obszary negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej uważa się zarówno gminy delimitowane na poziomie regionalnym (wynik analiz diagnostycznych, przeprowadzonych na potrzeby Strategii) oraz gminy i miasta wskazane dla województwa na poziomie krajowym w analizach wykonywanych na rzecz Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju⁹⁶. Częściowo obydwie delimitacje są terytorialnie zbieżne. W koncepcji są one postrzegane odrębnie, ponieważ były dokonywane na podstawie innych kryteriów. Dodatkowo, ewentualna interwencja, mająca na celu rozwiązanie problemów, będzie realizowana za pomocą różnych narzędzi, przez różne organy kompetencyjne (poziomy polityki - regionalnej i krajowej).

Identyfikację **obszarów negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej** uważa się za integralną część „Koncepcji rozwoju funkcjonalno-przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego”, ponieważ stałą troską i dążeniem Samorządu Województwa powinny być działania na rzecz poprawy stanu rozwoju obszarów o obiektywnie niskim jego poziomie. Utrzymywanie tego stanu zagrażałoby realizacji nadrzędnego celu rozwojowego związanego z zapewnieniem wysokiej jakości życia. Należy podkreślić, że w kolejnych skalę wsparcia

---

96 W koncepcji uwzględniono wynik aktualizacji tych ośrodków i obszarów, dokonanej w roku 2020 (materiały MFIPR Lista obszarów problemowych po aktualizacji i Lista miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze).

kierowanego do obszarów przedstawionych na załączniku do rysunku „Modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030” należy dostosowywać do zmian stanu ich rozwoju, identyfikowanych w procesie monitorowania stanu rozwoju województwa. Celem polityki regionalnej powinna być w tym przypadku pomoc w przewyżczeniu sytuacji problemowej, a nie stałe subsydiowanie wskazanej kategorii obszarów.

Podkreślić należy, że podobnie jak inne regiony, także województwo kujawsko-pomorskie jest wewnętrznie zróżnicowane pod względem niemal wszystkich aspektów opisujących stan rozwoju. Zróżnicowanie stanu rozwoju jest zjawiskiem normalnym i typowym dla każdego systemu społeczno-gospodarczego w każdym terytorialnym poziomie odniesienia. Celem polityki rozwoju województwa w III dekadzie XXI wieku nie będzie bezwzględne dążenie do wyrównania stanu rozwoju (Samorząd Województwa nie jest także wyposażony w instrumenty zapewniające pełne i skuteczne działanie w tym kierunku), tylko dążenie do: nadania obszarom najniższym takich impulsów rozwojowych (przeprowadzenie interwencji w takim stopniu) by jakość życia w nich spełniała standardy oczekiwane i satysfakcjonujące w III dekadzie XXI wieku, umożliwiania obszarom o wysokim i bardzo wysokim stanie rozwoju – dalszego rozwoju, czerpania korzyści wynikających ze zróżnicowania województwa (umożliwiania rozwoju różnych części województwa w oparciu o ich swoiste potencjały endogeniczne). Jest więc możliwe, że w nadchodzącej dekadzie zróżnicowania stanu rozwoju na terenie województwa, mogą się utrzymywać. O ile standardy jakości życia w obszarach o najniższym stanie rozwoju będą satysfakcjonujące, nie należy oceniać takiej sytuacji negatywnie, choć oczywiście zmniejszanie dysproporcji rozwojowych jest zawsze oceniane jako korzystne i pożądane.

Gospodarowanie zasobami wody na terenie województwa ze szczególnym uwzględnieniem obszaru niedoboru wody dla rolnictwa. W szeroko pojmowanym procesie rozwoju społeczno-gospodarczego coraz mocniej eksponuje się kwestię niedoboru zasobów wodnych w skali regionalnej i lokalnej, co przejawia się w postaci wyraźnego odczuwanego deficytu wody w różnych dziedzinach aktywności mieszkańców regionu. Problem ten wymaga kompleksowego podejścia z uwzględnieniem różnorodnych aspektów gospodarki wodnej, zarówno o charakterze ekonomiczno-gospodarczym jak i środowiskowo-przestrzennym czy etycznym. Woda stanowi ważny składnik wyżywienia oraz surowiec niezbędny w wielu procesach produkcyjnych i usługowych, a także czynnik podtrzymujący ekosystemy i regulujący klimat. Zalicza się ją do dóbr wspólnych, dostępnych dla wszystkich. Dlatego właściwe gospodarowanie wodą musi uwzględniać zarówno aspekty przyrodnicze, jak i aspekty społeczne, w kontekście potrzeb dla celów komunalnych, przemysłowych, rolniczych, czy rekreacyjnych. Rozmieszczenie potrzeb wodnych, uzależnionych od rozwoju społeczno-gospodarczego, nie zawsze pokrywa się z rozmieszczeniem zasobów wodnych, ich jakością i dostępnością. Dochodzi do tego degradacja środowiska powodowana przez człowieka, jak również zmiany klimatyczne. Stąd konieczność działań na rzecz poprawy stanu wód i środowiska wodnego, ochrona przed dalszym pogarszaniem jej stanu i jakości, ograniczenie i eliminowanie zanieczyszczeń wód oraz wspieranie zrównoważonego rozwoju. Wymaga to podjęcia działań planistycznych, organizacyjnych a także inwestycyjnych, wspartych szeroką aktywnością informacyjno-edukacyjną ze strony jednostek samorządu terytorialnego oraz właściwych instytucji i organizacji. Niezbędne jest nadanie odpowiedniego impulsu działaniom, zmierzającym do ochrony zasobów wodnych, poprawy stanu i jakości wód oraz wypracowania zintegrowanego systemu gospodarowania wodami w wymiarze regionalnym i lokalnym. Obszary suszy obejmują tereny intensywnego rozwoju produkcji rolnej w województwie kujawsko-pomorskim, które jest czołowym producentem żywności w Polsce, a rolnictwo jest jedną z głównych dziedzin jego rozwoju gospodarczego. Susza, obejmująca obszary intensywnego rozwoju produkcji rolnej w województwie kujawsko-pomorskim może prowadzić zatem do zagrożenia stabilności gospodarki regionu w dziedzinie produkcji rolnej, a w szerszym ujęciu – zagraża pewnym aspektem bezpieczeństwa żywnościowego kraju. Negatywny wpływ zjawiska suszy na rozwój województwa kujawsko-pomorskiego z dużym prawdopodobieństwem może być większy niż w pozostałych regionach kraju – wynika to ze specyficznych uwarunkowań tego rozwoju, w którym rolnictwo odgrywa znaczącą rolę, jak też z faktu, że obszar suszy dotyczy rejonów szczególnie predestynowanych do produkcji rolnej. Utrata efektywności produkcji rolnej, związanej z problemem nieutrzymania właściwego środowiska glebowego, niewątpliwie spowoduje obniżenie konkurencyjności województwa kujawsko-pomorskiego na płaszczyźnie krajowej.

Problem suszy w głównej mierze obejmuje południową i południowo-zachodnią część regionu (w tym głównie Kujawy). Dotyczy jednak coraz to większych obszarów województwa kujawsko-pomorskiego i wiąże się nie tylko z długotrwałym brakiem opadów atmosferycznych, ale również z malejącymi dyspozycyjnymi zasobami wód powierzchniowych i podziemnych w okresie niedoboru wody dla roślin i potrzeb ich nawadniania, a także ze zmianą struktury opadów (większa niż kiedyś częstotliwość deszczów nawalnych oraz ich większy udział w ogólnej sumie opadów).

Dla utrzymania rolniczej specjalizacji województwa w systemie gospodarczym kraju, w rejonach skrajnego niedoboru wody dla rolnictwa, niezbędne jest podejmowanie działań ograniczających utratę wody w glebie oraz poprawiających jej właściwości wchłaniania i przesiąkania. Zakłada się, iż zapobieganie i przeciwdziałanie skutkom suszy i zmian klimatycznych w rejonach trwałego niedoboru wody dla rolnictwa, opierać się będzie na wielostronnym podejściu do problemu jej niedoborów, wdrażane będą **kompleksowe rozwiązania uwzględniające specyfikę terenów i gleb wspierane przez** badania naukowe, transfer wiedzy i innowacji. Działania te są niezbędne dla realizacji aspiracji w kierunku pełnienia przez kujawsko-pomorskie roli lidera w sektorze rolniczym i rolno-spożywczym, w tym wprowadzania zdecydowanych zmian w zakresie jakości produkowanej żywności.

Obszary peryferyjności transportowej. Wskazane w przestrzeni województwa obszary peryferyjności transportowej związane są z działaniami na rzecz niwelowania wykluczenia komunikacyjnego na obszarach peryferyjnych (wykluczenie to polega na braku możliwości sprawnego dojazdu w transporcie publicznym do i ze stolicy województwa). Wyznaczono tereny, które mogą wymagać wsparcia w przezwycięzeniu problemu możliwości dojazdu do siedziby powiatu lub innych węzłów przesiadkowych systemu wojewódzkiego. Jeśli na poziomie lokalnym transport zbiorowy nie działa poprawnie nie można oczekiwać, że rozwiązaniem jest tam realizowanie zadań transportowych prowadzonych z poziomu województwa. Jest to domena samorządów lokalnych, których działania można jedynie wspierać z wyższego poziomu. Sprawny transport publiczny w wymiarze lokalnym i regionalnym jest istotnym mechanizmem przeciwdziałania depopulacji obszarów zmarginalizowanych oraz prawidłowego rozwoju wspólnot lokalnych, które budują zintegrowaną wspólnotę regionalną.

Założenia Polityki terytorialnej Województwa Kujawsko-Pomorskiego

„Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020. Plan Modernizacji 2020+” wprowadziła do polityki regionalnej województwa instrument „polityki terytorialnej”, który w ostatnich latach był realnie stosowany w prowadzeniu polityki rozwoju województwa. Polityka terytorialna polega na różnicowaniu działań wobec miast i ich obszarów funkcjonalnych, na podstawie ich oczekiwanej roli i znaczenia w systemie społeczno-gospodarczym województwa, zakładając koncentrację wsparcia na tych działalnościach, które realizują interes rozwoju województwa adekwatny do pozycji danego miasta i jego obszaru funkcjonalnego (wychodzi się tu z hierarchizacji sieci osadniczej, a więc z zadań typowych dla każdego z poziomów i z charakteru relacji pomiędzy miastami, a ich obszarami funkcjonalnymi). Polityka terytorialna będzie realizowana w zakresie tematycznym i na warunkach, które zostaną uzgodnione pomiędzy samorządami danego obszaru, objętego interwencją w ramach polityki terytorialnej, a Samorządem Województwa. Formą uzgodnienia jest zaakceptowanie przez Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego dokumentu przyjętego przez zainteresowane samorządy lokalne, który dla danego obszaru formułuje co najmniej: zakres interwencji (np. w formie listy zadań lub innej ustalonej na etapie tworzenia dokumentu) wraz z określeniem (na poziomie ogólnym) spodziewanych wskaźników, a także podmioty odpowiedzialne za realizację zadań oraz ramy czasowe (na poziomie ogólnym) zakładanej realizacji ustaleń dokumentu.

Dotąd w województwie kujawsko-pomorskim funkcjonowały następujące poziomy polityki terytorialnej: poziom miast stołecznych i ich obszaru funkcjonalnego (1 obszar), poziom tzw. miast średnich i ich obszarów funkcjonalnych (3 obszary), poziom powiatowy – generalnie oparty o związki z siedzibą danego powiatu, z modyfikacjami w stosunku do powiatów częściowo włączonych do wcześniej wymienionych obszarów wyższego rzędu (17 obszarów), poziom realizacji Lokalnych Strategii Rozwoju (w ramach instrumentu RLKS), tożsamy z zasięgami lokalnych grup działania (LGD), które w części przypadków nawiązywały do podziału powiatowego.

Przedstawiona powyżej idea polityki terytorialnej zostaje podtrzymana w „Strategii Przyspieszenia 2030+”. Jej szczegółowe założenia zostaną sprecyzowane w odrębnym dokumencie operacyjnym. Dla okresu programowania 2021-2027 utrzymuje się 4 zasadnicze poziomy polityki terytorialnej: (I) poziom związany z ośrodkami stołecznymi (Bydgoszcz i Toruń) i obszarem powiązanim z nimi funkcjonalnie, (II) poziom związany z miastami średnimi (Włocławek, Grudziądz i Inowrocław) oraz obszarami powiązanimi z nimi funkcjonalnie, (III) poziom związany z miastami powiatowymi oraz obszarami powiązanimi z nimi funkcjonalnie, (IV) poziom realizacji instrumentu RLKS (obszar objęty Lokalnymi Strategiami Rozwoju), który odpowiada zasięgowi działania poszczególnych LGD – dla tego poziomu nie formułuje się w Strategii założeń delimitacji (pozostawia się ją do decyzji na poziomie lokalnym) oraz szczegółowego zakresu zadań (są to zadania związane z rozwojem i integracją lokalnych społeczności, będą ściśle zależne od dedykowanego instrumentu finansowego – Regionalnego Programu Operacyjnego oraz ustaleń Lokalnych Strategii Rozwoju). Niezależnie od powyżej określonych poziomów polityki terytorialnej, wynikających z poziomów hierarchicznych sieci osadniczej,

dopuszcza się stosowanie także innych instrumentów terytorialnego różnicowania wsparcia, przyjętych przez Komisję Europejską i/lub właściwe ministerstwo. Tego typu instrumenty zamierza się wykorzystywać do prowadzenia interwencji w ramach Obszarów Strategicznej Interwencji⁹⁷, zidentyfikowanych na poziomie wojewódzkim (a niebędących miejskimi obszarami funkcjonalnymi), wobec których politykę rozwoju adekwatną do przedmiotu delimitacji prowadzi Samorząd Województwa. W tym przypadku delimitacja będzie odbywać się adekwatnie do charakteru danego obszaru, ale zaleca się, by najmniejszą jednostką kwalifikacji była gmina. Także zakres interwencji będzie sprecyzowany odrębnie. Tego typu instrumenty mogą być stosowane zwłaszcza w odniesieniu do „miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze” w rozumieniu SOR i ewentualnych ich regionów miejskich. Dla ewentualnych innych od dedykowanych dla poziomów (I), (II), (III), (IV) instrumentów terytorialnego różnicowania wsparcia, będą każdorazowo ustalane indywidualne zasady stosowania, zasięgu terytorialnego i zakresu merytorycznego oraz relacje do pozostałych poziomów polityki terytorialnej. Dla obszarów, objętych różnymi instrumentami polityki terytorialnej, dostępne są narzędzia i zakresy interwencji określone dla każdego z tych instrumentów.

Polityka terytorialna dla poziomów (I) i (II) jest prowadzona wobec miast rdzeniowych oraz powiązanych z nimi obszarów podmiejskich, stanowiących część (lub całość) „miejskich obszarów funkcjonalnych” (patrz rysunek „Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030”). Delimitacja „miejskich obszarów funkcjonalnych” na poziomie powiatowym (III) jest przeprowadzana na podstawie kryteriów administracyjnych⁹⁸, a wszystkie gminy danego powiatu mogą zostać objęte instrumentem polityki terytorialnej dla „miejskiego obszaru funkcjonalnego” siedziby danego powiatu. Dopuszcza się modyfikacje zasięgu „miejskich obszarów funkcjonalnych” na poziomie powiatowym (III), polegające na objęciu danej gminy obszarem funkcjonalnym sąsiedniego miasta powiatowego, za zgodą wszystkich zainteresowanych stron (możliwe jest włączenie do danego obszaru gminy leżącej w sąsiednim powiecie pod warunkiem wyrażenia zgody przez wszystkie samorządy gmin obydwu powiatów, obydwie samorządy powiatowe oraz Zarząd Województwa – procedurę w tym kierunku inicjuje zainteresowana gmina lub Zarząd Województwa).

Delimitacja zasięgów prowadzenia polityki terytorialnej dla poziomów (I), (II) i (III) będzie przedmiotem odrębnego dokumentu operacyjnego pt. „Polityka terytorialna Województwa Kujawsko-Pomorskiego”. W ramach poziomów (I) i (II) obszar objęty instrumentem ZIT nie może wykraczać poza granice określonych na rysunku „Modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030” – miejskich obszarów funkcjonalnych.

W ramach Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Bydgoszczy i Torunia dopuszcza się wydzielenie dwóch rozłącznych podobszarów funkcjonalnych – Bydgoszczy i Torunia. W takiej sytuacji przy programowaniu interwencji w ramach instrumentu ZIT, tworzy się jeden obszar objęty instrumentem ZIT, w ramach którego zostaną sformułowane 3 kategorie ustaleń: adresowane do Bydgoskiego Obszaru Rozwoju (tożsamego z podobszarem funkcjonalnym Bydgoszczy), adresowane do Toruńskiego Obszaru Rozwoju (tożsamego z podobszarem funkcjonalnym Torunia) oraz przedsięwzięcia o charakterze integrującym, terytorialnie mogące oddziaływać na obydwie podobszary funkcjonalne lub dotyczące zagadnień istotnych dla rozwoju całego województwa, ulokowanych w obszarze ZIT. Należy podkreślić, że niezależnie od możliwości wyróżnienia podobszarów funkcjonalnych miast stołecznych, celem instrumentu ZIT jest przede wszystkim podniesienie potencjału obydwu tych ośrodków w zakresie pełnienia funkcji regionalnych i budowania konkurencyjności województwa na arenie międzyregionalnej.

Poziom (I) i poziom (II) stanowią „obszary strategicznej interwencji” w nomenklaturze krajowych dokumentów kształtujących politykę rozwoju.

Tabela 4. Rodzaj instrumentu polityki terytorialnej wskazanego do stosowania na określonym poziomie polityki terytorialnej w województwie kujawsko-pomorskiego na potrzeby perspektywy finansowej 2021-2027

Poziom polityki terytorialnej	Podstawowy rodzaj instrumentu polityki terytorialnej na danym poziomie
(I) poziom związany z ośrodkami stołecznymi (Bydgoszcz i Toruń) i powiązany z nimi funkcjonalnie (MOF Bydgoszczy i Torunia)	ZIT
(II) poziom związany z miastami średnimi (Włocławek, Grudziądz i Inowrocław) oraz obszarami powiązany z nimi funkcjonalnie, (MOF Włocławka, MOF Grudziądz, MOF Inowrocławia)	ZIT

⁹⁷ Patrz rozdział „Obszary Strategicznej Interwencji w województwie kujawsko-pomorskim”

⁹⁸ Za miejski obszar funkcjonalny ośrodka powiatowego na potrzeby stosowania instrumentów polityki terytorialnej na poziomie (III) uważa się obszar danego powiatu.

(III) poziom związany z miastami powiatowymi oraz obszarami powiązаныmi z nimi funkcjonalnie (MOF-y poszczególnych miast powiatowych)	ATT
(IV) Lokalne Grupy Działania	RLKS
Inne obszary stosowania instrumentów polityki terytorialnej (w tym instrument dla miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz ew. ich obszarów funkcjonalnych)	ATT

Źródło: Opracowanie własne

Podkreślić także należy zróżnicowane relacje terytorialne pomiędzy różnymi instrumentami polityki terytorialnej. Ustala się możliwość zaistnienia następujących relacji pomiędzy różnymi rodzajami instrumentów polityki terytorialnej:

- Gmina objęta instrumentem poziomu (I) polityki terytorialnej:
Nie może być objęta instrumentem poziomu (II) polityki terytorialnej
Może być objęta dowolnymi pozostałymi instrumentami polityki terytorialnej (w tym może być włączona do różnych obszarów objętych „innymi” instrumentami polityki terytorialnej)
- Gmina objęta instrumentem poziomu (II) polityki terytorialnej:
Nie może być objęta instrumentem poziomu (I) polityki terytorialnej
Może być objęta dowolnymi pozostałymi instrumentami polityki terytorialnej (w tym może być włączona do różnych obszarów objętych „innymi” instrumentami polityki terytorialnej)
- Gmina objęta instrumentem poziomu (III) polityki terytorialnej:
Nie może być objęta instrumentem poziomu (I) polityki terytorialnej
Nie może być objęta instrumentem poziomu (II) polityki terytorialnej
Może być objęta dowolnymi pozostałymi instrumentami polityki terytorialnej (w tym może być włączona do różnych obszarów objętych „innymi” instrumentami polityki terytorialnej)
- Gmina objęta instrumentem poziomu (IV) polityki terytorialnej:
Może być objęta dowolnymi pozostałymi instrumentami polityki terytorialnej (w tym może być włączona do różnych obszarów objętych „innymi” instrumentami polityki terytorialnej)
- Gmina objęta obszarem stosowania innego instrumentu polityki terytorialnej:
Może być objęta dowolnymi pozostałymi instrumentami polityki terytorialnej (w tym może być włączona do różnych obszarów objętych „innymi” instrumentami polityki terytorialnej) – pod warunkiem, że nie wykluczają tego kryteria formalne obowiązujące dla danego instrumentu polityki terytorialnej, którym jest objęta.

Dla poszczególnych poziomów określa się następujące zakresy tematyczne, w ramach których możliwe jest formułowanie interwencji wspieranej z poziomu Samorządu Województwa w ramach polityki terytorialnej:

Tabela 5. Poziomy polityki terytorialnej w województwie kujawsko-pomorskiego

Poziom polityki terytorialnej	Oczekiwana rola i znaczenie w rozwoju województwa	Najważniejsze zakresy tematyczne, w ramach których możliwe jest formułowanie interwencji wspieranej z poziomu Samorządu Województwa w ramach polityki terytorialnej
(I) poziom związany z ośrodkami stołecznymi (Bydgoszcz i Toruń) i obszarem powiązany z nimi funkcjonalnie (MOF Bydgoszczy i Torunia)	Wysoka sprawność i jakość działalności związanych ze stymulowaniem jakości życia i kształtowaniem konkurencyjności gospodarki – w skali całego województwa.	<ul style="list-style-type: none"> • rozwijanie potencjału usług o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym – szkolnictwo wyższe, nauka, działalność badawczo-rozwojowa, kreowanie innowacyjności, specjalistyczna i wysokospecjalistyczna ochrona zdrowia, kultura wysoka, lokowanie instytucji szczybla krajowego i międzynarodowego, lokowanie obiektów o znaczeniu symbolicznym – stanowiących wyróżniki tożsamościowe miast, specjalistyczne zawodowe szkolnictwo ponadpodstawowe i specjalne oraz doskonalenie nauczycieli, • rozwój potencjału gospodarczego (tworzenie nowych miejsc pracy, wspieranie działalności badawczo-rozwojowych w tym na rzecz przemysłu, reindustrializacja, logistyka, rozwój istniejących terenów inwestycyjnych lub w uzasadnionych lokalizacjach – wyznaczanie nowych, zwiększania potencjału turystycznego), • rozwój infrastruktury transportowej i technicznej istotnej dla pełnienia funkcji regionalnych, • wzmacnianie działalności o znaczeniu lokalnym, ale stanowiących bezpośrednio tło dla pełnienia funkcji regionalnych i ponadregionalnych (edukacja na wszystkich poziomach, opieka nad dziećmi w wieku do lat 3, lokalne instytucje kultury, przestrzenie publiczne oraz infrastruktura

		<p>dla aktywności fizycznej i integracji, poprawa stanu środowiska w mieście – zwłaszcza stanu powietrza),</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwoju infrastruktury i pełnienia zadań na rzecz ludności wymagającej wsparcia, w tym zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami i osób starszych, • rozwiązywanie problemów środowiskowych (zwłaszcza w aspekcie stanu powietrza związanego z transportem i niską emisją z systemów grzewczych), ochrona przyrody i wzmacnianie bioróżnorodności, • porządkowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej (estetyzacja zagospodarowania, deglomeracja przemysłu z centrów miast), • rozwiązywanie problemów społecznych w rejonach współwystępowania problemów pozaspołecznych (rewitalizacja), • rozwijanie rynków pracy o znaczeniu regionalnym, • dalsza integracja komunikacyjna Bydgoszczy i Torunia, • rozwój miejskiego transportu publicznego, • rozwój aglomeracyjnego transportu publicznego (w relacjach miasto - obszary podmiejskie), • drogi rowerowe jako bezpieczny dojazd do placówek usługowych, miejsc pracy i węzłów przesiadkowych.
<p>(II) poziom związany z miastami średnimi (Włocławek, Grudziądz i Inowrocław) oraz obszarami powiązаныmi z nimi funkcjonalnie, (MOF Włocławka, MOF Grudziądz, MOF Inowrocławia)</p>	<p>Aktywizacja społeczna i gospodarcza na poziomie podregionalnym.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • rozwój potencjału gospodarczego (tworzenie nowych miejsc pracy, wspieranie działalności badawczo-rozwojowych na rzecz przemysłu, reindustrializacja, logistyka, rozwój istniejących terenów inwestycyjnych lub w uzasadnionych lokalizacjach – wyznaczanie nowych), • zwiększanie aktywności zawodowej mieszkańców, • zwiększanie możliwości obsługi mieszkańców w zakresie usług (szkolnictwo wyższe zawodowe, kultura, szkolnictwo ponadpodstawowe, zwłaszcza zawodowe, edukacja dorosłych, poprawa jakości kształcenia na poziomie podstawowym, specjalistyczna ochrona zdrowia, edukacja przedszkolna, opieka nad dziećmi w wieku do lat 3), specjalistyczne zawodowe szkolnictwo ponadpodstawowe i specjalne oraz doskonalenie nauczycieli, • wzmacnianie działalności o znaczeniu lokalnym, ale stanowiących bezpośrednio tło dla pełnienia funkcji regionalnych (edukacja na wszystkich poziomach, opieka nad dziećmi w wieku do lat 3, lokalne instytucje kultury, przestrzenie publiczne oraz infrastruktura dla aktywności fizycznej i integracji, poprawa stanu środowiska w mieście – zwłaszcza stanu powietrza), • rozwoju infrastruktury i pełnienia zadań na rzecz ludności wymagającej wsparcia, w tym zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami i osób starszych, • rozwiązywanie problemów środowiskowych (zwłaszcza w aspekcie stanu powietrza związanego z transportem i niską emisją z systemów grzewczych), ochrona przyrody i wzmacnianie bioróżnorodności, • porządkowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej (estetyzacja zagospodarowania, deglomeracja przemysłu z centrów miast), • rozwiązywanie problemów społecznych w rejonach współwystępowania problemów pozaspołecznych (rewitalizacja), • zwiększanie potencjału przestrzeni publicznych, • wykorzystanie potencjałów endogenicznych (uzdrowisko Inowrocław, uzdrowisko Wieniec-Zdrój, potencjalne uzdrowisko Grudziądz) turystyka wodna, inne specyficzne walory przyrodnicze i kulturowe mogące być podstawą dla rozwoju gospodarczego lub pełnienia ważnych funkcji rekreacyjnych i/lub integracyjnych dla lokalnych społeczności), • utrzymanie i dalszy rozwój transportu publicznego w zakresie stałych połączeń kolejowych ze stolicami województwa. • rozwój miejskiego transportu publicznego,

		<ul style="list-style-type: none"> • rozwój aglomeracyjnego transportu publicznego (w relacjach miasto - obszary podmiejskie), • drogi rowerowe jako bezpieczny dojazd do placówek usługowych, miejsc pracy i węzłów przesiadkowych.
(III) poziom związany z miastami powiatowymi oraz obszarami powiązanych z nimi funkcjonalnie (MOF-y poszczególnych miast powiatowych)	Kształtowanie warunków dla wysokiej jakości życia (przede wszystkim w zakresie usług publicznych typowych dla poziomu powiatu) oraz konkurencyjności gospodarczej na poziomie powiatów – kluczowe znaczenie w zakresie lokalnych rynków pracy, kształcenia kadr dla gospodarki oraz w zakresie specjalistycznej ochrony zdrowia	<ul style="list-style-type: none"> • rozwój potencjału gospodarczego (tworzenie nowych miejsc pracy, w uzasadnionych lokalizacjach - wyznaczanie terenów inwestycyjnych), • zwiększanie aktywności zawodowej mieszkańców, • rozwoju infrastruktury i pełnienia zadań na rzecz ludności wymagającej wsparcia, w tym zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami i osób starszych, • poprawa możliwości obsługi mieszkańców w zakresie usług (szkolnictwo ponadpodstawowe, zwłaszcza zawodowe, edukacja dorosłych, poprawa jakości kształcenia na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym, specjalistyczna ochrona zdrowia, edukacja przedszkolna, opieka nad dziećmi w wieku do lat 3, infrastruktura aktywizacji i włączenia społecznego, infrastruktura kultury o znaczeniu powiatowym), • rozwiązywanie problemów środowiskowych (zwłaszcza w aspekcie stanu powietrza związanego z niską emisją z systemów grzewczych), ochrona przyrody i wzmacnianie bioróżnorodności, • zwiększanie potencjału przestrzeni publicznych, • wykorzystanie potencjałów endogenicznych (uzdrowisko Ciechocinek, uzdrowisko Wieniec-Zdrój, specyficzne walory przyrodnicze i kulturowe mogące być podstawą dla rozwoju gospodarczego lub pełnienia funkcji rekreacyjnych i/lub integracyjnych dla lokalnych społeczności), • rozwój transportu publicznego w relacjach do Bydgoszczy i/lub Torunia, • drogi rowerowe jako bezpieczny dojazd do placówek usługowych, miejsc pracy i węzłów przesiadkowych, • wsparcie dla realizacji inwestycji wodno-kanalizacyjnych,
(IV) poziom realizacji Lokalnych Strategii Rozwoju	Zadania związane z rozwojem i integracją lokalnych społeczności	<ul style="list-style-type: none"> • w zależności od ustaleń regionalnego programu operacyjnego oraz lokalnej strategii rozwoju
Inne obszary stosowania instrumentu polityki terytorialnej (w tym instrument dla miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze)	W zależności od określonego celu ustanowienia	<ul style="list-style-type: none"> • w zależności od określonego celu ustanowienia

Źródło: Opracowanie własne

* * *

Powyższa koncepcja rozwoju funkcjonalno-przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego formułuje model rozwoju zrównoważonego terytorialnie, który opiera się na zapewnieniu równej dla wszystkich mieszkańców i obiektywnie określonej, dostępności do usług publicznych, które na każdym poziomie ośrodków powinny być rozwijane adekwatnie do ich roli w hierarchii sieci osadniczej województwa. Dostęp do dóbr i usług reprezentowanych przez wyższe poziomy hierarchiczne powinien polegać na prawidłowo funkcjonującym transporcie publicznym. Taki model zakłada brak zasadniczych różnic w tworzeniu szans zaspokajania potrzeb mieszkańców, natomiast konkurencyjność gospodarki w największym stopniu różnicowana będzie przez występowanie lokalnych potencjałów, specyficznych dla danego miejsca, bowiem ogólne warunki konkurencyjności z założenia będą tożsame dla całego regionu. Wykorzystanie lokalnych potencjałów będzie też powodowało różnicowanie charakteru poszczególnych obszarów⁹⁹. Przy takim modelu, istotnym czynnikiem różnicowania jakości życia i konkurencyjności poszczególnych obszarów mogą być także działania i decyzje lokalnych samorządów (gminnych i powiatowych), np. dotyczące kreowania lokalnych specjalizacji lub przypisywania szczególnej roli do realizacji określonych rodzajów zadań własnych. Przyjęta koncepcja identyfikuje także potencjały o charakterze regionalnym – które zamierza się wykorzystać jako dźwignie rozwoju całego regionu, ale jednocześnie identyfikowane obszary występowania zapóźnień

⁹⁹ np. inny jest charakter (pod względem fizjonomii, morfologii, źródeł utrzymania ludności i struktury gospodarki) gminy podmiejskiej, a inny gminy bazującej na rolnictwie

rozwojowych traktuje się jako solidarne zobowiązanie całego regionu do stymulowania ich rozwoju, dla zapewnienia jakości życia spełniającej standardy oczekiwane i satysfakcjonujące w III dekadzie XXI wieku.

Cele i kierunki rozwoju województwa

Metoda formułowania celów i kierunków

Cele i kierunki rozwoju województwa zostały sformułowane na pięciu poziomach:

- Cel nadrzędny
- Cele główne
- Cele operacyjne
- Kierunki działań
- Projekty kluczowe

Cztery najwyższe poziomy mają układ typowego „drzewa ustaleń”, to znaczy są zorganizowane w sposób kompleksowy, hierarchiczny i rozłączny, co oznacza, że:

- obejmą całość planowanej interwencji,
- ustalenia poziomów niższego rzędu zawierają się (podlegają, realizują) w ustaleniach poziomów wyższego rzędu,
- ustalenie dla danego poziomu może być przypisane do tylko jednego poziomu wyższego rzędu.

Najniższy poziom w strukturze ustaleń (projekty kluczowe) nie ma charakteru zamkniętego. Nie wyczerpuje całości potrzeb rozwojowych województwa we wszystkich dziedzinach, ale identyfikuje przedsięwzięcia znane na etapie tworzenia Strategii, które na tym etapie zostały uznane za niezbędne dla powodzenia przyspieszenia rozwoju i w zakresie których samorządowe województwo jest zdeterminowane do ich prowadzenia (jeśli dotyczą one kompetencji województwa lub województwo obejmie nad nimi patronat ze względu na wagę dla dalszego rozwoju) lub zabiegania o nie (jeśli dotyczą kompetencji administracji centralnej). Poszczególne projekty/potrzeby kluczowe są przypisane do celów głównych (ale w ramach danego celu głównego nie są to jedyne działania, które będą lub powinny być podejmowane na rzecz jego realizacji).

Cel nadrzędny oraz cele główne mają charakter politycznej deklaracji co do wizji rozwoju województwa. Cel nadrzędny wyraża wolę podporządkowania wszystkich działań Samorządu Województwa w kwestii zapewnienia wysokiej jakości życia mieszkańcom województwa, natomiast sposób sformułowania celów głównych stanowi deklarację, w jakich obszarach działań zamierza się koncentrować działania na rzecz osiągnięcia celu nadrzędnego (jest to swoista deklaracja jakie obszary są priorytetowe dla osiągnięcia celu nadrzędnego). Cele operacyjne oraz kierunki działań mają już wymiar stricte merytoryczny. Ich zadaniem jest określenie w sposób spójny, logiczny i kompleksowy ogółu planowanej poprzez Strategię interwencji.

W rozdziale „Idea przyspieszenia - wizja rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego” przedstawiono polityczną wykładnię idei rozwoju województwa w najbliższej dekadzie, to znaczy główne cele, którym ten rozwój ma być podporządkowany oraz najważniejsze obszary działań, w których ma być on stymulowany. Poniżej przedstawia się operacjonalizację tej idei, to znaczy strukturę celów i kierunków, która ma zapewnić jej realizację.

Podkreślić należy, że przy konstruowaniu ustaleń Strategii kierowano się wyznaczonymi *obszarami tematycznymi rozwoju* (obszary: *Społeczeństwo, Gospodarka, Przestrzeń, Spójność*), które pozwalają na bardziej efektywne planowanie rozwoju - osiąganie szybciej i w większej skali efektów rozwojowych, niż planowanie poszczególnych *dziedzin tematycznych*. Posługiwanie się obszarami tematycznymi pozwala na podejście holistyczne i osiąganie korzyści synergicznych w danym obszarze. Np. zagadnienia rozwoju gospodarczego są przedmiotem zarówno obszaru „Gospodarka” (wszystkie aspekty organizacyjne, instytucjonalne, finansowe, doradcze, promocyjne funkcjonowania gospodarki), jak i obszaru „Przestrzeń” (tereny dla rozwoju gospodarczego) oraz obszaru „Społeczeństwo” (szkolnictwo przygotowujące kadry dla gospodarki). Ustaleń Strategii istotnych dla rozwoju gospodarczego należy więc poszukiwać w celach sformułowanych w tych właśnie obszarach. Podobnie, działania służące rozwojowi społecznemu zostały podzielone na aspekt zróżnicowania działań, wysokiej ich jakości i skuteczności (będący przedmiotem obszaru „Społeczeństwo”) oraz aspekt dostępności i wysokiej jakości bazy, w której te usługi są realizowane (będące przedmiotem obszaru „Przestrzeń”); innym przykładem jest funkcjonowanie transportu - infrastruktura dla transportu jest przedmiotem obszaru „Przestrzeń” ale sposób organizacji transportu publicznego - przedmiotem obszaru „Spójność”. Przy tradycyjnym posługiwaniu się branżami (dziedzinami) tematycznymi, rozwój boisk

przyszkolnych musiałby być uwzględniany zarówno w celu rozwoju dotyczącym jakości kształcenia, jak i w celu związanym z aktywnością fizyczną dzieci i młodzieży, jak też w celu związanym z aktywnością fizyczną seniorów oraz w celu związanym z rozwojem amatorskiego sportu. Przy podejściu holistycznym celem jest funkcjonowanie nowoczesnego boiska przyszkolnego, które dzięki właściwej lokalizacji realizować będzie wszystkie te potrzeby. Analogicznie – zaplanowanie spójnej sieci dróg pozwala na całościowe spojrzenie na zagadnienie, które przy podejściu branżowym musiałoby być rozpatrywane jako „drogi służące transportowi publicznemu” i jako „drogi służące transportowi towarów”, i jako „drogi zapewniające połączenia z sąsiednimi regionami”. Od powyższej generalnej zasady w ustaleniach Strategii wprowadzono tylko nieliczne wyjątki – szczególnie umotywowane specyfiką danego zagadnienia. Podkreślić jednak należy, że przyjęta metoda wymaga kompleksowego zapoznania się z całością ustaleń w celu prawidłowej interpretacji zakresu planowanego rozwoju – i jako ogółu procesów rozwoju, i w zakresie poszczególnych dziedzin (branż).

Cele rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku

Ustanawia się następujący cel nadrzędny Strategii: *Jakość życia typowa dla wysokorozwiniętych regionów europejskich.*

Cel ten zamierza się osiągnąć poprzez koncentrację działań w czterech obszarach tematycznych rozwoju:

- Obszar Społeczeństwo – w ramach którego dążyć się będzie do zasadniczej poprawy szeroko rozumianego poziomu rozwoju społecznego, zwłaszcza w aspekcie zmian postaw społecznych i rozwoju edukacji. Cele operacyjne w ramach tego obszaru dotyczą edukacji, aktywności społecznej, zdrowia, kultury i sportu.

W ramach tego obszaru wskazuje się dwa cele główne Strategii:

Skuteczna edukacja

Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo

Zagadnienia edukacji są immanentną częścią problematyki związanej z kształtowaniem rozwoju społecznego. Jednak ze względu na specyfikę województwa kujawsko-pomorskiego, w którym dostrzega się bardzo dużą skalę potrzeb w tym zakresie, a jednocześnie bardzo duży wpływ problematyki kształcenia na wszystkich poziomach na osiągnięcie celu nadrzędnego Strategii – wyodrębnienie celu głównego dedykowanego tej właśnie problematyce stanowi podkreślenie jej ważności oraz deklarację determinacji do interwencji w tym zakresie.

- Obszar Gospodarka - w ramach którego dążyć się będzie do rozwoju i unowocześnienia gospodarki województwa, jako warunku wzrostu jego konkurencyjności w aspekcie miejsca zamieszkania. Cele operacyjne w ramach tego obszaru dotyczą jakościowego i ilościowego rozwoju przedsiębiorczości.

W ramach tego obszaru wskazuje się cel główny Strategii:

Konkurencyjna gospodarka

- Obszar Przestrzeń - w ramach którego dążyć się będzie do zapewnienia wysokiej jakości życia oraz konkurencyjności gospodarki, w zagadnieniach związanych z jakością przestrzeni województwa (wynikającej ze stanu środowiska oraz charakteru zagospodarowania). Cele operacyjne w ramach tego obszaru dotyczą: dostępności usług, infrastruktury transportowej, przestrzeni dla rozwoju gospodarczego, wykorzystania potencjałów endogenicznych w rozwoju lokalnym.

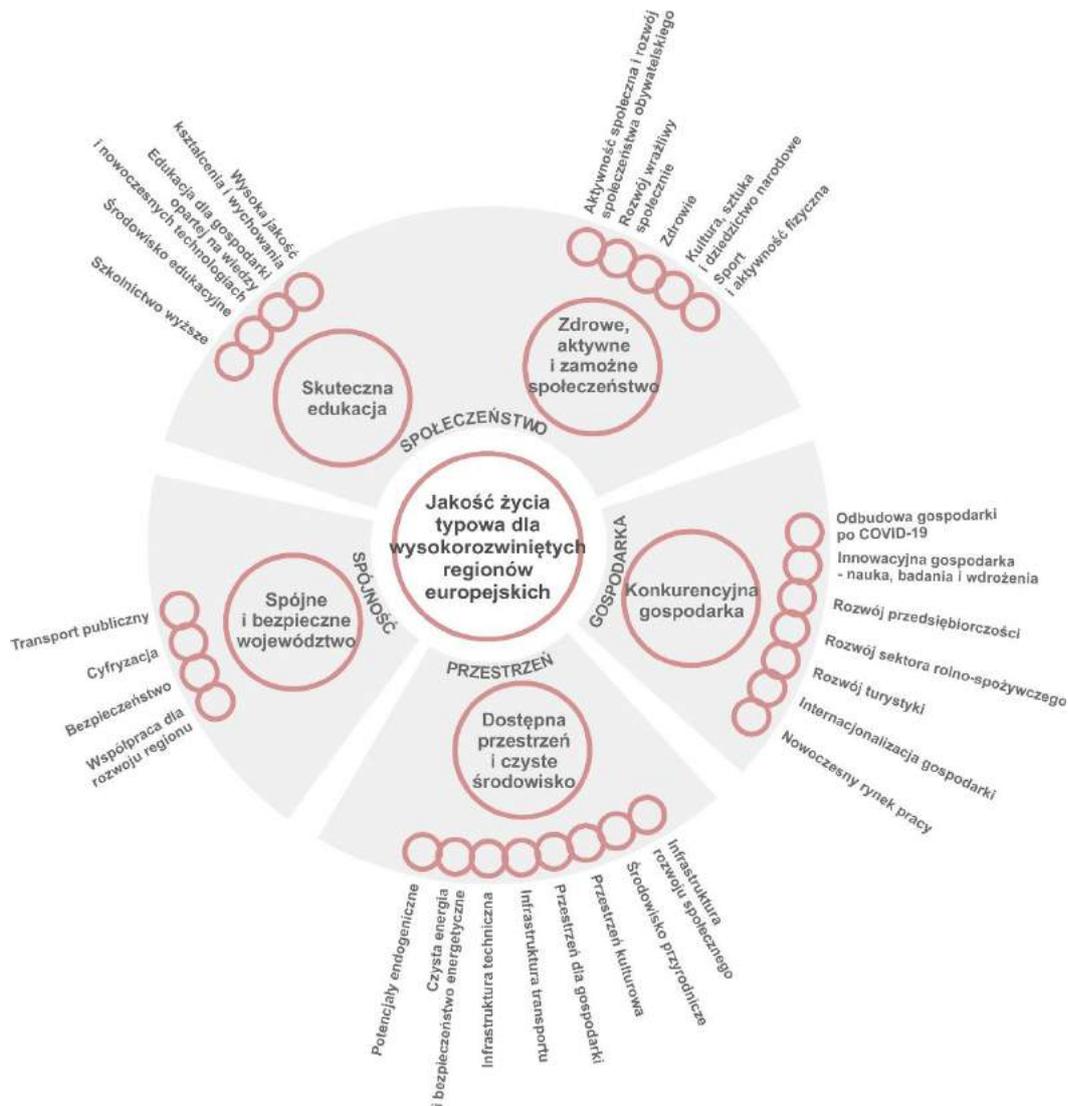
W ramach tego obszaru wskazuje się cel główny Strategii:

Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

- Obszar Spójność – w ramach którego dążyć się będzie do zapewnienia wysokiej sprawności funkcjonowania systemu społeczno-gospodarczego, tak by przestrzeń województwa była spójna komunikacyjnie, bezpieczna i odporna na zagrożenia. Zarazem cechą realizowanych w województwie procesów powinna być innowacyjność, przy jednoczesnej nowoczesności struktur. Cele operacyjne w ramach tego obszaru dotyczą: informatyzacji (cyfryzacji), bezpieczeństwa publicznego, transportu publicznego, współpracy na rzecz rozwoju regionu.

W ramach tego obszaru wskazuje się cel główny Strategii:

Spójne i bezpieczne województwo

Rysunek 41. Cel nadrzędny, cele główne oraz cele operacyjne „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+”

Źródło: Opracowanie własne

W ramach poszczególnych celów głównych, formułuje się następujące cele operacyjne:

Cel główny: Skuteczna edukacja

Cele operacyjne:

1. Wysoka jakość kształcenia i wychowania
2. Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach
3. Środowisko edukacyjne
4. Szkolnictwo wyższe

Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo

Cele operacyjne:

1. Aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego
2. Rozwój wrażliwy społecznie
3. Zdrowie
4. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe
5. Sport i aktywność fizyczna

Cel główny: Konkurencyjna gospodarka

Cele operacyjne:

1. Odbudowa gospodarki po COVID-19
2. Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia
3. Rozwój przedsiębiorczości

4. Rozwój sektora rolno-spożywczego
5. Rozwój turystyki
6. Internacjonalizacja gospodarki
7. Nowoczesny rynek pracy

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjne:

1. Infrastruktura rozwoju społecznego
2. Środowisko przyrodnicze
3. Przestrzeń kulturowa
4. Przestrzeń dla gospodarki
5. Infrastruktura transportu
6. Infrastruktura techniczna
7. Czysta energia i bezpieczeństwo energetyczne
8. Potencjały endogeniczne

Cel główny: Spójne i bezpieczne województwo

Cele operacyjne:

1. Transport publiczny
2. Cyfryzacja
3. Bezpieczeństwo
4. Współpraca dla rozwoju regionu

Cel główny: Skuteczna edukacja

Jakość życia typowa dla wysokorozwiniętych regionów europejskich.				
Skuteczna edukacja	Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo	Konkurencyjna gospodarka	Dostępna przestrzeń i czyste środowisko	Spójne i bezpieczne województwo
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wysoka jakość kształcenia i wychowania 2. Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach 3. Środowisko edukacyjne 4. Szkolnictwo wyższe 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego 2. Rozwój wrażliwy społecznie 3. Zdrowie 4. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe 5. Sport i aktywność fizyczna 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odbudowa gospodarki po COVID-19 2. Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia 3. Rozwój przedsiębiorczości 4. Rozwój sektora rolno-spożywczego 5. Rozwój turystyki 6. Internacjonalizacja gospodarki 7. Nowoczesny rynek pracy 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Infrastruktura rozwoju społecznego 2. Środowisko przyrodnicze 3. Przestrzeń kulturowa 4. Przestrzeń dla gospodarki 5. Infrastruktura transportu 6. Infrastruktura techniczna 7. Czysta energia i bezpieczeństwo energetyczne 8. Potencjały endogeniczne 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Transport publiczny 2. Cyfryzacja 3. Bezpieczeństwo 4. Współpraca dla rozwoju regionu

Cele operacyjne:

1. Wysoka jakość kształcenia i wychowania
2. Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach
3. Środowisko edukacyjne
4. Szkolnictwo wyższe

Przewiduje się sporządzenie następujących programów rozwoju/polityk wojewódzkich, bezpośrednio nawiązujących do przedmiotu celu głównego „Skuteczna edukacja” oraz stanowiących rozwinięcie, uszczegółowienie i operacjonalizację działań w tym zakresie:

- Polityka edukacyjna Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Edukacja i wychowanie stanowią część szeroko rozumianego rozwoju społecznego i ustalenia Strategii w ramach tego celu są komplementarne wobec pozostałych działań w sferze społecznej, zawartych w celu „Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo”. Cel główny „Skuteczna edukacja” został wyodrębniony ze względu na kluczową rolę kształcenia dzieci i młodzieży w procesie przyspieszenia rozwoju województwa, ale także ze względu na dotychczasowy niekorzystny stan rozwoju tych zagadnień. Objęcie zagadnień kształcenia dzieci i młodzieży odrębnym celem jest więc wyrazem determinacji Samorządu Województwa w zakresie bardzo aktywnych działań w tej dziedzinie i wiąże się z dużymi oczekiwaniami w zakresie spodziewanych efektów rozwojowych. Należy pamiętać, że w ramach celu „Skuteczna edukacja” planuje się działania wyłącznie w sferze jakości i organizacji procesu kształcenia, natomiast zagadnienia związane z bazą infrastrukturalną dla tych działań, są przedmiotem celu operacyjnego „Infrastruktura rozwoju społecznego” w celu głównym „Dostępna przestrzeń i czyste środowisko”.

Kluczowym zagadnieniem jest podniesienie jakości kształcenia. Wyniki kształcenia mierzone egzaminami zewnętrznymi powinny być docelowo w województwie kujawsko-pomorskim korzystniejsze od średnich krajowych, a to oznacza prowadzenie działań na większą skalę i bardziej intensywnie, niż w innych województwach. W ramach celu operacyjnego poświęconemu temu zagadnieniu, zakłada się działania na wszystkich etapach procesu edukacji. Należy dążyć do upowszechnienia procesu wychowania przedszkolnego, którego gorszy stan (mniejsza powszechność) w naszym województwie powoduje różnice w możliwości rozwoju dziecka już na samym początku edukacji, a niższe wskaźniki uczestnictwa przy coraz lepszym dostępie do bazy wychowania przedszkolnego, są obecnie w dużym stopniu powodowane postawami rodziców. Na poziomie szkoły podstawowej bardzo ważne jest podnoszenie jakości kształcenia poprzez większą mobilizację zarówno po stronie nauczycieli, jak i uczniów, organizację dodatkowych zajęć i wybieranie optymalnych metod przekazu wiedzy i umiejętności. Na rynku pracy najważniejsze będą takie cechy jak crossowanie umiejętności, czyli zdolność łączenia i wykorzystywania wiedzy z wielu dziedzin, zdolność do pracy w wielokulturowych, globalnych środowiskach – łatwość adaptacyjna, umiejętność pracy w zróżnicowanych warunkach kulturowych oraz praca w wirtualnych zespołach, odbywająca się często w szumie informacyjnym, gdy kluczowe znaczenie mieć będzie zdolność do selekcji, rozróżniania i filtrowania informacji. Posiadanie cyfrowych umiejętności już obecnie stanowi podstawowy wymóg wobec kandydatów do pracy - są one niezbędne w przypadku 90% stanowisk. Ogromną rolę w kształtowaniu pożądaných obecnie kompetencji, która od lat pomijana jest w polskim systemie edukacyjnym a dostrzeganą krajach wysokorozwiniętych, odgrywa sport i kultura fizyczna w szkołach. Sport uczy pracy zespołowej, wytrwałości w pracy, radzeniu sobie z trudnymi zadaniami. Dlatego też bardzo duży nacisk kładzie się na upowszechnianie aktywności fizycznej oraz rozwój sportu wśród dzieci i młodzieży szkolnej z wykorzystaniem zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych – a więc prowadzonych w ramach systemu edukacji, z wykorzystaniem przyszkolnej oraz pozaszkolnej infrastruktury sportowej. Ten kierunek dotyczy działań organizacyjnych i promocyjnych, także w zakresie realizacji dodatkowych zajęć z wychowania fizycznego, organizacji zawodów sportowych dla młodzieży szkolnej, w tym rozwoju sportowej rywalizacji młodzieży na poziomie województwa, a także działań szkoleniowych dla kadry. W ramach kierunku mieści się także współpraca z klubami sportowymi w celu popularyzacji sportu wśród dzieci i młodzieży, rozwoju kariery zawodniczej uczniów szczególnie utalentowanych, pozyskiwania kadry trenerskiej. Bardzo istotne jest wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, ale także przywiązywanie szczególnej uwagi do dalszego rozwoju uczniów bardzo zdolnych. Zamierza się kontynuować dotychczasowe programy stypendialne Województwa, rozważone będzie ich rozszerzenie o objęcie stypendiami najlepszych absolwentów szkół średnich, którzy zdecydują się podjąć naukę na którejś z uczelni wyższej w województwie. Dotychczas promocję nauk ścisłych opierano w dużym stopniu na astronomii i wykorzystywano dziedzictwo Mikołaja Kopernika (w efekcie powstało kilkanaście przyszkolnych obserwatoriów - astrobaz służących prócz realizowania procesu kształcenia za pomocą innowacyjnych metod, przede wszystkim do rozbudzania zainteresowań nauką, a które mogą współpracować z UMK na rzecz popularyzacji astronomii). Te działania będą kontynuowane, także na bazie wykorzystania prestiżu UMK jako uczelni badawczej, a co się z tym wiąże aktywnym uczestnictwem w globalnej działalności naukowej, a więc także organizacji konferencji i goszczenia w regionie największych autorytetów świata nauki, co każdorazowo powinno być wykorzystywane dla promocji nauki wśród uczniów szkół podstawowych i średnich. Na poziomie kształcenia ponadpodstawowego dochodzi do podziału uczniów według celu dalszego kształcenia. Wobec uczniów zainteresowanych kontynuowaniem kształcenia po zakończeniu edukacji ponadpodstawowej, nadal priorytetem pozostaje wysoka jakość kształcenia. Na tym etapie należy rozwijać współpracę ze szkołami wyższymi z terenu województwa, co z jednej strony może spowodować szybszy rozwój zdolnych uczniów, ale jednocześnie może zainteresować młodzież studiowaniem na uczelniach regionalnych. Interesującą formą zainteresowania studiowaniem na regionalnych uczelniach może być organizacja przez nie „wakacyjnych szkół” dla uczniów szkół ponadpodstawowych (głównie spoza Bydgoszczy czy Torunia), czyli kilkudniowych turnusów pozwalających poznać daną uczelnię i zajęcia na niej prowadzone. W kontekście podnoszenia jakości kształcenia bardzo ważnym aspektem jest także wsparcie skutecznego kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, tak by po zakończeniu edukacji ich pozycja wyjściowa na rynku pracy oraz w obszarze uczestnictwa w procesach rozwoju społecznego, była jak najlepsza. Elementem wysokiej jakości kształcenia będzie także rozwój kompetencji uczniów w zakresie funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie (np. edukacja o charakterze prawnym, rozwijanie postaw przedsiębiorczości) oraz rozwój edukacji regionalnej, mającej przede wszystkim na celu budowanie poczucia tożsamości regionalnej, ale także budowanie podstaw dla świadomego wiązania dalszego życia z województwem kujawsko-pomorskim. Województwo kujawsko-pomorskie, jak żaden inny polski region, składa się z ziem o zróżnicowanej przeszłości, edukacja regionalna jest więc elementem umacniania spójności i tożsamości regionalnej. Zamierza się także rozwijać kształcenie artystyczne, zarówno przez tworzenie szkół artystycznych, jak i uruchamianie dodatkowych zajęć pozalekcyjnych i kół zainteresowań o profilu artystycznym

(do tego kierunku zalicza się także tworzenie kół zainteresowań o profilu artystycznym w ramach domów kultury). Celem podejmowanych działań nie musi być formalne zdobycie wykształcenia artystycznego, ale nabycie podstawowej wrażliwości typowej dla kształcenia artystycznego – wrażliwość taka jest jedną z kompetencji przydatnych przy innych kierunkach kształcenia, a także na rynku pracy. Zamierza się także promować ideę uczenia się przez całe życie, która zaszczerpiona w wieku dziecięcym może skutkować nabraniem właściwych postaw.

Młodzież, która na etapie szkoły ponadpodstawowej zdecyduje się na kształcenie zawodowe, powinna mieć zapewnioną wyjątkowo wysoką jakość kształcenia, tak aby przydatność absolwentów na rynku pracy nie tylko była wysoka i dawała większe szanse na znalezienie satysfakcjonującego zatrudnienia, ale także by wysokie kompetencje absolwentów szkół branżowych i techników stały się jednym z wyznaczników rynku pracy naszego województwa (zagadnieniom tym poświęcony jest cel operacyjny „Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach”). Kształcenie zawodowe powinno się odbywać przy współpracy z pracodawcami, partnerami społecznymi i instytucjami rynku pracy, tak by kierunki kształcenia odpowiadały bieżącym i prognozowanym potrzebom regionalnego rynku pracy (zawody związane z kompetencjami cyfrowymi, automatycy, programiści, inżynierowie, zawody związane z analizą danych, transformacją cyfrową, automatyzacją, sztuczną inteligencją, rozwojem nowoczesnych technologii). Praktyka kształcenia zawodowego powinna stopniowo, w coraz większym stopniu stawać się kształceniem dualnym – współkształceniem prowadzonym przez jednostkę systemu edukacji (szkołę) i przedsiębiorstwa (pracodawców), przy zwiększaniu udziału kształcenia praktycznego u pracodawców na rzeczywistych stanowiskach pracy. Niezbędne jest promowanie i premiowanie współpracy szkół i pracodawców, obejmującej dualizację kształcenia, ale także dodatkowe staże dla uczniów, uzyskiwanie kompetencji potrzebnych na lokalnym rynku pracy, wspieranie wynalazczości i innowacyjności uczniów, staże nauczycieli przedmiotów zawodowych w zakładach pracy, na rzeczywistych stanowiskach pracy. Kluczowe znaczenie mieć będzie system doradztwa zawodowego, który powinien funkcjonować już we wczesnych klasach szkół podstawowych w celu przedstawiania uczniom i rodzicom uczniów, o różnym poziomie zdolności i cechach osobowościowych propozycji optymalnego rozwoju zawodowego. Doradztwo musi cechować się wysoką jakością i być realizowane przez wykwalifikowane kadry¹⁰⁰, przy współpracy z przedsiębiorcami, tak by uwzględniało prawidłową ocenę predyspozycji i świadomy wybór rodzaju dalszego kształcenia

Zaznajamianie z potrzebą rozwoju i poznawanie powiązań edukacji z możliwościami rozwoju zawodowego należy realizować już od przedszkoli – poprzez wizyty pracodawców w przedszkolach, wizyty przedszkolaków w firmach, a dla dzieci starszych i młodzieży wizyty uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych w firmach, spotkania i wizyty doradców zawodowych w firmach (w ramach działań z doradcami zawodowymi należy silniej uwzględnić działania od strony biznesowej, a nie metodycznej). Niezbędny jest rozwój praktyk i stażów dla uczniów szkół ponadpodstawowych (nie tylko techników – także liceów, których uczniowie także są ważni dla rozwoju branż technicznych).

Bardzo ważnym zagadnieniem jest wspieranie funkcjonowania szkół kształcących w zawodach szczególnie ważnych dla województwa lub poszczególnych jego części (dotyczy to zarówno kształcenia na poziomie ponadpodstawowym, jak i wyższym). Z jednej strony pozwala na zapewnienie wykwalifikowanych kadr do podmiotów gospodarczych, ale niezwykle ważny jest także aspekt możliwości znalezienia satysfakcjonującego, zgodnego z posiadanym wykształceniem, zatrudnienia w rejonie miejsca zamieszkania. Wśród przykładów tego typu kierunków należy wskazać np. te związane z ochroną zdrowia i pomocą społeczną (w rejonach miejscowości uzdrowiskowych – kierunki medyczne związane ze specjalnością uzdrowiskową), rolnictwem i przetwórstwem żywności, mechaniką, a wraz z perspektywą rozwoju logistyki na bazie Węzła Logistycznego w Bydgoszczy oraz produkcji na bazie Centralnego Parku Inwestycyjnego – uruchomić w ich rejonie kierunki odpowiadające tej specyfice.

Niezbędnym elementem przyszłego sukcesu edukacyjnego jest kształtowanie właściwego środowiska edukacyjnego. Podkreślić należy aspekt odpowiednio ukierunkowanego doskonalenia kompetencji nauczycieli oraz rozwoju doradztwa metodycznego – szczególnie istotnego przy dosyć dynamicznie zmieniających się uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych. Zagadnienie to jest szczególnie ważne przy współczesnym kształceniu zawodowym, gdzie nauczyciele muszą mieć dostęp do bardzo aktualnej wiedzy specjalistycznej, ale także we wszystkich pozostałych dziedzinach, gdzie standardem staje się wykorzystanie technologii informacyjnych. Należy rozwijać współpracę z podmiotami angażującymi się w praktyczną naukę zawodu czy

---

¹⁰⁰ Istotnym zgłaszanym problemem jest niski poziom doradztwa, a tym samym mała jego skuteczność, będący skutkiem braku dobrego przygotowania doradców zawodowych, nieposiadających znajomości lokalnych rynków pracy.

delegującymi pracowników do szkół w celu prowadzenia przedmiotów zawodowych. Dzięki temu zwiększany będzie poziom wiedzy i kompetencji nauczycieli w obszarze kompetencji cyfrowych, czemu służyć ma także pilotażowy model funkcjonowania szkół oparty na e-zasobach wykorzystywanych w ramach zajęć z zakresu kodowania, programowania, dostępnych na platformie edukacyjnej EDUPOLIS. Kontynuowane będą działania na rzecz rozwoju Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Internetowej. Została ona zorganizowana w celu zdalnego nauczania w okresie zawieszenia zajęć lekcyjnych w wyniku COVID-19, ale okazała się na tyle skutecznym sposobem przekazywania wiedzy, że planuje się kontynuowanie idei - przygotowanie oraz udostępnianie materiałów, które pomogą uczniom w zrozumieniu zagadnień realizowanych w szkołach w ramach podstawy programowej oraz posłużą ich utrwaleniu (szczególnie adresowane dla uczniów przygotowujących się do egzaminu ósmoklasisty oraz uczniów klas maturalnych). Elementem kształtowania właściwego środowiska edukacyjnego będzie także rozwój wsparcia psychologiczno-pedagogicznego. Jest to problem na styku kilku zagadnień i ustala się następującą demarkację pomiędzy celami Strategii: wsparcie psychologiczno-pedagogiczne realizowane na wniosek placówek edukacyjnych jest elementem celu operacyjnego związanego z „Kształtowaniem środowiska edukacyjnego”, wsparcie psychologiczno-pedagogiczne realizowane jako element wsparcia funkcjonowania rodzin lub w ramach rozwiązywania problemów młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, czy wykazującej trudności w dostosowaniu do zasad współżycia społecznego jest elementem celu operacyjnego „Rozwój wrażliwy społecznie”, wsparcie psychologiczno-pedagogiczne będące elementem profilaktyki psychologicznej lub psychiatrycznej kierowanej do dzieci i młodzieży jest elementem celu operacyjnego „Zdrowie”. Powyższa kwestia dobrze ilustruje stopień skomplikowania współczesnych procesów kształcenia i wychowania oraz konieczność współdziałania i bieżącej współpracy różnych podmiotów – taką współpracę instytucji działających na rzecz edukacji zamierza się kontynuować i rozwijać. Na szeroką skalę zamierza się rozwijać innowacyjną edukację, czyli nauczanie doświadczalne nauk ścisłych i nabywanie w ten sposób kompetencji kluczowych w zakresie technologii komunikacyjno-informacyjnych, nauk matematyczno-przyrodniczych oraz postaw i umiejętności niezbędnych na rynku pracy w zakresie kreatywności, innowacyjności i pracy zespołowej. Ważnym elementem funkcjonowania współczesnej szkoły, jest także kwestia zapewnienia bezpieczeństwa uczniom – formułuje się ustalenia także w tej dziedzinie. Zagadnieniem, które nie może być pominięte jest także koordynacja kształcenia w zawodach (w celu unikania powielania kierunków w blisko położonych szkołach sąsiednich powiatów, zasadne byłoby także wspólne tworzenie przez sąsiadujące powiaty, oferty o charakterze specjalistycznym, umożliwiającym zdobycie wykształcenia w kierunkach, które nie rozwiną się wyłącznie w oparciu o potencjał i zapotrzebowanie w jednym powiecie).

Bardzo ważnym elementem kształcenia, kluczowym dla kilku płaszczyzn rozwoju, jest funkcjonowanie szkół wyższych na terenie województwa. Podkreślić należy, że przedmiotem zainteresowania celu „Skuteczna edukacja” są wyłącznie aspekty związane z działalnością dydaktyczną szkół wyższych do których zaliczono aspekty edukacyjne transferu wiedzy do gospodarki. Zagadnienia związane z działalnością naukowo-badawczą oraz dokonywanie transferu wiedzy do gospodarki mieszczą się w celu „Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia”.

Szczególną rolą wszystkich szkół wyższych wobec rozwoju gospodarki regionu, jest kształcenie kadr w dziedzinach niezbędnych dla rozwoju gospodarki województwa (zwłaszcza kadr inżynierskich), a rolą kierunków o charakterze technicznym, także współpraca z gospodarką na rzecz transferu technologii (te zagadnienia są przedmiotem celu „Konkurencyjna gospodarka”). Niezbędne są zmiany funkcjonowania regionalnych szkół wyższych prowadzące do podnoszenia ich atrakcyjności. Powszechnym ich problemem (poza UMK, posiadającym renomę rozpoznawalną na arenie międzynarodowej), jest niekorzystny wizerunek, częściowo wynikający z relatywnie niskiej jakości kształcenia. Są one nisko pozycjonowane w rankingach i nie są postrzegane jako atrakcyjne dla najlepszych absolwentów szkół ponadpodstawowych (co powoduje, że wielu zdolnych absolwentów studiuje poza województwem, a potem wiąże swoje dalsze losy z miastami, w których studiowali) – obserwuje się więc potrzebę kształtowania prorozwojowego wizerunku uczelni. Niskie pozycje szkół w rankingach nie są wiarygodną miarą jakości prowadzonej przez nie działalności, ale wpływają na dokonywanie wyborów przez absolwentów szkół średnich (także spoza województwa, dla których teoretycznie kujawsko-pomorskie szkoły mogłyby stanowić miejsce dalszego kształcenia) i obniżają ich prestiż. Tymczasem zdaniem wielu przedsiębiorców (także renomowanych podmiotów odnoszących sukcesy na rynkach), regionalne szkoły wyższe kształcące w kierunkach technicznych prezentują często wystarczający potencjał dla kształcenia dobrze przygotowanych kadr dla wytwórczości a także dla realizacji wspólnych projektów badawczo-wdrożeniowych (tym bardziej, że oceniane wysoko i posiadające renomowane akredytacje i certyfikaty kierunki techniczne realizowane w ramach uczelni badawczej UMK są komplementarne do tych uprawianych na uczelniach bydgoskich). Problemem szkół jest jednak struktura kształcenia, a inną ważną kwestią, dostrzeganą zarówno przez pracowników naukowych, jak i pracodawców, jest systemowy konflikt

między działalnością badawczo-rozwojową a karierą naukową. Potrzebą zgłaszaną podczas tworzenia Strategii przez środowiska gospodarcze, jest niezbędna przebudowa struktury kształcenia na uczelniach regionalnych, dla transformacji od bardzo obecnie eksponowanych kierunków humanistycznych¹⁰¹, dla zapewnienia lepszych warunków rozwoju (a w efekcie dla zapewnienia dużo większej liczby absolwentów) kierunków: biologicznych i przyrodniczych, chemicznych, fizycznych, informatycznych, inżynierskich, logistycznych, matematycznych, medycznych, rolniczych, technologicznych. Szczególnie dużą rolę powinny tu odegrać uczelnie bydgoskie, zwłaszcza UTP, o dużych tradycjach w tej dziedzinie oraz publiczne uczelnie zawodowe. Z kolei w ocenie pracowników uczelni, jednym z istotnych problemów współpracy szkolnictwa wyższego z gospodarką, jest zbyt mała liczba kadry naukowej reprezentującej te kierunki, co jest także skutkiem zbyt małych możliwości rozwoju zawodowego. Brak kadry ogranicza natomiast zdolności dydaktyczne szkół wyższych. Pracodawcy zgłaszają także potrzebę elastycznego kształtowania kierunków kształcenia – w celu przygotowywania kadr dedykowanych do rozwoju określonych rodzajów wiedzy i umiejętności, a nawet potrzebę tworzenia nowych wyższych szkół zawodowych, koncentrujących się ściśle na wybranych dziedzinach gospodarki. UMK jako uczelnia badawcza (taki status stanowi prestiż dla całego regionu), ponosić będzie szczególną odpowiedzialność za rozwój nauki, a więc znaczna część prowadzonych działalności będzie de facto wkładem w globalny rozwój, a nie tylko wsparciem rozwoju regionu. Należy jednak pamiętać, że obecność placówki realizującej badania na najwyższym poziomie stanowi swoistą promocję kształcenia wśród dzieci i młodzieży, także dzięki możliwości stykania się z autorytetami świata nauki przy okazji np. konferencji naukowych, które powinny być wykorzystywane także dla popularyzacji nauki. Jedną z opcji rozwoju uczelni bydgoskich w nawiązaniu do prognozowanego zapotrzebowania na rynku pracy może być wykreowanie marki Politechnika Bydgoska, inną jest promowanie tworzenia federacji uczelni publicznych. Z powyższego wynika powszechna świadomość potrzeby różnorodnych zmiany w funkcjonowaniu wielu szkół wyższych, co stanowi dobry punkt wyjścia do programowania zmian w tej dziedzinie.

Wysoki poziom kształcenia wyższego nie tylko zapewni dobrze przygotowanych absolwentów ale także ograniczy odpływ młodzieży z terenu województwa do szkół w innych regionach, a także przyciągnie do województwa młodzież z innych regionów. Prowadzona przez uczelnie działalność badawczo-rozwojowa jest niezbędna dla rozwoju innowacyjności przedsiębiorstw, stąd tak ważne są charakter i jakość realizowanej pracy naukowo-badawczej, ale nie mniej ważna jest działalność dydaktyczna nastawiona na zapewnienie odpowiednio wykwalifikowanych kadr dla gospodarki.

Szansą większego powiązania kierunków kształcenia z potrzebami rynku pracy jest również tworzenie studiów dualnych i rozwój studiów podyplomowych. Pracownicy naukowo - dydaktyczni uczelni wyższych powinni posiadać doświadczenie praktyczne, a w odniesieniu do kierunków technicznych winni mieć możliwość odbywania stażów w podmiotach gospodarczych, aby lepiej poznać specyfikę pracy wykonywanej przez absolwentów. Programem stażowym powinni zostać również objęci chętni słuchacze nowo utworzonych szkół doktorskich na uczelniach w województwie. Stworzy to warunki do rozwoju współpracy podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki z otoczeniem społeczno-gospodarczym. Malejąca liczba młodzieży nie sprzyja tworzeniu nowych szkół wyższych, ale w Strategii dopuszcza się taką możliwość, np. w sytuacji zainteresowania powołaniem szkoły zawodowej ściśle współpracującej z lokalnymi przedsiębiorcami lub wypełniającymi niszę edukacyjną. Tego typu aspiracje zgłaszają miasto Grudziądz oraz Wojskowe Zakłady Uzbrojenia S.A. – w zakresie powołania publicznej uczelni zawodowej ukierunkowanej ściśle na kształcenie w kierunkach technicznych (kierunek mechatronika, zapewniający kadry przede wszystkim dla funkcjonujących na terenie województwa firm w branżach produkujących lub świadczących usługi na potrzeby wojska). Podmioty tworzące nowe uczelnie powinny być świadome, że każdorazowo przedstawienie nowej oferty kształcenia na poziomie wyższym stanowi swoiste zobowiązanie wobec absolwentów szkół średnich (którzy podejmując kształcenie w danej placówce, wiążą z nią swoją przyszłość zawodową i wybory życiowe) co do wysokiej jakości i możliwości skutecznego wykorzystania w przyszłości przekazanej wiedzy i umiejętności.

Kierunki rozwoju wyróżniane w ramach celów operacyjnych oraz ich charakterystyka:

Kierunek	Charakterystyka
1. Podniesienie jakości kształcenia i wychowania	
Upowszechnienie wychowania przedszkolnego	Kierunek dotyczy działań promocyjnych i organizacyjnych mających na celu zwiększenie udziału dzieci uczęszczających do placówek edukacji przedszkolnej. Zalicza się tu zarówno działania mające na celu kształtowanie świadomości rodziców, jak i działania zmierzające

¹⁰¹ Nie oznacza to deprecjonowania roli nauk społecznych i humanistycznych, zwłaszcza jeśli misją rozwoju województwa jest: „Człowiek w centrum uwagi”. Wskazuje jedynie na potrzebę zmiany proporcji w strukturze kształcenia, gdyż kierunki uznawane obecnie za kluczowe dla rozwoju, są zdecydowanie zbyt słabo reprezentowane.

	do poprawy dostępności, takie jak działania na rzecz tworzenia przedszkoli, rozbudowywania ich struktur lub tworzenia oddziałów przedszkolnych przy szkołach.
Zapewnienie wysokiej jakości kształcenia na wszystkich etapach edukacji	Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym, których efektem będzie poprawa wyników egzaminów zewnętrznych, w tym organizacji zajęć dodatkowych ze szczególnym uwzględnieniem przedmiotów matematycznych, przyrodniczych i technicznych. Wyjątek: Działania dotyczące doskonalenia kompetencji nauczycieli oraz innowacyjnych metod nauczania są przedmiotem celu operacyjnego „Kształtowanie środowiska edukacyjnego”
Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży	Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym, ukierunkowanych na wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży. Dotyczy także programów stypendialnych mających na celu wyrównywanie szans edukacyjnych.
Wspieranie edukacji artystycznej	Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym, ukierunkowanych na rozwój edukacji artystycznej oraz wszelkiego rodzaju zajęć rozwijających kreatywne myślenie. Dotyczy tworzenia szkół artystycznych, rozwoju edukacji artystycznej w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, uruchamiania dodatkowych zajęć pozalekcyjnych i kół zainteresowań o profilu artystycznym. Do tego kierunku zalicza się także tworzenie kół zainteresowań o profilu artystycznym w ramach domów kultury. Celem podejmowanych działań nie musi być formalne zdobycie wykształcenia artystycznego, ale nabycie podstawowej wrażliwości typowej dla kształcenia artystycznego.
Wsparcie skutecznego kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi	Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym lub organizacyjnym, ukierunkowanych na efektywne kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W stosunku do osób z niepełnosprawnościami, powiązany jest kierunek „Tworzenie warunków rozwoju społecznego i aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami, przewlekłe chorych i niesamodzielnych” – kwalifikacja interwencji do danego kierunku, wg specyfiki danego zagadnienia.
Wsparcie rozwoju zdolnych uczniów	Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym, ukierunkowanych na stymulowanie rozwoju uczniów szczególnie zdolnych, w tym uzdolnionych technicznie. Dotyczy także programów stypendialnych dla uzdolnionych uczniów.
Rozwój edukacji regionalnej	Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym związanych z rozwojem edukacji regionalnej. Dotyczy organizacji dodatkowych zajęć, zamawiania materiałów edukacyjnych (zestandaryzowany program zajęć z zakresu edukacji regionalnej), zamawiania materiałów promocyjnych, organizacji konkursów, organizacji zajęć terenowych i wycieczek służących poznaniu dziedzictwa regionu. Dotyczy także wyposażenia mieszkańców regionu w wiedzę i nowoczesne materiały w zakresie edukacji regionalnej oraz rozwijania zainteresowań młodzieży literaturą, historią, geografią, zabytkami, przyrodą, tradycją i kulturą regionu. Wyjątek: Działania z zakresu edukacji regionalnej, niewchodzące w zakres działalności placówek oświatowych i adresowane przede wszystkim do mieszkańców dorosłych, są przedmiotem celu operacyjnego „Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe”
Współpraca z regionalnymi uczelniami	Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym lub organizacyjnym, ukierunkowanych na współpracę szkół ponadpodstawowych (umożliwiających przystąpienie do matury) ze szkołami wyższymi. Dotyczy organizacji seminariów, warsztatów, zajęć dodatkowych dla uczniów, klas patronackich. Celem jest poprawa poziomu kształcenia oraz zainteresowanie uczniów ofertą regionalnych szkół wyższych.
Promocja idei uczenia się przez całe życie	Kierunek dotyczy działań promocyjnych w stosunku do idei uczenia się przez całe życie
Rozwój kompetencji uczniów w zakresie funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie	Kierunek dotyczy działań promocyjnych i edukacyjnych w zakresie świadomości ekonomicznej i przedsiębiorczości, edukacji o charakterze prawnym, podstaw funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego.
Powszechny sport szkolny	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z upowszechnianiem aktywności fizycznej oraz rozwojem sportu wśród dzieci i młodzieży szkolnej z wykorzystaniem zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych – a więc prowadzonych w ramach systemu edukacji, z wykorzystaniem przyszkolnej oraz pozaszkolnej infrastruktury sportowej. Kierunek dotyczy działań organizacyjnych i promocyjnych, także w zakresie realizacji dodatkowych zajęć z wychowania fizycznego, organizacji zawodów sportowych dla młodzieży szkolnej, w tym rozwoju sportowej rywalizacji młodzieży na poziomie województwa (ligi międzyszkolne, rozwój regionalnych dyscyplin sportowych, mistrzostwa dla młodzieży pod patronatem Samorządu Województwa), tworzenia i wspierania funkcjonowania reprezentacji województwa w sportach młodzieżowych (wraz z organizacją udziału reprezentacji w zawodach), działań szkoleniowych dla kadry, organizacji obozów szkoleniowych dla drużyn szkolnych. W ramach kierunku mieści się

	<p>także współpraca z klubami sportowymi w celu popularyzacji sportu wśród dzieci i młodzieży, rozwoju kariery zawodniczej uczniów szczególnie utalentowanych, pozyskiwania kadry trenerskiej.</p>
<p>2. Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach</p>	
<p>Rozwój doradztwa zawodowego na wszystkich typach szkół</p>	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze edukacyjnym, organizacyjnym oraz promocyjnym mających na celu prowadzenie doradztwa zawodowego na wysokim poziomie. Obejmuje także tworzenie struktur lub zlecanie zadań podmiotom zajmującym się prowadzeniem doradztwa w szkołach.</p>
<p>Zapewnienie wysokiej jakości kształcenia zawodowego</p>	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze edukacyjnym oraz organizacyjnym mających na celu zapewnienie wysokiej jakości kształcenia zawodowego – w aspekcie kształcenia. Obejmuje między innymi wdrażanie innowacyjnych programów kształcenia zawodowego/technicznego w szkołach ponadpodstawowych, kształcenie dualne, wizyty studyjne i wymianę międzyregionalną i międzynarodową uczniów, organizację kształcenia praktycznego, współpracę z pracodawcami na rzecz udostępniania maszyn i urządzeń dla kształcenia.</p>
<p>Współpraca z pracodawcami, partnerami społecznymi i instytucjami rynku pracy</p>	<p>Kierunek dotyczy działań mających na celu zapewnienie wysokiej jakości kształcenia zawodowego, w tym zwłaszcza dostosowanie kierunków kształcenia zawodowego do potrzeb regionalnego rynku pracy (oraz jego różnicowania w zależności od lokalnie i podregionalnie identyfikowanych specjalności). Obejmuje tworzenie różnego rodzaju rad społecznych (z udziałem pracodawców, partnerów społecznych i instytucji rynku pracy) o charakterze doradczym, których celem będzie określanie zakresu pożądanych kierunków kształcenia oraz wpływ na wybór najbardziej efektywnych sposobów kształcenia (także identyfikacja optymalnych sposobów kształtowania umiejętności kadry). Kierunek dotyczy również koordynacji kształcenia w zawodach – w celu unikania powielania kierunków w blisko położonych szkołach sąsiednich powiatów.</p>
<p>3. Kształtowanie środowiska edukacyjnego</p>	
<p>Rozwój innowacyjnej edukacji</p>	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze edukacyjnym, organizacyjnym oraz promocyjnym mających na celu wprowadzanie innowacyjnych metod nauczania (w tym nauczanie eksperymentalne). Kierunek obejmuje także tworzenie struktur organizacyjnych i podmiotów zajmujących się prowadzeniem innowacyjnej edukacji.</p>
<p>Rozwój e-edukacji na poziomie szkół podstawowych i ponadpodstawowych</p>	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze organizacyjnym oraz promocyjnym mających na celu rozwój platformy nauczania drogą internetową. Kierunek dotyczy doskonalenia metodologii zdalnego nauczania, wyposażenia nauczycieli w kwalifikacje niezbędne do prowadzenia nauczania zdalnego, tworzenia repozytorium lekcji/wykładów, rozwoju narzędzi pozwalających na interakcję nauczyciel-uczeń lub psycholog/pedagog-uczeń (np. narzędzie czatu internetowego), promocji idei wśród uczniów i rodziców. Kierunek dotyczy także działań na rzecz zachowania potencjalnej gotowości natychmiastowego uruchamiania szkoły w sytuacjach kryzysowych. W ramach kierunku mieści się także zakup sprzętu i oprogramowania niezbędnego dla realizacji zadania.</p>
<p>Doskonalenie kompetencji nauczycieli oraz rozwój doradztwa metodycznego</p>	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze szkoleniowym, mających na celu poprawę kompetencji nauczycieli. Kierunek dotyczy także działań związanych z rozwojem doradztwa metodycznego, przygotowania materiałów szkoleniowych. W przypadku nauczycieli przedmiotów zawodowych kierunek dotyczy także warsztatów, szkoleń i staży u przedsiębiorców lub producentów maszyn i urządzeń.</p> <p>Wyjątek: Działania na rzecz poprawy kompetencji w zakresie metodologii zdalnego nauczania mogą być prowadzone także w ramach kierunku „Rozwój Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Internetowej”.</p>
<p>Poprawa bezpieczeństwa dzieci, młodzieży i słuchaczy</p>	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze organizacyjnym i szkoleniowym związanych z poprawą bezpieczeństwa na terenie placówek edukacyjnych. Dotyczy szkoleń dla pracowników szkół, szkoleń dla uczniów, a także rozwoju fizycznej ochrony. Kierunek dotyczy także działań inwestycyjnych o niewielkiej skali związanych z montażem urządzeń stanowiących fizyczne zabezpieczenie przed dostępem do placówek edukacyjnych osób niepożądanych oraz służących wykrywaniu materiałów i narzędzi niebezpiecznych, a także montażu systemów monitorowania i rozpoznawania oraz zakupu niezbędnego sprzętu i oprogramowania.</p>
<p>Rozwój profesjonalnego wsparcia psychologiczno-pedagogicznego</p>	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze organizacyjnym mających na celu zapewnienie uczniom i nauczycielom wsparcia psychologiczno-pedagogicznego i psychologicznego.</p>
<p>Współpraca instytucji działających na rzecz edukacji</p>	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze organizacyjnym mających na celu rozwój współpracy instytucji działających w sferze i na rzecz edukacji.</p>
<p>4. Rozwój szkolnictwa wyższego</p>	
<p>Poprawa jakości kształcenia w szkołach wyższych na terenie województwa</p>	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z poprawą jakości kształcenia oraz wzrostem prestiżu regionalnych uczelni. Kierunek dotyczy także pozyskania kadr dla szkół wyższych, rozwoju współpracy międzyuczelnianej, udziału w projektach badawczych mających wpływ na jakość kształcenia, a także poprawę zdolności szkół do kształcenia na</p>

	<p>kierunkach istotnych dla regionalnego rynku pracy (kierunki te będą przedmiotem odrębnej identyfikacji).</p> <p>Wyjątek:</p> <p>Kierunek jest pokrewny kierunkom „Rozwój badań naukowych” oraz „Rozwój zdolności i potencjału naukowo-badawczego szkół wyższych i instytucji badawczo-rozwojowych” w ramach celu operacyjnego „Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia”. Demarkacja wynika z celu prowadzonej działalności – w tym kierunku dotyczy to działalności ukierunkowanych na aspekty dydaktyczne szkół wyższych.</p>
Zmiana struktury kształcenia w szkołach wyższych na terenie województwa dla wzmocnienia konkurencyjności gospodarki	Kierunek dotyczy wzrostu liczby absolwentów kierunków technicznych, medycznych, ścisłych i przyrodniczych. Szczególnie istotny jest wzrost liczby absolwentów z tytułem inżyniera.
Wsparcie inicjatyw na rzecz tworzenia nowych szkół wyższych lub rozwoju istniejących – przyczyniających się do kształcenia w kierunkach istotnych dla regionalnego rynku pracy	Kierunek dotyczy wsparcia inicjatyw w kierunku tworzenia na terenie województwa nowych szkół wyższych lub rozwoju istniejących pod warunkiem, że powstałe jednostki będą prowadziły kształcenie na kierunkach istotnych dla regionalnego rynku pracy (kierunki te będą przedmiotem odrębnej identyfikacji). Kierunek dotyczy także zmian organizacyjnych polegających na łączeniu szkół wyższych.
Rozwój programów stypendialnych na kierunkach istotnych dla regionalnego rynku pracy	Kierunek dotyczy wsparcia w formie stypendiów studentów kierunków istotnych dla regionalnego rynku pracy (kierunki te będą przedmiotem odrębnej identyfikacji). Dotyczy także wsparcia studentów spoza województwa pod warunkiem deklaracji podjęcia zatrudnienia lub zamieszkania na terenie województwa przez określony okres po ukończeniu studiów. W ramach kierunku mieszczą się także ewentualne stypendia dla najlepszych absolwentów szkół średnich, którzy zdecydują się podjąć naukę na uczelni wyższej w województwie.
Promocja szkół wyższych z terenu województwa w kraju i poza granicami kraju	Kierunek dotyczy działań promocyjnych regionalnych szkół wyższych poza województwem kujawsko-pomorskim, w tym poza granicami kraju, w celu pozyskania studentów. Dotyczy także wsparcia udziału UMK jako partnera stowarzyszonego w europejskiej sieci uniwersytetów YUFE (Young Universities for the Future of Europe).

Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo

Jakość życia typowa dla wysokorozwiniętych regionów europejskich.				
Skuteczna edukacja	Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo	Konkurencyjna gospodarka	Dostępna przestrzeń i czyste środowisko	Spójne i bezpieczne województwo
1. Wysoka jakość kształcenia i wychowania 2. Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach 3. Środowisko edukacyjne 4. Szkolnictwo wyższe	1. Aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego 2. Rozwój wrażliwy społecznie 3. Zdrowie 4. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe 5. Sport i aktywność fizyczna	1. Odbudowa gospodarki po COVID-19 2. Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia 3. Rozwój przedsiębiorczości 4. Rozwój sektora rolno-spożywczego 5. Rozwój turystyki 6. Internacjonalizacja gospodarki 7. Nowoczesny rynek pracy	1. Infrastruktura rozwoju społecznego 2. Środowisko przyrodnicze 3. Przestrzeń kulturowa 4. Przestrzeń dla gospodarki 5. Infrastruktura transportu 6. Infrastruktura techniczna 7. Czysta energia i bezpieczeństwo energetyczne 8. Potencjały endogeniczne	1. Transport publiczny 2. Cyfryzacja 3. Bezpieczeństwo 4. Współpraca dla rozwoju regionu

Cele operacyjne:

1. Aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego
2. Rozwój wrażliwy społecznie
3. Zdrowie
4. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe
5. Sport i aktywność fizyczna

Przewiduje się sporządzenie następujących programów rozwoju/polityk wojewódzkich, bezpośrednio nawiązujących do przedmiotu celu głównego „Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo” oraz stanowiących rozwinięcie, uszczegółowienie i operacjonalizację działań w tym zakresie:

- Strategia Polityki Społecznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Polityka senioralna Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Polityka zdrowotna Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Polityka kulturalna Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Polityka migracyjna oraz pozyskiwania kadr dla rynku pracy Województwa Kujawsko-Pomorskiego

W ramach celu „Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo” zawarto ustalenia związane z szeroko rozumianym rozwojem społecznym, uzupełniające ustalenia związane z edukacją, wyodrębnione w celu „Skuteczna edukacja”. Należy pamiętać, że dopełnieniem celu „Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo” jest cel operacyjny „Infrastruktura rozwoju społecznego” w celu głównym „Dostępna przestrzeń i czyste środowisko”,

który odnosi się do bazy infrastrukturalnej, niezbędnej dla realizacji planowanych tu działań w zakresie rozwoju społecznego.

Ustalenia dotyczące wzrostu aktywności społecznej odpowiadają na jeden z najważniejszych problemów rozwoju województwa jakim jest niski poziom zaangażowania społecznego i niski poziom aspiracji rozwojowych. Z tego powodu, zaangażowanie w realizację kierunku „Rozwój aspiracji społecznych” będzie jednym z kluczowych warunków powodzenia przyspieszenia rozwoju województwa. Kierunek ten dotyczy działań edukacyjnych i promocyjnych mających na celu rozbudzenie aspiracji społecznych, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży. Dotyczy przede wszystkim działań polegających na animacji społecznej, pokazywaniu dobrych wzorców, wyrabianiu przekonania o roli i potrzebie kształcenia i rozwoju osobistego. Rozbudzenie aspiracji rozwojowych dzieci i młodzieży, co powinno wyzwolić dążenie do kształcenia, samorozwoju, aktywności i poczucia współodpowiedzialności za rozwój, tak na poziomie lokalnym, jak i regionalnym. Zmiana postaw społecznych jest niezbędnym warunkiem sukcesu województwa w sferze kształtowania jakości życia na jego terenie. Niezbędne jest opracowanie zunifikowanego w skali województwa (a więc zapewniającego równość interwencji) pakietu działań aktywizujących społecznie dzieci i młodzież szkolną. Celem pakietu powinno być rozbudzenie aspiracji tej grupy. Pakiet (rozumiany jako szczegółowy program zajęć wraz z pomocami dydaktycznymi w formie multimedialnej dla animatorów oraz dla uczestników) byłby udostępniany do realizacji w placówkach kultury (domy kultury, świetlice, biblioteki) przez przeszkolonych animatorów, w formie popołudniowych zajęć. Jak się wydaje bardzo dobrym realizatorem tego zadania, które powinno mieć masowy charakter, mogą być lokalne organizacje pozarządowe. Proces rozbudzania aspiracji rozwojowych dzieci i młodzieży powinien być wspomagany przez dużo bardziej efektywną i realizowaną na wysokim poziomie edukację, przy czym poprawa aspiracji będzie pomagała także w skuteczności kształcenia (jest to przedmiotem celu Skuteczna edukacja, ale podkreślone jest także w tym miejscu ze względu na bardzo dużą współzależność tych zagadnień).

Niezbędne są dalsze działania na rzecz kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, wyrażające się w przejmowaniu inicjatywy przez obywateli, animowania liderów, realizacji inicjatyw i działań lokalnych, w tym zgodnych z europejskimi trendami, jak deinstytucjonalizacja, rozwój partycypacji publicznej, realizacja działań edukacji obywatelskiej, patriotycznej, wspólnotowej i inne. Przy prawidłowo funkcjonującym społeczeństwie obywatelskim właściwie funkcjonuje zasada pomocniczości (subsydiarności) w życiu społeczno-gospodarczym. Ograniczana jest systematycznie skala zaangażowania administracji publicznej w proces zarządzania oraz prowadzenie i realizowanie wielu usług i zadań, które mogą skutecznie organizować i realizować sami mieszkańcy. Naturalne jest wówczas zwiększanie skali zadań publicznych zleczanych m.in. na rzecz organizacji pozarządowych. Dlatego nastawienie na wspieranie samoorganizacji obywateli, od grup nieformalnych po zarejestrowane organizacje, jest jednym z celów rozwojowych. Aktywni obywatele, w tym również obywatele zrzeszeni w organizacjach pozarządowych i grupach nieformalnych, będą gwarantem wsparcia dla rozwoju regionu, zwłaszcza, że to z ich aktywności wynikać będzie wyższe przywiązanie do wspólnoty regionalnej. Aktywność należy tu rozumieć jako „obywatelskość” - poczucie tożsamości i wspólnoty, dzięki którym region, gmina, miejscowość zamieszkania są traktowane jako miejsca, z którymi mieszkańcy się utożsamiają i na rozwoju których im zależy. Jest to więc zaangażowanie w życie społeczne regionu. Poziom samoorganizacji społeczeństw lokalnych jest na terenie województwa zróżnicowany ale wciąż zbyt niski, stąd poziom zaangażowania mieszkańców w rozwój lokalny – jest zbyt mały. Społeczeństwo powinno być partnerem dla władz samorządowych w stymulowaniu rozwoju lokalnego, ale jednocześnie powinno być w stanie określać ambitne cele i wywierać presję na ich realizację (stąd wciąż tak ważnym zagadnieniem jest kreowanie liderów). Budowa społeczeństwa opartego na samoorganizacji obywateli i podejmowaniu przez nich działań na rzecz rozwoju lokalnego zależna jest również od poziomu zaufania społecznego. Zaufanie społeczne stanowi podstawowy element życia społecznego i występuje w każdym jego aspekcie. Umożliwia budowanie trwałych relacji społecznych, a jego brak powoduje bierność i aspołeczność lokalnej ludności.

W kontekście rozwoju usług jednym ze specyficznych kluczowych wyzwań jest także zapewnienie wysokiej jakości życia ludności starszej. Prognozuje się bardzo duży wzrost liczby osób starszych (grupa 65 i więcej lat, która w 2018 roku liczyła 355 tysięcy, w roku 2030 liczyć będzie prawie 460 tys.) w tym także osób w bardzo zaawansowanym wieku (grupa 80 i więcej lat, która w 2018 roku liczyła 83 tysiące, w roku 2030 liczyć będzie prawie 115 tys.). Jakość życia tej grupy społecznej kształtuje przede wszystkim dostęp do trzech rodzajów usług: opieki lekarskiej, opieki związanej z brakiem samodzielności oraz włączenia społecznego (aktywności społecznej przeciwdziałającej wykluczeniu).

Rodzajem usług, dotąd wciąż zbyt słabo rozwiniętym, który będzie musiał ulec znaczącemu zwiększeniu, będzie opieka senioralna - aktywizacja społeczna ludności starszej, mająca na celu aktywne zagospodarowanie

wolnego czasu i sprzyjająca pozostawaniu w zdrowiu fizycznym i psychicznym, a jednocześnie zapobiegająca wykluczeniu społecznemu tej grupy, należącej do kategorii stosunkowo wysokiego ryzyka pozostawania w izolacji jeśli nie będą podejmowane właściwe działania animacyjne. Rosnąca skala potrzeb, już wkrótce przewyższająca dotychczasowe możliwości organizacyjne systemu pomocy społecznej, będzie wymagała wprowadzenia nowych modeli funkcjonowania, zmian instytucjonalnych w systemie pomocy społecznej (także rozbudowy struktur, wzmocnienia kadr), ale także solidarności społecznej. Tworzone będą dzienne domy pobytu dla seniorów, ale także na dużą skalę rozwijane wszelkie zdeinstytucjonalizowane formy opieki nad osobami starszymi. Upowszechniane będą systemy opieki zdalnej, związanej z kontrolą stanu zdrowia i umożliwiające wezwanie pomocy. Duża liczba jednoosobowych gospodarstw domowych może powodować takie ryzyko przy braku sprawności instytucji oraz braku troski w środowisku sąsiedzkim. Dlatego duży nacisk zamierza się położyć z jednej strony na sformalizowane działania na rzecz włączenia społecznego (np. kluby seniora) ale także na kształtowanie jak najbardziej przyjaznych dla seniorów i bezpiecznych przestrzeni publicznych, zachęcających do aktywności fizycznej i nawiązywania interakcji. Ważne staje się kształtowanie postaw solidaryzmu międzypokoleniowego, przejawiającego się w sferze publicznej w poświęcaniu niewspółmiernie wysokich nakładów oraz zaangażowania na rozwiązywanie problemów i zaspokajanie potrzeb wybranych grup społecznych, w tym wypadku ludności starszej.

Podkreślić należy, że realizacja wszystkich zadań na rzecz rozwoju aktywności społecznej i kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, które bezwzględnie nie wymagają udziału instytucji publicznych, powinna być powierzana sektorowi pozarządowemu, w tym Lokalnym Grupom Działania, które wydają się strukturami szczególnie predestynowanymi. Nie jest to jedyna dziedzina rozwoju wskazywana do realizacji przy bliskiej współpracy z sektorem pozarządowym, ale jest to dziedzina, w której skuteczność działań organizacji NGO może być wyjątkowo duża.

W kolejnych latach będą także rosły potrzeby w zakresie integracji społecznej cudzoziemców. Województwo kujawsko-pomorskie, jako jedno z czterech województw w Polsce, posiada na swoim terenie Ośrodek dla Cudzoziemców w którym mieszkają osoby starające się o ochronę międzynarodową (ośrodek w Grupie koło Grudziądza, gmina Dragacz). W ośrodku tym na stałe przebywa od 100 do 120 osób, najczęściej pochodzących z Kaukazu. Wprawdzie w kolejnych latach nie przewiduje się znaczącego napływu do województwa uchodźców politycznych lub wojennych, ale należy się spodziewać ludzi migrujących czasowo lub na stałe w celu wykonywania pracy na terenie województwa, a wraz z rodzinami osoby te stanowią znaczący potencjał, który powinien być wykorzystany także dla zwiększania aktywności poprzez integrację kulturową. Integracja migrantów jest korzystna i niezbędna także z powodów demograficznych, musi być jednak prowadzona właściwie, co wymaga szeroko pojętego przygotowania instytucji publicznych (administracji, kultury, urzędów pracy, edukacji, bezpieczeństwa oraz pomocy społecznej) do kontaktu z interesantem cudzoziemskim, wśród których za osoby wykazujące szczególne potrzeby uważa się migrantów spoza Unii Europejskiej. Imigranci potrzebują systemowego wsparcia z zakresu integracji społecznej (kursów języka polskiego, nostryfikacji dokumentów, wsparcia na rynku pracy w tym wsparcia pracodawców w zatrudnianiu cudzoziemców). Wsparcie to jest również istotne pod względem traktowania cudzoziemców jako klientów instytucji publicznych – co wiąże się z przygotowaniem kadry tych instytucji do kontaktów z klientem cudzoziemskim (np. szkolenia dotyczące kompetencji międzykulturowych, współpraca z liderami środowisk migranckich i organizacji pozarządowych znających potrzeby tej grupy). Do czasu nabycia kompetencji językowych przez osoby przyjezdne mające plan stałego zamieszkania na terenie województwa, ważne jest również ich przygotowanie do funkcjonowania w społeczeństwie i korzystania z infrastruktury. Jak do tej pory, środowiskiem podejmującym działania na rzecz szeroko pojętej integracji cudzoziemców ze społeczeństwem polskim w regionie, były także lokalne NGO i zaleca się kontynuowanie współpracy w tym zakresie. Powinno się tworzyć zachęty dla jednostek samorządu terytorialnego, przedsiębiorców i organizacji pozarządowych w celu trwałego osiedlania się i integracji społecznej cudzoziemców, w szczególności rodzin. Grupą szczególnie zachęcaną do osiedlania się na terenie województwa powinny być osoby polskiego pochodzenia, zwłaszcza z Rosji, Ukrainy, krajów Środkowej Azji, a także osoby powracające do Polski z emigracji zarobkowej. Zagadnienia te będą przedmiotem odrębnego dokumentu operacyjnego, mającego na celu sformułowanie polityki Województwa na rzecz pozyskania nowych mieszkańców i kadr dla gospodarki spośród cudzoziemców.

Cel operacyjny „Rozwój wrażliwy społecznie” odpowiada na zagadnienia bezpośrednio związane z działalnością instytucji pomocy i integracji społecznej przede wszystkim w zakresie pomocy i wsparcia dla grup i środowisk wykluczonych, w tym osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Skala potrzeb w tej dziedzinie będzie wzrastać i będą pojawiały się nowe potrzeby. Coraz większego znaczenia nabierać będzie kwestia organizacji różnego rodzaju działalności opiekuńczych i tworzenie warunków wspierających ich realizację - dotyczyć to będzie w dużym stopniu osób starszych, ale także innych grup wpisujących się w

kategorię osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Kontynuowane będą działania na rzecz włączania społecznego i zawodowego różnych grup społecznych, w tym osób z niepełnosprawnościami, przewlekle chorych czy też osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Niezwykle ważne jest skuteczne przygotowanie do wejścia na rynek pracy osób niepełnosprawnych, w tym niepełnosprawnych umysłowo i osób autystycznych, których liczba wzrasta. Dla tych osób edukacja powinna być znacznie silniej powiązana z doświadczeniem na rzeczywistych stanowiskach pracy, a po ukończeniu szkoły niezbędna może być praca wspomagana. Także w odpowiedzi na te potrzeby, zamierza się w większym stopniu wzmacniać i rozwijać ekonomię społeczną. Z uwagi na rosnącą skalę problemów występujących w rodzinie m.in. w zakresie trudności opiekuńczo-wychowawczych wynikających z uzależnień dzieci i młodzieży od nowych technologii informacyjnych, kontynuowane będą działania na rzecz rodziny. Poziom i jakość przeciwdziałania przemocy w rodzinie są wciąż niezadawalające z powodu wieloletnich zaniedbań legislacyjnych i wdrożeniowych, a problem tego rodzaju przemocy występuje, w ocenie instytucji pomocy społecznej, w dużej skali i dlatego będzie traktowany przez władze samorządowe z najwyższą uwagą i zaangażowaniem. Nadchodzące lata będą także okresem poszukiwania i upowszechniania niestandardowych form pomocy osobom potrzebującym wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w tym np. teleopieki. Ze względu na prognozowany znaczący wzrost zapotrzebowania w opiece nad osobami starszymi niezbędne będzie wzmacnianie kadr pomocy i integracji społecznej oraz rozwój struktur instytucji ją prowadzących.

W dziedzinie zdrowia najważniejszym zadaniem będzie zapewnienie wykwalifikowanej kadry medycznej – dotyczy to zarówno lekarzy, jak i kadry pomocniczej. W celu pozyskania personelu dla placówek ochrony zdrowia niezbędny jest rozwój związanego z tym szkolnictwa ponadpodstawowego i wyższego oraz działania związane z pozyskiwaniem personelu spoza województwa i spoza granic kraju. Bardzo istotne będą także działania organizacyjne na rzecz poprawy dostępności do leczenia, zwłaszcza specjalistycznego (w tym ustanowienie sieci regionalnych szpitali wielospecjalistycznych). Wraz z postępującym starzeniem się społeczeństwa, zapotrzebowanie na tego typu opiekę medyczną będzie wzrastać, a zdolność osób starszych do przemieszczania się na większe odległości do przychodni specjalistycznych jest ograniczona. Dostęp może być łatwiejszy dzięki tworzeniu nowych gabinetów specjalistycznych, zapewnianiu dostępności do lekarzy specjalistów w ramach przychodni ogólnych w określone dni tygodnia, a także organizacji dowozów pacjentów do przychodni specjalistycznych poza miejscem ich zamieszkania. Należy także zakładać działania mające na celu zmiany postaw społeczeństwa w zakresie pożądanых zachowań prozdrowotnych – służyć temu będzie rozwój profilaktyki zdrowotnej i promocji zdrowia. Pożądane są działania na rzecz szybkiego diagnozowania chorób w celu poprawy skuteczności ich leczenia oraz obniżania jego kosztów. Przemianom demograficznym związanym ze starzeniem się społeczeństwa towarzyszy wzrost zachorowań na choroby nowotworowe, które są także wynikiem stylu życia (niewłaściwe odżywianie, brak aktywności fizycznej, palenie tytoniu i spożywanie alkoholu). Choroby nowotworowe stanowią drugą z najczęstszych przyczynę zgonów w województwie kujawsko-pomorskim. Dlatego niezbędne jest prowadzenie spójnych, kompleksowych i wieloletnich działań profilaktycznych ukierunkowanych na zachowanie zdrowego trybu życia i zapobieganie oraz leczenie chorób cywilizacyjnych do których należą choroby nowotworowe, ale też cukrzyca, otyłość czy choroby psychiatryczne oraz uzależnienia. Ważnym elementem Strategii będzie rozwój szeroko rozumianej edukacji kształtującej świadomość osobistej odpowiedzialności mieszkańców za własne zdrowie. Profilaktyka zdrowotna i promocja zachowań prozdrowotnych nakierowana będzie także na dzieci i młodzież, w celu wyrobienia odpowiednich nawyków na przyszłość. Dlatego działania systemowe zamierza się wspomagać szeroko rozwiniętą profilaktyką, w tym związaną realizacją programów polityki zdrowotnej województwa oraz wpieraniem działalności prozdrowotnej organizacji pożytku publicznego, również w zakresie aktywności fizycznej, reagując na aktualne potrzeby zdrowotne mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego. Także w dziedzinie ochrony zdrowia należy spodziewać się dalszego rozwoju technologii informacyjnych, w tym telemedycyny (diagnozowanie i wykonywanie zabiegów na odległość), e-administracji (ucyfrowienie dokumentacji medycznej), teleopieki. Mogą one mieć pozytywny wpływ na poprawę sprawności i skuteczności realizacji większości wskazanych wcześniej potrzeb. Należy pamiętać, że w ramach celu operacyjnego „Infrastruktura rozwoju społecznego” formułuje się ustalenia dotyczące rozwoju infrastruktury ochrony zdrowia – w nadchodzących latach będą kontynuowane inwestycje w ramach tzw. medycznego pakietu stulecia, które stwarzają bardzo nowoczesne warunki realizacji specjalistycznych zadań w zakresie ochrony zdrowia.

Działania z zakresu kultury, sztuki i dziedzictwa narodowego mają niezwykle ważny wpływ na rozwój społeczny oraz przyczyniają się do kształtowania tożsamości danego miejsca (tak w ujęciu lokalnym, jak i całego regionu), a bardzo często są podstawą budowy jego wizerunku. Elementem dbałości o dziedzictwo historyczne i kulturowe są działania ukierunkowane na kształtowanie postaw patriotycznych w wymiarze narodowym, na kształtowanie tożsamości regionalnej, rozumianej jako wzmacnianie poczucia przynależności do społeczności

zamieszkującej terytorium województwa kujawsko-pomorskiego oraz na kształtowanie tożsamości lokalnej postrzeganej jako czynnik aktywizacji, włączenia społecznego i budowania społeczeństwa obywatelskiego. Jednym z instrumentów budowania tożsamości regionalnej może być serwis/aplikacja udostępniająca informacje o wszystkich wydarzeniach o charakterze integrującym, planowanych w najbliższym czasie na terenie regionu. Informacje dotyczyłyby np. wydarzeń kulturalnych, sportowych, patriotycznych (rocznicowych), różnego rodzaju imprez o charakterze ludowym (integracyjnym na bazie np. lokalnych walorów, świat, rekonstrukcji historycznych, itp.), imprez wystawienniczych-targowych. Należy pamiętać, że działania dotyczące ochrony, zachowania, odnowy, wzmacniania i promocji dziedzictwa kulturowego – czyli konserwacja historycznego i kulturowego tła dla budowy tożsamości lokalnej i regionalnej, są przedmiotem odrębnego kierunku „Przestrzeń kulturowa”.

Ustalenia dotyczące funkcjonowania instytucji kultury zostały ujęte na dwóch płaszczyznach, dotyczących kultury masowej oraz kultury wysokiej. Pierwsza kategoria dotyczy tej oferty instytucji kultury, która dosyć powszechnie występuje w przestrzeni kulturalnej i jest dostępna na poziomie lokalnym i regionalnym – a więc jest adresowana przede wszystkim do społeczności lokalnych lub społeczności województwa (dotyczy to na przykład działalności domów kultury oraz dużej liczby imprez kulturalnych realizowanych przez gminne i powiatowe instytucje kultury, a także części imprez organizowanych przez wojewódzkie instytucje kultury; niekiedy zaliczają się tu imprezy z pogranicza kultury i integracji społecznej). Druga płaszczyzna dotyczy oferty wymagającej kompetencji kulturowych odbiorcy, ale także najczęściej wymaga szczególnego rodzaju infrastruktury (wyspecjalizowane obiekty muzyczne, sceniczne, wystawiennicze, galerie sztuki itp.) i najczęściej wiąże się z zaangażowaniem artystów o uznanej renomie. Tego typu oferta ma więc znaczenie dla budowania dorobku i potencjału kultury narodowej, jest znacznie rzadsza, nie tylko w przestrzeni województwa, co powoduje zainteresowanie ze strony odbiorców pochodzących z innych regionów, a nawet z zagranicy. Wśród działań przyczyniających się do rozwoju kultury w regionie godnym kontynuacji pomysłem jest wsparcie podmiotów realizujących międzynarodowe imprezy kulturalne w ramach projektu „Kujawsko-Pomorskie – rozwój poprzez kulturę”. Imprezy takie mogą dzięki wsparciu dynamicznie się rozwijać budując tożsamość regionu jako miejsca, do które warto odwiedzić ze względów na atrakcyjną ofertę kulturalną. Dzieje się tak np. w przypadku dużych imprez (takich jak np. Camerimage, Bella Skyway czy Festiwal Pamięci Andrzeja Zauchy), które to wydarzenia są wyjątkowe w skali ogólnopolskiej. Dodatkowo zamierza się wspierać instytucje, które nie mają dużych możliwości zapewnienia wkładu własnego do projektu, a realizują od wielu lat bardzo ciekawe imprezy kulturalne o dużym zasięgu. Należy pamiętać, że poza pozytywnym wpływem na kulturę w regionie projekt ma za zadanie stymulować lokalną gospodarkę dzięki przyciąganiu do regionu odbiorców wydarzeń spoza regionu co wpisuje się również w odrębny cel jakim jest „Rozwój turystyki jako dziedziny gospodarki”. Obydwa wskazane wyżej rodzaje oferty wymagają wrażliwości kulturalnej oraz zainteresowania kulturą, co zamierza się rozwijać poprzez edukację kulturalną i promocję kultury wśród mieszkańców. Upowszechnianiu kultury ma służyć także cyfryzacja zasobów i ich udostępnianie. Sformułowano w tym zakresie kierunek dotyczący działań mających na celu ułatwienie dostępu do zasobów kultury oraz prowadzonych działalności kulturalnych poprzez udostępnianie w wersji cyfrowej zbiorów lub dokonywanie transmisji (względnie odtwarzania nagrań) wydarzeń kulturalnych (spektakli, koncertów itp.). Mogą to być zarówno przedsięwzięcia zakładające udostępnianie bezpłatne, jak i komercyjne. Digitalizacja i udostępnianie zasobów bibliotek ma natomiast przyczynić się do wzrostu czytelnictwa.

Elementem od zawsze wpisanym w tożsamość regionu kujawsko-pomorskiego jest postać Mikołaja Kopernika. Dlatego też, 550-ta rocznica urodzin sławnego astronoma to okazja do wzmocnienia potencjału turystycznego w tej dziedzinie. Narzędziem, które się do tego przyczyni będzie projekt „Mikołaj Kopernik wspólnym dziedzictwem Europy”, w ramach którego przewidziana jest organizacja cyklu imprez i wydarzeń o charakterze: naukowym, edukacyjnym, kulturalnym, promocyjnym, kulinarnym i rozrywkowym w latach 2022-2023. Działania edukacyjne wśród dzieci i młodzieży przyczynią się do popularyzacji wiedzy o historii województwa, budowania tożsamości regionalnej ale także wzrostu zainteresowania nauką. Wydarzenia organizowane w ramach projektu to okazja do przyciągnięcia turystów, ale będą one miały również skutek długofalowy dla turystyki ponieważ przyczynią się do utrwalenia w świadomości osób z Polski i z zagranicy informacji o regionie jako miejscu urodzin Kopernika.

Ważnym elementem budowania tożsamości regionalnej oraz kształtowania postaw patriotycznych, obywatelskich i odpowiedzialności za Państwo, jest również szerzenie wiedzy o wydarzeniach historycznych poprzez organizację cyklicznych imprez. Kontynuowana będzie idea „Kujawsko-Pomorskich spotkań z historią”, polegającej na corocznej prezentacji jednego wydarzenia historycznego za pomocą plenerowych widowisk adresowanych do wszystkich pokoleń. Jako rozwinięcie i uzupełnienie tego projektu, w miarę możliwości

zamierza się wspierać realizację produkcji filmowych poświęconych postaciom związanym z województwem kujawsko-pomorskim (takich jak np. Elżbieta Zawacka, Mikołaj Kopernik czy Jan Czochoński).

Specyficznym rodzajem działalności gospodarczych, ulokowanych na pograniczu kultury, sztuki i biznesu, są sektory kreatywne. Zasadniczo – jako działalność gospodarcza, będą wspierane w ramach kierunków dotyczących rozwoju przedsiębiorczości. Jednak podkreślić należy, że w pewnych aspektach będą się one wpisywały w kierunki dotyczące „Rozwoju oferty kulturalnej o znaczeniu lokalnym i regionalnym” oraz „Rozwoju oferty kulturalnej o znaczeniu krajowym i międzynarodowym” – w takiej sytuacji, przy ewentualnym wsparciu, mogą być postrzegane jako realizujące te kierunki. Wspieranie rozwoju i współtworzenie ekosystemu dla rozwoju sektora przemysłów kreatywnych stanowi istotne uzupełnienie mecenatu sektora publicznego nad sztuką, ułatwiając komercjalizację i usamodzielnienie finansowe tej branży.

Cel operacyjny „Sport i aktywność fizyczna” dotyczy w głównej mierze rozwoju aktywności fizycznej mieszkańców, realizowanej zarówno w sposób indywidualny, jak i zorganizowany, z wykorzystaniem ogólnodostępnej oraz komercyjnej bazy sportowej i rekreacyjnej. Określa się działania bezpośrednio ukierunkowane na wzrost aktywności fizycznej jako niezbędnego elementu zdrowego trybu życia. Zamierza się także wspierać rozwój sportu – bezpośrednio poprzez wspieranie funkcjonujących na terenie województwa klubów i organizacji sportowych, a pośrednio poprzez organizację lub patronowanie wydarzeniom sportowym o znaczeniu co najmniej ponadregionalnym. Kujawsko-pomorskie posiada bardzo duży dorobek w zakresie sukcesów sportowców pochodzących z regionu, dlatego też zamierza się prowadzić działania mające na celu integrowanie społeczności regionalnej oraz kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców województwa na bazie specjalizacji sportowej, rozumianej jako promowanie dziedzictwa sportowego regionu, postrzeganie sportu jako marki województwa oraz powszechne zainteresowanie ze strony mieszkańców aktualnie prowadzoną aktywnością klubów i organizowanymi zawodami sportowymi.

Kierunki rozwoju wyróżniane w ramach celów operacyjnych oraz ich charakterystyka:

Kierunek	Charakterystyka kierunku
1. Aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego	
Rozwój aspiracji społecznych	Kierunek dotyczy działań edukacyjnych (edukacja nieformalna) i promocyjnych mających na celu rozbudzenie aspiracji społecznych, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży. Dotyczy przede wszystkim działań polegających na animacji społecznej, pokazywaniu dobrych wzorców, wyrabianiu przekonania o roli i potrzebie kształcenia i rozwoju osobistego.
Rozwój społeczeństwa obywatelskiego	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego i wzrostu aktywności społeczeństwa, przejawiających się w większej aktywności na rzecz rozwoju lokalnego oraz wysokim poziomem integracji społecznej (więzi społecznych). Obejmuje także kształtowanie lokalnych liderów oraz rozwój wolontariatu.
Aktywizacja seniorów oraz integracja międzypokoleniowa	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu przeciwdziałanie wykluczeniom i włączeniu społecznemu seniorów oraz działań na rzecz integracji międzypokoleniowej.
Rozwój idei solidaryzmu międzypokoleniowego	Kierunek dotyczy ogółu działań o charakterze edukacyjnym i promocyjnym, mających na celu kształtowanie postaw solidaryzmu międzypokoleniowego, przejawiającego się w sferze publicznej w poświęcaniu niewspółmiernie wysokich nakładów i zaangażowania na rozwiązywanie problemów i zaspokajanie potrzeb wybranych grup społecznych.
Integracja społeczna cudzoziemców	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu nabycie przez cudzoziemców zamieszkujących na terenie województwa, umiejętności niezbędnych dla integracji kulturowej. Dotyczy działań szkoleniowych i edukacyjnych wykraczających poza działania administracji rządowej wobec imigrantów i ma na celu przyspieszenie procesu integracji.
2. Rozwój wrażliwy społecznie	
Rozwój struktur instytucjonalnych oraz działalności opiekuńczych adekwatnie do zwiększających się potrzeb.	Kierunek dotyczy działań o charakterze organizacyjnym, mających na celu dostosowanie i rozwój struktur instytucjonalnych (także tworzenie nowych podmiotów) oraz działalności opiekuńczych adekwatnie do zwiększających się potrzeb wynikających z prognoz demograficznych. Zapewnienie bazy lokalowej dla instytucji pomocy społecznej znajduje się w obszarze kierunku „Rozwój infrastruktury dla pomocy społecznej”
Wzrost liczby wykwalifikowanej kadry w obszarze pomocy społecznej i integracji, w tym w obszarze działalności opiekuńczych	Kierunek dotyczy działań o charakterze organizacyjnym, związanych ze zwiększaniem liczebności i kwalifikacji kadr instytucji pomocy i integracji społecznej, w tym w obszarze działalności opiekuńczych. Ponadto niezbędna jest realizacja działań na rzecz: rozwoju kształcenia zawodowego ww. zakresie, wsparcia szkoleniowego (specjalizacje, kursy, superwizje, inne), przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu oraz podnoszenia kompetencji opiekuńczych opiekunów formalnych i nieformalnych. Niezbędna jest

	<p>kadra o określonych kwalifikacjach, stąd jako realizacja niniejszego kierunku mogą być także wskazywane działania na rzecz rozwoju kształcenia zawodowego w tym zakresie (zwłaszcza kierunki zamawiane) – jeśli było ono realizowane na wniosek podmiotów pomocy społecznej.</p> <p>Pozyskanie personelu dla pomocy społecznej jest także przedmiotem kierunków „Pozyskanie poza granicami kraju kadr dla gospodarki oraz usług publicznych realizowanych na terenie województwa oraz ich adaptacja do rynku pracy województwa” oraz „Pozyskanie poza granicami województwa (na terenie Polski) kadr dla gospodarki oraz usług publicznych realizowanych na terenie województwa”.</p>
Rozwój działalności badawczej w zakresie identyfikacji i analizy regionalnych problemów w obszarze szeroko rozumianej pomocy i integracji społecznej	Kierunek dotyczy działań organizacyjnych w zakresie prowadzenia badań i analiz w obszarze szeroko rozumianej pomocy i integracji społecznej, w tym w ramach działalności Obserwatorium Pomocy i Integracji Społecznej. Uwzględnia również wszelkie działania na rzecz upowszechniania wyników przeprowadzonych badań i analiz, w efekcie prowadzących do podniesienia jakości i efektywności funkcjonowania instytucji działających ww. obszarze.
Poszukiwanie i upowszechnianie niestandardowych form pomocy w obszarze pomocy społecznej i integracji	Kierunek dotyczy rozwoju i upowszechniania rozwiązań IT w obszarze pomocy społecznej i integracji, poprawiających bezpieczeństwo i komfort życia osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Kierunek obejmuje także zakup niezbędnego sprzętu i oprogramowania oraz finansowanie działań badawczo-rozwojowych i wdrożeń w tym zakresie.
Tworzenie przestrzeni do rozwoju społecznego i aktywności zawodowej różnych grup społecznych, w tym osób z niepełnosprawnościami	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu umożliwienie możliwie pełnego uczestnictwa w procesach rozwoju społecznego oraz umożliwienie realizacji aspiracji zawodowych osób z niepełnosprawnościami, przewlekle chorych i niesamodzielnych. Przedmiotem kierunku są działania o charakterze organizacyjnym, związanym z wprowadzaniem odpowiednich rozwiązań, zapewnieniem niezbędnych kadr, promocją aktywności, budowaniem postaw solidarności wśród pozostałych grup społecznych. Kierunek nie obejmuje natomiast działań o charakterze inwestycyjnym, związanych z dostosowaniem bazy usług publicznych dla potrzeb osób z ograniczoną dostępnością – znajdują się one w obszarze kierunku „Dostosowanie bazy infrastrukturalnej usług publicznych wszelkich rodzajów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, niesamodzielnych i starszych”. Działania aktywizacyjne dla osób starszych są przedmiotem kierunku „Aktywizacja seniorów oraz integracja międzypokoleniowa”.
Rozwój ekonomii społecznej	Kierunek dotyczy ogółu zagadnień związanych z rozwojem ekonomii społecznej (organizacyjne, edukacyjne, promocyjne) – oprócz działań związanych z tworzeniem bazy lokalowej dla podmiotów tego typu, które znajdują się w obszarze kierunku „Infrastruktura rozwoju społecznego”. Kierunek obejmuje także wsparcie działalności Ośrodków Wspierania Ekonomii Społecznej.
Działania na rzecz ochrony macierzyństwa, wspierania rodziny i pieczy zastępczej	Kierunek dotyczy ogółu zagadnień związanych z ochroną macierzyństwa, wsparciem rodziny i funkcjonowaniem pieczy zastępczej (działania organizacyjne, polegające na tworzeniu lub rozwoju niezbędnych instytucji, wzmacnianiu kadrowym, działania promocyjne i edukacyjne) – oprócz działań związanych z tworzeniem bazy lokalowej dla realizacji powyższych zadań, które znajdują się w obszarze kierunku „Infrastruktura rozwoju społecznego”.
Rozwiązywanie problemów młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym lub wykazującej trudności w dostosowaniu do zasad współżycia społecznego	Kierunek dotyczy ogółu działań o charakterze edukacyjnym i promocyjnym, adresowanych do: młodzieży przebywającej w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich oraz ich otoczenia, młodzieży objętej sądowym środkiem wychowawczym lub objętych postanowieniem sądu rodzinnego oraz ich otoczenia, młodzieży przebywającej w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych i Młodzieżowym Ośrodku Socjoterapii oraz ich otoczenia.
Rozwój prewencji i minimalizowania skutków uzależnień	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z profilaktyką (prewencją, zapobieganiem) i ograniczaniem skutków uzależnień, mieszczących się w zakresie polityki społecznej, a nie ochrony zdrowia. Dotyczy działań o charakterze edukacyjnym i promocyjnym.
Rozwój profilaktyki bezdomności i pomocy osobom bezdomnym	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z profilaktyką i przeciwdziałaniem wykluczeniu mieszkaniowemu, jak również działań w obszarze wychodzenia z bezdomności. Nie dotyczy działań inwestycyjnych, które są przedmiotem kierunku „Rozwój infrastruktury dla pomocy społecznej”.
Rozwój współpracy podmiotów działających na rzecz włączenia społecznego	Kierunek dotyczy podejmowania działań organizacyjnych, edukacyjnych i promocyjnych na rzecz wzmacniania mechanizmów współpracy różnych podmiotów istotnych z punktu widzenia strategicznego podejścia do przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, w tym upowszechniania wdrażania modelu kooperacji pomiędzy instytucjami pomocy i integracji społecznej a podmiotami innych polityk sektorowych w obszarze regionu.
3. Zdrowie	
Zapewnienie wykwalifikowanej kadry medycznej dla ochrony zdrowia	Kierunek dotyczy ogółu działań o charakterze organizacyjnym, mających na celu zwiększanie liczebności i podnoszenie kwalifikacji kadr ochrony zdrowia. Jako realizacja niniejszego kierunku mogą być także wskazywane działania związane z rozwojem

	ukierunkowanego szkolnictwa ponadpodstawowego i wyższego – jeśli było ono realizowane na wniosek podmiotów ochrony zdrowia. Pozyskanie personelu dla placówek ochrony zdrowia jest także przedmiotem kierunków „Pozyskanie poza granicami kraju kadr dla gospodarki oraz usług publicznych realizowanych na terenie województwa oraz ich adaptacja do rynku pracy województwa” i „Pozyskanie poza granicami województwa (na terenie Polski) kadr dla gospodarki oraz usług publicznych realizowanych na terenie województwa”
Działania organizacyjne na rzecz poprawy dostępności do leczenia ogólnego i specjalistycznego	Kierunek dotyczy ogółu działań o charakterze organizacyjnym mających na celu poprawę dostępności do leczenia ogólnego i specjalistycznego, poza działaniami inwestycyjnymi polegającymi na tworzeniu bazy lokalowej dla placówek ochrony zdrowia, które znajdują się w obszarze kierunku „Infrastruktura rozwoju społecznego”. Dotyczy także działań mających na celu zmiany organizacyjne i własnościowe w sieci szpitali (zwłaszcza wielospecjalistycznych), tworzenie nowych gabinetów specjalistycznych, zapewnianie dostępności do lekarzy specjalistów w ramach przychodni ogólnych w określone dni tygodnia, a także organizację dowozów pacjentów do przychodni specjalistycznych poza miejscem ich zamieszkania.
Rozwój profilaktyki zdrowotnej i promocji zdrowia	Kierunek dotyczy ogółu działań o charakterze organizacyjnym, edukacyjnym, promocyjnym polegających na kształtowaniu właściwych postaw i zachowań w zakresie zdrowego trybu życia. Kierunek dotyczy także wykonywania badań diagnostycznych w ramach profilaktyki oraz współpracy z samorządami lokalnymi na rzecz upowszechniania wiedzy o zachowaniach prozdrowotnych.
Rozwój diagnostyki na rzecz szybkiego wykrywania chorób	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu szybkie zdiagnozowanie rozwijających się chorób w celu poprawy skuteczności oraz obniżenia kosztów ich leczenia. Kierunek obejmuje także niezbędne działania inwestycyjne związane z zakupem sprzętu lub rozwojem technologii służących temu celowi.
Rozwój telemedycyny	Kierunek dotyczy dalszego rozwoju rozwiązań IT w sferze ochrony zdrowia, pozwalających na zdalne monitorowanie stanu zdrowia lub nadzorowanie procesu leczenia, a także usprawnianie procesu leczenia poprzez digitalizację dokumentacji medycznej. Kierunek obejmuje także zakup niezbędnego sprzętu i oprogramowania oraz finansowanie działań badawczo-rozwojowych i wdrożeń w tym zakresie.
4. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe	
Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców województwa	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmacnianie poczucia przynależności do społeczności i zamieszkiwania na terytorium województwa kujawsko-pomorskiego. Wyjątek: Edukacja regionalna, realizująca zadania z zakresu kształtowania tożsamości regionalnej, ale realizowana w ramach działalności placówek oświatowych i adresowana przede wszystkim do dzieci i młodzieży jest przedmiotem celu operacyjnego „Podniesienie jakości kształcenia i wychowania”.
Kultywowanie tożsamości lokalnej mieszkańców województwa	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmacnianie poczucia przynależności do lokalnych społeczności, związanych z charakterystycznym dla danego miejsca dziedzictwem świadczącym o odrębności przejawiającym się w zwyczajach, obrzędowości, strojach, innych wyznacznikach lokalności. Wyjątki: Wsparcie nie może dotyczyć działań skierowanych przeciwko regionalnej tożsamości kujawsko-pomorskiej lub jej dezintegracji.
Kształtowanie postaw patriotycznych mieszkańców województwa	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmacnianie postaw patriotycznych społeczeństwa.
Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu lokalnym i regionalnym	Kierunek dotyczy działań związanych z rozwojem oferty instytucji kultury, oferowanej na poziomie lokalnym i regionalnym (kultura masowa) - adresowanych ze względu na swój charakter przede wszystkim do społeczności lokalnych lub społeczności województwa. W stosunku do kierunku dotyczącego „Rozwoju oferty kulturalnej o znaczeniu krajowym i międzynarodowym”, decydujący w demarkacji jest charakter danego przedsięwzięcia i jego powszechność występowania w przestrzeni kulturalnej kraju. Wyjątki: Jeśli celem danego zadania jest przede wszystkim animacja (aktywizacja) społeczna, a nie rozwijanie postaw i zainteresowań kulturalnych mieszkańców, dane przedsięwzięcie powinno być realizowane w ramach kierunku „Wzrost aktywności społeczeństwa”.
Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu krajowym i międzynarodowym	Kierunek dotyczy działań związanych z rozwojem wyspecjalizowanej oferty instytucji kultury (kultury wysokiej – wymagającej kompetencji kulturowej odbiorcy) – postrzeganych ze względu na swój charakter za wydarzenia istotne i znaczące w skali kraju oraz budzące zainteresowanie poza jego granicami. W stosunku do kierunku dotyczącego „Rozwoju oferty kulturalnej o znaczeniu lokalnym i regionalnym”, decydujący w demarkacji jest charakter danego przedsięwzięcia i jego rzadkość (unikatowość) występowania w przestrzeni kulturalnej kraju, najczęściej

	<p>powiązanie ze szczególnego rodzaju infrastrukturą służącą realizacji działania (wyspecjalizowane obiekty muzyczne, sceniczne, wystawiennicze itp.) oraz realizacja działania przez artystów o uznanej renomie.</p> <p>Wyjątek: Do niniejszego kierunku zalicza się także organizacja imprez o charakterze masowym, niezwiązanych bezpośrednio z działalnościami kulturalnymi, ale mających oddziaływanie co najmniej ponadregionalne i wykorzystujących jako kontekst organizacji tło historyczne lub kulturowe danej lokalizacji.</p>
Rozwój edukacji kulturalnej oraz upowszechnianie kultury wśród mieszkańców regionu	Kierunek dotyczy ogółu działań ukierunkowanych na kształtowanie wrażliwości kulturalnej oraz zainteresowania ofertą kultury (działania informacyjne, promocyjne, edukacyjne prowadzące do zwiększenia partycypacji w życiu kulturalnym).
Upowszechnianie dostępu do zasobów kultury poprzez ich cyfryzację	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu ułatwienie dostępu do zasobów kultury oraz prowadzonych działalności kulturalnych poprzez udostępnianie w wersji cyfrowej zbiorów lub dokonywanie transmisji (względnie publikowanie nagrań) wydarzeń kulturalnych (spektakle, koncerty itp.). Obejmuje zarówno przedsięwzięcia zakładające udostępnianie bezpłatne, jak i komercyjne – zarówno poprzez internet, jak i na nośnikach.</p> <p>Wyjątki: Kierunek nie dotyczy działań mających na celu digitalizację zbiorów lub rejestrację wydarzeń w celu wyłącznie ich zachowania (archiwizacji) – podejmowane działania muszą wiązać się z udostępnianiem wyników/efektów prac. Kierunek nie dotyczy digitalizacji zbiorów bibliotecznych, które zostały wyodrębnione jako odrębna kategoria.</p>
Digitalizacja i udostępnianie zasobów bibliotek.	<p>Kierunek dotyczy digitalizacji i udostępniania zbiorów bibliotecznych w celu upowszechnienia czytelnictwa oraz ułatwienia dostępu mieszkańcom województwa kujawsko-pomorskiego do zbiorów bibliotecznych.</p> <p>W zależności od szczegółowych rozwiązań dostęp może być bezpłatny lub odpłatny, lub też może być różnicowany dla grup społecznych (np. bezpłatny dla seniorów). W przypadku zaangażowania w projekt digitalizacji i udostępniania zbiorów bibliotecznych środków województwa kujawsko-pomorskiego, dostęp bezpłatny powinien być ograniczony do mieszkańców województwa lub osób kształcących się na jego terenie. Dodatkowo kierunek dotyczy działań mających na celu wyposażanie bibliotek w zbiory w formie audiobooków i e-booków.</p>
5. Sport i aktywność fizyczna	
Wzrost aktywności fizycznej mieszkańców	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z upowszechnianiem aktywności fizycznej mieszkańców województwa, realizowanej zarówno w sposób indywidualny, jak i zorganizowany, z wykorzystaniem ogólnodostępnej oraz komercyjnej bazy sportowej i rekreacyjnej.</p> <p>Kierunek obejmuje przede wszystkim działania o charakterze promocyjnym i edukacyjnym, propagującym aktywność fizyczną jako element zdrowego trybu życia oraz organizację wydarzeń masowych służących upowszechnianiu idei ale także wsparcie bardziej aktywne, jak np. organizację wypożyczalni sprzętu sportowego, ułatwienie dostępu do kadry instruktorskiej, patronaty nad rywalizacją drużyn amatorskich w sportach zespołowych, inne.</p> <p>Wyjątek: Aktywność fizyczna dzieci i młodzieży realizowana przez szkoły w ramach zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych jest przedmiotem odrębnego dedykowanego kierunku. Aktywność fizyczna realizowana w formie zorganizowanej i sformalizowanej przez przynależność do klubów i organizacji sportowych jest przedmiotem kierunku „Wspieranie działalności klubów i organizacji sportowych”</p>
Wspieranie działalności klubów i organizacji sportowych	Kierunek dotyczy działań mających na celu wspieranie funkcjonujących na terenie województwa klubów i organizacji sportowych. Dotyczy przede wszystkim działań, które będą odnosiły się do trzech aspektów funkcjonowania klubów i organizacji sportowych: promowania aktywności fizycznej (realizowanej w sposób sformalizowany w klubach i organizacjach), wsparcia organizacyjnego dla klubów i organizacji sportowej (w tym wsparcia kadr trenerskich) oraz promowania województwa poprzez udział w rywalizacji sportowej na najwyższych poziomach rozgrywkowych oraz na arenie międzynarodowej.
Promocja i wsparcie organizacji wydarzeń sportowych o znaczeniu ponadregionalnym, krajowym i międzynarodowym	<p>Kierunek dotyczy działań mających na celu przede wszystkim promocję województwa poprzez organizację lub patronowanie wydarzeniom sportowym o znaczeniu co najmniej ponadregionalnym, ze szczególną preferencją dla wydarzeń relacjonowanych w mediach krajowych i międzynarodowych.</p> <p>Wyjątek: Kierunek nie dotyczy wydarzeń, które nie są relacjonowane w mediach o zasięgu ponadregionalnym. Kierunek nie dotyczy wydarzeń, których głównym celem jest promocja danej miejscowości lub podregionu (powiatu itp.)</p>

Kształtowanie tożsamości regionalnej na bazie specjalizacji sportowej	Kierunek dotyczy działań mających na celu integrowanie społeczności regionalnej oraz kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców województwa na bazie specjalizacji sportowej, rozumianej jako promowanie dziedzictwa sportowego regionu, postrzeganie sportu jako marki województwa oraz powszechne zainteresowanie ze strony mieszkańców aktualnie prowadzoną aktywnością klubów oraz organizowanymi zawodami. Celem jest utożsamianie się mieszkańców z regionem poprzez kibicowanie regionalnym sportowcom, ale także doprowadzenie do sytuacji, w której sportowcy indywidualni oraz drużyny z terenu województwa będą na arenach zewnętrznych jednoznacznie kojarzeni z województwem kujawsko-pomorskim.
---	---

Cel główny: Konkurencyjna gospodarka

Jakość życia typowa dla wysokorozwiniętych regionów europejskich.				
Skuteczna edukacja	Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo	Konkurencyjna gospodarka	Dostępna przestrzeń i czyste środowisko	Spójne i bezpieczne województwo
1. Wysoka jakość kształcenia i wychowania 2. Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach 3. Środowisko edukacyjne 4. Szkolnictwo wyższe	1. Aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego 2. Rozwój wrażliwy społecznie 3. Zdrowie 4. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe 5. Sport i aktywność fizyczna	1. Odbudowa gospodarki po COVID-19 2. Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia 3. Rozwój przedsiębiorczości 4. Rozwój sektora rolno-spożywczego 5. Rozwój turystyki 6. Internacjonalizacja gospodarki 7. Nowoczesny rynek pracy	1. Infrastruktura rozwoju społecznego 2. Środowisko przyrodnicze 3. Przestrzeń kulturowa 4. Przestrzeń dla gospodarki 5. Infrastruktura transportu 6. Infrastruktura techniczna 7. Czysta energia i bezpieczeństwo energetyczne 8. Potencjały endogeniczne	1. Transport publiczny 2. Cyfryzacja 3. Bezpieczeństwo 4. Współpraca dla rozwoju regionu

Cele operacyjne:

1. Odbudowa gospodarki po COVID-19
2. Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia
3. Rozwój przedsiębiorczości
4. Rozwój sektora rolno-spożywczego
5. Rozwój turystyki
6. Internacjonalizacja gospodarki
7. Nowoczesny rynek pracy

Przewiduje się sporządzenie następujących programów rozwoju/polityk wojewódzkich, bezpośrednio nawiązujących do przedmiotu celu głównego „Konkurencyjna gospodarka” oraz stanowiących rozwinięcie, uszczegółowienie i operacjonalizację działań w tym zakresie:

- Regionalna Strategia Inteligentnej Specjalizacji (RIS3) 2021+
- Program rozwoju gospodarczego Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Strategia budowy i promocji produktu turystycznego Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Regionalna polityka klastrowa Województwa Kujawsko-Pomorskiego

W ramach celu „Konkurencyjna gospodarka” zawarto ustalenia mające na celu rozwój ilościowy i jakościowy działalności gospodarczych na terenie województwa, bo w połączeniu ze wzrostem aspiracji i wzrostem kwalifikacji mieszkańców, będą to czynniki kluczowe dla poprawy ich sytuacji materialnej. Należy pamiętać, że w ramach celu głównego „Konkurencyjna gospodarka” nie przedstawia się działań o charakterze inwestycyjnym, związanym z tworzeniem lub wzmacnianiem potencjału przestrzeni dla rozwoju gospodarczego – to jest przedmiotem kierunku „Przestrzeń dla gospodarki”. W zakresie wsparcia rozwoju gospodarczego wydzielono trzy cele operacyjne (oznaczone jako 3, 4 i 5), które wiążą się ze sobą i zawierają podobny zestaw instrumentów wsparcia. Jeden z nich dotyczy wsparcia przedsiębiorczości rozumianej ogólnie, jako całokształtu prowadzonych działalności gospodarczych. Dodatkowe dwa dotyczą zagadnień „branżowych” - rozwoju sektora rolno-spożywczego oraz turystyki. Są to dziedziny charakteryzujące się określoną specyfiką, która powoduje, że w ramach tych samych instrumentów inny zakres albo inne aspekty problematyki są obszarami wsparcia – a więc pomimo, iż teoretycznie i rolnictwo, i turystyka mogłyby być wspierane w ramach ogólnego wsparcia działalności gospodarczych, to uzasadnione jest ich wydzielenie dla uzyskania przejrzystości ustaleń. Dodatkowo wyróżnienie tych dwóch celów operacyjnych służy wyeksponowaniu aspiracji województwa w kierunku rozwoju tych zagadnień – zarówno umocnienia już obecnie wysokiej pozycji sektora rolnego, jak i sukcesywnego rozwoju działalności gospodarczych w sferze turystyki.

Zakłada się także, że przynajmniej w początkowym okresie realizacji Strategii decydujący wpływ na rozwój gospodarczy województwa mieć będzie niwelowanie niekorzystnych skutków epidemii COVID-19, chociaż nie można wykluczyć, że po ustąpieniu epidemii nie dojdzie do powrotu do stanu sprzed jej wystąpienia, ale zajdą pewne zmiany strukturalne, przewartościowujące relacje pomiędzy różnymi dziedzinami gospodarki. Zarówno

epidemia, jak i decyzje administracyjne mające na celu spowolnienie jej rozprzestrzeniania, bardzo nagle naruszyły tkankę ekonomiczną i społeczną. Niezbędna będzie pomoc dla gospodarki w celu jej powrotu do stanu równowagi i powrotu właściwych relacji pomiędzy wszystkimi interesariuszami. W wyniku zmian, które zajądą, profil regionalnej gospodarki po epidemii może być więc nieco inny od tego z początku roku 2020. Dlatego też jako jeden z celów operacyjnych przyjęto pakiet działań związanych z pomocą dla gospodarki po COVID-19. Zawarto tu ustalenia dotyczące instrumentów finansowych i działań organizacyjnych, które służą podejmowaniu nadzwyczajnych działań związanych z niwelowaniem skutków epidemii. Przyjęto założenie, że stymulowanie tych aspektów rozwoju gospodarczego, które nie są bezpośrednio lub silnie pośrednio związane ze skutkami epidemii będzie się odbywało w ramach działań zaproponowanych w pozostałych celach operacyjnych wskazanych w celu głównym „Konkurencyjna gospodarka”, ale wszelkie działania nadzwyczajne, których wspólną osią jest reakcja na skutki kryzysu – powinny mieścić się w tym celu. Nieco inne założenie przyjęto w zakresie rozwoju rynku pracy – bo w tym przypadku do czasu unormowania sytuacji (powrotu do stanu wyjściowego) całości kształt działań służących odbudowie zatrudnienia będzie wiązał się ze skutkami COVID-19. Zakłada się więc, że cel operacyjny „Odbudowa gospodarki po COVID-19” będzie realizowany tylko przez pewien czas - do momentu, gdy będą niezbędne zawarte w nim niestandardowe działania.

Wśród działań związanych z kształtowaniem rynku pracy należy podkreślić przede wszystkim dążenie do zwiększenia poziomu aktywności zawodowej. Zagadnienie to dotyczy różnych grup wiekowych oraz grup społecznych, cechujących się specyficznymi potrzebami, i w związku z tym działania muszą być dedykowane adekwatnie do problemów rynku pracy typowych dla danej grupy. Jedną z takich grup są osoby starsze, których aktywność zawodowa powinna być wydłużana – powinno się zachęcać do pozostawiania na rynku pracy pomimo osiągnięcia wieku emerytalnego, a w przypadku osób korzystających ze świadczeń emerytalnych należy promować różne formy ich elastycznego zatrudniania, np. w niepełnym wymiarze lub do realizacji określonych zadań (jednocześnie pracujący emeryci to grupa silniej narażona na redukcję zatrudnienia w wyniku problemów podmiotów powodowanych przez COVID-19, co może skutkować deficytem pracowników po ustabilizowaniu się sytuacji gospodarczej po epidemii). W przypadku osób starszych istotne mogą być działania szkoleniowe, mające na celu nabycie lub doskonalenie umiejętności przed powrotem na rynek pracy (np. „zaktualizowanie” posiadanej wiedzy w dziedzinach podlegających stosunkowo szybkim zmianom, np. obowiązujących przepisów). Inną bardzo ważną grupą dla rynku pracy są rodzice po urodzeniu dziecka (przede wszystkim dotyczy to kobiet, stąd potocznie mówi się o powrocie na rynek pracy „młodych mam”), dla których powinno stwarzać się warunki możliwie szybkiego powrotu do aktywności zawodowej także w trosce o ich dalszy rozwój zawodowy. Należy wspierać wszelkie inicjatywy powstawania form opieki dla dzieci w tym wieku, zarówno tradycyjne instytucje żłobkowe, jak i formy pozainstytucjonalne, ale także „żłobki przyzakładowe”, które mogą powstawać nie tylko u dużych pracodawców, ale także w sąsiedztwie skupisk miejsc pracy, np. w dzielnicach przemysłowych, parkach inwestycyjnych albo w rejonie węzłów przesiadkowych służących dojazdom do pracy. Jednym z działań może być także promowanie elastycznego czasu pracy, pozwalającego na godzenie obowiązków rodzinnych i zawodowych - stosowany przejściowo, gdy wymaga tego sytuacja, może być korzystnym rozwiązaniem zarówno dla pracodawcy, jak i pracownika. Ważne jest także uświadamianie, że z zalet stosowania rozwiązań sprzyjających godzeniu życia zawodowego i rodzinnego, mogą korzystać także mężczyźni, a nie tylko kobiety. Zwiększaniu zatrudnienia sprzyjać powinny działania na rzecz usprawnienia funkcjonowania transportu publicznego (co jest przedmiotem odrębnego kierunku) ale specyficznym rodzajem wsparcia może być taka organizacja transportu publicznego, by w sposób maksymalny sprzyjał dojazdom do pracy na terenie województwa, poprzez dostosowanie rozkładów jazdy, a także uruchamiania połączeń zamawianych do obsługi skupisk miejsc pracy. W rejonach przygranicznych, gdzie mają miejsce dojazdy pracowników z sąsiednich województw do podmiotów działających na terenie kujawsko-pomorskiego, także te miejscowości należałoby włączyć w wojewódzki system transportu publicznego. Słabo funkcjonujący transport publiczny grozi odpływem młodych ludzi do największych miast (ze względu na atrakcyjniejszy rynek pracy), co tylko pogłębi różnice w stanie rozwoju gospodarczego i jakości życia, a finalnie powiększy depopulację terenów wiejskich. Zapewnienie możliwości dojazdów do pracy nie jest więc działaniem o charakterze jedynie gospodarczym, ale także, a może przede wszystkim – społecznym. Rozważenia wymagają także działania polegające na dofinansowywaniu dojazdów do pracy na terenie województwa kujawsko-pomorskiego transportem indywidualnym w przypadku braku zasadności lub możliwości uruchomienia transportu publicznego, a brak takiego dofinansowania podważa ekonomiczny sens dojazdów do pracy. Stałą potrzebą rynku pracy województwa, dla której realizacji przewidziano dedykowane ustalenie Strategii, jest poprawa kwalifikacji osób dorosłych, które zakończyły formalną edukację i funkcjonują na rynku pracy (za kształcenie zawodowe na wysokim poziomie młodzieży odpowiadają ustalenia celu głównego „Skuteczna edukacja”). Należy wyrabiać poczucie potrzeby, a jednocześnie tworzyć warunki dla uczenia się przez całe życie, przy wspieraniu adaptacji kwalifikacji pracowników do potrzeb Gospodarki 4.0. Odpowiednio zaplanowane kursy

mogą pozwolić przesunąć osoby bez właściwego wykształcenia z grupy robotników niewykwalifikowanych do wykwalifikowanych. W szczególności dotyczy to uzupełniania wykształcenia, uczestnictwa w kursach i szkoleniach (dotyczy to także działań na rzecz nauki języków obcych, ale tylko jeśli ich znajomość podnosi kwalifikacje na regionalnym rynku pracy – nie jest w interesie gospodarki regionu przekazywanie mieszkańcom kwalifikacji istotnych na zagranicznych rynkach), uzyskiwania certyfikatów potwierdzających posiadane umiejętności i kwalifikacje zawodowe. Nabycie nowych kwalifikacji zwiększa elastyczność na rynku pracy (mobilność zawodową). Ważnym zadaniem rynku pracy po unormowaniu sytuacji związanej z kryzysem epidemicznym, będzie przeciwdziałanie niedoborom pracowników i konieczność ich pozyskiwania dla gospodarki regionu. Zakłada się działania mające na celu pozyskiwanie kadr zarówno na terenie Polski, jak i poza granicami kraju. W tym drugim przypadku bardzo ważna będzie ich adaptacja do rynku pracy województwa. Odnosząc się do kształtowania rynku pracy należy także zwrócić uwagę na konieczność rozwoju automatyzacji w wielu dziedzinach, w których zastąpienie pracy ludzi jest wydajniejsze, efektywniejsze i bezpieczniejsze. Jest to proces nieuchronny, który powinien być wspierany dla rozwoju przedsiębiorczości, pomimo iż potencjalnie będzie niekorzystny dla zatrudnienia w niektórych rodzajach działalności.

Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości będzie się odbywało między innymi wskutek rozwoju instrumentów finansowych rozwoju gospodarczego, przygotowywanych na poziomie województwa i udostępnianych podmiotom gospodarczym z terenu województwa. Mowa tu o działaniach organizacyjnych (rozwój istniejących instytucji, ich przekształcenia lub powoływanie nowych), finansowych (udzielanie pomocy finansowej przedsiębiorcom) oraz informacyjno-edukacyjno-promocyjnych dla przedsiębiorców i samorządów lokalnych (wiedza na temat możliwości wykorzystania instrumentów). W ocenie przedsiębiorców dotychczas przeważające wśród instrumentów finansowych rozwijanych przez administrację samorządową pożyczki i poręczenia, były obciążone zbyt dużą złożonością działań formalnych (w tym skalą wymaganych zabezpieczeń) i zbyt wysokimi kosztami pozyskania kapitału. Kontynuowany będzie rozwój doradztwa dla podmiotów gospodarczych – zarówno w aspektach ilościowych (tworzenie nowych podmiotów doradczych), jak i jakościowych (rozszerzania działalności, podnoszenie jej jakości, wprowadzanie nowych technik świadczenia usług). Instytucje otoczenia biznesu działające w formule non-profit, powinny być obejmowane wsparciem nie wymagającym wkładu własnego z ich strony. Dotychczas promowane było wspieranie IOB dostarczających usługi zaawansowane, prowadzące do rozwoju innowacyjności w skali kraju, a nawet na arenie międzynarodowej (do czego wymagana była profesjonalizacja usług i wprowadzanie wysokich standardów). W dobie odbudowy gospodarki po epidemii COVID-19 i przygotowania firm do wprowadzania innowacji, na większą skalę należy wspierać także IOB zajmujące się wsparciem przedsiębiorstw nieinnowacyjnych lub w niewielkim stopniu innowacyjnych, ale istotnych dla rynków pracy, czy kształtowania PKB. Wspierany będzie rozwój wszelkich form współpracy pomiędzy podmiotami gospodarczymi, mającej na celu ich sieciowanie (np. tworzenia klastrów, spółdzielni, współpracy w ramach parków przemysłowych, itp.) w celu poprawy jakości lub efektywności prowadzonej działalności, ale także rozwój współpracy pomiędzy podmiotami gospodarczymi, w celu tworzenia reprezentacji terytorialnych lub branżowych (sejmiki, stowarzyszenia, izby) realizujących interesy danego środowiska gospodarczego, zwłaszcza w kontaktach z władzami lokalnymi, czy instytucjami finansowymi. Wsparcie rozwoju klastrów mogłoby być realizowane np. poprzez dofinansowanie szkoleń dla animatorów i osób zarządzających klastrami, realizację projektów w ramach klastrów – np. o profilu B+R, edukacyjnych, międzynarodowych (zwłaszcza udział w targach i misjach gospodarczych dedykowany dla klastrów, projektów promocyjnych itp.). Wśród działań na rzecz klastrów należy szczególnie wskazać konieczność dalszego rozwoju Bydgoskiego Klastra Przemysłowego, jedyne w województwie posiadającego (przyznawany na poziomie ministerstwa) status klastra kluczowego w skali kraju, jednej z najstarszych tego typu instytucji w kraju, wyróżniającej region na mapie gospodarczej Europy i stanowiącej silną podstawę do rozwoju innowacyjnego. Klaster integruje przedsiębiorców ze środowiska przetwórców tworzyw sztucznych oraz narzędziowców i zrzesza ponad 100 podmiotów, tworzących łańcuch dostawców. Członkowie Klastra wytwarzają pełen asortyment narzędzi do przetwórstwa tworzyw. Skupienie w Bydgoszczy i okolicy ok. 300 firm związanych z przemysłem narzędziowym i przetwórstwem tworzyw sztucznych (nieoficjalna marka „Dolina Narzędziowa”), jest jedną z największych koncentracji tego typu w Europie Środkowej. BKP współpracuje z siedmioma klastrami zagranicznymi oraz rozwinął własne wydarzenie targowe w Bydgoszczy o charakterze międzynarodowym (targi INNOFORM). Działalność Bydgoskiego Klastra Przemysłowego może stanowić wzór i model dla innych inicjatyw tego rodzaju, także dlatego iż uosabia ideę przyspieszenia: skupia działalności nowoczesne, konkurujące na rynkach jakością, zapewniające wysokie wynagrodzenie dla wykwalifikowanych kadr, które pozyskuje także spoza regionu. Do współpracy środowisk gospodarczych powinny być także zapraszane szkoły kształcące kadry dla gospodarki. Kontynuowane będą działania na rzecz pozyskania inwestorów zewnętrznych. Zakłada się, że działania społeczne – wzrost aspiracji rozwojowych młodych mieszkańców regionu oraz rozwój kształcenia, w tym zawodowego, przyczynią się do poprawy atrakcyjności

województwa dla inwestycji wymagających wykwalifikowanej kadry. Pozyskiwaniu inwestorów oraz promocji regionalnej gospodarki sprzyjać będzie także rozwój funkcji konferencyjnej, kongresowej, wystawienniczej, targowej, polegający na dalszym rozwoju wydarzeń już organizowanych, jak i pozyskaniu nowych imprez o takim charakterze.

Jednym z podstawowych działań na rzecz zmian jakościowych gospodarki województwa jest dążenie do poprawy jej innowacyjności, wzrost nowoczesności oraz wsparcie transformacji w kierunku Gospodarki 4.0. W tej dziedzinie zaplanowano cztery główne obszary rozwoju. Pierwszy stanowi kontynuacja idei szczególnego wsparcia w polityce regionalnej podmiotów działających w obszarze regionalnych inteligentnych specjalizacji (będzie się ona odbywała na podstawie odrębnego programu wdrożeniowego, poświęconego realizacji założeń Strategii oraz operacjonalizacji działań w tym zakresie - Regionalnej Strategii Inteligentnej Specjalizacji (RIS3) 2021+). „Inteligentne specjalizacje” nie stanowią idei zamkniętej i niepodlegającej ewolucji – zakłada się ich monitorowanie oraz weryfikację w ramach tzw. przedsiębiorczego odkrywania, dzięki czemu możliwe będzie elastyczne dostosowywanie wsparcia dla tych działalności, które aktualnie są do tej kategorii zaliczane. Takie podejście umożliwi także identyfikację „nowych” specjalizacji. Drugim obszarem jest rozwój badań naukowych oraz transferów ich wyników do gospodarki. W tym celu zamierza się także zwiększać zdolność i potencjał naukowo-badawczy szkół wyższych, samodzielnych instytucji badawczo-rozwojowych oraz działów badawczo-rozwojowych funkcjonujących przy przedsiębiorstwach (tu należy podkreślić, że działalność dydaktyczna szkół wyższych z terenu województwa jest przedmiotem celu głównego „Skuteczna edukacja”, natomiast ich działalność badawczo-rozwojowa i wdrożeniowa jest istotna dla celu głównego „Konkurencyjna gospodarka”). Wspierana będzie również współpraca z instytucjami otoczenia biznesu, instytucjami badawczo-rozwojowymi, specjalistycznymi laboratoriami badawczymi i uczelniami wyższymi spoza województwa mająca na celu realizację wspólnych inicjatyw i projektów B+R. Ze względu na bardzo duży potencjał w sektorze rolno-spożywczym oraz ambicje rozwoju produkcji rolniczej wysokiej jakości, przy jednoczesnym minimalizowaniu oddziaływań na środowisko, województwo ma szczególne ambicje prowadzenia badań naukowych łączących wszystkie te kwestie, to znaczy uzyskiwania zdrowej żywności, o wysokich walorach żywieniowych, przetwórstwa pozwalającego na zachowanie tych walorów oraz skutków środowiskowych, w szczególności ograniczania zużycia i ograniczania zanieczyszczania wody. Badania o takim charakterze powinny stać się jedną ze specjalności uczelni z terenu województwa, w zakresie których uczelnie te mogą i powinny być liderami badawczych projektów międzywojewódzkich. Rozwój innowacyjnej gospodarki poprzez uczelnie wyższe województwa realizowany jest przez szereg inicjatyw, które w najbliższym dziesięcioleciu będą nabierać coraz większego znaczenia. Rozwój przedsiębiorczości akademickiej, centrów transferu technologii, akademickich funduszy inwestycyjnych jest aktualnie jednym z kluczowych kierunków rozwoju polskich uczelni. Dlatego rozwój kompetencji środowiska akademickiego jak i rozwój otoczenia społeczno-gospodarczego w obszarze współpracy nauka-biznes, jest ważnym wyzwaniem zarówno dla uczelni wyższych, jak i podmiotów gospodarczych. Zaliczenie do grona uczelni badawczych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika nie wyczerpuje całości potrzeb badawczo-rozwojowych regionalnych podmiotów gospodarczych, zwłaszcza z sektora MSP. Wśród potencjałów endogenicznych regionu wskazywana jest produkcja zdrowej żywności i przetwórstwo rolno-spożywcze. Regionalne firmy mają też osiągnięcia i wysoki potencjał współpracy międzynarodowej w zakresie przetwórstwa tworzyw sztucznych oraz przemysłu elektrotechnicznego. W tych dziedzinach kluczowym partnerem dla regionalnych podmiotów gospodarczych jest Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy, który jest uczelnią najczęściej wybieraną w województwie kujawsko-pomorskim przez przedsiębiorców do realizacji prac B+R. Bardzo istotne jest wspieranie w pierwszej kolejności rozwoju tych branż, w zakresie których województwo posiada predyspozycje dla osiągnięcia wysokiej pozycji konkurencyjnej, a nawet pełnienia roli jednego z krajowych liderów w danej dziedzinie, a także tych, w zakresie których istnieje realna możliwość wykreowania takiej pozycji. Część z tych dziedzin to przemysły obecne w regionie od bardzo dawna, wręcz jego symbole, które w sposób bardzo skuteczny przeszły ewolucję w zakresie charakteru działalności, kierunków produkcji i wykorzystywanych w niej technologii oraz należą obecnie do liderów nowoczesności w regionie, tworzących i stosujących rozwiązania innowacyjne, konkurujących na rynkach zagranicznych. Wymienić tu należy np. przemysł elektroniczny, elektrotechniczny, elektromaszynowy (w tym narzędziowy) i środków transportu, przemysł chemiczny i przetwórstwo tworzyw sztucznych, przemysł spożywczy, przemysł celulozowo-papierniczy i przetwórstwo drewna oraz produkcję mebli. Nową dziedziną, którą zamierza się intensywnie wspierać, będą technologie dronów i pojazdów autonomicznych. Kujawsko-pomorskie ma aspiracje i możliwości by stać się jednym z krajowych liderów w tej dziedzinie. Służyć temu będzie realizacja projektu kluczowego ukierunkowanego na komercjalizację rozwiązań tego typu.

Innym obszarem jest rozwój instytucji otoczenia biznesu, wyspecjalizowanych we wsparciu rozwoju przedsiębiorstw innowacyjnych, a kolejnym propagowanie postaw proinnowacyjnych oraz zachęcanie do

wdrożeń rozwiązań innowacyjnych wśród mieszkańców i podmiotów gospodarczych regionu. Należy na większą skalę rozwijać nowe i wspierać istniejące klastry, które są traktowane jako swoiste huby innowacji łączące naukę z biznesem, kreujące nowe rozwiązania, wspierające firmy w rozwoju itp. Wsparcie powinno polegać na szkoleniu animatorów i osób zarządzających klastrami oraz realizację projektów w ramach klastrów – badawczo-rozwojowych, edukacyjnych, międzynarodowych, promocyjnych itp. Klastry doskonale znają sytuację i potrzeby w branży, którą reprezentują, mogą więc być skutecznym partnerem dla szerszej współpracy na rzecz rozwoju. Ważne są działania zmierzające do uporządkowania systemu instytucjonalnego obsługi przedsiębiorcy, aby był on bardziej czytelny i łatwiej dostępny – np. w postaci kompleksowej oferty, platformy integrującej instytucje oferujące różne produkty, usługi i generującej informacje dedykowane dla poszczególnych kategorii przedsiębiorców, stymulującej współpracę między nimi oraz poszukującej form współpracy także dla podmiotów ekonomii społecznej. Sprzyjałoby to wzmacnianiu relacji z przedsiębiorcami i ułatwiałoby skuteczne doradztwo, jak też pozyskanie informacji o ich oczekiwaniach. Byłoby pomocne także dla pracowników samorządów lokalnych współpracujących z tamtejszymi przedsiębiorcami. Ponieważ należy się spodziewać trendu rozwoju płatnego doradztwa, platforma taka pozwoli na usystematyzowanie rynku usług w tym zakresie i rozdzielić ofertę bezpłatną od komercyjnej.

Bardzo ważną dziedziną wzmacniania potencjału gospodarczego województwa jest także jego internacjonalizacja. W największym stopniu będzie się ona odbywała poprzez rozwój eksportu towarów i usług (w tym zakresie zamierza się dużo szerzej rozwijać branżę usług wspólnych, czyli tzw. „outsourcing”, zarówno BPO, jak i SSC; który zresztą nie musi wyłącznie być instrumentem internacjonalizacji, bo może wynikać także z kooperacji z podmiotami krajowymi), wsparcie ekspansji zagranicznej podmiotów gospodarczych z terenu województwa (mające na celu rozwój kooperacji zagranicznej, przejmowanie podmiotów zagranicznych lub tworzenie zagranicznych oddziałów, filii, podmiotów zależnych – te zagadnienia są zresztą bardzo złożone i trudne do realizacji, także ze względu na obowiązujące przepisy w zakresie pomocy publicznej) oraz pozyskiwanie inwestorów zagranicznych. Jedną z szans rozwoju eksportu jest wykorzystanie platform sprzedażowych online ukierunkowanych na rynki zagraniczne, co daje natychmiastowy dostęp do rynków międzynarodowych. Rozwój tego typu usług, szczególnie w kontekście lokalnych wytwórców mebli, producentów elementów z tworzyw sztucznych, producentów elementów metalowych i innych, zwiększa szansę na dotarcie do finalnego konsumenta i budowanie marek własnych w odróżnieniu do podwykonawstwa i dostawy subkomponentów dla zagranicznych korporacji. Wspieranie rodzimych firm w eksploracji e-commerce'owych kanałów sprzedaży stanowi szansę na rozwój obecnych i przyszłych przedsiębiorstw z lokalnym kapitałem. Specyficzną formą eksportu, którą powinno się rozwijać, jest branża usług turystyczno-medyczo-uzdrowiskowych. Kujawsko-pomorskie uzdrowiska cechują się bardzo dużą skalą obsługi kuracjuszy z Polski, natomiast minimalną skalą obsługi obcokrajowców. Tymczasem wskaźniki innych uzdrowisk wskazują, że obcokrajowcy mogą być bardzo liczną grupą korzystających, a podkreślić należy, że są to pobyty wyłącznie komercyjne. Zasadne jest więc przygotowywanie oferty dla obcokrajowców wraz ze zwiększaniem potencjału uzdrowisk, adekwatnie do prawdopodobnego zwiększenia popytu na usługi komercyjne. Kontynuowane będą działania na rzecz rozwoju międzynarodowej współpracy gospodarczej (związanej z wymianą doświadczeń pomiędzy podmiotami gospodarczymi oraz podmiotami prowadzącymi doradztwo gospodarcze); zintensyfikuje się działania na rzecz lokalizacji siedzib lub przedstawicielstw krajowych lub międzynarodowych instytucji gospodarczych, społecznych, politycznych i edukacyjnych na obszarze województwa, co będzie zwiększało zasięg i natężenie powiązań zewnętrznych województwa, a więc przyczyniać także do rozwoju gospodarczego, tworzenia miejsc pracy oraz wzrostu wymiany z zagranicą (w związku z globalizacją życia społeczno-gospodarczego, także lokalizacja instytucji centralnych o znaczeniu krajowym zwiększa poziom internacjonalizacji gospodarki poprzez ich powiązania międzynarodowe).

Wśród celów operacyjnych realizujących cel główny „Konkurencyjna gospodarka” wyróżniono także cel operacyjny poświęcony „Rozwojowi sektora rolno-spożywczego”. W przypadku województwa kujawsko-pomorskiego ma to szczególne uzasadnienie, ponieważ notuje się tu duże aspiracje związane z dalszym rozwojem nowoczesnego rolnictwa i przetwórstwa oferującego zdrową żywność, jako jednego z wyznaczników (swoistych marek promocyjnych) województwa, a jednocześnie potencjał produkcji żywności jest w województwie na tyle duży, że zasadne jest traktowanie tej dziedziny jako bardzo ważnej dziedziny regionalnej gospodarki. Aczkolwiek pod bardzo wieloma względami kierunki rozwoju w ramach celu operacyjnego „Rozwój sektora rolno-spożywczego” powielają kierunki dotyczące ogólnego wsparcia przedsiębiorczości, eksponując jedynie fakt rolniczej specjalizacji tych działań, to jednak należy przyznać, że przy dużym znaczeniu funkcji rolniczej, ta rolnicza specyfika się zaznacza, a więc ich wydzielenie jako odrębnego obszaru wsparcia jest uzasadnione. Wśród działań szczegółowych dotyczących wsparcia rolnictwa wskazuje się rozwój badań naukowych w zakresie produkcji rolnej oraz przetwórstwa rolno-spożywczego, rozwój i upowszechnianie

dostępu do doradztwa rolniczego (które w tej dziedzinie pełni rolę specyficzną, wyspecjalizowaną instytucję otoczenia biznesu), rozwój powiązań rynkowych oraz kooperacji w obszarze produkcji rolnej, przetwórstwa rolno-spożywczego, usług i zaopatrzenia dla rolnictwa, a także rozwój, budowanie i stymulowanie powiązań pomiędzy rolnikami, nauką, biznesem i doradztwem. Specyficznym rodzajem wsparcia produkcji rolniczej na poziomie lokalnym ma być rozwój sieci rynków, targowisk lokalnych i hurtowych oraz internetowej sprzedaży żywności (krótkie łańcuchy dostaw), co poprawi konkurencyjność regionalnego rolnictwa także poprzez rozwój rynku wewnętrznego, gdzie lokalnie produkowana żywność mogłaby notować większe udziały w zaspokajaniu potrzeb mieszkańców. Zamierza się też zwiększać skalę sprzedaży żywności wyprodukowanej na terenie województwa kujawsko-pomorskiego poprzez jej promocję, dzięki czemu możliwe będzie wyrobienie wśród konsumentów zwyczaju wyboru towarów pochodzących od wytwórców z województwa kujawsko-pomorskiego. Jednym z posiadających już długą tradycję działań na rzecz kształtowania postaw konsumenckich, jest prowadzona od 2010 roku promocja regionalnej zdrowej, tradycyjnej żywności poprzez kampanię społeczną „Gęsina na św. Marcina”, w skład której wchodzi: konferencje, szkolenia, warsztaty kulinarne z zakresu dziedzictwa kulinarnego Kujaw i Pomorza. Dzięki tym działaniom, wśród szerokiego kręgu odbiorców produktów i wyrobów z gęsi na terenie województwa i poza nim, kształtuje się przekonanie o wysokiej wartości odżywczej i prozdrowotnej oraz promuje się rolniczy handel detaliczny. Mając powyższe na uwadze, zamierza się kontynuować te działania, tym bardziej, że przyczyniają się one również do budowania tożsamości kulturalnej regionu w aspekcie powiązanym z kulinariami co z kolei wpływa na rozwój turystyki kulinarnej.

Bardzo ważnym aspektem wsparcia sektora rolno-spożywczego jest stwarzanie warunków dla rozwoju gospodarstw dużych i bardzo dużych. Mają one specyficzne potrzeby związane z obecnością zabudowań i infrastruktury, która generalnie nie jest społecznie akceptowana jako sąsiedztwo zabudowy mieszkaniowej ze względu na jej uciążliwość. Dlatego niezbędne jest prowadzenie polityki przestrzennej gmin w sposób długofalowy i kompleksowy, jasno i z wyprzedzeniem wyznaczający obszary o określonym przeznaczeniu terenu, tak aby np. wola realizacji zagospodarowania dla wielkoskalowej hodowli, nie była zaskoczeniem dla lokalnych społeczności i aby finalnie możliwy był rozwój tego typu działalności w lokalizacjach niekolizyjnych. Przejawem braku odpowiedzialności w planowaniu przestrzennym ale także niewłaściwego postrzegania roli partycypacji społecznej, jest wyznaczanie terenów mieszkaniowych w rejonach dotąd tradycyjnie rolniczych, gdzie ludność napływowa neguje prawo do realizacji tej funkcji, jako obniżającej komfort zamieszkania.

Należy pamiętać, że działania mające na celu ochronę zasobu gleb dla rolnictwa jak też poprawę warunków prowadzenia działalności rolniczych, są przedmiotami celów operacyjnych „Przestrzeń dla gospodarki” oraz kierunku „Biologizacja działalności rolniczych”.

Analogicznie do wsparcia rolnictwa, zakłada się wsparcie działalności turystycznych. W ramach celu głównego „Rozwój przedsiębiorczości” określono także cel operacyjny dedykowany wsparciu gospodarczych i organizacyjnych aspektów rozwoju turystyki. Turystyka nie jest tu utożsamiana jednoznacznie z określonymi rodzajami działalności gospodarczych, a raczej z celem prowadzenia tej działalności lub grupą docelową świadczenia usług (a więc obejmuje np.: ogół działalności noclegowych, działalności gastronomiczne ukierunkowane dla obsługi turystyki, działalności transportowe ukierunkowane dla obsługi turystyki itp.). Wśród otoczenia turystyki należy wymienić wszelkiego rodzaju podmioty publiczne i komercyjne mające na celu stwarzanie sprzyjających warunków prowadzenia działalności turystycznych, a więc: punkty informacji turystycznej, izby, stowarzyszenia, organizacje klastrowe podmiotów turystycznych, wyspecjalizowane jednostki doradcze dla przedsiębiorców działających w zakresie turystyki. Szczególnie należy wskazać na działania Kujawsko-Pomorskiej Organizacji Turystycznej w ramach budowania marki turystycznej „Kujawsko-Pomorskie Konstelacje dobrych miejsc”, polegające na tworzeniu sieci powiązań (konstelacji), a tym samym rozprowadzaniu ruchu turystycznego po całym województwie. Rozwijana będzie idea, wg której „Konstelacje dobrych miejsc” pełnią rolę tzw. „marki parasolowej” dla miejsc o różnej tożsamości i różnego rodzaju walorach. Dotąd kujawsko-pomorskie nie odgrywało kluczowej roli w realizacji turystyki pobytowej (urlopowej) na terenie kraju, przede wszystkim ze względu na preferencje do masowego spędzania urlopów poza granicami kraju, a w Polsce przede wszystkim w rejonach nadmorskich i górskich. Jednak po wystąpieniu epidemii COVID-19 obserwuje się zasadniczą zmianę preferencji, polegającą przede wszystkim na znacznie większym zainteresowaniu wypoczynkiem na terenie kraju. Utrzymywanie tej tendencji w przyszłości zależy będzie od rozwoju sytuacji epidemiologicznej, ale także od poczucia bezpieczeństwa w rejonach realizacji wypoczynku. Realny jest jednak scenariusz, że w najbliższych latach zmiany zachowań turystów w wyniku COVID-19 mogą skutkować brakiem możliwości obsługi zbyt dużego popytu przez dotychczasowe polskie rejony wypoczynkowe, a więc stwarzają warunki do wykreowania nowych rejonów, które przy dużym popycie wewnętrznym mogą stosunkowo szybko ugruntować swoją pozycję. Nawet jeśli w przyszłości powróci zainteresowanie wypoczynkiem poza granicami na dużą skalę, te „nowe krajowe rejony” pozostaną wśród

miejsc realizacji zapotrzebowania na wypoczynek. Otwiera to bardzo duże możliwości w zakresie organizacji na terenie województwa oferty pobytowej (kilku-kilkunastodniowych pobytów urlopowych – głównego wypoczynku rodzinnego w okresie letnim), przede wszystkim na bazie walorów środowiskowych (jeziora, lasy, które już w przeszłości były podstawą dużej skali ruchu), wzmacnianych elementami turystyki aktywnej, indywidualnej i krajoznawczej. Niezbędne są więc szybkie działania mające na celu przygotowanie: bazy noclegowej, towarzyszącej bazy ogólnodostępnej, oferty skojarzonej, rozbudowy systemu informacji i intensywnej promocji. Bardzo duży potencjał turystyki bazującej na obecności dużych kompleksów leśnych (sylwanoturystyka) wymaga bliskiej współpracy z Lasami Państwowymi, w celu tworzenia takiego produktu, który nie będzie kolidował ani z funkcjami przyrodniczymi, ani gospodarczymi, lasów.

Nowym rodzajem oferty turystycznej województwa może stać się turystyka filmowa. Jest to jeden z elementów większego projektu „Kujawsko-Pomorska Trasa Filmowa”. Wszelkie podróże turystyczne śladami gwiazd filmu (aktorów, reżyserów) i ich dzieł, stwarzają okazję do głębszej refleksji i osobistego przeżywania utworów. Na terenie województwa powstawały sceny do szeregu znanych produkcji filmowych, a lokalizacje te mogą być promowane jako produkt turystyczny, który dodatkowo wpisuje się on w cel związany z promocją dziedzictwa kulturowego województwa. Zadaniem projektu „Kujawsko-Pomorska Trasa Filmowa” jest nie tylko tworzenie produktu turystycznego, ale również przyciągnięcie polskich i zagranicznych artystów z branży filmowej, którzy będą realizować swoje filmy na terenie województwa. Produkcje takie będą promować region, ale również ich realizacja przyczyni się do stymulowania lokalnej gospodarki. Rozbudowany zostanie portal www.film.kujawsko-pomorskie.pl pełniący rolę głównego źródła informacji na temat możliwego dofinansowania produkcji audiowizualnych w regionie, odpowiednich lokalizacji filmowych, dostawców i wykonawców usług związanych z branżą filmową. W miarę możliwości finansowych dążyć się będzie do stworzenia funduszu filmowego służącego wspieraniu twórców, zainteresowanych realizację swoich produkcji filmowych w województwie kujawsko-pomorskim oraz lokalnych przedsiębiorców współpracujących z filmowcami, pod warunkiem promowania marki województwa, poprzez lokowanie w filmie miejsc związanych z regionem, a także produktów wytwarzanych przez przedsiębiorców z regionu.

Należy pamiętać, że działania związane z realizacją zagospodarowania i prowadzeniem działalności gospodarczej adresowanej do osób przybywających w związku z obecnością walorów przyrodniczych, walorów dziedzictwa kultury lub jakichkolwiek innych specyficznych walorów niepowiązanych ze środowiskiem przyrodniczym lub kulturowym, które generują ruch przyjazdowy, są przedmiotem celu operacyjnego „Lokalne potencjały endogeniczne” – w tej części Strategii ustalenia dotyczą wsparcia powstawania nowych lub funkcjonowania już istniejących podmiotów prowadzących tego typu działalności.

Rozpatrując działalności gospodarcze rozwijane przez wykorzystanie zasobów środowiska, należy pamiętać także o gospodarczym wykorzystaniu lasów (oraz działalnościach towarzyszących), które w niektórych częściach województwa jest i pozostanie ważną dziedziną, w której funkcjonuje znaczna liczba podmiotów. Zakłada się wieloaspektowe wsparcie tej dziedziny (otoczenie biznesu, badania naukowe i wdrożenia, poprawa warunków funkcjonowania na rynku, itp.), tak jak innych, niewyróżnionych szczególnie dziedzin (czyli rolnictwa i turystyki). Część działalności związanych z gospodarką leśną, zwłaszcza nierealizowanych na dużą skalę i ukierunkowanych na tworzenie produktu specyficznego lokalnie – jest przedmiotem celu operacyjnego „Potencjały endogeniczne”.

Kierunki rozwoju wyróżniane w ramach celów operacyjnych oraz ich charakterystyka:

Kierunek	Charakterystyka kierunku
1. Pakiet działań „Odbudowa gospodarki po COVID-19”	
Instrumenty finansowe odbudowy gospodarki po COVID-19	<p>Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju wsparcia finansowego (zwrotnego i bezzwrotnego) adresowanego do podmiotów gospodarczych i gospodarstw rolnych, prowadzących działalność na terenie województwa kujawsko-pomorskiego – udzielanego z powodu nadzwyczajnej sytuacji łagodzenia lub przeciwdziałania skutkom epidemii COVID-19. Dotyczy to zarówno instrumentów nadzwyczajnych, opracowanych wyłącznie na potrzeby likwidacji skutków COVID-19, jak i instrumentów stosowanych standardowo do wsparcia rozwoju gospodarczego, dostosowanych do specyfiki działań na rzecz likwidacji skutków COVID-19.</p> <p>Cechą charakterystyczną instrumentów uruchamianych na rzecz odbudowy gospodarki w związku z COVID-19, jest ich kierowanie do podmiotów, które poniosły lub mogą ponieść straty w związku z COVID-19.</p> <p>Instrumenty te nie mogą zastępować instrumentów finansowych, mających zastosowanie standardowo do stymulowania rozwoju gospodarczego, i w stosunku do których będą łatwiej dostępne, w sytuacji gdy zastosowanie instrumentu nie dotyczy działalności podmiotów poszkodowanych wskutek epidemii.</p>

Instrumenty organizacyjne oraz wsparcie doradcze w zakresie odbudowy gospodarki po COVID-19	<p>Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju wsparcia organizacyjnego i doradczego adresowanego do podmiotów gospodarczych i gospodarstw rolnych, prowadzących działalność na terenie województwa kujawsko-pomorskiego – udzielanego z powodu nadzwyczajnej sytuacji zagrożenia lub przeciwdziałania skutkom epidemii COVID-19. Dotyczy to zarówno rozwiązań nadzwyczajnych, opracowanych wyłącznie na potrzeby likwidacji skutków COVID-19, jak i instrumentów stosowanych standardowo do wsparcia rozwoju gospodarczego, dostosowanych do specyfiki działań na rzecz likwidacji skutków COVID-19.</p> <p>Cechą charakterystyczną instrumentów organizacyjnych i wsparcia doradczego uruchamianych na rzecz odbudowy gospodarki w związku z COVID-19, jest ich kierowanie do podmiotów, które poniosły lub mogą ponieść straty w związku z COVID-19.</p> <p>Instrumenty te nie mogą zastępować instrumentów finansowych, mających zastosowanie standardowo do stymulowania rozwoju gospodarczego, i w stosunku do których będą łatwiej dostępne, w sytuacji gdy zastosowanie instrumentu nie dotyczy działalności podmiotów poszkodowanych wskutek epidemii.</p>
Instrumenty odbudowy rynku pracy po COVID-19	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań na rynku pracy, ukształtowanym wskutek zmian sytuacji społeczno-gospodarczej po wystąpieniu COVID-19 i mających na celu maksymalne ograniczanie skali bezrobocia oraz pogarszania warunków finansowych pracy będących następstwem COVID-19. Dotyczy działań adresowanych do wszystkich osób poszukujących pracy, a także osób zatrudnionych (zwłaszcza objętych obniżeniem wynagrodzeń), zainteresowanych zmianą kwalifikacji wskutek pogorszenia koniunktury w wykonywanych działalnościach.</p> <p>Kierunek będzie miał zastosowanie do czasu unormowania sytuacji społeczno-gospodarczej po COVID-19 i w tym okresie będzie miał charakter głównego kierunku koncentrującego działania związane z wzrostem zatrudnienia.</p>
2. Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia	
Rozwój badań naukowych	<p>Kierunek dotyczy wsparcia procesu badań naukowych o charakterze aplikacyjnym, skutkujących wykorzystaniem wyników dla rozwoju gospodarczego lub społecznego. Dotyczy działalności statutowej szkół wyższych i samodzielnych instytucji badawczo-rozwojowych oraz działów badawczo-rozwojowych funkcjonujących przy przedsiębiorstwach, jak też badań im zleczanych, wykonywanych na potrzeby jednostek zewnętrznych, w dostosowaniu do zmieniającego się zapotrzebowania.</p> <p>Wyjątek: Rozwój badań naukowych w zakresie produkcji rolnej oraz przetwórstwa rolno-spożywczego może być realizowany, w zależności do uwarunkowań szczegółowych, w ramach niniejszego kierunku lub w ramach kierunku „Rozwój potencjału instytucjonalnego dla badań oraz rozwój badań naukowych w zakresie produkcji rolnej oraz przetwórstwa rolno-spożywczego”</p> <p>Kierunek jest pokrewny kierunkowi „Poprawa poziomu kształcenia w regionalnych szkołach wyższych” w ramach celu operacyjnego „Rozwój szkolnictwa wyższego”. Demarkacja wynika z celu prowadzonej działalności – w tym kierunku dotyczy to działalności ukierunkowanych na aspekty naukowo-badawcze szkół wyższych.</p>
Rozwój zdolności i potencjału naukowo-badawczego szkół wyższych i instytucji badawczo-rozwojowych	<p>Kierunek dotyczy działań mających na celu zwiększenie zdolności i potencjału naukowo-badawczego do realizacji badań, których wyniki mają znaczenie dla rozwoju gospodarczego lub społecznego. Dotyczy przede wszystkim rozwoju wewnętrznych i pozyskania zewnętrznych kadr dla prowadzenia działalności oraz działań na rzecz poprawy wyposażenia ośrodków badawczych w niezbędną infrastrukturę. Dotyczy szkół wyższych, samodzielnych instytucji badawczo-rozwojowych oraz działów badawczo-rozwojowych funkcjonujących przy przedsiębiorstwach.</p> <p>Wyjątek: Rozwój zdolności i potencjału naukowo-badawczego w zakresie produkcji rolnej oraz przetwórstwa rolno-spożywczego może być realizowany, w zależności do uwarunkowań szczegółowych, w ramach niniejszego kierunku lub w ramach kierunku „Rozwój potencjału instytucjonalnego dla badań oraz rozwój badań naukowych w zakresie produkcji rolnej oraz przetwórstwa rolno-spożywczego”.</p> <p>Kierunek jest pokrewny kierunkowi „Poprawa poziomu kształcenia w regionalnych szkołach wyższych” w ramach celu operacyjnego „Rozwój szkolnictwa wyższego”. Demarkacja wynika z celu prowadzonej działalności – w tym kierunku dotyczy to działalności ukierunkowanych na aspekty naukowo-badawcze szkół wyższych.</p> <p>Pozyskanie kadr dla działalności naukowo-badawczej jest także przedmiotem kierunków „Pozyskanie poza granicami kraju kadr dla gospodarki oraz usług publicznych realizowanych na terenie województwa” a także „Pozyskanie poza granicami województwa (na terenie Polski) kadr dla gospodarki oraz usług publicznych realizowanych na terenie województwa”</p>
Rozwój współpracy pomiędzy sektorem naukowo-badawczym a	Kierunek dotyczy rozwoju współpracy mającej na celu praktyczne wykorzystywanie wyników badań naukowych w procesie produkcji lub świadczenia usług. Dotyczy szkół

gospodarką oraz komercjalizacja wyników badań naukowych	wyższych, samodzielnych instytucji badawczo-rozwojowych. Nie dotyczy badań prowadzonych na potrzeby własne przez działy badawczo-rozwojowe funkcjonujące przy przedsiębiorstwach. Kierunek dotyczy także wsparcia akademickich inkubatorów przedsiębiorczości i spółek spin-off. Wyjątek: Działania w dziedzinie produkcji rolnej oraz przetwórstwa rolno-spożywczego mogą być realizowane, w zależności do uwarunkowań szczegółowych, w ramach niniejszego kierunku lub w ramach kierunku „Rozwój, budowanie i stymulowanie powiązań pomiędzy rolnikami, nauką, biznesem i doradztwem”.
Rozwój instytucji otoczenia biznesu wyspecjalizowanych we wsparciu rozwoju przedsiębiorstw innowacyjnych	Kierunek dotyczy rozwoju instytucji otoczenia biznesu wyspecjalizowanych we wsparciu rozwoju przedsiębiorstw innowacyjnych. Dotyczy zarówno aspektów ilościowych (tworzenie nowych podmiotów), jak i jakościowych (rozszerzanie działalności, podnoszenie jakości prowadzonej działalności, wprowadzanie nowych usług, wprowadzanie nowych technik świadczenia usług itp.). Szczególny nacisk należy położyć na wysokie kwalifikacje kadr.
Rozwój instrumentów finansowych wsparcia rozwoju innowacyjnego, transferu technologii, badań naukowych i wdrożeń ich wyników	Kierunek dotyczy rozwoju instrumentów finansowych, dedykowanych do wsparcia specyficznych procesów związanych z podnoszeniem poziomu innowacyjności i nowoczesności gospodarki województwa.
Promocja postaw i rozwiązań innowacyjnych wśród mieszkańców i podmiotów gospodarczych regionu	Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy ogółu działalności promocyjno-edukacyjnej mającej na celu propagowanie postaw proinnowacyjnych oraz zachęcanie do wdrożeń rozwiązań innowacyjnych wśród mieszkańców i podmiotów gospodarczych regionu.
Wsparcie działalności uznanych za regionalne inteligentne specjalizacje	Kierunek dotyczy wsparcia finansowego, organizacyjnego oraz promocyjnego rozwoju przedsięwzięć należących do rodzajów działalności gospodarczych, uznanych za regionalne inteligentne specjalizacje. Identyfikacja regionalnych inteligentnych specjalizacji będzie dokonywana na podstawie aktualnie obowiązujących wytycznych w tym zakresie, określanych na poziomie Komisji Europejskiej lub ministerstwa właściwego w tej dziedzinie, a więc wykaz regionalnych inteligentnych specjalizacji może być zmienny.
Wsparcie procesów transformacji działalności gospodarczych w kierunku Gospodarki 4.0	Kierunek dotyczy promocji i wsparcia transformacji podmiotów w celu adaptacji rozwiązań istotnych dla idei Gospodarki 4.0. W szczególności kierunek dedykowany jest do tych rodzajów działalności związanych z rozwojem Gospodarki 4.0, które wykraczają poza działania przypisane do pozostałych kierunków, jak też do tych rodzajów działalności, w których istotne jest znaczenie promocyjne Strategii rozwoju województwa dla idei Gospodarki 4.0.
3. Rozwój przedsiębiorczości	
Rozwój regionalnych instrumentów finansowych wsparcia rozwoju gospodarczego	Kierunek dotyczy instrumentów finansowych rozwoju gospodarczego, przygotowywanych na poziomie województwa i udostępnianych podmiotom gospodarczym z terenu województwa. Obejmuje działania organizacyjne (rozwój istniejących instytucji, ich przekształcenia lub powoływanie nowych), finansowe (udzielanie pomocy finansowej, tworzenie funduszy o określonym celu, np. wsparcia eksportu) oraz informacyjno-edukacyjno-promocyjne dla przedsiębiorców i samorządów lokalnych. Wyjątek: Wsparcie specyficznych procesów związanych z podnoszeniem poziomu innowacyjności i nowoczesności gospodarki województwa może być, w zależności od szczegółowych warunków, realizowane zarówno w ramach niniejszego kierunku, jak i być dokonywane w ramach kierunku „Rozwój instrumentów finansowych wsparcia rozwoju innowacyjnego, transferu technologii, badań naukowych i wdrożeń ich wyników”.
Rozwój doradztwa dla podmiotów gospodarczych	Kierunek dotyczy rozwoju wszelkich działalności instytucji otoczenia biznesu związanych ze świadczeniem doradztwa dla podmiotów gospodarczych – zarówno w aspektach ilościowych (tworzenie nowych podmiotów), jak i jakościowych (rozszerzania działalności, podnoszenie jakości prowadzonej działalności, wprowadzanie nowych usług, wprowadzanie nowych technik świadczenia usług itp.). Wyjątek: Instytucje otoczenia biznesu wyspecjalizowane w obsłudze specyficznych rodzajów działalności, są objęte kierunkami: „Rozwój eksportu” „Rozwój instytucji otoczenia biznesu wyspecjalizowanych we wsparciu rozwoju przedsiębiorstw innowacyjnych” „Wzmacnianie otoczenia instytucjonalnego turystyki” „Rozwój i upowszechnianie dostępu do doradztwa rolniczego”
Podniesienie poziomu automatyzacji przedsiębiorstw przemysłowych	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu wprowadzanie rozwiązań podnoszących poziom automatyzacji, robotyzacji, digitalizacji podmiotów gospodarczych.

Rozwój współpracy podmiotów gospodarczych	<p>Kierunek dotyczy rozwoju wszelkich form współpracy pomiędzy podmiotami gospodarczymi, mającej na celu ich sieciowanie (np. tworzenia klastrów, spółdzielni, współpracy w ramach parków przemysłowych i technologicznych itp.) w celu poprawy jakości lub efektywności prowadzonej działalności.</p> <p>Wyjątek: Działania o takim charakterze dotyczące produkcji rolnej, przetwórstwa rolno-spożywczego, usług i zaopatrzenia dla rolnictwa, są przedmiotem kierunku „Rozwój powiązań rynkowych oraz kooperacji w obszarze produkcji rolnej, przetwórstwa rolno-spożywczego, usług i zaopatrzenia dla rolnictwa”.</p>
Rozwój organizacyjnych form przedstawicielstw terytorialnych lub branżowych środowisk gospodarczych	<p>Kierunek dotyczy rozwoju wszelkich form współpracy pomiędzy podmiotami gospodarczymi, w celu tworzenia reprezentacji terytorialnych lub branżowych (sejmiki, stowarzyszenia, izby), realizujących interesy danego środowiska gospodarczego, zwłaszcza w kontaktach z władzami lokalnymi, instytucjami finansowymi itp.</p>
Działania na rzecz pozyskania inwestorów	<p>Kierunek obejmuje ogół działań mających na celu skłonienie inwestorów zewnętrznych do podjęcia działalności gospodarczej na terenie województwa oraz działań w ramach „opieki poinwestycyjnej”. W szczególności należy tu zaliczyć działalności promocyjne dedykowane dla pozyskania konkretnych inwestorów (np. kierowane do określonych podmiotów identyfikowanych branżowo lub terytorialnie), działalności polegające na ich aktywnym pozyskiwaniu, aktywny udział w targach, aktywny udział w kongresach ekonomicznych, działalności polegające na przygotowywaniu analiz i raportów dotyczących konkretnych ofert inwestycyjnych oraz prowadzenie bazy ofert inwestycyjnych z terenu województwa. Do tego rodzaju działalności należy także zaliczyć działalności szkoleniowe dla samorządów lokalnych ukierunkowane na wyrobienie umiejętności istotnych w kontaktach z inwestorami oraz wzmacnianie potencjału instytucji otoczenia biznesu wyspecjalizowanych w pozyskiwaniu lub obsłudze tego typu relacji z potencjalnymi inwestorami.</p> <p>Wyjątek: Działania na rzecz pozyskania inwestorów zagranicznych są objęte kierunkiem „Wsparcie pozyskiwania inwestorów zagranicznych”.</p>
Rozwój systemu monitorowania, analizowania i prognozowania rozwoju gospodarczego	<p>Kierunek ma na celu zwiększenie stanu wiedzy na temat prezentowanego potencjału gospodarczego na poziomie województwa oraz prognoz zmian stanu rozwoju – na potrzeby działań samorządów oraz środowiska gospodarczego.</p>
Promocja gospodarcza województwa	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań promocyjnych województwa ukierunkowanych na rozwój potencjału gospodarczego. Ma na celu przede wszystkim promocję sprzedaży towarów i usług poza terytorium województwa oraz napływ inwestycji spoza terytorium województwa.</p> <p>Wyjątek: Promocja oferty turystycznej może być realizowana albo jako część promocji gospodarczej, albo w ramach kierunku „Rozwój promocji i informacji turystycznej” Promocja certyfikowanej żywności produkowanej lokalnie może być realizowana albo jako część promocji gospodarczej, albo w ramach kierunku „Promocja regionalnych produktów żywnościowych”. Promocja żywności produkowanej na terenie województwa bez odnoszenia się do jej cech jakościowych, może być realizowana albo jako część promocji gospodarczej albo w ramach kierunku „Tworzenie i promocja postaw konsumenckich – kształtowanie świadomego regionalnego konsumenta”</p>
4. Rozwój sektora rolno-spożywczego	
Rozwój potencjału instytucjonalnego dla badań oraz rozwój badań naukowych w zakresie produkcji rolnej oraz przetwórstwa rolno-spożywczego	<p>Kierunek dotyczy działań mających na celu zwiększenie zdolności i potencjału naukowo-badawczego w zakresie produkcji rolnej (w tym także ograniczania jej negatywnych skutków środowiskowych, biologizacji rolnictwa, badań na rzecz produkcji zdrowej żywności wysokiej jakości), przetwórstwa rolno-spożywczego oraz badań ukierunkowanych na redukcję skutków deficytu wody i zmian klimatu dla rolnictwa. Dotyczy działań na rzecz poprawy wyposażenia ośrodków badawczych w niezbędną infrastrukturę oraz rozwoju wewnętrznych i pozyskania zewnętrznych kadr dla prowadzenia działalności. Dotyczy szkół wyższych, samodzielnych instytucji badawczo-rozwojowych oraz działów badawczo-rozwojowych funkcjonujących przy przedsiębiorstwach.</p>
Rozwój i upowszechnianie dostępu do doradztwa rolniczego	<p>Kierunek dotyczy rozwoju doradztwa rolniczego. Obejmuje działania organizacyjne w zakresie rozbudowy sieci ośrodków doradztwa oraz działania organizacyjne w zakresie upowszechniania wiedzy wśród rolników (w tym niezbędne inwestycje w sprzęt oraz oprogramowanie służące przekazywaniu informacji dla rolników). Kierunek dotyczy także poszerzania zakresu doradztwa o nowe dziedziny, w tym: upowszechniania nowych rozwiązań na rzecz ograniczania negatywnych skutków środowiskowych, biologizacji rolnictwa, upowszechniania wyników badań na rzecz produkcji zdrowej żywności wysokiej jakości, doradztwa w zakresie aspektów nowoczesnych technologii w rolnictwie, rozwoju kompetencji w zakresie handlu płodami rolnymi, rozwoju kompetencji na rzecz wzmacniania pozycji negocjacyjnej producentów płodów rolnych</p>

	w stosunku do wielkich odbiorców (sieci handlowe). Kierunek dotyczy także wdrożeń nowych rozwiązań w zakresie pozyskiwania i analizowania informacji istotnych dla rozwoju doradztwa.
Rozwój powiązań rynkowych oraz kooperacji w obszarze produkcji rolnej, przetwórstwa rolno-spożywczego, usług i zaopatrzenia dla rolnictwa	Kierunek dotyczy rozwoju wszelkich form współpracy pomiędzy podmiotami gospodarczymi w obszarze produkcji rolnej, przetwórstwa rolno-spożywczego, usług i zaopatrzenia dla rolnictwa, mającej na celu ich sieciowanie (np. tworzenia klastrów, spółdzielni, powiązań producentów żywności z przetwórcami i klientami itp.) w celu poprawy jakości lub efektywności prowadzonej działalności. Kierunek dotyczy także współpracy na rzecz wzmacniania pozycji negocjacyjnej, wspólnej promocji marek, wzmacniania pozycji eksportowej, poszukiwania nowych rynków zbytu, wdrażania rozwiązań przeciwdziałających zmianom klimatu i suszy.
Rozwój, budowanie i stymulowanie powiązań pomiędzy rolnikami, nauką, biznesem i doradztwem	Kierunek dotyczy rozwoju współpracy mającej na celu praktyczne wykorzystywanie wyników badań naukowych w procesie produkcji rolnej, przetwórstwa rolno-spożywczego, świadczenia usług dla rolnictwa, przeciwdziałania skutkom zmian klimatu i suszy. Dotyczy szkół wyższych, samodzielnych instytucji badawczo-rozwojowych, nie dotyczy badań prowadzonych na potrzeby własne przez działy badawczo-rozwojowe funkcjonujące przy przedsiębiorstwach.
Wspieranie produkcji żywności wysokiej jakości	Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań niebędących przedmiotem innych kierunków, mających na celu poprawę jakości żywności produkowanej na terenie województwa. Obejmuje działania stanowiące otoczenie dla badań naukowych, procesów wytwarzania żywności, jej dystrybucji i przechowywania, wpisujące się w ogólną ideę przekształcania województwa kujawsko-pomorskiego z regionu, w którym produkuje się duże ilości płodów rolnych w region, w którym, produkuje się duże ilości zdrowej, cechującej się wysoką jakością żywności, wytwarzanej świadomie ekologicznie (przy minimalizacji oddziaływań na środowisko). Kierunek obejmuje więc działania organizacyjne i promocyjne, niemieszczące się w innych, bardziej szczegółowo określonych kierunkach. Wyjątek: Działania inwestycyjne związane z przygotowaniem przestrzeni dla produkcji żywności są przedmiotem kierunku „Wyznaczanie i urządzanie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego” Badania naukowe dotyczące produkcji rolnej oraz przetwórstwa rolno-spożywczego są przedmiotem kierunku „Rozwój potencjału instytucjonalnego dla badań oraz rozwój badań naukowych w zakresie produkcji rolnej oraz przetwórstwa rolno-spożywczego”.
Rozwój sieci rynków, targowisk lokalnych i hurtowych oraz internetowej sprzedaży żywności	Kierunek obejmuje działania mające na celu zwiększanie sprzedaży regionalnych produktów rolnych za pomocą rynków i targowisk lokalnych oraz targowisk hurtowych, a także internetowej sprzedaży żywności (oraz innych produktów rolnych i służących rolnictwu) wyprodukowanej na terenie województwa. Dotyczy działań o charakterze organizacyjnym i promocyjnym, a w przypadku sprzedaży internetowej także rozwoju niezbędnej infrastruktury informatycznej. Kierunek dotyczy także działań realizowanych poza województwem kujawsko-pomorskim, jeśli dominująca część żywności sprzedawanej w powstałych obiektach będzie pochodziła z województwa kujawsko-pomorskiego. Wyjątek: Działania inwestycyjne związane z przygotowaniem przestrzeni dla rynków, targowisk lokalnych i hurtowych są przedmiotem kierunku „Wyznaczanie i urządzanie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego”.
Tworzenie i promocja postaw konsumenckich – kształtowanie świadomego regionalnego konsumenta	Kierunek obejmuje działania organizacyjne i promocyjne mające na celu zwiększenie skali sprzedaży artykułów żywnościowych pochodzących z terenu województwa kujawsko-pomorskiego oraz budowanie wizerunku województwa jako obszaru pochodzenia żywności zdrowej o wysokiej jakości. Jednocześnie działania powinny być ukierunkowane na zmiany nawyków żywieniowych, dla poprawy zdrowia oraz ograniczania oddziaływań na środowisko generowanych podczas wytwarzania żywności. Kierunek ma dwa zasadnicze obszary działania: wewnętrzny (na terenie województwa) i zewnętrzny (poza województwem) i w obydwu przypadkach celem jest wyrobienie wśród konsumentów zwyczaju wyboru towarów pochodzących od wytwórców z województwa kujawsko-pomorskiego.
5. Rozwój turystyki	
Rozwój turystyki jako dziedziny gospodarki	Kierunek ten jest dedykowany wsparciu rozwoju działalności gospodarczych w dziedzinie turystyki oraz szeroko rozumianego otoczenia instytucjonalnego oraz organizacyjnego turystyki. Turystyka nie jest tu utożsamiana jednoznacznie z określonymi rodzajami działalności gospodarczych, a raczej z celem prowadzenia tej działalności lub grupą docelową świadczenia usług (a więc obejmuje np.: ogół działalności noclegowych, działalności gastronomiczne ukierunkowane dla obsługi turystyki, działalności transportowe ukierunkowane dla obsługi turystyki itp.). Wśród otoczenia turystyki należy wymienić wszelkiego rodzaju podmioty publiczne i komercyjne mające na celu stwarzanie sprzyjających warunków prowadzenia działalności turystycznych, a więc:

	<p>punkty informacji turystycznej, izby, stowarzyszenia, organizacje klastrowe podmiotów turystycznych, wyspecjalizowane jednostki doradcze dla przedsiębiorców działających w zakresie turystyki.</p> <p>Rozwój wszystkich wspomnianych powyżej aspektów może być realizowany w ramach pozostałych kierunków mających na celu stymulowanie ogólnego rozwoju przedsiębiorczości, a wydzielenie dedykowanego kierunku ma na celu przede wszystkim podkreślenie jej specyfiki i woli nadania większego niż dotąd znaczenia w rozwoju gospodarczym województwa.</p> <p>Dlatego też, z niniejszym kierunkiem powinny być wiązane przede wszystkim działalności specyficzne dla działalności turystycznych i jego otoczenia, natomiast wsparcie w zakresie wszystkich pozostałych rodzajów wsparcia, niespecyficznych dla działalności turystycznych, należy realizować w ramach adekwatnych kierunków wspierających „ogólnie” rozwój działalności gospodarczych.</p>
Kształtowanie oferty turystycznej województwa	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu tworzenie kompleksowej oferty atrakcyjnego zagospodarowania czasu dla turystów, poprzez wspólne promowanie lokalnych atrakcji turystycznych oraz opracowywanie ofert pobytów zakładających ich sukcesywną eksplorację przez turystów (tworzenie oferty pobytu określonej terytorialnie, dla konkretnego rejonu - bazującej na obecnych tam walorach i uwzględniającej różne rodzaje turystyki; sieciowanie lokalnych produktów turystycznych). Kierunek dotyczy przede wszystkim działań promocyjnych, tworzenia wizerunku, działań organizacyjnych, informacji turystycznej, oraz niezbędnych działań inwestycyjnych związanych z tworzeniem kompleksowej oferty. Wiodącą rolę w koordynacji działań na rzecz sieciowania i promocji lokalnych produktów turystycznych odgrywać będzie Regionalna Organizacja Turystyczna przy współpracy z Urzędem Marszałkowskim.</p>
Wzmacnianie otoczenia instytucjonalnego turystyki	<p>Kierunek dotyczy wzmocnienia i rozwoju sektora regionalnej i lokalnych organizacji turystycznych oraz rozwoju współpracy z innymi podmiotami działającymi na rzecz rozwoju turystyki w województwie kujawsko-pomorskim.</p> <p>Kierunek dotyczy także rozwoju i wsparcie tych instytucji otoczenia biznesu, które specjalizują się w branży turystycznej i są ukierunkowane na obsługę tego typu podmiotów. Kierunek dotyczy także wszelkich form współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w turystyce, w tym także praktycznego sieciowania poszczególnych ofert poprzez zawieranie porozumień, itp.</p>
Rozwój systemu badań monitorujących rynek turystyczny	<p>Kierunek dotyczy prowadzenia działalności ukierunkowanej na poznanie zmian preferencji turystów oraz prognozowanie trendów w tej dziedzinie, w celu wyprzedzającego przygotowanie oferty turystycznej województwa. Ma więc stanowić formę doradztwa, uzupełniającą działalność Regionalnej OT, Lokalnych OT oraz IOB działających w branży turystycznej. W praktyce kierunek może być realizowany: jako część działalności Regionalnego Obserwatorium Gospodarczego, poprzez współpracę ze szkołami wyższymi lub zlecenie konkretnych opracowań dziedzinowych. Z założenia wyniki analiz powinny być ogólnodostępne dla podmiotów z branży turystycznej działających w województwie.</p>
Rozwój funkcji konferencyjnej, kongresowej, wystawienniczej, targowej	<p>Kierunek ma na celu zwiększanie potencjału województwa w zakresie realizacji targów, wystaw, kongresów poprzez działania promocyjne i organizacyjne. Dotyczy rozwoju istniejących, a także pozyskania nowych imprez o takim charakterze.</p>
Rozwój promocji i informacji turystycznej	<p>Kierunek dotyczy szeroko rozumianej promocji oferty turystycznej województwa, w tym tworzenia i zarządzania bazą informacyjną o walorach i infrastrukturze turystycznej województwa. Kierunek dotyczy także prowadzenia promocji turystycznej – skierowanej na rynek wewnętrzny (województki), krajowy oraz międzynarodowy.</p>
6. Internacjonalizacja gospodarki	
Rozwój międzynarodowej współpracy gospodarczej	<p>Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy aspektów nieopisanych szczegółowo w pozostałych kierunkach w ramach celu głównego „Konkurencyjna gospodarka”. Obejmuje działania organizacyjne oraz promocyjne związane z nawiązywaniem lub podtrzymywaniem współpracy oraz wymianą doświadczeń pomiędzy podmiotami gospodarczymi, podmiotami prowadzącymi doradztwo gospodarcze, środowiskiem badawczo-rozwojowym i naukowym zajmującym się badaniami i wdrożeniami na rzecz gospodarki.</p>
Wspieranie i promocja współpracy międzynarodowej podmiotów prowadzących działalność badawczo-rozwojową	<p>Kierunek dotyczy wspólnych projektów naukowo-badawczych prowadzonych z jednostkami zagranicznymi, wymiany kadry oraz wymiany wiedzy i doświadczeń.</p>
Rozwój eksportu	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze doradczym, kierowanych do przedsiębiorców i mających na celu zwiększenie sprzedaży towarów i usług pochodzących z województwa na rynkach zagranicznych. W szczególności kierunek dotyczy działań z zakresu: doradztwa dla przedsiębiorców i wsparcia w zakresie nawiązywania kontaktów międzynarodowych, organizacji misji handlowych.</p>

	<p>Kierunek dotyczy także wsparcia sprzedaży on-line ukierunkowanego na rynki zagraniczne.</p> <p>Wyjątek: Działalność promocyjna poza granicami kraju jest przedmiotem kierunku „Promocja gospodarcza województwa”.</p> <p>Instrumenty ewentualnego finansowego wsparcia eksporterów są przedmiotem kierunku „Rozwój regionalnych instrumentów finansowych wsparcia rozwoju gospodarczego”</p>
Wsparcie ekspansji zagranicznej podmiotów gospodarczych z terenu województwa	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze doradczym, kierowanych do przedsiębiorców i mających na celu rozwój kooperacji zagranicznej, a zwłaszcza przejmowanie podmiotów zagranicznych lub tworzenie zagranicznych oddziałów, filii, podmiotów zależnych. W szczególności kierunek dotyczy działań z zakresu: doradztwa dla przedsiębiorców i wsparcia w zakresie nawiązywania kontaktów międzynarodowych, organizacji misji handlowych.</p> <p>Wyjątek: Wsparcie działalności eksportowej jest przedmiotem kierunku „Rozwój eksportu”</p> <p>Działalność promocyjna poza granicami kraju jest przedmiotem kierunku „Promocja gospodarcza województwa”.</p> <p>Instrumenty ewentualnego wsparcia ekspansji zagranicznej mieszczą się w kierunku „Rozwój regionalnych instrumentów finansowych wsparcia rozwoju gospodarczego”.</p>
Wsparcie pozyskiwania inwestorów zagranicznych	<p>Kierunek stanowi specyficzną – dedykowaną wobec inwestorów zagranicznych, część działalności określonej w kierunku „Działania na rzecz pozyskania inwestorów”. Obejmuje ogół działań mających na celu skłonienie inwestorów dla podjęcia działalności gospodarczej na terenie województwa. W szczególności należy tu zaliczyć działalności promocyjne dedykowane do pozyskania konkretnych inwestorów (np. kierowane do określonych podmiotów identyfikowanych branżowo lub terytorialnie), działalności polegające na ich aktywnym pozyskiwaniu, aktywny udział w targach, aktywny udział w kongresach ekonomicznych, działalności polegające na przygotowywaniu analiz i raportów dotyczących konkretnych ofert inwestycyjnych oraz prowadzenie bazy ofert inwestycyjnych z terenu województwa. Do tego rodzaju działalności należy także zaliczyć działalności szkoleniowe dla samorządów lokalnych ukierunkowane na wyrobienie umiejętności istotnych w kontaktach z inwestorami oraz wzmacnianie potencjału instytucji otoczenia biznesu wyspecjalizowanych w pozyskiwaniu lub obsłudze tego typu relacji z potencjalnymi inwestorami.</p>
Rozwój w województwie firm branży BPO/SSC	<p>Kierunek dotyczy rozwoju specyficznej formy kooperacji, polegającej na świadczeniu przed podmioty działające na terenie województwa kujawsko-pomorskiego usług dla innych podmiotów, stanowiąc wobec nich zewnętrzny zasób wykonujący zadania na potrzeby podmiotu zewnętrznego.</p> <p>Kierunek dotyczy działań organizacyjnych w kierunku rozwoju na terenie województwa usług outsourcingowych, w tym także działania inwestycyjne na niewielką skalę niezbędne dla uruchomienia lub prowadzenia tego typu działalności (sprzęt i oprogramowanie).</p> <p>Wyjątek: Kierunek dotyczy także outsourcingu świadczonego na rzecz podmiotów krajowych.</p> <p>Działania inwestycyjne związane z przygotowaniem przestrzeni dla prowadzenia działalności w zakresie outsourcingu są przedmiotem kierunku „Wyznaczanie i urządzenie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego” lub (w zależności od specyfiki danej działalności) „Rozwój powierzchni biurowych w Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku, Grudziądzu i Inowrocławiu”.</p>
Lokalizacja siedzib lub przedstawicielstw krajowych i międzynarodowych instytucji gospodarczych, społecznych, politycznych i edukacyjnych	<p>Kierunek dotyczy działań o charakterze organizacyjnym i promocyjnym mających na celu doprowadzanie do lokalizacji na terenie województwa siedzib lub przedstawicielstw krajowych lub międzynarodowych instytucji gospodarczych, społecznych, politycznych i edukacyjnych, co będzie zwiększało zasięg i natężenie powiązań zewnętrznych województwa, co w sposób bezpośredni i pośredni przyczyniać się będzie do rozwoju gospodarczego, tworzenia miejsc pracy oraz wzrostu wymiany z zagranicą. W związku z globalizacją życia społeczno-gospodarczego, także lokalizacja instytucji o znaczeniu krajowym może być uważana za działanie na rzecz internacjonalizacji gospodarki, bowiem centralne instytucje krajowe także generują istotne powiązania międzynarodowe.</p> <p>Wyjątek: Działania inwestycyjne związane z przygotowaniem przestrzeni dla lokalizacji przedstawicielstw instytucji międzynarodowych są przedmiotem kierunku „Wyznaczanie i urządzenie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego” lub (w zależności od specyfiki danej działalności) „Rozwój powierzchni biurowych w Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku, Grudziądzu i Inowrocławiu”.</p>
7. Nowoczesny rynek pracy	

Zwiększenie poziomu aktywności zawodowej	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań organizacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych, których celem jest zwiększenie poziomu aktywności zawodowej. Działania dla poszczególnych grup wiekowych oraz poszczególnych grup społecznych powinny być dedykowane adekwatnie do problemów rynku pracy typowych dla danej grupy. Zakłada się kontynuację instrumentów stosowanych dotychczas oraz dopuszcza nowe rodzaje działań.</p> <p>Wyjątek: Działania mające na celu wydłużanie aktywności zawodowej ludności starszej zostały wyodrębnione jako kierunek „Wsparcie rozwiązań mających na celu wydłużanie aktywności zawodowej ludności starszej”. Działania adresowane do osób już funkcjonujących na rynku pracy i zainteresowanych dalszym rozwojem zawodowym, są przedmiotem kierunku „Rozwój doradztwa zawodowego”. Działania na rzecz promocji aktywności zawodowej wśród młodzieży szkolnej są przedmiotem celu „Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach”.</p>
Wsparcie rozwiązań i promocja zachowań mających na celu wydłużanie aktywności zawodowej ludności starszej	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań organizacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych, których celem jest zwiększenie poziomu aktywności zawodowej ludności starszej, w tym pozostawanie oraz powrót na rynek pracy pomimo osiągnięcia wieku emerytalnego. Obejmuje także działania promocyjne dedykowane do osób będących już w wieku emerytalnym/pobierających świadczenia ale również do osób w wieku produkcyjnym (zwłaszcza produkcyjnym niemobilnym) promujące dłuższe pozostawanie na rynku pracy w przyszłości.</p>
Wsparcie aktywności zawodowej, poprzez upowszechnianie opieki nad dziećmi do lat trzech	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań organizacyjnych i promocyjnych, których celem jest stwarzanie warunków dla powrotu do aktywności zawodowej rodziców po urodzeniu dziecka, poprzez stwarzanie warunków dla rozwoju działalności opiekuńczych dla dzieci do lat trzech.</p> <p>Wyjątek: Działania mające na celu tworzenie bazy lokalowej dla rozwoju działalności opiekuńczych dla dzieci do lat 3, są przedmiotem celu „Rozwój infrastruktury opieki żłobkowej”.</p>
Poprawa kwalifikacji kadr dla gospodarki	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań organizacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych, których celem jest poprawa kwalifikacji osób dorosłych, które zakończyły formalną edukację. W szczególności dotyczy: uzupełniania wykształcenia przez osoby dorosłe, uczestnictwa w kursach i szkoleniach, uzyskiwania certyfikatów potwierdzających posiadane umiejętności i kwalifikacje zawodowe. Dotyczy także działań na rzecz nauki języków obcych jeśli ich znajomość podnosi kwalifikacje na regionalnym rynku pracy. Obejmuje także dostosowanie kwalifikacji do wymagań Gospodarki 4.0.</p> <p>Wyjątek: Działania dotyczące uzyskania wykształcenia i kwalifikacji zawodowych przez młodzież są przedmiotem kierunku „Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach”. Działania dotyczące kompetencji cyfrowych są przedmiotem kierunku „Rozwój kompetencji cyfrowych mieszkańców”</p>
Promowanie mobilności zawodowej mieszkańców regionu	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań organizacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych, których celem jest zwiększenie gotowości do zmiany rodzaju wykonywanej pracy w zależności od sytuacji gospodarczej i potrzeb rynku pracy.</p>
Rozwój doradztwa zawodowego	<p>Kierunek dotyczy rozwoju doradztwa zawodowego dla osób funkcjonujących na rynku pracy i zainteresowanych dalszym rozwojem zawodowym.</p> <p>Wyjątek: Działania o takim charakterze adresowane dla młodzieży szkolnej są przedmiotem celu „Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach”.</p>
Wsparcie mobilności mieszkańców w zakresie dojazdów do pracy na terenie województwa i spoza województwa	<p>Kierunek dotyczy działań w zakresie uruchamiania połączeń zamawianych do obsługi skupisk miejsc pracy, a także działań polegających na dofinansowywaniu dojazdów do pracy na terenie województwa kujawsko-pomorskiego transportem indywidualnym w przypadku braku zasadności lub możliwości uruchomienia transportu publicznego, a brak dofinansowania podważa ekonomiczny sens dojazdów do pracy.</p> <p>Wyjątek: Funkcjonowanie regularnego transportu publicznego w sposób sprzyjający dojazdom do pracy, jest przedmiotem kierunku „Realizacja systemu transportu publicznego „60/90” dla zapewnienia spójności wewnętrznej województwa”.</p>
Pozyskanie poza granicami kraju kadr dla gospodarki oraz usług publicznych realizowanych na terenie województwa oraz ich adaptacja do rynku pracy województwa	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań organizacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych mających na celu pozyskiwanie z zagranicy pracowników dla gospodarki oraz dla usług publicznych świadczonych na terenie województwa oraz ich adaptację do rynku pracy województwa. Działania należy różnicować w zależności od oczekiwanego okresu świadczenia pracy na terenie województwa oraz specyfiki wykonywanej działalności. Kierunek obejmuje działalności organizacyjne związane ze: współpracą ze szkołami zawodowymi i wyższymi kształcącymi kadry w danej dziedzinie, współpracą z urzędami</p>

	<p>pracy poza granicami kraju, szkoleniami mającymi na celu adaptację do polskiego stylu życia, podstawy nauki języka, podstawy obowiązującego prawa, w tym prawa pracy, współpracę i wsparcie jst w zakresie adaptacji obcokrajowców zamieszkujących lub wykonujących pracę na ich terenie do warunków lokalnych, współpracę i wsparcie pracodawców zatrudniających pracowników z zagranicy.</p> <p>Wyjątek:</p> <p>Pozyskanie kadr dla prowadzenia działalności jest także przedmiotem kierunków dotyczących funkcjonowania: pomocy społecznej, ochrony zdrowia oraz działalności naukowo-badawczej. Demarkację należy przeprowadzać w sposób następujący: pozyskanie konkretnych pracowników inspirowane przez ww instytucje jest przedmiotem powyżej wskazanych kierunków, natomiast ogół pozostałych działalności związanych z promowaniem zatrudniania się na terenie województwa oraz działania podejmowane w celu doprowadzenia do imigracji do województwa wykwalifikowanych pracowników (także w ww dziedzinach), jest przedmiotem niniejszego kierunku.</p>
<p>Pozyskanie spoza terenu województwa (na terenie Polski) kadr dla gospodarki oraz usług publicznych realizowanych na terenie województwa</p>	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań organizacyjnych i promocyjnych mających na celu pozyskiwanie z innych województw pracowników dla gospodarki oraz dla usług publicznych świadczonych na terenie województwa. W szczególności kierunek dotyczy wsparcia pracodawców oraz samorządów poszukujących pracowników w działaniach rekrutacyjnych. Kierunek dotyczy także wsparcia finansowego osób o określonych kwalifikacjach deklarujących gotowość wykonywania pracy na terenie województwa przez określony czas.</p> <p>Wyjątek:</p> <p>Pozyskanie kadr dla prowadzenia działalności jest także przedmiotem kierunków dotyczących funkcjonowania: pomocy społecznej, ochrony zdrowia oraz działalności naukowo-badawczej. Demarkację należy przeprowadzać w sposób następujący: pozyskanie konkretnych pracowników inspirowane przez ww instytucje jest przedmiotem powyżej wskazanych kierunków, natomiast ogół pozostałych działalności związanych z promowaniem zatrudniania się na terenie województwa oraz działania mające na celu osiedlenie się na terenie województwa wykwalifikowanych pracowników (także w ww dziedzinach), jest przedmiotem niniejszego kierunku.</p>

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Jakość życia typowa dla wysokorozwiniętych regionów europejskich.				
Skuteczna edukacja	Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo	Konkurencyjna gospodarka	Dostępna przestrzeń i czyste środowisko	Spójne i bezpieczne województwo
1. Wysoka jakość kształcenia i wychowania 2. Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach 3. Środowisko edukacyjne 4. Szkolnictwo wyższe	1. Aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego 2. Rozwój wrażliwy społecznie 3. Zdrowie 4. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe 5. Sport i aktywność fizyczna	1. Odbudowa gospodarki po COVID-19 2. Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia 3. Rozwój przedsiębiorczości 4. Rozwój sektora rolno-spożywczego 5. Rozwój turystyki 6. Internacjonalizacja gospodarki 7. Nowoczesny rynek pracy	1. Infrastruktura rozwoju społecznego 2. Środowisko przyrodnicze 3. Przestrzeń kulturowa 4. Przestrzeń dla gospodarki 5. Infrastruktura transportu 6. Infrastruktura techniczna 7. Czysta energia i bezpieczeństwo energetyczne 8. Potencjały endogeniczne	1. Transport publiczny 2. Cyfryzacja 3. Bezpieczeństwo 4. Współpraca dla rozwoju regionu

Cele operacyjne:

1. Infrastruktura rozwoju społecznego
2. Środowisko przyrodnicze
3. Przestrzeń kulturowa
4. Przestrzeń dla gospodarki
5. Infrastruktura transportu
6. Infrastruktura techniczna
7. Czysta energia i bezpieczeństwo energetyczne
8. Potencjały endogeniczne

Przewiduje się sporządzenie następujących programów rozwoju/polityk wojewódzkich, bezpośrednio nawiązujących do przedmiotu celu głównego „Dostępna przestrzeń i czyste środowisko” oraz stanowiących rozwinięcie, uszczegółowienie i operacjonalizację działań w tym zakresie:

- Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Plan rozwoju sieci drogowej Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Plan spójności transportowej Województwa Kujawsko-Pomorskiego¹⁰²
- Program Ochrony Środowiska dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2030

¹⁰² Plan ten łączy elementy funkcjonowania sieci i organizacji transportu, ale w większym stopniu jest związany z rozwojem infrastruktury, stąd został zaliczony do Planów sporządzanych w obszarze „Przestrzeń” a nie w obszarze „Spójność”.

- *Program transformacji energetycznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego*
- *Polityka kształtowania ładu przestrzennego w Województwie Kujawsko-Pomorskim*
- *Program adaptacji do zmian klimatu dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego*
- *Program rozwoju retencji dla celów rolniczych i środowiskowych w Województwie Kujawsko-Pomorskim*

W ramach celu „Dostępna przestrzeń i czyste środowisko” zawarto ustalenia związane z jakością przestrzeni województwa, dotyczące stanu środowiska oraz charakteru jego zagospodarowania. Podkreślić należy, że cel ten dopełnia pozostałe cele – odpowiadając za przestrzeń istotną dla procesów rozwoju społecznego, gospodarczego i spójność regionu, programowanych w ramach pozostałych celów.

Dla zapewnienia dostępu mieszkańców województwa do usług wysokiej jakości, formułuje się kierunki dotyczące rozwoju infrastruktury społecznej. Kierunki te są bezpośrednio powiązane z celami: „Skuteczna edukacja” oraz „Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo”. O ile ustalenia tych celów odnoszą się do funkcjonowania w ogóle oraz do wysokiej jakości merytorycznej prowadzonych działalności, to niniejszy cel odpowiada za stworzenie dla nich niezbędnego zagospodarowania, w tym także bazy lokalowej oraz jej wyposażenia. Na skuteczność procesów rozwoju społecznego wpływa bowiem także dostępność nowoczesnej, dobrze wyposażonej i atrakcyjnej infrastruktury. Formułowane kierunki obejmują działania polegające na tworzeniu nowej infrastruktury (poprzez jej budowę albo adaptację obiektów dotąd wykorzystanych na inne cele), ale także rozbudowie lub modernizacji infrastruktury już istniejącej. Cel ten dotyczy wszystkich aspektów usług publicznych, zwrócono uwagę także na kształtowanie przestrzeni publicznych. Należy zwrócić uwagę na zamiar realizacji wśród infrastruktury sportowej, także obiektów specjalistycznych, które mogłyby pełnić funkcje Wojewódzkich Ośrodków Szkolenia Sportowego (a nawet krajowych ośrodków przygotowań olimpijskich) dla wiodących i strategicznych dyscyplin sportu w województwie, w których zawodnicy zdobywają medale Igrzysk Olimpijskich, Mistrzostw Świata i Europy. Z kolei rolę obiektów sportowych ogólnodostępnych, służących mieszkańcom dla rekreacji, aktywności fizycznej i dla amatorskiego uprawiania sportu, powinna w coraz większym stopniu pełnić infrastruktura przyszkolna. Jest ona bezpieczna, dobrze dostępna, efektywnie wykorzystywana. Aktualne dotąd hasło „sala gimnastyczna w każdej gminie” należy zastąpić hasłem wyrażającym nowe aspiracje: „sala gimnastyczna przy każdej szkole”. Dotychczas użytkowana infrastruktura sportowa, zwłaszcza wybudowana przed rokiem 2000, wymaga modernizacji lub zastąpienia nową. Często obiekty te są obecnie w złym stanie technicznym, nie są funkcjonalne, nie spełniają obecnych norm budowlanych. Pomimo tego, z powodu ograniczonej ilości obiektów sportowych, nadal są eksploatowane, bardzo często jakie jedyne obiekty w okolicy.

Ważnym aspektem jest także właściwe wyposażenie infrastruktury, która może mieć kluczowe znaczenie dla jakości jej funkcjonowania – przykładem może być wyposażenie warsztatów szkół branżowych oraz centrów kształcenia zawodowego, co podniesie skuteczność procesu edukacji. W tej grupie ustaleń odniesiono się do kwestii dostosowania bazy infrastrukturalnej usług publicznych wszelkich rodzajów oraz przestrzeni publicznych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, niesamodzielnymi i starszych. W przypadku realizacji jakichkolwiek inwestycji w sferze publicznej (a zachęcane do tego powinny być także podmioty realizujące przestrzenie komercyjne) należy w ocenie ich dostępności zawsze jako punkt odniesienia traktować dostępność dla osób z niepełnosprawnościami, w myśl zasady „co jest wygodne dla osoby niepełnosprawnej, jest też wygodne dla wszystkich”. W tej dziedzinie powinno się świadomie realizować działania na skalę większą, niż tylko minimalną, której wymagają przepisy. Kierunek ten ma fundamentalne znaczenie dla zapewnienia wspomnianym grupom osób równości szans rozwojowych wynikających z możliwości korzystania z usług, ale także pełnoprawnego funkcjonowania w życiu społecznym. W ramach ustaleń dotyczących infrastruktury rozwoju społecznego, zawarto także kierunek dotyczący stwarzania warunków rozwoju budownictwa mieszkaniowego, które wprawdzie nie może być traktowane jako typowa infrastruktura społeczna, ale wiąże się bezpośrednio z jakością życia wynikającą z charakteru zagospodarowania.

W sferze ochrony zdrowia podstawowe znaczenie, warunkujące jakość życia i bezpieczeństwo zdrowotne, mieć będzie zapewnienie dostępności do lekarzy specjalistów i opieki szpitalnej (na obszarach wiejskich nieco ponad 1/5 ludności ma dostęp do lekarza ogólnego w miejscowości zamieszkania), zwłaszcza w obliczu już obecnie bardzo dużego deficytu personelu ochrony zdrowia. Przy rosnącej liczbie ludności starszej, uwzględniając typową dla tej grupy większą częstotliwość korzystania z opieki specjalistycznej, przy ograniczonej mobilności, zaspokojenie tych potrzeb na satysfakcjonującym poziomie będzie stanowić istotny problem.

Kolejne grupy ustaleń w ramach celu głównego „Dostępna przestrzeń i czyste środowisko”, dotyczą kwestii kształtowania stanu środowiska przyrodniczego i przestrzeni kulturowej. Są to walory mające bezpośrednie przełożenie na jakość życia mieszkańców, a jednocześnie kształtujące pewien indywidualny kontekst

rozwojowy, a więc wpływające także na tożsamość regionu jako całości i poszczególnych jego części. W stosunku do różnych aspektów środowiska przyrodniczego i przestrzeni kulturowej formułowane ustalenia dotyczą podobnych kategorii interwencji: ochrony i wzmacniania potencjału zasobów, przeciwdziałania ich degradacji, a jeśli to możliwe prowadzenie działań naprawczych mających na celu poprawę stanu, a także udostępniania tych walorów społeczeństwu, bo wpływają one w bardzo dużym stopniu na warunki zamieszkania, a więc powinny być także w tym celu wykorzystywane. Kontynuowane będą tradycyjne już dla województwa, działania mające na celu ochronę i wzmacnianie dziedzictwa kultury – ale istotnym novum będzie wyeksponowanie lokalnych i regionalnych wyróżników kulturowych, w ramach projektu dotyczącego artefaktów przeszłości. Warto podkreślić, że zasoby środowiska podlegają wykorzystaniu gospodarczemu i także ten kierunek rozwoju będzie kontynuowany. Na przykład województwo posiada dobrze rozwiniętą gospodarkę leśną, a jedną z nowych specjalności może być produkcja domów z drewna. Region jest także miejscem pozyskania zróżnicowanych surowców mineralnych, z których część ma znaczenie dla gospodarki narodowej, a inne są bardzo ważne dla zaspokajania lokalnych potrzeb. Należy jednak pamiętać, że nawet jeśli wszystkie działania związane z gospodarczym wykorzystaniem zasobów środowiska są dokonywane zgodnie z obowiązującymi przepisami, to dodatkowo niezwykle ważne jest stosowanie dobrych praktyk mających na celu minimalizację negatywnych oddziaływań. Jednym z istotnych elementów jest ochrona, oszczędność, zwiększanie zasobów i poprawa jakości zasobów wody, a także poprawa stanu powietrza na obszarach, gdzie jest ono silnie zanieczyszczone. Przestrzeń województwa – w większości – nie należy do silnie zdegradowanych. Są jednak obszary, w których istnieje potrzeba prowadzenia działań naprawczych. Przede wszystkim należy tu wskazać teren po zakładach chemicznych Zachem w Bydgoszczy oraz największe miasta (a zwłaszcza ich dzielnice śródmiejskie i rejony starej zabudowy mieszkaniowej i gospodarczej – głównym problemem miast jest stan powietrza). Generalną ideą tej części ustaleń Strategii jest to, by po zakończeniu realizacji jej ustaleń, stan i potencjał środowiska przyrodniczego i kulturowego województwa był korzystniejszy, niż obecnie. Jest to bowiem dziedzictwo, które powinno być przekazane w jak najlepszym stanie kolejnym pokoleniom.

Kolejna grupa ustaleń dotyczy tworzenia przestrzennych warunków rozwoju gospodarczego (należy pamiętać, że aspekty organizacyjne i finansowe rozwoju gospodarczego są przedmiotem celu głównego „Konkurencyjna gospodarka”). Mowa tu zarówno o aspektach wielkoskalowych, jak i bardzo szczegółowych. Należy pamiętać, że większość powierzchni województwa jest wykorzystywana do prowadzenia działalności rolniczych. W tej dziedzinie podstawowe znaczenie ma zachowanie zasobu gleb wysokiej przydatności przed przekształceniami na cele nierolnicze oraz poprawa stosunków wodnych, gdyż zbyt niska wielkość opadów wpływa negatywnie na efektywność produkcji rolniczej. Województwo kujawsko-pomorskie wyróżnia się w kraju dużą skalą produkcji rolniczej, jednak warunki fizyko-chemiczne jej rozwoju ulegają systematycznemu pogorszeniu. Co najmniej od lat 80-tych ubiegłego wieku ze względu na niedobory wody, warunki do uprawy roślin konsumpcyjnych i paszowych są coraz trudniejsze. Niezbędne jest więc (nie tylko dla utrzymania wysokiej pozycji województwa ale wręcz dla zachowania tej dziedziny gospodarki województwa) stworzenie warunków do zatrzymywania i gromadzenia wody. Obok retencji (osiąganej i poprzez realizację infrastruktury i poprzez wspomaganie obszarów w sposób naturalny retencjonujących wodę, jak rozlewiska, bagna, tereny podmokłe, lasy, retencję wód opadowych) czynnikiem kluczowym, nie tylko w kontekście gromadzenia wody, ale i poprawy stanu środowiska oraz jakości produktów rolnych, jest biologizacja rolnictwa. Zatrzymywanie wody w glebie należy powiązać z ogromnym problemem systematycznego spadku zawartości próchnicy w glebach województwa, która jest naturalnym rezerwuarem wody. Stąd pilnym wyzwaniem na najbliższe lata jest wprowadzenie do praktyki rolniczej elementów biologizacji rolnictwa co poprawi jakość gleb, a finalnie produkowanej żywności. W konsekwencji poprawią się warunki produkcji żywności wysokiej jakości czyli żywności tradycyjnej, regionalnej, ekologicznej a więc takiej, na którą rośnie zapotrzebowanie wśród konsumentów. W zakresie terenów dla rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej, ustalenia Strategii zwracają uwagę na wyznaczanie i przygotowywanie nowych terenów inwestycyjnych, dalszy rozwój terenów już funkcjonujących oraz „recykling” byłych, obecnie niewykorzystywanych i często zdegradowanych, terenów inwestycyjnych (ponowne ich użycie do celów gospodarczych; w przypadku braku zasadności - przekształcenie na inny cel, względnie likwidację i renaturyzację z powodów środowiskowych). Wśród największych potencjałów rozwojowych województwa imiennie wskazuje się teren inwestycyjny w Dźwierznie, określany mianem Centralnego Parku Inwestycyjnego. Jest to prawdopodobnie największy i najbardziej atrakcyjny w Polsce potencjalny teren inwestycyjny, mający szczególnie korzystne uwarunkowania dla lokowania inwestycji o wymaganej bardzo dużej skali przestrzennej. Potencjał tego terenu w pełni zasługuje na nadanie mu rangi regionalnej, ponieważ ewentualne powodzenie w pozyskaniu inwestora(ów) może wpłynąć na kształtowanie rynku pracy i sytuacji gospodarczej w kilku powiatach. Podkreślić jednak należy, że wolą Samorządu Województwa jest promowanie i rozwój wszystkich już wyznaczonych i funkcjonujących terenów inwestycyjnych (w tym także tych odnoszących duże sukcesy jak na przykład Brzeska Strefa Gospodarcza czy

Bydgoski Park Przemysłowo-Technologiczny), jak też opracowanie koncepcji dalszego rozwoju terenów inwestycyjnych w skali poszczególnych powiatów, tak aby stwarzać warunki dla rozwoju równomiernego w ujęciu terytorialnym. Wśród działań wpływających na atrakcyjność danego terenu do inwestowania, należy podkreślić jego wyposażenie w infrastrukturę techniczną oraz zapewnienie dostępności transportowej. Warto uwzględnić także kompleksowe przygotowywanie ofert inwestycyjnych do prowadzenia działalności gospodarczej dla wybranych branż, które w danej lokalizacji są szczególnie preferowane np. ze względu na lokalne zasoby. Wśród pozostałych działań mających na celu tworzenie warunków przestrzennych dla rozwoju gospodarczego, przewidziano dalszy rozwój funkcji targowej, kongresowej i wystawienniczej oraz potrzebę zwiększania dostępności powierzchni biurowych w pięciu największych miastach, bo to właśnie dla dużych miast, a zwłaszcza stolic województw, typowe są przedsięwzięcia o takim charakterze.

Z celami odnoszącymi się do stanu środowiska oraz przygotowania przestrzeni dla prowadzenia działalności gospodarczych, bardzo silnie wiążą się dwie kolejne grupy ustaleń zebrane w celach operacyjnych dotyczących: rozwoju infrastruktury technicznej oraz kwestii transformacji energetycznej i bezpieczeństwa energetycznego. Na terenie województwa wciąż dostrzega się istotne potrzeby w zakresie rozwoju lokalnej infrastruktury wodno-kanalizacyjnej. Obecnie w coraz większym stopniu dotyczą już one modernizacji instalacji funkcjonujących, a nie budowy sieci od podstaw, co było wiodącą potrzebą jeszcze przed kilkunastoma laty. Odpowiedzią na te potrzeby są kierunki dotyczące zapewnienia zaopatrzenia w wodę pitną wysokiej jakości oraz rozwój infrastruktury odprowadzania i oczyszczania ścieków. Wśród zagadnień infrastruktury technicznej przewidziano także ustalenia w zakresie efektywnej gospodarki odpadami, w tym rozbudowę i rozwój istniejącej infrastruktury związanej z zagospodarowaniem odpadów komunalnych, oraz planowanie i tworzenie nowej infrastruktury, służącej temu celowi. Przewiduje się działania mające na celu rozwijanie modelu gospodarki o obiegu zamkniętym (circular economy). Kolejnym zagadnieniem, po raz pierwszy tak silnie eksponowanym w polityce regionalnej województwa, jest dążenie do transformacji energetycznej województwa w kierunku maksymalnego ograniczania zużycia paliw kopalnych oraz zastępowania energii z nich pochodzących, energią ze źródeł odnawialnych. Należy rozwijać gospodarkę ekologiczną i zrównoważoną. Prognozowane deficyty energetyczne w połączeniu z prognozowaną suszą i możliwymi skutkami COVID-19 powinny zmienić podejście do wykorzystania energii, a inwestycje w transformację energetyczną mogą być kołem zamachowym rozwoju gospodarczego. Wyraża się to w kierunkach dotyczących niskoemisyjnego transportu i energetyki, modernizacji systemów grzewczych, rozwoju energetyki wykorzystującej odnawialne źródła energii (w tym na dużą skalę rozwój instalacji prosumenckich) oraz w ogólnym wsparciu wszelkich rozwiązań, technologii i zachowań prowadzących do obniżania zużycia energii. Interesem regionu jest zachowanie lokalnego charakteru rozwoju energetyki odnawialnej (a więc stawianie na dużą liczbę niewielkich instalacji). Potencjalnym bardzo dużym sprzymierzeńcem w realizacji systemów energetyki rozproszonej mogą być spółdzielnie mieszkaniowe, dysponujące bardzo dużą liczbą budynków, na których możliwy jest rozwój instalacji na dużą skalę, a jednocześnie zapewniające zasób mieszkaniowy dla bardzo dużej części mieszkańców województwa. Jednak w przypadku modernizacji wielorodzinnych zasobów mieszkaniowych, to mieszkańcy, a nie komunalne przedsiębiorstwa zapewniające dostawę mediów, muszą być beneficjentami pozytywnych zmian, a korzyść ta powinna wyrażać się w wyraźnie niższych kosztach zamieszkania, adekwatnych do obniżenia skali konsumpcji mediów (to kryterium powinno być brane pod uwagę przy dofinansowaniu tego typu przedsięwzięć modernizacyjnych). Dotychczas stosowana polityka przenoszenia na mieszkańców kosztów zmniejszenia zużycia mediów (wody, energii, ciepła) w celu zachowania wyniku finansowego dostawców nie tylko budzi opory w podejmowaniu decyzji o modernizacji, ale przede wszystkim niezrozumienie środowiskowej idei tych działań. Sformułowano także ustalenia dotyczące bezpieczeństwa energetycznego – polegające na rozwoju systemów przesyłu i magazynowania oraz utrzymaniu wysokiej sprawności infrastruktury energetycznej.

Bardzo duża część ustaleń dotyczy rozwoju infrastruktury transportu. Ten cel operacyjny jest bezpośrednio powiązany z celem operacyjnym „Transport publiczny”, gdyż planuje realizację infrastruktury istotnej także dla zorganizowanych przewozów osób. W zakresie sieci drogowej uwagę zwracają aspekty: dostępności zewnętrznej województwa, za którą odpowiadają przede wszystkim drogi krajowe, spójności wewnętrznej województwa, czyli infrastruktury służącej sprawnemu i bezpiecznemu poruszaniu się w przestrzeni regionu, za którą odpowiadają oprócz dróg krajowych, w głównej mierze drogi wojewódzkie oraz niektóre drogi powiatowe, a także obsługi lokalnej, istotnej dla sprawnego poruszania się w obrębie danej miejscowości i jej sąsiedztwa; za to zagadnienie odpowiadają głównie drogi gminne i powiatowe. W zakresie wszystkich wspomnianych powyżej zagadnień, ustalenia Strategii dotyczą poprawy stanu istniejących dróg oraz realizacji nowych dróg. Bardzo istotna jest tu odpowiedzialność szczebla krajowego za realizację dróg ekspresowych – dokończenia realizacji S5 z jej przedłużeniem w kierunku Ostródy, a przede wszystkim realizacji drogi S10, w

przypadku której za odcinek priorytetowy uważa się połączenie Bydgoszczy i Torunia, co dla obydwu miast stołecznych zasadniczo poprawiłoby włączenie do sieci dróg znaczenia międzynarodowego. W zakresie infrastruktury drogowej zwrócono także uwagę na przystosowanie dla ruchu towarowego dróg istotnych dla skomunikowania węzłów autostrady A1 oraz istniejących i przyszłych dróg ekspresowych z pozostałym układem drogowym, zapewniającym dostępność sieci dróg najwyższej kategorii z obszarów otaczających. Innym aspektem sieci drogowej, podejmowanym w Strategii jest kierunek dotyczący realizacji obwodnic w miejscowościach, ze względu na negatywne zjawiska towarzyszące nadmiernemu natężeniu ruchu, w szczególności dbając o bezpieczeństwo wszystkich użytkowników dróg. Przy czym odrębnym kierunkiem działań są też inne działania w sferze bezpieczeństwa. Niezależnie od działań na sieci dróg, określa się także kierunek dotyczący przygotowania infrastruktury do rozwoju elektromobilności. W zakresie infrastruktury kolejowej zwraca się uwagę zarówno na linie służące dostępności województwa w relacjach międzyregionalnych, jak i na linie służące przede wszystkim połączeniom wewnątrzregionalnym. W obydwu przypadkach istotne są kwestie zwiększenia szybkości oraz poprawy bezpieczeństwa. Zakłada się utrzymanie sprawności linii niewykorzystywanych, tak by możliwe było przywracanie na nich ruchu w przyszłości, a także przejmowanie niektórych linii w zarząd. W najbliższej dekadzie możliwe są zmiany na sieci kolejowej województwa, wynikające zarówno z aspiracji Samorządu Województwa, jak i planów krajowych. W tej drugiej grupie pierwszorzędne znaczenie będzie miała planowana budowa linii kolejowych dużych prędkości stanowiących kolejowy komponent realizacji Centralnego Portu Komunikacyjnego, a także plany realizacji linii włączających do sieci miasta powiatowe i mniejsze. Aspiracje Samorządu Województwa dotyczą zmiany przebiegu niektórych linii w celu umożliwienia obsługi leżących w ich sąsiedztwie miast. W kontekście transportu lotniczego określa się kierunek dotyczący rozbudowy Portu Lotniczego Bydgoszcz oraz zamierza się wspierać inicjatywy na rzecz rozwoju małych lotnisk, służących celom biznesowym, sportowym i turystycznym. W dziedzinie rozwoju transportu wodnego, którego Samorząd Województwa jest bardzo dużym zwolennikiem i prowadzi działania na rzecz ponownego użegłownienia rzek od kilkunastu lat, przewiduje się wspieranie działań krajowych w kierunku rozwoju transportu na drogach wodnych E-40 i E-70, choć należy pamiętać, że kompetencje Samorządu Województwa są tu bardzo ograniczone. Aspiracje w zakresie lokalizacji na Wiśle infrastruktury przeładunkowej zgłaszają różne samorządy – w tym 3 największe miasta województwa. Funkcja logistyczna, związana z transportem rzeczny, może więc w przyszłości stać się istotną specjalizacją regionu, choć niezbędnym jej warunkiem jest użegłowanie Wisły. W zakresie funkcji logistycznej zwraca się także uwagę na możliwość i potrzebę jej rozwoju na bazie stacji kolejowych, zwłaszcza węzłowych, leżących w sąsiedztwie dróg umożliwiających ruch towarowy, czy też zlokalizowanych w rejonie większych terenów przemysłowo-składowych. Szczególnie predestynowane są tu (podtrzymywane z ustaleń Planu Modernizacji 2020+) lokalizacje w Inowrocławiu i Laskowicach Pomorskich, aczkolwiek sprzyjające warunki rozwoju wykazuje co najmniej kilka-kilkanaście stacji na terenie całego województwa. Należy jednak pamiętać, że każdorazowo ich rozwój zależy od możliwości nawiązania partnerstwa co najmniej kilku interesariuszy, w tym dużego zaangażowania gestora linii oraz samorządów lokalnych. Niezależnie od zamiarów wyrażanych wobec działań na rzecz infrastruktury dla poszczególnych rodzajów transportu, w Strategii zawarto także kierunki dotyczące rozwoju infrastruktury służącej kompleksowemu zagadnieniu transportu miejskiego i dojazdów do pracy. Obejmują one rozwój infrastruktury dla transportu publicznego i indywidualnego pięciu największych miast i ich obszarów podmiejskich oraz poprawy infrastruktury stacji i przystanków kolejowych oraz dworców autobusowych dla obsługi pasażerskiej oraz rozwój ich zdolności do pełnienia roli węzłów multimodalnych w transporcie pasażerskim. Należy pamiętać, że rozwiązania organizacyjne związane z rzeczywistym wykorzystaniem infrastruktury, której rozwój jest przedmiotem przytaczanych tu ustaleń, a więc funkcjonowaniem transportu publicznego, są przedmiotem odrębnych ustaleń w ramach celu głównego „Spójne i bezpieczne województwo”. Wśród infrastruktury transportowej dostrzega się także potrzebę dalszej rozbudowy dróg rowerowych wraz z niezbędną towarzyszącą im infrastrukturą. Przedmiotem tego celu operacyjnego jest jednak tylko infrastruktura służąca wykorzystaniu rowerów do celów transportowych – przemieszczania się w celu dojazdów do pracy, szkoły, załatwienia pozostałych codziennych niezbędnych potrzeb. Infrastruktura służąca wykorzystaniu roweru do celów rekreacyjnych oraz jako element budowania potencjału turystycznego jest także przedmiotem ustaleń Strategii, ale w odrębnym celu operacyjnym dotyczącym udostępniania lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych.

Odrębną grupę ustaleń w ramach celu „Dostępna przestrzeń i czyste środowisko”, stanowią ustalenia dotyczące wykorzystania potencjałów endogenicznych dla stymulowania rozwoju. Są to ustalenia dedykowane przede wszystkim dla wsparcia rozwoju realizowanego na poziomie lokalnym – do grup sąsiadujących ze sobą gmin, poszczególnych gmin, lub nawet części gmin albo pojedynczych miejscowości. Jako potencjał endogeniczny należy rozumieć cechę lub zespół cech, charakterystyczny dla danej lokalizacji, zależny od występujących tam walorów i mogący stanowić podstawę dla planowania rozwoju wykorzystującego ich unikatowy charakter lub

szczególną przydatność dla rozwoju danego rodzaju działalności, a więc stanowiący przewagę danej lokalizacji, nad innymi. Ponieważ przestrzeń województwa jest silnie zróżnicowana, różne jej części wykazują obecność różnego rodzaju potencjałów endogenicznych, które na poziomie lokalnym powodują pozytywne różnice w uwarunkowaniach rozwoju w stosunku do obszarów takich cech pozbawionych. Najważniejsze kategorie potencjałów endogenicznych to: obecność uzdrowisk – czyli rozwój wyspecjalizowanych działalności zdrowotnych na bazie wód mineralnych, obecność walorów przyrodniczych i kulturowych stanowiących predyspozycje dla rozwoju działalności turystycznych, dziedzictwo wodne na bazie Wisły (możliwość realizacji produktu turystycznego wynikającego z tożsamości wiślanej), możliwość produkcji ekologicznej żywności, możliwość rozwoju rybactwa, możliwość rozwoju innych rodzajów lokalnej przedsiębiorczości bazujących na specyficznym dziedzictwie lub tradycji danego miejsca. Wszystkie wspomniane powyżej potencjały endogeniczne zamierza się wspierać w celu tworzenia na ich bazie dodatkowych podmiotów gospodarczych, miejsc pracy, a więc także generowania dochodów dla ludności i budżetów samorządów oraz wykorzystania ich do celów promocyjnych. Odnosząc się do najważniejszych kategorii potencjałów endogenicznych, podkreślić należy wyrażoną w ustaleniach Strategii wolę wsparcia rozwoju funkcjonujących uzdrowisk, wobec których zakłada się politykę kompleksową, dotyczącą także innych istotnych aspektów oddziałujących stymulująco lub mogących zagrażać zasadniczej funkcji leczniczej w danym uzdrowisku. Kujawsko-pomorskie posiada predyspozycje dla dalszego rozwoju funkcji uzdrowiskowej, poza obecnymi uzdrowiskami. W największym stopniu możliwości te dotyczą Grudziądza, ale nie można wykluczać rozwoju funkcji uzdrowiskowej na terenie Borów Tucholskich, w rejonie Aleksandrowa Kujawskiego, w gminie Gąsawa i innych lokalizacjach. Dalsze powodzenie tych działań zależne będzie od potwierdzenia rangi walorów oraz zainteresowania ze strony inwestorów. W zakresie wsparcia turystyki za celowe uważa się prowadzenie działań we wszystkich tych lokalizacjach, gdzie obecność szczególnych walorów stwarza szansę aktywizacji gospodarczej nawet przy założeniu, że będzie to oferta tylko sezonowa. Nie bez znaczenia jest także fakt, że ogólnodostępne zagospodarowanie turystyczne użytkowane będzie także przez lokalne społeczności do celów rekreacji, aktywności fizycznej, integracji społecznej, a więc sprzyjać będzie realizacji celów społecznych rozwoju województwa. Tym samym potencjały endogeniczne przyczynić się mogą nie tylko do rozwoju gospodarczego ale także społecznego. W zakresie funkcji rolniczych należy zauważyć, że lokalnym potencjałem endogenicznym jest przede wszystkim możliwość produkcji żywności ekologicznej, produkcji ziół i przypraw oraz będących efektem lokalnego przetwórstwa, produktów spożywczych, które będą kojarzone z daną lokalizacją, mającą decydujący wpływ na ocenę atrakcyjności danego produktu. Działania mające na celu wykorzystanie potencjałów endogenicznych, nie wymagają wyodrębnienia celu operacyjnego, gdyż mogą być prowadzone w ramach innych celów służących rozwojowi gospodarstwu. Niemniej jednak, w Strategii zdecydowano się na ich wyodrębnienie dla podkreślenia faktu występowania tego typu lokalnych specyficznych uwarunkowań, które właśnie na poziomie lokalnym pozwalają na różnicowanie wsparcia dla poszczególnych samorządów gminnych, motywowane właśnie działaniem na rzecz rozwoju potencjałów typowych dla danej lokalizacji. Są to więc działania mające na celu zachowanie, wzmacnianie i promowanie indywidualnego charakteru poszczególnych miejscowości, gmin czy zespołów gmin.

Istotnym potencjałem jest tożsamość wodna, zwłaszcza „wiślacka” województwa. Może on służyć wzmacnianiu tożsamości regionalnej i być podstawą rozwoju atrakcyjnego produktu turystycznego oraz promocyjnego. Kujawsko-pomorskie przez wieki rozwijało się wzdłuż Wisły i innych szlaków wodnych, czego wyrazem są pozostałości materialnego dziedzictwa w wielu miejscowościach regionu i niematerialnego w świadomości mieszkańców, jak też działaniach samorządów wykorzystujących je dla celów promocyjnych. (Należy tu wspomnieć chociażby o formie specyficznej zabudowy świadczącej o związkach z transportem towarów rzekami, czy o charakterystycznym zagospodarowaniu hydrotechnicznym, które w Bydgoszczy i okolicach było na tyle złożone, że funkcjonuje pod nazwą Bydgoskiego Węzła Wodnego). Warto podkreślić, że w okresie międzywojennym Toruń był stolicą jedynego województwa mającego dostęp do Bałtyku, a zespół pałacowo-parkowy w Sielcu w gminie Żnin, był siedzibą admirała Józefa Unruga, legendarnego dowódcy floty polskiej Marynarki Wojennej i jednocześnie jej współtwórcy w międzywojennej Polsce. W okresie powojennym aktywnie funkcjonowała Żegluga Bydgoska, Jeziora Koronowskie i Włocławskie są znane z rekreacji wodnej. Od wielu lat prowadzi się działania na rzecz rewitalizacji dróg wodnych i przywrócenia im ich transportowego i turystycznego znaczenia; w szeregu miast zrealizowano nowoczesne mariny. W nadchodzących latach zamierza się poszerzać działania mieszczące się w szeroko rozumianym „dziedzictwie wodnym” regionu, w tym zwłaszcza wzmocnić aspekty gospodarcze i edukacyjne. Zostanie powołana Kujawsko-Pomorska Żegluga Wiślana, realizująca rejsy wycieczkowe po Wiśle, mające cel popularyzatorski (w stosunku do dzieci i młodzieży szkolnej – służący edukacji regionalnej) oraz gospodarczy (jako atrakcja turystyczna województwa). Ambicją Samorządu Województwa jest, aby w trakcie edukacji na poziomie szkoły podstawowej, każdy uczeń z terenu województwa odbył przynajmniej jeden raz rejs na Wiśle połączony z programem edukacji regionalnej.

Zamierza się także pozyskać żaglowiec pełnomorski, który miałby cel edukacyjny i nawiązywał do dziedzictwa „Daru Pomorza” – żaglowca szkolnego, zakupionego pod koniec lat 20-tych, dzięki darom społeczeństwa Pomorza dla Szkoły Morskiej w Gdyni.

Kierunki rozwoju wyróżniane w ramach celów operacyjnych oraz ich charakterystyka:

Kierunek	Charakterystyka kierunku
1. Infrastruktura rozwoju społecznego	
Rozwój infrastruktury pomocy żłobkowej	Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działań opieki nad dziećmi do lat trzech. Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowych obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących, jak i adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje zarówno działania polegające na tworzeniu obiektów samodzielnych, dedykowanych do tego celu, jak i tworzeniu bazy lokalowej dla realizacji tego typu usług przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej oraz działania polegające na zakupie i montażu niezbędnego wyposażenia.
Rozwój infrastruktury edukacji przedszkolnej	Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia edukacji przedszkolnej. Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowych obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących, jak i adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje zarówno działania polegające na tworzeniu obiektów samodzielnych, dedykowanych do tego celu, jak i tworzeniu bazy lokalowej dla realizacji tego typu usług przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej oraz działania polegające na zakupie i montażu niezbędnego wyposażenia.
Rozwój infrastruktury edukacji szkolnej	Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia edukacji szkolnej na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym. Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowych obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących, jak i adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje zarówno działania polegające na tworzeniu obiektów samodzielnych, dedykowanych do tego celu, jak i tworzeniu bazy lokalowej dla realizacji tego typu usług przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej, w tym sportowej, warsztatów i pracowni, internatów, infrastruktury dla edukacji doświadczalnej i innowacyjnej oraz działania polegające na zakupie i montażu niezbędnego wyposażenia. Kierunek dotyczy także działań prowadzonych wobec placówek dla dorosłych, szkół specjalnych oraz centrów kształcenia ustawicznego. Wyjątek: Zakup sprzętu i oprogramowania dla realizacji e-edukacji mieści się w kierunku „Rozwój e-edukacji na poziomie szkół podstawowych i ponadpodstawowych” w ramach celu operacyjnego „Kształtowanie środowiska edukacyjnego” Działania inwestycyjne o niewielkiej skali związane z montażem urządzeń stanowiących fizyczne zabezpieczenie przed dostępem do placówek edukacyjnych osób niepożądanych oraz służących wykrywaniu materiałów i narzędzi niebezpiecznych, a także montaż systemów monitorowania i rozpoznawania oraz zakup niezbędnego sprzętu i oprogramowania - mieści się w kierunku „Poprawa bezpieczeństwa dzieci, młodzieży i słuchaczy” w ramach celu operacyjnego „Kształtowanie środowiska edukacyjnego”
Rozwój infrastruktury dla nauki, szkolnictwa wyższego i działalności badawczo-rozwojowej.	Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej i nauki. W ramach kierunku mieszczą się także działania dotyczące rozwoju bazy lokalowej szkolnictwa wyższego, nie tylko służące celom badań naukowych i ich wdrożeń, ale także związane z działalnością dydaktyczną i poprawą funkcjonalności szkół (modernizacja budynków i przestrzeni w ramach kampusów uczelnianych itp.). Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowych obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących, jak i adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje zarówno działania polegające na tworzeniu obiektów samodzielnych, dedykowanych do tego celu, jak i tworzeniu bazy lokalowej dla realizacji tego typu usług przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej oraz działania polegające na zakupie i montażu niezbędnego wyposażenia.
Rozwój infrastruktury kultury i sztuki	Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działań z zakresu kultury i sztuki bez względu na rodzaj, charakter i rangę danej instytucji. Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowych obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących, jak i

	<p>adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje zarówno działania polegające na tworzeniu obiektów samodzielnych, dedykowanych do tego celu, jak i tworzeniu bazy lokalowej dla realizacji tego typu usług przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej oraz działania polegające na zakupie i montażu niezbędnego wyposażenia.</p> <p>Wyjątek: Świetlice wiejskie pomimo ich wykorzystywania także do organizacji lokalnych wydarzeń kulturalnych, są objęte kierunkiem dotyczącym rozwoju infrastruktury lokalnego rozwoju społecznego.</p>
Rozwój infrastruktury dla aktywności, integracji i włączenia społecznego	<p>Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działań z zakresu stymulowania rozwoju społecznego na poziomie lokalnym, animacji i integracji społecznej, w tym także jako miejsca aktywizacji i włączenia społecznego seniorów oraz jako baza lokalowa dla funkcjonowania lokalnych organizacji sektora pozarządowego. Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowych obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących, jak i adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje zarówno działania polegające na tworzeniu obiektów samodzielnych, dedykowanych do tego celu, jak i tworzeniu bazy lokalowej dla realizacji tego typu usług przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej oraz działania polegające na zakupie i montażu niezbędnego wyposażenia.</p> <p>Kierunek dotyczy w szczególności istniejących oraz tworzonych świetlic wiejskich, a przy ich braku lub braku zasadności tworzenia, w uzasadnionych przypadkach może dotyczyć innych obiektów publicznej infrastruktury społecznej (np. szkół, bibliotek) pełniących taką rolę.</p>
Rozwój infrastruktury ochrony zdrowia	<p>Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działalności z zakresu podstawowej, specjalistycznej, w tym szpitalnej ochrony zdrowia. Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowych obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących, jak i adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje zarówno działania polegające na tworzeniu obiektów samodzielnych, dedykowanych do tego celu, jak i tworzeniu bazy lokalowej dla realizacji tego typu usług przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej oraz działania polegające na zakupie i montażu niezbędnego wyposażenia, ale w zależności od specyfiki, mogą one być także zawarte w ramach kierunków „Rozwój diagnostyki na rzecz szybkiego wykrywania chorób” oraz „Rozwój telemedycyny” (zwłaszcza jeśli dotyczy tylko inwestycji małej skali, modernizacji, „doposażania” placówek bez zasadniczego poszerzania ich funkcjonalności).</p> <p>W ramach kierunku możliwe jest także prowadzenie działań na rzecz ratownictwa medycznego. W ramach kierunku możliwe jest także prowadzenie działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działalności polegającej na udostępnianiu sprzętu medycznego i rehabilitacyjnego, jeśli infrastruktura ta jest integralną częścią bazy leczenia.</p>
Rozwój infrastruktury opiekuńczej (miejsc opieki całonocnej i dziennej dla osób niesamodzielnych, mieszkania chronione)	<p>Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działalności z zakresu całonocnej i dziennej opieki dla osób starszych i/lub niesamodzielnych, a także dotyczy mieszkań chronionych i hospicjów. Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowych obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących, jak i adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje zarówno działania polegające na tworzeniu obiektów samodzielnych, dedykowanych do tego celu, jak i tworzeniu bazy lokalowej dla realizacji tego typu usług przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej oraz działania polegające na zakupie i montażu niezbędnego wyposażenia.</p> <p>Kierunek dotyczy także realizacji bazy wytchnieniowej dla opiekunów osób niesamodzielnych.</p>
Poprawa dostępności do wypożyczalni sprzętu medycznego i rehabilitacyjnego	<p>Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działalności polegającej na udostępnianiu sprzętu medycznego i rehabilitacyjnego.</p>
Rozwój infrastruktury sportu, rekreacji i aktywnego spędzania wolnego czasu	<p>Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków dla prowadzenia działalności sportowej, rekreacji i aktywnego spędzania wolnego czasu. Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowego zagospodarowania, w tym obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejącego, jak i adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje zarówno działania polegające na tworzeniu zagospodarowania samodzielnego, dedykowanego</p>

	<p>do tego celu, jak i tworzeniu bazy dla realizacji tego typu aktywności przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej.</p> <p>Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju obiektów służących aktywnemu spędzaniu wolnego czasu, w tym także placów zabaw dla dzieci. Kierunek dotyczy także realizacji hal widowiskowych i widowiskowo-sportowych.</p>
Rozwój infrastruktury dla pomocy społecznej	<p>Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działalności z zakresu pomocy społecznej. Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowych obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących, jak i adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje również działania polegające na tworzeniu obiektów samodzielnych, dedykowanych do tego celu, jak i tworzeniu bazy lokalowej dla realizacji tego typu usług przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej oraz działania polegające na zakupie i montażu niezbędnego wyposażenia.</p>
Zapewnienie komfortu i bezpieczeństwa zamieszkania seniorów	<p>Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu dostosowanie lokali mieszkalnych osób starszych do specyficznych potrzeb tej grupy, zwłaszcza w zakresie poprawy dostępności i bezpieczeństwa użytkowania.</p> <p>Kierunek dotyczy także dostosowania części wspólnych budynków mieszkalnych przede wszystkim poprzez montaż wind, a także wyposażenie w urządzenia służące aktywności fizycznej.</p>
Rozwój przestrzeni publicznych	<p>Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę stanu przestrzeni służących celom publicznym w zakresie spędzania wolnego czasu oraz integracji społecznej. Infrastruktura służąca aktywności fizycznej w ramach przestrzeni publicznych jest przedmiotem kierunku „Rozwój infrastruktury sportu, rekreacji i aktywnego spędzania wolnego czasu”</p>
Rozwój infrastruktury służącej zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego	<p>Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działalności służb ratownictwa medycznego, straży pożarnej, policji i innych służb publicznych powołanych dla ochrony bezpieczeństwa życia i mienia. Obejmuje zarówno działania polegające na budowie nowych obiektów, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących, jak i adaptacji obiektów o innym przeznaczeniu. Obejmuje również działania polegające na tworzeniu obiektów samodzielnych, dedykowanych do tego celu, jak i tworzeniu bazy lokalowej dla realizacji tego typu usług przy obiektach/instytucjach prowadzących zasadniczo działalność innego rodzaju. Obejmuje także działania dotyczące realizacji niezbędnej infrastruktury towarzyszącej oraz działania polegające na zakupie i montażu niezbędnego wyposażenia.</p> <p>Wyjątek: Działania na rzecz ratownictwa medycznego mogą być także prowadzone w ramach kierunku „Rozwój infrastruktury ochrony zdrowia”. O zakwalifikowaniu do konkretnego kierunku decyduje kontekst danego przedsięwzięcia.</p>
Dostosowanie bazy infrastrukturalnej usług publicznych wszelkiego rodzaju oraz przestrzeni publicznych, a także budynków mieszkalnych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, niesamodzielnych i starszych	<p>Kierunek dotyczy działań związanych z dostosowaniem bazy infrastrukturalnej usług publicznych wszelkich rodzajów oraz przestrzeni publicznych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, niesamodzielnych i starszych. Dotyczy prac projektowych oraz budowlanych. W przypadku braku możliwości dostosowania konkretnego obiektu, za zgodną z kierunkiem należy uznać realizację nowego obiektu o takim samym przeznaczeniu.</p> <p>Kierunek dotyczy także dostosowania budynków publicznych przede wszystkim poprzez montaż wind.</p>
Wyznaczanie, wyposażenie terenów oraz rozwój budownictwa mieszkaniowego	<p>Kierunek dotyczy działań związanych ze sporządzaniem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego mających na celu wyznaczenie terenów na cele mieszkaniowe (z towarzyszącymi niezbędnymi usługami publicznymi i komercyjnymi), a także działań na rzecz ich wyposażania w niezbędną infrastrukturę oraz działań polegających na realizacji zabudowy mieszkaniowej o różnicowanych formach własności. Podstawą ewentualnego wsparcia będzie zgodność z wytycznymi wyznaczania terenów rozwojowych dla samorządów lokalnych na potrzeby SUIKZP.</p>
2. Środowisko przyrodnicze	
Ograniczenie oraz działania naprawcze wobec skutków emisji zanieczyszczeń oraz degradacji środowiska	<p>Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ograniczanie negatywnych oddziaływań mieszkalnictwa, gospodarki (także rolnictwa), infrastruktury i sfery komunalnej na środowisko przyrodnicze oraz ogółu działań naprawczych związanych z usuwaniem skutków wcześniejszych oddziaływań. W sferze ochrony powietrza kierunek dotyczy między innymi działań związanych z wprowadzaniem niskoemisyjnych lub bezemisyjnych źródeł ogrzewania, transportu publicznego, upowszechniania elektromobilności w transporcie indywidualnym i publicznym.</p> <p>Wyjątek:</p>

	<p>Pozostałe działania dotyczące ochrony środowiska o charakterze szczegółowym i specyficznym, zostały ujęte w odrębnych kierunkach.</p>
<p>Ochrona, zwiększanie zasobów i poprawa jakości zasobów wody</p>	<p>Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę wód powierzchniowych i podziemnych, rozumianych jako walor środowiskowy. Nie dotyczy zaopatrzenia w wodę ludności lub gospodarki oraz nie dotyczy rozwoju infrastruktury służącej odprowadzaniu i oczyszczaniu ścieków (będących przedmiotem celu „Infrastruktura techniczna”). W szczególności dotyczy takich działań jak: czynne i bierne zabezpieczanie zasobów wód przed zanieczyszczeniem lub uszczuplaniem, działania na rzecz wszystkich sposobów retencji wody: mała, glebowa, krajobrazowa, retencja na obszarach zurbanizowanych i duża (nawet jeśli jednym z ich celów, ale niedominującym, mają być nawodnienia rolnicze), działania na rzecz poprawy jakości (stanu czystości) wód, także działania o charakterze środowiskowym wobec zbiorników i cieków wodnych (w tym rekultywacja, renaturyzacja), a także wszelkiego rodzaju działań zmierzających do ograniczania zużycia wody (działania o charakterze organizacyjnym, technicznym, prawnym, edukacyjnym, badania naukowe i wdrożenia ściśle ukierunkowane na tego typu cele).</p> <p>Wyjątki: Pozostałe działania o charakterze szczegółowym i specyficznym – zależnie od zasadniczego celu prowadzonych działań (np. budowa zbiorników retencyjnych służących przede wszystkim nawodnieniom rolniczym powinna być realizowana w ramach kierunku „Poprawa gospodarki wodnej w rolnictwie”).</p>
<p>Zachowanie, wzmacnianie oraz promocja potencjału dziedzictwa przyrodniczego województwa</p>	<p>Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmacnianie potencjału oraz promocję dziedzictwa przyrodniczego województwa. Do tego kierunku zaliczają się także działania o charakterze środowiskowym mające na celu odtwarzanie cennych siedlisk przyrodniczych, restytucję rodzimych gatunków grzybów, roślin i zwierząt, reintrodukcję i odtwarzanie populacji gatunków zwierząt łownych narażonych na wyginiecie, a także realizacja zagospodarowania służącego niekomercyjnemu udostępnianiu. Działanie obejmuje także zalesianie terenów nieprzydatnych rolniczo oraz realizację programów rolno-środowiskowych.</p> <p>Wyjątki: Działania służące rozwojowi działalności gospodarczych na bazie walorów środowiskowych powinny być realizowane w ramach kierunku „Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym”. Działania na rzecz lasów na terenie i wokół miast w aspekcie ochrony przed antropopresją, są objęte kierunkiem „Zachowanie, wzmacnianie oraz ochrona potencjału terenów zieleni pełniących funkcję zielonych pierścieni na terenie i wokół miast”.</p>
<p>Zachowanie, wzmacnianie oraz ochrona potencjału terenów zieleni pełniących funkcję zielonych pierścieni na terenie i wokół miast</p>	<p>Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy przede wszystkim działań promocyjnych oraz organizacyjnych mających na celu ochronę, zachowanie i wzmacnianie potencjału terenów lasów i innych terenów zieleni pełniących funkcję zielonych pierścieni na terenie i wokół miast. W ujęciu terytorialnym ma zastosowanie w przypadku Bydgoszczy, Torunia oraz miast powiatowych.</p> <p>Dotyczy działań uzupełniających działania będące przedmiotami pozostałych kierunków, w szczególności ochrony przed nadmierną antropopresją, przekształcaniem na cele nieleśne oraz nadmiernym dzieleniem skutkującym osłabianiem potencjału wynikającego ze zwartości, a także przeciwdziałania doprowadzania zabudowy w bezpośrednie sąsiedztwo lasów – efekty te można osiągnąć przede wszystkim przez działania edukacyjne i lobbingsowe, przy relatywnie niewielkich formalnych możliwościach skutecznego oddziaływania. Jednocześnie działania te nie mogą wykluczać pełnienia przez lasy funkcji rekreacyjnej lub gospodarczego wykorzystania realizowanego na mocy przepisów odrębnych. Kierunek obejmuje także nasadzenia zieleni w miastach, w tym parkowej i przyulicznej.</p>
<p>Działania na rzecz rozwoju systemu obszarów chronionych</p>	<p>Kierunek dotyczy działań związanych z powierzchniową i gatunkową prawną ochroną przyrody – w szczególności optymalizacji systemu obszarów chronionych, rozumianej jako obejmowanie nowych obszarów formami ochrony oraz racjonalizacja zasad ochrony w ramach istniejących form, związanych ze stwarzaniem możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego z poszanowaniem zasad ochrony przyrody. Kierunek dotyczy także działań o charakterze organizacyjnym w stosunku do obszarów chronionych.</p>
<p>Biologizacja działalności rolniczych</p>	<p>Kierunek dotyczy działań organizacyjnych, szkoleniowych, wsparcia finansowego oraz promocyjnych związanych z odnawianiem, utrzymywaniem i zwiększaniem bioróżnorodności w procesie produkcji rolnej. Dotyczy działań uzupełniających działania będące przedmiotami pozostałych kierunków odnoszących się do ograniczania skutków środowiskowych prowadzenia gospodarki rolnej, w tym przede wszystkim inicjatyw (rozwiązań organizacyjnych, modyfikacji profilu produkcji rolnej,</p>

	zmiany intensywności użytkowania rolniczego itp.) podejmowanych dodatkowo na rzecz zwiększania bioróżnorodności.
Rozwój idei gospodarki o obiegu zamkniętym	Kierunek dotyczy działań organizacyjnych, szkoleniowych oraz promocyjnych związanych z racjonalnym wykorzystywaniem zasobów w celu minimalizowania skali wytwarzanych odpadów. Kierunek dotyczy działań, adresowanych do samorządów lokalnych, społeczeństwa oraz przedsiębiorców, mających na celu sukcesywne wdrażanie idei obiegu zamkniętego, w tym promowanie zachowań sprzyjających obiegowi zamkniętemu, realizację pilotaży na poziomie gmin oraz doradztwo w zakresie rozwoju działalności gospodarczych w obszarze GOZ.
Odnowa i ponowne wykorzystywanie obszarów przemysłowych	Kierunek dotyczy rekultywacji lub ponownego wykorzystania do celów: gospodarczych, mieszkaniowych, transportowych, usługowych (w tym także realizacji sportu, rekreacji lub działalności rozrywkowych), zagospodarowania jako przestrzeni publicznych - terenów wykorzystywanych uprzednio na cele działalności produkcyjnych, magazynowych, składowych, gospodarstw hodowlanych, baz maszynowych, baz paliwowych itp.
Kształtowanie świadomości, postaw i zachowań ekologicznych wśród mieszkańców	Kierunek dotyczy ogółu działań ukierunkowanych na proekologiczne zmiany postaw ludności. Kierunek dotyczy także działań mających na celu realizację bazy infrastrukturalnej dla edukacji ekologicznej.
3. Przestrzeń kulturowa	
Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa	Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmacnianie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego województwa. Do tego kierunku zaliczają się także działania ratownicze wobec obiektów i obszarów będących częścią środowiska kulturowego województwa, zachowanie tradycyjnej kultury wiejskiej, dziedzictwa ginących zawodów, cudów architektury, wsparcie powstających drobnych kolekcji, tworzenia nowych oraz rozwoju istniejących zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa. Wyjątki: Działania służące rozwojowi działalności gospodarczych na bazie walorów środowiskowych powinny być realizowane w ramach celu „Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym”.
Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych	Kierunek dotyczy wykorzystania obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu, innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych. Obejmuje działania mające na celu ich adaptację do nowych funkcji przy zachowaniu obostrzeń konserwatorskich. Głównym celem działań jest ochrona obiektów istotnych dla dziedzictwa kultury poprzez nadanie im możliwości pełnienia funkcji publicznych lub komercyjnych, wskutek czego niezbędne będzie utrzymywanie ich we właściwym stanie technicznym, pod nadzorem służb konserwatorskich.
4. Przestrzeń dla gospodarki	
Wyznaczanie i urządzanie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego	Kierunek dotyczy działań związanych ze sporządzaniem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego mających na celu wyznaczenie terenów na cele produkcyjne, usługowe, magazynowe i składowe, standardowo oznaczanych jako P lub P/U (wraz z niezbędnymi terenami dla infrastruktury, zieleni itp.), a także działań na rzecz ich wyposażania w infrastrukturę – niezbędną dla prowadzenia działalności gospodarczej (wodną, kanalizacyjną, elektroenergetyczną, zasilania w paliwa, infrastrukturę łączności i informatyczną). Dotyczy także działań mających na celu wyposażenie terenów już przeznaczonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego na powyższe cele. Dotyczy także ponownego przystosowania do wykorzystania na cele gospodarcze niewykorzystywanych, byłych terenów służących działalnościom gospodarczym. Wyjątek: Specyficzne działania związane z rozwojem funkcji logistycznej wyodrębnione zostały w ramach kierunku „Rozwój infrastruktury dla logistyki i towarowego transportu multimodalnego”
Rozwój infrastruktury technicznej dla potrzeb rozwoju gospodarczego	Kierunek dotyczy działań związanych z wyposażeniem terenów, na których prowadzona jest lub zamierza się prowadzić, działalność gospodarczą – w niezbędną infrastrukturę techniczną - wodną, kanalizacyjną, elektroenergetyczną, zasilania w paliwa, infrastrukturę łączności i informatyczną. Wyjątek: W przypadku terenów, wobec których prowadzi się działania zgodne z kierunkiem „Wyznaczanie i urządzanie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego” kierunek „Rozwój infrastruktury technicznej dla potrzeb rozwoju gospodarczego” obejmuje działania realizowane poza ich granicami, natomiast działania służące wyposażeniu w infrastrukturę w ramach terenu – są realizowane jako

	kierunek „Wyznaczanie i urządzenie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego”.
Zapewnienie dostępności transportowej terenów inwestycyjnych	Kierunek dotyczy działań związanych z zapewnieniem dostępności terenów, na których prowadzona jest lub zamierza się prowadzić, działalność gospodarczą – dotyczy realizacji dróg oraz bocznic kolejowych, służących bezpośredniej obsłudze terenów inwestycyjnych poprzez połączenie terenu z istniejącą publiczną drogą lub z linią kolejową. Działanie nie obejmuje przebudowy istniejących dróg publicznych w kierunku zmiany klasy technicznej, poprawy nośności lub stanu technicznego.
Rozwój powierzchni biurowych w Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku, Grudziądzu i Inowrocławiu	Kierunek ma na celu zwiększanie powierzchni przeznaczanych dla działalności usługowych o charakterze biurowym w największych miastach województwa, które należą do tych kategorii ośrodków, w których tego typu usługi się rozwijają na większą skalę. Dotyczy tworzenia przestrzeni dla prowadzenia działalności gospodarczych o charakterze finansowym, doradczym, naukowo-badawczym itp.
Ochrona zasobu rolniczej przestrzeni produkcyjnej, jako przestrzeni służącej prowadzeniu działalności rolniczej	Kierunek ma na celu ochronę terenów użytkowanych rolniczo przed nieuzasadnionymi wyłączeniami z produkcji rolnej. Stanowi deklarację działań mających na celu ochronę zasobu gleb szczególnie przydatnych dla produkcji rolnej.
Poprawa przyrodniczych warunków realizacji produkcji rolnej, w tym poprawa gospodarki wodnej w rolnictwie. Przeciwdziałanie zjawisku suszy	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z poprawą sytuacji wodnej w rolnictwie, zarówno poprzez nawodnienia terenów rolnych jak i rozwój małej retencji służącej zatrzymaniu wody dla celów rolniczych. Kierunek dotyczy także wszelkich działań (inwestycyjnych) mających na celu minimalizowanie ryzyka wystąpienia suszy oraz przeciwdziałanie skutkom jego wystąpienia. Wyjątek: Retencja wód służąca przede wszystkim celom innym, niż zaopatrzenie w wodę rolnictwa, jest przedmiotem kierunku „Ochrona, zwiększanie, poprawa jakości zasobów wody”.
Rozwój infrastruktury targowej, kongresowej, wystawienniczej	Kierunek ma na celu zwiększanie potencjału województwa w zakresie realizacji targów, wystaw, kongresów poprzez inwestycje w zakresie przygotowania nowej lub rozbudowy, modernizacji istniejącej infrastruktury lokalowej/przestrzennej służącej tym celom.
5. Infrastruktura transportu	
Rozwój sieci i poprawa standardu dróg krajowych dla zapewnienia dostępności województwa w relacjach międzyregionalnych	Kierunek dotyczy ogółu działań z zakresu przebudowy, poprawy stanu technicznego, poprawy standardu na sieci istniejących dróg krajowych oraz realizacji nowych dróg krajowych. Wyjątek: Działania dotyczące realizacji obwodnic oraz poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego są przedmiotem odrębnych kierunków.
Realizacja nowych przepraw mostowych przez Wisłę	Kierunek dotyczy realizacji nowych przepraw mostowych przez Wisłę. Aktualnie identyfikuje się co najmniej 4 lokalizacje: Bydgoszcz (Fordon), Toruń, Włocławek, rejon Solca Kujawskiego (Czarnowo, Wypaleniska). Powyższy kierunek nie uwzględnia przepraw będących integralną częścią nowo realizowanych dróg, np. S10.
Rozwój sieci i poprawa standardu linii kolejowych dla zapewnienia dostępności województwa w relacjach międzyregionalnych	Kierunek dotyczy ogółu działań prowadzonych na liniach kolejowych istotnych dla zapewnienia dostępności województwa w relacjach międzyregionalnych, z zakresu: zwiększenia prędkości, zapewnienia stanu technicznego umożliwiającego prowadzenie połączeń dalekobieżnych, zapewnienia bezpieczeństwa ruchu. Dotyczy także realizacji nowych linii kolejowych w relacjach międzyregionalnych (w tym linii Kolei Dużych Prędkości wchodzących w skład komponentu kolejowego CPK).
Rozwój Portu Lotniczego Bydgoszcz	Kierunek dotyczy rozwoju Portu Lotniczego Bydgoszcz w aspektach zwiększenia zdolności obsługi pasażerskiej, zwiększenia zdolności obsługi towarowej, zwiększenia sieci połączeń oraz liczby obsługiwanych przewoźników.
Rozwój transportu na drogach wodnych E-40 i E-70	Kierunek dotyczy wsparcia ogółu działań mających na celu rozwój transportu wodnego na międzynarodowych drogach wodnych nr E40 i E70, w tym także rozwój niezbędnej infrastruktury towarzyszącej. Dotyczy także działań o charakterze studialnym, mającym na celu wsparcie działań inwestycyjnych planowanych do realizacji przez inne podmioty (zwłaszcza Rząd RP lub podmioty zależne) – w tym analiz i koncepcji związanych z zapewnieniem min. IV klasy dla drogi E70, planowaniem rozwoju infrastruktury towarzyszącej i zagospodarowania nabrzeży (w tym lokalnych nabrzeży przeładunkowych) - w sposób optymalny dla lokalnych systemów społeczno-gospodarczych i środowiska przyrodniczego, a także działań o charakterze promocyjnym (promocja transportu wodnego).
Rozwój infrastruktury dla logistyki i towarowego transportu multimodalnego	Kierunek obejmuje specyficzną część przedsiębiorczości dotyczącą rozwoju potencjału logistycznego. W szczególności należy wskazać na rozwój centrów/węzłów magazynowych i przeładunkowych, także o charakterze multimodalnym (w niektórych przypadkach z dostępem do transportu wodnego). Kierunek obejmuje także zwiększenie zdolności stacji kolejowych do obsługi transportowej lokalnych potrzeb gospodarczych. Co do meritum, obejmuje działania określone w kierunku „Wyznaczanie i urządzenie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni inwestycyjnych”.

<p>Rozwój sieci i poprawa standardu dróg wojewódzkich oraz powiatowych istotnych dla spójności transportowej województwa</p>	<p>Kierunek dotyczy rozwoju sieci dróg wojewódzkich oraz dróg powiatowych uznanych za kluczowe do realizacji funkcji społeczno-gospodarczych województwa. Identyfikacja dróg kluczowych powinna być dokonana w odrębnym dokumencie i powinna być podstawą dla priorytetowania inwestycji.</p> <p>Dotyczy następujących działań: przebudowy, poprawy stanu technicznego, poprawy klasy technicznej, optymalizacji sieci dróg wojewódzkich (przejmowania w zasób odcinków dróg uznanych za niezbędne dla spójności sieci, oddawanie dróg nieistotnych), budowy nowych odcinków dróg.</p> <p>Wyjątek: Działania dotyczące realizacji obwodnic oraz poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego są przedmiotem odrębnych kierunków.</p>
<p>Rozwój sieci dróg lokalnych poprzez ich budowę i modernizację</p>	<p>Kierunek dotyczy rozwoju sieci dróg gminnych, istotnych dla: jakości życia mieszkańców, funkcjonowania gospodarki na poziomie lokalnym (w tym dostępności terenów rolnych), bezpieczeństwa poruszania się w relacjach do pracy, do szkół, do instytucji usługowych.</p> <p>Dotyczy następujących działań: przebudowy, poprawy stanu technicznego, poprawy klasy technicznej, optymalizacji sieci dróg na poziomie gmin i powiatów (przejmowania w zasób odcinków dróg uznanych za niezbędne dla spójności sieci), budowy nowych odcinków dróg.</p>
<p>Realizacja infrastruktury drogowej zapewniającej skomunikowanie węzłów dróg ekspresowych i autostrady A1 z siecią dróg niższych kategorii</p>	<p>Kierunek dotyczy dróg lub odcinków dróg o różnych własnościach i różnych klasach technicznych, istotnych dla skomunikowania węzłów autostrady A1 oraz istniejących i przyszłych dróg ekspresowych z pozostałym układem drogowym, zapewniającym dostępność węzłów z obszarów otaczających.</p> <p>Niezależnie od stanu własnościowego, drogi pełniące takie funkcje powinny być zidentyfikowane i przebudowane do standardów umożliwiających przede wszystkim bezpieczne rozprowadzenie ruchu towarowego. Za drogi do przebudowy należy uznać tylko niezbędne odcinki łączące węzły z siecią już obecnie dostosowaną do obsługi tego typu ruchu. Za realizację kierunku nie mogą być uznane działania polegające na przebudowie rozległych relacji – są one przedmiotem kierunku „Rozwój sieci i poprawa standardu dróg wojewódzkich oraz powiatowych istotnych dla spójności transportowej województwa”.</p>
<p>Wyprowadzenie ruchu tranzytowego z miejscowości</p>	<p>Kierunek dotyczy rozwiązań mających na celu wyprowadzenie ruchu tranzytowego z miejscowości, przede wszystkim poprzez budowę obwodnic, ale w uzasadnionych przypadkach także poprzez rozwiązania organizacyjne. Dotyczy budowy obwodnic w przebiegu dróg krajowych i wojewódzkich, w szczególnym przypadku dróg powiatowych.</p>
<p>Zakup taboru dla organizacji transportu publicznego</p>	<p>Kierunku dotyczy ogółu działań związanych z zakupem taboru dla organizacji transportu publicznego.</p>
<p>Rozwój infrastruktury dla transportu publicznego i indywidualnego największych miast (Bydgoszczy, Torunia, Włocławka, Grudziądz i Inowrocławia) i ich obszarów podmiejskich.</p>	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań o charakterze inwestycyjnym mających na celu usprawnienie poruszania się na terenie pięciu największych miast województwa oraz strefy stycznej systemów miejskich i systemów podmiejskich, obsługujących codzienny ruch wahałowy w dojazdach do miast i powrotach do stref podmiejskich – zarówno w kontekście funkcjonowania systemów transportu publicznego, jak i motoryzacji indywidualnej, a także pod kątem poprawy infrastruktury dla komunikacji rowerowej jak i ruchu pieszego (wraz z pojazdami UTO). Kluczowym zagadnieniem dla tego kierunku będzie nadanie priorytetu inwestycjom skutkującym wykorzystaniem najmniej szkodliwych dla środowiska a zarazem najbardziej efektywnych środków transportu. Kierunek dotyczy budowy dróg (w tym tras średnicowych), torowisk tramwajowych, infrastruktury transportu rowerowego, infrastruktury dla pojazdów elektrycznych, także działań polegających na budowie parkingów i węzłów przesiadkowych oraz wspierania tworzenia infrastruktury do zasilania w alternatywnie źródła napędu.</p>
<p>Rozwój sieci i poprawa standardu linii kolejowych dla zapewnienia dostępności w relacjach wewnątrzwojewódzkich</p>	<p>Kierunek dotyczy ogółu działań prowadzonych na liniach kolejowych niewykorzystywanych dla przewozów międzyregionalnych z zakresu: zwiększenia prędkości, zwiększenia przepustowości, zapewnienia bezpieczeństwa ruchu, lokalizacji nowych przystanków. Dotyczy także realizacji nowych linii kolejowych służących przewozom wewnątrzregionalnym.</p> <p>Wyjątek: Działania na liniach wykorzystywanych jednocześnie dla realizacji przewozów międzyregionalnych, jak i wewnątrzregionalnych, są przedmiotem kierunku „Rozwój sieci i poprawa standardu linii kolejowych dla zapewnienia dostępności województwa w relacjach międzyregionalnych”.</p>
<p>Zapewnienie sprawności infrastruktury kolejowej wyłączonej z użytkowania potencjalnie przydatnej dla reaktywacji ruchu</p>	<p>Kierunek dotyczy utrzymania sprawności technicznej infrastruktury wyłączonych z użytkowania linii kolejowych, a także działań na rzecz przejmowania zarządu nad nieużytkowanymi liniami kolejowymi w celu zapobieżenia dalszej degradacji, odtworzenia oferty i zminimalizowania długofalowych kosztów eksploatacyjnych).</p>

Poprawa infrastruktury stacji i przystanków kolejowych oraz dworców autobusowych dla obsługi pasażerskiej oraz rozwój ich zdolności do pełnienia roli węzłów multimodalnych w transporcie pasażerskim	Kierunek dotyczy rozwoju infrastruktury stacji i przystanków kolejowych oraz dworców autobusowych dla obsługi ruchu pasażerskiego, w szczególności poprawy ich standardu a także rozwoju infrastruktury pozwalającej na bezpieczne pozostawianie pojazdów (samochody, motocykle, rowery) osób korzystających z transportu kolejowego. Obejmuje także relokację oraz budowę dworców i przystanków.
Rozwój sieci oraz infrastruktury dróg rowerowych o znaczeniu transportowym	Kierunek dotyczy rozwoju sieci dróg rowerowych oraz towarzyszącej im infrastruktury technicznej, istotnych dla zaspokajania potrzeb transportowych lokalnej społeczności związanych z realizacją niezbędnych potrzeb życiowych (dojazdy do pracy, szkół, placówek usług, węzłów przesiadkowych transportu publicznego itp.). Wyjątek: Infrastruktura służąca wykorzystaniu rowerów do celów turystycznych i rekreacyjnych jest przedmiotem kierunku „Tworzenie nowych i rozwój istniejących tras rowerowych o znaczeniu turystycznym i rekreacyjnym”
Wsparcie inicjatywy na rzecz rozwoju małych lotnisk dla celów biznesowych, sportowych i turystycznych	Kierunek dotyczy rozwoju infrastruktury małych lotnisk dla umożliwienia ich wykorzystania dla celów biznesowych, sportowych i turystycznych. Dotyczy działań w zakresie rozbudowy bazy noclegowej, szkoleniowej, hangarowej, sprzętowej.
Przygotowanie infrastruktury transportowej do rozwoju elektromobilności	Kierunek dotyczy rozwoju infrastruktury magazynowania energii oraz ładowania pojazdów – zarówno publicznie dostępnej (komercyjnej), jak i prywatnej.
Poprawa bezpieczeństwa transportu poprzez działania w sferze infrastruktury	Kierunek dotyczy poprawy bezpieczeństwa transportu poprzez działania inwestycyjne związane z realizacją rozwiązań bądź przebudowy infrastruktury transportowej dla poprawy jej bezpieczeństwa.
Umocnienie pozycji województwa w sieci TEN-T	Kierunek dotyczy ogółu działań o charakterze organizacyjnym mających na celu sprzyjające dla interesów województwa, jego osadzenia w sieci TEN-T w związku z planowaną rewizją jej przebiegu.
6. Infrastruktura techniczna	
Zapewnienie zaopatrzenia w wodę pitną wysokiej jakości	Kierunek dotyczy budowy nowej, rozbudowy oraz przebudowy istniejącej infrastruktury służącej zaopatrzenie w wodę pitną wysokiej jakości. Dotyczy infrastruktury ujęć wody, stacji uzdatniania oraz sieci wodociągowej i innych niezbędnych urządzeń. Kierunek dotyczy także działań o charakterze organizacyjnym, związanych z formalno-prawnymi aspektami ochrony ujęć wody.
Rozwój infrastruktury odprowadzania i oczyszczania ścieków	Kierunek dotyczy budowy nowej, rozbudowy oraz przebudowy istniejącej infrastruktury służącej odprowadzaniu i oczyszczaniu ścieków.
Efektywna gospodarka odpadami. Rozwiązania na rzecz wdrażania modelu gospodarki o obiegu zamkniętym	Kierunek dotyczy budowy nowej, rozbudowy oraz przebudowy istniejącej infrastruktury służącej gospodarce odpadami (w tym realizację urządzeń do kompostowania odpadów) oraz działań organizacyjnych mających na celu prowadzenie efektywnej gospodarki odpadami. Kierunek obejmuje także ogół działań mających na celu wdrażanie (w ramach gospodarki odpadami) rozwiązań dla modelu o obiegu zamkniętym.
7. Czysta energia i bezpieczeństwo energetyczne	
Wsparcie rozwoju niskoemisyjnego transportu publicznego	Kierunek dotyczy zakupu nowego lub modernizacji już posiadanego taboru dla transportu publicznego w celu obniżania skali emisji zanieczyszczeń powietrza. Kierunek dotyczy także działań na rzecz zmian rodzajów transportu publicznego, w kierunku przechodzenia na środki transportu cechujące się niższą emisyjnością. Kierunek dotyczy także działań organizacyjnych mających na celu zwiększanie udziału taboru niskoemisyjnego lub bezemisyjnego w pracy przewozowej wykonywanej przez transport publiczny, także poprzez jego preferowanie w stosunku do transportu indywidualnego.
Wsparcie rozwoju niskoemisyjnego transportu indywidualnego	Kierunek dotyczy działań organizacyjnych mających na celu zachęcanie osób prywatnych oraz podmiotów gospodarczych do wymiany środków transportu na niskoemisyjne lub bezemisyjne.
Rozwój rozwiązań niskoemisyjnych w energetyce i przemyśle	Kierunek dotyczy działań mających na celu obniżanie skali emisji zanieczyszczeń powietrza w energetyce i przemyśle.
Modernizacja indywidualnych oraz zbiorczych systemów grzewczych w kierunku rozwiązań niskoemisyjnych lub bezemisyjnych	Kierunek dotyczy działań mających na celu obniżanie skali emisji zanieczyszczeń powietrza w indywidualnych oraz zbiorczych systemach grzewczych.
Rozwój energetyki wykorzystującej odnawialne źródła energii	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu rozwój energetyki wykorzystującej odnawialne źródła energii, pod warunkiem niepowodowania negatywnych skutków środowiskowych, w tym obniżania komfortu zamieszkania.
Upowszechnienie zachowań prosumenckich wśród indywidualnych odbiorców energii	Kierunek dotyczy działań mających na celu ograniczenie zużycia energii pochodzącej ze źródeł nieodnawialnych poprzez wzrost udziału konsumpcji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych, osiąganę poprzez rozwój małych instalacji lub mikroinstalacji odnawialnych źródeł energii do produkcji energii elektrycznej lub ciepła, realizowanych przy zabudowie mieszkaniowej

Rozwój technologii oraz promocja zachowań oszczędzających zużycie energii	Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań zmierzających do ograniczania zużycia energii elektrycznej oraz energii cieplnej (działania o charakterze organizacyjnym, technicznym, prawnym, edukacyjnym, promocyjnym, badania naukowe i wdrożenia ściśle ukierunkowane na tego typu cele). Wyjątek: Działania związane z rozwojem energooszczędnego budownictwa, są przedmiotem kierunku „Promocja budownictwa energooszczędnego”.
Promocja budownictwa energooszczędnego	Kierunek dotyczy działań mających na celu ograniczanie zużycia energii poprzez promocję i wsparcie realizacji budownictwa energooszczędnego.
Rozwój infrastruktury przesyłu i magazynowania energii elektrycznej oraz paliw	Kierunek dotyczy działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa zasilania w energię poprzez rozwój sieci służącej do jej przesyłu. Dotyczy także rozwoju infrastruktury zaopatrzenia w gaz.
Utrzymanie wysokiej sprawności infrastruktury energetycznej gwarantującej bezpieczny poziom dostaw energii do odbiorców	Kierunek dotyczy działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa zasilania w energię poprzez utrzymanie wysokiej sprawności infrastruktury energetycznej gwarantującej bezpieczny poziom dostaw energii oraz zachowanie jej normatywnych parametrów.
8. Potencjały endogeniczne	
Rozwój uzdrowisk	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z dalszym rozwojem funkcji uzdrowiskowej województwa. Dotyczy funkcjonujących uzdrowisk w Ciechocinku, Inowrocławiu oraz Więńcu-Zdroju, a także ewentualnych tworzonych w przyszłości ośrodków wykorzystujących naturalne walory pozwalające na tworzenie uzdrowisk (zwłaszcza, ale nie tylko, w Grudziądzu). W szczególności kierunek dotyczy: <ul style="list-style-type: none"> • Rozwoju potencjału medycznego pełnienia funkcji uzdrowiskowej (personel, baza lokalowa, wyposażenie, oferta lecznicza), • Rozwoju badań naukowych na rzecz poprawy skuteczności działalności leczniczej, • Zachowania, ochrony i wzmacniania potencjału parków zdrojowych, • Rozwoju ogólnodostępnego zagospodarowania służącego udostępnianiu walorów do celów rekreacyjnych, • Rozwoju działalności spa&wellness, • Poprawy struktury funkcjonalno-przestrzennej ośrodków uzdrowiskowych, mających na celu wyprowadzanie z rejonu uzdrowisk funkcji społeczno-gospodarczych mogących pogorszyć warunki pobytu i skuteczność funkcjonowania uzdrowiska • Rozwiązań mających na celu poprawę stanu środowiska ośrodków uzdrowiskowych, • Kontrolowanego wzmacniania funkcji kongresowych, biznesowych, kulturalnych ośrodków uzdrowiskowych w sposób pozwalający na rozwój działalności około uzdrowiskowych (np. miejsca noclegowe, gastronomia, handel, transport) bez pogarszania warunków pobytu i skuteczności funkcjonowania uzdrowiska.
Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym	Kierunek dotyczy działań związanych z realizacją zagospodarowania i prowadzeniem działalności gospodarczej adresowanej do osób przybywających z uwagi na obecność walorów przyrodniczych, walorów dziedzictwa kultury lub jakichkolwiek innych specyficznych walorów niepowiązanych ze środowiskiem przyrodniczym lub kulturowym, które generują ruch przyjazdowy. W szczególności dotyczy to tworzenia nowych i rozwoju istniejących działalności noclegowych, działalności gastronomicznych ukierunkowanych na obsługę turystyki, działalności transportowych ukierunkowane dla obsługi turystyki, wypożyczalni sprzętu, innego rodzaju placówek usługowych i handlowych obsługujących turystów. Wyjątek: W zależności od warunków szczegółowych powyższe działalności mogą być realizowane w ramach kierunku „Wyznaczenie i urządzenie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego”
Tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych wraz z infrastrukturą towarzyszącą	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych, służących udostępnianiu walorów środowiskowych i kulturowych (potencjałów endogenicznych), oraz stanowiących infrastrukturę wzmacniającą atrakcyjność turystyczną danego obszaru
Tworzenie nowych i rozwój istniejących tras rowerowych o znaczeniu turystycznym i rekreacyjnym	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu tworzenie i rozwój tras rowerowych oraz towarzyszącej im infrastruktury, istotnych dla udostępniania walorów środowiskowych i kulturowych (potencjałów endogenicznych), stanowiących infrastrukturę wzmacniającą atrakcyjność turystyczną danego obszaru, jak też istotnych dla zaspokajania potrzeb rekreacyjnych lokalnej społeczności. Wyjątek: Realizacja dróg rowerowych służących zaspokajaniu potrzeb transportowych lokalnej społeczności związanych z realizacją niezbędnych potrzeb życiowych (dojazdy do pracy, szkół, placówek usług, węzłów przesiadkowych transportu publicznego) jest przedmiotem kierunku „Rozwój sieci oraz infrastruktury dróg rowerowych o znaczeniu

	transportowym”. W przypadku gdy dany odcinek drogi rowerowej pełni zarówno funkcje transportowe, jak i turystyczne lub rekreacyjne, jako priorytetowe powinno być uznane wykorzystanie transportowe.
Wykorzystanie potencjału wynikającego z dziedzictwa wodnego województwa dla rozwoju społecznego i gospodarczego	Kierunek dotyczy ogółu działań o charakterze gospodarczym (głównie turystycznym i rekreacyjnym), promocyjnym, edukacyjnym, tożsamościowym (w szerokim ujęciu tożsamości regionu ale także ośrodków nadrzecznych, zwłaszcza nadwiślańskich), związanym z dziedzictwem transportu rzeczno (głównie Wisła), dziedzictwem wynikającym z faktu pełnienia w okresie międzywojennym przez Toruń funkcji siedziby jedynego polskiego województwa posiadającego dostęp do Morza Bałtyckiego oraz dobrych warunków a także częściowo dobrze rozwiniętego zagospodarowania turystycznego bazującego na zasobach wodnych. Wyjątek: Kierunek ma na celu promowanie idei dziedzictwa wodnego. Działania inwestycyjne realizowane będą na podstawie innych dedykowanych kierunków.
Rozwój produkcji ekologicznej rolnictwa oraz produkcji ziół, przypraw i produktów rolno-spożywczych na bazie lokalnie pozyskiwanych surowców	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z wytwarzaniem i sprzedażą produktów rolnictwa ekologicznego, ziół, przypraw oraz produktów rolno-spożywczych produkowanych lokalnie na bazie lokalnie pozyskiwanych surowców (a więc produktów typowych i specyficznych dla danej lokalizacji).
Rozwój rybactwa	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z rozwojem rybactwa i akwakultur
Promocja regionalnych produktów żywnościowych	Kierunek dotyczy działań związanych z promocją produktów żywnościowych wyprodukowanych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Niniejszy kierunek dotyczy promocji certyfikowanych produktów wysokiej jakości. Działania promocyjne wobec produktów żywnościowych wytwarzanych na terenie województwa bez odnoszenia się do kwestii jakościowych są przedmiotem kierunku „Tworzenie i promocja postaw konsumenckich – kształtowanie świadomego regionalnego konsumenta”
Rozwój lokalnej przedsiębiorczości wykorzystującej specyficzne walory danego terytorium	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z rozwojem przedsiębiorczości wykorzystującej specyficzne walory danego terytorium, czego skutkiem są produkty lub usługi charakterystyczne, unikatowe, właściwe wyłącznie dla danej lokalizacji. Kierunek dotyczy także gospodarczego wykorzystania lasów. Wyjątek: W zależności od warunków szczegółowych powyższe działalności mogą być realizowane w ramach kierunku „Wyznaczanie i zarządzanie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego”
Promocja lokalnych marek i znaków towarowych dotyczących produktów i usług charakterystycznych terytorialnie	Kierunek dotyczy działań związanych z promocją produktów i usług charakterystycznych dla danej lokalizacji, poświadczającej ich jakość i/lub inne cechy charakterystyczne (wzornictwo, skład, cechy użytkowe itp.).

Cel główny: Spójne i bezpieczne województwo

Jakość życia typowa dla wysokorozwiniętych regionów europejskich.				
Skuteczna edukacja	Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo	Konkurencyjna gospodarka	Dostępna przestrzeń i czyste środowisko	Spójne i bezpieczne województwo
1. Wysoka jakość kształcenia i wychowania 2. Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach 3. Środowisko edukacyjne 4. Szkolnictwo wyższe	1. Aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego 2. Rozwój wrażliwy społecznie 3. Zdrowie 4. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe 5. Sport i aktywność fizyczna	1. Odbudowa gospodarki po COVID-19 2. Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia 3. Rozwój przedsiębiorczości 4. Rozwój sektora rolno-spożywczego 5. Rozwój turystyki 6. Internacjonalizacja gospodarki 7. Nowoczesny rynek pracy	1. Infrastruktura rozwoju społecznego 2. Środowisko przyrodnicze 3. Przestrzeń kulturowa 4. Przestrzeń dla gospodarki 5. Infrastruktura transportu 6. Infrastruktura techniczna 7. Czysta energia i bezpieczeństwo energetyczne 8. Potencjały endogeniczne	1. Transport publiczny 2. Cyfryzacja 3. Bezpieczeństwo 4. Współpraca dla rozwoju regionu

Cele operacyjne:

1. Transport publiczny
2. Cyfryzacja
3. Bezpieczeństwo
4. Współpraca dla rozwoju regionu

Przewiduje się sporządzenie następujących programów rozwoju/polityk wojewódzkich, bezpośrednio nawiązujących do przedmiotu celu głównego „Spójne i bezpieczne województwo” oraz stanowiących rozwinięcie, uszczegółowienie i operacjonalizację działań w tym zakresie:

- Plan zrównoważonego rozwoju transportu publicznego Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Polityka terytorialna Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Polityka cyfryzacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego

W ramach celu „Spójne i bezpieczne województwo” zawarto ustalenia wspólne dla pozostałych celów głównych, tworzące pomiędzy nimi powiązania i relacje – niezbędne dla sprawnego funkcjonowania województwa jako spójnego systemu społeczno-gospodarczego o integralnej strukturze funkcjonalno-przestrzennej. Wyróżniono tu cztery cele operacyjne, dotyczące: funkcjonowania transportu publicznego, znaczenia technologii informacyjnych w rozwoju regionu, bezpieczeństwa, a także współpracy wszystkich regionalnych interesariuszy na rzecz rozwoju województwa.

W Strategii rozwoju bardzo duże znaczenie nadaje się kwestii funkcjonowania transportu publicznego. Należy pamiętać, że rozwój infrastruktury dla transportu jest przedmiotem celu operacyjnego „Infrastruktura transportu”, natomiast cel „Transport publiczny” dotyczy rozwiązań organizacyjnych funkcjonowania zorganizowanych przewozów osób. Są one absolutnie kluczowe dla zapewnienia mieszkańcom mobilności, zwłaszcza dla grup społecznych, dla których brak możliwości skorzystania z transportu publicznego często oznacza wykluczenie z możliwości rozwoju (dzieci i młodzież – głównie w zakresie dojazdów do szkół, osoby starsze). W aktualnie sporządzanej Strategii podtrzymuje się ideę „60/90”, która zakłada takie funkcjonowanie transportu publicznego na terenie województwa, że z każdego z ośrodków powiatowych do jednej (lub obydwu) stolic województwa czas dojazdu w komunikacji publicznej nie powinien przekroczyć 60 minut, a z dowolnej miejscowości na terenie województwa nie powinien przekroczyć 90 minut. W zakresie organizacji pasażerskiego transportu kolejowego zamierza się doprowadzić do sytuacji, w której pociągi będą rozpoczynały i kończyły bieg nie w głównych stacjach danego miasta, ale w stacjach skrajnych (lub nawet w miejscowościach poza miastem), tak by połączenie było dostępne w możliwie dużej liczbie przystanków na terenie miast¹⁰³ (w niektórych miastach może to się wiązać z realizacją dodatkowych lub przebudową istniejących, przystanków i stacji). Transport publiczny na terenie województwa jest realizowany przez różnych przewoźników i należy dążyć do integracji funkcjonalnej systemu transportu, polegającej na takiej jego organizacji, by: linie obsługiwane przez różnych przewoźników były dostępne w ramach tych samych węzłów (dworców, przystanków), miały wzajemnie uzgadniane rozkłady jazdy (możliwość przesiadek), a docelowo prowadzona była wspólna polityka taryfowa i wzajemne honorowanie biletów (możliwość zakupu biletów łączących podróże środkami różnych przewoźników). Inną płaszczyzną organizacji transportu publicznego jest pięć największych miast województwa i ich obszary funkcjonalne. Powinny tu funkcjonować systemy zintegrowane, zapewniające zrównoważoną mobilność, w ramach których w zależności od preferowanych w przypadku danego miasta rozwiązań, możliwa jest realizacja różnych modeli – np. wspólnego transportu dla miast i obszarów podmiejskich, odrębnych systemów dla miasta i gmin posiadających punkty stykowe (węzły przesiadkowe), wyprowadzenia linii miejskich do obszarów peryferyjnych dostępnych z terenów podmiejskich transportem indywidualnym. Sprawna komunikacja podmiejska może ograniczać negatywne konsekwencje urban sprawl¹⁰⁴, bowiem będzie zachęcać do osiedlania się w jej zasięgu. Zakłada się dalszą integrację komunikacyjną obydwu miast stołecznych, w celu szybkiego i sprawnego przemieszczania się pomiędzy różnymi częściami Bydgoszczy i Torunia. Bardzo ważnym zadaniem pozostaje poprawa dostępności województwa w transporcie pasażerskim – niezbędne są działania mające na celu zwiększenie liczby połączeń w kolejowym i autobusowym transporcie publicznym obszaru województwa z innymi regionami, w tym także połączeń Bydgoszczy i Torunia z innymi krajowymi ośrodkami regionalnymi oraz z zagranicą. Należy się także spodziewać rozwoju usług transportu publicznego „na żądanie” – bezpłatne połączenia transportem samochodowym powinny dotyczyć osób w podeszłym wieku oraz osób z ograniczeniami ruchu ze względu na stan zdrowia lub niepełnosprawność, zamieszkujących obszary pozbawione innego rodzaju transportu.

Technologie komputerowe oraz sieć internetowa są narzędziami do pozyskiwania, przetwarzania, przechowywania i upowszechniania informacji – a więc służą realizacji konkretnych zadań merytorycznych wpisujących się w rozwój województwa. Jako tylko instrumenty osiągnięcia celów rozwojowych, teoretycznie nie muszą być traktowane w Strategii rozwoju jako obszar będący przedmiotem interwencji. Niemniej jednak, zdecydowano się je wyodrębnić w formie celu operacyjnego dla podkreślenia, jak dużą wagę przykładana się do faktu, że techniczna możliwość oraz umiejętności praktycznego wykorzystania tych narzędzi, będą miały w przyszłości kluczowe znaczenie dla jakości życia oraz konkurencyjności gospodarki oraz będą wpływały na szanse odniesienia sukcesu w każdym z celów głównych rozwoju województwa. Wskazano na pięć zasadniczych obszarów działań w ramach celu operacyjnego „Cyfryzacja”. Pierwszy dotyczy rozwoju kompetencji cyfrowych mieszkańców. De facto jest więc częścią szeroko rozumianego poziomu rozwoju społecznego, dotyczy umiejętności, które będą decydowały o możliwościach uczestnictwa lub konieczności pozostania wykluczonym z procesów rozwojowych, w których to w coraz szerszym zakresie posiadanie

¹⁰³ Np. połączenie Bydgoszcz – Toruń realizowane ze stacji Bydgoszcz Osowa Góra lub Bydgoszcz Błonie do stacji Lubicz.

¹⁰⁴ Tzw. „rozlewanie się miast” - proces poszerzania się miejskich terytoriów na obszary o mniej intensywnej urbanizacji

umiejętności z zakresu IT będzie stanowiło warunek dostępowy. W tej dziedzinie szczególnie ważna jest interwencja kierowana do tych grup pokoleniowych, które nie miały okazji nabyć umiejętności w ramach różnych etapów edukacji formalnej, w ramach dotychczas wykonywanej pracy lub własnej aktywności i zainteresowań. Podkreślić należy, że osoby wykluczone cyfrowo będą w przyszłości stanowiły istotne obciążenie dla sfery socjalnej, ponieważ wraz z upowszechnianiem technologii informacyjnych na coraz liczniejsze dziedziny życia, nie potrafiąc z nich korzystać będą należały do grona osób niezdolnych do samodzielnego funkcjonowania. Tak więc powszechna edukacja informatyczna adresowana do nieposiadających obecnie takich umiejętności osób w wieku 50+, będzie w przyszłości skutkowałą większą samodzielnością i możliwością uczestnictwa w działaniach aktywizujących i opiekuńczych realizowanych drogą elektroniczną w ramach polityki senioralnej. Drugi obszar działań w ramach celu operacyjnego „Cyfryzacja” dotyczy dalszego tworzenia i rozbudowy infrastruktury dla rozwoju społeczeństwa informacyjnego w celu likwidacji obszarów, w których to względy techniczne stanowią podstawowe ograniczenie. Doświadczenie okresu epidemii COVID-19, gdy przez okres wielu tygodni niezbędne było łączenie zdalnej pracy i zdalnego nauczania, wykazały, że problemem wielu gospodarstw domowych jest nie tylko brak łącza o wystarczająco dużej przepustowości, ale także brak wyposażenia w niezbędną ilość sprzętu komputerowego, pozwalające na równoczesną realizację potrzeb domowników. W przypadku wielu gospodarstw jest to wciąż kwestia zbyt wysokich kosztów zakupu w stosunku do możliwości finansowych. Zasadne byłoby więc rozważenie stworzenia mechanizmów umożliwienia dzierżawienia sprzętu, zakupu ratalnego, a nawet bezpłatnego wyposażenia pewnej kategorii najuboższych gospodarstw w celu przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu (zwłaszcza w sytuacji niezbędności sprzętu dla realizacji nauczania zdalnego). Kolejne obszary wiążą się z rozwojem usług świadczonych elektronicznie. W ustaleniach Strategii podzielono je na usługi publiczne oraz działalności komercyjne. W obydwu przypadkach niezbędne są działania po obydwu stronach – to znaczy zarówno tworzenie usług oferowanych zdalnie, jak i działania promocyjno-edukacyjne dla ich odbiorców. Podkreślić należy, że rozwój e-usług w konkretnych dziedzinach usług publicznych, jest w ustaleniach Strategii zawarty w ramach danej dziedziny (np. edukacja, zdrowie, kultura, pomoc społeczna), a więc przedmiotem działań w tym aspekcie w celu operacyjnym „Cyfryzacja” są przede wszystkim działania uzupełniające i rozszerzające te ustalenia. Istotną dziedziną jest także cyberbezpieczeństwo, którego rola będzie rosła wraz z upowszechnianiem technologii cyfrowych. Coraz większa waga danych i informacji gromadzonych cyfrowo będzie powodować coraz większe ryzyka i coraz groźniejsze potencjalne skutki ich zniszczenia lub nieuprawnionego wykorzystania. Równie ważne jest bezpieczeństwo zasobów publicznych, jak i komercyjnych.

Działania dotyczące szeroko rozumianego bezpieczeństwa dotyczą w ustaleniach Strategii kilku płaszczyzn. Pierwsza związana jest z najczęściej dostrzeganym zagadnieniem - bezpieczeństwa publicznego i jest utożsamiana z funkcjonowaniem służb mundurowych oraz ratownictwa medycznego (a od okresu epidemii COVID-19 także Wojsk Obrony Terytorialnej). Formułuje się tu ustalenia mające na celu poprawę sprawności funkcjonowania służb ratownictwa medycznego, straży pożarnej, policji i innych służb publicznych powołanych dla ochrony bezpieczeństwa życia i mienia. Z tymi działaniami wiąże się także rozwój systemów monitoringu, ostrzegania i reagowania na zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Innym aspektem jest zapewnienie bezpieczeństwa przeciwpowodziowego. To zagadnienie ma kluczowe znaczenie dla zapobiegania strat ludzkich, potencjalnie bardzo dużych strat materialnych, jak też sytuacji utraty sprawności funkcjonowania systemów społecznego i gospodarczego poprzez uszkodzenia infrastruktury komunalnej. Zagadnienia ochrony przeciwpowodziowej są regulowane przez przepisy odrębne, których przestrzeganie istotnie ogranicza ryzyko zaistnienia powyższych strat, ale niezbędna dla ochrony infrastruktura wymaga utrzymywania w stanie pełnej sprawności. W części diagnostycznej Strategii przedstawiono mapę pokazującą występowanie obszarów szczególnego zagrożenia powodzią (obszary zagrożone powodzią o prawdopodobieństwie 1% i 10%), określonych na podstawie map zagrożenia powodziowego (MZP), pozyskanych z zasobu Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej. Obszary nie uwzględnione na wymienionych mapach, wskazane do opracowania map w II cyklu planistycznym, zgodnie z art. 14 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy Prawo wodne i niektórych innych ustaw zostały określone na podstawie studium ochrony przeciwpowodziowej sporządzonego przez dyrektora regionalnego zarządu gospodarki wodnej. Na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią¹⁰⁵, obowiązują zakazy wymienione w art.

---

¹⁰⁵ Zgodnie z definicją zawartą w art. 16 pkt 34 ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne przez obszary szczególnego zagrożenia powodzią rozumie się: a) obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest średnie i wynosi 1%, b) obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest wysokie i wynosi 10%, c) obszary, między linią brzegu a wałem przeciwpowodziowym lub naturalnym wysokim brzegiem, w który wbudowano wał przeciwpowodziowy, a także wyspy i przymuliska, o których mowa w art. 224, stanowiące działki ewidencyjne, d) pas techniczny.

77 ust. 1 pkt 3 litera a) i b) oraz art. 84 ust. 4 pkt 5¹⁰⁶ ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne. Obszary szczególnego zagrożenia powodzią wyznaczono na mapach zagrożenia powodziowego dla następujących rzek/kanałów¹⁰⁷: Wisła, Zgłowiączka, Mień, Rypienica, Ruziec, Drwęca, Osa, Gardęga (Gardzięga), Tażyna, Brda, Kamionka, Wda, Mątawa, Wełna, Noteć, Górny Kanał Noteci (Kanał Górnonotecki), Kanał Bydgoski. Natomiast obszary szczególnego zagrożenia powodzią wyznaczono w studiach ochrony przeciwpowodziowej dyrektorów RZGW, obowiązujących jako obszary szczególnego zagrożenia powodzią po oficjalnym przekazaniu map zagrożenia powodziowego i map ryzyka powodziowego opracowanych w I cyklu planistycznym (przewidziane do opracowania w II cyklu planistycznym), dla następujących rzek/kanałów¹⁰⁸: Chodeczka, Lubieńka, Ochnia, Rakutówka, Zgłowiączka, Skrwa Prawa, Brda, Drwęca, Gardęga (Gardzięga), Kamionka, Mątawa, Osa, Ruziec.

Kolejnym aspektem bezpieczeństwa podejmowanym w ustaleniach Strategii, jest budowanie odporności mieszkańców, infrastruktury komunalnej oraz gospodarki regionu na negatywne skutki zmian klimatu. Są to działania długofalowe i dotyczą bardzo szerokiego zakresu działań mających na celu sukcesywne wzmacnianie zdolności reagowania oraz zachowania sprawności systemów wraz z postępującymi zmianami klimatu. Wydarzeniami następującymi nagle są natomiast klęski żywiołowe lub ekstremalne zjawiska pogodowe, powodujące straty materialne. W Strategii formułuje się kierunek, który dotyczy działań inwestycyjnych, pomocy finansowej, działań organizacyjnych, prowadzących do odbudowy zniszczeń (zwłaszcza w sferze komunalnej) będących skutkami klęsk żywiołowych.

Kolejnym podejmowanym w ramach tego celu operacyjnego aspektem, jest poprawa bezpieczeństwa transportu poprzez działania organizacyjne (działania inwestycyjne temu służące są przedmiotem innego celu). W stosunku do dróg wojewódzkich, długofalowym celem jest realizacja strategii „Vision Zero” czyli wdrażanie rozwiązań prowadzących do wyeliminowania ofiar śmiertelnych. Jest to zadanie niezwykle ambitne i zależne od wielu czynników, ale w zakresie działań na rzecz różnych aspektów bezpieczeństwa w transporcie, powinno wyrażać nadrzędne aspiracje. W niektórych dziedzinach realizacja tego celu może nastąpić szybciej, niż w pozostałych. Dotyczy to na przykład realizacji bezpiecznych przejazdów i przejść przez linie kolejowe w przebiegu dróg wojewódzkich.

Strategia dostrzega także lokalizację na terenie województwa kujawsko-pomorskiego infrastruktury istotnej dla bezpieczeństwa Polski i państw sojuszników. Wszystkie powyżej wskazane aspekty szeroko rozumianego bezpieczeństwa wymagają wzmocnienia potencjału administracji publicznej do reagowania w sytuacjach kryzysowych powodowanych nagłymi zagrożeniami bezpieczeństwa i klęskami żywiołowymi oraz wykształcania właściwych postaw społecznych sprzyjających zachowaniu bezpieczeństwa i szybkiemu reagowaniu w sytuacjach kryzysowych. Także te zagadnienia są przedmiotem ustaleń Strategii.

Niezbędnym warunkiem powodzenia procesów rozwoju regionalnego, jest zaangażowanie szeregu interesariuszy mających na ten rozwój wpływ bezpośredni lub pośredni. Największa odpowiedzialność spoczywa na administracji publicznej wszystkich szczebli, co wynika ze sposobu organizacji i funkcjonowania państwa. Administracja posiada stosowne kompetencje oraz wyposażona jest w instrumenty pozwalające na prowadzenie polityki rozwoju.

W ustaleniach Strategii przewiduje się kierunki bezpośrednio dotyczące tego zagadnienia: zakładające poprawę funkcjonowania administracji (poprzez podnoszenie kompetencji kadry urzędniczej, wzmacnianie etosu pracy na stanowisku urzędniczym oraz usprawniające działania organizacyjne, ale także wprowadzanie ułatwień dla interesantów, np. przez ograniczanie niezrozumiałego szerzej „języka urzędniczego”), rozwój współpracy pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego, a także rozwój porozumień jednostek samorządu terytorialnego mających na celu optymalizację realizacji zadań własnych samorządów (dla poprawy dostępności usług dla mieszkańców, a jednocześnie obniżanie kosztów realizacji zadań). Dodatkowo podnosi się kwestię zmian administracyjnych polegających na utworzeniu gmin miejsko-wiejskich w miejsce obecnie funkcjonujących par gmin – miejskiej i wiejskiej, mających siedzibę w tym samym mieście. Wszystkie wykonywane analizy wskazują, że w ich przypadku stan obecny jest dysfunkcyjny, nie sprzyja racjonalnemu

---

¹⁰⁶art.77 ust. 1 pkt 3 ustawy Prawo wodne - zakaz gromadzenia ścieków, odchodów zwierzęcych, środków chemicznych, a także innych substancji lub materiałów, które mogą zanieczyścić wody, prowadzenia odzysku lub nieszkodliwiania odpadów, w szczególności ich składowania oraz lokalizowania nowych cmentarzy; art. 84 ust. 4 pkt 5 ustawy Prawo wodne - zakaz rolniczego wykorzystania ścieków w okresie prognozowanego wezbrania wód

¹⁰⁷ Dla całości lub wybranych odcinków – szczegółowe informacje są publikowane w „Raporcie z wykonania map zagrożenia i map ryzyka powodziowego” opublikowanym na stronie www.kzgw.gov.pl

¹⁰⁸ Dla całości lub wybranych odcinków – szczegółowe informacje są publikowane w Załączniku nr 7 do „Raportu z wykonania map zagrożenia i map ryzyka powodziowego” opublikowanym na stronie www.kzgw.gov.pl

planowaniu funkcjonowania usług i zagraża powstawaniu istotnych różnic w jakości życia mieszkańców. W kształtowaniu rozwoju województwa możliwy i pożądany jest dużo większy udział organizacji sektora pozarządowego. Zakłada się działania mające na celu wzmocnienie sektora pozarządowego jako partnera dla realizacji zadań własnych samorządów lokalnych i Samorządu Województwa. Jednym z instrumentów wzmocnienia potencjału sektora NGO może być powierzenie realizacji zadań własnych samorządów, na przykład związanych ze stymulowaniem rozwoju społecznego oraz prowadzeniem działalności opiekuńczych, choć zakres ten może być znacznie szerszy i elastycznie dostosowany do warunków lokalnych, jak też lokalnie prezentowanego przez sektor pozarządowy potencjału (zagadnienie szerzej scharakteryzowane we wcześniejszej części). Wciąż dostrzega się potrzebę zwiększania partycypacji społecznej w procesach rozwoju lokalnego i regionalnego, a także rozwój różnego rodzaju organizacji (rad dialogu, komisji wielostronnych) grupujących środowiska społeczne, środowiska gospodarcze i sektor pozarządowy – jako organów konsultacyjnych i partnerów w kreowaniu procesów rozwojowych przez administrację rządową i samorządową. Zwiększaniu zaangażowania sektora przedsiębiorców w rozwój lokalny służyć ma także promocja idei społecznej odpowiedzialności biznesu, a zwiększeniu zaangażowania społecznego w rozwój województwa - zmiana granic okręgów wyborczych, której celem ma być likwidacja stanu, w którym okręgi wyborcze nawiązują do podziału administracyjnego sprzed roku 1999, co utrudnia integrację społeczności i budowę tożsamości województwa.

W ramach celu operacyjnego „Współpraca dla rozwoju regionu” zakłada się także prowadzenie aktywnej polityki pozyskania nowych mieszkańców województwa, poprzez nakłanianie mieszkańców innych województw, Polonii oraz obcokrajowców do osiedlania się na terenie województwa. Mieszkańcy stanowią największy kapitał danego terenu, stąd obserwowane od wielu lat zmniejszanie liczby ludności województwa, jest niekorzystne dla jego rozwoju. Jednym z podejmowanych w ramach celu głównego „Spójne i bezpieczne województwo” kierunków jest także promocja marki województwa. Promocja regionu ma zróżnicowany charakter i w różnych ustaleniach tematycznych Strategii także zakłada się działania promocyjne (np. promocja produkowanej żywności, promocja terenów inwestycyjnych, promocja walorów przyrodniczych i kulturowych), ale to ustalenie dotyczy najbardziej ogólnego poziomu promocji – przedstawiającego województwo kujawsko-pomorskie jako przestrzeń atrakcyjną dla zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczych.

Kierunki rozwoju wyróżniane w ramach celów operacyjnych oraz ich charakterystyka:

Kierunek	Charakterystyka kierunku
1. Transport publiczny	
Realizacja systemu transportu publicznego „60/90” dla zapewnienia spójności wewnętrznej województwa	Kierunek dotyczy działań organizacyjnych na potrzeby organizacji systemu publicznego transportu regionalnego. Idea regionalnego systemu transportu publicznego, dla realizacji którego powinny być wprowadzone działania organizacyjne, polega na stworzeniu systemu obsługującego obszar całego regionu w sposób zapewniający swobodne dojazdy w relacjach do Bydgoszczy i Torunia. Koncepcja „60/90” zakłada, że z każdego z ośrodków powiatowych do jednej (lub obydwu) stolic województwa czas dojazdu w komunikacji publicznej nie powinien przekroczyć 60 minut, a z dowolnej miejscowości na terenie województwa nie powinien przekroczyć 90 minut. Kierunek dotyczy więc ogółu działań organizacyjnych mających na celu taką organizację transportu publicznego, by w sposób maksymalny sprzyjał dojazdom do pracy, do szkół, do usług i do innych miejsc realizacji potrzeb mieszkańców na terenie województwa (w tym organizacja biletu regionalnego). Niezbędne działania inwestycyjne oraz zakup taboru, zawierają się w kierunkach wyznaczonych w ramach celu operacyjnego „Infrastruktura transportu”.
Rozwój zintegrowanych systemów transportu publicznego w obszarach funkcjonalnych miast	Kierunek dotyczy działań mających na celu organizację zintegrowanego systemu transportu publicznego w pięciu największych miastach i ich strefach podmiejskich (obszarach funkcjonalnych). Obejmuje działania organizacyjne. W zależności od preferowanych w przypadku danego miasta rozwiązań, możliwa jest realizacja różnych modeli – np. wspólnego transportu dla miast i obszarów podmiejskich, odrębnych systemów dla miast i gmin posiadających punkty styczne (węzły przesiadkowe), wyprowadzenia linii miejskich do obszarów peryferyjnych dostępnych z terenów podmiejskich transportem indywidualnym lub innych. Niezbędne działania inwestycyjne oraz zakup taboru zawierają się w kierunkach wyznaczonych w ramach celu operacyjnego „Infrastruktura transportu”. Kierunek dotyczy także dążenia do zniesienia opłat za przejazd przez obwodnice miast w ciągu autostrady A1 (Toruń, Grudziądz) oraz rozwoju systemów ITS.
Poprawa dostępności województwa w transporcie pasażerskim	Kierunek dotyczy działań mających na celu zwiększenie liczby połączeń w kolejowym i autobusowym transporcie publicznym obszaru województwa z innymi regionami, w tym

	<p>także połączeń Bydgoszczy i Torunia z innymi krajowymi ośrodkami regionalnymi oraz z zagranicą.</p> <p>Wyjątek: Połączenia lotnicze zostały zawarte w kierunku: Rozwój Portu Lotniczego Bydgoszcz.</p>
Rozwój transportu publicznego na żądanie	Kierunek dotyczy działań mających na celu uruchamianie bezpłatnych połączeń „na żądanie” (transport samochodowy). W pierwszej kolejności dotyczy osób w podeszłym wieku oraz osób z ograniczeniami ruchu ze względu na stan zdrowia lub niepełnosprawność, zamieszkujących obszary pozbawione innego rodzaju transportu.
Integracja komunikacyjna Bydgoszczy i Torunia	Kierunek dotyczy działań mających na celu dalszą integrację komunikacyjną Bydgoszczy i Torunia w celu szybkiego i sprawnego przemieszczania się pomiędzy różnymi częściami obydwu miast. Dotyczy działań organizacyjnych. Niezbędne działania inwestycyjne oraz zakup taboru zawierają się w kierunkach wyznaczonych w ramach celu operacyjnego „Infrastruktura transportu”.
Integracja systemów transportowych różnych przewoźników	Kierunek dotyczy funkcjonalnej integracji transportu publicznego prowadzonego przez różnych przewoźników, polegającej na takiej organizacji transportu, by: linie obsługiwane przez różnych przewoźników były dostępne w ramach tych samych węzłów (dworców, przystanków). Kierunek dotyczy także integracji rozkładów jazdy (możliwość przesiadek), a docelowo wspólną politykę taryfową i wzajemne honorowanie biletów (możliwość zakupu biletów łączących podróż środkami różnych przewoźników).
2. Cyfryzacja	
Rozwój kompetencji cyfrowych mieszkańców	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu rozwój i podnoszenie kompetencji cyfrowych wszystkich grup pokoleniowych, realizowanych zarówno w ramach edukacji formalnej, jak i nieformalnej.
Rozwój usług publicznych świadczonych elektronicznie	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu rozwój usług sfery publicznej świadczonych w formie elektronicznej (e-usługi). Są to przede wszystkim działania o charakterze organizacyjnym oraz niezbędne działania inwestycyjne a także komponent promocyjno-edukacyjny dla mieszkańców. Wyjątek: Kierunek dotyczy usług świadczonych przez sferę publiczną. Usługi komercyjne są przedmiotem kierunku „Rozwój e-commerce”.
Rozwój e-commerce	Kierunek dotyczy rozwoju wszelkich form sprzedaży dóbr i świadczenia usług zdalnie w tym w szczególności rozwoju i promocji rodzajów działalności, dla których technologie informacyjne są natywnym środowiskiem funkcjonowania. Są to działania wyróżniające się przede wszystkim sposobem nawiązania relacji pomiędzy przedsiębiorcą a klientem, ale z formalnego punktu widzenia są tożsame do pozostałych działalności gospodarczych. Dlatego też z niniejszym kierunkiem należy wiązać przede wszystkim działania i rozwiązania specyficzne dla sektora e-commerce, natomiast pozostałe rodzaje wsparcia, niespecyficzne dla sektora e-commerce, należy realizować w ramach kierunków wspierających „ogólnie” rozwój działalności gospodarczych. Wyjątek: Realizacja w formie elektronicznej usług publicznych, jest przedmiotem kierunku „Rozwój usług publicznych świadczonych elektronicznie”.
Rozwój infrastruktury IT dla rozwoju społeczeństwa informacyjnego oraz nowoczesnej gospodarki	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z rozwojem infrastruktury IT niezbędnej dla rozwoju publicznych i komercyjnych zastosowań technologii informacyjnych. Kierunek dotyczy także wyposażania gospodarstw domowych w indywidualny sprzęt do tych celów.
Cyberbezpieczeństwo	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych z ochroną sieci informatycznych, urządzeń, programów i danych przed atakami, uszkodzeniami lub nieautoryzowanym dostępem. Dotyczy rozwiązań organizacyjnych i inwestycyjnych związanych z zakupem sprzętu i oprogramowania.
Digitalizacja i udostępnianie zasobów geodezyjnych i kartograficznych	Kierunek dotyczy działań organizacyjnych i niezbędnych działań inwestycyjnych, mających na celu dalszy rozwój usługi geoportalu regionalnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego (http://geoportal.mojregion.info) polegający na poszerzaniu zakresu udostępnianych zasobów i poszerzaniu funkcjonalności. Dotyczy również wszystkich innych inicjatyw polegających na udostępnianiu zasobów na poziomie urzędów gmin i starostw powiatowych.
3. Bezpieczeństwo	
Budowanie odporności mieszkańców, infrastruktury komunalnej oraz gospodarki regionu na negatywne skutki zmian klimatu	Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy bardzo szerokiego zakresu działań mających na celu sukcesywne wzmocnienie zdolności reagowania oraz zachowania sprawności systemów wraz z postępującymi zmianami klimatu. Dotyczy zarówno działań inwestycyjnych związanych z wprowadzaniem rozwiązań mających na celu ograniczenie skutków nagłych zjawisk pogodowych wobec infrastruktury komunalnej, zabudowy mieszkaniowej, zabudowy służącej działalnościom gospodarczym, jak też stopniowego dostosowywania do postępujących zmian klimatycznych – poprzez działania organizacyjne, edukacyjne, zmianę paradygmatów w niektórych dziedzinach (np. sukcesywna zmiana kierunków produkcji rolniczej) – w zakresie wszystkich aspektów funkcjonowania życia społeczno-gospodarczego.

Rozwój systemów monitoringu, ostrzegania i reagowania na zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego	Kierunek dotyczy ogółu działań organizacyjnych i niezbędnych działań inwestycyjnych mających na celu przeciwdziałanie (poprzez monitoring) wystąpieniu zagrożeń bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz sprawnego systemu ostrzegania w przypadku wystąpienia zagrożeń bezpieczeństwa i porządku publicznego. W szczególności należy wskazać na działania na rzecz integracji różnych systemów monitorowania.
Poprawa sprawności funkcjonowania służb ratownictwa medycznego, straży pożarnej, policji i innych służb publicznych powołanych dla ochrony bezpieczeństwa życia i mienia	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu podniesienie sprawności służb, w tym: poprawa wyposażenia, poprawa warunków lokalowych, zapewnienie wykwalifikowanych kadr, działania organizacyjne. Wyjątek: Działania dotyczące monitoringu i ostrzegania w zakresie zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego są przedmiotem kierunku „Rozwój systemów monitoringu, ostrzegania i reagowania na zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego”.
Wzmocnienie potencjału administracji publicznej do reagowania w sytuacjach kryzysowych powodowanych nagłymi zagrożeniami bezpieczeństwa oraz klęskami żywiołowymi	Kierunek dotyczy działań organizacyjnych i szkoleniowych mających na celu wzmocnienie możliwości szybkiego reagowania w sytuacji kryzysowej. Kierunek dotyczy także inicjatywy mających na celu wzajemne ubezpieczenia od skutków klęsk żywiołowych (typu „Salutaris”) oraz dotyczy promowania postaw solidaryzmu samorządów wobec ich skutków. Kierunek dotyczy także dostosowania organizacji funkcjonowania urzędów administracji publicznej na wypadek ponownych przypadków konieczności zastosowania ograniczeń w relacjach interpersonalnych (określonego administracyjnie dystansu społecznego).
Poprawa bezpieczeństwa transportu poprzez działania organizacyjne	Kierunek dotyczy działań organizacyjnych, szkoleniowych, promocyjnych mających na celu poprawę bezpieczeństwa transportu. Dotyczy także niezbędnych działań inwestycyjnych związanych z wdrożeniem działań organizacyjnych.
Kształtowanie postaw społecznych sprzyjających zachowaniu bezpieczeństwa i szybkiemu reagowaniu w sytuacjach kryzysowych	Kierunek dotyczy działań organizacyjnych, szkoleniowych, promocyjnych mających na celu kształtowanie właściwych postaw i zachowań w sytuacjach kryzysowych.
Zapewnienie ochrony przeciwpowodziowej	Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych i organizacyjnych, związanych z utrzymaniem stanu bezpieczeństwa powodziowego. Ogół działań w tym zakresie powinien być zgodny z zakresem dopuszczonym w przepisach odrębnych (Prawo Wodne) i powinien być realizowany w stosunku do cieków i zbiorników określonych odrębnie przez wyspecjalizowane organy administracji publicznej.
Wspieranie odbudowy obszarów dotkniętych klęskami żywiołowymi lub ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi	Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych, pomocy finansowej, działań organizacyjnych, prowadzących do odbudowy zniszczeń (zwłaszcza w sferze komunalnej) będących skutkami klęsk żywiołowych.
Wsparcie działań w zakresie potrzeb obronności Polski oraz krajów członkowskich Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego	Kierunek dotyczy działań inwestycyjnych, organizacyjnych i promocyjnych związanych z lokalizacją na terenie województwa kujawsko-pomorskiego infrastruktury istotnej dla bezpieczeństwa Polski i państw sojuszników.
4. Współpraca dla rozwoju regionu	
Rozwój sektora pozarządowego i jego aktywny udział w prowadzeniu polityki rozwoju województwa	Kierunek dotyczy działań mających na celu wzmocnienie sektora pozarządowego jako animatora rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i partnera dla realizacji zadań własnych samorządów lokalnych i samorządu regionalnego. W szczególności dotyczy aktywnego zaangażowanie organizacji sektora pozarządowego w realizację zadań związanych ze stymulowaniem rozwoju społecznego, poprzez powierzanie im prowadzenia zadań. Kierunek dotyczy także tworzenia centrów wolontariatu oraz rozwój gminnych i powiatowych rad działalności pożytku publicznego.
Poprawa jakości funkcjonowania instytucji administracji publicznej	Kierunek dotyczy działań mających na celu poprawę sprawności oraz jakości działań administracji publicznej, realizowanych poprzez podnoszenie kompetencji kadry urzędniczej, wzmacnianie etosu pracy na stanowisku urzędniczym oraz działania organizacyjne usprawniające funkcjonowanie administracji.
Rozwój współpracy pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego	Kierunek dotyczy kontynuacji działań Forum Samorządowego oraz rozwoju ewentualnych nowych inicjatyw mających na celu współpracę samorządów dla osiągnięcia wspólnych celów rozwojowych. Wyjątek: Działania mające na celu wspólną realizację zadań własnych samorządów są przedmiotem kierunku „Rozwój porozumień JST mających na celu optymalizację realizacji zadań własnych samorządów”.
Rozwój współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej	Kierunek dotyczy ogółu działań związanych ze współpracą z innymi województwami na rzecz realizacji projektów i zadań służących szeroko rozumianemu rozwojowi (zwłaszcza w zakresie rozwiązywania problemów styków województw oraz wspólnego podejmowania inicjatyw o znaczeniu krajowym czy europejskim), a także współpracy zagranicznej we wszystkich aspektach powiązanych z rozwojem województwa – realizowanych na poziomie władz regionalnych (niezwiązanych z realizacją konkretnych

	<p>przedsięwzięć gospodarczych, edukacyjnych, kulturalnych, politycznych – ale służących budowaniu lub podtrzymywaniu dobrych relacji bilateralnych).</p> <p>Wyjątek: Bezpośrednia współpraca służąca realizacji konkretnych zadań na poziomie partnerskim, jest przedmiotem pozostałych celów odnoszących się do współpracy/relacji na poziomie międzynarodowym.</p>
Kształtowanie ładu przestrzennego oraz sprawności zarządzania na poziomie lokalnym poprzez rozwój planowania przestrzennego i strategicznego	Kierunek dotyczy ogółu działań szkoleniowych i organizacyjnych, mających na celu zachowanie (względnie poprawę) ładu przestrzennego, poprzez zwiększenie stopnia pokrycia przestrzeni miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz poprawę jakości dokumentów planistycznych i strategicznych sporządzanych przez samorządy na terenie województwa.
Rozwój przedstawicielstw różnych środowisk jako partnerów dla kształtowania rozwoju lokalnego	Kierunek dotyczy działań organizacyjnych i promocyjnych, mających na celu rozwój różnego rodzaju organizacji (rad dialogu, komisji wielostronnych) grupujących środowiska społeczne, środowiska gospodarcze i sektor pozarządowy – jako organów konsultacyjnych i partnerów w kreowaniu procesów rozwojowych przez administrację rządową i samorządową.
Zwiększenie partycypacji społecznej w procesach rozwoju lokalnego i regionalnego	Kierunek dotyczy działań edukacyjnych i promocyjnych, mających na celu rozwój społeczeństwa obywatelskiego i wzrost zaangażowania mieszkańców w procesy rozwoju lokalnego i regionalnego. Kierunek dotyczy także wsparcia podmiotów sektora pozarządowego jako reprezentacji mieszkańców w konsultacji projektów dokumentów określających kierunki procesów rozwojowych.
Promocja społecznej odpowiedzialności biznesu	Kierunek dotyczy działań edukacyjnych i promocyjnych w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu, czyli uwzględnianiu w funkcjonowaniu podmiotów gospodarczych kwestii interesów społecznych i środowiskowych oraz relacji z innymi interesariuszami na danym obszarze
Promocja idei i wartości europejskich	Kierunek dotyczy działań edukacyjnych i promocyjnych w zakresie upowszechniania wartości leżących u podstaw funkcjonowania Wspólnoty Europejskiej, wyrażonych w art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej, tj. „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawa, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn.”
Zmiany podziału administracyjnego na poziomie gmin w celu optymalizacji realizacji zadań własnych samorządów lokalnych oraz wzmocnienia potencjału rozwojowego obszarów lokalnych	Kierunek ma na celu doprowadzenie do zmian w podziale administracyjnym województwa, polegających na utworzeniu gmin miejsko-wiejskich w miejsce obecnie funkcjonujących par gmin – miejskiej i wiejskiej, mających siedzibę w tym samym mieście. Kierunek dotyczy wszystkich tego typu przypadków na terenie województwa poza miastami i gminami wiejskimi Włocławek, Grudziądz, Inowrocław.
Rozwój porozumień JST mających na celu optymalizację realizacji zadań własnych samorządów	Kierunek dotyczy wspólnej realizacji zadań własnych samorządów poprzez zawieranie porozumień mających na celu prowadzenie przez jednostki poszczególnych gmin obsługi mieszkańców gmin sąsiednich – dla poprawy dostępności ludności do usług lub w celu obniżenia kosztów realizacji usług. Dotyczy także działań polegających na wspólnej realizacji i/lub prowadzeniu placówek usługowych, tworzenie grup zakupowych itp.
Zmiana granic okręgów wyborczych utrwalających byłe podziały administracyjne	Kierunek dotyczy działań o charakterze prawnym, mających na celu likwidację stanu, w którym okręgi wyborcze nawiązują do podziału administracyjnego sprzed roku 1999, co utrudnia integrację społeczności i budowę tożsamości województwa.
Prowadzenie aktywnej polityki pozyskania nowych mieszkańców województwa	Kierunek dotyczy działań mających na celu nakłanianie mieszkańców innych województw, Polonii oraz obcokrajowców do osiedlania się na terenie województwa. Dotyczy działań inwestycyjnych i organizacyjnych związanych z pozyskaniem zasobu mieszkaniowego oraz integracją społeczną i zawodową a także działań promocyjnych. Realizacja kierunku będzie się odbywała na zasadach określonych w odrębnym dokumencie operacyjnym.
Promocja marki województwa	<p>Kierunek dotyczy najbardziej ogólnego poziomu działań promocyjnych, przedstawiających województwo kujawsko-pomorskie jako przestrzeń atrakcyjną dla zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczych.</p> <p>Działania mające na celu promocję województwa w aspekcie zagadnień szczegółowych (branżowych) zostały objęte kierunkami: „Promocja i wsparcie organizacji wydarzeń sportowych o znaczeniu ponadregionalnym, krajowym i międzynarodowym” „Promocja gospodarcza województwa” „Rozwój promocji i informacji turystycznej” „Ochrona, wzmacnianie oraz promocja dziedzictwa przyrodniczego województwa” „Ekspozycja i promocja dziedzictwa kulturowego województwa” „Promocja regionalnych produktów żywnościowych”</p>

Wykaz projektów kluczowych

Wykaz projektów kluczowych stanowi identyfikację przedsięwzięć, które zostały uznane za niezbędne dla powodzenia przyspieszenia rozwoju i w zakresie których samorządowe Województwo jest zdeterminowane do ich prowadzenia (jeśli dotyczą one kompetencji Województwa) lub zabiegania o nie (jeśli dotyczą kompetencji administracji rządowej i są jej zobowiązaniem do realizacji inwestycji na terenie województwa; w przypadku zadań, które kompetencyjnie należą do administracji rządowej ale obecnie nie są ujęte w oficjalnych planach, Województwo będzie zabiegać o doprowadzenie do ich realizacji, a w przypadku zadań, które kompetencyjnie należą do administracji rządowej ale mogą wymagać wkładu finansowego Województwa – Województwo będzie poszukiwać możliwości wspólnej ich realizacji). Wykaz obejmuje projekty znane na etapie tworzenia Strategii.

Lp.	Nazwa	Charakterystyka	Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu
Cel główny: Skuteczna edukacja			
1.	„Kujawsko-Pomorskie Centra Innowacyjnej Edukacji”	Celem projektu jest utworzenie sieci ośrodków, realizujących zajęcia pozaszkolne dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Głównym obszarem działań będzie poprawa kompetencji w zakresie technologii informacyjnych i nauk matematyczno-przyrodniczych, rozwój umiejętności pracy zespołowej oraz kształtowanie postaw i umiejętności istotnych na rynku pracy (wraz z doradztwem zawodowym). Projekt będzie rozwinięciem wcześniej zrealizowanego przez Województwo projektu Astrobaza Kopernik.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
2.	„Młyn Energii” w Grudziądzu	Celem projektu jest utworzenie w Grudziądzu placówki edukacji doświadczalnej, w formie nowoczesnego laboratorium nauk ścisłych, wspierającej edukację szkolną (na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym) oraz kształcenie zawodowe (w tym kształcenie ustawiczne), a także rozwijającej kompetencje nauczycieli. Placówka zostanie zlokalizowana w zabytkowym budynku, adaptowanym na cele projektu.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
3.	„Okno na szkołę” – program bezpieczeństwa dla kujawsko-pomorskich szkół	Celem projektu jest poprawa bezpieczeństwa w szkołach podstawowych, liceach ogólnokształcących, technikach oraz szkołach branżowych I stopnia w województwie, przede wszystkim w zakresie gotowości reakcji na nagłe zagrożenia (ataki terrorystyczne oraz nieprzewidziane zachowania, powodowane zaburzeniami psychicznymi). Efektem projektu będzie zaprogramowanie i wdrożenie systemu bezpieczeństwa w kujawsko-pomorskich szkołach.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
4.	„Kujawsko-Pomorskie Programy Stypendialne”	Celem projektu jest kontynuacja programów stypendialnych (Prymus Pomorza i Kujaw, Prymus Zawodu, Humanisci na start) dla najzdolniejszych uczniów szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych, techników i szkół branżowych I stopnia z terenu województwa kujawsko-pomorskiego z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych, języków obcych, przedmiotów zawodowych oraz przedmiotów humanistycznych i sportu.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
5.	„Klucz do uczenia III” – program zajęć dodatkowych dla uczniów szkół podstawowych w Województwie Kujawsko-Pomorskim.	Celem projektu jest organizacja zajęć dodatkowych z zakresu kompetencji kluczowych dla uczniów klas 4-8 szkół podstawowych, osiągających najlepsze wyniki w nauce w województwie kujawsko-pomorskim w zakresie matematyki, języka angielskiego oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych. Projekt odpowiada na diagnozę społeczno-gospodarczą Województwa Kujawsko-Pomorskiego dotyczącą słabych wyników egzaminów zewnętrznych osiągniętych przez uczniów kujawsko-pomorskich szkół.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
6.	„Kujawsko-Pomorska Szkoła Internetowa”	Celem projektu jest stworzenie systemowego rozwiązania, polegającego na możliwości organizacji zdalnych zajęć szkolnych (online), by istniała alternatywa realizacji procesów edukacyjnych w przypadku konieczności zamknięcia szkół. Efektem projektu będą także wypracowane, powszechnie dostępne materiały edukacyjne.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
7.	„Centrum Edukacji Astronomicznej”	Celem projektu jest stworzenie ośrodka zajęć pozaszkolnych, ściśle współpracującego z innymi podobnymi placówkami w regionie oraz branżowymi organizacjami na świecie, np. ESO – Europejskim Obserwatorium Południowym, ESA – Europejską Agencją Kosmiczną, obserwatorium w Chile.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
8.	„Kujawsko-Pomorski Fundusz Stypendialny”	Celem projektu jest utworzenie regionalnego funduszu stypendialnego, wspierającego rozwój studentów i pracowników naukowych.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
9.	„E-edukacja 2.0”	Celem projektu jest stworzenie modelu funkcjonowania szkół opartego na e-zasobach i e-materiałach na platformie edukacyjnej EDUPOLIS, a także powiększenie zasobów platformy o e-materiały edukacyjne. Projekt obejmuje rozszerzenie Kujawsko-Pomorskiej Platformy Edukacyjnej EDUPOLIS o szkoły	Zadanie Samorządu Województwa

		ponadpodstawowe. W ramach projektu zakłada się także wyposażenie szkół w ekrany dotykowe oraz cykl szkoleń dla kadry pedagogicznej.	Kujawsko-Pomorskiego
10.	„W Kujawsko-Pomorskiem Mówisz-masz – szkolenia językowe dla osób dorosłych i przedszkolaków 2.0”	Projekt dotyczy szkoleń i kursów językowych dla osób dorosłych, które z własnej inicjatywy są zainteresowane nabyciem, uzupełnieniem lub podwyższeniem kwalifikacji z zakresu języków obcych, kończące się certyfikatem (nadaniem kwalifikacji) potwierdzającym zdobycie przez uczestników określonego poziomu biegłości językowej (zgodnie z Europejskim Systemem Opisu Kształcenia Językowego). Elementem projektu będzie również wdrożenie w przedszkolach funkcjonujących na terenie Województwa Kujawsko-Pomorskiego programu powszechnej dwujęzyczności.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
11.	Promocja nauk ścisłych wśród dzieci i młodzieży	Celem projektu jest organizacja imprez mających na celu popularyzację nauk ścisłych wśród uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Przewiduje się między innymi różnego rodzaju konkursy oraz spotkania z wybitnymi osobistościami świata nauki.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
12.	Budowa i wdrożenie rozwiązań systemowych w obszarze doradztwa zawodowego dla uczniów szkół wszystkich szczebli kształcenia	Celem projektu jest zbudowanie w województwie podstaw rozwiązań systemowych niezbędnych do realizacji celów doradztwa zawodowego, w tym racjonalizacji decyzji zawodowych młodzieży.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo			
13.	Aktywizacja dzieci i młodzieży	Celem projektu jest aktywizacja społeczna dzieci i młodzieży, zwłaszcza z obszarów wiejskich i małych miast, służąca kształtowaniu aspiracji rozwojowych. Projekt będzie realizowany w formie zunifikowanego pakietu zajęć adresowanego dla młodzieży starszych klas szkół podstawowych, w formie popołudniowych zajęć.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
14.	„Ćwiczenie ma znaczenie – aktywność fizyczna receptą na choroby cywilizacyjne”	Celem projektu jest poprawa stanu zdrowia mieszkańców regionu i zapobieganie chorobom cywilizacyjnym poprzez organizację różnych form aktywności fizycznej. Stworzona zostanie sieć animatorów/trenerów, prowadzących zajęcia rekreacyjno-sportowe dla młodzieży szkolnej, dorosłych pracujących oraz seniorów we współpracy z klubami i stowarzyszeniami sportowymi. Powstaną grupy dedykowane dla poszczególnych poziomów aktywności fizycznej: podstawowa (dla niećwiczących) amatorzy, wyczynowcy.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
15.	„Obserwatorium Pomocy i Integracji Społecznej”	Celem projektu jest utworzenie Obserwatorium, które będzie prowadziło monitoring, badania i analizy w zakresie szeroko rozumianej pomocy i integracji społecznej. Obserwatorium będzie gromadziło i upowszechniało dane służące kreowaniu optymalnej polityki społecznej w województwie kujawsko – pomorskim, a także pomocne przy opracowywaniu kryteriów merytorycznych dla przygotowywanych konkursów w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego oraz sporządzaniu projektów w ramach pomocy społecznej.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
16.	Koordinacja rozwoju ekonomii społecznej w Województwie Kujawsko-Pomorskim	Celem projektu jest rozwój potencjału sektora ekonomii społecznej i zwiększenie jego udziału w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa kujawsko-pomorskiego. Będzie temu służyć prowadzenie skoordynowanych działań w zakresie planowania, realizowania i monitorowania stanu ekonomii społecznej w regionie, a także sieciowanie podmiotów ekonomii społecznej z otoczeniem (w tym w ramach różnego rodzaju instytucji pomocowych i PES, a także powiązanie ich m. in. z edukacją, nauką i biznesem).	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
17.	Koordinacja rozwoju usług społecznych w Województwie Kujawsko-Pomorskim	Celem projektu jest koordynacja i współpraca różnych podmiotów świadczących usługi społeczne w systemie pomocy społecznej oraz ochrony zdrowia (opieki długoterminowej), w tym w szczególności usługi opiekuńcze dla osób starszych i niesamodzielnymi w województwie kujawsko-pomorskim.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
18.	„Kujawsko-Pomorska Teleopieka”	Celem projektu jest zwiększenie dostępu do usług społecznych i medycznych świadczonych w środowisku lokalnym przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii takich jak teleopieka, telemedycyna czy rozwiązania z zakresu „e-zdrowia”.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
19.	„Kujawsko-Pomorska Akademia Przywództwa”	Celem projektu jest wsparcie budowania społeczeństwa obywatelskiego poprzez wykształcenie odpowiednich postaw społecznych, charakteryzujących się podejmowaniem odpowiedzialnych inicjatyw społecznych, aktywizacją środowisk lokalnych. Akademia będzie zajmowała się przygotowaniem liderów do współpracy ze swoimi środowiskami, co pozwoli w przyszłości na przygotowanie i realizację innowacyjnych projektów oraz inicjatyw na poziomach lokalnych finansowanych z różnych źródeł.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
20.	Realizacja i koordynacja działań z zakresu profilaktyki i promocji zdrowia w Województwie	Działania realizowane w ramach projektu mają na celu skoordynowanie i stymulację współpracy różnych podmiotów w zakresie rozwoju profilaktyki zdrowotnej i promocji zachowań prozdrowotnych wśród mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego. Głównym celem podejmowanych działań jest upowszechnienie profilaktyki zdrowotnej oraz poprawa jakości życia społeczeństwa poprzez wykształcenie świadomości osobistej odpowiedzialności obywateli za własne zdrowie.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

	Kujawsko-Pomorskim		
21.	„E-Zdrowie 3.0”	Celem projektu jest rozbudowa kujawsko-pomorskiego systemu udostępniania elektronicznej dokumentacji medycznej o nowe funkcjonalności techniczne wraz z włączeniem kolejnych jednostek służby zdrowia działających na terenie Województwa Kujawsko-Pomorskiego, a nieobjętych działaniami w ramach poprzednich edycji.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
22.	„Kujawsko-Pomorskie – rozwój poprzez kulturę”	Celem projektu jest wsparcie podmiotów realizujących międzynarodowe, a także duże regionalne i ponadregionalne wydarzenia kulturalne na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Dzięki wsparciu atrakcyjne imprezy będą miały szansę jeszcze bardziej się rozwinąć i stać się dla odbiorców atrakcjami na skalę ogólnopolską, a nawet międzynarodową. To z kolei przełoży się na atrakcyjność turystyczną regionu i korzystnie wpłynie na gospodarkę. Dodatkowo projekt może dotyczyć także wsparcia instytucji, które nie mają możliwości zapewnienia wkładu własnego do projektu, a realizują ciekawe imprezy kulturalne o dużym zasięgu.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
23.	„Kujawsko-Pomorskie spotkania z historią”	Celem projektu jest kształtowanie postaw patriotycznych i pogłębianie świadomości historycznej mieszkańców województwa poprzez organizowanie corocznych imprez zrealizowanych w formie plenerowego spektaklu przedstawiającego wydarzenia historyczne. Dodatkowo rozważane jest też rozszerzenie projektu o wsparcie realizacji produkcji filmowych poświęconych postaciom związanym z województwem kujawsko-pomorskim takich jak Elżbieta Zawacka, Mikołaj Kopernik czy Jan Czochralski.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
24.	„Mikołaj Kopernik wspólnym dziedzictwem Europy”	Celem projektu jest promocja dziedzictwa regionu poprzez organizację wydarzeń o charakterze naukowym, edukacyjnym, kulturalnym, promocyjnym, kulinarnym i rozrywkowym związanych z 550 tą rocznicą urodzin Mikołaja Kopernika. Projekt przyczyni się do wzmocnienia potencjału turystycznego województwa, jako miejsca urodzin sławnego astronoma. Dodatkowymi celami projektu będą: wzmacnianie tożsamości regionalnej oraz promocja nauki wśród dzieci i młodzieży.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Cel główny: Konkurencyjna gospodarka			
25.	„Certyfikowane Szkolenia Zawodowe”	Projekt dotyczy organizacji specjalistycznych szkoleń w dziedzinach istotnych dla regionalnego rynku pracy, umożliwiających uzyskanie kwalifikacji potwierdzonych certyfikatem.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
26.	„Porozumienie na rzecz rozwoju Polski Północno-Wschodniej”	Celem projektu jest poprawa komfortu życia mieszkańców regionów Polski Północno-Wschodniej, w aspektach powiązanych ze zrównoważonym rozwojem, ochroną środowiska (w tym zwłaszcza zasobów wodnych), wysokiej jakości żywności, medycyny oraz wykorzystania energii odnawialnej. Cel ten zostanie osiągnięty przez wspólną realizację projektów B+R przez uczelnie Polski Północno-Wschodniej oraz aplikację wyników do gospodarki regionu.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
27.	„Kujawsko-Pomorskie Centrum Naukowe-Technologiczne im. Jana Czochralskiego”	Celem projektu jest utworzenie centrum badawczego, którego działalność będzie polegała na prowadzeniu wysokospecjalistycznych badań molekularnych (PIB), transferze innowacji, wdrożeniach (w tym pomocy w uzyskaniu patentów), doradztwie w zakresie finansowania działań realizowanych w ramach prac tego ośrodka. Efektem działania tej instytucji będzie przygotowanie kadry dla innowacyjnej gospodarki.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
28.	Rozwój branż: kosmicznej, bezzałogowych statków powietrznych i pojazdów, sztucznej inteligencji oraz innych branż nowoczesnych technologii	W kolejnych latach należy spodziewać się coraz większej roli pojazdów bezzałogowych i zastosowań sztucznej inteligencji we wszystkich aspektach codziennego życia. Są to dziedziny, w zakresie których w Polsce wciąż nie wykształciły się rejonu koncentrujące ich rozwój – a więc potencjalnie istnieje pole do wykształcenia na ich bazie regionalnej specjalizacji z dużymi perspektywami ekspansji na rynki krajowe i zagraniczne. Projekt ma służyć rozpoznaniu potencjałów oraz koordynacji działań w tym zakresie. Będzie realizowany przy ścisłej współpracy z regionalnymi przedsiębiorcami działającymi w tych branżach oraz środowiskiem naukowym.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
29.	Tworzenie, budowa i promocja krótkich łańcuchów dostaw żywności	Celem projektu jest promowanie i wsparcie jak również tworzenie krótkich łańcuchów dostaw na terenie województwa. Idea tego rozwiązania polega na dostarczaniu żywności bezpośrednio od rolników do mieszkańców naszego województwa przy wykorzystaniu innowacyjnych, nowoczesnych rozwiązań. Pozwoli to na zwiększenie dochodu gospodarstw, stabilizację produkcji jednocześnie oferując produkty wysokiej jakości mieszkańcom województwa.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
30.	Opracowanie, wypromowanie i wprowadzenie na rynek znaku towarowego żywności wysokiej jakości wyprodukowanej w kujawsko-pomorskim	Celem projektu jest promocja sektora rolno-spożywczego, utrwalanie wizerunku wysokiej jakości produktów spożywczych wytwarzanych na terenie województwa oraz rozwój patriotyzmu konsumenckiego wśród mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego, polegającego na świadomym wyborze produktów żywnościowych powstałych na terenie województwa. Znakiem promocyjnym będą oznaczane produkty żywnościowe cechujące się wysoką jakością (walorami zdrowotnymi i żywieniowymi).	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

31.	„Regionalna Instytucja Finansowa”	Celem projektu jest powołanie Regionalnej Instytucji Finansowej finansującej przedsięwzięcia rozwojowe, której celem będzie stworzenie rynku pozyskiwania kapitału i instrumentów finansowych służących finansowaniu rozwoju MŚP i podmiotów działających na rzecz MŚP oraz finansowanie inwestycji rozwojowych w regionie.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
32.	„Regionalna Instytucja Wdrażająca”	Celem projektu jest powołanie instytucji otoczenia biznesu o charakterze regionalnym, zajmującej się obsługą podmiotów gospodarczych, w tym przede wszystkim wdrażaniem projektów rozwojowych o szczególnym znaczeniu dla rozwoju województwa lub szczególnie wysokim stopniu skomplikowania.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
33.	„Regionalne Obserwatorium Gospodarcze”	Celem projektu jest utworzenie Regionalnego Obserwatorium Gospodarczego stanowiącego centrum monitorowania, analiz i formułowania rekomendacji w zakresie rozwoju gospodarczego oraz udostępniania informacji gospodarczych na potrzeby samorządów i przedsiębiorców.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
34.	„Kujawsko-Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna”	Celem projektu jest doprowadzenie do powołania Kujawsko-Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Obecnie obowiązujący system 14 Specjalnych Stref Ekonomicznych (SSE) stawia w niekorzystnej sytuacji województwa, które nie posiadają „własnej” SSE (tzn. SSE z siedzibą ulokowaną na terenie województwa). Dodatkowo Kujawsko-Pomorskie objęte jest całkowitym monopolem jednej strefy, z siedzibą ulokowaną w sąsiednim regionie. Utworzenie „własnej” SSE umożliwi pełniejsze wykorzystanie potencjału nowej ustawy strefowej oraz wzmocnienie konkurencyjności regionu.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
35.	„Centralny Park Inwestycyjny” w Dźwierznie	Projekt ma na celu utworzenie CPI w Dźwierznie - zagospodarowanie na cele rozwoju gospodarczego blisko 500 ha terenu, będącego własnością Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa, zlokalizowanego niedaleko Chełmży obok autostrady A1 wraz z realizacją węzła umożliwiającego skomunikowanie z A1. Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna zakłada utworzenie w tym celu spółki celowej. Wkład Samorządu Województwa w realizację projektu polegać będzie na wsparciu działań przygotowawczych w obszarze komunikacyjnym oraz wsparcie działań samorządów lokalnych oraz PSSE w zakresie przygotowania terenu.	Zadanie administracji rządowej oraz Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
36.	„Gęsi na Świętego. Marcina”	Celem projektu jest kontynuacja promocji dziedzictwa kulinarnego regionu kujawsko-pomorskiego poprzez promowanie regionalnego i tradycyjnego produktu jakim jest gęsi. Promocja gęsi realizowana będzie jako kampania spoteczna, w skład której wchodzi: konferencje, szkolenia, warsztaty kulinarne z zakresu dziedzictwa kulinarnego Kujaw i Pomorza. Dzięki tym działaniom jako województwo docieramy do szerokiego kręgu odbiorców produktów i wyrobów z gęsi, celem przekonania mieszkańców regionu i nie tylko o ich wysokiej wartości odżywczej i prozdrowotnej oraz promocji rolniczego handlu detalicznego.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
37.	„Kujawsko-Pomorskie – promocja poprzez kinematografię”	Projekt ma dwa główne cele. Pierwszym jest stworzenie produktu turystycznego w postaci Kujawsko-Pomorskiej Trasy Filmowej - szlaku wiodącego poprzez miejsca w regionie związane z kinematografią. Projekt ma zainteresować mieszkańców oraz turystów dziedzictwem kulturowym regionu, ale również przyciągnąć polskich i zagranicznych artystów z branży filmowej, którzy będą realizować swoje filmy w naszym regionie. Równorzędnym celem będzie stworzenie funduszu filmowego polegającego na wspieraniu twórców, zainteresowanych realizacją swoich produkcji filmowych w województwie kujawsko-pomorskim oraz lokalnych przedsiębiorców współpracujących z filmowcami. Warunkiem uzyskania takiego wsparcia byłoby promowanie marki województwa, poprzez lokowanie w filmie miejsc związanych z regionem, a także produktów wytwarzanych przez przedsiębiorców z regionu.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
38.	Integracja cudzoziemców na kujawsko-pomorskim rynku pracy	Projekt skierowany jest do cudzoziemców spoza Unii Europejskiej, zamieszkujących na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Projekt ma na celu poprawę dostępności do rynku pracy, instytucji publicznych a także doskonalenie znajomości języka polskiego, tłumaczenia (ustne i pisemne na język polski), zapoznania z prawami i obowiązkami wynikającymi z porządku prawnego RP oraz wskazania możliwości korzystania z instytucji kultury.	Zadanie administracji rządowej oraz Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
39.	„Kujawsko-pomorskie atrakcyjnym miejscem zamieszkania i pracy dla absolwentów szkół wyższych”	Projekt ma na celu wypracowanie i wdrożenie systemu zachęt dla młodzieży pochodzącej spoza województwa kujawsko-pomorskiego, kończącej studia w kujawsko-pomorskim do pozostania w regionie, a także dla pozyskania absolwentów uczelni z innych województw. Jest odpowiedzią na obserwowane wyzwania demograficzne oraz zapotrzebowanie na kadry z wyższym wykształceniem. Osoby młode z wyższym wykształceniem charakteryzują się najwyższym współczynnikiem aktywności zawodowej.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko			
40.	Ocena skali potrzeb i prowadzenia ewentualnych działań naprawczych na terenie Zachemu wraz z remediacją terenu	Projekt dotyczy konieczności kompleksowego rozpoznania zasięgu i skali zagrożeń środowiska oraz przeprowadzenia działań naprawczych (remediacji) dla terenu skażonego wskutek działalności przemysłu chemicznego w Bydgoszczy	Zadanie administracji rządowej

41.	Opracowanie i wdrażanie wojewódzkiego systemu adaptacji do zmian klimatu	Projekt ma na celu poprawę bilansu wodnego regionu, ograniczenie skutków suszy oraz kształtowanie prawidłowej infrastruktury obszarów przyrodniczo-aktywnych w zakresie regulacji powierzchniowych zasobów wodnych (tzw. obszary wodno-błotne) a także ochronę zasobów wodnych poprzez zwiększanie retencji oraz tworzenie warunków organizacyjnych i technicznych mających na celu ograniczenie konieczności przemieszczania się ludności	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
42.	Kształtowanie ładu przestrzennego w województwie	Projekt ma na celu poprawę ładu przestrzennego regionu i przeciwdziałanie dalszym negatywnym zmianom w tym zakresie poprzez ustalenie regionalnych zasad kształtowania zabudowy, edukację społeczeństwa na temat ładu przestrzennego jako czynnika uwzględniającego w sposób harmonijny wszelkie relacje w środowisku, wsparcie samorządów gminnych w zakresie sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
43.	Zapewnienie stabilizacji energetycznej regionu poprzez rozwój energetyki odnawialnej	Projekt ma na celu optymalizację zużycia energii na wszystkich poziomach, zrównoważony rozwój energetyki odnawialnej i efektywny sposób jej magazynowania, tworzenie warunków do funkcjonowania lokalnych systemów energetycznych, modernizację systemu elektroenergetycznych i gazowych sieci przesyłowych, rozwój budownictwa pasywnego, niskoenergochłonnego, termomodernizację budynków oraz wykorzystanie potencjałów endogenicznych i zasobów energetycznych regionu.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
44.	Opracowanie wytycznych wyznaczania terenów rozwojowych dla samorządów lokalnych na potrzeby SUIKZP	Projekt ma na celu opracowanie wytycznych do polityki przestrzennej na poziomie gmin (studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego), związanych z metodologią wyznaczania terenów rozwojowych, w celu zapobiegania nadmiernej skali przekształceń przestrzeni – nieadekwatnej do rzeczywistych potrzeb rozwojowych.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
45.	Rozbudowa Opery Nova	Projekt ma na celu poprawę i rozszerzenie funkcjonalności gmachu Opery Nova w Bydgoszcy. Planowana jest dobudowa wpisującego się w istniejącą architekturę obiektu tzw. czwartego kręgu o łącznej powierzchni użytkowej 4,5 tys. m ² .	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
46.	Rozbudowa Muzeum Archeologicznego w Biskupinie	Zadanie ma na celu wybudowanie nowoczesnego pawilonu muzealnego Muzeum Archeologicznego w Biskupinie, który będzie pełnił funkcje ekspozycyjne, edukacyjne i badawcze. Pawilon spełniający współczesne standardy muzealnicze umożliwi stworzenie i przygotowanie w pełni nowatorskiej ekspozycji stałej prezentującej fenomen stanowisk archeologicznych wchodzących w skład rezerwatu archeologicznego Muzeum Archeologicznego w Biskupinie jak również ukazującej wyjątkowych rozmach i zaawansowanie badań archeologicznych prowadzonych na stanowiskach, datowanych na różne okresy dziejów od późnego paleolitu, poprzez środkową i młodszą epokę kamienia, przełom epoki brązu i żelaza oraz okres wczesnego średniowiecza.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
47.	Rozbudowa Filharmonii Pomorskiej	W ramach realizacji zadania zakłada się budowę nowej sali koncertowej na 350 miejsc, budowę nowego, zintegrowanego z budynkiem głównym, obiektu z zapleczem socjalnym oraz salami prób dla Orkiestry Symfonicznej i Orkiestry Kameralnej Capella Bydgostiensis, budowę parkingów podziemnych, remont i przebudowę istniejącego, zabytkowego obiektu Filharmonii.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
48.	„Kultura w zasięgu 3.0”	Celem projektu jest uzyskanie cyfrowej przestrzeni kulturalnej zapewniającej mieszkańcom i turystom dostęp do zdigitalizowanych zbiorów dziedzictwa regionalnego oraz cyfrowy kanał komunikacji między instytucjami kultury a odbiorcami oferty kulturalnej. Przewidziane są kontynuacja digitalizacji regionalnego zasobu kulturalnego; dostosowanie infrastruktury regionalnych instytucji kultury dla usprawnienia cyfrowego kontaktu z odbiorcą oraz inwestycje w specjalistyczne teleinformatyczne systemy odpowiadające działalności różnych profili jednostek kultury.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
49.	„Biblioteki XXI wieku” - rozbudowa i modernizacja infrastruktury wojewódzkich bibliotek publicznych	Celem zadania jest poprawa infrastruktury dwóch wojewódzkich bibliotek publicznych oraz podniesienie jakości ich funkcjonowania. Projekt zakłada rozbudowę Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej - Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu polegającą na wzniesieniu nowego skrzydła budynku, a także modernizację (i/lub rozbudowę) budynków, będących główną siedzibą Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. dr. W. Bełzy w Bydgoszcy (przy ul. Długiej 39, 41, Jana Kazimierza 2, Stary Rynek 22 i 24. oraz ul. Zaułek 11.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
50.	„Artefakty przeszłości symbolem tożsamości regionalnej”	Projekt zakłada wyeksponowanie lokalnych i regionalnych wyróżników kulturowych (założenia rezydencjalne odgrywające w przeszłości ważną rolę w kreowaniu patriotyzmu i postępu, rewitalizację i zagospodarowanie, a także odbudowę miejsc, obiektów zabytkowych i pozostałości specyficznego dla regionu dziedzictwa kulturowego np. piastowski zespół osadniczo-sakralny – Kałdus i kujawskie megality - Park Kulturowy Wietrzychowice, dokończenie rewitalizacji zespołu parkowo-dworskiego w Kłóbce, upamiętnienie miejsca narodzin matki Chopina, powstanie muzeum w zespole pałacowo-parkowym w Nawrze, rękodzieło, zanikające zawody rzemieślnicze).	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
51.	Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego	Wsparcie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych prowadzonych przy obiektach zabytkowych położonych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

52.	Rozwój podstawowej i strategicznej infrastruktury sportowej	<p>Projekt dotyczy rozwoju infrastruktury sportowej podstawowej i strategicznej. Do pierwszej kategorii zalicza się dążenie do wyposażenia każdej gminy województwa w pełnowymiarową salę sportową oraz każdego powiatu w kryty basen/pływalnię. Zidentyfikowano następujące priorytety:</p> <ul style="list-style-type: none"> • brak pełnowymiarowej sali sportowej: Nieszawa, Waganiec, Radziejów (gmina), Bukowiec, Drzycim, Chodecz, Lubraniec, Kowal (gmina), Brzuze, • brak basenu/krytej pływalni w powiecie: aleksandrowskim, sępoleńskim, tucholskim, włocławskim, <p>Inwestycje strategiczne to takie, które służą rozwojowi sportu profesjonalnego (w tym sportu młodzieżowego), w dyscyplinach których sportowcy z Kujaw i Pomorza odnoszą największe sukcesy lub najlepsze warunki do ich uprawiania (w tym szkoleniowe). Zidentyfikowano następujące zadania strategiczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> • budowa ośrodka sportów wodnych w Kruszwicy (w randze Ośrodka Przygotowań Olimpijskich dla wioślarstwa i kajakarstwa); • budowa ośrodka szkolenia łyżwiarstwa figurowego w Toruniu (pierwszy tego typu obiekt w Polsce, w randze Ośrodka Przygotowań Olimpijskich); • budowa treningowej hali lekkoatletycznej w Bydgoszczy (w randze Ośrodka Przygotowań Olimpijskich); • budowa obiektu wielofunkcyjnego z torem kolarskim w Grudziądzu/lub gminie Grudziądz (Centrum Aktywności Gospodarczej i Sportowej). 	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
53.	Budowa oraz modernizacja przyszkolnej infrastruktury sportowej	Projekt ma na celu budowę nowych obiektów oraz przebudowę, modernizację i remonty sal gimnastycznych, boisk, urządzeń lekkoatletycznych i innych przyszkolnych obiektów sportowych wybudowanych do 2000 roku.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
54.	Modernizacja kluczowej infrastruktury medycznej	Budowa, przebudowa i rozbudowa budynków szpitalnych Kujawsko-Pomorskiego Centrum Pulmonologii przy ul. Seminaryjnej 1 w Bydgoszczy, Wojewódzkiego Szpitala Zespołowego przy ul. Św. Józefa 53-59 w Toruniu, Wojewódzkiego Szpitala Specjalistycznego we Włocławku oraz Centrum Onkologii w Bydgoszczy. Realizacja projektów pozwoli na utworzenie nowoczesnych oddziałów szpitalnych, w tym sal zabiegowych wyposażonych w najnowszą aparaturę i sprzęt medyczny, umożliwiających kompleksowe leczenie pacjentów.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
55.	Utworzenie ośrodków rehabilitacji i edukacji zdrowotnej dla seniorów oraz ośrodków opieki nad osobami niesamodzielnymi	Projekt składa się z dwóch komponentów: 1). Budowy, przebudowy i rozbudowy budynków Kujawsko-Pomorskiego Centrum Pulmonologii znajdujących się przy ul. Meysnera 9 w Bydgoszczy w celu utworzenia Centrum Rehabilitacji i Edukacji Zdrowotnej Kujawsko-Pomorskiego Centrum „Aktywne starzenie się” (umożliwi to kompleksową rehabilitację w warunkach stacjonarnych i ambulatoryjnych przy wykorzystaniu nowoczesnych narzędzi i metod rehabilitacji). W ramach projektu powstanie także Dom Seniora czyli zespół apartamentów przystosowanych dla osób starszych. 2). Zwiększenie bazy łóżkowej dla osób wymagających opieki długoterminowej, w tym utworzenie Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego w Wojewódzkim Szpitalu Specjalistycznym we Włocławku.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
56.	„Kluczowy zasób Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej”	Projekt zakłada szczegółową identyfikację zasobu rolniczej przestrzeni produkcyjnej, kluczowej dla prowadzenia działalności rolniczej, dla zapewnienia racjonalnej polityki przestrzennej. Niezależnie od prawnej ochrony gruntów najwyższych klas bonitacyjnych, niezbędna jest kompleksowa ocena rozmieszczenia najcenniejszego zasobu – co pozwoli na racjonalną gospodarkę gruntami, w tym także ułatwi przekształcanie na cele pozarolnicze gruntów wprawdzie wysokich klas, ale o niskiej przydatności wynikającej z innych uwarunkowań lub niezbędnych dla realizacji funkcji społeczno-gospodarczych.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
57.	„Powiatowe strefy rozwoju gospodarczego”	Projekt ma na celu identyfikację terenów rozwojowych istotnych dla rozwoju gospodarczego na poziomie powiatów, uwzględniających czynniki przestrzenne, dostępność, wyposażenie w infrastrukturę, itp. – w celu prowadzenia racjonalnej polityki wsparcia ukierunkowanej na wybrane tereny o najlepszych predyspozycjach i szansach rozwojowych. Koncepcja może być podstawą wsparcia rozwoju terenów inwestycyjnych z poziomu regionalnego na poziomie lokalnym.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
58.	„Linia tramwajowa Bydgoszcz – Toruń”	Budowa linii tramwajowej łączącej centra Bydgoszczy i Torunia. Połączenie szynowe jest realną niskoemisyjną alternatywą dla transportu autobusowego oraz transportu indywidualnego i znacząco poprawi wzajemną dostępność komunikacyjną stolic, zwłaszcza tych ich części, które w obecnie funkcjonującym systemie transportu publicznego nie są bezpośrednio dostępne w relacjach do sąsiedniego miasta (północna część Torunia, Fordon). Projekt ten pozwoli zmniejszyć ruch na znacząco już obciążonej drodze krajowej nr 80 oraz ściślej powiązać miasta z ich obszarami funkcjonalnymi przy pomocy nowoczesnego, ekologicznego środka transportu. W relacjach metropolitalnych rozwiązanie to stanie się funkcjonalnym zwornikiem całej aglomeracji. Projekt ma także duże znaczenie promocyjne jako unikatowy w Polsce przykład linii tramwajowej o zasięgu międzymiastowym.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
59.	„Stopień wodny Siarzewo”	Projekt zakłada budowę kolejnego stopnia wodnego, w Siarzewie, na 708 kilometrze Wisły. Celem inwestycji jest produkcja energii (hydroelektrownia o mocy ok. 80MW), zwiększenie dużej retencji w rejonie Kujaw, wyeliminowanie zjawiska przyspieszonej erozji dennej dolnej Wisły, poprawa bezpieczeństwa zapory we Włocławku, zmniejszenie ryzyka powodziowego w regionie, stworzenie możliwości dla rozwoju transportu śródlądowego. Dodatkowo powstanie kolejna przeprawę przez Wisłę.	Zadanie administracji rządowej
60.	„Studium przebiegu MDW E70 na	MDW E70, na odcinku Wiśła-Odra, z uwagi na brak możliwości dostosowania do min. IV klasy, obecnie musi pozostać drogą wodną w II klasie i pełnić głównie	Zadanie Samorządu

	odcinku Wisła-Odra”	funkcje turystyczno-rekreacyjne. Celem projektu jest wytyczenie nowego przebiegu drogi MDW E70 zapewniającego wymagane parametry drogi wodnej o znaczeniu międzynarodowym, przy uwzględnieniu uwarunkowań przestrzennych, środowiskowych, infrastrukturalnych, kulturowych, hydrologicznych, zainwestowania obszarów nadbrzeżnych i prawnych.	Województwa Kujawsko-Pomorskiego
61.	Budowa drogi dojazdowej od przeprawy na stopniu wodnym Siarzewo w kierunku do drogi krajowej nr 10	Przeprawa drogowa na stopniu wodnym Siarzewo projektowana jest i będzie sfinansowana wyłącznie na koronie stopnia i włączona po lewej-zachodniej stronie Wisły do drogi powiatowej Ciechocinek – Nieszawa. Po prawej-wschodniej nie przewiduje się jej kontynuacji. Zasadnym jest wykonanie połączenia od przeprawy na stopniu do drogi krajowej nr 10.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
62.	Budowa S 10	Budowa drogi w klasie S, która przebiegać będzie przez cztery województwa – zachodniopomorskie, wielkopolskie, kujawsko-pomorskie i mazowieckie, łącząc ze stolicą kraju ośrodki stołeczne województw - Bydgoszcz, Toruń i Szczecin. Inwestycja ma na celu poprawę dostępności międzyregionalnej, usprawnienie ruchu oraz zwiększenie bezpieczeństwa.	Zadanie administracji rządowej
63.	Wpisanie DK 15 do kategorii dróg ekspresowych (S 15)	Rozbudowa DK 15 w relacji: granica województwa – Inowrocław – Toruń – granica województwa w standardzie drogi ekspresowej. Przebudowa drogi mająca na celu skrócenie czasu przejazdu, poprawę bezpieczeństwa oraz odpowiednie skomunikowanie drogi z pozostałą siecią drogową. Strategiczna droga przebiegająca z pd-zach na pn-wsch.	Zadanie administracji rządowej
64.	Przebudowa DK 25	Rozbudowa DK 25 w relacji: granica województwa - Inowrocław - Bydgoszcz - granica województwa Przebudowa drogi mająca na celu skrócenie czasu przejazdu, poprawę bezpieczeństwa oraz odpowiednie skomunikowanie drogi z pozostałą siecią drogową.	Zadanie administracji rządowej
65.	Rozbudowa DK 62	Przebudowa DK 62 w relacji: Włocławek – A-1 Przebudowa drogi mająca na celu usprawnienie ruchu tranzytowego w istniejącym korytarzu transportowym i zwiększenie poziomu bezpieczeństwa użytkowników.	Zadanie administracji rządowej
66.	Budowa mostu drogowego na Wiśle w Solcu Kujawskim	Budowa mostu drogowego na Wiśle łączącego DK 10 z DK 80 na wysokości Solca Kujawskiego. Stworzenie alternatywnego połączenia pomiędzy stolicami województwa.	Zadanie administracji rządowej
67.	Budowa węzła autostradowego Toruń Południe	Włączenie miasta Torunia do sieci A1 poprzez budowę węzła Toruń Południe. Inwestycja ma na celu poprawę dostępności zewnętrznej miasta Torunia.	Zadanie administracji rządowej
68.	Połączenie Bydgoszczy z S 5	Poprawa dostępności zewnętrznej miasta Bydgoszczy poprzez przebudowę układu komunikacyjnego łączącego Bydgoszcz z nowobudowaną drogą S5.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
69.	Przebudowa DK 80	Przebudowa DK 80 na odcinku Bydgoszcz – Toruń, mająca na celu skrócenie czasu przejazdu, poprawę bezpieczeństwa oraz odpowiednie skomunikowanie drogi z pozostałą siecią drogową. Istotnym celem jest wyprowadzenie ruchu tranzytowego z miejscowości przez które przebiega droga.	Zadanie administracji rządowej
70.	Budowa obwodnic miejscowości na drogach krajowych i wojewódzkich	Celem projektu jest wyprowadzenie ruchu tranzytowego przemieszczającego się drogami kategorii krajowej i wojewódzkiej poza centra miast, ograniczając tym samym liczbę pojazdów poruszających się po centrach miast, ograniczając emisję spalin i zwiększając bezpieczeństwo niechronionych użytkowników ruchu drogowego. Wskazuje się następujące miejscowości: <ul style="list-style-type: none"> w ciągach dróg krajowych: Kamień Krajeński (DK 25), Szadłowice (DK 15), Kruszwica (DK 62), Nowa Wieś Wielka (DK 25) w ciągach dróg krajowych i wojewódzkich: Brzoza (DK25, DW 254), Lipno (DK10, DK 67, DW 557, DW 558, DW 559), Brześć Kujawski (DK 62, DW 265, DW 270), Sępólno Krajeńskie (DK 25, DW 241), Kowalewo Pomorskie (DK 15, DW 554), Gniewkowo (DK 15, DW 246), Strzelno (DK 15, DK 25, DK 62, DW 255), Złotniki Kujawskie (DK 25, DW 246, DW 398) w ciągach dróg wojewódzkich: Mogilno (DW 254), Brodnica (DW 544, DW 560), Golub-Dobrzyń (DW 534, DW 554, DW 569), Rypin (DW 534, DW 560, DW 563, DW 557), Chełmża (DW 551 i DW 589), Kowal (DW 265, DW 269) , Tuchola (DW 237, DW 240, DW 241), Więcbork (DW 189, DW 241, DW 242), Pakość (DW 251, DW 255), Radzyń Chełmiński (DW 534, DW 543) 	W zależności od własności drogi: Zadanie administracji rządowej lub Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
71.	Rozbudowa systemu dróg rowerowych	Celem projektu jest zapewnienie bezpieczeństwa niechronionym użytkownikom ruchu drogowego poprzez separację ruchu rowerowego i pieszo-rowerowego od ruchu pojazdów samochodowych, ze szczególnym uwzględnieniem dojazdu dzieci do szkół oraz zapewnienie spójności istniejącej sieci dróg rowerowych. Samorząd Województwa będzie odpowiedzialny za drogi rowerowe w ciągu dróg wojewódzkich.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
72.	Likwidacja miejsc niebezpiecznych na drogach wojewódzkich	Celem projektu jest ograniczenie liczby zdarzeń drogowych (kolizje i wypadki) ze szczególnym uwzględnieniem niechronionych uczestników ruchu drogowego poprzez: przebudowę niebezpiecznych skrzyżowań cechujących się wysoką wypadkowością i kolizyjnością, doświetlenie przejść dla pieszych, uspokojenie ruchu	Zadanie Samorządu Województwa

		w obszarach zurbanizowanych polegające na fizycznym wymuszeniu zmiany prędkości przez kierującego.	Kujawsko-Pomorskiego
73.	Poprawa bezpieczeństwa na przejazdach i przejściach kolejowo-drogowych	Celem projektu jest budowa bezkolizyjnych przejazdów kolejowych w celu minimalizacji zdarzeń zagrażających życiu i zdrowiu ludzi na przejazdach kolejowo-drogowych. Samorząd Województwa będzie odpowiedzialny za przejazdy/przejścia w przebiegu dróg wojewódzkich.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
74.	Budowa Węzła Logistycznego Bydgoszcz	Budowa Węzła Logistycznego Bydgoszcz, składającego się z „Terminalu Intermodalnego Emilianowo” – I etap oraz Platformy Multimodalnej Bydgoszcz-Solec Kujawski – II etap. Celem projektu jest realizacja Węzła Logistycznego Bydgoszcz składającego się z (realizowanego w pierwszej kolejności) kolejowo-drogowego terminala intermodalnego w Emilianowie („suchy port”), a następnie kolejowo-drogowo-wodnej platformy Bydgoszcz-Solec Kujawski. Węzeł logistyczny Bydgoszcz ma pełnić rolę tzw. portu zapleczewego dla portów trójmiasta. Oba obiekty mają być względem siebie komplementarne – rozwiązanie drogowo-kolejowe ze względów infrastrukturalnych i przestrzennych predystynowane jest do obsługi Portu Gdynia natomiast platforma multimodalna Bydgoszcz-Solec Kujawski w większym stopniu stanowić będzie zaplecze Portu Gdańsk.	Zadanie administracji rządowej
75.	Budowa linii kolejowej Trzciniec - Port Lotniczy Bydgoszcz - Solec Kujawski dla poprawy dostępności Portu Lotniczego w Bydgoszczy	Podstawowym celem jest zapewnienie bardzo dobrej bezpośredniej dostępności Portu Lotniczego Bydgoszcz, nie tylko w relacjach wewnątrzregionalnych ale także z kilku sąsiednich ośrodków regionalnych. Budowa linii kolejowej łączącej linie nr 18 i 131 z łącznicą do linii nr 201, tworzącej połączenie w relacji Trzciniec - Solec Kujawski z budową przystanków obsługujących Port Lotniczy Bydgoszcz, Park Przemysłowo Technologiczny Bydgoszcz i Węzeł Logistyczny Bydgoszcz, doprowadzi do połączenia strategicznych elementów mających znaczenie dla rozwoju gospodarczego województwa. Budowa ww. linii kolejowej połączy system inwestycji zlokalizowanych w tej części województwa. Ponadto umożliwi objęcie komunikacją publiczną miejsc generujących dużą liczbę miejsc pracy.	Zadanie administracji rządowej Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
76.	Budowa linii kolejowej dużych prędkości w ramach „Szprychy nr 1” o przebiegu zgodnym z interesami województwa	Budowa linii kolejowej dużych prędkości stanowiącej komponent kolejowy realizacji Centralnego Portu Komunikacyjnego w przebiegu zgodnym z interesami rozwojowymi województwa, to jest w wariancie optymalnym w relacji: Centralny Port Komunikacyjny - Płock - Włocławek - Inowrocław - Bydgoszcz/Toruń - Chełmno/Wąbrzeźno - Grudziądz -Trójmiasto wraz z realizacją linii w kierunku Koszalina i Szczecina	Zadanie administracji rządowej
77.	Przebudowa linii kolejowej nr 131	Prace w ciągu C-E 65 linia 131 na odcinku Chorzów Batory – Tarnowskie Góry – Karsznice - Inowrocław – Bydgoszcz – Maksymilianowo. Przygotowywana inwestycja obejmuje 110 km linii kolejowej na odcinku Złotniki Kujawskie - Twarda Góra, oraz około 32 km linii nr 201 (odcinek Nowa Wieś Wielka - Bydgoszcz), a także 7 km na linii nr 240 (odcinek Terespol Pomorski - Świecie).	Zadanie administracji rządowej
78.	Przebudowa linii kolejowej nr 353	Prace na ciągu linii 353 na całej długości w granicach województwa kujawsko-pomorskiego. W ramach zadania wykonana zostanie likwidacja wąskiego gardła w zakresie maksymalnych długości pociągów oraz podwyższenie prędkości na odcinku Inowrocław – Gniezno. Analiza budowy łącznicy umożliwiającej przejazd bez zmiany czoła w relacji Włocławek – Toruń Główny – Toruń Wschodni – Iława. Projekt zakłada także szereg inwestycji na terenie miasta Toruń na odcinku Toruń Główny - Toruń Wschodni. Zakres prac przewiduje m.in. dobudowę drugiego toru pod pl. Pokoju Toruńskiego oraz szereg inwestycji na terenie miasta, mających na celu poprawę bezpieczeństwa, usprawnienie ruchu, komfortu korzystania z transportu publicznego, między innymi przez przebudowę dworców Toruń Wschodni i Miasto i stworzenie węzła przesiadkowego	Zadanie administracji rządowej
79.	Przebudowa linii kolejowej nr 18 (odcinek Bydgoszcz - Kutno)	Prace na linii 18 na odcinku Kutno – Bydgoszcz. W ramach „Zwiększenia dostępności magistrali E 20 i C-E 20 poprzez poprawę stanu technicznego przyległych linii kolejowych”, PKP Polskie Linie Kolejowe S.A. realizują projekt pn. „Prace na linii kolejowej nr 18 na odcinku Kutno – Toruń Główny” Po zakończeniu wszystkich prac pociągi pasażerskie zwiększą prędkość z obecnych 120 km/h do 160 km/h, a składy towarowe z 80 km/h do 120 km/h.	Zadanie administracji rządowej
80.	Przebudowa linii kolejowej nr 18 (odcinek Bydgoszcz - Piła)	Prace na liniach kolejowych 18, a także (poza województwem kujawsko-pomorskim) 203 na odcinku Bydgoszcz - Piła - Krzyż - Gorzów Wlkp. - Kostrzyn wraz z elektryfikacją odcinka Piła – Kostrzyn. Zakładana jest poprawa komunikacji pasażerskiej w regionie m.in. przez zelektryfikowanie połączenia z Bydgoszczy i Torunia do Gorzowa Wielkopolskiego (w przypadku potwierdzenia takiej konieczności w analizach) i dalej przez Kostrzyn do Szczecina. Planowana jest także sprawna i szybka komunikacja dla pociągów towarowych. Stworzone zostaną warunki do zwiększenia ruchu międzynarodowego i granicznego w przypadku elektryfikacji odcinka Piła – Kostrzyn. Po realizacji planów zwiększy się i poprawi dostępność transportu kolejowego dla mieszkańców i podmiotów gospodarczych.	Zadanie administracji rządowej
81.	Przebudowa linii kolejowej nr 201	Inwestycja ma usprawnić podróż z Bydgoszczy do Trójmiasta i transport do/z portów w Gdyni i Gdańsku. Projekt obejmuje modernizację i elektryfikację linii kolejowej nr 201 w województwach kujawsko-pomorskim oraz pomorskim, na odcinku Maksymilianowo – Kościerzyna. Planowana jest kompleksowa modernizacja stacji Maksymilianowo. Po modernizacji trasy pomiędzy Maksymilianowem a Kościerzyną pociągi pasażerskie pojadą z prędkością do 140 km/h, a składy towarowe z prędkością do 120 km/h.	Zadanie administracji rządowej

82.	Przebudowa linii kolejowej nr 27	Przebudowa linii kolejowej nr 27 na odcinku Toruń - Lipno - granica województwa wraz z elektryfikacją na odcinku Lubicz - Toruń.	Zadanie administracji rządowej
83.	Przebudowa linii kolejowych nr 208 i 33	Przebudowa, modernizacja oraz elektryfikacja linii kolejowych nr 208 i 33 na odcinkach: <ul style="list-style-type: none"> • Grudziądz - Jabłonowo - Brodnica (oraz w granicach miasta Brodnicy fragment linii kolejowej nr 33); • Grudziądz - Laskowice Pomorskie; • Wierzchucin - Tuchola - Chojnice; Przedmiotowa linia kolejowa nr 208 i 33 na odcinku od Grudziądza do Brodnicy jest w niezadawalającym stanie technicznym.	Zadanie administracji rządowej
84.	Odbudowa połączenia Bydgoszcz - Kcynia - granica województwa	Przywrócenie kolejowego ciągu komunikacyjnego Bydgoszcz - Kcynia - granica województwa poprzez przebudowę i modernizację linii. Linia kolejowej nr 356 na odcinku o długości 49,5 km zlokalizowanym od granicy województwa do Bydgoszczy Głównej oraz odcinek linii kolejowej nr 281 na odcinku o długości 18,6 km zlokalizowanym od stacji Kcynia do stacji Nakło nad Notecią jest w niezadawalającym stanie technicznym, wprowadzone są liczne ograniczenia prędkości powodujące wydłużenie czasu jazdy. Perony dla obsługi podróży są niskie oraz nie są dostosowane dla osób z ograniczoną możliwością poruszania.	Zadanie administracji rządowej
85.	Odbudowa połączenia (Bydgoszcz) - Szubin - Żnin - (Inowrocław)	Odbudowa połączenia (Bydgoszcz) - Szubin - Żnin - (Inowrocław) ujęta w dokumencie Zamierzenia inwestycyjne w perspektywie 2021-2027 z uwzględnieniem ram do roku 2030 (Tabela 4 Projekty Regionalne poz. 23 str. 24)	Zadanie administracji rządowej
86.	Budowa linii kolejowej Bydgoszcz - Koronowo - Tuchola	Stworzenie ciągu Bydgoszcz - Koronowo - Tuchola ujęte w dokumencie Zamierzenia inwestycyjne w perspektywie 2021-2027 z uwzględnieniem ram do roku 2030 (Tabela 4 Projekty Regionalne poz. 24 str. 24)	Zadanie administracji rządowej
87.	Przywrócenie ruchu pasażerskiego na linii kolejowej nr 231 Inowrocław - Kruszwica wraz z ewentualnym przedłużeniem linii w kierunku Radziejowa oraz podłączeniem do linii kolejowej nr 131	Przywrócenia ruchu pasażerskiego na linii 231 Inowrocław - Kruszwica wraz z analizą zasadności przedłużenia w kierunku do Radziejowa i podłączeniem do linii 131.	Zadanie administracji rządowej oraz Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
88.	Odbudowa połączenia linii kolejowej 209 na odcinku Kowalewo Pomorskie - Golub Dobrzyń z przedłużeniem do Rypina	Odbudowa połączenia linii kolejowej 209 Kowalewo Pomorskie - Golub Dobrzyń z przedłużeniem do Rypina w celu budowy nowego ciągu komunikacyjnego	Zadanie administracji rządowej oraz Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
89.	Budowa i modernizacja przystanków kolejowych dla usprawnienia funkcjonowania transportu regionalnego w województwie kujawsko-pomorskiego	Przebudowa kompleksu dworcowego we Włocławku, Grudziądzu w celu utworzenia węzłów multimodalnych dla obsługi połączeń miasta i sąsiednich powiatów. Dostosowanie przystanków oraz modernizacja i elektryfikacja odcinków linii, do końca biegu pociągów regionalnych m.in.: Bydgoszcz Osowa Góra / Prądy, Bydgoszcz Błonie, Bydgoszcz Fordon, Inowrocław Rąbinek, Lubicz Górny / Brzozówka, Toruń Północny, Brodnica Południowa, Nakło Dąbrowskiego - celem jest wydłużanie przebiegów połączeń dla objęcia transportem całości miast. Budowa nowych i modernizacja istniejących przystanków kolejowych będą uwzględniać dostosowanie do potrzeb osób niepełnosprawnych i o ograniczonej możliwości poruszania się a także realizację infrastruktury rowerowej przy przystankach/stacjach kolejowych (wiaty, stacje napraw) typu ride&bike.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
90.	Zakup nowoczesnego taboru kolejowego	Zakup nowoczesnego taboru kolejowego dostosowanego do potrzeb osób niepełnosprawnych i o ograniczonej możliwości poruszania się oraz przewozu rowerów.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
91.	Rozwój idei biletu regionalnego „System Bilet Regionalny”	Powstanie regionalnego, ujednoczonego systemu poboru opłat za przewozy w transporcie pasażerskim oraz jednolitej informacji pasażerskiej. Stworzenie zintegrowanej oferty taryfowej obejmującej swym zasięgiem całe województwo, przy uwzględnieniu funkcjonowania wielu systemów transportowych na obszarze województwa (kolej regionalna, komunikacja miejska i podmiejska).	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
92.	„Kujawsko-Pomorska Żegluga Wiślana”	Projekt polega na organizacji żeglugi na Wiśle mającej charakter turystyczny oraz służący edukacji regionalnej i ekologicznej. Wymaga zakupu jednostek pływających dostosowanych do warunków hydrologicznych panujących na szlakach wodnych w regionie, urządzenia niezbędnej infrastruktury w miejscowościach nadwiślańskich oraz opracowania szczegółowej koncepcji organizacji rejsów adresowanych do różnych grup odbiorców na całym odcinku Wisły, a docelowo także wschodniej	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

		części Pętli Wielkopolski. Projekt, ze względu na rzadkość tego typu oferty w kraju, będzie miał także duże znaczenie promocyjne.	
93.	Budowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury sprzyjającej uprawianiu turystyki aktywnej	Projekt zakłada budowę, rozbudowę, modernizację infrastruktury sprzyjającej uprawianiu turystyki aktywnej w oparciu o zasoby endogeniczne województwa (kulturowe, naturalne, itp.).	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
94.	Budowa turystycznych dróg rowerowych	Projekt zakłada budowę turystycznych dróg rowerowych łączących główne ośrodki województwa z obszarami o walorach turystycznych i kulturowych ze szczególnym uwzględnieniem Wiślanej Trasy Rowerowej, Międzynarodowych Dróg EuroVelo 2 i Euro Velo 9	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
95.	Tworzenie oraz marketing regionalnych i lokalnych marek turystycznych	Projekt ma na celu podniesienie pozycji konkurencyjnej regionalnych i lokalnych marek województwa Kujawsko-Pomorskiego, w tym dziedzictwa kulturowego, szlaków kulturowych (ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego oraz Św. Jakuba) oraz produktów tradycyjnych i regionalnych oraz innych walorów regionu.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
96.	Zakup szkoleniowego jachtu pełnomorskiego „Dar Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego”	Projekt zakłada zakup szkoleniowego jachtu pełnomorskiego „Dar Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego” wraz z wyposażeniem. Celem projektu będzie upowszechnianie żeglarstwa wśród dzieci i młodzieży, promocja wartości patriotycznych oraz tradycji morskich Pomorza i Kujaw.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
97.	Upowszechnianie żeglarstwa na Kujawach i Pomorzu	Projekt zakłada zakup żaglówek do podstawowego szkolenia żeglarskiego (Optymist, Omega) ok 100 sztuk wraz z wyposażeniem, które zostaną przekazane w użytkowanie klubom i stowarzyszeniom żeglarskim w województwie. Ponadto zakup trzech szkoleniowych jachtów kabinowych, które będą użytkowane na największych akwenach Regionu: Zalew Włocławski, Zalew Koronowski, Jeziora Żnińskie, Pojezierze Brodnickie.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
		Cel główny: Spójne i bezpieczne województwo	
98.	„Infostrada Kujaw i Pomorza 3.0”	Projekt zakłada rozbudowę systemu informacji o regionie i budowę systemu ostrzeżeń o nadchodzącym niebezpieczeństwie, poprzez digitalizację danych na temat województwa m.in. uzupełnienie cyfrowego modelu infrastruktury drogowej, rozwój lotniczego skaningu laserowego i utworzenie modeli 3D, audyt wraz z aktualizacją miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, utworzenie wojewódzkiej platformy dla inwestorów zawierającej informacje z całego regionu. Ponadto projekt zakłada Budowę Wojewódzkiego Systemu Ostrzegania o Zagrożeniach na bazie infrastruktury Kujawsko-Pomorskiego Centrum Kompetencji Cyfrowych „Conectio”	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
99.	Rozbudowa portalu regionalnego „mojregion.info”	Projekt przedsięwzięcia zakłada uzupełnienie portalu internetowego „mojregion.info” o kolejne warstwy informacyjne z zakresu geologii.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
100.	Wypracowanie nowych form i metod działania Kujawsko-Pomorskiego Samorządowego Stowarzyszenia „Salutaris”	Poszerzenie zakresu form, metod oraz instrumentów działania Stowarzyszenia, pozyskiwanie nowych członków, aktywne działanie na rzecz wzmocnienia odporności na zmiany cywilizacyjne i zmiany klimatu. Wdrożenie idei wspólnego ubezpieczenia mienia komunalnego dla członków Stowarzyszenia.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
101.	Działania organizacyjno-techniczne i edukacyjne na rzecz zwiększenia odporności jednostek samorządu terytorialnego na zagrożenia cywilizacyjne i zmiany klimatyczne	Projekt zakłada budowę zaplecza magazynowego dla gromadzenia środków oraz materiałów niezbędnych do likwidowania skutków klęsk żywiołowych, katastrof i awarii, wynikających z zagrożeń cywilizacyjnych oraz zmian klimatycznych. Jednocześnie podjęte zostaną działania o charakterze edukacyjno-informacyjno-szkoleniowym, skierowane do różnych grup odbiorców, mające na celu podniesienie poziomu wiedzy oraz ukształtowanie pożądanego postaw i zachowań w kontekście istniejących i przewidywanych zagrożeń. Istotnym elementem przedsięwzięcia będzie budowanie sieci współpracy między jednostkami samorządu terytorialnego oraz partnerami społeczno-gospodarczymi na rzecz wzmocnienia odporności na zagrożenia cywilizacyjne i zmiany klimatu.	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
102.	Uruchomienie pod patronatem Samorządu Województwa kierunku(ów) studiów kształcące(ych)	Projekt zakłada uruchomienie w szkole wyższej na terenie województwa, interdyscyplinarnego kierunku studiów przygotowujących absolwentów do pracy w jednostkach samorządu terytorialnego na terenie województwa, a więc zapewniającego kompetentne kadry dla administracji samorządowej. Kierunek powinien cechować się bardzo wysokim poziomem nauczania, gwarantującym wysokie kwalifikacje absolwentów. W przypadku zapotrzebowania – do rozważenia	Zadanie Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

kadry dla administracji publicznej z terenu województwa	utworzenie większej liczby kierunków, np. o charakterze wyspecjalizowanym w określonych dziedzinach istotnych dla administracji. Równoległe należy rozważyć organizację studiów podyplomowych o podobnym charakterze dla pracowników administracji publicznej z terenu województwa.	
---	--	--

Obszary Strategicznej Interwencji w województwie kujawsko-pomorskim

„Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030” podtrzymuje wprowadzoną w „KSRR 2010-2020” ideę obszarów strategicznej interwencji (OSI). OSI są obecnie wiązane bezpośrednio z zasadą koncentracji terytorialnej, która z kolei jest definiowana jako „ukierunkowanie interwencji w ramach polityki regionalnej na rzecz wsparcia ograniczonej liczby terytoriów”. Zasadę tę uzasadnia się założeniem, że każdy obszar charakteryzuje się określonymi wyzwaniami, barierami bądź potencjałami, których rozwój jest szczególnie istotny z punktu widzenia spójności regionu bądź kraju. Obszary te wyróżniają się zestawem cech (funkcjonalnych, społeczno-gospodarczych, przestrzennych i innych), które wyraźnie w sposób pozytywny lub negatywny wyodrębniają je z otoczenia, pozwalając określić granice tego obszaru.

„Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030” wskazuje następujące OSI, dotyczące terytorialnie województwa kujawsko-pomorskiego: miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze i obszary zagrożone trwałą marginalizacją. Ponadto KSRR 2030 dopuszcza na poziomie polityki regionalnej danego województwa identyfikację obszarów strategicznej interwencji jako odpowiedzi na problemy rozwojowe, o ile będzie to wiązało się z zapewnieniem konkretnych instrumentów wsparcia lub mechanizmów uzgodnień.

Obszary Strategicznej Interwencji wskazywane w polityce regionalnej województwa kujawsko-pomorskiego do realizacji w okresie do roku 2030, przedstawiono w tabeli oraz na mapach modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030.

Tabela 6. Obszary Strategicznej Interwencji na terenie województwa kujawsko-pomorskiego ustanowione do roku 2030.

Nazwa OSI	Wyjaśnienia	Rodzaj OSI wg KSRR2030	Rodzaj instrumentu wsparcia / mechanizmu uzgodnień
Zidentyfikowane na poziomie krajowym ¹⁰⁹ , wobec których politykę rozwoju adekwatną do przedmiotu delimitacji prowadzi Rada Ministrów RP			
miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze	<p>Przynależność miast wg materiałów MFiPR - Lista miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze</p> <p>W przypadku wyróżnienia „miejskich obszarów funkcjonalnych miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze” jako OSI należy traktować obszary funkcjonalne a nie wyłącznie wskazane miasta. Jeśli dokumenty odrębne, formułujące politykę krajową wobec powyższych miast, nie określą metody określania ich obszarów funkcjonalnych, to za obszar funkcjonalny „miasta średniego tracącego funkcje społeczno-gospodarcze” należy uznać w przypadku miast:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Włocławek, Grudziądz, Inowrocław – MOF-y tych miast • Nakło nad Notecią i Świecie (leżące w gminach miejsko-wiejskich) – obszar gmin Nakło nad Notecią i Świecie • Chełmno, Rypin (stanowiące gminy miejskie) – obszar powyższych gmin miejskich lub (po wyrażeniu woli objęcia interwencją) obszar powyższych gmin miejskich oraz gmin wiejskich – odpowiednio: Chełmno, Kijewo Królewskie i Stolno w przypadku m. Chełmno oraz Rypin w przypadku m. Rypin. 	Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze	Określany z poziomu polityki krajowej

¹⁰⁹ Zidentyfikowane w „Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju” a następnie zaktualizowane w roku 2020 w opracowaniach pt.: „Aktualizacja delimitacji miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze (powiększających dystans rozwojowy)” oraz „Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 rok”.

	<ul style="list-style-type: none"> - dopuszcza się utworzenie jednego obszaru funkcjonalnego tworzonego z podobszarów miast Świecie i Chełmno 		
obszary zagrożone trwałą marginalizacją	Przynależność gmin wg materiałów MFiPR - Lista obszarów problemowych po aktualizacji	Obszary zagrożone trwałą marginalizacją	Określony z poziomu polityki krajowej
Zidentyfikowane na poziomie wojewódzkim, wobec których politykę rozwoju adekwatną do przedmiotu delimitacji prowadzi Samorząd Województwa			
Miejski obszar funkcjonalny Bydgoszczy i Torunia	Zasięg terytorialny określony na załączniku graficznym pt. „Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030”	Miejski obszar funkcjonalny	Instrument ZIT / Interwencja na podstawie uzgadnianego dokumentu programowego
Miejski obszar funkcjonalny Włocławka	Zasięg terytorialny określony na załączniku graficznym pt. „Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030”	Miejski obszar funkcjonalny	Instrument ZIT / Interwencja na podstawie uzgadnianego dokumentu programowego
Miejski obszar funkcjonalny Grudziądz	Zasięg terytorialny określony na załączniku graficznym pt. „Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030”	Miejski obszar funkcjonalny	Instrument ZIT / Interwencja na podstawie uzgadnianego dokumentu programowego
Miejski obszar funkcjonalny Inowrocławia	Zasięg terytorialny określony na załączniku graficznym pt. „Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030”	Miejski obszar funkcjonalny	Instrument ZIT / Interwencja na podstawie uzgadnianego dokumentu programowego
OSI gmin wykazujących negatywną sytuację społeczno-gospodarczą	Zasięg terytorialny określony na załączniku graficznym uzupełniającym „Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030” Dopuszcza się aktualizacje przyjmowane przez Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego	Wewnętrzne peryferia	Instrument ATT, wsparcie poprzez preferencje w RPO / brak uzgodnień
OSI obszarów cechujących się skrajnym niedoborem wody dla rolnictwa	Zasięg terytorialny określony na załączniku graficznym pt. „Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030” – do uszczegółowienia na etapie sporządzania Planu zagospodarowania przestrzennego województwa	Subregion	Instrument ATT, wsparcie poprzez dedykowane działania przestrzenne / brak uzgodnień
OSI obszarów peryferyjności transportowej	Zasięg terytorialny określony na załączniku graficznym pt. „Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030” – do uszczegółowienia na etapie sporządzania Planu zagospodarowania przestrzennego województwa	Wewnętrzne peryferia	Instrument ATT, wsparcie na etapie planowania funkcjonowania transportu publicznego / brak uzgodnień

Źródło: Opracowanie własne

System realizacji ustaleń „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+”

Podmioty odpowiedzialne za realizację Strategii. Rola Samorządu Województwa

Realizacja ustaleń Strategii, to sukcesywne i skoordynowane wykonywanie zaplanowanych w Strategii działań, które prowadzą do zrealizowania jej celów. Podmiotem w największym stopniu odpowiedzialnym za realizację ustaleń Strategii jest Samorząd Województwa, ale konstruując ustalenia nie ograniczono się wyłącznie do zadań należących do jego kompetencji. Strategia zawiera wszystkie zagadnienia istotne dla rozwoju województwa bez względu na rodzaj i charakter podmiotu odpowiedzialnego za ich realizację. Tak więc będzie wdrażana przez różne podmioty – interesariuszy rozwoju województwa.

Realizację ustaleń Strategii na poziomie Samorządu Województwa regulował będzie odrębny dokument wdrożeniowy, pt. „Plan realizacji ustaleń Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+”, który określi harmonogram działań i podmioty odpowiedzialne.

Interesariuszami rozwoju województwa są: Samorząd Województwa, samorządy lokalne (gminne i powiatowe), administracja rządowa (wraz ze strukturami dotyczącymi określonych dziedzin, np. Lasy Państwowe, Wody Polskie), środowisko gospodarcze (rozumiane zarówno jako poszczególni przedsiębiorcy i rolnicy oraz wszelkie formy ich przedstawicielstwa), instytucje otoczenia biznesu, mieszkańcy województwa oraz wszelkiego rodzaju

ich przedstawicielstwa w postaci różnego rodzaju organizacji społecznych (w tym sektor organizacji pozarządowych), szkoły wyższe.

Zaangażowanie Samorządu Województwa w realizację ustaleń Strategii będzie miało charakter bezpośredni i pośredni. Oddziaływanie bezpośrednie dotyczy statutowej działalności organów Samorządu Województwa, dla których ogół realizacji ich zadań służy wdrażaniu polityki rozwoju wywodzącej się ze Strategii. Można tu zaliczyć zarówno podejmowanie zgodnych z ideą ustaleń Strategii decyzji ad-hoc, w zależności od pojawiającej się potrzeby i w nawiązaniu do identyfikowanych uwarunkowań, jak też realizację skoordynowanych, złożonych działań (zwłaszcza w dziedzinach wieloaspektowych, wymagających działań kompleksowych) na podstawie wcześniej przygotowanych podstaw – programów i polityk rozwoju (patrz rozdział „Rola programów i polityk rozwoju”). Działania pośrednie mogą mieć zróżnicowany co do siły i skuteczności, charakter. Bardzo silne oddziaływanie pośrednie dotyczą wpływu na rozwój poprzez instrumenty finansowe, czyli określanie warunków dostępności środków rozwojowych dla realizacji określonych zadań. Mniejszą siłę oddziaływania mają pośrednie działania Samorządu Województwa polegające na inicjowaniu współpracy i zaangażowania jako partner w realizacji przedsięwzięć nie należących do kompetencji Samorządu Województwa (do tej kategorii zaliczyć należy także wszelkie formy współpracy Samorządu Województwa z innymi samorządami). Najślabszy zakres oddziaływań pośrednich dotyczy zagadnień, w zakresie których nie jest możliwa jakakolwiek formalna ingerencja finansowa, organizacyjna, decyzyjna Samorządu Województwa, a ewentualne efekty są osiągane wyłącznie wskutek lobbowania, czy propagowania dobrych wzorców. Te działania mają na celu zachęcenie partnerów do podjęcia działań korzystnych dla realizacji ustaleń Strategii lub realizacji tych działań w sposób sprzyjający realizacji ustaleń Strategii.

Organizacja działań bezpośrednich Samorządu Województwa na rzecz realizacji ustaleń Strategii poprzez działania administracji podległej Samorządowi Województwa, będzie przedmiotem odrębnej regulacji – określającej szczegółowo rolę poszczególnych organów, departamentów i jednostek Samorządu Województwa i zasady ich współdziałania w tych zadaniach.

Współpraca z Partnerami Społecznymi

Podczas realizacji ustaleń Strategii kontynuowana będzie współpraca ze środowiskami zaproszonymi do jej współtworzenia. Zakłada się kilka głównych płaszczyzn współpracy: płaszczyznę doradczą – czyli zasięgnięcie opinii i wniosków partnerów przy podejmowaniu decyzji dotyczących istotnych działań służących rozwojowi (np. podczas tworzenia programów i polityk rozwoju), płaszczyznę informacyjną – czyli poszerzanie wiedzy o stanie rozwoju, zapoznanie z wynikami analiz studialnych, płaszczyznę partycypacyjną – czyli propagowanie dobrych wzorców, służących rozwojowi województwa i mobilizowanie partnerów do ich wdrażania w swoich środowiskach. Generalna idea wywodzi się z zamiaru kontynuacji współpracy o charakterze doradczym i oceniającym („kontrolnym” – jednak nie w formalnym znaczeniu tego słowa, a w rozumieniu „kontroli społecznej” nad procesami rozwoju), a jednocześnie zapewniających bieżącą łączność z różnymi środowiskami (a więc także przepływ informacji do/od społeczeństwa). Taką rolę dotąd pełniła Społeczno-Gospodarcza Rada ds. Modernizacji Regionu, której następczynią będzie Społeczno-Gospodarcza Rada ds. Przyspieszenia Rozwoju Województwa.

Rola programów i polityk rozwoju

Strategia będzie realizowana przez działania Samorządu Województwa podejmowane w nawiązaniu do jej ustaleń. Należy pamiętać, że Strategia z założenia jest dokumentem o stosunkowo ogólnym poziomie ustaleń. Jej podstawowa wartość w kreowaniu rozwoju województwa polega na określeniu zasadniczych politycznych i merytorycznych ram rozwoju województwa – poprzez określenie celów nadrzędnych i poprzez sposób sprecyzowania celów operacyjnych oraz kierunków jego rozwoju, a także poprzez określenie zasad prowadzenia i monitorowania polityki rozwoju województwa.

Realizacja części ustaleń Strategii, wymaga jednak bardziej pogłębionego szczegółowego zaplanowania zadań – zarówno w aspekcie merytorycznym (szczętłowy zakres zadań do wykonania), jak i określenia harmonogramu (kolejność realizacji i określenie zależności pomiędzy zadaniami) oraz wskazania źródeł i zasad ich finansowania. Tych szczegółowych ustaleń dokonuje się w dokumencie zewnętrznym – o charakterze operacyjnym, będącym konkretnym planem działań na rzecz realizacji określonego zakresu Strategii. W bardzo dużym uproszczeniu można więc stwierdzić, że Strategia jest dokumentem, który wskazuje aspiracje i cele do osiągnięcia w danej dziedzinie, a dokument operacyjny określa w jaki sposób powinny być one realizowane. Jednym z powodów wyłączenia tak szczegółowych ustaleń z zasadniczego dokumentu strategicznego, jest potrzeba stworzenia dokumentu bardziej elastycznego, który może w łatwy sposób adaptować realia

warunkujące realizację planowanych zadań (dokument zewnętrzny w znacznie łatwiejszy sposób może zostać zaktualizowany w przypadku zaistnienia takiej konieczności).

Znaczna część ustaleń Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030, będzie realizowana na podstawie dokumentów uszczegóławiających, którymi będą „programy rozwoju” i „polityki województwa”, a także dokumenty opracowywane na podstawie przepisów odrębnych, których nie można w sposób jednoznaczny zdefiniować jako programy rozwoju. „Program rozwoju” to dokument w rozumieniu ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, która określa zakres i sposób formalnego postępowania przy jego tworzeniu. „Polityka województwa” to dokument, nieposiadający trybu formalnego określonego w konkretnej podstawie prawnej, który jest dokumentem wewnętrznym, przyjmowanym przez Zarząd Województwa i zasadniczo organizującym sposób realizacji zadań w danej dziedzinie na poziomie Urzędu Marszałkowskiego i jednostek podległych. Jednak w przypadku, gdyby polityka była podstawą prowadzenia działań administracji samorządowej wobec podmiotów zewnętrznych, w proces jej tworzenia powinni być zaangażowani partnerzy (podmioty społeczne, samorządowe, gospodarcze, pozarządowe i inne - adekwatnie do przedmiotu danej polityki).

Na mocy prawa, województwo jest zobowiązane do posiadania określonego zakresu dokumentów programowych, których celem jest formułowanie szczegółowych planów działań w określonej dziedzinie – jednak nie wszystkie obligatoryjne dokumenty programowe dotyczą zagadnień, które mają kluczowe znaczenie dla realizacji celów rozwojowych województwa. Jednocześnie samorządowe województwo ma kompetencje do formułowania także dokumentów nieobligatoryjnych. Dla realizacji ustaleń Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2030 kluczowe znaczenie mieć będą zarówno niektóre dokumenty obligatoryjne, jak i szereg dokumentów nieobligatoryjnych, w zakresie których Samorząd Województwa wyraża wolę ich sporządzenia ze względu na ich znaczenie dla koordynowania polityki rozwoju województwa.

Projekty programów rozwoju i polityk województwa będą sporządzane, a po ich przyjęciu - realizowane na poziomie właściwych departamentów/jednostek, odpowiedzialnych merytorycznie za dany zakres zagadnienia.

Zidentyfikowane programy rozwoju i polityki województwa, które uważa się za kluczowe dla realizacji ustaleń Strategii i które powinny powstać oraz być realizowane bezpośrednio po przyjęciu dokumentu Strategii rozwoju województwa, przedstawiono poniżej. Niezależnie od dokumentów, które są uznane za kluczowe dla realizacji ustaleń Strategii, województwo podobnie jak dotąd, będzie sporządzać i realizować szereg innych programów, których posiadanie jest obligatoryjne, a które nie są przedstawione poniżej. Zakłada się opracowanie i realizację następujących dokumentów operacyjnych, służących realizacji ustaleń Strategii:

Wykaz programów rozwoju i polityk województwa, kluczowych dla realizacji ustaleń Strategii
<ul style="list-style-type: none">
• Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2027
Obszar „Społeczeństwo”
<ul style="list-style-type: none">
• Strategia Polityki Społecznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Polityka edukacyjna Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Polityka senioralna Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Polityka zdrowotna Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Polityka kulturalna Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Polityka migracyjna oraz pozyskiwania kadr dla rynku pracy Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Obszar „Gospodarka”
<ul style="list-style-type: none">
• Regionalna Strategia Inteligentnej Specjalizacji (RIS3) 2021+
• Program rozwoju gospodarczego Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Strategia budowy i promocji produktu turystycznego Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Regionalna polityka klastrowa Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Obszar „Przestrzeń”
<ul style="list-style-type: none">
• Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Plan rozwoju sieci drogowej Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Plan spójności transportowej Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Program Ochrony Środowiska dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2030
• Program transformacji energetycznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego
• Polityka kształtowania ładu przestrzennego w Województwie Kujawsko-Pomorskim
• Program adaptacji do zmian klimatu dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego

- Program rozwoju retencji dla celów rolniczych i środowiskowych w Województwie Kujawsko-Pomorskim

Obszar „Spójność”

- Plan zrównoważonego rozwoju transportu publicznego Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Polityka terytorialna Województwa Kujawsko-Pomorskiego
- Polityka cyfryzacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego

System monitorowania realizacji ustaleń „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+”

Zakres monitorowania

System monitorowania realizacji Strategii rozwoju województwa będzie odbywał się na dwóch poziomach:

- (I) odnoszącym się do wskaźników stanu rozwoju województwa,
- (II) odnoszącym się do oceny stanu realizacji przedsięwzięć kluczowych.

Ponadto uzupełniające, ale bardzo ważne znaczenie w systemie monitorowania mieć będą innego rodzaju opracowania analityczne i studialne, wykonywane regularnie siłami własnymi Samorządu Województwa lub powierzane innym podmiotom, dotyczące stanu rozwoju województwa, zwłaszcza w ujęciu zróżnicowań wewnętrznych jego rozwoju (analizy na poziomie powiatów i gmin odnoszące się do tempa ich rozwoju oraz zróżnicowań stanu pomiędzy jednostkami najlepiej i najgłębiej rozwiniętymi) – zarówno o charakterze jednorazowym, jak i cykliczne, dotyczące zarówno całości kształtu rozwoju województwa, jak i jego poszczególnych dziedzin.

Na pierwszym poziomie sprawdzane będzie, czy procesy rozwojowe zachodzą w odpowiednim kierunku i czy zachodzą w odpowiednim – satysfakcjonującym tempie (natężeniu). Zakłada się monitorowanie kilkudziesięciu wskaźników nawiązujących do oczekiwań Samorządu Województwa względem poprawy sytuacji w zakresie problemów i potrzeb rozwojowych identyfikowanych w procesie tworzenia Strategii i ukazujących zmianę sytuacji w zdiagnozowanych obszarach problemowych. Ze względu na charakter ustaleń, w realizacji Strategii Przyspieszenia 2030+ szczególnie ważne będzie monitorowanie realizacji działań służących i realizujących to przyspieszenie, ale bardzo utrudnione będzie monitorowanie skutków przyspieszenia, bo znaczna ich część (a więc efektów programowanych w Strategii działań) wystąpi dopiero w dłuższym okresie.

Ze względu na zróżnicowany charakter wskaźników i procesów rozwojowych które opisują, nie zawsze możliwe lub zasadne jest określenie wartości docelowych dla wskaźników. W przypadku większości o realizacji działań służących procesom przyspieszania rozwoju świadczyć będzie określony trend przyjmowany przez dany wskaźnik (np. sukcesywny jego wzrost lub spadek). Jednak w przypadku tych wskaźników, gdzie jest to możliwe i uzasadnione, zostaną określone wartości jakie są oczekiwane w danym okresie. Te wskaźniki stanowiąc będą swoiste markery tempa realizacji ustaleń Strategii. Markery nie mogą być traktowane jako zobowiązanie do osiągnięcia określonej wartości wskaźnika w określonym czasie – chociażby dlatego, że często dotyczą zagadnień, na które Samorząd Województwa nie ma bezpośredniego lub silnego pośredniego wpływu. Ich zadaniem jest etapowa ocena tempa zachodzących zmian. Markery służą ocenie, czy proces przyspieszenia rozwoju zachodzi z zakładaną, pożądaną prędkością. Nieosiągnięcie założonych wartości, lub odwrócenie zakładanego trendu każdorazowo będzie zobowiązywać do przeprowadzenia szczegółowej analizy, mającej na celu zidentyfikowanie przyczyn zaistniałej sytuacji i sformułowanie rekomendacji działań usprawniających lub naprawczych, mających na celu przyspieszenie rozwoju danej dziedziny.

Drugi poziom monitorowania będzie polegał na indywidualnej ocenie stanu realizacji każdego z przedsięwzięć określonych w wykazie „Przedsięwzięć kluczowych służących realizacji strategicznych potrzeb rozwojowych województwa”. W stosunku do każdego z przedsięwzięć monitorowanie będzie polegało na:

- charakterystyce dotąd podjętych aktywności na rzecz ich realizacji,
- ocenie stopnia zrealizowania danego przedsięwzięcia,
- identyfikacji ryzyk w procesie dalszej realizacji,
- sformułowania rekomendacji w zakresie dalszej realizacji (zwłaszcza mających na celu usprawnienie realizacji, jeżeli jest to możliwe i zasadne)

Uzupełniające znaczenie w systemie monitorowania mieć będą innego rodzaju opracowania analityczne i studialne dotyczące stanu rozwoju województwa. Na etapie tworzenia Strategii nie określa się ich zakresu tematycznego oraz harmonogramu realizacji – będą wykonywane w miarę pojawiających się potrzeb. Cechą każdego z opracowań studialnych powinno być sformułowanie rekomendacji dotyczących możliwości usprawnienia polityki rozwoju w zakresie dziedzin lub obszarów, których będą dotyczyć.

Częstotliwość i forma monitorowania realizacji ustaleń Strategii

Zakres monitorowania określony dla poziomów (I) i (II) będzie przedmiotem corocznych analiz. Efektem analiz będzie „Raport o stanie realizacji ustaleń Strategii rozwoju województwa do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+”, który może mieć charakter samodzielnego opracowania lub stanowić integralną część przygotowywanego na podstawie art. 34a ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 512 z późn. zm.) „Raportu o stanie Województwa Kujawsko-Pomorskiego”. Ze względu na dostępność danych statystycznych, zasadne jest wykonywanie analiz w zakresie wskaźników w IV kwartale roku następującego po roku, za który sporządzany jest „Raport o stanie realizacji...” lub w I kwartale roku kolejnego. W przypadku jeśli analizy będą stanowiły odrębne opracowanie, obligatoryjne będzie przedstawienie ich wyników na sesji Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Zasadne może być więc rozdzielenie monitorowania wskaźników oraz monitorowania przedsięwzięć.

Tabela 7. Lista markerów rozwojowych oraz wskaźników tła, wraz z określeniem wartości lub tendencji zmian, których osiągnięcie będzie świadczyć o prawidłowym tempie realizacji „Strategii Przyspieszenia 2030+”

Wyjaśnienia dla kolumny „Rodzaj wskaźnika”: M – wskaźnik, na którego realizację Samorząd Województwa ma bezpośredni wpływ; P – wskaźniki dotyczące zagadnień, na które Samorząd Województwa może w istotny sposób wpływać np. poprzez działania adresowane do samorządów lokalnych; T – wskaźnik tła, pokazujący stan ważnej dla rozwoju województwa dziedziny – osiągnięcie podanej wartości w danym okresie wskazuje, że dana dziedzina rozwija się w tempie sprzyjającym osiągnięciu celów rozwojowych województwa

Wskaźnik	Źródło danych	Wartość bazowa, zakładana tendencja zmian oraz dla wybranych wskaźników (markerów) spodziewana wartość w wybranych latach dla etapowej oceny tempa zachodzenia zmian	Rodzaj wskaźnika
Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym ¹¹⁰	GUS BDL	Rok 2018 – 79% Tendencja wzrostowa Od roku 2024 – co najmniej 85% Od roku 2026 – co najmniej 90%	P
Stosunek wyniku egzaminu ósmoklasisty z matematyki do średniej wartości krajowej	CKE, OKE w Gdańsku	Rok 2019 – 91% Tendencja wzrostowa Od roku 2024 – co najmniej 100% Od roku 2026 – co najmniej 103%	P
Stosunek wyniku egzaminu ósmoklasisty z języka angielskiego do średniej wartości krajowej	CKE, OKE w Gdańsku	Rok 2019 – 93% Tendencja wzrostowa Od roku 2024 – co najmniej 100% Od roku 2026 – co najmniej 103%	P
Stosunek wyniku egzaminu maturalnego z matematyki do średniej wartości krajowej	CKE, OKE w Gdańsku	Rok 2019 – 98% Tendencja wzrostowa Od roku 2024 – co najmniej 100% Od roku 2026 – co najmniej 103%	P
Stosunek wyniku egzaminu maturalnego z języka angielskiego do średniej wartości krajowej	CKE, OKE w Gdańsku	Rok 2019 – 97% Tendencja wzrostowa Od roku 2024 – co najmniej 100% Od roku 2026 – co najmniej 103%	P
Udział osób pracujących w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym ¹¹¹	GUS BDL	Rok 2018 – 59% Tendencja wzrostowa	T
Stosunek stopy bezrobocia wg BAEL w województwie do średniej wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 113% Utrzymywanie wskaźnika na poziomie nie wyższym niż 125% wartości krajowej	T
Stopa bezrobocia rejestrowanego	GUS BDL	Rok 2018 – 8,8% (152% wartości krajowej) Rok 2019 – 7,8% (150% wartości krajowej)	T

¹¹⁰ GUS BDL - dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat

¹¹¹ Obliczony na podstawie danych GUS BDL Pracujący (faktyczne miejsce pracy) wg płci/ pracujący według innego podziału niż PKD

		Tendencja spadkowa	
Udział liczby zarejestrowanych bezrobotnych mężczyzn w wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 6,67% Rok 2019 – 6,59% Tendencja spadkowa	P
Udział liczby zarejestrowanych bezrobotnych kobiet w wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 8,15% Rok 2019 – 8,05% Tendencja spadkowa	P
Udział bezrobotnych zarejestrowanych pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	GUS BDL	Rok 2018 – 2,5% Tendencja spadkowa	T
Udział bezrobotnych zarejestrowanych kobiet pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok w liczbie kobiet w wieku produkcyjnym	GUS BDL	Rok 2018 – 3,7% Tendencja spadkowa	T
Stosunek liczby kobiet, które nie podjęły zatrudnienia po urodzeniu dziecka na 10 tys. mieszkańców do średniej wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 175% Tendencja spadkowa	T
Udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem	GUS BDL	Rok 2018 – 7,2% Tendencja spadkowa	T
Odsetek dzieci w wieku 0-3 lata objętych różnymi formami opieki instytucjonalnej	GUS BDL	Rok 2018 – 10,9% Tendencja wzrostowa	T
Stosunek liczby miejsc w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci w wieku do lat 3 do średniej wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 80% Tendencja wzrostowa Od roku 2024 – co najmniej 85% Od roku 2026 – co najmniej 90%	P
Stosunek liczby studentów na 10 tys. mieszkańców do średniej wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 85,0% Tendencja wzrostowa	T
Odsetek studentów na kierunkach technicznych i przyrodniczych ¹¹²	GUS BDL	Rok 2018 – 16% Tendencja wzrostowa Od roku 2024 – co najmniej 20% Od roku 2028 – co najmniej 25%	T
Odsetek absolwentów kierunków inżyniersko-technicznych w ogólnej liczbie absolwentów szkół wyższych ¹¹³	GUS BDL	Rok 2018 – 4,6% Tendencja wzrostowa	T
Udział nakładów wewnętrznych na działalność badawczo-rozwojową w wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 2,36% Tendencja wzrostowa	T
Stosunek udziału osób pracujących w B+R w pracujących ogółem do średniej wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 65% Tendencja wzrostowa Od roku 2024 – co najmniej 70% Od roku 2028 – co najmniej 75%	T
Stosunek udziału przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw do średniej wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 96% Tendencja wzrostowa Od roku 2024 – co najmniej 100%	T
Udział nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w nakładach krajowych	GUS BDL	Rok 2018 – 2,4% Odwrócenie tendencji spadkowej	T
Dynamika zmiany liczby ludności w stosunku do roku poprzedniego	GUS BDL	Rok 2018 – 99,75% w stosunku do roku 2017 Spowolnienie spadku	T
Stosunek osób w wieku 20-40 lat wymeldowujących się z terenu województwa do osób meldujących się na terenie województwa	GUS BDL	Rok 2018 – 181% Tendencja spadkowa Od roku 2024 – poniżej 150% Od roku 2028 – poniżej 125%	T
Liczba gmin wiejskich i miejsko-wiejskich (na 127 gmin), w których w co najmniej 2 miejscowościach prowadzone są regularne ¹¹⁴ zajęcia z zakresu aktywizacji i włączenia społecznego seniorów, lub w których zajęcia prowadzone są w 1 miejscowości z	Analiza własna ¹¹⁵	Rok 2016 – około 20 gmin ¹¹⁶ Tendencja wzrostowa Od roku 2022 – co najmniej 50 Od roku 2026 – co najmniej 80	P

¹¹² GUS BDL - odsetek studiujących na kierunkach technicznych i przyrodniczych (bez cudzoziemców)

¹¹³ GUS BDL - Studenci i absolwenci wg form własności uczelni, form studiów, płci, oraz podgrup kierunków studiów klasyfikacji ISCED-F 2013

¹¹⁴ Co najmniej raz na dwa tygodnie

¹¹⁵ Ze względu na złożony charakter badania, dopuszcza się wykonywanie analizy raz na dwa lata

¹¹⁶ Informacja pochodzi z opracowania własnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego „Ocena stanu przygotowania infrastruktury społecznej województwa kujawsko-pomorskiego dla potrzeb wszystkich pokoleń, ze szczególnym uwzględnieniem usług kierowanych do osób starszych

zapewnieniem dowozu z co najmniej 1 innej miejscowości z terenu danej gminy			
Liczba gmin wiejskich i miejsko-wiejskich (na 127 gmin), w których istnieje możliwość zapewnienia instytucjonalnej opieki dziennej dla co najmniej 15 seniorów	Analiza własna ¹¹⁷	Wymagane badanie stanu początkowego Tendencja wzrostowa Od roku 2022 – roczny przyrost o co najmniej 2 gminy	P
Liczba Seniorów objętych programem teleopieki domowej (bransoletki życia)	UM WKP	Rok 2018 – 55 Rok 2019 – 210 Tendencja wzrostowa	M
Stosunek przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w gospodarce narodowej wg PKD 2007 w województwie kujawsko-pomorskim do średniej krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 86% Tendencja wzrostowa Od roku 2027 – nie niższy niż 90%	T
Odsetek przedsiębiorstw otrzymujących zamówienia poprzez sieci komputerowe [%]	GUS STRATEG	Rok 2018 – 12,8 Tendencja wzrostowa	T
Odsetek gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do Internetu [%]	GUS STRATEG	Rok 2017 – 74,3 Tendencja wzrostowa W roku 2025 – nie mniej niż 85	T
Liczba miast powiatowych niespełniających warunku dostępności do Bydgoszczy i/lub Torunia za pomocą transportu publicznego w ciągu 60 minut ¹¹⁸	Analiza własna	Rok 2018 – 4 (Brodnica, Rypin, Sępólno Krajeńskie, Radziejów) Tendencja spadkowa W roku 2025 – nie więcej niż 3 (Brodnica, Rypin, Sępólno Krajeńskie)	T
Liczba miejscowości będących siedzibą gminy, niespełniających warunku dostępności do Bydgoszczy i/lub Torunia za pomocą transportu publicznego w ciągu 90 minut ¹¹⁹	Analiza własna ¹²⁰	Rok 2018 – 74 miejscowości Tendencja spadkowa	T
Odsetek długości dróg wojewódzkich zaliczonych do kategorii dróg kluczowych dla funkcjonowania województwa znajdujących się w stanie dobrym (A) lub zadowalającym (B)	Analiza własna ¹²¹	Rok 2018 – 44% Tendencja wzrostowa Od roku 2025 – co najmniej 55% w stanie A i B, w tym co najmniej 30% w stanie A Od roku 2028 – co najmniej 60% w stanie A i B, w tym co najmniej 35% w stanie A	M
Powierzchnia nawadnianych użytków rolnych i gruntów leśnych (ha)	GUS Rocznik Statystyczny Województwa Kujawsko-Pomorskiego 2019	Rok 2018 – 2726 ha Tendencja wzrostowa	T
Liczba obiektów małej retencji ogółem	GUS BDL	Rok 2018 – 734 Tendencja wzrostowa	T
Odsetek energii elektrycznej wyprodukowanej w województwie ze źródeł odnawialnych	GUS BDL	Rok 2018 – 49% Tendencja wzrostowa Od roku 2025 – co najmniej 60%	T
Stosunek ilości energii elektrycznej produkowanej na terenie województwa do ilości energii elektrycznej zużywanej na terenie województwa	GUS BDL	Rok 2018 – 80% Tendencja wzrostowa Od roku 2025 – ponad 100%	T
Udział ludności korzystającej z instalacji kanalizacyjnej na obszarach wiejskich	GUS BDL	Rok 2018 – 39,3% Tendencja wzrostowa	P
Udział ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków w ogólnej liczbie ludności	GUS BDL	Rok 2018 – 73,0% Tendencja wzrostowa	P
Wartość PKB na 1 mieszkańca (w złotych)	GUS BDL	Rok 2017 – 41,9 tys. Tendencja wzrostowa	T
Udział województwa w krajowym PKB	GUS BDL	Rok 2017 – 4,38% Spowolnienie spadku	T

¹¹⁷ Ze względu na złożony charakter badania, dopuszcza się wykonywanie analizy raz na dwa lata

¹¹⁸ W dniu roboczym w ciągu doby warunek musi być spełniony przez co najmniej 2 połączenia, przy czym co najmniej 1 umożliwia dojazd przed godziną 8.00

¹¹⁹ W dniu roboczym w ciągu doby warunek musi być spełniony przez co najmniej 2 połączenia, przy czym co najmniej 1 umożliwia dojazd przed godziną 8.00

¹²⁰ Ze względu na złożony charakter badania, dopuszcza się wykonywanie analizy raz na dwa lata

¹²¹ Ze względu na złożony charakter badania, dopuszcza się wykonywanie analizy raz na dwa lata

Udział wielkości produkcji sprzedanej przemysłu w wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 4,24% Tendencja wzrostowa	T
Liczba kuracjuszy leczonych stacjonarnie w szpitalach uzdrowiskowych i sanatoriach uzdrowiskowych	GUS BDL	Rok 2018 – 148,5 tys. Tendencja wzrostowa	T
Liczba kuracjuszy leczonych stacjonarnie w szpitalach uzdrowiskowych i sanatoriach uzdrowiskowych - pełnopłatni	GUS BDL	Rok 2018 – 56,1 tys. Tendencja wzrostowa	T
Zachorowania na nowotwory złośliwe na 100 tys. ludności	GUS Zdrowie i ochrona zdrowia w 2018 r.	Rok 2018 – 466 Spowolnienie wzrostu	T
Liczba obsługiwanych pasażerów w transporcie lotniczym w ruchu krajowym i międzynarodowym	ULC na podstawie informacji uzyskanych z portów lotniczych	Rok 2018 – 398 tys. Tendencja wzrostowa	T
Udział liczby hoteli, moteli, pensjonatów i innych obiektów hotelowych w wartości krajowej	GUS BDL	Rok 2018 – 4,9% Tendencja wzrostowa	T
Liczba turystów korzystających z noclegów na 1000 ludności	GUS BDL	Rok 2018 – 638 Tendencja wzrostowa	T

Źródło: Opracowanie własne

Podmioty odpowiedzialne za monitorowanie realizacji ustaleń Strategii

Za monitorowanie stanu realizacji ustaleń Strategii odpowiedzialny będzie Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Analizy wykonywane będą przez właściwy kompetencyjnie departament Urzędu Marszałkowskiego (w momencie tworzenia Strategii jest to Departament Planowania Strategicznego i Rozwoju Gospodarczego) oraz jednostki Województwa (zwłaszcza Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego oraz Regionalne Obserwatorium Gospodarcze, które zamierza się powołać) przy współpracy departamentów i jednostek merytorycznie odpowiedzialnych za ustalenia Strategii.

Zgodność „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+” z dokumentami formułującymi założenia rozwoju na poziomie krajowym

Strategia rozwoju województwa wpisuje się w krajowy system planowania/programowania rozwoju, będąc najważniejszym dokumentem formułującym założenia rozwoju dla poziomu samorządowych województw. System ten przewiduje określone rodzaje dokumentów planistycznych, przypisanych zarówno do kompetencji administracji rządowej jak i różnych szczebli administracji samorządowej i zachowujących pomiędzy sobą określone relacje, najczęściej dotyczące zachowania zgodności. Jakkolwiek całkowicie oczywiste są: rozdział kompetencji pomiędzy organy samorządu (wszystkich szczebli) a organy państwowe (związane z administracją centralną) oraz zdolność i prawo samorządów do samodzielnego kształtowania podstaw swojego rozwoju, to wszystkie jednostki funkcjonują w ramach połączonych systemów funkcjonalno-przestrzennych tworzących unitarne Państwo Polskie, a więc najważniejsze założenia strategii rozwoju województwa nie mogą być sprzeczne z fundamentalnymi założeniami rozwoju i funkcjonowania Polski, wyrażonymi w krajowych dokumentach strategicznych.

Poniżej wykazano zgodność „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+” z trzema dokumentami formułującymi założenia i kierunki rozwoju kraju: średniookresową strategią rozwoju kraju – „Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020” (z perspektywą do 2030 r.; SOR), „Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030” (KSRR2030) oraz „Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030” (KPZK2030).

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym. Odpowiedzialny oraz społecznie i terytorialnie zrównoważony model rozwoju w SOR jest oparty o indywidualny potencjał terytorialny, inwestycje, innowacje, rozwój, eksport oraz wysoko przetworzone produkty. SOR wyróżnia cele społecznie wrażliwe oraz zwraca uwagę na efektywny i konkurencyjny rozwój gospodarczy zapewniający spójność terytorialną. Postanowienia SOR znajdują odzwierciedlenie w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego. Dokument przedstawia cele polityki regionalnej oraz działania i zadania, jakie do ich osiągnięcia powinien podjąć rząd i samorządy terytorialne, w szczególności dotyczące: podniesienia jakości kapitału ludzkiego i społecznego, rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności. KSRR2030 kładzie nacisk na zrównoważony rozwój całego kraju, czyli zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego różnych obszarów – głównie miast średnich, z uwzględnieniem ośrodków borykających się z konsekwencjami utraty funkcji przemysłowych

i administracyjnych a także mniejszych miast i gmin położonych na obszarach wiejskich zagrożonych trwałą marginalizacją. Z kolei Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju jest najważniejszym dokumentem dotyczącym ładu przestrzennego, podkreśla kwestie efektywnego wykorzystania przestrzeni, zapewnia tworzenie korzystnych warunków do działalności gospodarczej, wspiera podwyższanie konkurencyjności ośrodków miejskich, dąży do poprawy wewnętrznej spójności i dostępności terytorialnej oraz ochrony środowiska przyrodniczego. Podkreślić należy, że w stosunku do SOR (z 2017 roku) oraz KSRR (z 2019 roku), które są dokumentami współczesnymi, KPZK2030 została przyjęta w roku 2011, a więc odzwierciedla nieco inny model rozwoju kraju. Niemniej jednak, formalnie pozostaje dokumentem obowiązującym.

Tabela. Analiza spójności ustaleń Strategii Przyspieszenia 2030+ z celami dokumentów krajowych

DOKUMENT KRAJOWY			Sposób zachowania spójności ustaleń Strategii Przyspieszenia 2030+ z dokumentem krajowym
Nazwa	Cel główny	Cele szczegółowe	
Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)	Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym	Cel 1. Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną (obszary: Reindustrializacja, Rozwój innowacyjnych firm, Małe i średnie przedsiębiorstwa, Kapitał dla rozwoju, Ekspansja zagraniczna);	Ustalenia celu głównego Konkurencyjna gospodarka Ustalenia celu głównego Skuteczna edukacja Opracowanie programów rozwoju/polityk województwa: <ul style="list-style-type: none"> Polityka edukacyjna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Regionalna Strategia Inteligentnej Specjalizacji (RIS3) 2021+ Program rozwoju gospodarczego Województwa Kujawsko-Pomorskiego Strategia budowy i promocji produktu turystycznego Województwa Kujawsko-Pomorskiego Regionalna polityka klastrowa Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka cyfryzacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego System monitorowania realizacji Strategii zapewnia podejmowanie decyzji w oparciu o wiedzę
		Cel 2. Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony (obszary: Spójność społeczna, Rozwój zrównoważony terytorialnie);	Ustalenia celu głównego Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo Ustalenia celu głównego Dostępna przestrzeń i czyste środowisko Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa zakładający wysoki poziom spójności, wykorzystanie potencjałów rozwojowych, niwelowanie dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym poprzez wyznaczenie 7 kategorii OSI Opracowanie programów rozwoju/polityk województwa: <ul style="list-style-type: none"> Strategia Polityki Społecznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka edukacyjna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka senioralna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka zdrowotna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka kulturalna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka migracyjna oraz pozyskiwania kadr dla rynku pracy Województwa Kujawsko-Pomorskiego Szczególną rolę w kontekście zgodności z Celem 2, odgrywać będzie Polityka terytorialna Województwa Kujawsko-Pomorskiego
		Cel 3. Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu (obszary: Prawo w służbie obywatelom i gospodarce, Instytucje prorozwojowe i strategiczne zarządzanie rozwojem, E-państwo, Finanse publiczne, Efektywność wykorzystania środków UE)	Ustalenia celu głównego Spójne i bezpieczne województwie
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030	Efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego Rozwoju kraju, co stworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców	Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym	Wyróżnienie 7 kategorii OSI zakładających różnicowanie interwencji w zależności od rodzaju identyfikowanego problemu/potencjału Ustalenia celu głównego Dostępna przestrzeń i czyste środowisko Opracowanie programów rozwoju/polityk województwa: <ul style="list-style-type: none"> Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego Plan rozwoju sieci drogowej Województwa Kujawsko-Pomorskiego Plan spójności transportowej Województwa Kujawsko-Pomorskiego Program Ochrony Środowiska dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2030 Program transformacji energetycznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego

	Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.		<ul style="list-style-type: none"> Polityka kształtowania ładu przestrzennego w Województwie Kujawsko-Pomorskim Program adaptacji do zmian klimatu dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego Program rozwoju retencji dla celów rolniczych i środowiskowych w Województwie Kujawsko-Pomorskim Plan zrównoważonego rozwoju transportu publicznego Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka cyfryzacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego
		Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych	<p>Ustalenia celu głównego Skuteczna edukacja</p> <p>Ustalenia celu głównego Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo</p> <p>Ustalenia celu głównego Konkurencyjna gospodarka</p> <p>Opracowanie programów rozwoju/polityk województwa:</p> <ul style="list-style-type: none"> Strategia Polityki Społecznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka edukacyjna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka senioralna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka zdrowotna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka kulturalna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka migracyjna oraz pozyskiwania kadr dla rynku pracy Województwa Kujawsko-Pomorskiego Regionalna Strategia Inteligentnej Specjalizacji (RIS3) 2021+ Program rozwoju gospodarczego Województwa Kujawsko-Pomorskiego Strategia budowy i promocji produktu turystycznego Województwa Kujawsko-Pomorskiego Regionalna polityka klastrowa Województwa Kujawsko-Pomorskiego
		Cel 3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie	<p>Ustalenia celu głównego Spójne i bezpieczne województwie</p> <p>Ustalenia celu głównego Skuteczna edukacja</p> <p>Ustalenia celu głównego Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo</p> <p>Szczególną rolę w kontekście zgodności z Celem 3, odgrywać będzie Polityka terytorialna Województwa Kujawsko-Pomorskiego</p>
Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030	Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej		<p>Ustalenia dotyczące hierarchii sieci osadniczej</p> <p>Horyzontalne ustalenia (w poszczególnych celach) dotyczące rozwoju działalności społecznych i gospodarczych oraz transportu – typowych dla ośrodków stołecznych i miast średnich</p> <p>Szczególną rolę w kontekście zgodności z Celem 1, odgrywać będzie Polityka terytorialna Województwa Kujawsko-Pomorskiego (zwłaszcza ZIT dla poziomów I i II)</p>
	Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów		<p>Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa określa zasady wewnątrzwojewódzkiej spójności transportowej i dostępności komunikacyjnej stolic regionu. Ponadto model zakłada wykorzystanie potencjałów rozwojowych, niwelowanie dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym poprzez wyznaczenie 7 kategorii OSI; ustalenia dotyczące hierarchii sieci osadniczej osadzają największe miasta w krajowej sieci osadniczej</p> <p>Ustalenia celu głównego Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo</p> <p>Ustalenia celu głównego Konkurencyjna gospodarka</p> <p>Opracowanie programów rozwoju/polityk województwa:</p> <ul style="list-style-type: none"> Strategia Polityki Społecznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka edukacyjna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka senioralna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka zdrowotna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka kulturalna Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka migracyjna oraz pozyskiwania kadr dla rynku pracy Województwa Kujawsko-Pomorskiego Regionalna Strategia Inteligentnej Specjalizacji (RIS3) 2021+ Program rozwoju gospodarczego Województwa Kujawsko-Pomorskiego Strategia budowy i promocji produktu turystycznego Województwa Kujawsko-Pomorskiego Regionalna polityka klastrowa Województwa Kujawsko-Pomorskiego Polityka cyfryzacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego
	Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej		<p>Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa określa szlaki komunikacyjne niezbędne dla dostępności zewnętrznej</p> <p>Ustalenia celu głównego Dostępna przestrzeń i czyste środowisko</p> <p>Opracowanie programów rozwoju/polityk województwa:</p> <ul style="list-style-type: none"> Plan rozwoju sieci drogowej Województwa Kujawsko-Pomorskiego Plan spójności transportowej Województwa Kujawsko-Pomorskiego

		Wykaz projektów kluczowych identyfikuje ok. 30 projektów o charakterze transportowym
	Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski	Ustalenia celu głównego Dostępna przestrzeń i czyste środowisko Opracowanie programów rozwoju/polityk województwa: <ul style="list-style-type: none"> • Program Ochrony Środowiska dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2030 • Program rozwoju retencji dla celów rolniczych i środowiskowych w Województwie Kujawsko-Pomorskim
	Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa	Ustalenia celu głównego Spójne i bezpieczne województwie Ustalenia celu głównego Dostępna przestrzeń i czyste środowisko Opracowanie programów rozwoju/polityk województwa: <ul style="list-style-type: none"> • Program transformacji energetycznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego • Program adaptacji do zmian klimatu dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego
	Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego	Ustalenia celu głównego Dostępna przestrzeń i czyste środowisko Opracowanie programów rozwoju/polityk województwa: <ul style="list-style-type: none"> • Polityka kształtowania ładu przestrzennego w Województwie Kujawsko-Pomorskim

Źródło: Opracowanie własne

Finansowanie realizacji „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+”

Najważniejszym podmiotem odpowiedzialnym za realizację Strategii rozwoju województwa jest Samorząd Województwa, który w niektórych dziedzinach jest bezpośrednio odpowiedzialny za realizację ustaleń, w innych będzie pełnił rolę partnera, inicjował je lub lobbował na rzecz podjęcia działań, jednakże całościowo ustalenia te będą realizowane przez bardzo różne podmioty, a więc będą także finansowane z różnych źródeł. Strategia Przyspieszenia 2030+ dotyczy ogółu zagadnień istotnych dla prawidłowego rozwoju województwa – nie odnosi się wyłącznie do kompetencji Samorządu Województwa, a nawet do kompetencji sektora publicznego. W bardzo szerokim ujęciu można stwierdzić, że wszystkie działania podejmowane przez dowolne podmioty na terenie województwa na rzecz jego rozwoju, realizują bezpośrednio lub pośrednio cele rozwojowe województwa. Dlatego należy podkreślić, że nie jest możliwe nawet w sposób bardzo ogólny szacowanie skali środków, które będą zaangażowane w formie bezpośredniej lub za pomocą różnego rodzaju oddziaływań pośrednich, do realizacji ustaleń Strategii. Ponadto wiele ustaleń Strategii ma charakter otwarty – co oznacza, że o wysokości środków przeznaczonych na dane działanie decyduje ich dostępność, a nie realna skala potrzeb, która często jest wielokrotnie większa od dostępnych środków.

Bardzo ważnym instrumentem realizacji ustaleń Strategii regionalnych jest każdorazowo Regionalny Program Operacyjny. Analiza wstępnych założeń Polityki Spójności na okres perspektywy finansowej 2021-2027 (upublicznionych przed wystąpieniem epidemii COVID-19, która z dużym prawdopodobieństwem może wpłynąć na ich modyfikację) pozwala ocenić, że kierunki rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w tym okresie, identyfikowane w Strategii, będą w bardzo dużym stopniu zbieżne z celami Polityki Spójności. Oznacza to, że realizacja Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2027 będzie jednocześnie służyła realizacji celów Strategii Przyspieszenia 2030+. Należy jednak pamiętać, że środki pochodzące z RPO stanowią tylko część środków niezbędnych do realizacji ustaleń Strategii, a więc także w przypadku Strategii Przyspieszenia 2030+, nawet nie znając wielkości przyszłego RPO WKP na lata 2021-2027 należy zakładać, że rzeczywista skala nakładów niezbędnych dla pełnej realizacji jej ustaleń, wymagałaby zaangażowania wielokrotności środków dostępnych z programu operacyjnego. Uwzględniając jednak ogół środków europejskich, które mogą być zaangażowane w finansowanie rozwoju województwa – z pewnością będą one stanowiły jedno z jego najważniejszych źródeł.

Oprócz środków pochodzących z Polityki Spójności, na poziomie Samorządu Województwa w realizację ustaleń Strategii zaangażowane będą także środki własne budżetu Województwa. Należy także uwzględnić środki z Wspólnej Polityki Rolnej, realizowane za pomocą Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Biorąc pod uwagę znane założenia nowej WPR, przewidujące większy nacisk na kwestie środowiskowo-klimatyczne, dostrzega się możliwość realizacji za pomocą tych środków istotnych zadań określonych w Strategii.

Oceniając finansowe ramy realizacji ustaleń Strategii Przyspieszenia 2030+ należy zauważyć, że uwzględnia ona szereg inwestycji infrastrukturalnych należących do kompetencji różnych instytucji państwowych (wskazywanych w ich planach inwestycyjnych). Są to zadania wymagające znacznej skali nakładów. Środki na nie mogą pochodzić z budżetu krajowego i/lub z budżetu UE (za pośrednictwem programów krajowych realizowanych w ramach Polityki Spójności). Całkowicie odmienną kategorią interwencji z poziomu krajowego

są transfery społeczne – środki trafiające do gospodarstw domowych, wpływające na ich sytuację materialną i pośrednio pobudzające popyt na lokalne dobra i usługi.

Znacząca skala zadań, zwłaszcza z zakresu rozwoju lokalnego, należy do kompetencji samorządów gmin i/lub powiatów. Z pewnością duża część będzie realizowana przy dofinansowaniu z RPO WKP na lata 2021-2027 ale należy pamiętać o obligatoryjnym wkładzie własnym z budżetu jst. Środki budżetowe będą też angażowane do realizacji innych zadań lokalnych (część zadań jest realizowana przez samorządowe jednostki organizacyjne, ale de facto dysponują środkami publicznymi - pochodzącymi z budżetów gmin lub dotacji celowych).

Powyższe kategorie (środki budżetu Województwa, środki budżetów lokalnych, środki budżetu Polski oraz środki budżetu UE – bez względu na sposób organizacji tych środków w różnego rodzaju fundusze) bez wątpienia będą stanowiły dominujące źródło finansowania realizacji ustaleń Strategii. Poza tym należy spodziewać się środków inwestorów prywatnych (tak krajowych, jak i zagranicznych), możliwe są także środki zagraniczne inne, niż związane z funduszami strukturalnymi (np. Banku Światowego).

Załącznik nr 1. Tabela celów i kierunków rozwoju

1 Skuteczna edukacja

11. Podniesienie jakości kształcenia i wychowania

- 1101. Upowszechnienie wychowania przedszkolnego
- 1102. Zapewnienie wysokiej jakości kształcenia na wszystkich etapach edukacji
- 1103. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży
- 1104. Wspieranie edukacji artystycznej
- 1105. Wsparcie skutecznego kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi
- 1106. Wsparcie rozwoju zdolnych uczniów
- 1107. Rozwój edukacji regionalnej
- 1108. Współpraca z regionalnymi uczelniami
- 1109. Promocja idei uczenia się przez całe życie
- 1110. Rozwój kompetencji uczniów w zakresie funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie
- 1111. Powszechny sport szkolny

12. Edukacja dla gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach

- 1201. Rozwój doradztwa zawodowego na wszystkich typach szkół
- 1202. Zapewnienie wysokiej jakości kształcenia zawodowego
- 1203. Współpraca z pracodawcami, partnerami społecznymi i instytucjami rynku pracy

13. Kształtowanie środowiska edukacyjnego

- 1301. Rozwój innowacyjnej edukacji
- 1302. Rozwój e-edukacji na poziomie szkół podstawowych i ponadpodstawowych
- 1303. Doskonalenie kompetencji nauczycieli oraz rozwój doradztwa metodycznego
- 1304. Poprawa bezpieczeństwa dzieci, młodzieży i słuchaczy
- 1305. Rozwój profesjonalnego wsparcia psychologiczno-pedagogicznego
- 1306. Współpraca instytucji działających na rzecz edukacji

14. Rozwój szkolnictwa wyższego

- 1401. Poprawa jakości kształcenia w szkołach wyższych na terenie województwa
- 1402. Zmiana struktury kształcenia w szkołach wyższych na terenie województwa dla wzmocnienia konkurencyjności gospodarki
- 1403. Wsparcie inicjatywy na rzecz tworzenia nowych szkół wyższych lub rozwoju istniejących – przyczyniających się do kształcenia w kierunkach istotnych dla regionalnego rynku pracy
- 1404. Rozwój programów stypendialnych na kierunkach istotnych dla regionalnego rynku pracy
- 1405. Promocja szkół wyższych z terenu województwa w kraju i poza granicami kraju

2 Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo

21. Aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego

- 2101. Rozwój aspiracji społecznych
- 2102. Rozwój społeczeństwa obywatelskiego
- 2103. Aktywizacja seniorów oraz integracja międzypokoleniowa
- 2104. Rozwój idei solidaryzmu międzypokoleniowego
- 2105. Integracja społeczna cudzoziemców

22. Rozwój wrażliwy społecznie

- 2201. Rozwój struktur instytucjonalnych oraz działalności opiekuńczych adekwatnie do zwiększających się potrzeb.

- 2202. Wzrost liczby wykwalifikowanej kadry w obszarze pomocy społecznej i integracji, w tym w obszarze działalności opiekuńczych
- 2203. Rozwój działalności badawczej w zakresie identyfikacji i analizy regionalnych problemów w obszarze szeroko rozumianej pomocy i integracji społecznej
- 2204. Poszukiwanie i upowszechnianie niestandardowych form pomocy w obszarze pomocy społecznej i integracji
- 2205. Tworzenie przestrzeni do rozwoju społecznego i aktywności zawodowej różnych grup społecznych, w tym osób z niepełnosprawnościami
- 2206. Rozwój ekonomii społecznej
- 2207. Działania na rzecz ochrony macierzyństwa, wspierania rodziny i pieczy zastępczej
- 2208. Rozwiązywanie problemów młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym lub wykazującej trudności w dostosowaniu do zasad współżycia społecznego
- 2209. Rozwój prewencji i minimalizowania skutków uzależnień
- 2210. Rozwój profilaktyki bezdomności i pomocy osobom bezdomnym
- 2211. Rozwój współpracy podmiotów działających na rzecz włączenia społecznego

23. Zdrowie

- 2301. Zapewnienie wykwalifikowanej kadry medycznej dla ochrony zdrowia
- 2302. Działania organizacyjne na rzecz poprawy dostępności do leczenia ogólnego i specjalistycznego
- 2303. Rozwój profilaktyki zdrowotnej i promocji zdrowia
- 2304. Rozwój diagnostyki na rzecz szybkiego wykrywania chorób
- 2305. Rozwój telemedycyny

24. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe

- 2401. Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców województwa
- 2402. Kulturowanie tożsamości lokalnej mieszkańców województwa
- 2403. Kształtowanie postaw patriotycznych mieszkańców województwa
- 2404. Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu lokalnym i regionalnym
- 2405. Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu krajowym i międzynarodowym
- 2406. Rozwój edukacji kulturalnej oraz upowszechnianie kultury wśród mieszkańców regionu
- 2407. Upowszechnianie dostępu do zasobów kultury poprzez ich cyfryzację
- 2408. Digitalizacja i udostępnianie zasobów bibliotek.

25. Sport i aktywność fizyczna

- 2501. Wzrost aktywności fizycznej mieszkańców
- 2502. Wspieranie działalności klubów i organizacji sportowych
- 2503. Promocja i wsparcie organizacji wydarzeń sportowych o znaczeniu ponadregionalnym, krajowym i międzynarodowym
- 2504. Kształtowanie tożsamości regionalnej na bazie specjalizacji sportowej

3 Konkurencyjna gospodarka

31. Pakiet działań „Odbudowa gospodarki po COVID-19”

- 3101. Instrumenty finansowe odbudowy gospodarki po COVID-19
- 3102. Instrumenty organizacyjne oraz wsparcie doradcze w zakresie odbudowy gospodarki po COVID-19

3103. Instrumenty odbudowy rynku pracy po COVID-19

32. Innowacyjna gospodarka - nauka, badania i wdrożenia

- 3201. Rozwój badań naukowych
- 3202. Rozwój zdolności i potencjału naukowo-badawczego szkół wyższych i instytucji badawczo-rozwojowych
- 3203. Rozwój współpracy pomiędzy sektorem naukowo-badawczym a gospodarką oraz komercjalizacja wyników badań naukowych
- 3204. Rozwój instytucji otoczenia biznesu wyspecjalizowanych we wsparciu rozwoju przedsiębiorstw innowacyjnych
- 3205. Rozwój instrumentów finansowych wsparcia rozwoju innowacyjnego, transferu technologii, badań naukowych i wdrożeń ich wyników
- 3206. Promocja postaw i rozwiązań innowacyjnych wśród mieszkańców i podmiotów gospodarczych regionu
- 3207. Wsparcie działalności uznanych za regionalne inteligentne specjalizacje
- 3208. Wsparcie procesów transformacji działalności gospodarczych w kierunku Gospodarki 4.0

33. Rozwój przedsiębiorczości

- 3301. Rozwój regionalnych instrumentów finansowych wsparcia rozwoju gospodarczego
- 3302. Rozwój doradztwa dla podmiotów gospodarczych
- 3303. Podniesienie poziomu automatyzacji przedsiębiorstw przemysłowych
- 3304. Rozwój współpracy podmiotów gospodarczych
- 3305. Rozwój organizacyjnych form przedstawicielstw terytorialnych lub branżowych środowisk gospodarczych
- 3306. Działania na rzecz pozyskania inwestorów
- 3307. Rozwój systemu monitorowania, analizowania i prognozowania rozwoju gospodarczego
- 3308. Promocja gospodarcza województwa

34. Rozwój sektora rolno-spożywczego

- 3401. Rozwój potencjału instytucjonalnego dla badań oraz rozwój badań naukowych w zakresie produkcji rolnej oraz przetwórstwa rolno-spożywczego
- 3402. Rozwój i upowszechnianie dostępu do doradztwa rolniczego
- 3403. Rozwój powiązań rynkowych oraz kooperacji w obszarze produkcji rolnej, przetwórstwa rolno-spożywczego, usług i zaopatrzenia dla rolnictwa
- 3404. Rozwój, budowanie i stymulowanie powiązań pomiędzy rolnikami, nauką, biznesem i doradztwem
- 3405. Wspieranie produkcji żywności wysokiej jakości
- 3406. Rozwój sieci rynków, targowisk lokalnych i hurtowych oraz internetowej sprzedaży żywności
- 3407. Tworzenie i promocja postaw konsumenckich – kształtowanie świadomego regionalnego konsumenta

35. Rozwój turystyki

- 3501. Rozwój turystyki jako dziedziny gospodarki
- 3502. Kształtowanie oferty turystycznej województwa
- 3503. Wzmacnianie otoczenia instytucjonalnego turystyki
- 3504. Rozwój systemu badań monitorujących rynek turystyczny
- 3505. Rozwój funkcji konferencyjnej, kongresowej, wystawienniczej, targowej
- 3506. Rozwój promocji i informacji turystycznej

36. Internacjonalizacja gospodarki

- 3601. Rozwój międzynarodowej współpracy gospodarczej
- 3602. Wspieranie i promocja współpracy międzynarodowej podmiotów prowadzących działalność badawczo-rozwojową
- 3603. Rozwój eksportu

3604. Wsparcie ekspansji zagranicznej podmiotów gospodarczych z terenu województwa

3605. Wsparcie pozyskiwania inwestorów zagranicznych

3606. Rozwój w województwie firm branży BPO/SSC

3607. Lokalizacja siedzib lub przedstawicielstw krajowych i międzynarodowych instytucji gospodarczych, społecznych, politycznych i edukacyjnych

37. Nowoczesny rynek pracy

- 3701. Zwiększenie poziomu aktywności zawodowej
- 3702. Wsparcie rozwiązań i promocja zachowań mających na celu wydłużanie aktywności zawodowej ludności starszej
- 3703. Wsparcie aktywności zawodowej, poprzez upowszechnianie opieki nad dziećmi do lat trzech
- 3704. Poprawa kwalifikacji kadr dla gospodarki
- 3705. Promowanie mobilności zawodowej mieszkańców regionu
- 3706. Rozwój doradztwa zawodowego
- 3707. Wsparcie mobilności mieszkańców w zakresie dojazdów do pracy na terenie województwa i spoza województwa
- 3708. Pozyskanie poza granicami kraju kadr dla gospodarki oraz usług publicznych realizowanych na terenie województwa oraz ich adaptacja do rynku pracy województwa
- 3709. Pozyskanie spoza terenu województwa (na terenie Polski) kadr dla gospodarki oraz usług publicznych realizowanych na terenie województwa

4 Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

41. Infrastruktura rozwoju społecznego

- 4101. Rozwój infrastruktury pomocy żłobkowej
- 4102. Rozwój infrastruktury edukacji przedszkolnej
- 4103. Rozwój infrastruktury edukacji szkolnej
- 4104. Rozwój infrastruktury dla nauki, szkolnictwa wyższego i działalności badawczo-rozwojowej.
- 4105. Rozwój infrastruktury kultury i sztuki
- 4106. Rozwój infrastruktury dla aktywności, integracji i włączenia społecznego
- 4107. Rozwój infrastruktury ochrony zdrowia
- 4108. Rozwój infrastruktury opiekuńczej (miejsc opieki całodobowej i dziennej dla osób niesamodzielnych, mieszkania chronione)
- 4109. Poprawa dostępności do wypożyczalni sprzętu medycznego i rehabilitacyjnego
- 4110. Rozwój infrastruktury sportu, rekreacji i aktywnego spędzania wolnego czasu
- 4111. Rozwój infrastruktury dla pomocy społecznej
- 4112. Zapewnienie komfortu i bezpieczeństwa zamieszkania seniorów
- 4113. Rozwój przestrzeni publicznych
- 4114. Rozwój infrastruktury służącej zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego
- 4115. Dostosowanie bazy infrastrukturalnej usług publicznych wszelkiego rodzaju oraz przestrzeni publicznych, a także budynków mieszkalnych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, niesamodzielnych i starszych
- 4116. Wyznaczanie, wyposażenie terenów oraz rozwój budownictwa mieszkaniowego

42. Środowisko przyrodnicze

- 4201. Ograniczenie oraz działania naprawcze wobec skutków emisji zanieczyszczeń oraz degradacji środowiska
- 4202. Ochrona, zwiększanie zasobów i poprawa jakości zasobów wody
- 4203. Zachowanie, wzmacnianie oraz promocja potencjału dziedzictwa przyrodniczego województwa

- 4204. Zachowanie, wzmacnianie oraz ochrona potencjału terenów zieleni pełniących funkcję zielonych pierścieni na terenie i wokół miast
- 4205. Działania na rzecz rozwoju systemu obszarów chronionych
- 4206. Biologizacja działalności rolniczych
- 4207. Rozwój idei gospodarki o obiegu zamkniętym
- 4208. Odnowa i ponowne wykorzystywanie obszarów przemysłowych
- 4209. Kształtowanie świadomości, postaw i zachowań ekologicznych wśród mieszkańców

43. Przestrzeń kulturowa

- 4301. Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa
- 4302. Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych

44. Przestrzeń dla gospodarki

- 4401. Wyznaczanie i urządzenie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego
- 4402. Rozwój infrastruktury technicznej dla potrzeb rozwoju gospodarczego
- 4403. Zapewnienie dostępności transportowej terenów inwestycyjnych
- 4404. Rozwój powierzchni biurowych w Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku, Grudziądzu i Inowrocławiu
- 4405. Ochrona zasobu rolniczej przestrzeni produkcyjnej, jako przestrzeni służącej prowadzeniu działalności rolniczej
- 4406. Poprawa przyrodniczych warunków realizacji produkcji rolnej, w tym poprawa gospodarki wodnej w rolnictwie. Przeciwdziałanie zjawisku suszy
- 4407. Rozwój infrastruktury targowej, kongresowej, wystawienniczej

45. Infrastruktura transportu

- 4501. Rozwój sieci i poprawa standardu dróg krajowych dla zapewnienia dostępności województwa w relacjach międzyregionalnych
- 4502. Realizacja nowych przepraw mostowych przez Wisłę
- 4503. Rozwój sieci i poprawa standardu linii kolejowych dla zapewnienia dostępności województwa w relacjach międzyregionalnych
- 4504. Rozwój Portu Lotniczego Bydgoszcz
- 4505. Rozwój transportu na drogach wodnych E-40 i E-70
- 4506. Rozwój infrastruktury dla logistyki i towarowego transportu multimodalnego
- 4507. Rozwój sieci i poprawa standardu dróg wojewódzkich oraz powiatowych istotnych dla spójności transportowej województwa
- 4508. Rozwój sieci dróg lokalnych poprzez ich budowę i modernizację
- 4509. Realizacja infrastruktury drogowej zapewniającej skomunikowanie węzłów dróg ekspresowych i autostrady A1 z siecią dróg niższych kategorii
- 4510. Wyprowadzenie ruchu tranzytowego z miejscowości
- 4511. Zakup taboru dla organizacji transportu publicznego
- 4512. Rozwój infrastruktury dla transportu publicznego i indywidualnego największych miast (Bydgoszczy, Torunia, Włocławka, Grudziądz i Inowrocławia) i ich obszarów podmiejskich.
- 4513. Rozwój sieci i poprawa standardu linii kolejowych dla zapewnienia dostępności w relacjach wewnątrzwojewódzkich
- 4514. Zapewnienie sprawności infrastruktury kolejowej wyłączonej z użytkowania potencjalnie przydatnej dla reaktywacji ruchu
- 4515. Poprawa infrastruktury stacji i przystanków kolejowych oraz dworców autobusowych dla obsługi pasażerskiej

oraz rozwój ich zdolności do pełnienia roli węzłów multimodalnych w transporcie pasażerskim

- 4516. Rozwój sieci oraz infrastruktury dróg rowerowych o znaczeniu transportowym
- 4517. Wsparcie inicjatyw na rzecz rozwoju małych lotnisk dla celów biznesowych, sportowych i turystycznych
- 4518. Przygotowanie infrastruktury transportowej do rozwoju elektromobilności
- 4519. Poprawa bezpieczeństwa transportu poprzez działania w sferze infrastruktury

46. Infrastruktura techniczna

- 4601. Zapewnienie zaopatrzenia w wodę pitną wysokiej jakości
- 4602. Rozwój infrastruktury odprowadzania i oczyszczania ścieków
- 4603. Efektywna gospodarka odpadami. Rozwiązania na rzecz wdrażania modelu gospodarki o obiegu zamkniętym

47. Czysta energia i bezpieczeństwo energetyczne

- 4701. Wsparcie rozwoju niskoemisyjnego transportu publicznego
- 4702. Wsparcie rozwoju niskoemisyjnego transportu indywidualnego
- 4703. Rozwój rozwiązań niskoemisyjnych w energetyce i przemyśle
- 4704. Modernizacja indywidualnych oraz zbiorczych systemów grzewczych w kierunku rozwiązań niskoemisyjnych lub bezemisyjnych
- 4705. Rozwój energetyki wykorzystującej odnawialne źródła energii
- 4706. Upowszechnienie zachowań prosumenckich wśród indywidualnych odbiorców energii
- 4707. Rozwój technologii oraz promocja zachowań oszczędzających zużycie energii
- 4708. Promocja budownictwa energooszczędnego
- 4709. Rozwój infrastruktury przesyłu i magazynowania energii elektrycznej oraz paliw
- 4710. Utrzymanie wysokiej sprawności infrastruktury energetycznej gwarantującej bezpieczny poziom dostaw energii do odbiorców

48. Potencjały endogeniczne

- 4801. Rozwój uzdrowisk
- 4802. Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym
- 4803. Tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych wraz z infrastrukturą towarzyszącą
- 4804. Tworzenie nowych i rozwój istniejących tras rowerowych o znaczeniu turystycznym i rekreacyjnym
- 4805. Wykorzystanie potencjału wynikającego z dziedzictwa wodnego województwa dla rozwoju społecznego i gospodarczego
- 4806. Rozwój produkcji ekologicznej rolnictwa oraz produkcji żywności, przypraw i produktów rolno-spożywczych na bazie lokalnie pozyskiwanych surowców
- 4807. Rozwój rybactwa
- 4808. Promocja regionalnych produktów żywnościowych
- 4809. Rozwój lokalnej przedsiębiorczości wykorzystującej specyficzne walory danego terytorium
- 4810. Promocja lokalnych marek i znaków towarowych dotyczących produktów i usług charakterystycznych terytorialnie

5 Spójne i bezpieczne województwo

51. Transport publiczny

- 5101. Realizacja systemu transportu publicznego „60/90” dla zapewnienia spójności wewnętrznej województwa

- 5102. Rozwój zintegrowanych systemów transportu publicznego w obszarach funkcjonalnych miast
- 5103. Poprawa dostępności województwa w transporcie pasażerskim
- 5104. Rozwój transportu publicznego na żądanie
- 5105. Integracja komunikacyjna Bydgoszczy i Torunia
- 5106. Integracja systemów transportowych różnych przewoźników
- 5107. Umocnienie pozycji województwa w sieci TEN-T

52. Cyfryzacja

- 5201. Rozwój kompetencji cyfrowych mieszkańców
- 5202. Rozwój usług publicznych świadczonych elektronicznie
- 5203. Rozwój e-commerce
- 5204. Rozwój infrastruktury IT dla rozwoju społeczeństwa informacyjnego oraz nowoczesnej gospodarki
- 5205. Cyberbezpieczeństwo

53. Bezpieczeństwo

- 5301. Budowanie odporności mieszkańców, infrastruktury komunalnej oraz gospodarki regionu na negatywne skutki zmian klimatu
- 5302. Rozwój systemów monitoringu, ostrzegania i reagowania na zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego
- 5303. Poprawa sprawności funkcjonowania służb ratownictwa medycznego, straży pożarnej, policji i innych służb publicznych powołanych dla ochrony bezpieczeństwa życia i mienia
- 5304. Wzmocnienie potencjału administracji publicznej do reagowania w sytuacjach kryzysowych powodowanych nagłymi zagrożeniami bezpieczeństwa oraz klęskami żywiołowymi
- 5305. Poprawa bezpieczeństwa transportu poprzez działania organizacyjne
- 5306. Kształtowanie postaw społecznych sprzyjających zachowaniu bezpieczeństwa i szybkiemu reagowaniu w sytuacjach kryzysowych
- 5307. Zapewnienie ochrony przeciwpowodziowej

- 5308. Wspieranie odbudowy obszarów dotkniętych klęskami żywiołowymi lub ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi
- 5309. Wsparcie działań w zakresie potrzeb obronności Polski oraz krajów członkowskich Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego

54. Współpraca dla rozwoju regionu

- 5401. Rozwój sektora pozarządowego i jego aktywny udział w prowadzeniu polityki rozwoju województwa
- 5402. Poprawa jakości funkcjonowania instytucji administracji publicznej
- 5403. Rozwój współpracy pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego
- 5404. Rozwój współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej
- 5405. Kształtowanie ładu przestrzennego oraz sprawności zarządzania na poziomie lokalnym poprzez rozwój planowania przestrzennego i strategicznego
- 5406. Rozwój przedstawicielstw różnych środowisk jako partnerów dla kształtowania rozwoju lokalnego
- 5407. Zwiększenie partycypacji społecznej w procesach rozwoju lokalnego i regionalnego
- 5408. Promocja społecznej odpowiedzialności biznesu
- 5409. Promocja idei i wartości europejskich
- 5410. Digitalizacja i udostępnianie zasobów geodezyjnych i kartograficznych
- 5411. Zmiany podziału administracyjnego na poziomie gmin w celu optymalizacji realizacji zadań własnych samorządów lokalnych oraz wzmocnienia potencjału rozwojowego obszarów lokalnych
- 5412. Rozwój porozumień JST mających na celu optymalizację realizacji zadań własnych samorządów
- 5413. Zmiana granic okręgów wyborczych utrwalających byłe podziały administracyjne
- 5414. Prowadzenie aktywnej polityki pozyskania nowych mieszkańców województwa
- 5415. Promocja marki województwa

Załącznik nr 2. Wykaz gmin województwa kujawsko-pomorskiego zakwalifikowanych do Obszaru negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej identyfikowany na poziomie regionalnym

Gminy na obszarze których występują problemy niskiego poziomu rozwoju społecznego i niskiego poziomu przedsiębiorczości:

1. Baruchowo 2. Bobrowniki 3. Boniewo 4. Brzuze 5. Choceń 6. Chodecz 7. Chrostkowo 8. Dąbrowa 9. Dębowa Łąka 10. Dobrzyń nad Wisłą 11. Drzycim 12. Gruta 13. Jabłonowo Pomorskie 14. Kcynia 15. Kęsowo 16. Kikół 17. Książki 18. Lipno (gmina wiejska)	19. Lubanie 20. Lubień Kujawski 21. Lubraniec 22. Łasin 23. Nowe 24. Papowo Biskupie 25. Płużnica 26. Radomin 27. Rogowo (powiat żniński) 28. Rogóźno 29. Rojewo 30. Sadki 31. Skrwilno 32. Sośno 33. Stolno 34. Świecie nad Osą 35. Topólka 36. Waganiec 37. Warlubie 38. Wąpielsk 39. Wielgie

Gminy na obszarze których występuje problem niskiego poziomu rozwoju społecznego:

1. Aleksandrów Kujawski (gmina miejska)
2. Aleksandrów Kujawski (gmina wiejska)
3. Bytoń
4. Chełmża (gmina miejska)
5. Dobre
6. Dragacz
7. Gniewkowo
8. Golub-Dobrzyń (gmina miejska)
9. Izbica Kujawska
10. Janowiec Wielkopolski
11. Koneck
12. Lipno (gmina miejska)
13. Mroczka
14. Nieszawa
15. Osiecin
16. Piotrków Kujawski
17. Radziejów (gmina miejska)
18. Radziejów (gmina wiejska)
19. Radzyń Chełmiński
20. Rogowo (powiat rypiński)
21. Skępe
22. Tłuchowo
23. Tuchola
24. Włocławek (gmina miejska)
25. Zbójno

Gminy na obszarze których występuje problem niskiego poziomu przedsiębiorczości:

1. Barcin
2. Bartniczka
3. Brzozie
4. Bukowiec
5. Ciechocin
6. Dąbrowa Biskupia
7. Janikowo
8. Jeżewo
9. Kijewo Królewskie
10. Kowal (gmina wiejska)
11. Lisewo
12. Lniano
13. Lubiewo
14. Osie
15. Osiek
16. Rypin (gmina wiejska)
17. Strzelno
18. Świedziebna
19. Zakrzewo

Obszar negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej, na którym występują problemy zaawansowanych procesów starzenia się społeczeństwa:

1. Aleksandrów Kujawski (gmina miejska)
2. Aleksandrów Kujawski (gmina wiejska)
3. Barcin
4. Bartniczka

5. Bobrowniki
6. Brzozie
7. Bukowiec
8. Bytoń
9. Chełmża (gmina miejska)
10. Choceń
11. Chodecz
12. Chrostkowo
13. Dąbrowa
14. Dąbrowa Biskupia
15. Dobre
16. Dobrzyń nad Wisłą
17. Dragacz
18. Drzycim
19. Gniewkowo
20. Golub-Dobrzyń (gmina miejska)
21. Gruta
22. Jabłonowo Pomorskie
23. Janikowo
24. Janowiec Wielkopolski
25. Jeżewo
26. Kcynia
27. Kęsowo
28. Kijewo Królewskie
29. Kikót
30. Kowal (gmina wiejska)
31. Książki
32. Lipno (gmina miejska)
33. Lipno (gmina wiejska)
34. Lisewo
35. Lniano
36. Lubień Kujawski
37. Lubraniec
38. Łasin
39. Mroczka
40. Nieszawa
41. Nowe
42. Osie
43. Osiecin
44. Papowo Biskupie
45. Piotrków Kujawski
46. Radziejów (gmina miejska)
47. Radzyń Chełmiński
48. Rogowo (powiat żniński)
49. Rojewo
50. Sadki
51. Skępe
52. Sośno
53. Stolno
54. Strzelno
55. Świecie nad Osą
56. Topólka
57. Tuchola
58. Waganiec
59. Warlubie
60. Wielgie
61. Włocławek (gmina miejska)